टिळक-महाराष्ट्र-विद्यापीठ-पदव्युत्तर-संशोधन-विभागस्य प्रकाशनम्

कौशिकसूत्रदारिलभाष्यम्

एकमात्रमूलपुस्तकस्याधारेण प्रथमत एव परिष्हतम् ऑफसेर्पदस्या मुद्रितेन मूलपुस्तकेन सहितं च

संपादकाः

ह. रा. दिवेकर वि. प्र. लिमये रा. ना. दांडेकर चि. ग. काशीकर वि. वि. भिडे

पुणे

२०२९ विक्रमाब्दे, १८९४ शकाब्दे, १९७२ खिस्ताब्दे

Published by

S. H. Dhupkar, Registrar, Tilak Maharashtra Vidyapitha. Poona (INDIA)

黎

All rights reserved

¥

1000 copies

*

Price: Rs. 50 £3 \$8

*

Printed by

S. P. Barve, Parashuram Process, Shivaji Nagar, Poona-5 and

S. H. Dhupkar, Tilak Vidyapitha Mudranalaya, Gultekadi, Poona-9

TILAK MAHARASHTRA VIDYAPITHA

Post-Graduate and Research Department Publication

KAUSIKASŪTRA - DĀRILABHĀŞYA

Critically edited for the first time on the basis of a single codex which is reproduced by offset process

Edited by

H. R. DIWEKAR

V. P. LIMAYE

R. N. DANDEKAR

C. G KASHIKAR

V. V. BHIDE

POONA

CONTENTS

Preface	
Abbreviations	v
Introduction	VI
	VII-XVI
कौशिकसूत्रपाठः (कण्डिकाः १-४८)	१ –३६
कौशिकसूत्रदारिछभाष्यम्	/44
- Offset pages	१-१३६
— Letter press pages	१-१३६
Appendix A (Critical notes)	1–46
Appendix B (Additional notes)	47-49
Appendix C (Indexes)	
Corrigenda	50-56
	57-59

PREFACE

The present edition of Dārila's Bhāṣya on the Kausika-sūtra of the Atharvaveda is characterised by several noteworthy features. For one thing, this is the first time that the entire available text of the Dārilabhāṣya has been critically edited and published. Further, this edition is based on a single traceable codex of the Dārilabhāṣya, which is now deposited in the Tubingen University Library. And, it is perhaps for the first time in the history of Indological research that the entire original codex has been reproduced, in a critical edition, by offset process.

Our first word of thanks, in connection with this edition, is due to the authorities of the Tubingen University Library, Federal Republic of Germany, who, on our approaching them, made a microfilm of the so-called Berlin codex available to us, with exemplary promptness. We should also like to record our appreciation of the efficient manner in which the Parashuram Process carried out the offset printing, as also of the patience with which the Tilak Vidyapitha Mudranalaya bore with our impatience. We are grateful to the Vaidika Samsodhana Mandala, Poona, under whose auspices we initiated the project of a new critical and comprehensive edition of the Kausikasūtra, of which the publication of the Dārilabhāṣya constitutes just one phase; to the Tilak Maharashtra Vidyapitha, which later adopted our project; and to the Government of India and the Government of Maharashtra who sponsored the project with financial assistance.

It is a matter of gratification to us that we have been able to publish our edition of the *Dārilabi āṣya* on the occasion of the first ever International Sanskrit Conference which is being held at New Delhi, from the 26th to the 31st of March, 1972.

Poona March 26,1972

-Editors

ABBREVIATIONS

AB Aitareya Brāhmaņa

AV Atharvaveda Śaunaka Sembitā
AVP Atharvaveda Paippalāda Sambitā

B Bloomfield

BGS Baudhāyana Grhyasūtra BhārŚS Bhāradvāja Śrautasūtra

Br Brāhmaṇa

DB Dārilabhāṣya

Dhp Dhātupāṭha

GB Gopatha Brāhmaņa

GDS Gautama Dharmasūtra

GS Grhyasūtra

HŚS Hiranyakeśi Śrautasūtra JS Jaimini's Mimāmsāsūtra

Kāś Kāśikā

KP Kesavapaddhati KS Kausikasūtra Manu Manusmṛti

MS Maitrayani Samhita

Nir Nirukta P Pāṇini

RV Rgveda Sambitā

S Samhita

ŚīńkhBr Śińkhāyana Brāhmaņa ŚB Śatapatha Brāhmaņa

ŚS Śrautasūtra

TĀ Taittiriya Āraņyaka
TB, TBr Taittiriya Brāhmaņa
TS Taittiriya Samhitā

Var Varttika

INTRODUCTION

Under the auspices of the Tilak Maharashtra Vidyapitha, Poona, we have undertaken to prepare and publish a new critical and comprehensive edition of the Kausika-Sutra of the Atharvaveda. This edition will consist of three parts: 1. The critically edited text of the Kausika-Sutra and the Puddhati by Keśava; 2. Dārila's Bhāsya on the Kausika-Sūtra; and 3. An English translation of the Kausika-Sūtra, with an exhaustive introduction and exegetical notes. Two Sutras belonging to the Atharvaveda (AV) are known-the Vaitana-Sutra, which is of the nature of a Srautasutra, and the Kausika-Sutra (KS), which is primarily a Grhyasutra and which, in view of the peculiar character of the contents of the AV, is the more important one of the two. The AV, which is essentially a Veda of "action" involving as it does various magical rites and practices, depends, for its proper understanding, on its ancillary texts, more particularly the KS. But the KS itself is by no means easily intelligible For its adequate comprehension, one has to fall back on the two principal expository texts relating to it, namely, the Bhasya on it by Darila (DB) and the Paddhati by Kesava, especially the former. The DB has not been published in extenso anywhere so far. We, therefore, decided—and, we believe, rightly—that the publication of the text of the DB should take precedence over everything else in our proposed edition of the KS. So we started work on it, and we have now great pleasure in being able to offer to the world of scholars the present edition of the DB representing the first phase of the bigger research project.

In the Introduction to his edition of the KS, 1 Bloom-field mentions the commentary of Darila-bhatta "a single

^{1.} JAOS, Vol. XIV.

fragmentary codex of which exists in Europe in the Royal Library at Berlin."2 He adds that "it forms part of a batch of Atharvan-texts, presented to that institution by Professor Eggeling. "3 Bloomfield further states: "The only printed notice of the existence in India of a commentary to the sutra is found in Martin Haug's report on his journey in Guzerat in the winter of 1863-64, an extract from which is printed in Ind. Stud. IX, p. 174. Haug simply mentions, that he saw in Broach a MS. of the sutra with the commentary, without stating the name of the commentator. Through the kindness of the Oriental translator to the government, Rao Bahadur Shankar Pandurang Pandit, an honorary member of the American Oriental Society the editor was enabled to compare a second MS. of the bhasya of Darila. The owner is an Atharva-vaidika named Venkan Bhatji Gore, alias Venku Daji, who lives at Sangli in the South Maratha country. The MS. is modern, beautifully written, and carefully corrected, consists of 200 folios of 9 lines to the page, and goes just as far as the Berlin codex, namely, to the end of kand. 48. Moreover it repeats with such absolute fidelity the portentous mass of corruptions, which characterize that codex, as to render certain the conclusion that both go back to the same source: they seem both to be very faithful copies of the same original. This MS, therefore in no way benefited the edition: there was no occasion to distinguish it from the preceding."4 In his edition of the Saunaka-Samhita of the AV,5 Pandit mentions neither

^{2.} p. xi.

^{3.} p. xi. Bloomfie'd's source of this information is Die Handschriften-Verzeichnisse der Kgl. Bibliothek, Vol. V Verzeichniss der Sanskritund Präkrit-Handschriften von A. Weber, Vol ii, Nr. (1494 (p. 85). MS. or. oct. 343d.

^{4.} *pp*. xii-xiii.

^{5.} Vol. I, Bombay, 1895.

the *DB* nor the *KP*, though Bloomfield says: "Mr. Shankar P. Pandit also has in use for his forthcoming edition of Sāyaṇa's commentary to the Atharva Veda another MS. of Dārila, which he compared with the Sangli-MS. sent to me. This also ends at kand. 48, and hails from the same source." 6

Four MSS of the DB are thus known to have existed: 1. the Berlin codex; 2. the commentary seen at Broach by Haug, which, presumably, was that of Darila (Broach MS); 3. the Sangli MS sent to Bloomfield by Pandit; and 4. the Sangli MS, which, on Bloomfield's testimony, was used by Pandit himself in connection with his edition of the AV. Again, three of these MSS, namely, Nos. 1, 3, and 4, are said to have been copies of the same original. For want of any definite information about it, we left the Broach MS out of consideration. But we made every possible effort to locate the two Sangli MSS. It was not known whether Bloomfield had returned the Sangli MS lent to him by Pandit. So we made inquiries as to whether Bloomfield's papers were preserved in any of the libraries in the United States or elsewhere, but those inquiries failed to elicit any encouraging response. We then turned our attention to the Gore collection of Sangli 7 and Pandit's papers, but, there too, we were destined to draw a blank. Therefore, we finally decided to concentrate on the Berlin codex. We came to know that the collections of the former Preussische Staatsbibliothek, Berlin, were now transferred to the Universitatsbibliothek, Tubingen. We, therefore, got into touch with the authorities of the latter library, and, thanks to their kind courtesy and solicitous expeditiousness, were able to secure a microfilm of the Berlin codex of the DB, which, eventually, served as the solitary source for the present edition of the DB.

^{6.} p. xiii.

^{7.} Now deposited in the Vaidika Samsodhana Mandala Library, Poona.

The MS of the DB, now preserved in the University Library at Tübingen, consists of 136 folios. The number of lines in each folio ranges between 22 and 25, each line containing between 32 and 37 letters. The MS is written on paper, in bold Devanagari characters, and the writing is generally clear and legible but exceedingly incorrect. The scribe, who must obviously have been an unlearned mercenary copyist, has hardly made any corrections: but, wherever he has been able to detect any repetitions, he has either crossed them or blackened them. Similarly, he has restored the omissions, whenever detected, either on the side-margin or above or below the lines, indicating by means of kakapada as to where they are to be actually read. No avagraha signs are used: two vertical strokes are uniformly used by way of punctuation-marks. The scribe has not generally distinguished the sūtras or sūtrapratikas from the commentary, though, in a few cases, he has underlined the sutras. The numbers of the Adhyayas and the Kandikas are invariably given either in words or in figures or in both. The MS begins simply with: ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीसरस्वत्यै-नमः ॥ मेवैहितपुंसां ॥ अथवेदभाष्यिलिख्यते ॥ It goes only up to the end of 48th Kandika, and the concluding colophon reads: महावेदा-उपाध्यायवत्सरामंगः प्रपौत्रस्य भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये षष्टेध्याये द्वितीया कांडिका समाप्त: ॥ ७ ॥ भग्नपुष्टिकटिग्रीवास्तब्धद्ष्टिरधोमुखं ॥ कष्टेन लिखितंग्रंथयत्नेनपरिपालयेत् ॥ १ ॥ शके १७६२ शार्वरीनामसंवत्सरे आषाढ-शुक्लत्रयोदशीरवीवासरे समाप्तोयं ग्रंथः ॥ ग्रंथसंख्या ॥३७९० शुभं भवतू ॥ छ छ⁸ The date of the completion of the writing of the MS corresponds to Sunday, July 12, 1840.

It has been seen that the two MSS which were compared by Bloomfield as well as the third which was supposed to have been used by Pandit related only to the first 48 Kandikās of the KS. This raises the question as to whether Dārila's commentary on the KS remained incomplete for some reason or the other or whether

^{8.} This is the unemended version.

Dārila actually wrote his commentary on the entire Sūtra but the portion dealing with the Kandikas subsequent to the 48th Kandika was somehow lost. On the strength of the evidence that Kesava, in his Paddhati, refers to the views of Darila on some of the topics not only covered by the first 48 Kandikas but also occurring in the following Kandikas, Bloomfield suggests9 that Darila must have commented on the whole of the KS, that Kesava must have been familiar with this entire DB, but that the portion of the DB after the 48th Kandika must have become lost after Kesava's time. On the face of it, such an assumption seems quite plausible. But the matter is not so simple as that. For, Keśava's references to Darila's views are not always validated by the text of the DB which has become available. For instance, on sutra 7 of Kandika 31, Kesava says : शूल लोहमणि: पाषाणो वा इति दारिलरुद्रमतम् । 10 On that sutra. however, Darila says: शूलमायुद्धविशेष: (p. 98, l.9). Similarly, in connection with sutra 10 in Kandika 40, Kesava, after mentioning various views, says : समुच्चयो बा दारिलमतम् । But this does not conform to Darila's view, for, Darila does not mention samuccaya at all (p. 115, ll. 7-8). Is it possible that Kesava is referring to a version of the DB which is different from the one represented by the Berlin codex? Or is he referring to some other work of Darila? Anyway, Keśava's testimony on which Bloomfield depends becomes susce-Ptible to serious doubt.

Bloomfield did not possess a complete MS of the KP. The MS lent to him by S. P. Pandit and used by him ended abruptly

ċ

^{9.} p xiii.

^{10.} Presumably, Kesava is referring to the views of two commentators of the KS, namely, Darila and Rudra. As a matter of fact, he seems to have known three Bhasyas, for, in his Paddhati he says:

त्रयाणामपि भाष्याणां सारं जग्नाह केशवः। तेन शिष्यहितार्थीय कृता कौशिकपद्धतिः॥ (Varanasi MS, folio 146)

with the passage relating to Kandika 120.11 But, in 1962, H. R. Diwekar, from amongst us, made the fortunate discovery of a complete MS of the KP. It was found in a bundle of MSS of Atharvanic texts which had lain unnoticed in the house of the well-known Atharvavedin of Gwalior the late Ganesh Bhat This MS, unlike the one used by Bloomfield, Dada Gore. not only covers all the 141 Kandikas of the KS, but it also contains about five folios in the end, which give useful information about the life of Kesava and the importance of the AVin general. In October 1967, Diwekar secured another complete MS of the KP from Pandit Narayan Shastri Ratate of Varanasi. This MS is better preserved and more legibly written than the Gwalior MS. A third MS of the KP is found in the Gore collection of Sangli mentioned above. 12 In the concluding part of his Paddhati, Kesava records the following which must have been current in his time : कीशिको वत्सशर्मी च तत्प्रपौत्रश्च दारिलः । शास्त्रविज्ञानमेषां हि चतुर्थो नोपपद्यते ॥¹³ "Kaus'ika, Vatsasarman, and his great-grandson Darila- these (alone) possess the special knowledge of the (Atharvanic) lore; the fourth, verily, is not to be thought of (in this connection)." But Kesava hastens to add: तदसत् "this (tradition) is not valid." For, he further says: बोद्धार: सन्त्यनेकश: "there are many (other) knowers (of the lore)." These observations of Kesava place the whole question of the relationship between him and Darila in an altogether different perspective. However, further discussion of that question will have to await the publication of the critically edited text of the KP.

^{11.} See p. 372 of B's text of the KS.

^{12.} These complete MSS and a few fragmentary ones deposited in the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, are being used, among others, for our critical edition of the KP. It may be incidentally pointed out that one of the BORI MSS of the KP seems to be identical with the one used by Bloomfield.

^{13.} Varauasi MS of the KP, folio 145,

To unravel the Berlin codex of the DB, which Bloomfield rightly characterizes as a "portentous mass of corruptions," to emend its readings, and thereby to make it yield some reasonable sense has been, as may be easily imagined, a formidable task. The editors had literally to wrestle with many passages for hours together-not unoften, in several sittings-before they could restore them to an intelligible form. We do not, by any means, claim that the text of the DB, as presented by us in this edition, cannot be further improved; but we do claim that, with the minimum possible emendation, we have sought to arrive at the maximum possible smoothness and understandability of the text. What has sustained us throughout this arduous task has been our belief that, in ventures such as this, what really matters is not whether one reaches the ultimate goal or not, but whether one is proceeding in the right direction. In order that discerning readers should be enabled to realise the veracity of Bloomfield's stricture about the Berlin codex, the serious difficulties involved in editing the DB on the basis of that codex, and the extent of the emendations made by us, we thought it fit to reproduce that codex itself by offset process and present the text as restored by us on the opposite side of each folio, line to line.

Attention may now be drawn also to certain other features of this edition. In our restored text, we have uniformly used the normal punctuation-mark of one dand a, two dand as having been used to distinguish the sūtras or sūtra-pratīkas from the text of the commentary as also to indicate the end of a Kandikā or an Adhyāya. The lines are numbered in multiples of five, and, in the upper left-hand corner of a page, the numbers of the sūtras in a Kandikā or Kandikās which are dealt with on that page are indicated. The sentences are clearly demarcated, and the sūtras and sūtra-pratīkas are printed in smaller type. Complex Sandhis are, as a rule, dissolved, while the simpler ones are generally retained. For the sake of facility

of reference, the text of the KS up to the end of the 48th Kandikā, to which the commentary of Dārila presented in this edition refers, is given at the beginning; wherever Bloomfield has adopted, in his edition, different readings, they are shown in the foot-notes. The notes appended at the end contain full references to the sūtras in the KS and the Mantras in the AV alluded to in the DB as also the sūtras of Pāṇini etc. The sūtras cited by Dārila from the portion beyond the 48th Kaṇḍikā are reproduced in full. The additional notes are intended as a further aid towards a better understanding of the text. Several indexes such as those of the names of authors and works, geographical localities, plants, etc., mentioned in the DB, which have been added, will, it is hoped, be found useful for a historical study of Dārila and his work.

As a Bhāṣyakāra, Dārila is generally true to the traditional definition of Bhāṣya. 14 His style is fairly lucid and straightforward. He either reproduces the relevant sūtra in its entirety, or, if a sūtra is lengthy, cites only its beginning and end, and then comments upon it. In some cases, he has reproduced a sūtra in fractions and has commented on those fractions separately. With a view to carrying home any point effectively, Dārila adopts the method of first posing a question and then replying to it. 15 Though the available portion of the DB extends only up to the end of Kaṇḍikā 48, even within these limits, Dārila is seen to be quoting freely from the entire KS. Similarly, as is but to be expected, Dārila cites such authorities as Pāṇini, Jaimini, etc., to support his explanation of a word or a passage. He evidently holds his great-grandfather Vatsaśarman in very high regard 16

¹⁴ सूत्रार्थो वर्ण्यते यत्र वाक्यैः सूत्रानुसारिभिः। स्वपदानि च वर्ण्यन्ते भाष्यं भाष्यविदो विदः॥

^{15.} cf p. 6, l. 9. अथातः फलं कथम् । उच्यते । फलवचनात् । Sometimes, Dārila employs the word āha instead of ucyate. cf p. 8, l. 12.

^{16.} Dārila refers to Vatšasarman as mahāvedārthavid and upādhyāya.

and quotes his views with respect and as authoritative ¹⁷ But perhaps the most striking feature of Dārila's Bhāṣya is that he seeks to elucidate a sūtra not only verbally, but also from the point of view of its ritualistic relevance and significance. The DB thus serves the purpose both of a Bhāṣya and a Paddhati.

In the course of his commentary, Darila mentions, in different contexts, the names of various persons, places, plants, etc. 18 Some of these are specially noteworthy. In an .exorcism-rite, the Mantras in AV VI.135 are prescribed to be employed (KS 47.20). It is enjoined (KS 47.21) that one should strike upon a vessel with the formula फड्ढतोडसी, substituting for the word असी the name of the person against whom the exorcism is to be practised. Commenting on this sutra, Dīrila says (p. 130, ll. 14-15): यद् भोजनपात्रं तदाहन्ति । फड्ढतो राम इत्यमुना । "Whatever is the vessel used at a meal, that one strikes upon with this (that is, the formula such as) phat Rāma is struck down. "19 According to the next sutra (KS 47.22), one has to utter (also) the names of the father and the mother of the person against whom the exorcism is to be practised. Commenting on that sutra, Darila says (p. 130, ll. 16-17): दण्डं गृह्णाति । इदमहं रामस्य प्रच्छत्रायनस्य चेल्लमुखायाः पुत्रस्य प्राणापानावप्यायच्छामि। "One takes up a staff with the formula (such as), here do I take hold even of the prana and apana of Rama, son of Pracchanna and of Cellamukha."20 In another similar context, commenting on KS 44.33 Darila says (p. 123, 3): इदमहमक्षस्य ब्राह्मणायनपुत्रस्य वेच्चिकापुत्रस्य प्राणापानावपक्कन्तामि । Perhaps more intriguing is the mention of Rajyavardhana in the

^{17.} cf p. 22, l. 14; p. 33, ll. 15-16; p. 73, l. 2; p. 84, l. 16; p. 101, l. 6; p. 107, l. 8; p. 128, l. 12; p. 133, l. 19.

^{18.} Indexes of these have been given at the end of this edition.

^{19.} Keśava illustrates this very formula as फड्ढतो महुमद: (Gwalior MS, folio 120).

^{20.} Keśava illustrates this formula as इदमहं महुमदस्य तु६६कस्य सूति-कर्णपुत्रस्य (Gwalior MS. folio 120),

commentary on KS 3.15 (p. 22, l. 17) and on KS 8.22 (p.43, l. 18). Can any of these names be that of a historically known person? Among the plants, Darila mentions adolasā, avalī, $v\bar{a}|\bar{a}$, $\dot{s}eran\bar{i}$, $dh\bar{a}yat\bar{i}$, and $\bar{a}pt\bar{a}$, whose names are almost identical with the Marathi names of the plants. But the discussion of the question as to whether and, if so, to what extent these names of persons and plants might help us in determining the age and provenance of Dārila will have to be deferred for the time being.

May we conclude with an appeal to all Vedic scholars to communicate to us their considered views regarding this edition of the DB? We need hardly assure them that such views are bound to prove helpful to us in connection with the remaining parts of our new critical and comprehensive edition of the KS.

॥ कौशिकसूत्रपाठः ॥

कण्डिकाः १ – ४८

The Sutra-text, given below, is based on Bloomfield's edition of the Kausika-sutra. It is, however, modified is a number of places on the authority of the Darila-bhasya. In such cases B's text is recorded in the foot-notes.

अथ विधि वक्ष्यामः ॥१॥ स पुनराम्नायप्रत्ययः ॥२॥ आस्नायः पुनर्मन्त्राश्च ब्राह्मणानि च ॥३॥ तद्यथा ब्राह्मणविधिरेवं कर्मिलिङ्गा मन्त्राः ॥४॥ तथाऽन्यार्थाः ॥५॥ तथा ब्राह्मणलिङ्गा मन्त्राः ॥६॥तद्यावे संप्रदायः ॥७॥ प्रमुक्तत्वात् , ब्राह्मणानाम् ॥८॥ यद्यं व्याख्यास्यामः, देवानां पितृणां च ॥ ९ ॥ प्राक्सुख उपांगु करोति ॥ १० ॥ यद्योपविति देवानाम् ॥ ११ ॥ प्राचीनाविति पितृणाम् ॥१२॥ प्रागुद्ववा देवानाम् ॥ १३ ॥ दक्षिणा पितृणाम् ॥ १४ ॥ प्रागुद्वव्यवा देवानाम् ॥ १४ ॥ दक्षिणाप्रत्यगपवर्गे । वितृणाम् ॥१६॥ सकृत् कर्म पितृणां ज्यवराधं देवानाम् ॥ १७ ॥ यथादिष्टं वा ॥ १८ ॥ अभिद्क्षिणमाचारो देवानाम् , प्रसन्यं पितृणाम् ॥१९॥ स्वाह्मकारवषद्कारप्रदाना देवाः ॥२०॥ स्वधाकारनमस्कारप्रदानाः पितरः ॥२१॥ उपमूलल्वं विहेः पितृणाम् ॥१९॥ पर्वस्च देवानाम् ॥२३॥ प्र यच्छ पर्गुमिति दर्भाहाराय दात्रं प्रयच्छिति ॥२४॥ ओषधीर्दान्तु पर्विन्तित्युपरि पर्वणां लृत्वा तृष्णीमाहृत्योत्तरतोऽग्नेरुपसाद्यति ॥२५॥ नार्ग्ने विपर्यावर्तेत ॥२६॥ नान्तरा यद्याङ्गानि व्यवेयात् ॥२०॥ दक्षणं जानु प्रभुज्य जुहोति ॥२८॥ या पूर्वा पौर्णमासी सानुमितः , योत्तरा, सा राका ॥२९॥ या पूर्वाऽमावास्या सा सिनीवाली योत्तरा सा कुद्वा अथिति अथोपवस्य इत्युपवत्स्यद्भक्तमञ्चाति ॥३१॥ मथुलवणमांसमापवर्जम् ॥३२॥ ममान्ने वर्च इति समिध आधाय वतसुपति

१ B दक्षिणप्रल'

॥३३॥ व्रतेन त्वं व्रतपत इति वा ॥३४॥ ब्रह्मचारी व्रती, अधः शयीत ॥३५॥ प्रातर्हुतेऽग्नौ कर्मणे वां वेषाय वां सुकृताय वामिति पाणी प्रक्षाल्यापरेणाग्नेर्दर्भानास्तीर्य तेषूत्तरमानडुहं रोहितं चर्म प्राग्नीवसुत्तरलोम प्रस्तीर्य पवित्रे कुरुते ॥३६॥ दर्भावप्रचिछन्न-प्रान्तौ प्रक्षाल्यानुलोममनुमार्षिट विष्णोर्मनसा पूते स्थ इति ॥३७॥ ॥१॥

त्वं भूमिमत्येष्योजसा त्वं वेद्यां सीद्सः चारुरध्वरे। त्वां पवित्रमृषयो भरन्तस्त्वं पुनीहि दुरितान्यस्मदिति पवित्रे अन्तर्भाय हविनिर्वपति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽिश्वनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्रये जुष्टं निर्वपामीति ॥ १ ॥ एवमग्नीषौ-माभ्यामिति॥२॥ इन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायाम्॥३॥ नित्यं पूर्वमाग्नेयम् ॥४॥ निरुष्तं पवित्राभ्यां प्रोक्षत्यमुष्मै त्वा जुष्टमितिः यथादेवतम् ॥ ५ ॥ उल्लूखलमुसलं शूर्पं प्रक्षालितं चर्मण्याघाय बीहीनुलूखलं ओप्यावद्मंस्त्रिहीविष्कृता वाचं विस्त्रति हविष्कृदा द्रवेहीति ॥६॥ अवहत्य सफलीकृतान् कृत्वा त्रिः प्रक्षाल्य तण्डुलानम्ने चरुर्यक्षियस्त्वाध्यरुक्षदिति चरुमधिद्धाति ॥ ७ ॥ ग्रुद्धाः पूता इत्युदकमासिश्चति ॥ ८:॥ ब्रह्मणा शुद्धा इति तण्डुळान् ॥९॥ परि त्वाग्ने पुरं वयमिति त्रिः पर्यग्नि करोति ॥१०॥ नेक्षणेन त्रिः प्रदक्षिणमुदायौति ॥ ११ ॥ अत ऊर्ध्व यथाकामम् ॥ १२ ॥ उत्तरतोऽग्नेरुपसादयतीध्मम् ॥१३॥ उत्तरं बर्द्धिः ॥१४॥ अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीतीध्मम् ॥ १५ ॥ पृथिव्या इति बहिः ॥ १६ ॥ दर्भमुष्टिमभ्युक्ष्य पश्चादक्रेः प्रागग्रं निद्धात्यूर्णस्रदं प्रथस्य स्वासस्थं देवेभ्य इति ॥ १७ ॥ दुर्भाणामपादाय ऋषीणां प्रस्तरोऽसीति दक्षिणतोऽन्नेर्वसासनं निद्धाति ॥ १८ ॥ पुरस्तादग्ने-रास्तीर्यं तेषां मूलान्यपरेषां प्रान्तैरवच्छादयन् परिसर्पति दक्षिणेनान्निमा पश्चार्धात् ॥ १९ ॥ परि स्तृणीहीति संप्रेष्यति ॥ २० ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽिश्वनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रस्तः प्रशिषा परिस्तृणामीति ॥ २१ ॥ एवमुत्तरतो-ऽ्युजो धात्न कुवन ॥ २२ ॥ यत्र समागच्छन्ति तद्दक्षिणोत्तरं करोति ॥ २३ ॥ स्तीर्णं प्रोक्षति हविषां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति ॥२४॥ नानभ्युक्षितं संस्तीर्णमुपयोगं लमेत ॥२५॥ नैघोऽभ्याघानम् ॥२६॥ नाजुत्पूतं हविः ॥२७॥ नाप्रोक्षितं यक्षाङ्मम् ॥२८॥ तस्मिन् प्रक्षालितोपवातानि निद्धाति ॥२९॥ खुवमाज्यधानीं च ॥३०॥ विलीनपूतमाज्यं गृहीत्वाधिशृत्य पर्यगिन

१ B अपहत्य

क्रत्वोदगुद्धास्य पश्चादग्नेरुपसाद्योदगद्राभ्यां पवित्राभ्यामुत्पुनाति ॥ ३१ ॥ विष्णोर्मनसा पूतमसि ॥ ३२ ॥ देवस्त्वा सवितोन्त्युनातु ॥३३॥ अच्छिद्रेण त्वा पवित्रेण शतकारेण सहस्रधारेण सुप्वोत्पुनामीति तृतीयम् ॥३४॥ तृष्णीं चतुर्थम् ॥ ३५ ॥ शृतं द्विरिभघारयति मध्वा समञ्जन् घृतवत् करायेति ॥३६॥ अभिघायोदश्चमुद्धासयत्युद्धासयाग्नेः श्रुतमकर्म हव्यमासीद पृष्ठममृतस्य धामेति ॥३७॥ पश्चादाज्यस्य निधायालंकत्य समानेनोत्पुनाति ॥३८॥ अदारस्त्रदित्यवेक्षते ॥३९॥ उत्तिष्ठतेत्येन्द्रम् ॥४०॥ अग्निभूम्यामिति तिस्रभिरुपसमादधात्यस्म क्षत्राण्येतमिध्ममिति वा ॥ ४१ ॥ ॥ २॥

युनिज त्वा ब्रह्मणा दैव्येन ह्व्यायास्मै वोढवे जातवेदः। इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बिल्हतो वयं त इति ॥ १ ॥ दक्षिणतो जाङ्मायनसुद्पात्रसुपसाद्याभिमन्त्रयते तथोद्पात्रं धारय यथाग्ने ब्रह्मणस्पितः । सत्यधर्माः अदीधरद् देवस्य सिवतुः सव इति ॥२॥ अथोदकमासिञ्चति इहेत देवीरमृतं वसाना हिरण्यवणां अनवद्यक्षपाः। आपः समुद्रो वरुणस्य राजा संपातभागान् हिवषो जुषन्ताम् ॥ इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रस्ता आपः 'समुद्राद् दिवसुद्रहन्तु । इन्द्रप्रशिष्टा वरुणप्रस्ता दिवस्पृथिव्याः श्रियमा वहन्त्विति ॥ ३॥ ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि जातवेद इति सह हिविभिः पर्युक्ष्य जीवाभिराचम्योपोत्थाय वेदप्रपद्भिः प्रपद्यत ओं प्रपद्ये सृः प्रपद्ये सुवःप्रपद्ये स्वः प्रपद्य जनत् प्रपद्य इति ॥४॥ पश्चात् 'स्तीर्णस्य दर्भानास्तीर्याहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद् योऽस्मत् पाकतर इति ब्रह्मासनमन्वीक्षते ॥५॥ निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना निरस्तः सोऽस्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति दक्षिणा तृणं निरस्यति ॥६॥ तदन्वालभ्य जपतीदमहमवीग्वसोः सदने सीदाम्यृतस्य सदने सीदामि सत्यस्य सदने सीदामिष्टस्य सदने सीदामि पूर्तस्य सदने सीदामि मामृषदेव बहिः स्वासस्थं त्वाध्यासदेवमूर्णस्रदमनिम् शोकम् ॥७॥ विमृग्वरीमित्युपविद्य, आसनीयं ब्रह्मजपं जपति बृहस्पतिर्वह्मा ब्रह्मसदन आसिष्यते बृहस्पते यञ्चं गोपाय यदुदुद्वत उन्निवतः शक्षेयमिति ॥ ८॥ दक्षैः स्वः विर्तिश्च तिष्टतं रक्षो निष्टता अरातयः प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इति

[🧓] १ B अप: २ B प्रपद्म पश्चात

प्रतप्य ॥ ९ ॥ मूले खुवं गृहीत्वा जपित विष्णोईस्तोऽसि दक्षिणः पूष्णा दत्तो वृहस्पतेः । तं त्वाहं सुवमाददे देवानां हव्य-वाहनम् ॥ अयं खुवो वि द्याति होमाञ्छतक्षरम्खन्दसा जागतेन । सवा यक्षस्य समनिक्त विष्ठा बाहंस्पत्येन शर्मणा दैव्येनेति ॥ १० ॥ ओं भूः शं भूत्ये त्वा गृह्हे भूत्य इति प्रथमं प्रहं गृह्णाति ॥ ११ ॥ ओं अवः शं पुष्ट्ये त्वा गृह्हे पुष्ट्य इति द्वितीयम् ॥ १२ ॥ ओं स्वः शं त्वा गृह्णे सहस्रपोषायेति तृतीयम् ॥ १३ ॥ ओं जनच्छं त्वा गृह्णेऽपरिमितपोषायेति चतुर्थम् ॥ १४ ॥ राजकर्माभि-वारिकेष्वमुख्य त्वा प्राणाय गृह्णेऽपानाय व्यानाय समानायोदानायेति पञ्चमम् ॥ १५ ॥ अग्नाविग्नर्द्दा पूतं पुरस्ताद्यक्तो यक्षस्य चक्षुरिति जुहोति ॥ १६ ॥ पश्चादग्नेर्मध्यदेशे समानत्र पुरस्ताद्योमान् ॥ १७ ॥ दक्षिणेनाग्निमुद्पात्र आज्याहुतीनां संपातानानयति ॥ १८ ॥ पुरस्ताद्योमाज्यभागसंस्थितहोमसमृद्धिशान्तानामिति ॥ १९ ॥ एतावाज्यभागौ ॥ २० ॥ ॥ ३ ॥

वृष्णे बृहते स्विवेदे अग्नये ग्रुक्तं हरामि त्विषीमते । स नः स्थिरान् बळवतः कृणोतु ज्योक् च नो जीवातवे द्धात्वग्नये स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्ध आग्नेयमाज्यभागं जुहोति ॥१॥ दक्षिणपूर्वार्धे सोमाय, त्वं सोम दिव्यो नृचक्षाः सुगाँ अस्मभ्यं पथो अजु क्यः । अभि नो गोत्रं विदुष इव नेषोऽच्छा नो वाचमुशतीं जिगासि सोमाय स्वाहेति ॥ २ ॥ मध्ये हिवः ॥३॥ उपस्तीर्याज्यं संहताभ्यान् मक्गुलिभ्यां द्विहेविषोऽवद्यति मध्यात् पूर्वार्धाच ॥ ४ ॥ अवत्तमभिघार्य द्विहेविः प्रत्यभिघारयति ॥ ५ ॥ यतो यतोऽवद्यति तत्वजुपूर्वम् ॥ ६ ॥ एवं सर्वाण्यवदानानि ॥ ७ ॥ अन्यत्र सौविष्टकृतात् ॥ ८ ॥ उदेनमुत्तरं नयेति पुरस्ताद्योमसंहतां पूर्वोम् ॥ ९ ॥ स्वं पूर्वोपूर्वो संहतां जुहोति ॥ १० ॥ स्वाहान्ताभिः प्रत्युचं होमाः ॥ ११ ॥ वामुत्तरामनेराज्यभागस्य जुहोति रक्षोदेवत्या सा यां दक्षिणतः सोमस्य पित्रदेवत्या सा ॥ १२ ॥ तस्मादन्तरा होतव्या देवलोक एव ह्यन्ते ॥ १३ ॥ यां हुत्वा पूर्वामपरां ज्ञहोति सापकामन्ती स पापीयान् यजमानो भवति ॥१४॥ यां परांपरां संहतां जुहोति साभिकामन्ती स वसीयान् यजमानो भवति ॥१४॥ यां परांपरां संहतां जुहोति सामिकामन्ती स वसीयान् यजमानो भवति ॥१४॥ यां परांपरां संहतां जुहोति सामिकामन्ती स वसीयान् यजमानो भवति ॥१४॥ यां परांपरां संहतां जुहोति साम्भाननने जुहोति सान्या तया चक्षुर्यजमानस्य मीयते सोऽन्यंभावुको यजमानो भवति ॥ १६ ॥ यां धूमे जुहोति सा

१ B 'व्यक्तासरख' २ B बाह्रंस्पत्येष्टिः ३ B पुरस्ताद्धोम आज्यभागः संस्थितहोमः समृद्धिः शान्तातामितिः

अग्नीषोमा सबेदसा सहती वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवशुः ॥ युवमेतानि दिवि रोचनान्यक्षिश्च सोम सकत् अधत्तम् । युवं सिन्ध्रिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतात् ॥ अग्नीषोमा य आहुति यो वां दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीये विश्वमायुर्व्यश्चवत् ॥ १ ॥ र्न्द्राग्नी रोचना दिवः परि बाजेषु भूषथः । तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥ श्रथद् वृत्रमुत सनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहरी संपर्यात् । इरज्यन्ता वसन्बस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥ इन्द्राग्नी अस्मान् रक्षतां यो प्रजानां प्रजावती । स प्रजया सुवीर्य विश्वमायुर्व्यक्षवत् ॥ गोमस्रिरण्यवद्वसु यद्वामभ्यावदीमहे । इन्द्राग्नी तद्वनेमहि स्वाहेति ॥ २ ॥ बेन्द्राग्नस्य हविषोऽमावास्यायाम् ॥३॥ प्राक् स्विष्टहृतः पार्वणौ होमौ, समृद्धिहोमाः, काम्यास्य ॥ ४ ॥ पूर्णा पश्चादिति पौर्णमान स्याम् ॥ ५ ॥ यत्ते देवा अरुण्वन् भागघेयमित्यमावास्यायाम् ॥ ६ ॥ आकृत्ये त्वा स्वाहा, कामाय त्वा स्वाहा, समृघे त्वा स्वाहा, आकृत्ये त्वा कामाय त्वा समुघे त्वा स्वाहा, ऋचा स्तोमं समर्थय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्गायत्रवर्ताने स्वाहा ॥॥। पृथिन्यामग्नये समनमिष्नति संनतिभिश्च ॥ ८॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति च ॥९॥ उपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकुत्सकृद्-बदाय, द्विरवत्तम्, अभिघारयति ॥१०॥ न हवींषि ॥११॥ आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्रवाम तद्तु प्रवोद्धम् । अग्निर्विद्वान् स यजात् स इद्योता सोऽध्वरान् स ऋतून् कल्पयात्यग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्युत्तरपूर्वार्घेऽवयुतं हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तीयान् होमा-ञ्जुहोति ॥ १२ ॥ स्वाहेष्टेभ्यः स्वाहा । वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा । मेषजं स्विष्ट्यै स्वाहा । निष्कृतिर्दुरिष्ट्यै स्वाहा । देवीभ्य-स्तन्भ्यः स्वाहा । अयाश्चाग्नेऽस्यनभिग्नस्तिञ्च सत्यमित्त्वमया असि । अयासा मनसा कृतोऽयास्य हन्यमृहिषे । आ नो चेहि भेषर्ज स्वाहेत्यों स्वाहा 🚁 स्वाहा भ्रुवः स्वाहा स्वः स्वाहों भूर्भुवः स्वः स्वाहेति ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

^{🕻 🖪} काम्यहोमाश्यः

यन्मे स्कन्नं मनसो जातवेदो यद्वास्कन्दद्वविषो यत्र यत्र। उत्प्रुषो विग्रुषः सं जुहोमि सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः स्वाहेति ॥ १ ॥ यन्मे स्कन्नं यदस्यृतीति च स्कन्नास्यृतिहोमी ॥ २ ॥ यदद्य त्वा प्रयतीति संस्थितहोमाः ॥ ३ ॥ मनसस्पत इत्युत्तमम्, चतुर्गृहीतेन ॥ ४ ॥ बर्हिराज्यशेषेऽनिकत पृथिव्यै त्वेति मूलमन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं दिवे त्वेत्यप्रम् ॥ ५ ॥ प्यं त्रिः ॥ ६॥ सं बर्हिरकमित्यनुप्रहरति यथादेवतम् ॥ ७॥ स्नुवमग्नौ धारयति ॥ ८॥ यदाज्यधान्यां तत् संस्नावयति, संस्नाचभागास्तविषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च देवाः। इमं यज्ञमिन विश्वे गृणन्तः स्वाहा देवा अमृता मादयन्तामिति॥९॥ स्त्रवोऽसि घृतादनिशितः । सपत्नक्षयणो दिवि सीद् । अन्तरिक्षे सीद पृथिव्यां सीदोत्तरोऽहं भूयासमधरे मत्सपत्ना इति स्त्रवं प्राग्दण्डं निद्धाति ॥ १० ॥ विमुञ्जामि ब्रह्मणा जातवेदसमित होतारमजरं रथस्पृतम् । सर्वा देवानां जनिमानि विद्वान् यथा भागं वहतु ह्व्यमग्निरम्रथे स्वाहेति समिधमाद्धाति ॥ ११॥ एधोऽसीति द्वितीयां समिद्सीति तृतीयाम् ॥ १२॥ तेजोऽसीति मुखं विमार्षि ॥ १३ ॥ दक्षिणेनार्गिन कीन् विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णोः क्रमोऽसीति दक्षिणेन पादेनानुसंहरति सन्यम् ॥ १४ ॥ सूर्यस्यावृतमित्यभिद्क्षिणमावर्तते ॥१५॥ अगन्म स्वरित्यादित्यमीक्षते ॥१६॥ इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च । ब्रह्मणा स्थापितं पात्रं पुनवत्थापयामसीत्यपरेणाग्निमुद्पात्रं परिद्वत्योत्तरेणाग्निमापो हि ष्ठा मयोभुव इति मार्जियत्वा बर्हिषि पत्न्या अञ्जली निनयति समुद्रं वः प्रहिणोमीतीदं जनास इति वा ॥१७॥ वीरपत्न्यहं भूयासमिति मुखं विमार्षि ॥१८॥ व्रतानि व्रतपतय इति समिधमाद्धाति ॥ १९ ॥ सत्यं त्वर्तेनेति परिषिच्योदश्चि हविरुच्छिष्टान्युद्वासयति ॥ २० ॥ पूर्णपात्रं दक्षिणा ॥ २१ ॥ नादक्षिणं हिवः कुर्वीत यः कुरुते कृत्यामात्मनः कुरुत इति ब्राह्मणम् ॥ २२ ॥ अन्वाहार्ये ब्राह्मणान् भोजयति ॥ २३ ॥ यहै यहस्यानन्वितं भवति तद्नवाहार्येणान्वाहियते ॥२४॥ एतद्नवाहार्यस्यान्वाहार्यत्वम् ॥२५॥ ईड्या वा अन्ये देवाः सपर्येण्या अन्ये देवा देवा ईड्या ब्राह्मणाः सपर्येण्याः ॥ २६ ॥ यश्नेनेवेड्यान् प्रीणात्यन्वाहार्येण सपर्येण्यान् ॥ २७ ॥ तस्योसे श्रीता यक्षे भवन्तीति॥ २८॥ इमी दर्शपूर्णमासी व्याख्याती॥ २९॥ दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयज्ञाः॥ ३०॥ अधाप्यपरो हवनयोगी

१ B बीद २ B पत्न्याञ्चली ३ B अन्ये देवाः ईडचा देवाः ४ B ते अस्योभे

भवति ॥३१॥ कुम्भीपाकादेव ब्युद्धारं जुहुयात् ॥ ३२॥ अधिश्रयणपर्यक्षिकरणाभिघारणोद्धासनालंकरणोत्पवनैः संस्कृत्य ॥३३॥ अथापि रहोको भवतः, आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्रमूर्ध्वं स्विष्टकृता सह। हवींषि यद्य आवापो यथा तन्त्रस्य तन्तवः ॥ पाकयज्ञान् समासाचैकाज्यानेकविंदाः। एकस्विष्टकृतः कुर्यान्नानापि सति दैवतेति ॥३४॥ एतेनैवामावास्यो व्याख्यातः ॥३५॥ ऐन्द्राझोऽत्र द्वितीयो भवति ॥३६॥ तयोर्व्यतिक्रमे त्वमम्ने व्रतपा असि कामस्तद्य इति शान्ताः ॥३७॥ ॥६॥

अश्वात्यनादेशे स्थालीपाकः ॥ १॥ पुष्टिकर्मसु सारूपवत्से ॥ २॥ आज्यं जुहोति ॥ ३॥ सिमध् आद्धार्ति ॥ ४॥ आवपित विहियवतिलान् ॥ ५॥ मध्यति श्वीरोद्नपुरोडाशरसान् ॥ ६॥ मन्योदनो प्रयच्छित ॥ ७॥ पूर्वं त्रिषतीयम् ॥ ८॥ उद्दक्षचोद्नायामुद्रपात्रं प्रतीयात् ॥ ९॥ पुरस्तादुत्तरतः संभारमाहरित ॥ १०॥ गोरनिभप्रापाद्वनस्पतीनाम् ॥ ११॥ स्योदयन्ततः ॥ १२॥ पुरस्तादुत्तरतोऽरण्ये कर्मणां प्रयोगः ॥ १३॥ उत्तरत उद्कान्ते प्रयुज्य कर्माण्यपां स्कृतराष्ट्रत्य प्रदक्षिण-मानृत्याप उपस्पृत्यानवेक्षमाणा त्राममुदावजन्ति ॥ १४॥ आद्यवन्ध्याप्रवनयानभक्ष्याणि संपातवन्ति ॥ १५॥ सर्वाण्यमिमन्त्र्याणि ॥ १६॥ स्रिन्याधितावाप्लुतावसिक्तौ शिरस्तः प्रक्रम्या प्रपदात् प्रमाष्टि ॥ १७॥ पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छित ॥ १८॥ त्रयोदश्यादयस्तिक्रौ दिधमधुनि वासयित्वा बध्नाति ॥ १९॥ आश्वायति ॥ २०॥ अन्वारब्धायाभिमन्त्रणहोमाः ॥ २१॥ पश्चादश्चेश्वर्मणि हिवषां संस्कारः ॥ २२॥ आनुद्वहः शकृत्यिण्डः ॥ २३॥ जीवघात्यं चर्म ॥ २४॥ अकर्णोऽद्मा ॥ २५॥ आप्लवन्त्रवावसेचनानामाचामयति च ॥ २६॥ संपातवतामश्चाति न्यक्कते वा॥ २७॥ अभ्याधेयानां धूमं नियच्छिति ॥ २८॥ क्रम्प्रयोगः ॥ २९॥ ॥ १९॥ ॥ १९॥ ।। १९॥ ।। १०॥

पुरस्ता द्योमवत्सु निशाकर्मसु पूर्वोद्धे यक्षोपवीती शालानिवेशनं समूहयत्युपवत्स्य द्वक्तमशित्वा स्नातोऽहतवसनः प्रयुक्कते ॥ १॥ स्वस्त्ययनेषु च ॥ २ ॥ इज्यानां दिश्यान् बलीन् हरति ॥ ३ ॥ प्रतिदिशसुपतिष्ठते ॥ ४ ॥ सर्वत्राधिकरणं कर्तुर्देक्षिणा

[ं]श् B भादधाति

॥५॥ त्रिहद्कित्रया ॥६॥ अनन्तराणि समानानि युक्तानि ॥७॥ ज्ञान्तं संभारम् ॥८॥ अधिकृतस्य सर्वम् ॥९॥ विद्यये यथान्तरम् ॥१०॥ प्र यच्छ पर्गुमिति दर्भलवनं प्रयच्छति ॥११॥ अरातीयोरिति तक्षति ॥१२॥ यस्ता शिक इति प्रक्षालयिते ॥१३॥ यस्तरुष्ण इति मन्त्रोक्तम् ॥१४॥ पलाशोदुम्बरजम्बुकाम्पीलस्नग्वङ्गिरोषस्रक्त्यवरणविव्वजङ्गिङ्कुटकम्र्धगलाव- ल्वेतसिशम्बल्लसिपुनस्यन्दनारणिकास्मयोक्ततुन्युपूतुदारवः शान्ताः ॥१५॥ चितिप्रायश्चित्तिशमशाम्याशाम्यवाका- तलाशापलाशवाशाशियवाश्चित्तिशमशाम्यवाका- तलाशापलाशवाशाशियवाशिम्बलसिपुनद्रभाषामार्गकृतिलोष्टवस्मीकवपाद्वाप्रान्तवीहियवाः शान्ताः ॥१६॥ प्रमन्दोशिर- शालख्यपधानशक्ष्मा जरन्तः ॥१७॥ सीसनदीसीसे अयोरजांसि कृकलासिशरः सीसानि ॥१८॥ दिघ घृतं मधूदकमिति रसाः ॥१९॥ बोहियवगोधूमोपवाकितलप्रयङ्गुश्यामाका इति मिश्रधान्यानि ॥२०॥ प्रहणमा प्रहणात् ॥२१॥ यथार्थम् । यथार्थमुदक्ति योजयेत् ॥२२॥ इहैव ध्रवामेह यातु यमो मृत्युः सत्यं बृहदित्यज्ञवाको वास्तोष्पतीयानि ॥२३॥ दिव्यो गम्धवं इमं मे अग्न यौ ते मातेति मातृनामानि ॥२४॥ स्तुवानमिदं हिर्विनस्सालामरायक्षयणं शं नो देवी पृश्चिपण्या पश्चिति तान् सत्यौजास्त्वया पूर्व पुरस्ताद्यको रक्षोहणमित्यज्ञवाकश्चातनानि ॥२५॥ ॥८॥

अम्बयो बन्ति शंभुमबोभू हिरण्यवर्णा निस्सालां ये अग्नयो ब्रह्म जञ्चानमित्येकोत देवा मृगारस्कतानि ॥ १ ॥ उत्तमं वर्जियत्वाप नः शोशुचद्द्यं पुनन्तु मा सञ्जूषीहिमवतः प्र झवन्ति वायोः प्तः पवित्रेण शं च नो मयश्च नोऽनद्भुद्रश्यस्त्वं प्रथमं महामापो वैश्वानरो रिश्मिभयमो मृत्युविश्वजित् संज्ञानं नो वचन्तरिक्षे पुनर्मेत्विन्द्र्यं शिवा नः शं नो वातो वात्विष्ठं बूमो वनस्पतीनिति ॥ २ ॥ पृथिव्यं श्रोत्रायेति त्रिः प्रत्यासिश्चिति ॥ ३ ॥ अम्बयो यन्ति शंभुमयोभू हिरण्यवर्णाः शन्तातीयं शिवा नः शं नो वातो वात्विनि बूमो वनस्पतीनिति ॥ ४ ॥ पृथिव्यं श्रोत्रायेति जिः प्रत्यासिश्चिति ॥ ५ ॥ इति शान्तियुवतानि ॥ ६ ॥ उभयतः सावित्र्युभयतः शंनोदेवी ॥ ७ ॥ अहत्वासाः कंसे शान्त्युद्दकं करोति ॥ ८ ॥ अतिस्तृष्टो अपां वृष्य इत्यपोऽतिस्ज्य

१ Wanting in B २ B श्येका तदेव मृगार ३ B शं नो देवी

सर्वा इमा आप ओषधय इति पृष्ट्वा सर्वा इत्याख्यात ओं बृहस्पतिप्रसूतः करवाणीत्यनुक्षाप्यों सवितृप्रसूतः भवानित्यनुक्षातः कुर्वीत ॥ ९ ॥ पूर्वया कुर्वीतेति गार्ग्यपार्थश्रवसभागिलकाङ्कायनोपरिवश्रवकौशिकजाटिकायनकौरुपथयः ॥ १० ॥ अन्यतरया कुर्वीतेति युवा कौशिको युवा कौशिकः ॥ ११ ॥ ॥ ९ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

पूर्वस्य मेघाजननानि ॥ १ ॥ शुक्सारिकृशानां जिह्ना ब्रधाति ॥ २ ॥ आशयति ॥ ३ ॥ औदुम्बरपलाशकर्कन्धूनामाद्याति ॥ ४ ॥ आवपति ॥ ५ ॥ अश्वयति ॥ ६ ॥ उपाध्यायाय भैक्षं प्रयच्छति ॥ ७ ॥ सुतस्य कर्णमनुमन्त्रयते ॥ ८ ॥ उपसिद्ञ्ज-पति ॥ ९ ॥ धानाः सर्पिर्मश्चाः सर्वहुताः ॥१०॥ तिल्लमिश्चा हुत्वा प्राश्चाति ॥ ११ ॥ पुरस्तादश्चेः कल्मापं दण्डं निहत्य पश्चादश्चेः कृष्णाजिने धाना अनुमन्त्रयते ॥ १२ ॥ स्क्रस्यान्तं गत्वा प्रयच्छति ॥१३॥ सक्जुहोति ॥ १४ ॥ दण्डधानाजिनं ददाति ॥१५॥ अहं रुद्रेभिरिति शुक्कपुष्पहरितपुष्पे किस्त्यनाभिष्णपत्यौ जातरूपशक्केन प्राक् स्तनग्रहात् प्राश्चयति ॥ १६ ॥ प्रथमप्रवदस्य मातुरुपस्थे तालुनि संपातानानयति ॥ १७ ॥ दिधमध्वाशयति ॥ १८ ॥ उपनीतं वाचयति, वाषशतिकं कर्म ॥ १९ ॥ त्वं नो मेघे द्याश्च म इति भक्षयति ॥ २० ॥ आदित्यमुपतिष्ठते ॥ २१ ॥ यद्गने तपसेत्याग्रहायण्यां भक्षयति ॥ २२ ॥ अग्निमुपतिष्ठते ॥ २३ ॥ प्रातरिंग्नं गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या इति संहाय मुखं विमाष्टि ॥ २४ ॥ ॥ १० ॥

पूर्वस्य ब्रह्मचारिसांपदानि ॥ १ ॥ औदुम्बर्यादयः ॥ २ ॥ ब्रह्मचार्यावसथादुपस्तरणान्यादधाति ॥ ३ ॥ पिपीलिकोद्वापे मेदोमभुद्रयामाकेषीकतूलान्याज्यं जुहोति ॥ ४ ॥ आज्यशेषे पिपीलिकोद्वापानोप्य प्राममेत्य सर्वेद्वतान् ॥ ५ ॥ ब्रह्मचारिभ्योऽस्रं धानास्तिलिमश्राः प्रयच्छति ॥ ६ ॥ एतानि त्रामसांपदानि ॥ ७ ॥ विकारः स्थूणामूलावतक्षणानि सभानामुपस्तरणानि ॥ ८ ॥ ब्रामीणेभ्योऽन्नम् ॥ ९ ॥ सुरां सुरापेभ्यः ॥ १० ॥ औदुम्बर्यादीनि भक्षणान्तानि सर्वसांपदानि ॥ ११ ॥ त्रिज्योतिष्कुहते ॥ १२ ॥

T

उपितष्ठते ॥ १३ ॥ सन्यात् पाणिहृदयालोहितं रस मिश्रमश्चाति ॥ १४ ॥ पृश्चिमन्थः ॥ १५ ॥ जिह्वाया उत्साद्यमक्ष्णोः पिरस्तरण-मस्तृहणं हृद्यं दूर्श उपनद्य तिस्रो रात्रोः पल्पूलने वासयति ॥ १६ ॥ चूर्णानि करोति ॥ १७ ॥ मैश्रधान्ये मन्थ ओप्य द्धि-मधुमिश्रमश्चाति ॥ १८ ॥ अस्मिन् वसु यदाबध्नन् नव प्राणानिति मन्त्रोक्तं युग्मकृष्णलं वासितं बध्नाति ॥ १९ ॥ साह्यवत्सं पुरुषगात्रं द्वादशरात्रं संपातवन्तं कृत्वानभिमुखमश्चाति ॥ २० ॥ ॥ ११ ॥

कथं मह इति मादनकश्रृतं शिरौदनमञ्जाति ॥ १ ॥ चमसे सरूपवत्साया दुग्धे व्रीहियवाववधाय मूर्च्छियत्वा मध्वान्सिच्याशयित ॥ २ ॥ पृथिवैय श्रोत्रायेति जुहोति ॥ ३ ॥ वत्सो विराज इति मन्थान्तानि ॥ ४ ॥ सहृद्यं तदू षु सं जानीध्वमेह यातु सं वः पृच्यन्तां सं वो मनांसि संज्ञानं न इति सांमनस्यानि ॥ ५ ॥ उद्कुलिजं संपातवन्तं ग्रामं परिहृत्य मध्ये निनयति ॥ ६ ॥ एवं सुराकुलिजम् ॥ ७ ॥ त्रिहायण्या वत्सतर्याः शुक्तानि पिशितान्याशयित ॥ ८ ॥ भक्तं सुरां प्रपां संपातवत् करोति ॥ ९ ॥ पूर्वस्य ममाग्ने वर्च इति वर्चस्यानि ॥१०॥ औदुम्बर्यादीनि त्रीणि ॥ ११ ॥ कुमार्या दक्षिणसूरुमिमन्त्रयते ॥ १२ ॥ वर्षा जुहोति ॥ १३ ॥ अग्निसुपतिष्ठते ॥ १४ ॥ प्रातर्राने गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिव्या इति दिधमध्वाशयित ॥ १५ ॥ कीलालिमश्रं क्षित्रयं कीलालिमतरान् ॥ १६ ॥ ॥ १२ ॥

हस्तिवर्चसमिति हस्तिनम् ॥ १ ॥ हास्तिदन्तं बध्नाति ॥ २ ॥ लोमानि जतुना संदिद्य जातरूपेणापिधाप्य ॥ ३ ॥ सिंहे न्याघे यशो हिवरिति स्नातर्कासहन्याघ्रवस्तकृष्णवृषभराञ्चां नाभिलोमानि ॥ ४ ॥ दशानां शान्तवृक्षाणां शकलानि ॥ ५ ॥ पत्योः प्रातरिन गिरावरगराटेषु दिवस्पृथिन्या इति सप्त मर्माणि स्थालीपाके पृक्तान्यश्चाति ॥ ६ ॥ अकुशलं यो ब्राह्मणो लोहितमश्चीयादिति गार्ग्यः ॥ ७ ॥ उक्तो लोममणिः ॥ ८ ॥ सर्वैराप्लावयति ॥ ९ ॥ अवसिञ्चति ॥ १० ॥ चतुरङ्गुलं तृणं रजोहरणविन्दुनामिश्चोत्योपमथ्यं ॥११॥ शुनि किलासमजे पलितं तृणे ज्वरो योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तिसम् राजयक्ष्म इति दक्षिणा तृणं निरस्यति गन्धप्रवादाभिरलंकुकृते ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥

१ B °मध्योः २ Wanting in B ३ B मादान ४ B रजोहरणं बिन्दुना

पूर्वस्य हस्तित्रसनानि ॥१॥ रथचकेण संपातवता प्रतिप्रवर्तयति ॥२॥ यानेनाभियाति ॥३॥ वादित्रैः ॥४॥ हतिबस्त्योरोज्य शक्राः ॥५॥ तोत्त्रेण नग्नप्रच्छन्नः ॥६॥ विद्या शरस्य मा नो विद्वन्नदारस्त् स्वस्तिदा अव मन्युनिहंस्तः परि वर्त्मान्यमिभूरिन्द्रो जयात्यभि त्वेन्द्रेति सांप्रामिकाणि ॥७॥ आज्यसक्तुञ्जहोति ॥८॥ धनुरिध्मे धनुःसमिध आद्धाति ॥९॥
स्वमिष्वध्मे ॥१०॥ धनुः संपातविद्वमुज्य प्रयच्छिति ॥११॥ प्रथमस्येषुपर्ययणानि ॥१२॥ द्रष्ट्यात्नीज्यापाशतणमूलानि
बद्माति ॥१३॥ आरेऽसावित्यपनोदनानि ॥१४॥ फलीकरणानुष्वसावतक्षणान्यावपति ॥१५॥ अन्वाह ॥१६॥ अग्निनः शत्रुनिन्ननों दूत इति मोहनानि ॥१७॥ ओदनेनोपयम्य फलीकरणानुल्खलेन जुहोति ॥१८॥ एवमणून् ॥१९॥ एकविंशत्या शर्कराभिः
प्रतिनिष्पुनाति ॥२०॥ अप्वां यजते ॥२१॥ संशितमिति शितिपदीं संपातवतीमवस्त्रति ॥२०॥ उद्वृधरसु योजयेत् ॥२३॥ इममिन्द्रेति युक्तयोः प्रदानान्तानि ॥२४॥ दिग्युकाभ्यां नमो देववधेभ्य इत्युपतिष्ठते ॥२५॥ त्वया मन्यो यस्ते मन्यो इति संरम्भणानि ॥२६॥ सेने समीक्षमाणो जपति ॥२०॥ भाक्नमौञ्जान् पाशानिङ्गिडालंक्षतान् संपातवतोऽन्कान् सेनाक्रमेषु वपति ॥२८॥ याममपात्राणि ॥२९॥ इङ्गिडेन संपोक्ष्य तृणान्याङ्गिरसेनाग्निना दीपयित ॥३०॥ यां धूमोऽवतनोति तां जयन्ति ॥३१॥ ॥१४॥

ऋषङ्मन्त्रस्तिद्दासेत्याश्वत्थ्यां पात्र्यां त्रिवृति गोमयपिरचये हस्तिपृष्ठे पुरुषिद्दारिस वामित्राञ्जुह्नद्भिप्रक्रम्य निवपित ॥ १॥ वराहिवाहताद्वाजानो वेदि कुर्वन्ति ॥ २॥ तस्यां प्रदानान्तानि ॥ ३॥ एकेवा हतस्यादहन उपसमाधाय दीर्घदण्डेन सुवेण रथचकस्य खेन समया जुहोति ॥ ४॥ योजनीयां श्वत्वा योजयेत् ॥ ५॥ यदि चिन्नु त्वा नमो देववधेभ्य इत्यन्वाह ॥ ६॥ वैद्याय प्रदानान्तानि ॥ ७॥ त्वया वयमित्यायुधिप्रामण्ये ॥८॥ नि तद्दधिष इति राज्ञोद्दपात्रं द्वौ द्वाववेक्षयेत् ॥ ९॥ यद्म पद्येन्न युध्येत ॥ १०॥ नि तद्दधिषे वनस्पतेऽया विष्ठाग्न इन्द्रो दिशस्त्रतस्त्र इति नवं रथं राजानं ससार्यधमास्थापयित ॥११॥ ब्रह्म जज्ञानिति जीवितविज्ञानम् ॥ १२॥ तिस्रः स्नावरज्जूरङ्गारेष्ववधाय ॥ १३॥ उत्कुचतीषु कल्याणम् ॥ १४॥ सांग्रा-

१ B समिधमादधाति २ B एकेष्वाहत°

मिकमेता व्यादिशति मध्ये मृत्युरितरे सेने ॥ १५ ॥ पराजेष्यमाणान् मृत्युरितवर्तते जेष्यन्तो मृत्युम् ॥ १६ ॥ अग्रेषूत्कुचत्सु मुख्या हुन्यन्ते मध्येषु मध्या अन्तेष्ववरे ॥ १७ ॥ एवमिषीकाः ॥ १८ ॥ ॥ १५ ॥

उच्चैघोंष उप श्वासयेति सर्ववादित्राणि प्रक्षाल्य तगरोशीरेण संघाव्य संपातवन्ति त्रिराहत्य प्रयच्छिति॥१॥ विद्वदयमित्यु व वेस्तरां हुत्वा स्नुवमुद्धर्तयन् ॥ २ ॥ सोमांशुं हरिणचर्मण्युत्सीव्य क्षत्रियाय वध्नाति ॥ ३ ॥ परि वर्त्मानीन्द्रो जयातीति राजा त्रिः सेनां परियाति ॥ ४ ॥ उक्तः पूर्वस्य सोमांशुः ॥ ५ ॥ संदानं व आदानेनेति पाशैरादानसंदानानि ॥ ६ ॥ मर्गाणि त इति क्षत्रियं संनाहयति ॥ ७ ॥ अभयानामप्ययः ॥ ८ ॥ इन्द्रो मन्थत्विति ॥ ९ ॥ पूतिरज्जुरिति पूतिरज्जुमवधाय ॥ १०॥ अश्वत्थबधकयोरित मन्थित ॥ ११॥ धूममिति धूममनुमन्त्रयते ॥ १२॥ अग्निमित्यग्निम् ॥ १३॥ तस्मिन् अरण्ये सपत्नक्षयणीराद्घात्यश्वत्थवधकताजद्भङ्गपरुषाह्मखदिरदाराणाम् । १४॥ उक्ताः पाद्याः ॥ १५॥ आश्वत्थानि कूटानि भाङ्गानि जालानि ॥ १६ ॥ बाधकदण्डानि ॥ १७ ॥ स्वाहैभ्य इति मित्रेभ्यो जुहोति ॥ १८ ॥ दुराहामीभ्य इति सब्येनेङ्गिडममित्रेभ्यो बाधके ॥ १९ ॥ उत्तरतोऽग्नेलीहिताभ्वत्थस्य शाखां निहत्य नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां परितत्य नीललोहितेनामूनिति दक्षिणाः प्रहापयति ॥ २० ॥ ये बाहव उत्तिष्ठतेति यथालिङ्गं संप्रेष्यति ॥ २१ ॥ होमार्थे पृषदाज्यम् ॥ २२ ॥ प्रदानान्तानि वाप्यानिः ॥ २३॥ वाप्यैक्षिषन्धीनि वज्ररूपाण्यकुंदिरूपाणि॥ २४॥ शितिपदीं संपातवर्ती दर्भरज्ज्वा क्षत्रियायोपासङ्गदण्डे बध्नातिः **॥२५॥ द्वि**तीयामस्यति ॥२६॥ अस्मिन् वस्विति राष्ट्रावगमनम् ॥२७॥ आनुश्कानां वीहीणामावस्कजैः काम्पीलैः शृतं सारूप-बत्समाशयति ॥ २८ ॥ अभीवर्तेनेति रथनेमिमणिमयःसीसलोहरजतताम्रवेष्टितं हेमनाभि वासितं बद्घ्वा सूत्रोतं विहिषि कृत्वा संपातवन्तं प्रत्यृचं भृष्टीरभीवर्तोत्तमाभ्यामाचृतति ॥ २९ ॥ अचिक्रददा त्वा गन्निति यस्माद्राष्ट्रादवरुद्धस्तस्याशायां शयनविधं पुरोडाशं दर्भेषूदकेन निनयति ॥ ३० ॥ ततो छोष्टेन ज्योतिरायतनं संस्तीर्य श्लीरौदनमञ्जाति ॥ ३१ ॥ यतो छोष्टस्ततः संभाराध ॥ ३२ ॥ तिसृणां प्रातरशिते पुरोडाशे ह्रयन्ते ॥ ३३॥ ॥ १६॥

१ B 'ताजदभङ्गाह्यखदिर' २ B दर्भेषूदके

भूतो भूतेष्वित राजानमिभेषेक्ष्यन् महानदे शान्त्युद्धं करोत्यादिष्टानाम् ॥ १ ॥ स्थालीपाकं अपयित्वा द्क्षिणतः विरिगृह्याया दर्भेषु तिष्ठन्तमभिषिञ्चति ॥ २ ॥ तल्पाष्मं चर्मारोह्यति ॥ ३ ॥ उद्पात्रं समासिञ्चेते ॥ ४ ॥ विपरिद्धाते । १ ॥ ४ ॥ सहैव नौ सहेति ॥ ७ ॥ विपरिद्धाते ॥ ४ ॥ सहेव नौ सहेति ॥ ७ ॥ आश्चाति ॥ ८ ॥ अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपाद्यति ॥ ९ ॥ सहस्रं ग्रामवरो द्क्षिणा ॥ १० ॥ विपरिधानान्तमेकराजेन व्याख्यातम् ॥ ११ ॥ तल्पे दर्भेष्वभिषिञ्चति ॥ १२ ॥ वर्षीयसि वैयावं चर्मारोह्यति ॥ १३ ॥ चत्वारो राजपुत्रास्ताल्पाः पृथक् पादेषु शयनं परामृश्य समां प्रापयन्ति ॥१४॥ वर्षीयसि वैयावं चर्मारोह्यति ॥ १३ ॥ चत्वारो राजपुत्रास्ताल्पाः पृथक् पादेषु शयनं परामृश्य समां प्रापयन्ति ॥१४॥ द्वारा पादौ प्रक्षालयति ॥१५॥ महाशुद्ध उपसिञ्चति ॥१६॥ कृतसंपन्नानकृतीयं विचिनोति ॥ १७ ॥ वैश्यः सर्वस्वजयिनमुपतिष्ठते उत्सृजायुष्मित्रति ॥ १८ ॥ उत्सृजामि ब्राह्मणायोत्सृजामि क्षत्रियायोत्सृजामि वैश्याय धर्मो मे जनपदे चर्यतामिति ॥ १९ ॥ प्रतिपद्यते ॥ २० ॥ आश्चायति ॥२१ ॥ अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपाद्यति ॥ २२ ॥ समामुद्याति ॥२३॥ मशुमिश्रं ब्राह्मणान् भोजयति ॥ २४ ॥ रसानाश्चयति ॥२५॥ माहिषाण्युपयाति ॥२६॥ कुर्युगामिति गार्ग्यपार्थश्चवसौ, नेति भागलिः ॥२०॥ इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियं म इति क्षत्रियं प्रातःप्रतिमन्त्रयते ॥२८॥ उत्ततं समासेचनं विपरिधानम् ॥२९॥ सविता प्रसवानामिति पौरोहित्यं वत्स्यन् वैश्वलोवीः समिध आधाय ॥३०॥ इन्द्र क्षत्रमिति क्षत्रियमुपनयति ॥ ३१ ॥ तदाहुर्नं क्षत्रियं वाचयेदिति ॥३२॥ कथं ज्ञ तमुपनयीत यन्न वाचयेत् ॥ ३३ ॥ वाचयेदेव वाचयेदेव ॥ ३४ ॥ ॥ १४ ॥ ॥ १० ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे द्वितीयोऽध्यायः समातः॥

पूर्वस्य पूर्वस्यां पौर्णमास्यामस्तमित उद्कान्ते कृष्णचैल्लपरिहितो निर्ऋतिकर्माणि प्रयुक्कते ॥ १॥ नाव्याया दक्षिणा-वर्ते शापेटं निखनेत् ॥ २॥ अपां स्क्तैरविश्वश्वति ॥ ३॥ अप्सु कृष्णं जहाति ॥ ४॥ उपमुच्योपानहौ जीवघात्याया उदावजित ॥ ५॥ प्रोष्य तामुत्तरस्यां सांपदं कुरुते ॥ ६॥ शापेटमालिप्याप्सु निवध्य तस्मिन्नुपसमाधाय संपातवन्तं करोति ॥ ७॥

环 र B क्यिरिदधाने २ B 'स्वर्जनमृद' ३ B पौरोहिरंपे ४ B 'नयीत ५ B अहतवसन उप'

अश्वाति ॥ ८ ॥ आधाय कृष्णं प्रवाह्यति ॥ ९ ॥ उपमुच्य जरदुपानहौ सञ्येन जरच्छत्रं दक्षिणेन शालातृणान्यादीप्य जीर्ण वीरिणमभिन्यस्यति ॥१०॥अनावृतमावृत्य सञ्चज्जुहोति ॥११॥ सन्यं प्रहरति, उपानहौ च ॥१२॥ जीर्णे वीरिण उपसमाधायायं तेः योनिरिति जरत्कोष्ठादवीहीञ्छर्करामिश्रानावपति ॥१३॥ आ नो भरेति घानाः ॥१४॥ युक्ताभ्यां सह कोष्ठाभ्यां तृतीयाम् ॥१५॥ कृष्णराकुनेः सन्यजङ्घायामङ्कमनुबध्याङ्के पुरोडाशं प्र पतेत इत्यनावृतं प्रपातयिः ॥ १६ ॥ नीलं संधाय लोहितमाच्छाद्य शुक्लं परिणह्य द्वितीययोष्णीषमङ्केनोपसाद्य सञ्येन सहाङ्केनावाङप्तु प्रविध्यति ॥१७॥ तृतीयया छन्नं चतुर्थ्या संवीतम् ॥१८॥ पूर्वस्य चित्राकर्म ॥१९॥ कुळायग्नृतं हरितवर्हिषमञ्जाति ॥२०॥ अन्वक्ताः प्रादेशमात्रीराद्धाति ॥२१॥ नाव्ययोः सांवैद्ये पश्चादग्नेभृमिपरिलेखे कीलालं मुखेनाश्चाति ॥ २२ ॥ तेजोव्रतं त्रिरात्रमश्चाति ॥२३॥ तद्भक्षः ॥२४॥ शंभुमयोभुभ्यां ब्रह्म जन्नानमस्य वामस्य यो रोहित उदस्य केतवो मूर्घाहं विषासहिमिति सिललैः क्षीरौदनमश्चाति ॥२५॥ मन्धान्तानि ॥२६॥ द्वितीयेन प्रवत्स्यन् हविषासुपद्धीत ॥२७॥ अथ प्रत्येत्य ॥२८॥ अथ प्रत्येत्य ॥ २९ ॥ अथ प्रार्थयमाणः ॥ ३०॥ अथ प्रार्थयमाणः ॥३१॥ चत्वारो धायाः पळाशयष्टीनां भवन्ति ॥३२॥ दर्भाणामुपोळवानां चत्वारः ॥ ३३॥ तं व्यतिषक्तमष्टावरिमध्मं सात्त्रिके-ऽञ्चावाधायाज्येनाभिजुहुयात् ॥ ३४॥ धूमं नियच्छेत ॥ ३५॥ छेपं प्राश्चीयात् ॥३६ ॥ तमु चेन्न विन्देत्, अथ सत्त्रस्यायतने, यज्ञायतनमिव कृत्वा ॥ ३७ ॥ समुद्र इत्याचक्षते कर्म ॥ ३८ ॥ ॥ १८ ॥

अम्बयो यन्ति शंभुमयोभुभ्यां ब्रह्म जन्नानमा गाव एका च म इति गा छवणं पाययत्युपतापिनीः ॥ १॥ प्रजननकामाः ॥२॥ प्रपामवरुणिद्धः ॥ ३॥ सं सं स्रवन्त्विति नाव्याभ्यामुद्दमाहरतः सर्वत उपासेचम् ॥४॥ तस्मिन् मैश्रधान्यं शृतमश्राति ॥५॥ मन्थं वा द्धिमधुमिश्रम् ॥६॥ यस्य श्रियं कामयते ततो बीह्याज्यपय आहार्थ क्षीरीदनमश्राति॥७॥ तद्लामे हरितगोमयमाहार्य शोषयित्वा त्रिवृति गोमयपरिचये ग्रुतमञ्चाति ॥ ८॥ शेरभकेति सामुद्रमप्सु कर्म व्याख्यातम् ॥ ९॥ अनपहतधाना छोहिताजाया द्रप्सेन संनीयाश्चाति ॥१०॥ एताबदुपैति ॥११॥ तृणानां त्रन्थीनुद्ग्रध्नन्नपन्नामित ॥१२॥ तानुदा-

⁻ १ B प्रपादयति २ B "इप्स्वपविध्यति ३ B कुलाय शुतं

वजन्तुद्पात्रस्योद्पात्रेणाभिष्लावयित मुखं विमार्षिट ॥१३॥ पह यन्तु पशवः सं वो गोष्ठेन प्रजावतीः प्रजापितिरिति, गोष्ठ- कर्माणि ॥१४॥ गृष्टेः पीयृषं ऋष्मिश्रमञ्जाति ॥१५॥ गां दद्दाति ॥१६॥ उद्पात्रं निनयित ॥१०॥ समुद्य सन्येनाधिष्ठायार्धं दक्षिणेन विश्लिपति ॥१८॥ सारूपवत्से शकृतिपण्डान् गुग्गुलुलवणे प्रतिनीय पश्चाद्येनिखनित ॥१०॥ तिस्णां प्रातरञ्जाति ॥२०॥ विकृते संपन्नम् ॥२१॥ आयमगन्नयं प्रतिसरोऽयं मे वरणोऽरातीयोरिति मन्त्रोक्तान् वासितान् वध्नाति ॥२२॥ उत्तमस्य चतुरो जातरूपशकलेनानुस्त्रं गमियत्वावभुज्य त्रैधं पर्यस्यति ॥२३॥ एतिमध्मित्युपसमाधाय ॥२४॥ तिममं देवता इति वासित-मुल्लुप्य ब्रह्मणा तेजसेति बध्नाति ॥२५॥ उत्तमो असीति मन्त्रोक्तम् ॥२६॥ अश्वितास्त इति यवमणिम् ॥२०॥ प्रथमा ह न्युवास सेत्यष्टक्याया वपां सर्वेण स्कृतेन त्रिर्जुहोति ॥२८॥ समवत्तानां स्थालीपाकस्य ॥२९॥ सहद्वतानाज्यिमश्चान् दुत्वा पश्चादग्ने-वांग्यतः संविश्वति ॥ ३०॥ महाभूतानां कीर्तयन् संजिहीते ॥ ३१॥ ॥ १९॥

सीरा युक्षन्तीति युगलाङ्गलं प्रतनोति ॥ १ ॥ दक्षिणमुष्टारं प्रथमं युनक्ति ॥ २ ॥ पहि पूर्णकेत्युत्तरम् ॥ ३ ॥ कीनाशा इतरान् ॥ ४ ॥ अश्विना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पितः, यथासद् बहुधान्यमयक्ष्मं बहुपूरुषमिति फालमितक्षिति ॥ ५ ॥ इरावान्ति धार्तराष्ट्रे तव मे सत्त्रे राध्यतामिति प्रतिमिमीते ॥ ६ ॥ अपहताः प्रतिष्ठा इत्यपूर्षः प्रतिहत्य कृषित ॥ ७ ॥ स्कस्य पारं गत्वा प्रयच्छिति ॥ ८ ॥ तिस्नः सीताः प्राचीर्गमयन्ति कल्याणीर्वाचो वदन्तः ॥ ९ ॥ सीते वन्दामहे त्वेत्यावर्तयित्वोत्तरिसमन् सीतान्तेपुरोडाशेनेन्द्रं यजते ॥ १० ॥ अश्विनौ स्थालीपाकेन ॥ ११ ॥ सीतायां संपातानानयिति ॥ १२ ॥ उद्पात्र उत्तरान् ॥ १३ ॥ शृक्षमोति ॥ १४ ॥ स्वमनित ॥ १४ ॥ यत्र संपातानानयित ततो लोष्टं धारयन्तं पत्नी पृच्छत्यकृक्षतेति ॥ १६ ॥ अकृक्षामिति ॥ १० ॥ किमाहार्षीरिति ॥ १८ ॥ वित्ति भूतिं पुर्ष्टं प्रजां पर्मुन्त्रमन्नाद्यमिति ॥ १९ ॥ उत्तरतो मध्यमायां निवपति ॥ २० ॥ अभ्यज्योन्तरफालं प्रातरायोजनाय निद्धाति ॥ २१ ॥ सीताशिरः सु दर्भानास्तीर्य, ज्लक्षोदुम्बरस्य, जीक्षीश्चमसान्निद्धाति ॥ २२ ॥ रसन

[्] १ B 'नयन्ति

J. J. 1805

्वतो दक्षिणे शब्पवतो मध्यमे पुरोडाशवत उत्तरे ॥२३॥ दर्भान् प्रत्यवभुज्य संवपति ॥२४॥ सारूपवत्से शकृत्पिण्डान् गुग्गुलु -स्रवणे अतिनीयाश्राति^१ ॥ २५ ॥ अनडुत्सांपदम् ॥ २६ ॥ ॥ २० ॥

ऋधङ्गन्त्रस्तिद्दासेति मैश्रधान्यं भृष्टिपष्टं लोहितालंकृतं रसिमश्रमश्नाति ॥१॥ अभृष्टं प्लक्षोदुम्बरस्योत्तरतोऽग्नेत्त्रिषु चमसेषु पूर्वोद्धस्य तेजसाम्रमन्नस्य प्राशिषमिति पूर्वोद्धे ॥२॥ मध्यंदिनस्य तेजसा मध्यमन्नस्य प्राशिषमिति मध्यंदिने ॥३॥ अपराह्धस्य तेजसा सर्वमन्नस्य प्राशिषमित्यपराह्मे ॥४॥ ऋतुमत्याः श्लिया अङ्गुलिभ्यां लोहितम् ॥५॥ यत् क्षेत्रं कामयते

१ B प्रतिनीया° २ B सायं ३ B पौर्णमास्याज्योतान्

तस्मिन् कीलालं दिधमधुमिश्रम् ॥ ६ ॥ संवत्सरं स्त्रियमनुपेत्य ग्रुक्त्यां रेत आनीय तण्डुलिमिश्रं सत्त्रामम् ॥ ७ ॥ द्वाद्शीममा-वास्यिति श्रीरभक्षो भवत्यमावास्यायां दिधमधुभक्षस्तस्य मूत्र उदकदिधमधुपल्पूलनान्यासिच्य ॥ ८ ॥ क्रव्यादं नाडी भ विवेशाप्तिं प्रजाभाङ्गिरतो माययैतौ । आवां देवी जुषाणे घृताची इममन्नाद्याय प्र विशतं स्वाहेति ॥ ९ ॥ निशायामाग्रयण-तण्डुलानुदङ्ग्यां मधुमिश्रान् निद्धात्या यवानां पक्तेः ॥ १० ॥ एवं यवानुभयान् समोष्य ॥ ११ ॥ त्रिवृति गोमयपरिचये भृतमञ्जाति ॥१२॥ समृद्धमिति काङ्कायनः ॥१३॥ ममाग्ने वर्च इति सात्त्रिकानग्नीन् दर्भपूनीकभाङ्गाभिः परिस्तीर्य गार्हपत्यभृतं सर्वेषु संपातवन्तं गार्हपत्येऽश्राति ।।१४॥ एवं पूर्वस्मिन्नपरयोहपसंहत्य ॥१५॥ एवं द्रोणकलशे रसानुक्तम् ॥१६॥ ॥ २२ ॥

यज्िष यज्ञ इति नवशालायां सिर्धिमेश्वमिश्रं जुहोति'॥१॥ दोषो गायेति द्वितीयाम्॥२॥ युक्ताभ्यां तृतीयाम्॥३॥ आजुमतीं चतुर्थीम् ॥४॥ शालामङ्गुलिभ्यां संप्रोक्ष्य गृहपत्त्यासाद उपविश्योद्पात्रं निनयति॥५॥ इहेव स्तेति वाचं विस्जते ॥६॥ ऊर्ध्वा अस्येति वार्ध्मणमीदुम्बरं मन्थप्रतिरूपमभि जुहोति॥७॥ असंख्याता अधिकृत्य सतागमशष्कुलोः॥८॥ त्वष्टा म इति प्रातिविभङ्क्ष्यमाणोऽश्वाति ॥९॥ ज्यायुं बध्नाति॥१०॥ दण्डं संपातवन्तं विमृज्य धारयति॥११॥ वायुरेना इति युक्तयोश्चित्राक्षमितशायां संभारान् संपातवतः करोति॥१२॥ अपरेद्यर्वायुरेना इति शाखयोदकथारया गाः परिकामिति॥१३॥ प्रथमजस्य शक्तलमवधायौदुम्बरेणासिना लोहितेनित मन्त्रोक्तम् ॥ १४॥ यथा चकुरितीश्चकाशकाण्ड्या लोहितं निर्मुज्य रसिमभ्रमश्चाति ॥१५॥ सर्वमौदुम्बरम् ॥१६॥ यस्येदमा रज्ञ इत्यायोजनानामण्ययः॥ १७॥ ॥२३॥

उच्छ्रयस्वेति बीजोपहरणम् ॥१॥ आज्यमिश्चान् यवानुर्वरायां छुष्टे फालेनोदुह्य काशीन् निनयति निवपति ॥२॥ अभि स्यमिति महावकाशेऽरण्य उन्नते विमिते प्राग्द्वारे प्रत्यग्द्वारे वाप्सु संपातानानयति ॥३॥ छुष्णाजिने सोमांशून् विचिनोति ॥४॥ सोमिमिश्चेण संपातवन्तमञ्चाति ॥५॥ आदीप्ते संपन्नम् ॥६॥ तां सवितरिति गृष्टिदाम बध्नाति ॥७॥ सं मा सिञ्चन्त्विति सर्वोदके मैश्रधान्यम् ॥८॥ दिव्यं सुपर्णमित्यृषभदण्डिनो वपयेन्द्रं यजते ॥९॥ अनुबद्धशिरःपादेन गोशालां चर्मणावच्छाद्य,

१ B °नुदेवयान् २ B पङ्क्तेः ३ B गार्हपत्यदेषोऽश्नाति थि B °श्रमश्राति ५ B प्रातिवभुङ्क्य° ६ B °दुह्मान्वृचं ७ B प्राग्द्वारप्रत्यगद्वारेष्वप्सु

अवदानरुतं ब्राह्मणान् भोजयति ॥ १० ॥ प्रोष्य समिध आदायोर्जं विभ्रदिति गृहसंकाशे जपति ॥ ११ ॥ सब्येन समिघो दक्षिणेन शालावलीकं संस्तभ्य जपति ॥ १२ ॥ अतिवज्य समिध आधाय, सुमङ्गलि प्रजावति सुसोमे अहं वां गृहपतिर्जीव्यासमिति स्थूणे गृह्णाति, उपतिष्ठते ॥ १३ ॥ यद्धदामीति मन्त्रोक्तम् ॥ १४ ॥ गृहपत्न्यासाद् उपविद्योदपात्रं निनयति ॥ १५ ॥ इहैव स्तेति प्रवत्स्यन्नवेश्वते ॥ १६ ॥ स्यवसादिति स्यवसे पश्न् निष्ठापयति ॥ १७ ॥ दूर्वाप्रैरञ्जलावप आनीय दर्श दार्शीभिरुपतिष्ठते ॥१८॥ इन्द्रस्य कुक्षिः साहस्र इत्युषमं संपातवन्तमतिस्जाति ॥१९॥ रेतोधाय त्वातिस्जामि वयोधाय त्वातिस्जामि यूथत्वायै त्वातिस्जामि गणत्वायै त्वातिस्जामि सहस्रपोषायै त्वातिस्जाम्यपरिमितपोषायै त्वातिस्जामि ॥ २० ॥ एतं वो युवानिमिति पुराणं प्रवृत्य नवमुत्स्जते संप्रोक्षति ॥ २१॥ उत्तरेण पुष्टिकाम ऋषमेणेन्द्रं यजते ॥ २२॥ संपत्कामः श्वेतेन पौर्णमास्याम् ॥ २३॥ सत्यं बृहदित्याप्रहायण्याम् ॥ २४ ॥पश्चादग्नेर्द्भेषु खदायां सर्वहुतम् ॥ २५ ॥ द्वितीयं संपातवन्तम् , अश्चाति ॥ २६ ॥ तृतीयस्यादितः सप्तिभूमे मातरिति त्रिर्जुहोति ॥२७॥ पश्चादम्नेर्द्भेषु कशिष्वास्तीर्य विस्ववदीमित्यपविशति ॥२८॥ यास्ते शिवा इति संविशति ॥ २९ ॥ यच्छयान इति पर्यावर्तते ॥ ३० ॥ नवभिः शन्तिवेति दशस्योदायुषेत्युपोत्तिष्ठति ॥ ३१ ॥ उद्वय-मित्युत्कामित ।। ३१ ॥ उदीराणा इति त्रीणि पदानि प्राङ्वा, उदङ्वा, बाह्येनोपनिष्कम्य यावत्त इति, वीक्षते ।। ३३ ॥ उन्नताच ॥३४॥ पुरस्तादग्नेः सीरं युक्तमुद्दपात्रेण संपातवतावसिञ्चति ॥३५॥ आयोजनानामप्ययः ॥३६॥ यस्यां सदोहविर्धाने इति जुहोति वरो म आगमिष्यतीति ।। ३७ ।। यस्यामन्नमित्युपतिष्ठते ॥ ३८ ॥ निधि विभ्रतीति मणिहिरण्यकामः । ३९ ॥ एवं विस्वा ॥ ४० ॥ यस्यां कृष्णमिति वार्षकृतस्याचामित शिरस्यानयते ॥ ४१ ॥ यं त्वा पृषती रथ इति द्यौः पृषत्यादित्यो रोहितः ॥ ४२ ॥ पृषतीं गां ददाति ॥४३॥ पृषत्याः क्षीरौदनं सर्वेहुतम् ॥४४॥ पुष्टिकर्मणामुपधानोपस्थापनम् ॥ ४५ ॥ संहिकैः सर्वेकामः सहिकैः सर्वकामः ॥ ४६॥ ॥ २४॥

इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे तृतीयोऽध्यायः समाप्तः॥

अथ भैषज्यानि ॥ १ ॥ लिङ्गयुपतापो भैषज्यम् ॥ २ ॥ वचनादन्यत् ॥३॥ पूर्वस्योदपात्रेण संपातवताऽङ्क्ते ॥४ ॥ वली-विमाष्टि ॥५॥ विद्या शरखादो यदिति मुझिरारो रज्ज्वा बध्नाति॥६॥ आकृतिलोष्टवस्मीकौ परिलिख्य पाययति॥७॥ सर्पिषा-ऽऽिकर्मात ॥८॥ अपिधमति ॥९॥ विद्या द्यारस्येति प्रमेहणं बध्नाति ॥१०॥ आखुिकरिपूतीकमथितजरत्प्रमन्दसावस्कान् पाययति ॥ ११ ॥ उत्तमाभ्यामास्थापयति ॥ १२ ॥ यानमारोहयति ॥ १३ ॥ इषुं विस्त्रति ॥ १४ ॥ वर्स्ति विष्यति ॥ १५ ॥ वर्त्रे भिनत्ति १ ।। १६ ॥ एकविंशतिं यवान् दोहन्यामद्भिरानीय द्वृष्टीं जघने संस्तभ्य फलतोऽविसञ्चति ॥ १७॥ आलविसोलं फाण्टं पाययति ॥ १८॥ ज्दावर्तिने च ॥१९॥ अम्बयो यन्ति वायोः पूत इति च शान्ताः ॥२०॥ उत्तरस्य ससोमाः ॥२१॥ चातनानामपनोदनेन व्याख्यातम् ॥ २२ ॥ त्रपुसमुसलल्बिदरतार्षाघानामाद्धाति ॥ २३ ॥ अयुग्मान् लादिराञ्छङ्क्रूनक्ष्यौ निविध्येति पश्चादग्नेः समंभूमि निहन्ति ॥ २४ ॥ एवमायसळोहान् ॥ २५ ॥ तप्तरार्कराभिः शयनं राशिपल्यानि परिकिरति ॥ २६ ॥ अमावास्यायां सकुद्रृहोतान् यवाननपहतानप्रतीहारं पिष्टानाभिचारिकं परिस्तीर्य तार्षाघेष्म आवपति ॥ २७ ॥ य आगच्छेत् तं ब्र्याच्छण-शुल्बेन जिह्नां निर्मृजानः शालायाः प्रस्कन्द इति ॥ २८ ॥ तथा कुर्वन्नना, आद्ये ह्नुवाने ॥ २९ ॥ वीरिणत्लिमिश्रमिङ्गिङं प्रपुटेन जुहोति ॥ ३० ॥ इध्माबर्हिः शालायामासजति ॥३१॥ अपरेद्युर्विकृते पिशाचतो रुगिति ॥ ३२ ॥ उक्तो होमः ॥ ३३ ॥ वैश्ववणायाञ्जिलि कृत्वा जपन्नाचामयत्यभ्युश्वति ॥ ३४॥ निइयुब्मुके संकर्षति ॥ ३५॥ स्वस्त्याद्यं कुरुते ॥ ३६॥ अयं देवाना-मित्येकविंशत्या दर्भपिञ्जूलीभिर्वलीकेः सार्धमिधिशिरोऽविसञ्चिति ॥ ३७॥ ॥ २५॥

जरायुज इति मेद्ो मधु सर्पिस्तैलं पाययति ॥ १ ॥ मौब्जप्रश्नेन शिरस्यपिहितः सन्येन तितउनि पूल्यानि धारयमाणो दक्षिणेनाविकरन् वजित ॥ २ ॥ सन्येन तितउप्रश्नो, दक्षिणेन ज्यां द्रुष्नीम् ॥ ३ ॥ प्रैषकृद्य्रतः ॥ ४ ॥ यत्रैतं न्याधिर्गृह्णाति तत्र तितउप्रश्नो निद्धाति ॥ ५ ॥ ज्यां च ॥ ६ ॥ आवजनम् ॥ ७ ॥ घृतं नस्तः ॥ ८ ॥ पञ्चपर्वणा ललाटं संस्तभ्य जपति, अमूर्या इति ॥ ९ ॥ पञ्चपर्वणा, पांसुसिकताभिः परिकिरति ॥ १ ॥ अमेकपालिकां बष्नाति ॥ ११ ॥ पाययति ॥ १२ ॥ चतुर्भिर्द्वाप्रैः,

१ B वर्ति विभेत्ति २ B 'ल्याणि ३ B 'हारपिष्टा' ४ B प्रस्कन्देति ५ B प्रपुटे ६ B दजति ७ B जपन्नाचमय'

द्धिपललं पाययति ॥१३॥ अनु सूर्यमिति मन्त्रोक्तस्य लोममिश्रमाचामयति । ॥१४॥ पृष्ठे चानीय ॥१५॥ दाङ्कुधानं चर्मण्या-सीनाय दुग्धे संपातवन्तं बध्नाति ॥१६॥ पाययति ॥१७॥ हरिद्रौदनभुक्तमुञ्छिष्टानुञ्छिष्टेना प्रपदात् प्रलिप्य मन्त्रोक्तान-धस्तल्पे हरितस्त्रेण सन्यजङ्घासु बद्ध्वावस्तापयति ॥ १८ ॥ प्रपादयति ॥ १९ ॥ वदत उपस्थापयति ॥ २० ॥ क्रोडलोमानि जतना संदिह्य जातरूपेणापिधाप्य ॥२१॥ नक्तं जाता सुपर्णो जात इति मन्त्रोक्तं शक्तताऽऽ¹ लोहितं प्रकृष्यालिम्पति¹॥२२॥ पिलतान्याच्छिद्य ॥२३॥ मारुतान्यपीतः ॥२४॥ यद्ग्निरिति परशुं जपंस्तापयति काथयत्यवसिञ्चति ॥२५॥ उप प्रागादित्यु-द्विजमानस्य शुक्लप्रसूनस्य वीरिणस्य चतस्रणामिषीकाणामुभयतः प्रत्युष्टं बध्नाति ॥२६॥ त्रिविद्ग्धं काण्डमणिम् ॥२०॥ उत्मुके स्वस्त्याद्यम् ॥२८॥ मातृनाम्नोः सर्वसुरिभचूर्णान्यन्वक्तानि हुत्वा शेषेण प्रलिम्पति ॥२९॥ चतुष्पथे च शिरसि दर्भेण्ड्वेऽङ्गारकपाले अन्वक्तानीति ॥ ३०॥ तितउनि प्रतीपं गाहमानी वपतीतरोऽवसिश्चति पश्चात् ॥३१॥ आमपात्र भोष्यासिच्य मौक्षे त्रिपादे वयोनिवेशने प्रबध्नाति ॥३२॥ अघिद्रष्टा शं नो देवी वरणः पिष्पली विद्रधस्य या बभ्रव इति ॥३३॥ उपोत्तमेन पलाशस्य चतुरङ्गुलेनालिम्पति ॥३४॥ प्रथमेन मन्त्रोक्तं बध्नाति ॥३५॥ द्वितीयेन मन्त्रोक्तस्य संपात-बताजुलिम्पति ॥३६॥ तृतीयेन मन्त्रोक्तं बध्नाति ॥३७॥ चतुर्थेनाशयति ॥३८॥ पञ्चमेन वरुणगृहीतस्य मुध्नि संपातानान-यति ॥ ३९ ॥ उत्तमेन शाकलम् ॥ ४० ॥ उदगातामित्याप्लावयति बहिः ॥ ४१ ॥ अपेयमिति ब्युच्छन्त्याम् ॥ ४२ ॥ बभ्रोरिति मन्त्रोक्तमाकृतिलोष्टवस्मीकौ परिलिख्य जीवकोषण्यामृत्सीव्य बध्नाति ॥४३॥ ॥२६॥

नमस्ते लाङ्गलेभ्य इति सीरयोगमधिशिरोऽवसिञ्चिति ॥ १ ॥ नमः सिनस्नसाक्षेभ्य इति गून्यशालायामप्सु संपाता-नानयित ॥ २ ॥ उत्तरं जरत्वाते सशालातृणे ॥ ३ ॥ तस्मिन्नाचामयित, अप्लावयित ॥ ४ ॥ दशानुक्षेति शाकलः ॥ ५ ॥ दश सुढदो जपन्तोऽभिमृशन्ति ॥ ६ ॥ क्षेत्रियास्त्रेति चतुष्पये काम्पोलशक्तेः पर्वसु बद्ध्वा पिञ्जूलीभिराण्लावयित ॥ ७ ॥ अव-सिञ्चति ॥ ८ ॥ पाथिवस्येत्युद्यति पृष्ठसंहितानुपवेशयित ॥ ९ ॥ प्राङ्मुखं व्याधितं प्रत्यङ्मुखमव्याधितं शाक्षासूपवेश्य वैतसे

१ B "न्नाचमयति २ B शकुदा ३ B प्रधुष्या" ४ B "न्यपिहित: ५ B अन्वक्तानि ६ B "चमयति

षमस उपमन्थनीभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरिस मन्थमुपमध्यातृषिताय प्रयच्छित ॥१०॥ तिस्मिस्तृष्णां संनयित ॥११॥ उद्भृत-मुद्दं पाययात ॥१२॥ सवासिनाविति मन्त्रोक्तम् ॥१३॥ इन्द्रस्य या महीति खल्वानराण्डुहननान्' घृतमिश्राञ्जुहोति ॥१४॥ बालान् करूमाषे काण्डे सव्यं परिवेष्ट्य संभिनत्ति ॥१५॥ प्रतपित ॥१६॥ आद्धाति ॥१७॥ सव्येन दक्षिणामुखः पांसूनुपमध्य परिकिरित ॥१८॥ संमृद्नाति ॥१९॥ आद्धाति ॥२०॥ उद्यचादित्य इत्युद्यति गोनामेत्याहासाविति ॥२१॥ स्कृतान्ते ते हता इति ॥२२॥ प्राचीं दमेरभ्यस्यति ॥२३॥ मध्यन्दिने च ॥२४॥ प्रतीचीमपराह्वे ॥२५॥ बालस्तुकामाच्छिद्य खल्वादीनि ॥२६॥ अक्षीभ्यां त इति वीवर्हम् ॥२७॥ उद्यात्रेण संपातवतावसिश्चिति ॥२८॥ हरिणस्येति बन्धनपायनाचमनशङ्कुधानावज्वाले-नावनक्षत्रे उवसिश्चिति ॥२९॥ अमितमात्रायाः सकृद्गृहीतान् यवानावपिति ॥३०॥ भक्तं प्रयच्छिति ॥३१॥ मुश्रामि त्वेति प्राम्ये पृतिशफरीभिरोद्नम् ॥३२॥ अरण्ये तिलशणगोमयशान्तावज्वालेनावनक्षत्रे उवसिश्चिति ॥३३॥ मृगारैर्मुश्चेत्याप्ला-

ब्राह्मणो जञ्च इति तक्षकायाञ्चिहि हत्वा जपन्नाचमयत्यभ्युक्षति ॥ १॥ क्रमुकशकलं संक्षुच दूर्शजरदिजनावकराव-ह्वालेन ॥ २। संपातवत्युद्पात्र ऊर्ध्वफलाभ्यां दिग्धाभ्यां मन्धमुपमथ्य रिवधारणापिण्डानन्वृचं प्रकीर्य छर्दयते ॥ ३॥ हरिद्रां सर्पिष पायर्यात ॥ ४॥ रोहिणीत्यवनक्षत्रे ऽविसञ्चिति ॥ ५॥ पृषातकं पायर्यात, अभ्यनिकत ॥ ६॥ आ पश्यतीति सदंपुष्पामणि वध्नाति ॥ अ॥ भवाशर्वाविति सप्त काम्पीलपुटानपां पूर्णान् संपातवतः कृत्वा दक्षिणेनावसिच्य पश्चादपविध्यति ॥ ८॥ त्वया पूर्वमिति कोशेन, शमीचूर्णानि भक्ते ॥ ९॥ अलंकारे ॥ १०॥ शालां परितनोति ॥ ११॥ उतामृतासुरित्यमित-गृहीतस्य भक्तं प्रयच्छिति ॥ १२॥ कुष्ठलिङ्काभिनेवनीतिमिश्रेणाप्रतीहारं प्रलिम्पिति ॥ १३॥ लाक्षालिङ्काभिर्दुग्धे फाण्टान् पाययित

१ B खल्वङ्गानलाण्डून् हननान् २ Wantig in B ३ B शङ्कुधानज्वाले॰ ४ B शान्ताज्वाले॰ ५ B ॰ नावकरज्वालेन ६ B ॰धारणिष्डा॰ ७ B रोहणी॰

॥१४॥ ब्रह्म जज्ञानमिति स्तिकारिष्टको प्रयादयति ॥ १५॥ मन्याचमनोपस्थानमादित्यस्य ॥१६॥ दिवे स्वाहेमं यवमिति चतुर उद्पात्रे संपातानानयति ॥१७॥ द्वौ पृथिन्याम् ॥१८॥ तौ प्रत्याहत्याप्ळावयति ॥१९॥ सयवे चोत्तरेण यवं बध्नाति ॥२०॥ ॥२८॥

दिहींति तक्षकायेत्युक्तम् ॥ १ ॥ द्वितीयया ग्रहणो ॥ २ ॥ सव्यं परिकामित ॥ ३ ॥ शिखां सिचिं स्तम्बाजुद्ग्रथनाति ॥ ४ ॥ तृतीयया प्रसर्जनी ॥ ४ ॥ वृद्धयां दक्षिणमपेहीति दंशम हुणैः प्रकर्षाहिमभिनिरस्यति ॥ ६ ॥ यतो दृष्टः ॥ ७ ॥ पञ्चम्या विकायललावज्वालेनं ॥ ८ ॥ बष्ट्रयातांज्यापाशेन ॥ ९ ॥ द्वाम्यां मधूद्वापान् पाययति ॥ १० ॥ नवम्या भ्वावितपुरीषम् ॥ ११ ॥ विश्वालल्यां मांसं प्राश्चयति ॥ १२ ॥ द्वाम्यालाबुनाचमयति ॥ १३ ॥ एकाद्श्या नाभि ब्राति ॥ १४ ॥ मधुलावृष्विङ्काभिः कलतुल्यणीं संक्षुद्य मधुमन्ये पाययति ॥ १५ ॥ उत्तराभिर्भुङ्कते ॥ १६ ॥ द्वारं स्वति ॥ १७ ॥ अग्निस्तक्मानमिति लाजान् पाय-यित ॥ १८ ॥ द्वावे लोहितपात्रेण मूर्धिन संपातानानयति ॥ १९ ॥ अते म इति करीरमूलं काण्डेनैकदेशम् ॥ २० ॥ ग्रामात् पांसून् ॥ २१ ॥ पश्चादग्नेर्मातुरुपस्ये मुसलबुष्नेन नवनीतान्वकतेन त्रिः प्रतीहारं तालुनि तापयति ॥ २२ ॥ शिग्रुभिर्नवनीतिमिन्नैः प्रदेशि ॥ २३ ॥ एकविशतिमुशीराणि भिनद्योति मन्त्रोक्तम् ॥ २४ ॥ उशीराणि प्रयच्छति ॥ २५ ॥ एकविशत्या सहाप्लावयति ॥ १८ ॥ वर्षे वशनतीति वयोनिवेशनग्रुतं क्षोरीदनमञ्चाति ॥ २० ॥ परि द्यामिवेति मधुशीपं पाययति ॥ २८ ॥ जपंश्च ॥ २९ ॥ अस्थिकंसिमिति शक्लेनाप्स्वटे संपातवताऽवसिञ्चति ॥ ३० ॥ ॥ २९ ॥

आवयो इति सार्षपं तैलं संपातवन्तं वध्नाति ॥ १॥ काण्डं प्रलिप्य ॥ २॥ पृक्तं शाकं प्रयच्छिति ॥ ३॥ चत्वारि शाकफलानि प्रयच्छिति ॥ ४॥ क्षीरलेहमाङ्कते ॥ ५॥ अश्वाति ॥ ६॥ अग्नेरिवेत्युक्तं दावे ॥ ७॥ इमा यास्तिस्र इति वृक्ष-, भूमौ जातावज्वालेनावसिञ्चिति ॥ ८॥ शोर्षफाण्टाक्षेः ॥ ९॥ निकटाभ्याम् ॥१०॥ कृष्णं नियानमित्योषध्याभिश्चोतयते ॥११॥ मारुतानामण्ययः ॥ १२॥ हिमवत इति स्यन्दमानादन्वीपमाहार्यं वलीकैः ॥ १३॥ पञ्च च या इति पञ्चपञ्चाशतं प्रशप्णीन्

१ B शिखासिचि २ B °पललज्वालेन ३ B त्रि:शुक्लया ४ B मध् शीभं ५ B तैलसंपातं ६ B जाताज्वाले°

काष्ठैरादीपयति ॥ १४ ॥ कपाले प्रजृतं काष्ठेनालिम्पति ॥ १५ ॥ किंस्त्यश्वज्ञाम्बीलोदकरक्षिकामशकादीभ्यां^र दंशयति ॥ १६ ॥ निदयव मा पाप्मन्निति तितउनि पूर्वान्यवसिच्यापविष्य ॥ १७॥ अपरेद्युः सहस्राक्षायाप्सु बलीस्त्रीन् पुरोडाशसंवर्ताश्चतुष्पथे-ऽवक्षिप्यावकिरति ॥ १८ ॥ ॥ ३० ॥

यस्ते मद इति शमील्नपापलक्षणयोः शमीशमक्षेनाभ्युचं वापयति॥ १॥ अधिशिरः॥ २॥ अन्तर्शव इति समन्तमग्नेः कर्ष्वामुष्णपूर्णायां जपंत्रिः परिक्रम्य पुरोडाशं जुहोति॥३॥ प्राग्नये प्रेत इत्युपद्धीत॥४॥ वैश्वानरीयाभ्यां पायनानि॥५॥अस्थाद् ग्रौरित्यपवातायाः स्वयंग्नस्तेन गोशृङ्गेण संपातवता, जपन्॥ १॥ यां ते रुद्ध इति शूलिने शूलम्॥ ७॥ उत्सूर्य इति शमी-विम्वशीर्षपर्णाविधं॥ ८॥ ग्रौष्ट्रम् म इत्यभ्यज्ञ्यवमार्ष्टि।। ९॥ स्थूणायां निकर्षति॥१०॥ इदमिद्धा इत्यक्षतं मूत्रफेनेनाभ्युच ॥११॥ प्रक्षिपति॥१२॥ प्रक्षालयति॥१३॥ दन्तरज्ञसावदेग्धि॥१४॥ स्तम्बरजसा॥१५॥ अपचित आ सुस्रस इति किस्त्यादीनि ॥१६॥ लोहितलवणं संक्षुचाभिनिष्ठीवति॥१०॥ अन्तरिक्षेणेति पक्षहतं मन्त्रोक्तं चङ्कमया॥१८॥ कीटेन धूपयति॥१९॥ ग्लौरित्यक्षतेन ॥२०॥ वीहि स्वामित्यज्ञातारः शान्त्युदकेन प्रक्षाल्य मनसा संपातवता॥२१॥ या ओषध्य इति मन्त्रोक्त-स्यौषधीभिर्षूपयति॥२२॥ मधूदिश्वत् पाययति॥२३॥ क्षीरोदिश्वत् ॥२४॥ उभयं च॥२५॥ देवा अदुरिति वल्मीकेन बन्धन-पायनाचमनप्रदेहनमुष्णेन ॥२६॥ यथा मनोऽव दिव इत्यरिष्टेन ॥२७॥ देवी देव्यां यां जमदिग्नरिति मन्त्रोक्ताफलं जीव्यलाका-भ्याममावास्यायां कृष्णवसनः कृष्णभक्षः पुरा काकसंपातादवनक्षत्रेऽविसञ्चति॥२८॥ ॥३१॥

यस्ते स्तन इति जम्भगृहीताय स्तनं प्रयच्छिति ॥१॥ प्रियङ्गुतण्डुलानभ्यवदुग्धान् पाययित ॥२॥ अञ्चाविष्णू सोमा-रुद्रा सिनीवालि वि ते मुश्चामि शुम्भनी इति मोञ्जैः पर्वस्र बद्धा पिञ्जूलीभिराप्लावयित ॥ ३॥ अवसिश्चिति ॥४॥ तिरश्चि-राजेरिति मन्त्रोक्तम् ॥ ५॥ आकृतिलोष्टवल्मीकौ परिलिख्य ॥ ६॥ पायनानि ॥ ७ ॥ अपचितामिति वैणवेन दार्भ्यूषेण कृष्णोणी-

१ B °मशकादिभ्यां २ B शमीशम्याकेना ३ B श्शीर्षपण्या ४ B संप्रोक्ष्य

ज्येन कालबुन्दैः स्तुकाश्रेरिति मन्त्रोक्तम् ॥८॥ चतुर्थ्याभिनिधायाभिनिध्यति ॥९॥ ज्यास्तुकावज्वालेन ।।१०॥ यः कीकसा इति पिशीलवीणातन्त्रीं बध्नाति ॥११॥ तन्त्र्या क्षितिकाम् ॥१२॥ वीरिणवधं स्वयंम्लानं त्रिः समस्य ॥१३॥ अव्सु त इति वहन्त्यो-र्मध्ये विमिते पिञ्जूलाभिराष्ट्रावयति ॥१४॥ अवसिञ्चति ॥१५॥ उद्याः संपातवतीरसंपाताः ॥१६॥ नमो करायेति शक्नी-निवेषीकाश्चिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां स्त्राभ्यां सकक्षं बद्ध्वा ॥१७॥ शोर्षकिमित्यभिमृशति ॥१८॥ उत्तमाभ्यामादित्यसुपितिष्ठते ॥१९॥ इन्द्रस्य प्रथम इति तक्षकायेत्युक्तम् ॥२०॥ पैद्रस्य प्रकर्थ दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन दक्षिणस्यां नस्तः ॥२१॥ अहिभये सिच्यवगूह्यति ॥२२॥ अङ्गादङ्गादित्या प्रपदात् ॥२३॥ दंदमोत्तमयाऽभिताण्याहिमभि निरस्यति ॥२४॥ यतो दष्टः ॥२५॥ ओषघिवनस्पतीनामन्त्रतान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानाम् ॥२६॥ अहोलिङ्गाभिः ॥२७॥ पूर्वस्य पुत्रकामावतोकयोखदकान्ते शान्ता अधिशिरोऽवसिञ्चति ॥२८॥ आव्रजिताये पुरोडाशप्रमन्दालंकारान् संपातवतः प्रयच्छति ॥ २९॥ ॥ ३२॥

वषद् ते पूषिति चतुर उदपात्रे संपातानानीय, चतुरो मुआन् मूिक्त वित्रहित प्राचः ॥ १॥ प्रतीचीरिषीकाः ॥ २॥ छिद्यमानासु संदायः ॥ ३॥ उष्णेनाप्छावयित दक्षिणात् केदास्तुकात् ॥ ४॥ द्याछाप्रन्थीन् विचृतित ॥ ५॥ उभयतःपादां योक्त्रमाबध्नाति ॥६॥ यदि सोमस्यासि राज्ञः सोमात् त्वा राज्ञोऽधिक्रीणामि । यदि वरुणस्यासि राज्ञो वरुणात् त्वा राज्ञोऽधिक्रीणामीत्येकविद्याय यवैः स्रजं परिकिरित ॥ ७॥ अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत । सधीचीः सन्नता भृत्वास्या अवत वीर्यमिति संनयित ॥ ८॥ मा ते रिषत् खनिता यस्मै च त्वा खनामित । द्विपाचतुष्पादस्याकं मा रिषद् देव्योषधे । स्रजो नामासि प्रजापतिष्द्वामखनदात्मने शब्यसंसनम् । तां त्वा वयं खनामस्यसुष्मे त्वा शब्यसंसनमित्यस्तिते छत्रेण चान्तर्घाय फालेन खनति ॥ ९॥ अत्र तव राध्यतामित्यप्रमवद्याति ॥ १०॥ इह ममेति मूलपुपयच्छिति ॥ ११॥ एकसरेऽजुप-लीढे कुमारः ॥ १२॥ दर्भेण परिवेष्ट्य केदोषूपवृतित ॥ १३॥ एवं वृषाद्याकृष्णे ॥ १४॥ अवपन्ने जरायुण्युपोद्धरन्ति ॥ १५॥ ।

१ B ज्यास्तुकाज्वालेन २ B वधीं ३ B पैद्धं ४ B भया निताप्याहिमभिनिरस्यति ५ B उभयतः पाशं ६ B रिषन्खनिता

७ B ह विवृहशाकवृषे

स्रजेनौषधिखननं व्याख्यातम् ॥ १६ ॥ चत्वार्युमाफलानि पाणावद्भिरभिश्चोतयते[ः] ॥ १७ ॥ संवर्तमानेषु कुमारः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणायनोऽङ्गान्यभिमृशति ॥ १९ ॥ चुनामधेये कुमारः ॥ २० ॥ ॥ ३३ ॥

इदं जनास इत्यस्य शिंशपाशाखास्द्रकान्ते शान्ता अधिशिरोऽवसिश्चिति ॥ १ ॥ आव्रजिताये ॥ २ ॥ निःसालामित्यवन्तोकायै कृष्णवसनायै त्रिषु विमितेषु प्राग्द्रारप्रत्यग्द्वारेष्वप्सु संपातानानयित ॥ ३ ॥ पालाशे सीसेषूत्तरान् ॥ ४ ॥ सीसान्य-धिष्ठाप्याप्लावयित ॥ ५ ॥ निधाय कृष्णं वज्जति ॥ ६ ॥ आदीप्य ब्रह्मा ॥ ७ ॥ एवं पूर्वयोः पृथक् संभाये ॥ ८ ॥ शाखास्कृतम् ॥ ९ ॥ पश्चादश्चेरिमतःकाण्डे इषीके निधायाध्यधि धायिने औदुम्बरीराधापयित ॥ १० ॥ उत्तमाव्रजिताये ॥ ११ ॥ पतिवेद-नानि ॥ १२ ॥ आ नो अग्न इत्यागमकृशरमाशयित ॥ १३ ॥ मृगाखराद्वेद्यां मन्त्रोक्तानि संपातवित द्वारे प्रयच्छित ॥ १४ ॥ उदकंसे वीहियवौ जाम्यै निशि हुन्वा दक्षिणेन प्रकामयित ॥ १५ ॥ पश्चादश्चेः प्रक्षाल्य संधाव्य संपातवित भगस्य नाविमिति मन्त्रोक्तम् ॥१६॥ सप्तदाम्न्यां संपातवत्यां वत्सान् प्रत्यन्तान् प्रचृतन्तो वहन्ति ॥ १७ ॥ अहतेन संपातवता ऋषभमभ्यस्यित ॥ १८ ॥ उदद्यित यां दिशम् ॥ १९ ॥ जाम्ये प्र यदेत इत्यागमकृशरम् ॥ २० ॥ इमा ब्रह्मेति स्वस्ने ॥ २१ ॥ अयमा यातीति पुरा काकसंपातात्, अर्थमणे जुहोति ॥ २२ ॥ अन्तःस्रक्तिषु बळीन् हरति ॥ २३ ॥ आपतन्ति यतः ॥ २४ ॥ ॥ ३४ ॥

पुंसवनानि ॥ १ ॥ रजउद्वासायाः पुंनक्षत्रे ॥ २ ॥ येन वेहिदिति बाणं मूर्धिन विवृहित बध्नाति ॥ ३ ॥ फालचमसे सरूपवत्साया दुग्धे ब्रीहियवाववधाय मूर्च्छियत्वाध्यण्डे बृहतीपलाशिवदार्थों वा प्रतिनीय पैद्वमिव ॥ ४ ॥ पर्वतादिव इत्यान् गमकशरमाशयति ॥ ५ ॥ युगतर्बाना संपातवन्तं द्वितोयम् ॥ ६ ॥ खे ल्वृनांश्च पलाशतस्त्र निवृत्ते निघृष्याधाय शिश्चे प्रामं प्रविशति ॥७॥ शमीमश्वत्थ इति मन्त्रोक्तेऽाग्नं मथित्वा पुंस्याः सिविष पैद्वमिव ॥ ८ ॥ दिधमन्थे पाययति ॥ ९ ॥ कृष्णोणीभिः परिवेष्ट्य बध्नाति ॥ १० ॥ यन्तासोति मन्त्रोक्तम् ॥ ११ ॥ ऋयङ्मन्त्र इत्येका यथेयं पृथिन्यच्युतेति गर्भदंहणानि ॥ १२ ॥

१ B °वद्भिःश्वोतयते २ B पलाशे ३ B °रिश्ततः काण्डे ४ B प्रकामित ५ B हरन्ति ६ B °विदयी ७ B मधुमन्ये ८ B मन्त्रोस्तं बध्नातिः

जम्भगृहीतायाः' प्रथमावर्जं ज्यां त्रिरुद्ग्रथ्य बध्नाति ॥ १३ ॥ लोष्टानन्तृचं प्रारायति ॥ १४ ॥ इयामिसकताभिः रायनं परिकिरिति ॥ १५ ॥ यामिन्छेद्वीरं जनयेदिति धातृन्याभिरुद्रमभिमन्त्रयते' ॥ १६ ॥ प्रजापितिरिति प्रजाकामाया उपस्थे जुहोति ॥ १७ ॥ लोहिताजापिशितान्याश्चयति ॥ १८ ॥ प्रपानतानि ॥ १९ ॥ यौ ते मातेति मन्त्रोक्तौ वध्नाति ॥ २० ॥ यथेयं भूम्या अधि यथा वृक्षं वाञ्छ' मे यथायं वाह इति संस्पृष्टयोर्नृक्षलिबुजयोः शकलावन्तरेषुस्थगराञ्जनकुष्ठमदुघरेष्म्मथिततृणमाज्येन् संनीय संस्पृशाति ॥ २१॥ उत्तुद्द्रतेष्ट्रयोपनुद्रति ॥ २२॥ एकविंशति प्राचीनकण्टकानलंकृताननूक्तानादधाति ॥ २३॥ कूदीपानतानि सस्त्राणि ॥ २४ ॥ नवनीतान्वक्तं कुष्ठं त्रिरहः प्रतपित त्रिरात्रे ॥ २५ ॥ दीर्घोत्पलेऽवगृद्य संविशति ॥ २६ ॥ उष्णोदकं त्रिपादे पत्तः प्रवध्याङ्गुष्टाभ्यामर्द्यञ्चेते' ॥ २७॥ प्रतिकृतिमावलेखनी दार्भ्यूषेण भाङ्गज्येन कण्टकशल्ययोल्कृत्वत्रयासिताल-काण्ड्या हृदये विध्यति ॥ २८ ॥ ॥ ३५ ॥

सहस्रग्रह्म इति स्वापनम् ॥१॥ उद्यात्रेण संपातवता शालां संप्रोक्ष्यापरिसन् द्वारपक्षे न्युक्तित ॥२॥ एवं नग्नः ॥३॥ उलुखलप्रत्तरां स्रक्तिम्, दक्षिणशयनपादम्, तन्तूनिमन्त्रयते ॥४॥ अस्थाद् द्यौरिति निवेष्टनम् ॥५॥ आवेष्टनेन वंशाग्रम्ववस्य मध्यमायां वस्नाति ॥६॥ शयनपादमुत्पले च॥७॥ आरुष्टे च॥८॥ आरुष्णे तिलाञ्जुहोति ॥९॥ इदं यत् प्रेण्य इति शिरःक्षणमिमनन्त्रयते ॥१०॥ केशान् धारयति ॥११॥ भगेन मा न्यस्ति केदं खनामीति सौवर्चलमोपधिवत्, शुक्रप्रस्नम्, शिरस्युपनृत्य ग्रामं प्रविशति ॥१२॥ रथिततामिति माषस्रान् निवपति ॥१३॥ शरमृष्टीरादीताः प्रतिदिशम-भ्यस्यत्यर्वाच्या आवलेखन्याः ॥१४॥ भगमस्या वर्च इति मालानिष्प्रमन्ददन्तधावनकेशमीशानहताया अनुस्तरण्या वा कोशमुलूखलदरणे त्रिशिले निखनति ॥१५॥ मालामुपमध्यान्वाह ॥१६॥ त्रीणि केशमण्डलानि कृष्णसूत्रेण विग्रथ्य त्रिशिले- ऽश्मोत्तराणि व्यत्यासम् ॥१७॥ अथास्यै भगमुत्खनति यं ते भगं निचक्तुस्त्रिशिले यं चतुःशिले । इदं तमुत्खनामि प्रजया च

१ B जम्भगृहीताय २ B धातव्यीभि ३ B वाञ्च ४ B 'स्यकराञ्जन' ५ B प्रवद्धाङ्गुष्ठा'

धनेन चेति ॥ १८ ॥ इमां खनामीति बाणापणीं लोहिताजाया द्रप्सेन संनीय शयनमनु परिकिरति ॥ १९ ॥ अभि तेऽधामित्य-धस्तात् पलाशमुपचृति ॥ २० ॥ उप तेऽधामित्युपर्युपास्यित ॥ २१ ॥ कामं विनेष्यमाणोऽपाघेनासंख्याताः शर्कराः परिकिरन् व्रजति ॥ २१ ॥ संमृद्नञ्जपित ॥ २३ ॥ असंमृद्नन् ॥ २४ ॥ ईष्याया भ्राजि जनाद्विश्वजनीनात् त्वाष्ट्रेणाहमिति प्रतिजापप्रदानामिमर्शनानि ॥ २५ ॥ अथमेन वक्षणासु मन्त्रोक्तम् ॥ २६ ॥ अग्नेरिवेति परशुफाण्टम् ॥ २७ ॥ अव ज्यामिवेति दृष्ट्वाश्मान्मादत्ते ॥ २८ ॥ द्वितीयया निद्धाति ॥ २९ ॥ तृतीययाभिनिष्ठीवित ॥ ३० ॥ छायायां सज्यं करोति ॥ ३१ ॥ अयं दर्भ दृत्योषधिवत् ॥ ३२ ॥ अग्ने जातानिति न वीरं जनयेत् प्रान्यानिति न विज्ञायेतेत्यश्वतरीमूत्रमञ्गमण्डलाभ्यां संघृष्य भक्तेऽलंकारे ॥ ३३ ॥ सीमन्तमन्त्रीक्षते ॥ ३४ ॥ अपि वृश्चेति जायायै जारमन्वाह ॥ ३५ ॥ क्लीवपदे वाधकं धनुर्वृश्चिति ॥ ३६ ॥ आश्चयेऽङ्मानं प्रहरति ॥ ३७ ॥ तृष्टिक इति बाणापणीम् ॥ ३८ ॥ आ ते द्द इति मन्त्रोक्तानि संस्पृश्चित ॥ ३९ ॥ अपि चान्वाहापि धान्वाह ॥ ४० ॥ ॥ ३६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकस्त्रे चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

अम्बयो यन्तीति श्लीरौद्नोत्कुचस्तम्बयाटाविज्ञानानि ॥१॥ साङ्ग्रामिकं वेदिविज्ञानम् ॥२॥ वेनस्तिदिति पञ्चपत्रेषुकुम्मकमण्डलुस्तम्बक्षाम्पीलशालायुगेध्माश्लेषु पाण्योरेकिविशत्यां शर्करास्त्रीश्लते ॥३॥ कुम्भमहतेन परिवेष्ट्याधाय शयने विकृते संपातानितनयति ॥४॥ अनतीकाशमवच्छाद्यारजोवित्ते कुमार्यौ येन हरेतां ततो नष्टम् ॥५॥ एवं सीरे साक्षे ॥६॥ लोष्टानां कुमारीमाह यमिच्छसि तमाद्तस्त्रेति ॥७॥ आकृतिलोष्टवस्मीकौ कल्याणम् ॥८॥ चतुष्पथाद् बहुचारिणी ॥९॥ इमशानान्न विरं जीवित ॥१०॥ उदकाञ्जालें निनयेत्याह ॥११॥ प्राचीनमपक्षिपन्त्यां कल्याणम् ॥१२॥ ॥३७॥

जरायुज इति दुर्दिनमायन् प्रत्युत्तिष्ठति ॥१॥ अन्वृचमुद्वज्ञैः ॥२॥ अस्युल्मुककिष्कुरूनादाय ॥ ३ ॥ नश्नो ललाटमुन्सृ-जानः ॥ ४॥ उत्साद्य बाह्यतोऽङ्गारकपाले शिग्रुशर्करा जुद्दोति ॥ ५ ॥ केरार्कावादधाति ॥ ६ ॥ वर्षपरीतः प्रतिलोमकर्षितिस्रः

१ B प्रतिजापः प्रदा॰ २ B द्वितीययाभिनिदधाति

परिक्रम्य खदायामर्कं क्षिप्रं संवपित ॥ ७॥ नमस्ते अस्तु यस्ते पृथुः स्तनियत्नुरित्यशिनयुक्तमपादाय ॥ ८॥ प्रथमस्य सोमदर्भकेशानीकुष्ठलाक्षामित्रिष्ठीबद्रदिद्रं भूर्जशकलेन परिवेष्टयाधःशिरस्युर्वरामध्ये' निखनित ॥ ९॥ दिघनवे नाश्रात्या संहरणात् ॥ १०॥ आशापालीयं तृतीयावर्जं दृंहणानि ॥ ११॥ भौमानि कर्माणि ॥ १२॥ पुरोडाशानश्मोत्तरानन्तःस्रिक्तषु
निद्धाति ॥ १३॥ उभयान् संपातवतः ॥ १४॥ समामागधानेषु च ॥ १५॥ असंतापे ज्योतिरायतनस्यैकतोऽन्यच्छयानो
मौमं जपित ॥ १६॥ इयं वीकदिति मदुधं खादश्चपराजितात् परिषद्मावजित ॥ १०॥ नेच्छश्चरित पाटामूलं प्रतिपाशितम्
॥ १८॥ अन्वाह ॥ १९॥ बध्नाति ॥ २०॥ मालां सप्तप्लाशीं धारयित ॥ २१॥ ये भक्षयन्त इति परिषयेकभक्तमन्वीक्षमाणो
मुङ्क्ते ॥ २२॥ बह्म जङ्गानित्यध्यायानुपाकरिष्यश्चभिज्याहारयित ॥ २३॥ प्राशमाण्यास्यन् ॥ २४॥ ब्रह्मोद्यं विद्यन्
॥ २५॥ ममान्ने वर्च इति विभङ्क्यमाणः प्रमत्तरज्जुं धारयित ॥ २६॥ समा च मेति भक्षयित ॥ २०॥ स्थूणे गृह्माति, उपतिष्ठते ॥ २८॥ यद्वदामीति मन्त्रोक्तम् ॥ २९॥ अहमस्मीत्यपराजितात् परिषद्मावजित ॥ ३०॥ ॥ ३८॥

दृष्या दृषिरसीति स्नाक्त्यं बध्नाति ॥ १॥ पुरस्ताद्गेः पिशक्कं गां कारयति ॥ २॥ पश्चाद्गेरुंहिताजम् ॥ ३॥ यूषिपिशतार्थम् ॥ ४॥ मन्त्रोक्ताः ॥ ५॥ वाशाकामगेरुसि नीवारस रृपुष्पविश्वायं ॥ ६॥ दृष्या दृषिरसि ये पुरस्तादीश्चानां त्वा समं ज्योतिहतो अस्य बन्धुकृत् सुपर्णस्त्वा यां ते चक्रुत्यं प्रतिसरो यां कल्पयन्तीति महाशान्तिमावपते ॥ ७ ॥
निश्यवमुच्योष्णीष्यप्रतः प्रोक्षन् वजति ॥ ८ ॥ यतायै यतायै शान्तायै शान्तिवायै भद्राये भद्रावित स्योनायै शग्मायै शिवायै
सुमङ्गिल प्रजावित सुसीमेऽहं वामाभूरिति ॥ ९ ॥ अभावादपविष्यति ॥ १०॥ कृत्ययामित्रचक्षुषा समीक्षन् कृतःयधनीत्यविष्यंति स्थावा विष्यति ॥ ११ ॥ उक्तावलेखनीम् ॥ १२ ॥ दृष्या दृषिरसीति दृष्यां त्रिः साक्ष्यवत्सेनापोदकेन मथितेन गुल्फान् परिविश्वति ॥ १३ ॥ शक्लेनावसिच्य यूषपिशितान्याशयति ॥ १४ ॥ यष्टिभिश्चर्म पिनहा प्रेषकृत् परिक्रम्य बन्धान्मुञ्चति

१ B परिवेष्ट्य मन्यशिर° २ B दिघ नवेनाश्नात्या ३ B भौमस्य दृतिकर्माणि ४ B 'न्यं शयानो ५ B विभुङ्क्यमाण: ६ B बध्नाति ७ B 'सदंपूष्पा अवधाय

संदंशेन ॥ १५ ॥ अन्यत्पार्थी संवेशयित ॥ १६ ॥ शकलेनोक्तम् ॥ १७ ॥ अभ्यक्तेति नवनीतेन मन्त्रोक्तम् ॥ १८ ॥ दर्भरज्ज्वा संनद्योत्तिष्ठैवेत्युत्थापर्यात ॥ १९ ॥ सन्येन दीपं दक्षिणेनोदकालान्वादाय वाग्यताः ॥ २० ॥ प्रेषकृद्यतः ॥ २१ ॥ अनावृतम् ॥ २२ ॥ अगोष्पदम् ॥ २३ ॥ अनुदक्खातम् ॥ २४ ॥ दक्षिणाप्रवणे वा, स्वयमवदीणें वा, स्वकृते वेरिणे, अन्यशालायां वा निद्धाति ॥ २५ ॥ अलाबुना दीपमवसिच्य यथा सूर्य इत्यावृत्याव्रजति ॥ २६ ॥ तिष्ठंस्तिष्ठतो । महाशान्तिमुच्चैरभिन्निगदति ॥ २७ ॥ मर्माणि संप्रोक्षन्ते ॥ २८ ॥ कृष्णसीरेण कर्षति ॥ २९ ॥ अधि सीरेभ्यो दश दक्षिणाः ॥ ३० ॥ अभिचारदेशा मन्त्रेषु विद्यायन्ते तानि मर्माणि ॥ ३१ ॥ ॥ ३९ ॥

यददः संप्रयतीरिति येनेच्छेन्नदी प्रतिपद्यतेति प्रसिञ्चन व्रजति ॥ १ ॥ काशदिविधुवक्रवेतसान् निमिनोति ॥ २ ॥ इदं व आप इति हिरण्यर्माध्यद्धाति ॥ ३ ॥ अयं वत्स इतीषीकाश्चिमण्ड्कं नीललोहिताभ्यां, सकक्षं बद्ध्या ॥ ४ ॥ इहेत्यमित्यवक्या प्रच्छाद्यति ॥ ५ ॥ यत्रेद्मिति निनयति ॥ ६ ॥ मारुतं क्षीरौदनं मारुतस्तृतं परिस्तीर्य मारुतेन स्त्रवेण मारुतेनाज्येन वरुणाय त्रिर्जुहोति ॥ ७ ॥ उक्तमुपमन्थनम् ॥ ८ ॥ दिधमन्थं विलं हत्वा संप्रोक्षणीभ्यां प्रसिञ्चन् व्रजति ॥ ९ ॥ पाणिना वेत्रेण वा प्रत्याहत्योपिर निपद्यते ॥ १० ॥ अयं ते योनित्यरण्योरितं समारोपयित ॥ ११ ॥ आत्मिन वा ॥ १२ ॥ उपावरोह जातवेदः पुनर्देवो देवभ्यो हव्यं वह प्रजानन् । आनित्वा मोदमानाः सुवीरा इन्धीमिह त्वा श्वरदां शतानीत्युपावरोहयित ॥ १३ ॥ यां त्वा गन्धवों अखनद्वृषणस्ते खनितारो वृषा त्वमस्योपधे । वृषासि वृष्ण्यावित वृष्णे त्वां खनामसीति, उच्छुप्मापित्वाधावायसेन खनिते ॥ १४ ॥ दुग्धे फाण्टाविधन्योपस्य आधाय पिवति ॥ १५ ॥ मय्खे मुसले वासीनः, विधासित इत्येकार्कस्त्रमार्कं वध्नाति ॥ १६ ॥ यावदङ्गीनिमस्यसितस्कन्धमसितवालेन ॥ १७ ॥ आ वृषायस्वेत्युभय- व्यादित ॥ १८ ॥ ॥ ४० ॥

समुत्पतन्तु प्र नभस्वेति वर्षकामो द्वादशरात्रमनुशुष्येत् ॥ १ ॥ सर्वव्रत उपश्राम्यति ॥ २ ॥ मरुतो यजते यथाः १ B स्वयंदीर्णे २ B बन्याशायां ३ B तिष्ठंस्तिष्ठन्ती ४ B दक्षिणा वरणं जुहोति ॥ ३॥ ओषधोः संपातवतीः प्रवेश्याभिन्युज्जति ॥ ४॥ विष्ठावयति ॥ ५॥ श्रविरएडकशिरःकेशजरदुपानहं वंशाग्रे प्रवध्य योघयति ॥ ६॥ उद्यात्रेण संपातवता संगोध्यामपात्रं त्रिपादेऽश्मानमवधायाप्छ निद्धाति ॥ ७॥ अयं ते योनिरा नो भर धीती वेत्यर्थमुत्थास्यञ्चपद्धीत ॥ ८॥ जपति ॥ ९॥ पूर्वास्वषाद्धान्ज गर्तं खनति ॥ १०॥ उत्तराष्ठ संचिनोति ॥ ११॥ आदेवनं संस्तीर्थ ॥ १२॥ उद्भिन्दतीं संजयन्तीं यथा वृक्षमशानिरिद्मुग्रायेति वासितानक्षान् निवपति ॥ १३॥ अम्बयो यन्ति शंभुमयोभू हिरण्यवर्णा यददः पुनन्तु मा सम्भुषीर्हमवतः प्र स्ववन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शं च नो मयश्च नोऽनङु-द्भावस्तं प्रथमं मह्ममापो वेश्वानरो रिश्मभिरित्यभिवर्षणावसेचनानि ॥ १४॥ उत्तमेन वाचस्पतिलिङ्गाभिरुद्यन्तमुपतिष्ठते ॥ १५॥ स्वातोऽहतवसनो निक्त्वाहतमाच्छादयति ॥ १६॥ ददाति ॥ १७॥ यथा मांसमिति वननम् ॥ १८॥ वत्सं संधाव्य गोमूत्रेणावसिच्य, त्रिः परिणीयोपचृतति ॥ १९॥ शिरःकर्णमभिमन्त्रयते ॥ २०॥ वातरंहा इति स्नातेऽश्वे संपातानभ्यतिनयति ॥ २४॥ प्रशां चूर्णेष्तरान् ॥ २२॥ आचमयति ॥ २३॥ आप्छावयति ॥ २४॥ चूर्णेरविकरति ॥ २५॥ त्रिरेकया चेति ॥ २६॥ ॥ ४१॥

भद्राद्धीति प्रवत्स्यन्तुपद्धीत ॥ १ ॥ जपित ॥ २ ॥ यानं संप्रोक्ष्य विमोचयित ॥ ३ ॥ द्रव्यं संपातवदुत्थापयित ॥ ४ ॥ निर्मृज्योपयच्छित ॥ ५ ॥ उमा जिग्यशुरित्यार्द्रपाणिपादाभ्यां सांमनस्यम् ॥ ६ ॥ यानेन प्रत्यञ्चो प्रामान् प्रतिपाद्य प्रयच्छित ॥ ७ ॥ आयातः समिध आदायोर्जं विभ्रदित्यसंकल्पयन्नत्य सकृदाद्धाति ॥८॥ ऋचं सामेत्यनुप्रवचनीयस्य जुहोति ॥ ९ ॥ युक्ताभ्यां तृतीयाम् ॥ १० ॥ आनुमतीं चतुर्थीम् ॥ ११ ॥ समावर्तनीयसमापनीययोश्चेषेज्या ॥ १२ ॥ अपो दिव्या इति पर्यवतवत उद्कान्ते शान्त्युद्कमिममन्त्रयते ॥ १३ ॥ अस्तमिते समित्पाणिरेत्य तृतीयावर्जं समिध आद्धाति ॥ १४ ॥ इदावत्सरायेति व्रतिवस्तराय जुहुयात् ॥ १५ ॥ समिधोऽभ्याद्ध्यात् ॥ १६ ॥ इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय प्रतिवेदयाम एनत्। यद्वतेषु दुरितं निजिनममो दुर्हार्दं तेन शमलेनाव्यमः ॥ यन्मे वतं व्रतपते छुलोभाहोरात्रे समधातां म एनत्।

१ B विष्लावयेत २ B श्विधारएटकिशारःकेशजरदुपानहो ३ B 'सेचनानाम् ४ B 'त्याद्रंपादाभ्यां

उद्यन् पुरस्ताद्भिषगस्तु चन्द्रमाः सूर्यो रिहमभिरभिगृणात्वेनत् ॥ यद्वतमितपेदे चित्त्या मनसा हृदा । आदित्या रुद्रास्तम्मिय वसवश्च सिमन्धताम् ॥ वतानि वतपतय उपाकरोम्यग्नये । स मे चुम्नं बृहद्यशो दीर्घमायुः कृणोतु म इति वतसमापनीरादधाति ॥ १७ ॥ त्रिरात्रमरसाशी स्नातवतं चरति ॥ १८ ॥ निर्लक्ष्मयमिति पापलक्षणाया मुखमुक्षत्यन्वृचं दक्षिणात् केशस्तुकात् ॥ १९ ॥ पलाशेन फलीकरणान् हुत्वा शेषं प्रत्यानयित ॥ २० ॥ फलीकरणतुषबुसावतक्षणानि, सव्यायां पादपाष्णयां निद्धाति ॥ २१ ॥ अपनोदनापाघाभ्यामन्वीक्ष्यान् प्रतिजपति ॥ २२ ॥ दीर्घायुत्वायेति मन्त्रोक्तं वध्नाति ॥ २३ ॥ ॥ ४२ ॥

The state of the s

कर्राफस्येति पिशङ्गस्त्रमरलुदण्डं यदायुधम् ॥ १ ॥ फलीकरणैर्धृपयति ॥ २ ॥ अति धन्वानीत्यवसानिनेवेशनानु चरणः निनयनेज्याः ॥ ३ ॥ वास्तोष्पतीयैः कुलिजकृष्टे दक्षिणतोऽग्नेः संभारमाहरित ॥ ४ ॥ वास्तोष्पत्यादीनि महाशान्तिमावपते ॥ ५॥ मध्यमे गतें दभेंषु वीहियवमावपति ॥ ६ ॥ शान्त्युदकशष्पशर्करमन्येषु ॥ ७ ॥ इहेव ध्रुवामिति मीयमानामुच्छ्रीयमाणामनुमन्त्रयते ॥ ८ ॥ अभ्यज्य ऋतेनेति मन्त्रोक्तम् ॥ ९ ॥ पूर्णं नारीत्युदकुम्भमग्निमादाय प्रपद्यन्ते ॥ १० ॥ ध्रुवाभ्यां दंहयति ॥ ११ ॥ श्रंभुमयोभुभ्यां विष्यन्दयति ॥ १२ ॥ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यसमान् स्वावेशो अनमीवो न एधि । यन्त्रेमहे प्रति नस्तज्जुषस्य चतुष्पदो द्विपद्य आवेशयेह ॥ अनमीवो वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् । सखा सुशेव एधि न इति वास्तोष्पतये क्षीरीदनस्य ज्ञहोति ॥ १३ ॥ सर्वान्नानि ब्राह्मणान् मोजयित ॥ १४ ॥ मङ्गल्यानि ॥ १५ ॥ ये अग्नय इति ऋत्यादुपहत् इति पालाश्य वध्नाति ॥ १६ ॥ ज्ञहोति ॥ १७ ॥ आद्धाति ॥ १८ ॥ उद्घन्तेनोदपात्र्यां यवानद्भिरानीयोह्योपम् ॥ १९ ॥ ये अग्नय इति पालाश्या दर्ध्या मन्थमुपमथ्य काम्पीलीभ्यामुपमन्थनीभ्याम् ॥ २० ॥ शमनं च ॥ २१ ॥ ॥ ४३ ॥

य आत्मदा इति वशाशमनम् ॥ १ ॥ पुरस्तादग्नेः प्रतीचीं धारयन्ति ॥ २ ॥ पश्चादग्नेः प्राङ्मुख उपविश्यान्वारब्धायें शान्त्युदकं करोति ॥ ३ ॥ तत्रेतत् सूक्तमनुयोजयति ॥ ४ ॥ तेनेनामाचामयति च संप्रोक्षति च ॥ ५ ॥ तिष्ठंस्तिष्ठन्तीं महाशान्ति-सुच्चैरमिनिगदति ॥ ६ ॥ य ईशे पशुपतिः पशुनामिति हुत्वा वशामनिकत शिरसि ककुदे जघनदेशे ॥ ७ ॥ अन्यतरां स्वधिति-

१ B°मन्वीक्षं २ B°नुचरणानि निनयनेज्या ३ B ऋव्यादनुपहृत

धारामनिक्त ॥ ८ ॥ अक्तया वपामुत्खनित ॥ ९ ॥ दक्षिणे पार्थ्वे दर्भाभ्यामधिक्षिपत्यमुष्मै त्वा जुष्टमिति यथादेवतम् ॥ १० ॥ निःसालामित्युल्मुकेन त्रिः प्रसव्यं परिहरत्यनभिपरिहरन्नात्मानम् ॥ ११ ॥ दर्भाभ्यामन्वारभते ॥ १२ ॥ पश्चादुत्तरतोऽग्नेः प्रत्यक्शीर्षीमुद्दक्पादीं निविध्यति ॥ १३ ॥ समस्य तन्वा भवेत्यन्यतरं दर्भमवास्यति ॥ १४ ॥ अथ प्राणानास्थापयति प्रजानन्त इति ॥ १५ ॥ दक्षिणतास्तष्ठन् रक्षोहणं जपति ॥१६॥ संब्रह्मायां जुहोति यद्वशा मायुमऋतोरो वा पद्भिराहत । अग्निर्मा तस्मादेनसौ विश्वान्मुञ्चन्वंहस इति ॥ १७ ॥ उद्पात्रेण पत्न्यभिवज्य मुखादीनि गात्राणि प्रक्षालयति ।। १८ ॥ मुखं शुन्धस्व देवयज्याया इति ॥ १९ ॥ प्राणानिति नासिके ॥ २०॥ चक्षुरिति चक्षुषी ॥ २१ ॥ श्रोत्रमिति कर्णौ ॥ २२ ॥ यत्ते कृरं यदास्थितमिति समन्तं रज्जुधानम् ॥ २३॥ चरित्राणीति पादान् समाहृत्य ॥ २४॥ नाभिमिति नाभिम् ॥ २५ ॥ मेडमिति मेडम् ॥ २६ ॥ पायुमिति पायुम् ॥ २७ ॥ यत्ते कृरं यदास्थितं तच्छुन्धस्वेत्यवशिष्टाः पार्श्वदेशेऽवसिच्य यथार्थं वजति ॥ २८ ॥ वपाश्रपण्यावाज्यं सुर्वे स्वधितिं दर्भमादायाभिवज्योत्तानां परिवर्त्मानुलोमं नाभिदेशे दर्भमास्तृणाति ॥२९॥ ओषधे त्रायस्वैनमिति, स्वधिते मैनं हिसी-रिति शस्त्रं प्रयच्छति ॥ ३० ॥ इदमहमासुर्यायणस्यासुर्याः पुत्रस्य प्राणापानावपक्तन्तामीत्यपकृत्य ॥ ३१ ॥ अधरप्रवस्केन लोहितस्यापहत्य ॥ ३२ ॥ इदमहमामुख्यायणस्यामुख्याः पुत्रस्य प्राणापानौ निखनामीत्यास्ये निखनति ॥ ३३ ॥ वपया द्याचा-पृथिवी प्रोर्णुवाथामिति वपाश्रपण्यौ वपया प्रच्छाद्य ॥ ३४ ॥ स्वधितिना प्रकृत्योत्कृत्य ॥ ३५ ॥ आवस्कमभिघार्य ॥ ३६ ॥ वायवे स्तोकानामिति दर्भाग्रं प्रास्यति ॥ ३७ ॥ प्रत्युष्टं रक्ष इति चरमाङ्गारे । निद्धाति ॥ ३८ ॥ देवस्त्वा सविता श्रपयत्विति श्चपयति ॥ ३९ ॥ सुज्ञृतां करोति ॥ ४०॥ ॥ ४४॥

यद्यष्टापदी स्याद्गर्भमञ्जली सिहरण्यं सयवं वा य आत्मदा इति खदायां ज्यरत्नावझी सक्जजुहोति ॥१॥ विदास्य समवत्तान्यवद्येत् ॥२॥ हृद्यं जिह्ना द्येनश्च दोषी पार्श्वे च तानि षद् । यक्ठद्वृक्को गुदश्रोणी तान्येकाद्दा दैवतानि ॥३॥ दक्षिणः कपिललादः सन्या श्रोणिर्गुदश्च यः । एतानि त्रीणि ज्यङ्गानि स्विष्ठक्रद्भाग एव सः ॥४॥ तद्वद्य प्रज्ञातानि

१ B प्रक्षालयते २ B त्रायस्वैनं स्विधते ३ B चरुमङ्गारे ४ Wanting in B

श्रवयेत् ॥५॥ होष्यन् द्विर्द्वितानामवद्यत् ॥६॥ सकृत् सकृत् सौविष्टकृतानाम् ॥७॥ वपायाः सिमद्ध ऊर्घ्वा अस्येति जुहोति ॥८॥ युक्ताभ्यां तृतीयाम् ॥९॥ आनुमतीं चतुर्थीम् ॥१०॥ जातवेदो वपया गच्छ देवांस्त्वं हि होता प्रथमो वभूथ । घृतस्याग्ने तन्वा संभव सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः स्वाहा ॥११॥ ऊर्घ्वनभसं मारुतं गच्छतमिति वपाश्रपण्यावनु-प्रहरित ॥१२॥ प्राचीमेकग्नुङ्गां प्रतीचीं द्विग्नुङ्गाम् ॥१३॥ पित्र्येषु वह वपां जातवेदः पितृभ्यो यत्रैतान् वेत्थ निहितान् पराके । मेदसः कुत्वा उप तान् स्वन्तु सत्या एषामाशिषः सन्तु कामाः स्वाहा स्वधेति वपायास्त्रिजुहोति ॥१४॥ समवत्तानाम् ॥१५॥ स्थालीपाकस्य सम्राडस्यिश्रयणं नाम सत्वीनामभ्यहं विश्वा आशाः साक्षीय । कामोऽसि कामाय त्वा सर्ववीराय सर्वपुष्ठपाय सर्वगणाय सर्वकामाय जुहोमि । अन्वद्य नोऽनुमितः पृषा सरस्वती मही । यत् करोमि तदध्यतामनुमतये स्वाहेति जुहोति ॥१६॥ क इदं कस्मा अदात् कामस्तद्ये यद्वं पुनमैत्विन्द्रियमिति प्रतिगृह्वाति ॥१७॥ उत्तमा सर्वकर्मा ॥१८॥ वश्या पाकयज्ञा व्याख्याताः ॥१९॥ ॥ ४५॥

उतामृतासुः शिवास्त इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छित ॥ १ ॥ द्रुघण शिरो रज्ज्वा बध्नाति ॥ २ ॥ प्रतिरूपं पलाशायोलोहहिरण्यानाम् ॥ ३ ॥ येन सोमेति याजयिष्यन् सारूपवत्समश्चाति ॥ ४ ॥ निधने यजते ॥ ५ ॥ यं याचामि यदाशसेति याचिष्यन्
॥ ६ ॥ मन्त्रोक्तनिपतितेभ्यो देवाः कपोत ऋचा कपोतममून् हेतिरिति महाशान्तिमावपते ॥ ७ ॥ परीमेऽग्निमित्यग्निं गामादाय निशि कारयमाणिक्षः शालां परिणयति ॥ ८ ॥ परोऽपेहि यो न जीव इति स्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्षि ॥ ९ ॥ अति घोरं
दृष्ट्वा मैश्रधान्यं पुरोडाशमन्याशायां वा निद्धाति ॥ १० ॥ पर्यावर्त इति पर्यावर्तते ॥ ११ ॥ यत् स्वप्न इत्यशित्वा वीक्षते
॥ १२ ॥ विद्या ते स्वप्नेति सर्वेषामप्ययः ॥ १३ ॥ निहं ते अग्ने तन्व इति ब्रह्मचार्याचार्यस्यादृह्न उपसमाधाय त्रिष्परिकम्य पुरोडाशं जुहोति ॥ १४ ॥ त्रिरात्रमपर्यावर्तमानः शयीत ॥ १५ ॥ नोपशयीतेति कौशिकः ॥ १६ ॥ स्नानीयाभिः स्नायात् ॥१०॥ अपर्यवेतव्रतः प्रत्युपेयात् ॥ १८ ॥ अवकीर्णिने द्र्भगुल्बमासज्य यत्ते देवीत्यावपित ॥ १९ ॥ एवं संपातचतोदपात्रेणाचिस्च्य ॥ २० ॥ मन्त्रोक्तं शान्त्युद्केनोपसिच्य ॥ २१ ॥ सं समिदिति स्वयंप्रज्विति रशी ॥ २२ ॥ अग्नी रक्षांसि सेधतीति सेधन्तम् १ В क्रवं नभसं २ В मन्त्रोक्तानि पतितेभ्यो ३ В त्रः परिकम्य ४ В १ क्रवं संप्रोक्ष्य

॥ २३ ॥ यदस्मृतीति संदेशमपर्याप्य ॥ २४ ॥ प्रत्नो हीति पापनक्षत्रे जाताय, मूलेन ॥ २५ ॥ मा ज्येष्ठं त्रिते देवा इति परिवित्तिपरिविविदानाबुदकान्ते मौञ्जैः पर्वस्र बद्ध्वा पिञ्जूलीभिराष्ट्रावयति ॥ २६ ॥ अवसिञ्चति ॥ २७ ॥ फेनेपूत्तरान् पाशानाधाय नदीनां फेनानित्याप्लावयति'॥ २८ ॥ सर्वेश्च प्रविश्यापां स्कृतैः ॥ २९ ॥ देवहेडनेन मन्त्रोक्तम् ॥ ३० ॥ आचार्याय च े ।। ३१ ॥ उपदधीत ॥ ३२ ॥ खदाशयस्यावपते ॥ ३३ ॥ वैवस्वतं यजते ॥ ३४ ॥ चतुःशरावं ददाति ॥ ३५ ॥ उत्तमणें मृते तदपत्याय प्रयच्छति ॥ ३६ ॥ सगोत्राय ॥ ३७ ॥ इमशाने निवपति ॥ ३८ ॥ चतुष्पथे च ॥ ३९ ॥ कक्षानादी-प्यति ॥ ४० ॥ दिवो च मामिति वीभ्रबिन्दून् प्रक्षास्त्रयति ॥ ४१ ॥ मन्त्रोक्तैः स्पृशति ॥ ४२ ॥ यस्योत्तमदन्तौ पूर्वौ जायेते यो ज्याद्रावित्यावपति ॥ ४३ ॥ मन्त्रोक्तान् दंशयति ॥ ४४ ॥ शान्त्युदकश्चतमादिष्टानामाशयति ॥ ४५ ॥ पितरौ च ॥ ४६ ॥ इदं यत् कृष्ण इति कृष्णशकुनिनाधिक्षिप्तं प्रक्षालयति ॥ ४७ ॥ अपमृष्टं पर्यग्नि करोति ॥ ४८ ॥ प्रतीचीनफल इत्यपामार्गे-ध्मेऽपामार्गीराद्धाति ॥ ४९ ॥ यदर्वाचीनमित्याचामति ॥ ५० ॥ यत्ते भूम इति विखनति ॥ ५१ ॥ यत्त ऊनमिति संव-पति ॥ पर ॥ प्रेहि प्र हरेति कापिञ्जलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति ॥ ५३ ॥ प्रेहि प्र हर वा दावान् गृहेभ्यः स्वस्तये । कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्राभि नो वद । भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद । भद्रं पुरस्तान्नो वद भद्रं पश्चात् कपिञ्जल ॥ शुनं वद दक्षिणतः शुनमुत्तरतो वद । शुनं पुरस्तान्नो वद शुनं पश्चात् किश्वल ॥ भद्रं वद पुत्रैभेद्रं वद गृहेषु च । भद्रमस्माकं वद भद्रं नो अभयं वद ॥ आवदंस्त्वं राकुने भद्रमावदं तूष्णीमासीनः सुमति चिकिद्धि नः। यदुत्पतन् वदसि कर्करिर्यथा बृहद्भदेम विद्धे सुवीराः ॥ यौवनानि महयसि जिग्युषामिव दुन्दुभिः । कपिञ्जल प्रदक्षिणं शतपत्राभि नो वदेति कापि-अलानि स्वस्त्ययनानि भवन्ति ॥ ५४ ॥ यो अभ्यु बभ्रुणायसि स्वपन्तमित्सि पुरुषं शयानमगत्स्वलम् । अयस्मयेन ब्रह्मणादममयेन वर्मणा पर्यस्मान् वरुणो द्धदित्यभ्यवकारो संविशत्यभ्यवकारो संविशति ॥ ५५ ॥ ॥ ४६ ॥

॥ इत्यथर्ववेदे कौशिकसूत्रे पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः॥

१ B फेनानिति प्रप्लावयति २ Wanting in B ३ B उपमृष्टं

उभयतःपरिछिन्नं शरमयं बर्हिराभिचारिकेषु ॥ १॥ दक्षिणतः संभारमाहरत्याङ्गिरसम् ॥ २॥ इङ्गिडमाज्यम् ॥ ३॥ सन्यानि ॥ ४॥ दक्षिणापवर्गाणि ॥ ५॥ दक्षिणाप्रवण इरिणे दक्षिणामुखः प्रयुङ्कते ॥ ६ ॥ साग्नीनि ॥ ७ ॥ अग्ने यत्ते तप इति पुरस्ता द्योमाः ।। ८।। तथा तदग्ने कृणु जातवेद इत्याज्यभागौ ॥९॥ निरसुं नुद इति संस्थितहोमाः ।। १०॥ कृत्तिकारो-कारोधावाप्येषु ॥११॥ भरद्वाजप्रवस्केनाङ्गिरसं दण्डं वृश्चति ॥१२॥ मृत्योरहमिति बाधकीमादधाति ॥१३॥ य इमामयं वज्र इति द्विगुणामेकवीरां संनद्यं पाद्यान् निमुष्टिततीयं दण्डं संपातवत् ॥१४॥ पूर्वाभिर्वधीते ॥१५॥ वज्रोऽसि सपत्नहा त्वयाद्य चुत्रं साक्षीय। त्वामच वनस्पते वृक्षाणामुद्युष्महि॥ स न इन्द्र पुरोहितो विश्वतः पाहि रक्षसः। अभि गावो अनूषताभि द्युम्नं बृहस्पते ॥ प्राण प्राणं त्रयस्वासो असवे मृड । निर्ऋते निर्ऋता नः पारोभ्यो मुश्च इति, दण्डमाद्ते ॥ १६ ॥ भक्तस्याहुतेन मेखलाग्रन्थिमालिम्पति ॥ १७ ॥ अयं वज्र इति बाह्यतो दण्डमू ध्वेमवागग्रं तिस्भिरन्वृ चं निहन्ति ॥ १८ ॥ अन्तरुपस्परोतः ॥ १९ ॥ यद्श्रामीति मन्त्रोक्तम् ॥२०॥ यत् पात्रमाहन्ति फड्ढतोऽसाविति ॥ २१ ॥ इदमहमामुख्यायणस्यामुख्याः पुत्रस्य प्राणापाना-वप्यायच्छामीत्यायच्छति ॥ २२ ॥ येऽमावास्यामिति संनद्य सीसचूर्णानि भक्तेऽलंकारे ॥ २३ ॥ पराभूतवेणोर्यष्ट्या बाहुमात्रा-छंकुतयाऽऽहन्ति ॥ २४ ॥ द्यावाषृथिवी उर्विति परशुपछाशेन दक्षिणा घावतः परं वृक्षति ॥ २५ ॥ अन्वक् त्रिः, तिर्यक् जि: ॥२६॥ अक्ष्णया संस्थाप्य ॥ २७ ॥ आवस्कात् पांशून् पे पळाडा उपनद्या श्राष्टे "ऽभ्यस्यति ॥२८॥ स्फोटत्स स्तृतः ॥२९॥ पश्चादेशेः कर्ष्वी कूसुपस्तीर्णायां द्वादशरात्रमपर्यावर्तमानः शयीत ॥ ३० ॥ तत उत्थाय त्रिरह्व उदवज्रान् प्रहरति ॥ ३१ ॥ नद्या अनामसंपन्नाया अरमानं प्रास्यति ॥ ३२ ॥ उष्णेऽश्रतसक्तूननूपमथिताननुच्छ्वसन् पिबति ॥३३ ॥ कथं त्रीस्त्रीन् कार्शीस्त्रिरात्रम् ॥ ३४ ॥ द्वौ द्वौ त्रिरात्रम् ॥ ३५ ॥ एकैकं षड्रात्रम् ॥ ३६ ॥ द्वाद्याः प्रातः क्षीरीदनं भोजयित्वोच्छिष्टानुच्छिष्टं बहुमत्स्ये प्रकिरति ॥ ३७ ॥ संधावत्सु स्तृतः ॥३८॥ लोहितशिरसं कुकलासमसून् हम्मीति हत्वा सद्यः कार्यो भाङ्गे शयने ॥३९॥ लोहितालंकृतं कृष्णवसनम् अनुक्तं दहति ॥ ४० ।। एकपदाभिरन्योऽनुतिष्ठति ॥ ४१ ।। अङ्गदाः सर्वहुतमन्यम् ॥ ४२ ॥ पश्चादग्नेः शरभृष्टीनिधायोदग्वजत्या स्वेदजननात् ॥ ४३ ॥ निवृत्य स्वेदालंकता जुहोति ॥ ४४ ॥ कोश उरःशिरोऽवधाय, प्दात् पांसून् ॥४५॥ पश्चादश्नैः, लवणमृडी-चीस्तिस्रोऽशीतीर्विकर्णोः शर्कराणाम् ॥ ४६ ॥ विषं शिरसि ॥ ४७ ॥ बाधकेनावागग्रेण प्रणयन्नन्वाह् ॥ ४८ ॥ पाशे स इति १ B उभयतः परिच्छत्रं २ B ईरिणे ३ B 'वीरान्संनद्य ४ B मेखलाया ग्रन्थि' ५ B आव्रस्कान्पांशून् ६ B पलाशमुपनह्य ७ B भ्रष्ट्रं कोशे ग्रन्थीनुद्ग्रथ्नाति ॥ ४९ ॥ आमुमिस्याद्त्ते ॥ ५० ॥ मर्माणि खादिरेण स्रुवेण गर्तं खनति ॥ ५१ ॥ बाहुमात्रम् , अतीव य इति शरैरवज्वालयति ॥ ५२ ॥ अवधाय, संचित्य लोष्टम् , स्रुवेण समोप्य ॥५३॥ अमुमुक्षेषमिति, उक्तावलेखनीम् ॥ ५४॥ छायां वा ॥ ५५ ॥ उपनिनयते ॥ ५६ ॥ अन्वाह ॥ ५७ ॥ ॥ ४७ ॥

भ्रातुब्यक्षयणमित्यरण्ये सपत्नक्षयणीराद्धाति ॥ १ ॥ ग्राममेत्यावपति ॥ २ ॥ पुमान् पुंस इति मन्त्रोक्तमभिद्धतालंकृतं बध्नाति ॥३॥ यावन्तः सपत्नास्तावतः पाशानिङ्गिडालंकतान् संपातवतोऽनूक्तान् ससूत्रांश्चम्वां मर्माणि निखनति ॥४॥ नावि प्रणान्तुदस्य कामेति मन्त्रोक्तं शाखया प्रणुदति ॥ ५ ॥ तेऽधराश्च इति प्रष्ठावयति ॥ ६ ॥ बृहन्नेषामित्यायन्तं शप्यमानमन्वाह न आ अरूप नामात संस्थान प्राचन न अस्ति ॥ १ ॥ उपायन राज महाराज स्वाप्त सामानि । १ ॥ वैकङ्कतेनेति, मन्त्रोक्तम् ॥८॥ दिहीति साम्नीनि ॥ १ ॥ देशकपढु प्रक्षिणाति ॥१०॥ तेऽवदिनिति नेतृणां पदं वृश्चिति ॥ ११ ॥ अन्वाह ॥ १२ ॥ ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह ॥ १३ ॥ चेष्टाम् ॥ १४ ॥ विचृतिति ॥ १५ ॥ ऊवध्ये ॥ १६ ॥ इमशाने ॥ १७ ॥ त्रिरमून् हनस्वेत्याह ॥ १८ ॥ द्वितीययादमानमूबध्ये गृहयति ॥ १९ ॥ द्वादरारात्रं सर्वव्रत उपश्राम्यति ॥ २० ॥ द्विरुदिते स्तृतः ॥ २१ ॥ अवागप्रेण निवर्तयति ॥ २२ ॥ उप प्रागादिति शुने पिण्डं पाण्डं प्रयच्छति ॥ २३ ॥ ताच्छं बध्नाति ॥ २४ ॥ जुहोति ॥ २५ ॥ आद्धाति ॥ २६ ॥ इदं तद्युजे यरिंक चासौ मनसेत्याहितारिंन प्रति निर्वपति ।। २७ ॥ मध्यमपळाशेन फळी॰ करणाञ्जहोति ॥ २८ ॥ निरमुमित्यङ्गुष्ठेन त्रिरनुप्रस्तृणाति ॥ २९ ॥ शरं किष्वण्डकोष्ठैरनुनिर्वर्तयति ॥ ३० ॥ लोहिताश्वत्थ-पळारोन विषावध्वस्तं जुहोति ॥ ३१ ॥ त्वं विरुधामिति मूत्रपुरीषं वत्सरोप्यायां कक्रचैरपिधाप्य बाधकेन संपिष्य निखनति ॥ ३२ ॥ शेष्यान्डे ॥ ३३ ॥ शेष्यायाम् ॥ ३४ ॥ यथा सूर्य इत्यन्वाह ॥ ३५ ॥ उत्तरया आयांस्तान् पर्यति ॥ ३६ ॥ इन्द्रोति-भिरप्ने जातान् यो नः स्तायिहण्सिति यो नः शपादिति वैद्युद्धतीः॥ ३७॥ सांतपना इत्यूर्ध्वशुषीः॥ ३८॥ घंसशूतं पुरोडाशं व्रंसिवलीनेन सर्वेद्वतम् ॥ ३९ ॥ उदस्य इवावावितीषीकाञ्जिमण्ड्कं नीललोहिताभ्यां स्त्राभ्यां सकक्षं बद्ध्वोणोदके व्यादाय प्रत्याहुति मण्डूकमपनुदत्यभिन्युब्जति ॥ ४० ॥ उपधावन्तमसदन् गाव इति काम्पीलं संनहा श्लीरोत्सिक्ते पाययति लोहितानी चैक्कराम् ॥ ४१ ॥ अशिशिषोः स्रीरौदनम् ॥ ४२ ॥ आमपात्रमभ्यवनेनेकि ॥ ४३ ॥ ॥ ४८ ॥

१ B मर्मणि २ B श्वम्वा मर्मणि ३ B प्रतिनिर्वपति ४ B कद्विन्दुकोष्ठैरनुनिर्वपति ५ B ककुचै॰ ६ wanting in B ७ B यांस्तान्

कौशिकसूत्रदारिलभाष्यम्

"श्रीगंगशाय्नमः॥श्रीसरम्द्येनमः॥भेवेदितपुसा॥ ॥अध्वेद्शायित्रस्यत्॥अ।यविधि नस्यामः । अनेद्तुने चह्र स्रसणमयाभगवित्रकाराने ॥ कियानरा वाधायर्थरारियं दात्तरसामा न्ति[धसम्।भयन्त्रंग्रप्थयपूर्वक्षेयदुकंनिमिनकानाविध्यानस्मासदिववारागावत्रय मंत्रतिरन्यंत्रापुर्विविध्वस्यामेः।रोस्नःशहरूपाणितद्येश्वापि - वस्त्रतुश्येश्रव्हासं शब्दाविश्वान्त्रविवायतेगित्रपदसञ्चतन्त्रियपदम्बनस्यभिष्वादिसत्त्रवृत्र्यास्य। नेस्यसामध्यं क्रथत्वानू ॥ त्रित्रकाराहिक ल्यकारादितसूचनार्थः ॥ मंत्राधिकारेणे फर्जिप कारेने चसंस्कारकाने ने रायां।। इति विधा नास्त्रकानः देवायुरुणायुकात्वत्रीव चार्यम्ब त्रामंत्राचिकार्णविधिकार्किक्वाचिकारणपेकीन्सस्युस्वरूपमञ्जरिकार्कियानारीनीनिय म्यंति अत्रापिकारेणात्रोषितिधिवन्तनमस्यन्यायंत्रयगोरवान्॥माहिनिधित्रयस्यवद्यस्यस स्कारक्रमेणापिनेमिनिकाधानामप्रसंगः॥मसापिन्स्यतन्वन्प्रजन्नन्यनः युनः क्रियनेगुक्ला धिकारेणत्विभून् पूर्वरोषप्रसंगः ग्रेबाचन्युणेष्टानामनः युण्यत्वेसानान्यनसंत्रम् व्यहणिभ म्नाविधिरामितः।।कोदिःकेनभयनात्रिविधासीहताभानार्यसहिताभाषीसंहिताविधिम यागसहित्राक्तिन्द्रपः नीयशिष्यपारयित्।। समाचार्यसहितागपिनरियत्रज्ञात्रस्णागक्रिप णाद्रष्टाक्तिवसंहितायावियात्रारस्यपिनर्मित्रंत्रान्द्रष्ट्यंगनेनानेतृनेश्रंत्रकरंष्ट्रीययांनेनि चेननंनिहरू अस्तुना सिनात्येना। षीं भगषीं पार्षरे प्रनिप्रो करीन्सास् निना विधिययोग मेहि नाविधीत्रयुज्यत्रेगत्रतुभ्यस्तायनसाहिनकेनद्रीष्ट्यात्राज्ञाःगज्यष्टनेस्त्रजामरिष्यनीत्य नमाहतित्वो भहं वार्वाचेन पराचन्न प्रत्यचा चहुर्यात् ना ही हर्या ते ने ने प्राधि परिने में प्रा गमंजनरयोगप्रयोरप्रयोगः॥भितंब्रमीयनानिकारथंकीनुब्रमाराजानंयनानिकार्विवस

श्रीगणेशाय नमः। श्रीसरस्वत्यै नमः। ओमेव हितः पुंसाम्। अथ विधिभाष्यं छिल्यते॥ वय विधि वक्ष्यामः॥ १॥ अत्र हेतुनं शब्दछक्षणतया स्वमतिप्रकाशनम्। क्रियाविशेषबोधाय गुरोरियं कृतिः। तस्या मानवाद्धि समिमिह्रयते। पदार्थपूर्वको यदुक्तं नैमित्तिकानां विधिः। तस्मात् पदिवभागोऽत्र प्रथमं प्रतिरच्यते। सूत्रविधि वक्ष्यामः। 'छोकतः शब्दरूपणि तद्यांश्चापि योजयेत्। सूत्रतुल्यं शब्दतुल्यं शब्दतुल्यं प्राव्दश्चात्र (पश्चात्र) विचायते'। त्रिपदसूत्रे न विचपदमेव वक्तव्यं भिषक्त्वादिस्त्रवत्'। आख्यान्तस्य सामर्थ्यछभ्यत्वात्। त्रिप्रकारा हि कल्पकारा इति स्वनार्थः। मन्त्राधिकारेण फलाधिकारेण च संस्कारकृतेनराणामिति त्रिधा वा स्त्रकृतिः कृता गुरुणा। युक्ता त्वत्र विचायते। तन्त्र मन्त्राधिकारेण विधिमाह किं वा फलाधिकारेण पैठीनसस्य स्वरूपसंस्कारक्रमेण मन्वादीनां गोत्रिकस्य स्व वेति। मन्त्राधिकारेणाशेषविधिवचनमस्य न्याय्यं प्रन्थगौरवान्नाह। विधिप्रन्थस्येव पुरुषसं-

स्कारक्रमेणापि नैमित्तिकविधीनामप्रसङ्गः। मन्त्रा अपि च स्युः। तत्र च फळवचनं पुनः पुनः क्रियते। फळा- धिकारेण तु विधाने पूर्वदोषप्रसङ्गः। ळाघवं गुणेष्विष्टो नाम। अतः गुणफळसाजात्येन मन्त्रग्रहणे शि- क्षाविधिराश्चितः कौशिकेन। अथवा त्रिविधा संहिता। आचार्यसंहिता आर्षी संहिता विधिप्र- योगसंहिता। येन उपनीय शिष्यं पाठयित सा आचार्यसंहिता। ' पितरं पर्जन्यं शतवृष्ण्यम् ' '। ऋषिणा दृष्टा आर्षी संहिता। यथा 'विद्या शरस्य पितरं मित्रं शतवृष्ण्यम्। तेना ते तन्वे३ शं करं पृथिव्यां ते निः थेचनं बहिष्टे अस्तु बाळिति ' इत्येवमार्षी। 'आर्षी पार्षदे पूर्वभोक्ता" इति सा स्चिता। विधिप्रयोगसंहि-

विचा वाहर अन्तु बालित इत्यवभाषा । आषा पाषद पूवभाषता इति सा स्विता । वाधप्रयागसाह-ता विधा प्रयुज्यते । 'ऋतुभ्यष्ट्वा यजे स्वाहा'' इति । 'केन शीष्णी प्राशीः । ज्येष्ठतस्ते प्रजा मरिष्यतीत्ये-नमाह '। अन्ते 'तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् । बृहस्पतिना शीष्णी तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजी-गमम् '' उत्तरयोगप्रयोगः । 'आर्गेन ब्रुमो'' 'यन्मातली रथक्रीतं '' 'ब्रुमो राजानं '' 'यन्मातली ' इत्येवं स-

ग्रामाहितायागषद्वलारिप्राहकःविधिःमषिसंहिताभायमग्रस्त्र्यभूद्रद्वयुक्ताष्ट्रकेविधि त्रयागसहितारं इस्येनमकारारत्यन्यापपन्तत्रक्षात्यित्यान्यात्र्यात्यायत्यपायुनिक्रपुनीरं इस्याजराने त्रसालयिता जिल्ला वेयोगायेत्यपायुनिक एत् रान्यसिन्यासेन प्रसाल नेयोगेएता भेकानसानायुकान्तुमितिविधिषयागसीहताप्रस्दीनेग प्रथमप्रयोगधर्मनि इन दिन म्नायरेष्रवासुरेवं बु धेरिगमायः तथानारेवे कप्रमाणवा रनः व्यासमन्ते निम्नार्यः त यांबाकान्यातकायपर्मी प्रमप्रणामनारिनोनेलंखिनामाह चच्चा। स्वतानजानीन्द्रांनम जुण्यानुकतंनाच्यामृहािक्विके चित्राभना धर्मास्तिहैन त्रणामे स्वरेतद्विहािन प्यातिका कितः गन्त्राद्यानम्।नार्यनेषेपः ऋमानः संयुनराम्यायः त्रत्ययदीनगं अथवात्रिविधयुरुषार्थः ॥सुरंबे। पभीयः स्वर्गद्वः स्वीपभीयउपप्नस्यहमीसश्रीतृ॥तुबदष्टप्रत्यः स्वर्गप्राप्यते॥ पर्मी पर्मीस्या मुभाग्यंविन्त्रप्रस्ताध्यानामीसस्वयानोत्ते क्रिकित्॥ तरभावसप्रदायः प्रमुक्तत्वातृ॥ ब्राह्मणा निमित्तरकापुर्मायस्युनमासुयानुरः क्यत्रम् त्रागम् उच्यत्॥ प्रतिष्पातिकस्यात्॥ मनसाय नैसीयने॥तथागान्मः ॥संज्ञणद्धिष्टनीविषरीनारिते अथनीविष्यान्यवस्मीणिम्याजन नार्मिअविधिकमीणिपरितिष्टक्मीणिविष्यविधिकमीणिभेषज्यनामकरणविनारास्ति मर्नेरिकर्मकापमानानुगुणयनात्रीणित्रमाणानि अनुप्रत्यक्षमनुमानमागनरिन्। अविनिसीर नांसब्धार्यः । सामर्थ्योक्षिप्तायाः ॥ नथान् संहिन्। विधिरितृ।। नामय्यस्यसंहितां अञ्जा षिवित्राषवद्वनीपात्रवियब्रास्यम् हितास्वतीविधायकार्यनात्। समृत्रसंहितीयाः केर्म वन्त्रानुगर्मातकोपलसणार्थःसहिनात्रारः षष्ट्यपिन्यनिकानं निगतंग्रक्यनं कि निर्देष्ट स्यविधिन्नितित्र तीकेविधिःसंबंधः ॥नवपदक्रमयोविधिस्वरूपसंहिन्।विध्यपकारनातृभत्या नसंहितानि धिरिति यंथनाम लाघनार्थन नामे धेशोष्ट्रम रित्रस्य ती नित्यान्तान्तराणि स

र्वासां द्वितीया । षद्चत्वारिंशहचो विधिसंहिता । 'आयमगन्' ' 'ऋतून् यजे' ' ' इन्द्रपुत्रे ' ' ' एकाष्टका ' ' इति विधि-प्रयोगसंहिता ' इन्द्रस्योज ' इत्यनयावपत्रं प्रक्षालयति । जिष्णवे योगाय ' इत्यपो युनक्ति' । पुनः ' इ-न्द्रस्योज इति प्रक्षालयति । जिष्णवे योगाय इत्यपो युनक्ति' । एतद् न्यासेन न्यासेन प्रक्षालनयोगैः एता-श्चैकावसाना युक्ता वक्तुमिति विधिप्रयोगसंहिताप्रदर्शनम् । अथवा प्रयोगधर्मवादिन इति स्चनाय । ईश्वरवासुदेवबुद्धऋषभादयः । तथा चोदनैकप्रमाणवादिनो व्यासमञ्जीमन्याद्यः । त-

सूचनाय । ईश्वरवासुदेवबुद्धऋषभाद्यः । तथा चोदनैकप्रमाणवादिनो व्यासमजुजैमिन्याद्यः । त-था लोकायतिका येऽधर्माधिगमप्रमाणवादिनोऽन्यान् लुञ्चन्ति । आह् च - 'स्वतो न जानन्ति शिवं म-जुष्या न तत् कृतं वाच्यमिहास्ति किञ्चित् । अतो न धर्मोऽस्ति हतैः प्रमाणैः स्वरेदविद्वान् विषयातिशङ्कितः'। तत्राद्योत्यमानः प्रतिषेधः क्रमोक्तः 'स पुनराम्नायप्रत्ययः'' इति । अथवा त्रिविधः पुरुषार्थः । सुखो-पभोगः स्वर्गो दुःखोपभोगो नरकः उपपन्नस्येह मोक्षश्चेति । तत्र अदृष्ठफेलैः स्वर्गेः प्राप्यते । धर्माधर्माभ्या-

- १० मुभाभ्यां विचित्रफलता । ज्ञानान्मोक्षः । तथा चोक्तं कौशिकेन 'तद्भावे संप्रदायः। प्रमुक्तत्वाद् ब्राह्मणानाम्' इति । नरकोपभोगस्तु तेषामगोचरः । कथं तर्हि मन्त्रागमः । उच्यते । प्रतिषेघातिकमात् मनसाध्य-वसीयते । तथा गौतमः संजगाद- 'विधिस्ततोऽविपरीतः' इति । अथवा त्रिविधान्यत्र कर्माणि मेघाजन-नादीनि विधिकर्माणि अविधिकर्माणि परिशिष्टकर्माणि विध्यविधिकर्माणि भेषज्यनामकरणविवाहादीनि सर्वाणि कर्मळोपभावात् । अथवा त्रीणि प्रमाणान्यत्र प्रत्यक्षमनुमानमागम इति । अथेति संहि-
- १५ तासंबन्धार्थः । सामर्थ्योक्षिप्तायाः । तथा च संहिताविधिरिति नाम ग्रन्थस्य । संहिताद्याब्द्श्चा-पि विशेषवचनतो मन्त्रविषयः । ब्राह्मणसंहिताः स्वतो विधायकार्थत्वात् । समाश्च संहितायाः कर्म-वचनात् । प्रतीकोपलक्षणार्थः संहितादाब्दः । षष्ठ्यपि च । प्रतीकानुगतानेकप्रतीकनिर्दिष्ट-स्य विधिः । प्रतिप्रतीकं विधिसंबन्धः । न च पद्कमयोर्विधिस्वरूपं संहिताविध्युपकारकत्वात् । तथा च संहिताविधिरिति ग्रन्थनाम लाघवार्थम् । 'त्वं नो मेधे' द्यौश्च म'' इति भक्षयित'' इति । तथा च 'अनन्तराणि स-

मानान्युकेष्पियानन्तं निकल्पप्रसंगान्। तन्नापिविहितविधानार्थयागव चनम्चाते॥ मनर्वे समनः ग्रह्मनाणोनामन्यागार्थयपिशापाण्य चैवनारिटीम्स्ये<u>नुमारिनोविष्यभानः प्रस्</u>रेत्वेत्। तथान्येन सहित्येन सहित्येन्यान् । व्यवस्थान् । र्जनकेलानरेचे विधिर्द्रोनानुगपरिमाधा वार्थवनीचारिरमितिकलकोरुगोर्छहोनानाविधि भवेशार्यनामुम्बंदिश्रीनैकनिभन्याम् स्यानिहिंद्दानोत्रितंत्रं तीकेकमस्यामार्यः।एका र्यम्परीसंबंधः किमयः ॥ यथा प्रविद्याः । । । । । । । । । । । । । देभारि । वार्निर्धाना प्रशिव नंकिराज्यदं कर्मेत्रत्ययेत्चंगार्खेऽद्रग्त्रं बाध्यवेष्याद्रवनयानेभन्नाणिसप्तवंत्रं विग अवीवनिया अभिवरथाहि विचित्रा क्येने च मेन विचि स्यात्। अचिहिष्टा अन्योदेवी वर णः पिष्यक्षीनद्वयस्ययानभैद्रतिनः सायेपाठ उनिमा प्रस्थनमेथिना गुप्तनिमानस्यनम्। होमः॥सक्तिकर्तव्यः॥उच्यतेनसक्तितिनहामः॥स्वाहाताभः त्रत्यन्तेहोमा इतिसर्वीर्ष लान्॥किन्बस्वैणस्तेनेतिवचनान्॥ षष्टक्ययानपासर्वेणस्तेनेतिज्हानी नियथा।। नन्त्रत्वससुरायनहामसुनः हाम्यन्यते॥ऋत्ससुरायाहिएककेर्मत्रयांगार्थः॥नरमा त्रंत्यन्त्रक्षं भेरः भज्ञत्वयेत्रहाषः तस्यनातः भण्यविक्त्यः भग्नहेणमाश्रहणाहि निनन्नात् । उपस्थानाभिमंत्रणारिषु चत्रनिवानयम यभेदारित यहा द्या यह कि थ तः॥ ﴿। विध्रादः नथ्यते॥ विधायतेन दिनिविधः कर्ममाधनाविध्यवः युरी *भिन्त्रमेषिश्चरः भन*ः प्रतिकानियुणभूतानिने चप्रतीकसमुच्चपुरुव्यने॥ नेषामिर्गिमिन्दोषः॥यथानारिष्टपत्रानास्वन्वग्रीताभथवाविर्गयनेनननान्य नितिविधिर्वाक्य्॥यभप्रतिप्रतिक्रिवधियेक्वाक्यः निः॥ननु चक्रमिधायवाक्य छतार्थमितिनार्नेतेत्र च्येतेगिकिमितिनापे सिपेसितंत्रती के स्वदं व्यन्त्राक्यंत्र गर्थन

मानानि युक्तानि' । योगवचनं विकल्पप्रसङ्गात्। तत्र चापि विहितविधानार्थे योगवचनमुच्यते । 'त्वया मन्यो यस्ते मन्यो' इति उत्तरसूक्तमनर्थकम् । नानर्थकम् । यतः गृह्यमाणानामेव योगार्थेयं परिभाषा । य-चेवं 'वारिदम्' इत्येवमादीनां विध्यभावः प्रसज्येत । तथा च प्रतिज्ञाहानिः स्यात् । 'संहिताविधिं वक्ष्यामः' इति कल्पान्तरे च विधिद्र्शनात् परिभाषा चार्थवती । वारिद्मिति कल्पकारेणागृहीतानां विधि-संबन्धार्थत्वात् । यदि प्रतिप्रतीकविभक्तयोगो यथानिर्दिष्टानां प्रतिप्रतीकं कर्मसंयोगार्थः । एका-र्थस्य षष्टीसंबन्धः कर्मार्थः । यथा 'पूर्वस्य मेधाजननानि'' इत्यादिकेषु भेदवादार्थिकायाः षष्टीवि-भक्तेरास्यादि कर्म प्रत्येतव्यम् । इदं सूत्रं 'आस्यबन्ध्याप्छवनयानभस्याणि संपातवन्ति' इति अत्र विनियोज्यम् । इतरथा हि विधिवाक्येन च मन्त्रविधिः स्यात् । 'अघद्विष्टा' शं नो देवी' वर-णः' पिप्पली' विद्रघस्य' या बभ्रव'' इति"' कर्म । अयं पाठ उत्तमो अस्ति । एवमर्थवान् भवति । नन्वेयमत्र १० होमः स्कतेन कर्तन्यः । उच्यते । न स्कतेन होमः । 'स्वाहान्ताभिः प्रत्यृचं होमाः' इति सर्वार्थ-त्वात् । क्विचेच सर्वेण स्क्तेनेति वचनात् । 'अष्टक्याया वर्णा सर्वेण स्कृतेन त्रिर्जुहोति' १४ इति यथा । नजु ऋक्समुदायेन होमः श्रुतः । उच्यते । ऋक्समुदायो हि एककर्मप्रयोगार्थः । तस्मा-त् प्रत्युचं न कर्मभेदः । अतश्च यत्र न दोषः तत्रैवावान्तिः । अथ विकल्पः । 'ग्रहणमा ग्रहणात्' इ-ति वचनात् । उपस्थानाभिमन्त्रणादिषुः च प्रतिवाक्यमर्थमेदादिति अथशब्दार्थः कथि-१५ तः । विधिशब्दः कथ्यते । विधीयते तदिति विधिः । कर्मसाधनो विधिशब्दः । यदी-प्सिततमो^{रः} विधिशब्दः ततः प्रतीकानि गुणभूतानि ततश्च प्रतीकसमुच्चयः । उच्यते । तेषामिद्मिति न दोषः । यथानादिष्टफलानां 'स स्वर्गः'' इति । अथवा विधीयतेऽनेन वाक्ये-नेति विधिर्वाक्यम् । यश्च प्रतिप्रतीकं विधायैकवाक्यवृत्तिः । ननु च कर्म विधाय वाक्यं क्रतार्थमिति नावर्तेत । उच्यते । किमिति । यदपेक्षितं प्रतीकैस्तद्न्यैने शक्यते संब-

'थॅ**नवृमितिबाक्यमावर्तने॥' मजापिनन्त्रनमे**हैनऐक्पीयनेकर्मणोविषयसात्॥''अयगित्रा नेविधि-विधानिक्षाम् छेवाक्यमावनिते॥ इतिन्द्रितना कोर्यः कियनः गर्वे गतिस्याम् इति त्रीन्त्रांवत्रियाम्रतियान्।।त्रीन्वन्गर्मेन्यंवसामर्थाक्षित्रचान्।। नथ्भेष्त्रानी नियथा उच्येत्।।त्रीतवचनम्नारम्यविधः सहिताविध्यसंवशाये॥ सन्तात्यनार्द्रास्छ। र्भागकरत्यादिवृद्धिश्रांब्युपरिश्चार्थराता। माहक्ष्यतिहिविज्ञानरे प्रानितान्तरं के विभोन्। यहनारम्यक्ष्यत्। तृहिशान्तः एकाभिश्चतण्विभिक्तमीर्प्यात्। तथाचार्णाध्वक्रमाण्यात् प्रमामितिनस्तिभरित्। तिस्त्यद्रग्रे।। श्रध्यायाद्दिति विह्नयहण्याः यहाचलन्य पनिद्रति सर्वेनमा संइयान्। समियान्यार्थ्याद्रिन्। सन्यूर्थे बर्चिप्रकृताथायां सर्वाएमालय्समिद्र रणान्यनयकानिस्युरितिस्युरितिविधिसंबधेनैन्तुंको क्रिकनसा गान्यनच्चेकित्वातिव धिमेत्रगणेत्रितिभज्यैनिधिःकृथिनः॥नुद्यया॥भूवयोयित्।निज्ञान्यद्वेत्महिनां गपूर्वस्यम् भाजनेनानिष्ट्वस्य ब्रुख्यचारी संपदानीनिस्तानियामसो पदाविभाषो द्वयोदीनिसंदार्गाता निर्देशीर्गानित्तर्वसापरानि॥सहस्यमिनिसामनस्यमि॥ पूर्वस्यममायव्चित्र्तवर्वस्याचि प्रवस्यर्भित्रस्नानितिराज्यः प्राणा॥पूर्वस्यप्रवेश्यानितिनि चैः। क्रमाणा॥प्रवस्यप्रवकामन नाक्यारिनिकाषुक्रमाणीनि॥मंबयायतीनिवज्ञाना।नुग्वरायुनर्गनरिनरान्त्राप्भित्री यानि॥उभयनः परिष्ठिन्मिसिप्चिरिकाणि।स्विस्यिनेप्यनिस्विस्ययनानिस्विरे बारत्यायुष्टाणिगविनिष्देरवार्गनिविष्वानायुः कागारितकाम्यान्॥वादीनापास्यमान्मनीर निस्**र्वाः । वित्रम्यिशम्यिक्यन्ति। ऋज्याष्ट्रम्**ने । अञ्चावनाहर्दान् । वाहः । भवपितृमे पुर निषित्रेमेचः ॥ एवं सोजान्य भेरो नोमंत्राणां मेकि नेड्रानिविधयः ॥ यत्रीनार भ्युनाराः भण्यम् दि ताविधिविदेशभुः॥परिशिष्टरिरिताप्रशास्त्रमाविधावनरास्त्रप्रेणचुनःचनक्ष्मिन्ननगरिशः ग्ररणान्।।त्रेथगारनमित्।।नचार्यसंहिताऋमणात्रिनः।।त्रथमेप्रनीकानामित्रपित्रतीकसं हितानामे पिक्रमसंक्रमार्थसंत्रहान्॥ प्रथयदुक्ते व्यक्तिये वप्तमाणानिप्रन्यसंना मार्गितस्था ने॥देदियविषयसंत्रयोगकानेत्रत्यसंत्रमिनोक्तिप्रमाणत्रमयंगर्वानास्ययाहित्रमाणम् ॥

न्धं नेतुमिति वाक्यमावर्तते। अत्रापि वचनसंहिता विधीयते कर्मणो विधेयत्वात्। अथवा विधा-नं विधिः। विधानिक्रयामूलं वाक्यमावर्तते। पूर्ववद् विधिशब्दार्थः कथितः। वक्ष्याम इति प्रतिक्षां कथयिष्याम इति यावत् । प्रतिकावचनमनर्थकं सामर्थ्याक्षितत्वात् । ' अथ भैषज्यानि ' इ-ति यथा। उच्यते। प्रतिज्ञावचनमनारभ्यविधेः संहिताविधिसंबन्धार्थम्। ' अश्वात्यनादेशे स्था-लीपाकः '' इत्यादिवद्विधावेव परिशिष्ट इति । आह~~-कथि~~ते हि विधौ तस्य प्रतिज्ञानेन एकविधौ वा यदनारभ्य कथ्यते तद्विज्ञानतः एकाग्निश्चात एव विधिकर्मार्थ एव । तथा चाविधिकर्म । ' अग्नि-र्भूम्याम् इति तिसृभिः " इति तिसृप्रहणम्। 'श्रद्धाया दुहिता' इति " द्विप्रहणम्। 'इदावत्सराय" इति व्रतवि-

सर्जनमाज्यं जुहुयात्। समिघोऽभ्याद्ध्यात् " इति । सर्वार्थेष्वपि परिभाषायां संख्या-आज्य-समिद्ग्र-हणान्यनर्थकानि स्युरिति । विधिसंबन्धेऽनेन तु कौशिकेन साजात्येन चैकविंशतिवि-

- १० धिमन्त्रगणं प्रविभज्य विधिः कथितः। तद्यथा ' अम्बयो यन्ति ' इति शान्त्युदकसंहिता । ' पूर्वस्य मे-धाजननानि १९१ 'पूर्वस्य ब्रह्मचारिसांपदानि १९ इति। 'एतानि श्रामसांपदानि १९। 'औदुम्बर्यादीनि भक्षणान्ता-नि सर्वसांपदानि '११ इति । * 'सहृदयम्...इति सांमनस्यानि '१५। 'पूर्वस्य ममाग्ने वर्च इति वर्चस्यानि '१६। 'पूर्वस्य हस्तित्रसनानि ' '' इति राजकर्माणि । 'पूर्वस्य पूर्वस्याम् ' '' इति निर्ऋतिकर्माणि । 'पूर्वस्य पुत्रकामाव-तोकयोः'' इति स्त्रीषु कर्माणीति । 'अम्बयो यन्तीति...विज्ञानानि '' । 'जरायुज इति दुर्दिनम् '' इति प्रायश्चित्ती-१५ यानि । 'उभयतः परिच्छिन्नम्' इत्याभिचारिकाणि । 'स्वस्तिदा ये ते पन्थान इति' स्वस्त्ययनानि । 'विश्वे दे-
  - वा इति आयुष्याणि 'द्रा ' विश्वे देवा इति विश्वानायुष्कामो 'द्र इति काम्यानि । ' अग्नीनाधास्यमानः सवान् 'द्र इ-ति सवाः। 'पिञ्यमिन शमयिष्यन्' ' इति क्रव्याच्छमनम्। 'अथ विवाहः' इति विवाहः। 'अथ पितृमेधम् ' इन् ति पितृमेघः । एवं साजात्यमेदानां मन्त्राणामेकविंशतिर्विधयः । नात्रानारभ्यवादाः । एष संहि-ताविधिविशेषः। परिशिष्टसंहिताप्रतीककमविधावन्तरालेषु पुनःपुनर्मेधाजननादि-
  - ग्रहणात् ग्रन्थगौरविमिति न चार्षसंहिताक्रम आश्रितः। प्रथमप्रतीकानामिति प्रतिप्रतीकसं-हितानामपि कृमः संक्रमार्थसंत्रहात् । अथ यदुक्तम् ' अत्र त्रीण्येव प्रमाणानि ' स । प्रत्यक्षं नाम किसु ज्ञा-नम् । इन्द्रियविषयसंयोगजं ज्ञानं प्रत्यक्षम् । प्रमिनोतीति प्रमाणम् । प्रमेयं भवति तस्य ग्राहि प्रमाणमिति । * ' वत्सो विराज इति मन्थान्तानि ' ^{११}।

<u>जिन्मामन से ने प्रमेन इमय असुपूर्ण यसिन रहे सान सुनुमाने पूर्ण निसाना दृषि दिसाने ॥ उमय न</u> विषय्सानत्राभाक्षात्रात्रुविषक्तवास्यातूपरास्विसानेगेष्गर्चतापायंवाधिगरार् मानाप्रासे प्रवेदक्षिनविर्मित्र भयमाने जायते नुद्देश माण्या हरू न्यून होने भरीन उदाहर गुंग प प्रिहाक्त्र द्याने स्मिका मुद्दि गुजादिप्रत्य**सारी नो असूगन-बुनप्र**मयन सावधारणार्थे गड्य मानार्थाप्तिसंस्वाभावे निद्धितिके चिलामार्यानराष्ट्यभिर्यति॥मञ्जूनहायुरुपमानस्यानगर <u> बुषयनातृ॥प्रमेयऋन्युम्योपनरन्नमान्नक्षणचान्।अनुमानानेनः।।वभानऋन्यनातस्य</u> **क्रिमंब्रियो अशोक्ष्य निरित्र । एवेच च्नम्लाम गुराह् ।। अत्य समृत्र मान्यार च्रिविधाराम** ॥यत्रतिविदितंकार्येषमेशुधिमभिष्मितेगित्रयानने।दिताद्रव्यमास्यितिकत्वपिनम्त्ययेग नक्जानियुणिकुंगमंख्या,कियासाधनक्षमापिन्तुनाद्रव्यनिके।पनात्वनाभावद्रव्यमाक्षिपिना। संस्रीनेबाययभावयानिक्रियां गाइन्यान्य यत्नात् गतुस्यात्य ष्टिकर्मस्य स्वासुरूप्वत्यः गुम यंगुणेः॥इंचम्यनारतेः॥नथार्द्धनेनपीष्ट्यीमास्यायुनिनास्वनताद्रव्यंस्यनारूनेः॥नथाः। **र्यने श्राप्तनयानभराणिसं पाननती निद्रव्यस्यसंपान् नानाकते: ॥तथादि ती येसंपानने तिमिति इ** यर्ग्रहित्रेप्रहेत्।।नास्तः अनुस्रनद्रयविधातुत्र्यवेकत्वृत्। एवं वस्ताविगमपिश्चनय किन्त्रीयणनेनेक्ताक्यंतायािक। यथाधाषाभा यंपश्चमा्यभेने िक्षोजनस्वचनेकसाथनश्रव गतिषानिकलः यथाद्वार्त्तार् १८५० वर्षाः अकस्यानिकज्ञानी जिन्हाने प्रातितिगानयानस *रिद्*र्यांन्याकृतमम्**ञ्चेप**ित्रगयद्युरसर्वत्रयथाञ्चुत्।त्रीत्रिंगसंख्यानामुपारानम्च्यते॥यत्रमनु परियुनन्निक्षंगम्पिन्न्नामिन्निसायथाश्वन्थाप्रुनन्यानभृसार्णिसप्निन्निति॥उनी यस्योतं गसन्यो निवसाययास्य ~~याद्वर याद्वर यान्य स्वात्व स्वात्व स्वात्व स्वात्व स्वाद्य यस्य~~ तिगस्या विवसाय**थारथन्**क्रणसंपात्वताप्रनिवतेय्तियान्त्रियातिवर्दिन्नेरिनिड्लाघते॥मार्थनके मंग्रहणभत्ययात्रीहिन्ब्हेनीतिहिः प्रकाराणिक्रमीणिप्रधानानियण्भ्तानिच्यूपानमानः फ षमानानागनिन्दं रनाद्रिनिन्यानासुकामाय्नदिन। जन्नद्रव्युख्वासून्सेचान्नानान्याम्तान द्रवप्रधानान्॥राहनेन्द्रव्योप्तर्थनेन्द्रोप्तिः ऋषित्। श्रृथं व्यिन्त्रतीयन्न्स्रीरिक्रयेनद्रयेन्त्र

अविनाभावसंबन्धमेव उभयत्र उपलभ्य असंनिकृष्टं ज्ञानम् नुमानम् । धूमविज्ञानाद्गिविज्ञानम् । उभयत्र विपर्ययज्ञानं तदाभासम् । शाब्दमपि अकृतवाक्यात् परोक्षविज्ञानम् । आह् च लोपालम्बायनिः-' शब्द-ज्ञानात् परोक्षं तु पूर्वदर्शनवर्जितम्। यज्ज्ञानं जायते तद्दै प्रमाणं शब्द उच्यते ' इति। उदाहरणम्- 'अ-ग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकामः ' इत्यादि । प्रत्यक्षादीनां रुक्षणवचनं प्रमेयतत्त्वावधारणार्थम् । उप-मानार्थापत्तिसंभवाभावैतिह्यानि^१ केचित् प्रमाणान्तराण्यभिद्धति । अद्भुतं विज्ञाय उपमानस्यावगत-विषयत्वात् प्रमेयशून्यत्वम् । अर्थापत्तेरनुमानलक्षणत्वात् अनुमानानन्यत्वम् । अभावः शून्यता । ऐतिह्यस्य किंसंबन्धिता। अथो कस्य विदितम्। एवं वचनं मत्वा मनुराह-' प्रत्यक्षं चानुमानं च शास्त्रं च विविधागमम्। त्रयं सुविदितं कार्यं धर्मशुद्धिमभीव्सता " इति । क्रिया च चोदिता द्रव्यमाक्षिपति स्वरूपनिष्पत्त्यर्थम् । तत्र जातिगुणलिङ्गसंख्या क्रियासाधनक्षमा विश्वताः । द्रव्यविशेषता त्वेषां द्रव्यभावमाक्षिपति । १० स्वरूपनिष्पत्त्यर्थं भावं याति। क्रियाणां द्रव्याश्रयत्वात्। तस्मात् 'पुष्टिकर्मसु सारूपवत्से ११। अ-यं गुणः द्रव्यस्य नारुतेः। तथा हि ' एतेन पौर्णमास्यां यजेत ' इति साधनता द्रव्यस्य नारुतेः। तथा 'आर्यबन्ध्याप्लवनयानभक्ष्याणि संपातवन्ति'ं इति द्रव्यस्य संपातता नारुतेः। तथा 'द्वितीयं संपातवन्तम्'ं इति द्र-व्यस्य द्वितीयकृतं नाकृतेः। अतश्च द्रव्यं विधातुं शक्यते ऋतुवत्। एवं च कृत्वा लिङ्गमपि श्चतं व्य-क्तिविशेषणत्वेनैकवाक्यतां याति । यथा 'अग्नीषोमीयं पशुमालभेत '' इति । अत एव च नैकसाधनश्रव-१५ णे तेषां विकल्पः। यथा ' शुकसारिक्रशानां जिह्ना बध्नाति ' इति। तथा च ' स-र्वा इत्याख्याते " ससमुच्चयं लिङ्गम्। यद्येवं सर्वत्र यथाश्रुतानां लिङ्गसंख्यानामुपादानम्। उच्यते। यत्र अनु-पादेयं तत्र लिङ्गवचनानामविवक्षा। यथा 'आइयबन्ध्याप्लवनयान्भक्ष्याणि संपातवन्ति " इति। उपादेयस्य लिङ्गसंख्या-विवक्षा । यथा 'रथचक्रेण संपातवता प्रतिवर्तयति । यानेनाभियाति । वादित्रैः '' इति उपादीयते । साधनं क-मंत्रहणभूतम्। यथा 'बीहीन् अवहन्ति ' इति । द्विप्रकाराणि कर्माणि प्रधानानि गुणभूतानि च । प्रधानभावः फ-२० लानाम्। 'विश्वे देवा' इति विश्वानायुष्कामो यजते '' इति। अत्र द्रव्यं न गुणभूतं सेपाता इति गुणभूता द्रव्यप्राधान्यात्। अवहननं च द्रव्याप्तेरथे। न चोत्पत्तिः क्रियते। 'यूपं छिनत्ति र हित। यत्र च संस्क्रियते द्रव्यं तन्न

<u>नकुपुणभत्यथाद्याह्नन्दितीतिण्तत्रयणभत्यमयप्रयोजनमितदेवान्तिदेवो।अथिक्षि</u> विन्त्रिक्षणणुचन्। जारवानभेदेर्यथाबञ्जानिकश्चित्वादपानिसाधनेभेदाचभदः स क्सिन्छित्राना जिल्लाबञ्जानी तियथागयारयानसापूनाभैद्रिपुषष्टन्त्रती केभेट्राह्नदृश्युधाग न्त्राम् पद्योष्ट्रम्मरातृमस्युत्।तिग्रजारन्यानुन्याधन्त्रतीकाभेदेविषकाद्भरःगयथाद्वियादिः।ज गर्नमापरानीनिष्ठे विद्वाची याग्रेश्वष्ठः निद्वाचाचिकारात्। वर्षस्यास्य नित्यत् विस्तर्यम् थास्यगानस्ययव्यमिकाननर्संबेधार्थः उपरेक्ष्रः नत्रन् फलानर्यथास्वयायेन्। निर्वारीर्दनीत वरीनसंख्याचभेदयेनीय्यायाजनात्रामप्ययर्निययानमाम्बक्सित्यकर्म्याचाभिन्तिति कर्माण्यस्यासार्य नामभेराच कमेभेराचकमेभेरः यथारक्षेपूर्णमासार्विहाने विश्वरे वा प्रायवणीवनाहरीत मधातप्रवेकथमुञ्चेन् फुल्नू न्नान्॥यथाजननान्।।तस्रिन्मञ्जून्ग त्रायथासर्वेषुक्रिवरिष्कारात्गृययाहरदेशिशित जीतकर्माणि मध्ययंत्रन्येन येन मेत्रा न्भिकारमञ्ज्ञकथ मुन्यतेनव्यसंबेकामसप्रत्ययायथायजापन्यन्त्रेन्यनंद्वाहित्।।वित्येषु कोग्रीकेप्रवयुच्यतेगनित्यान्तपत्युनिनित्युवचनातृगुच्चर्गर्शतगकेविद्याच्यमानन्तातृगमार्था नस्यात्र्यपयितः प्रवन्ननमात्रनिष्क्षिपुक्षभेत्राधिकोरोहिमानसमेन पर्णनानुस्छोने। पुराप संस्कारमनादिसारणात्रामात्रव णिकिहिकल्पमान अनित्यतास्यात्राकताधिकारे किंम **पैनियानियरणा्राजार्थः। पथुसनान्**रतायानार्थानेनस्यानारनायाग्यःसंस्कारफ लंतरंगलानुगत्रस्रोदन्वन्गायनंगभूतानास्वर्गःगायन्यमात्रवर्णिकरुलेम्छेति।। एष्टिप्रहेणा त्राज्यस्वरेतारीनारोबीप्त्रामन्मोत्रवृणिकंप्रबद्धियासंस्कृत्यविधानूगाहिरसुपृत्रार्शन भैषज्यषुत्र नातृ॥य्यारीर्घायुनायृनिम्त्रोक्षवभानीतिर्त्यत्रत्र्यामायुषिनीर्वरिनि॥ प्राथिन के तिन में विद्यान प्रमुक्त बंग ना उपकार सर्व न्। त्री सता स्तेर स्था सापरे कुर नैयापूर्वामानास्यासास्निनानाकीएंननिनाहर्गनसर्वकर्माणीनेकोक्नोयःस्युक्तस्यनारभ्यविधा नात्॥ ने सिनरहाणि ना निक्रोषः स्मूरणात्॥ तथाना तिथ्येत्रेना संपर्दे ने ने यो तिथाना मिनिज्ञा दरीहा नियो नामाहबनी यो नियो नाब उसमित्रा समाहिपत्यः अनियो नाय सिन् प्राचीन सर्वि

चकं गुणभूतम् । यथा बीहीनवहन्तीति अत्र गुणभूतम् । अस्य प्रयोजनमतिदेशानितदेशौ । अथ विधे-रेकत्वे कि प्रमाणम्। उच्यते। आख्यातमेदे विधिमेदः। यथा बध्नाति अश्लाति आद्याति। साधनमेदाच्च मेदः। ' शु-कसारिक्रशानां जिह्ना बध्नाति ' १ इति यथा। आख्यातसाधनामेदेऽपि स्पष्टं च प्रतीकमेदाद् मेदः यथा 'त्वं नो मेथे' द्यौक्ष मं इति भक्षयति ' ' इति। आख्यातसाधनप्रतीकामेदेऽपि फलाद् भेदः। यथा ' औदुम्बर्यादीनि ... ५ सर्वसांपदानि '' इति । फलविशेषयोगश्च फलविशेषाधिकारात् । 'अर्थमुत्थास्यन् 'े इति । अतःप्रभृत्यर्थमु-तथास्यमानस्य । यत्र प्रतीकान्तरसंबन्धार्थः उपदेशः तत्र न फलान्तरम् । यथा 'अम्बयो यन्तीति क्षीरौदनोत्कु-च...' इति। संख्या च भेदयन्ती यथा 'आयोजनानामप्ययः' ' इति। यथा 'उत्तमा सर्वकर्मा' इति सर्वकर्मशब्दो भिन्नानि कर्माण्यस्यासाद्यति । नामभेदाच्च कर्मभेदः । यथा दर्शपूर्णमासौ^१ अग्निहोत्रं^{११} विश्वे देवा^{१३} आग्रयणं^{११} विवाह^{१४} इति। अथातः फलं कथम्। उच्यते । फलवचनात्। यथा मेघाजननानीति^{१५}। क्वचिन्मन्त्रलिङ्गा-१० त् यथा सर्वेषु । क्वचिद्धिकारात् यथा 'अहं रुद्रेभिः '' इति जातकर्मणि' । अथ यत्र न वचनं न मन्त्रो नाधिकारस्तत्र कथम् । उच्यते । तत्र सर्वकामसंप्रत्ययः । यथा 'प्रजापतिश्चेत्यनङ्वाहम् '^{१९} इति । नित्येषु कर्मसु किं फलम् । उच्यते । नित्यान्यफलानि नित्यवचनात् । स्वर्ग इति केचित् । भाव्यमानत्वात् । आधा-नस्याग्न्युत्पत्तिः फळम् । फळवचनं मान्त्रवर्णिकम् । मन्त्राधिकारो हि मानसः संवन्धः । जातिस्थानां पुरुष-संस्कारः मन्वादिस्मरणात् । मान्त्रवर्णिके हि कल्प्यमाने अनित्यता स्यात् । फलाधिकारे किम-१५ र्थं विधानं गुणात् फलार्थः । अथ ' सवान् दत्त्वाग्नीनादधीत '' इत्यस्यां चोदनायामग्नेः संस्कारः फ-छं तदङ्गत्वात् । ब्रह्मोदनवत्^{र ।} अनङ्गभूतानां स्वर्गः । अन्ये मान्त्रवर्णिकं फलमिच्छन्ति । पुष्टिब्रहणा-त्। 'जरायुज ' र इत्यादीनां दोषोपशमनं मान्त्रवर्णिकं फलम्। दोषेण संयुज्य विधनात्। 'लिङ्ग्युपतापः ' र इति भैषज्येषु वचनात् । यथा 'दीर्घायुत्वाय" इति मन्त्रोक्तं बध्नाति" इत्यत्र 'प्र ण आयृषि तारिषत् 'स इति । अथ निर्कृतिकर्म-^{२७} पिण्डपित्यज्ञ-^{२८} मधुपर्केषु^{२९} अङ्गेन उपकारः सववत् । ' प्रोष्य तामुत्तरस्यां सांपदं क्रुरु-२० ते ' ' ' या पूर्वामावास्या सा सिनीवाली ' ' पष विवाहः ' हित सर्वकर्माणि चैकारनी यस्य स्युस्तस्यानारभ्यविधा-नात्। 'तस्मिन् गृह्याणि ' विशेषस्मरणात्। तथा चातिथ्ये त्रेतासंपद्वचनं 'योऽतिथीनाम् ' हित। जा-ठरो ह्यतिथीनामाहवनीयोऽतिथीनां वेश्मिन अग्निः स गाईएत्यः अतिथीनां यस्मिन् पचन्ति स दक्षि-

णाधिरित्। सनेक्षियस्य सर्वार्थन्त्। अनुदुद्ध सेकि पिनेक्ष्मित्। सन्तिन्ति संविद्यानि। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्तिन्ति। सन्ति। सनि। सन्ति। सन्त कः प्रतिष्यात्र। इष्ट चनार्षपूर्ति नेसाहिनां जीते शिक्षानि विष्णा मुश्तिना नसिनयानि भी याद्यतम्यमाक्षेत्राययमस्याविष्ठं रायत् द्वतंगत्रामिते चत्रव्यादिकतो च्यास्याप्तिः यत्रपासप्ते संगम्यानू॥नसिन्दिनन्।।अभिनारिकेषुनास्मन्रदिस्णृतःसभारमाहरत्याग्ररन्त् नमवानी नाष्यं नरं निष्टिनः ॥ निस्मन्यथा काम्सन्। इरानी निवन्न नाम्। पुरस्ताखी मारी नांपुलवृदंगुन्त्रकरणातृ॥अग्नानदृष्टायोनासग्र्स्वधः॥अकर्णातृ॥श्रुद्यांगमग्दंद्ये जन् उपनिष्ठतिनिद्दियानिभितिश्वतियाकिनिविगेनिन्द्रोषः।। यथामायितीनुष्टेमी सामीनिद्र जमिनिक निहार्यनित्रापः परिमृष्टेप्रिकिन न्त्रमी पीतिन्ययोन्नाहार्यमाजनानानप्रकर णैनकम्बत्रमणिनद्रापः क्रिक्षम् जाबीबारकर्शिकारिमारद्रायनीतिक्रिक्षनाभित्रप्य उरक् रसुकायार्द्रम्नेक्वबाब प्राद्यनं मुद्राकार्द्रम्यारद्रानिमिन॥कम्ब्रात्माय्निद्रापः बनारानीयाः स्वित्रायिश्वितीयादत्यादिरक्रीप्रणेमासहिवामाय्यादयएनप्रयोजन्तिकरुतारयः प्रितिक र्मत्तान्। अने बद्दा बस्निपातक् विद्यातत्रक्रमः बहाराजाभ्यामित्य्नाविद्यामितिग्यथा किन र्थेनक्रमःय्यान्यहीनपुः जात्यात्पन्नकावपनिवात्पनिः क्रिन्पारेक्रमः॥य्यानिरापयः विहिपदार्थाह्यःविहिपदः विहिपदार्थाह्यः क्रिन्त्यहानाक्रमः॥य्याययादीनाहिनयानिक पार्यः इतिनृस्छान्कम्निय्मः॥यूषाउनस्त्रोयः सम्बेखां स्वतित्राच्यः स्नासपरान्यका मृति॥त्र्यमायीत्रयमपद्त्रयमनमुक्त्रेणेवसर्वासुकिवत्यष्ट्यापथाष्टकाहिवया।एपित्रवक मिभिरियकारःशास्त्रार्थल्यामध्यैःसमस्तः पूर्वस्यत्रस्यारीबासणस्यापिकारः यदिचत्र स्तन्त्रिरिमर्र्णाप्रवित्यिदनाष्यापयनेसामर्थ्योभवित्रिएवमन्यत्रापियोज्येगद्रव्यापिकारस्

णाग्निरिति । स चैकाग्निस्तस्य सर्वार्थत्वात् । अन्ये कुण्डस्थमेकाग्नि वेदमिन दिख्या तेन संबन्धेनातिथ्योक्ताः संबन्धादयः । नजु विधिः तृष्तिमात्रस्य फलस्य विशेषाग्निना दृष्टः । साधकेनाग्निना न च तेभ्योऽपाकरोतीत्य-जुप्रमाणमस्ति । उच्यते । आतिथ्यमत उत्कृष्टं यथाचोदितम् । तत्रैकाग्निरुपकरिष्यति । उल्रूखलमु-सलप्रोक्षणवत् । चोदितं च 'मोजयेत् पूर्वमतिथिकुमार्ज्याधितगर्भिणीस्ववासिनीस्थविराज्ज्ञघ-

- न्यांश्च' इति । पाको विहितः 'सो विद्यात्' इत्यत्रातिथ्यार्थः 'यद्शनं कृतं ह्वयन्ति' इत्यादिना आत्मार्थे वा पा-कप्रतिषेधात् । 'इष्टं च वा एष पूर्तं च' इत्यादिना अतिथिभोजनविधिश्च । 'आशितावत्यतिथावश्नी-याद्यज्ञस्य सात्मत्वाय यज्ञस्याविच्छेदाय तद्वतम्' । शमिते च ऋव्यादि कृतोऽन्योऽस्याग्निः। यत्र पाकप्र-सङ्गः स्यात् तिस्मिन्नदं वचनम् । आभिचारिकेषु चाग्न्यन्तरम्। 'दक्षिणतः संभारमाहरत्याङ्गिरसम् ' वच-नम् । सवानां चाग्न्यन्तरिनवृत्तिः । 'तिस्मन् यथाकामं सवान् ददाति ' इति वचनात् । पुरस्ताद्योमादी-
- १० नां फलवदङ्गं च प्रकरणात् । अङ्गानां च दृष्टार्थानामङ्गिसंबन्धः । प्रकरणात् । श्रुत्या ' अङ्गमङ्गमिन्द्रं य-जते ' ' उपतिष्ठते इति द्वितीयाविभिक्तश्रुतिः । क्वचिल्लिङ्गेन विशेषः । यथा ' अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीती-ध्मम् ' ' इति । क्वचिद् वाक्येन विशेषः । ' परिमृष्टे परिलिप्ते च पर्वणि ' ' इति च यक्षेऽन्वाहार्यभोजनानां ' न प्रकर-णेन । क्वचित् क्रमेण विशेषः । ' किंस्त्यश्वजाम्बीलोदकरिक्षकामशकादिभ्यां दंशयित' । किंस्त्येनाभिलिप्य उदक-रिक्षकया दंशनं श्वलालया लेपनं मशकादिन्या दंशनिमित । क्वचिद् आख्याविशेषः । व्रतादानीयाः '
- १५ सर्वेप्रायश्चित्तीया द्यादि । दर्शपूर्णमासहिवषामाग्नेयादय एव प्रयोजनम् । न स्विष्टकृतादयः प्रतिक-र्मत्वात् । अनेकविशेषसंनिपाते क्वचिच्छ्रौतकमः । 'अहोरात्राभ्याम् ''इत्यूनिवशीम्'' इति यथा । क्वचि-दर्थेन क्रमः । यथाज्यहिवष्द्व आज्योत्पवनकाले पवित्रोत्पत्तिः । क्वचित् पाठकमः । यथा वेदिपदाद् वेदिपदार्थोदयः । क्वचित् प्रदानकमः । यथाग्नेयादीनां हिवषां निर्वा-पादयः । क्वचित् स्थानकमित्यमः । यथा 'उत्तरतोऽग्नेः सप्त लेखा लिखित प्राच्यः । तासु पदान्युत्का-
- २० मयति'' इति । प्रथमायां प्रथमं पदं प्रथमेन मन्त्रेणैवं सर्वाद्ध । क्वचित् प्रवृत्त्या यथाष्टकाहविषाम्''। एभिश्च क-मंभिरिषकारः शास्त्रार्थत्वसमर्थैः समस्तैः। 'पूर्वस्य ब्रह्मचारी'' इति ब्राह्मणस्याधिकारः । यदि च ब्र-स्रचारी एभिरर्थी ^{२३} भवति यदि चाध्ययने समर्थौ भवति । एवमन्यत्रापि योज्यम् । द्रव्याधिकारः श्रु-

श्रिनाया नुहोत् बह्नां भूयान मित्कर्न्**य्तार्थिना मेक्नाक्य्**चा दिताना फल्काल देश करें स्पृतार्थ एक असदम् इतिः। जाययायी बामयोः यो जामास्यामित्रयार्गानास्यान इद्धाना पः देशी प्रामा साहानां न्यायां स्थावी पाकस्यव्याप् में एवं कूतः गपरतंत्रम् व्यविधानपारकी यो राषकारा देखी यानीनुद्रानेष्रस्यभाषकतानाम्गानांक्रितानिद्यानःगआह्तिदिनःप्याप्तार्यक्षेप्रविरोपेरो जुक्रमीभिचरिकेषुत्रृहपुर्स्तार्थामार्त्रियामाना पाथाइतिस्तुनचारोर्थेके।पानिराधार्ष्ट्रकी यांचारास्यवंचानः विकारनेनेनितिबानी अवधानः इहुन चनामिर्देशः कथमात्रंसमानमापरिया तिरेज्ञाः।। दर्शपूर्णमासाम्यापाकयंत्राः वज्ञापाकयित्रयानः व्याख्यानं सर्वपाकयित्रयन्त्रे॥ समानुमाप्रिधानान्। अप्रीनाधास्यमानः पर्यदेयव्यन् शिष्यमाणानासा छा। दकेत्रां सुरकेए षमर्गनां संस्कारः ॥द्रीवृत्रिदेश्यानिदेदाः ॥ कृषं आहरे वृताहिवः सामान्याहि विदेशया विदेत्राः है ष्प्रमानुष्पिषान्यथर्माकान्यपश्चभाषश्चो।। अर्थावन्वदेवाद्दिविन्यानायुः कामीयजनदिन्ध न्त्रनिर्गिरिमंत्राणोक्यंत्रयोगः।।भारुप्रक्तेऋयानेकतोनार्हानुष्टेनेभ्योजुर्द्धनिर्वगमीति*द्रसा*दिए वेसामान्यने पूर्माः कथिनाः त्रनिस्त्रं विद्रापिधिवेश्यने ॥षान्त्रार्यसहिनाश्रत्रत्योविद्रानिविधोसाजा **स्विनेनमेत्राणां क्रवीयो भन्ती तिसे हिना ऋममात्रिण निधिक मेय्दी स्तिन याति घिः सरा पुर्यात् ७००**० त्रोभेरः प्रदर्शिते गल्लोमेथे धीष्ममद्रात् भूस्यती खुक्तस्यक्र मभूरः गना घ्वान्य यास्क्र मुद्रन्यतः मैनिशिमासिपतुर्तिग्र**णनमा**त्रानार्भ्यनिश्यानेषस्युत्र्निश्क्तरापुनंसमायुन्नेद्रतिसमिथ बार्पावित्रवसुपैनीवित्राप्रवृत्भ्यस्य स्वान्यस्य प्रिक्यमेलापूर्वस्यापृष्विधिकमेलस्यान्॥ *तन्त्रपुर्णमात्रपैणार्शिन्*पूर्वत्रापिस् कंत्यारेकवोन्यनो। देन्तारिनिभगनोरवाभहिर्व्धीर्स्स स्वत्रकेरिस्यद्रस्यप्रथमीर्यायसेसप्रेशिश्वकुस्तरहरूद्रमानमस्युक्तुविद्युतः - बाह्यपनमेन्कि वक्तव्यममाप्रवचीव्रतेनत्वावतपत्रदिन्**वासमिष्याधायवतसुपैतीति।।आरमावस्मदस्तुयस्त**ष्ट ्रमुक्तनियुत्रिरितयुथे पानिधिकर्मलंसीहताऋमवा चन्न निकल्पसितकारणे यथापे।हिष्ठामे ये।शुन् र्रातमार्जियनाबर्धिषपुरुषेजन्नेनिनयित्वसुद्रंनः प्रहिणामिनिहजनासमिनिवादत्याचाहिन्हासु

निमामृर्योभ्यंत्रीहीनूरवलेजाय्यू चर्नियार्नुसाम्थ्याः त्राय्श्विनाचिकारः वाक्यूत्रकर्णेसर्वत्राय

तिसामर्थ्याभ्याम् । 'ब्रीहीजुलुखल ओप्य '' चरुनिष्पाद्गे सामर्थ्यम् । प्रायश्चित्ताधिकारः । वाक्यप्रकरणे सर्वप्राय-श्चित्तीयाञ्जुहोति " । बहुनां प्रधानानामितिकर्तव्यतार्थिनामेकवाक्यचोदितानां फलकालदेशकर्तृसामान्य एकत्र सहप्रवृत्तिः । आग्नेयाग्नीषोमीययोः पौर्णमास्यामितरयोरमावास्यायाम् । तद्मेद आवापः दर्शपूर्णमासादीनाम् । वशायाः स्थालीपाकस्य वशाधमी एव । कुतः । परतन्त्रमध्ये विधाने परकीयरुपकारादात्मी- यानां निवृत्तिप्रसङ्गः । प्राकृतानामङ्गानां कुतो निवृत्तिः । आह । निवृत्तिः प्रत्याम्नायार्थलोपविरोधैः । राज्यकर्माभिचारिकेषु प्रहपुरस्ताद्धोमादिप्रत्याम्नायात् । आज्याहुतिस्तु आधारोऽर्थलोपात् । विरोधादष्टकायां धानाद्यवधातः " । तिलौदनेनेति तिलानामवधातः । इह वचनातिदेशः । कथम् अत्र 'समानमा परिधानात् " अतिदेशः । 'दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयक्षाः" । 'वशया पाकयक्षा व्याख्याताः " । व्याख्यातं सवपाकयित्रयं तन्त्रम् य । 'समानमा परिधानात् । अग्नीनाधास्यमानः पर्यवेतव्रतदीक्षिष्यमाणानां सोष्णोदकं शान्त्युदकम् ' । ए-

१० ष सवानां संस्कारः ' दिति विशेषातिदेशः। कथम्। आह - देवताहिवःसामान्याद्विशेषातिदेशः। ओ- षिधमां ओषिषु, आज्यधमां आज्ये, पग्नुधमाः पश्चो। अथ ' विश्वे देवा इति विश्वानायुष्कामो यजते '' इति अ- त्र निर्वापादिमन्त्राणां कथं प्रयोगः। आह - प्रकृतेप्सया वैकृतानाह विश्वेभ्यो देवेभ्यो जुष्टं निर्वेपामीत्यादि। ए- वं सामान्येन धर्माः कथिताः। प्रतिसूत्रं विशेषविधिवैक्ष्यते। आचार्यसंहिता च त्रयोविशतिविधौ साजा-त्येनैव मन्त्राणां लघीयसी भवतीति। संहिताक्रममात्रेण विधिक्रमं यदीष्यते तदा विधिः सदोषः स्यात्। अ-

१५ तो भेदः प्रदर्शते। 'त्वं नो मेधे" चौरव मं इति भक्षयित" इत्युक्तस्य क्रमभेदः लाघवात्। अन्यथा स्वक्रमे पुनरेतत्कमं विधिमाक्षिपत इति। अतश्चात्रानारभ्यविधिमावः। अस्य च विधित्वज्ञापकं 'ममाग्ने वर्चं" इति सिमिध
आद्धाति वतमुपैति '" इति लाघवात्। यद्येवं उच्यते। उत्तरस्य विधिकर्मत्वात् पूर्वस्यापि विधिकर्मत्वं स्यात्।
ततश्च 'प्रहणमा प्रहणात् '" इति पूर्वस्यापि सूक्तं स्यादेकवाक्यचोदितत्वादिति। 'मा नो देवा अहिवधीत् " अरसस्य शक्तोटस्य"इन्द्रस्य प्रथमो रथो" यस्ते सर्पो वृश्चिकस्तृष्टदंशमा" नमस्ते अस्तु विद्युत् ' इति ' अत्र ज्ञापकमेव किल
वक्तव्यम्। 'ममाग्ने वर्चो वतेन त्वां वतपत इति वा सिमिध आधाय वतमुपैति ' इति। 'आरेऽसावस्पदस्तु" यस्ते पृथुः स्तनियत्युः" इति यथा। एषां विधिकर्मत्वं संहिताक्रमवाधश्च विकल्पे सित कारणम्। यथा 'आपो हि ष्ठा मयोभुवः"
इति मार्जयित्वा वर्हिषि पत्न्यञ्जलौ निनयति समुद्रं वः प्र हिणोमि" इति इदं जनास् इति वा ' इत्यापो हि ष्ठेत्य-

'सम्युविधिक्रमंत्रक्षेत्रयाहित्युन्रस्यचिधिकर्म्णाविक्रव्यमानृतान्॥नयास्वरमकमोभावारान्थ वान्धिकर्मान्गानयथाउति छत्येदे अदारस्थित्व निधिकर्मले मेवणा वाष्यमान्ताग् नाप् क्रस्यविध्वक्रम्त्वम्यकलात्॥त्रायाक्ष्विद्धिषक्रम्लिमयेवीक्तिश्वमद्धमणिष्टियिचेत्रात्र्यिन त्रिःत्रयासिन्तर्गिवयथागं संज्ञायांचिविधिक्रमेनिष्णुऋमाउद्दब्बार्गैनगरिक्षणायित्रीन्तिष्णु **कुमान्क्रमते॥मन्द्रचमुरवकेशित्॥त्थात्रयोगक्रमार्थ**ः (क्रमभेरेनिवृपानात्॥विधिक मेलकारणेपान्रपिण्रावरगराटेषुरिवस्ट्रियचारीनसंहायम्खेविमार्षिरितययो॥संज्ञा यानिविकर्यात्याप्रतीकक्षेष्णविविद्युक्तात्रत्वाचकर्यविविद्युगात्रत्यः वृद्धिद्यस्या • **प्रयोगव्यमिनियं**वेषाययरिनिनुत्तानेमेरिववेषेभ्यदृत्यू --- द्विनिविधकर्मनुहिरासूत् त्रीतस्य त्र नायहण्यात्रवणारितिवन्तातृगय्त्रत्यत्यिष्यत्रभीविषःप्रश्रात्सत्त्वन्तर्यवि <u> भिःनजन्तकर्मणामविधिकुर्ग्नेशययायुक्त्योका्यनिवस्त्रसापशित्यनाय्विपकुर्माणाणन</u> श्रक्र पद्में त्रेस्ति दिरासमितिमे श्रधान्यभित्येत्तनसूर्ते प्रहेगामा यहणा दिति विधिकस्त्रती न यह णानानान्।विधिकमनुब्स्याद्तिर्देशात्वविधिकम्यथात्वमयेवन्पाश्यक्तामस्तरयद्वीनशांनाः। भातारितिधिकम् व्यवासिष्टं गर्नायाः प्रतरितं चर्याताः स्थान्कम् तिनीयातिष्रसम्बयी धनातृ॥यथास्तिवसर्वकामरित्गतिथयोस्यत्रसम्बयार्थः स्क्रमपितिधिकमन्त्रम् वस्ति यहणमायहणारिनिगपरिमाणास्वयः गरुरहोनिनस्कायत्रकामत्यत्रस्तरयनिधिकर्मतेउन नहण्यान्तियोननान्॥नेतुर्धार्सिणमेपहानिरन्यन्छैः प्ररूपारिम्भिनरन्यन्यि आपहान्स्या रासानुत्रायोननान्॥नेतुर्धार्सिणमेपहानिरन्यन्छैः प्ररूपारिम्भिनरन्यित्॥ आपहान्स्या धिकमनदिश्चण्याद्मन्यने प्रनान्भान्यनुक्यात्रास्तुकभीगन्तेन्त्रीयानिर्द्याप्राप्रदिष्धिनिर्द्श नानिकृत्भः॥ककीप्रनुरानाद्यस्थाने स्थापस्य नेस्य गृति।यानिर्द्यायनप्रनुतिकम्मुज्येयाप्यि ष्टाम्बर्कसमुन्युत्। मधातुस्वृपमात्रार्थातस्मानुत्रपृत्वेद्रामः॥ विधिकमन्तिनेर्देत्रा भिक्रमत्त्रम्मीयविद्यत्ति विर्वेशयान् केनाप्ति च्यान्याम् यो विद्यान्य विश्वित मृत्ये प्रवेभव भिषायकम् विचानान्। भवाणामपाद्यद्विषक्षम् नामन्यास्य समित्ययान्त्रहार्यानाः । भाजयथाङ्कामान्यान्विविधिकर्मङ्गेष्टायवेदप्रपंचनर्गिभयपूर्वणायरणादन्यन्निधि

स्य विधिकर्मत्वं कथं स्यादिति। उत्तरस्य च विधिकर्मणां विकल्प्यमानत्वात्। तथा स्वक्रमे कर्माभावादन्य-त्र विधिकर्मत्वम्। तद् यथा 'उत्तिष्ठत 'इत्येन्द्रम्, अदारस्तत्' इति ''। पतस्य विधिकर्मत्वं मन्त्रेणाबाध्यमानत्वात्। बाध-कस्य विधिकर्मत्वमन्यक्रतत्वात्। प्रायः क्वचिद्विधिकर्मत्वम्। 'इयं वीरुद्' इति मदुघमणिम् ' ' 'पृथिव्यै श्रोत्राय' इति त्रिः प्रत्यासिश्चति '' इति यथा। संज्ञायां च विधिकर्म विष्णुक्रमा उद्वज्ञा इति। 'दक्षिणेनाग्निं त्रीन् विष्णु-

- कमान् कमते ''। 'अन्वृचमुद्वज्रैः' इति । तथा प्रयोगकमार्थं क्रममेदेन विधानात् विधिकः मेत्वे कारणम् । 'प्रातरिन' गिरावरगराटेषु' दिवस्पृथिव्या' इति संहाय मुखं विमार्षि '' इति यथा । संज्ञायां च विधिकमे । तथा प्रतीकक्रमेण विधिमुक्त्वा ऋचां च कर्मविधिः । यथा ' ऋधङ्मन्त्रस्तदिदास' इत्याश्याः अवध्यां पात्र्याम् '' इत्यवधार्य 'यदि चिन्तु त्वा नमो देववधेभ्य' इत्यन्वाह '' इति विधिकमे । तदिदासेत्यः व्रतिक्र ऋचो 'ग्रहणमा ग्रहणात् '' इति वचनात् । यत्र तु पूर्वमुच्छ्रयक्रमविधिः पश्चात् स्कृतेन कर्मवि-
- १० धिः तत्र ऋक्कर्मणामिवधिकर्मत्वम् । यथा ' यस्ते शोकाय' इति वस्त्रसांपदी ' इति । एतान्यविधिकर्माणि । अतअत्र ' ऋथङ्मन्त्रस्तिद्दास इति मैश्रधान्यम् '' मित्येते न स्कते । ग्रहणमा ग्रहणादिति' विधिकर्म । प्रतीकग्रहणाभावात् विधिकर्म । तुल्यशन्दिनिदेशाच्च विधिकर्म । यथा ' त्वमग्ने व्रतपा असि" कामस्तद्ग्र दिति शान्ताः ' ।
  शान्ता इति विधिकर्मण्ययं शन्दो दृष्टः । 'वायोः पूत्" इति च शान्ताः ' । तथा स्वक्रमे तृतीयान्तेनापि समुचयार्थत्वात् । यथा ' सिल्लिः" सर्वकामः ' दिति । तृतीयया ह्यत्र समुच्चयोऽर्थः । स्वक्रमेऽपि विधिकर्मत्वमेव । अत्रश्च
- १५ ग्रहणमा ग्रहणादिति' परिभाषासंबन्धः। 'दिदिहिंं इति तक्षकायेत्युक्तम्' इत्यत्र स्क्तस्य विधिकर्मत्वम्। उत्त-रासां तृतीयान्तत्वात्। 'चतुर्थ्या दक्षिणमपेहीति दंदम तृणेः प्रकर्ण्याहिमभिनिरस्यति ' । अपेहीत्यस्यावि-धिकर्मत्वम्। दक्षिणराब्देन व्यवधानात्। चतुर्थ्याऽशस्तु कर्माङ्गत्वं तृतीयानिर्देशात्। यदि षष्ठीनिर्दिष्टा-नां विकल्पः। 'कर्कीप्रवादानां द्वादशदाम्याम् ' इत्यत्र कथम्। तृतीयानिर्देशो यत्र प्रतीकसमुच्चयोऽप्यादि-ष्टः। ऋक्समुच्चये होमः स्यात्। षष्ठी तु संबन्धमात्रार्था। तस्मात् 'प्रत्युचं होमाः ' विधिकर्मनिर्देशा-
- २० द्विधिकर्मत्वम्। 'ममाग्ने वर्चैं' इति बृहस्पतिशिरसं पृषातकेनोपसिच्यं' इति ममाग्ने वर्च इत्यस्य विधिकर्मत्वम्। पूर्वे मन्त्र-मभिधाय कर्मविधानात् । मन्त्राणामपाठाद्विधिकर्मे । 'तामत्यासरत्प्रथमां" इति यथोक्तं दोहयित्वोपसिज्च-ति' ३८ इति यथा । शब्दसामान्याच विधिकर्मे । 'उपोत्थाय वेदप्रपद्भिः प्रपद्यते ' ३९ इति । अथ पूर्वेणाग्रहणादन्यत्र विधि-

क्रमत्तं मगन्त्रस्वारत्यारित्यमीश्तृतिवारतंत्रनिर्देशान्॥तत्रविधिकर्मन्यार्न्यातृक्षमेत्नमेत्रवत् *पाभ्रमिकामुम्बर्गरिनश्चानाहुन्यवृमवेषुठानमन्*षिविधिनदेशरूने(विधक्रमण्यनदरीवृधि कर्मनेश्वस्कृतन्समुख्यस्क्योःस्हित्रक्षम् क्रमसुनानामत्राणासन्यकर्मास्याब्ध्याद्दान्यरा हरणानिगेपिरमपिकविधिकम्सर्वाण्यभिमंत्रिणीतिष्रगाद्यपुरानेचिविधक्रम्प्रवयहणा न्गायनश्चप्रदान्त्रकंगुअनुश्चम्योदन्सवधःश्रित्दित्रायुपित्छन्दित्विधिकम्॥मेत्रवर्गा बोहासाययारीना वर्षस्त्रिविकर्मतान्। भविधिकर्मसद्तेषु वर्षस्त्रान्यसंग्रीमधा नानुगद्रवास्यस्कानुत्यंसनाभिषान्गद्रवस्यस्कानिषान्गविधिकर्मने सहस्योनद्रारस्मि रितन्त्रवपानस्यताचीत्रवार्यास्याम्द्रीननन्यनस्य उन्नरने चनान्। इच्यनसामान्यर्भातता नम्भूभयनिस्तिः मनिकाथीनिबाद्यारिक्यापाक्तय्तरनेश्वणन्याचमवरत्वायानाद्यानार क्रेरेणेशिशतस्य बाब्र ख्नारिणाबार्ड प्रशनस्त्रारा स्थाना शस्यमानः गुत्रयेन न ब्रत र्राक्षयमामानांमाक्षोरं क्रांन्यु रक्राअयपिन्मपंचारयास्यामः।। पाहिनाचिम्हि भिर्दह्रियायनप्रतिषितिश्ववेः्यदक्षिणीयोलेत्हाह्नियोयरे पत्रस्तिक्कस्यात्महन्वासाः कंसेवास्य २ के करोति॥नाननिमानुनामानिरुपारायविद्रियेमात्रत्यक्षत्यनुमानप्रवेत्॥संयुगानोद्दियुगारुत्राम् निमलानस्यापानात्। र्षुगुस्यनः आसायप्रत्ययः ग्रे गएननत्रष्ठयोदिनिधिनित्रोषेन्तात् गुप यनामएनायायमगणे ॥किमितिरदानीत्रस्यानुप्राध्यमाह् प्रमुक्तनात्वात्वात्वयानान्नुन्वनथानार भ्यवारानं विधिसंत्रस्य एवं मंत्रापिविधि सप्रत्ययः ॥ नार्थसंत्रहेणान्॥ उन्यने विधिवधयम्य नंत्रीतनातः तस्यानरयागायः सत्राक्ष्मापिकार्निक्तिरामायन्त्रमाणालम्यात्रे नायत्रत् सात्माना भ्यास्तरपुरुपलभ्यमयाकि थिन्यया ब्रीक्षानिप्रत्य संपूर्वी मिनिय प्रनिरन्यने पार्र्णा **र्थः । जामायम् मार्णकपर्नानाम्नायममार्गकोपी** निगन्तन्त्रहेननाराम्नायमा मार्ग्यमित्या इक्रोसेनएनिश्निचलर्थमाहण्यास्मायप्रत्ययद्नियभिष्ठरेयनाभ्यस्यनेदनिद्राष्टेः गर्भा मितद्द्वनत्त्वतरान्त्यास्यसर्वरायम्भ्यतेनक्रराचिरधयनासीरिनिप्रत्ययः प्रमाणमित्यर्थी परसमास्त्रन्त्रभयावधारणायं विधिनान्नायप्रमाणएकएवाम्नाये विधिष्ठमाणमेवार्धवा

कर्मत्वं 'अगन्म स्वः' इत्यादित्यमीक्षते '' इति । परतन्त्रनिर्देशात् तच्च विधिकर्म । 'तयोर्व्यतिक्रमे त्वमग्ने व्रत-पा असिं कामस्तद्रम्" इति शान्ताः '' इति । एवमेव पैठीनसेनापि विधिनिर्देशः कृतो विधिकर्मणि । अत इदं विधि-कर्म । तैश्च स्कृतेन समुच्चयः । स्कृयोः संहिताक्रमः । कर्मसु नानामन्त्राणामन्यकर्माणि 'आइयवन्ध्यादीनि ' उदा-हरणानि । पारिभाषिकं विधिकर्म । 'सूर्वाण्यभिमन्त्र्याणि '" इति । प्रपाद्य प्रदानं च विधिकर्म पूर्वप्रहणात् ।

अतश्च प्रदानमित्युक्तम् । अतश्च मन्थौदनसंबन्धः । 'प्रतिदिशमुपितष्ठते '' इति विधिकमे मन्त्रकरणत्वात्' । वास्तोष्पत्यादीनाम्' अर्थस्कतत्वात् विधिकमे । अविधिकमे स्याद् भाक्तेषु अर्थस्कतत्वं तुल्यसंज्ञाभिधानात् । द्रव्यस्य अर्थस्कतत्वं तुल्यसंज्ञाभिधानात् । द्रव्यस्य स्कताविधानात् विधिकर्मत्वं 'बृहस्पितिशिरसम् ' ' इति ।
नन्वेवं पाक्रयज्ञविधिं व्याख्यास्याम इति वक्तव्यं तस्य उत्तरत्र वचनात् । उच्यते । सामान्यप्रतिज्ञानत्वस्तूभयनिवृत्तिः प्रतिज्ञार्था । विवाहादिकस्य पाक्रयज्ञविधेश्व' । तथा च ' सवान् दत्त्वाग्नीनादधीत ' ' । 'उ-

१० त्तरेण दीक्षितस्य वा ब्रह्मचारिणो वा दण्डप्रदानम् ''। 'सवान् दास्यतोऽग्नीनाधास्यमानः पर्यवेतव्रत-दीक्षिष्यमाणानां सोष्णोदकं शान्त्युदकम् '''। 'अथ पितृमेधं व्याख्यास्यामः '''। 'आहिताग्निमिन्न-भिर्दहन्ति यञ्चपात्रेश्च ' '' इति श्वतेः । दक्षिणाग्नौ त्वेतत् । आहिताग्नेरेष ऋत्विक्कल्यः । 'अहतवासाः कंसे शान्त्युदकं करोति '''। 'चातनानि मातृनामानि '''। उपादाय इन्द्रियं प्रत्यक्षम् , अनुमानं भवेत् यद्यङ्गानि, अतीन्द्रियं शास्त्रम् '' इति मत्वा तदभिधानात् ॥ स पुनराम्नायप्रत्ययः ॥ २ ॥ स एव न सुष्ट्यादिविधिः विशेषत्वात् । अ-

१५ थवा स एवाम्नायप्रमाणकः । किमिति। इदानीं तस्याजुपलिधः। आह-'प्रमुक्तत्वाद् ब्राह्मणानाम्'^{१३}। नजु च यथाऽनार-भ्यवादानां विधिसंप्रत्ययः, एवमत्रापि विधिसंप्रत्ययः । नार्थः संग्रहणेन । उच्यते । विधिविधेयस्य च प्रतिज्ञातः । तस्यानन्तरयोगार्थः सदाब्दः । सदाब्दाचाधिकारिनवृत्तिः । आम्नायप्रमाणत्वमित्यनर्थान्तरम् । नात्र प्रत्यक्षाजुमानाभ्यां स्वरूपमुपलभ्य कथितं यथा बौद्धानि प्रत्यक्षपूर्वाणीति । पुनिरत्यवधारणा-र्थः । आम्नायप्रमाणक एव । नानाम्नायप्रमाणकोऽपीति । नजु च 'तद्वचनादाम्नायस्य प्रामाण्यम् '' इत्या-

२० हकणाश इति । एतद्विनिवृत्त्यर्थमाह- आम्नायप्रत्यय इति । आभिमुख्येनाभ्यस्यते इति आम्नायः । शिष्टः सर्वे-रेतद्वचनं यदानन्त्याय । सर्वेदाऽयमभ्यस्यते न कदाचिद्नध्याय आसीदिति । प्रत्ययः प्रमाणिमत्यनर्था-न्तरम् । समासवचनमुभयावधारणार्थम् । विधिराम्नायप्रमाणः । एक एवाम्नायो विधिप्रमाण एव अर्थवा-

रानाविषिद्रापृत्वप्रतिपनिरित्यर्थःगाजतश्रद्वययुणकर्मफूलनिर्गनस्दर्गणिकोकनःगनस्वास्त्र यः कतकावणात्मकतावृगेष्टविवीविजयवतेगयत्रमः कतास्त्रियरज्ञतः ज्ञानिक चतरन्यत्रस संग्रहणीत्मक नंहियथेवे कत्क नं साध्यत्ये वह रिहर्णयग भेरिस्ड सम्त्यं व पन मिपसाध्य विभवित्रसम्बद्धानुमानमन्ययत्रासिनेत्वरादिकर्त्विदस्यकर्तलाइयपुरुषक्रियतेषा हरकानी वार्यतेत्रादः कथनस्यक्षियाभवन्। उपबन्धिन युक्तिकात्रावस्य यस्पत्रा तत्रक स्रणवान्यान्म---वल्कान्त्रयते सः । अतन्त्रस्य साध्यानिनिनादशाना। आमागायदान्दार्थमा है। ।। जामायः उन्मेवाञ्चे ब्राख्यानि ने। सुर्वराभ्यासया गान्वास्त्रायः पुनिवत्यवे भारणार्थः गमेत्रादित्येव्यविभिनेः समृत्येताः॥ त्राख्यानित्रसहना दहमणे प्रामीदियनमा है निजसमी समुनन्त्रन्त्रम्थागृनानामाभूद्वः। ब्रह्मन्त्रन्त्रन्त्रप्रज्ञायाज्कानाम्बाधाबास्या भात्नुहुनचन<u>्युद्दाभेनिसाद्वाइदब्र</u>ेखहनाइद्गिनिसन्सम्ययार्थंकमचोदनान्॥मंत्रब्री खणमित्यपरचादनाविमाचे विद्यापानु भत्तिः युनिरितिपूर्ववन् भमेवारि वहवैचने क न्पजराम्बामनासंचादश्रसुनिः जान्नायरायस्यामयभिधानायापत्रब्राखणानामनिययप्रधायकः भार्। गुन्यबाबाखानिधरनेदभैतिगामनाः॥ तनाघाययथात्रासंगीनस्थानिए। कर्माभिया तारः मैत्रेनिर्पानिभेष्यत्रनीक्रीनक्ष्यान्तभन्ती मैत्राएनिपायकीः भनद्रीत्रणारंनिपायके अन्यतेभन्नात्वर्गनिपायकः त्रयहात्रभत्त्रज्ञात्वरणार्विभाष्यतात्राज्ञात्वर्णान्पायकान्तद्रदर्गतायन्ति युक्तरीतृश्यमिद्रोवज्ञहुयात्वर्गकाम्रोतृशदेवस्यलोस् वित्राध्यसेवृश्यनोर्बाहुस्यापूर्णाहस्ताभ्याञ्यस्य ज् **र्स्ट्रीर्नपर्वभवनाबुर्द्रमाशामित्रभदेनस्यबास्नितुःत्रसन्द्रीत्भपर्रस्तरणम्त्रद्रमाह्ररणान्**गे यहमूत्राक्तायकात्राखणनान्य्वरभीषाकातुनाचन्त्रार्यतालयोगनवनांदेगमिकेयप्रयो जनमभिषेत्रप्राधित्यनेत्क्रमा विधिकःयनातृ। एवतुस्वितामृत्यासरत्त्रथ्मे तियथाने दाहियत्तापसि न्ति।। मंत्रीक्षप्रहणातुमहानुदेः ऋगत्प्रदेककराते। त्यादिष्ठामित्यनमार्शनाम्योजननकृत्ये। मंत्राद स्त्रीतिनराष्ट्रसामिशानां येथरोरनभयात्। भेट्नचन्य्राहरणवचनमनः कारेषुमेवाना नियहणानि। देशतयात्रास्यगस्यामत्राः। बास्यगस्यमभिषे येथेषाने बास्यण अगमेवाः। निस्

दानां विधिशेषत्वप्रतिपत्तिरित्यर्थः । अतश्च द्रव्यगुणकर्मफलनिदानस्वरूपाणि लोकतः । ननु चाम्ना-यः कृतको वर्णात्मकत्वात् । पृथिवीविजयवत् । यश्च स कर्ता स विधेरज्ञातः ज्ञाता । किं च तद्ग्यप्रत्य-क्षम् । तत् वर्णात्मकत्वं हि यथैव कृतकत्वं साधयति । एवं हरिहिरण्यगर्भोदरस्थः स्मरः कृत्स्नं बन्धनमिप साधय-ति । अपि च प्रत्यक्षानुमानमन्यद्य्यत्रास्ति । नेश्वरादिः कर्ता वेदस्य कर्तृत्वात् । द्रव्यपुरुषविदित्यत आ-

- प ह- 'वक्त्रा चोचार्यते राब्दः कथं तस्य क्रिया भवेत् । उपलब्धिप्रयत्नो हि वक्ता राब्दस्य गम्यते । तत्र ल-श्रणवाक्यानि न वक्त्रा क्रियते च सः '। अतस्तस्य साध्यानन्वितो दृष्टान्तः ॥ आम्नायराब्दार्थमा-ह । बाम्नायः पुनर्मन्त्राश्च बाह्यणानि च ॥ ३ ॥ सर्वदाऽभ्यासयोगाच्चाम्नायः । पुनरित्यवधारणार्थः । मन्त्रा इति ये व्यवसितैः स्मृत्यन्ताः । ब्राह्मणानि 'ब्रह्म ह वा इद्मग्र आसीत् '' इत्येचमादीनि । असमा-समन्त्रवचनं मन्त्रमध्यगतानां मा भूत् । बहुवचनं वेदकल्पजमायोगिकाणां मन्त्राणामर्थे । ब्राह्मणा-
- १० नीति बहुवचनं 'यद् वीभ्रे '' 'विराइ वा इदं '' 'ब्रह्म ह वा इदं ' इति सर्वसंप्रत्ययार्थम् । कर्मचोदना मन्त्रब्नाह्यणादिति । अपरचोदना लिङ्गाच्च । विशेषात् क्लृतेः । पुनरिति पूर्ववत् । मन्त्रा इति बहुवचनं कब्यजशाखामन्त्रापेक्षम् । द्विश्च श्रुतिः । आम्नायशब्दश्चोभयाभिधानार्थो मन्त्रब्राह्मणानामभिधेयविधायकः ॥
  आह् । तद्या ब्राह्मणविधिरेवं कर्मलिङ्गा मन्त्राः ॥ ४ ॥ तत्राम्नाये यथा ब्राह्मणं विद्धाति एवं कर्माभिधातारः मन्त्रा विद्धति । अथ प्रतीकमेव कस्मान्न भवति । मन्त्रा एव विधायकाः । तद्ब्राह्मणमेव विधायकम् ।
- १५ उच्यते । ब्राह्मणे विधायकः प्रत्यक्षप्रभूतश्च ब्राह्मण एवेति । अतो ब्राह्मणानि विधायकानि । तद्वद्वगतार्थो विधिर्विधायक इति । 'अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकामः '' इति । 'देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽिश्वनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं निर्वपामि'' इति। 'अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामि ' इति । 'देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ' इति परिस्तरणमन्त्रश्चोदाहरणानि ।
  यदि मन्त्रा विधायका ब्राह्मणवाक्यवद्, अमीषां कर्माजुबोधेन कृतार्थत्वात् प्रयोगवचनाद् अङ्गमभिधेयप्रयोजनम् । अभिधेयमाक्षिण्य तत्क्रमविधिकरूपनात् । एवं तु सवे 'तामत्यासरत् प्रथमा' इति यथोक्तं दोह्यित्वोपसिअति ' प्रस्त्रोक्तयदणात् । 'प्रदानहे कान्यवक्षं क्रोत्याविकात्रप्र ' स्त्रोक्यानिकात्रप्र ।
- २० श्चिति ? मन्त्रोक्तग्रहणात् । 'महानदे शान्त्युद्कं करोत्यादिष्टानाम् ' ' इत्येवमादीनां प्रयोजनं वक्तव्यम् । मन्त्रा इ-ति प्रयोगार्थाः ॥ तथाऽन्यार्थाः ॥ ५ ॥ यथा ब्राह्मणमन्यार्थे तथा मन्त्रा अन्यार्था भवन्ति । अन्यार्थत्वं प्रायेण स्तुतिनिन्दाश्रत्यगाशिषाम् ' अभिधानम् । श्रन्थगौरवभयान्न भेद्वचनम् । उदाहरणवचनमेव । एवंप्रकारेषु मन्त्रोक्ता-नि श्रहणानि ॥ तथा ब्राह्मणिलङ्गा मन्त्राः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणं लिङ्गमभिषेयं येषां ते ब्राह्मणिलङ्गा मन्त्राः । नित्व-

रंभ्ज़ायदान्रत्कराह्र्णेयएवंवेरेनि॥ब्राह्मणिङ्गंब्राह्मण्भर्वबरद्यानुभर्षः॥यएवंवेरेनिप राये विज्ञानुबाख्णिकंगेनयान्त्रासणमेनाऋन्त्राभिप्रवरंगीनि जाहाके।स्टिन्धसं निप्रक्रम् <u>ब्राखणअप्युगापाम्पामान्ताहपादय्रात्यथानथितित्रकार्विहेत्रः ब्राखण्स्यब्राखणीरे</u> गलागलान्।।विराद्वेयोविद्याद्वात्येभामीहितिब्रात्सणानान्यर्थसामान्यािष्ठसम्नेन्त्रमञ्जन्य पान्नान्त्रतहरुपनारुःगनसेम्प्राच्यास्त्राद्यति॥मञ्जानसञ्जन्युविधानात्र्यवययत्रेतद्राव्उप तापुन्या अञ्चक्रमाणिक तस्त्रीजात्त्री क्लमः सएजायकानी विधरस्पत्ने ति बाहक नस्ति किपा ष्णाका्मन्गे प्रित्न बुख्वायुष्ठिष्टेयून्य किर्यन्य प्रकरणगनाना मित्र तरे समीभेही गर्।त्ररव्तान्सवधान् विरुक्तेन् विदेशिष्णच्कमस्वधान्।स्वक्मस्यागः॥सीहिना पानिधिस्बेपान्।।व्ययनिधिमिनिमेत्रमहणात्रयागायत्रमाण्किथेतेधमेत्रप्राणिनिषयः ॥ऋन्स्मानेजपिभवित॥अत्रतदर्थमद्मभ्येश्वानान्॥ ६॥ तदभविसप्रदायः ॥ तस्यान्नायस्य। भावसम्युद्भरायरागा धसंस्थ्रष्टप्रमाणिविषिसंबधेम्नाहिस्थतयोयनप्रमाण्मितिनान्तः <u>ङ्क्ः।भृषुकतातृ।।नत्रमाणस्याध्यतःभःत्रमुकतातृत्रविनतारित्ययेः।।नरभावरित्वानेकीवे</u> रायेनापृक्षितास्पतः क्यं यित्। जियवातस्याभावः प्रत्येश्वश्वतस्य भनुमान् कस्याभावस्ययः षात्मानापरेशः त्रमाणांकतः त्रमयतान्॥मास्यन्तान्॥क्रात्रात्मात्मणानाशिष्टानाम्यय्ः॥जा नायमूलका प्रमः स्पानम् अल्कल्वचने हानि स्थिति चे उत्तर्पारमायते ॥ १७ । यत्यास्या स्यामः॥यताथकथिययोमोते।किकत्वानु॥रम्मीरप्रतितार्थअनुन्नेताःपरिभाषाःसर्वायोः॥ ॥ रवानापिन्णान्। अप्राणिनः यश्रीचतुर्थ्यथे अप्राणिलं चत्रार्यदेवतायाश्रवादेनीपकारनीप कारतातू । यत् दूरी शब्दिस्यरणान् गृत्दानदेवा वायः ब्राब्दः पितृणाचेतृनस्यागयागदर्वः नेगुणयमेवुकोक्तिकर्तिकरतानन्गेकेषिनसम्मान्तेनीयाञ्चेषुश्चीयन्मार्युद्वेद्राच्सकलाः प्रयाननीषर्पितृपत्ररातृ अञ्चनाप्रयेकुच्यनाह्नायस्वधापितृष्यर्गिन्छहोति॥अन्यन्वरा रः मनः मर्रितसंप्रदानिवृभेते,श्राद्नाचिगमः ॥देवे म्यः पित्। यश्रुयोद्वयपुरिस्यागः स्ययः द्रति॥ ॥प्राट्युग्वउपाद्यक्रराति॥विनानप्रगनसुखपाद्यभ्रमत्रानूप्रयुक्तानसवत्रननात्नीदग्नान

दम् 'अप्रियो भ्रातृब्यः '' इत्युदाहरणे 'य एवं वेद ' इति ब्राह्मणिलङ्गम् । ब्राह्मणमर्थवाद इत्यर्थः । 'य एवं वेद ' इति प्रदर्शयिवज्ञानात् ब्राह्मणिलङ्गम् । तथा च ब्राह्मणम् – 'एता ऋचोऽभिवद्नित' इति । आह च स्थित्युत्पत्तिप्रलय' (न्यायेन) ब्राह्मणे 'अपइयं गोपाम् " 'अपाङ् प्राङ्'' 'तदिदास " इति यथा । तथेति प्रकारिनिदेशः ब्राह्मणस्य । ब्राह्मणिलङ्गत्वात् । 'विराङ् वे " 'यो विद्यात् " 'वात्य आसीत् ' इति ब्राह्मणान्यर्थसामान्याच्छिष्टस्मृतेश्च । मन्त्रमध्य- पाठात् तद्वदुपचारः । 'तस्मै प्राच्या दिशः " इति मन्त्राणां नक्षत्रकृष्टे विधानात् । अथ यत्रैतद् गाव उपतापिन्यो अत्र कर्माणि । 'कुतस्तो जातौ कतमः सः " एवं जायमानविधिरस्त्युत नेति । आह 'कुतस्तो ' 'केन पार्णो " 'कस्मिन्नङ्गे " 'यो भूतं च " 'विश्वचारी " 'उच्छिष्टे " 'यन्मन्युः " इत्यन्यप्रकरणगतानामितीतरैः समिमहारादात्मदेवतासंबन्धात् निरुवतत्वम् । अविशेषेण च कर्मसंबन्धात् सर्वकर्मसंयोगः संहिताया विधिसंबन्धात् । 'अथ विधिम् ' इति मन्त्रग्रहणं प्रयोगार्थम् । प्रमाणं कथितम् । धर्मे प्रमाणविषयः श्रीतः समातेऽपि भवति । अत्र तदर्थमिद्ममिधानात् ॥ तदभावे संप्रदायः ॥ ७॥ तस्यामनायस्या-

श्रीतः स्मातोऽपि भवति । अत्र तद्र्थमिद्मभिधानात् ॥ तदभावे संप्रदायः ॥ ७ ॥ तस्याम्नायस्या-भावे सम्यक् प्रदायः । रागाद्यसंस्पृष्टः प्रमाणं विधिसंबन्धे । मन्वादिस्मृतयोऽप्यत्र प्रमाणमिति जानीत । कृतः । प्रमुक्तत्वात् । तत्प्रमाणस्याध्येत्वभिः प्रमुक्तत्वात् प्रलीनत्वादित्यर्थः । तदभाव इति चानेकवि-रोधे नापेक्षितं स्मृतिः कथयति । अथवा तस्याभावः । प्रत्यक्षश्रुतस्यानुमानिकस्याभावे संप्रत्यय आत्मनोपदेशः प्रमाणम् । कुतः ॥ प्रमुक्तत्वात् । मोक्षगतत्वात् । ब्राह्मणानाम् ॥ ८ ॥ शिष्टानामित्यर्थः । 'आ-म्नायमूलको धर्मः स्मृतिमृलक एव च । इति स्थिते विधिरयमुत्तरं परिभाष्यते '॥ यज्ञं व्याख्या-

१९ म्नायमूलका घमः स्मृतिमूलक एव च। इति । स्थत । वाधरयमुत्तर पारभाष्यत । । यज्ञ व्याख्यास्यामः । यज्ञार्थं कथयिष्यामोऽलौकिकत्वात् । दर्शादिप्रतिज्ञार्थम् । अतश्चेताः परिभाषाः सर्वार्थाः ।
देवानां पितृणां च ॥ ९ ॥ अप्राणिनः षष्ठी चतुर्थ्यथैंः । अप्राणित्वं च राब्दस्य । देवतायाश्च राब्देनोपकारकत्वात् । यज्ञो दानं राब्दस्मरणात् ते तहानम् । देवानां यः राब्दः पितृणां च तेन संयोगयाग इत्युच्यते । अयमेवालौकिक इति कृत्वा तत् कथितम् । 'समावर्तनीय (समापनीय) योश्चेषेज्या ' इत्येवमादिषु देवशब्दसंकल्पः
२० प्रयोजनम् । 'पिण्डपित्यज्ञः ' इति । अत्र च 'अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा पितृभ्यः ' इति जुहोति । अत्र च (पितृ) श्व-

ब्दसंकल्प इति । संप्रदानविभक्तेश्च दानाधिगमः । देवेभ्यः पितृभ्यश्च यो द्रव्यपरित्यागः स यज्ञ इति ॥ प्राङ्मुल उपांशु करोति ॥ १० ॥ वितानप्रगतमुख उपांशु मन्त्रान् प्रयुक्त्रीत सर्वत्र । न चात्र दिग्वाच-

कुरुवव्यादियकत्यवन्वनात्।।यसीप्वीतिहिवाना।।यसीप्वीत्यस्यस्यस्यसीप्नीति।।कर्म गाभिकारिस्मरणाव्। स्मृतिसिक्षमयहिन्यते। सिक्यायोक्षप्रनेतेप्रियिम्नाथ ॥ श्रीप्रान्। नानितिषितृणोग्त्राचीनानित्।।तथस्यसः पित्रपनितिरह्वचन्यतेत्रयोननत्रायर् नार्नानात्रा <u>प्युम्बर्द्र बुर्रेवेनिविकल्यार्थनव्यवस्तुत्रान्ये, ब्रॅड्बवेदेत्रान्ये इतिप्चनाद्गाखरस्तासूमसहनार</u> बामितन्ग्रेष्ठगरस्यापित्या। गर्सस्याभिमुखः पित्रेयुक्ती॥ प्रायरेगपर्वगरिनाना गर्वे स्यारिग्रहेनाना कर्मपरिसमापनी युण्डनरस्यां नाक्ष्मधुमस्त्रास्यकर्तुरभिहनुत्नान्गन्न तराज्युप्रस्थाराष्ट्रयारत्यनः प्राथेप्रसंगातृगुजान्यनं वेचर्सीतरतः संस्कृत्यित्वचनात्। जुपन्गे प्रत्यक्रमभिन्थ्यतेग **अस्य यपरिसमीप्रिः ग**ुषाहणुम्निन्वं स्वन्तसिन्येनात्तरनि निनयन्परित्रह्णाष्ट्रयनन्तुरस्त्रीकरणस्तरणप्युसणा्दीनिग्रह्णारीसणात्रसगपन्ग्री षितुणांग**अपन्**रेंगः प्रिस्**मानिर्देनान्॥नियुमादनियुमनि**चत्यर्थः॥त्रारंभः॥सङ्गत्रनेप्रि तृणात्र्यवराधेदेवानागनियमानुगर्जानयमनिचलार्थस्टरनाचनेष्मदृष्टार्थेकर्मे गात्रैकर्मे प्रस्णात्॥भृतुचातृस्यातंद्व्यनिहेतूः॥कार्यात्रिकदक्वियेवितस्यन्विधिकमेस्रिनस्यर्थः॥ भारमनिपर्येयुणपित्रुप्रमीभि्धान नियमार्थिपितरऐनिष्तुरः ग्यन्तुत्रपिता महाः पित्र एन्हेर् नागतत्रचायनियमर्गनगस्त्रीएन्यतन्तुः पन्रदेशेनीचनिगपन्रदेशन्त्रवराधिरेनीनोक्सीस र्वासानाएनित्ररेभ्यसिन्यं । कर्म्यहणान् ॥ एवस्त्रेन्द्रहाञ्चगुकसण्र्याभ्यासः ॥ नत्र्धानस्यया गरिनघान् प्रक्षित्रणानित्रयूनारिशुन्तभ्यासुन्ताप्रकाप्रक्षिनरिने ।। युथारिष्टानीर्द्रनामयापरिष्ट् यपा वृत्तिकरियेः गर्नानिषुनस्तु।ने॥षारुगुपाणित्रसालुनान्तरणानिरस्यात्रीक्षणात्रुरवल्मुस्विद त्रीक्षणहर्वरत्यवनयत्त्रांगत्रीक्षणपूर्यत्रिक्रणष्टताभिचारणांत्रंक रुणाचेक्षणानेतिर्देष्टपुर भावानुगन्नमञ्जार्द्यतःगस्यक्ष्यमेपितृगामितिगर्नम्प्रहेणानुग गर्भाभरक्षिणमानारोदवानागर क्षिणहरेतम्भियुरवेजावर्णभागमनदेवानांकार्यु। वैदीपरित्रहेणादिषु । प्रसन्यपिन्हणां । श्लीवर् यांकर्मणः प्रगृत्सव्यह्रसंक्येग एनमित्रिप्रिकायित्ययागस्यहाकार्यपट्टकारप्रदानाँ हेनाः गस्त्री हात्रारमुञ्जार्यरे नेम्यादीनर्देयं॥नष्ट्कारंन्याञ्जार्यप्रशनयं॥म्बाहाकारप्रशनाद्रीनबहुन्नी दिःस्वाही

क उत्तरत्र दिग्विकल्पवचनात् ।। यज्ञोपवीती देवानाम् ॥ ११ ॥ यज्ञोपवीतं यस्य स यज्ञोपवीती कर्मसु
गोभिलादिस्मरणात्' । स्मृतिसिद्धमपीहोच्यते । अक्रियायां तूपवीती प्रायश्चित्तार्थम् ॥ प्राण्वनावीती पितृणाम् ॥ १२ ॥ प्राचीनावीतम् । तद्यस्य स पित्र्युपवीती । इह वचनमुक्तप्रयोजनम् ॥ प्राण्वत्या देवानाम् ॥१३॥ प्राङ्मुख उदङ्मुखः । वेति विकल्पार्थम् । तत्र वस्तुतः प्राच्येव वेदे 'प्राच्ये ' इति वचनात् । 'पुरस्ताद्धोमसंहतां पूप वाम् " इति च ॥ दक्षिणा पितृणाम् ॥ १४ ॥ दक्षिणाभिमुखः पित्र्येषु कर्ता ॥ प्राण्वतप्रवर्णं देवानाम् ॥ १५ ॥ पूर्वस्यां दिशि देवानां कर्म परिसमापनीयमुत्तरस्यां वा । कर्मधर्मत्वं चास्य कर्जुरभिहितत्वात् । न चानतरालसंप्रत्ययः । शब्दयोरत्यन्तपरार्थप्रसङ्गात् । आज्यतन्त्रे च 'पूर्वेत्तरतः संस्थाप्य " इति वचनात् ।
अपवर्ग प्रत्येकमभिसंवध्यते । अस्येयं परिसमाप्तिः । आह् मान —विखनन —रेत्त्वन—उत्तरवेदिसंवपन -परिग्रहण "-प्रथन"-चतुरस्रीकरण स्नर्थः संयोक्षणादीनि । विक्षणाप्रत्यगपवर्गं

१० पितृणाम् ॥ १६ ॥ अपवर्गः परिसमाप्तिः । देवानां नियमादनियमनिवृत्त्यर्थः प्रारम्भः ॥ सक्रत्कर्म पि-तृणां त्र्यवराधं देवानाम् ॥ १७ ॥ सकृत् अनावृत्तम् । अदृष्टार्थं कर्ममात्रं कर्म-्रैप्रहणात् । अवघातस्या तण्डुलनिर्वृत्तेः । कार्या 'त्रिरुदकक्रिया '' इति । तस्य च विधिकर्मसु निवृत्त्यर्थ आरम्भः। विपर्ययेण पितृधर्माभिधानं नियमार्थम्। पितर एव पितरः। यत्र तु प्रपितामहाः पितर एव देव-ता तत्र चायं नियम इति। ' सर्वा एव यज्ञतनूः पितरमुपजीवन्ति " इति पितरः। ज्यवरार्धे देवानां कर्म स-१५ वीतमना एव त्रिरभ्यसितव्यं कर्मत्रहणात्। पूर्वस्त्रे इहाप्यङ्गकर्मण एवाभ्यासः न प्रधानस्य। या-गादाववघातफळीकरणविळयनादिषु त्वभ्यासे आ फळनिर्वृत्तेः ॥ यथादिष्टं वा ॥ १८ ॥ देवानां यथोपदिष्टं वाऽसक्रदित्यर्थः । कानि पुनस्तानि । आह् – पाणिप्रक्षालनास्तरणनिर्वपणप्रोक्षणोलूखलमुसलादि-प्रोक्षणहविरुत्पवनयज्ञाङ्गप्रोक्षणपर्थग्निकरणग्रुताभिघारणालंकरणावेक्षणादीनि दृष्टफल-भावात् । न च मन्त्रावृत्तिः । 'सक्रत्कर्म पितृणाम् '^{१७} इति कर्मग्रहणात् । अभिवक्षिणमाचारो देवानाम् । द-क्षिणहस्तमभिमुखमाचरणमागमनं देवानां कार्यं वेदिपरिग्रहणादिषु । प्रसम्यं पितृणाम् ॥ १९ ॥ आचर-णं कर्मणः प्रगतसञ्चहस्तं कार्यम् । ' अग्निं परिणीय 'रें इति यथा ।। स्वाहाकारवष्ट्कारप्रदाना देवाः ॥ २० ॥ स्वा-हाशब्दमुचार्य देवेभ्यो हविदेयम् । वषद्कारं चोचार्य प्रदातव्यम् । स्वाहाकारप्रदाना इति बहुवीहिः ।

कारवष्ट्कारुत्रदानादिनेभवष्ट्रकारववंविकव्यार्थेत्रत्वाराहससुव्यानयोः कार्याभेदादायात्रासंस रस्ताहाताभिरत्यनुनुचनातृशश्रद्धस्यस्यतस्याभावः तृनप्रदानात्। गस्ताहाकारनमस्कारप्रदानाःपि नः प्रतम्बन्त्सन्तान्ये॥अप्रयेकव्यनाहनायस्यापितःप्रतिउदाहर्णे ॥उपमूलव्यने बर्हिःपि नृणागमूकोनासभीपमूलादभीःपित्रणां क्रमीणिकायोःगलन्देनपितृविपर्ययःगडेन्रस्यदैनि <u>चेःदेवसंवैधार्थः ॥ इतरेथे एड्रिय्वणाँ मधिकार स्थात्॥ पूर्व सुदेवानां गूर्य थिषु छन्त्वाहेरेवानां केर्रे स</u> कापरवान्।।। ग्रम्यञ्चपर्श्वमितिहर्भोद्दारायस्त्रिप्रयोद्धिविश्वकर्नोहर्भोहारायस्त्रेननमेत्रेगत्रहणा विष्यनरात्रेत्रसिरं।।तस्त्रयुद्धनिं।।दर्शीहरणयाजारभीहरः।।पानुक्रनत्।।तपापियुग्गगान्एवसव् नमञ्जरोभन्गान्।विधिकुर्मपरिभोषासन्नद्रव्याणियुयार्थे । गुर्माप्धीदातुप्ने निकृपरि प्रवेणाञ्चलातृष्ट्यामाहेत्यान् रताये रापसादय्ति ॥ ऋकुत्रीष्याञ्परित्रयीतात्तान् स्यादिर्भाहर् `जानीयडत्तरदेत्रे)अग्रुरुपसादयान्॥नृष्णी*भिनि*न्दन्त्रसरयाहरैत्ययमाहरे*चे*।सि<u>ंगांसान्॥प्रयम</u>ी माष्ट्रः प्रयक्तनेष्यस्म नोबेरिस्तरणार्थे मूलस्तनः परिभाननीयमूलः प्रतिमूलंगेत्रा रिनः सर्वेषोमेवसं कारोपसनलान्य्यमाणीवदेष्वताच्याकान्वेत्रवुषुष्ठाभावः प्रयोगाभावात्। नापिविप्यवित्ता। अयित्रायानिवेतमानः कृतीत्र सायजमानप लीनात्रताप्रमुखानावत्त्॥शरीरण्च सर्वानुप्रीयथा जरावर्षनाथः ॥कस्यप्रतिष्यः गामयवजनावश्यकायविमनादिकार्येणावत्माने मकार्यपरिस माप्तेः धूमोद्देगकरणवृद्धिनिक्षप्रसूपेः शिष्टः स्मृतुः अनात्तरायुक्तांगिनियवयात्र्यं स्योनानी न्यसन्यत्।यज्ञायनिस्त्रनार्निर्गसायनानि॥द्शिष्णनानप्रभुज्यज्ञहानि॥र सिणेनान भ्रमिस्टिनेस् लाज्ड्यात्राभूजकीटिल्यम्बूर्वणयज्ञृतीजदेनि॥ चएवं प्रवीप्रवीसहताजहोती यजनावांयुज्हानत्रयाणादिशात्रमाणाकियातस्यत्रेत्त्त्वसाथारणाधमें केः॥उपानचीर्या यिगतिनेषयेवियंगा भावात्यापरिशिष्टभाह्यायापूर्वायोगमासीसाजमितरितनान्नायान्तरा पूर्णमासीयोर्णमास्याः नात्रका ॥ पूर्वायोर्णमासी पूर्वाचे चरशातस्यामस्या यं चित्रायानावात्॥ भार्ममासीसद्यंचविधिनेदेनकर्मामानात्॥उत्तरायोणीमा क्षेत्रितपत्।।उत्तरासं वंशत्ः वषद्कारप्रदाना इति (बहुव्रीहिः)। वषद्कारवचनं विकल्पार्थम्। ऋचा सह समुच्चयो नानयोः कार्याभेदात्। यथाशास्त्रं स्व-रः। 'स्वाहान्ताभिः ' इत्यनुवचनात्। ऋङ्मध्यसस्वे तस्याभावः। तेन प्रदानात्।। स्वधाकारनमस्कारप्रदानाः पि-तरः॥२१॥ पूर्वस्त्रवत् सर्वे वाच्यम्। 'अग्नये कञ्यवाहनाय स्वधाः'(नमः)पितृभ्यः...' इत्युदाहरणम्॥ उपमूललूनं बहिः पि-तृणाम् ॥२२॥ मूलानां समीपे लूना दर्भाः पितृणां कर्मणि कार्योः। लवने देवपितृविपर्ययः। उत्तरस्य देववि-

- ५ धिर्देवसंबन्धार्थः । इतरथा हि पितृणामधिकारः स्यात् ।। पवंसु देवानाम् ।। २३ ॥ प्रिन्थिषु छिन्नं बर्हिर्देवानां कर्मसु कार्यम् ॥ प्र यच्छ पर्शुमिति दर्भाहाराय दात्रं प्रयच्छित ॥ २४ ॥ कर्ता दर्भाहाराय 'प्र'इत्यनेन मन्त्रेण । प्रहणा-विच्छन्नं दात्रं प्रसिद्धं तत् प्रयच्छित । दर्भाहरणयोगाद् दर्भाहारः पायकवत् । तथापि यज्ञमानस्य एव छव-नमन्त्र आशीःश्रवणात् । विधिकर्मपरिभाषा । छवनद्रव्याणि यथार्थम् ॥ ओषधीर्दान्तु पर्विन्नंत्युपरि पर्वणां लूत्वा तूष्णीमाहत्योत्तरतोऽन्नेहपसादयित ॥ २५ ॥ ऋक्शेषेण उपि प्रनथीनां लूत्वा तूष्णीं दर्भाहार
- १० आनीय उत्तरदेशे अथ्नेरुपसादयित । तृष्णीमिति वचनं 'त्वरया हर ' इत्ययमाहरणिलक्कात् मा भूत् । प्रथमो मुष्टिः पृथक् बन्ध्यस्ततो वेदिस्तरणार्थं लूनस्ततः परिभोजनीयल्नः । प्रतिल्नं मन्त्रावृत्तिः सर्वेषां मन्त्रसं-स्कारापेक्षितत्वात् गृह्यमाणिवशेषत्वाच । आज्यतन्त्रेषु मुष्ट्य्यभावः प्रयोगाभावात् ॥ नाग्नं विपर्यावर्तेत ॥ २६ ॥ अग्नि प्राप्य निवर्तमानः कर्ता ब्रह्मा यजमानः पत्नी वा प्रतीपमुखा नावर्तेत शरीरेण । सर्वां प्रपृथ्योऽयं धा-तुरावर्तनार्थः । नाथं प्रतिषेधो गोमयावर्जनावद्यकायविनमनादिकार्येष्वावर्तमानेष्वा कार्यपरिस-
- १५ माप्तेः। धूमोद्वेगकरणे तु वितानसंप्रत्ययः शिष्टस्मृतेः॥ नान्तरा यज्ञाक्गानि व्यवेयात्॥ २७॥ सव्येनान्यो-न्यस्य नेयात्। यज्ञाक्गानि स्नुवादीनि यागसाधनानि॥ दक्षिणं जानु प्रमुज्य जुहोति॥ २८॥ दक्षिणं जानु भूमिस्थितं कृत्वा जुहुयात्। भुजो कौटिस्थे । प्रकर्षेण। यजतौ जुहोतिश्च। प्वं पूर्वो पूर्वो संहतां जुहोति इति यजतावि जुहोतिप्रयोगात्। 'द्विधा प्रमाणे कथितं स्मृतेश्च ततश्च साधारणधर्म उक्तः। उवाच चार्था-धिगतेनिषेधं विध्यक्गभावात् परिशिष्ट आह् '॥ या पूर्वा पौणंमासी सानुमितः। इति नाम्ना। योत्तरा।
- २० पौर्णमासी पौर्णमास्याः। सा राका ॥ २९ ॥ पूर्वा पौर्णमासी पूर्वा पञ्चदशी तस्या मुख्यार्थत्वं विरोधाभावात् । पौर्णमासीद्वयं च विधिमेदेन कर्भाम्नानात् । उत्तरा पौर्णमासी प्रतिपत् । उत्तरासंबन्धात् ।

चंचनहाराभाग ज्ञानर्घकेत ऋष्ने॥अथय् त्नाक्रियानिमृत्रज्ञात्॥विद्यकालस्यनिक्रिया थागाथुबात्।। इतप्रह्णादिक्रयामुनुमुन्यते॥अनुराब्ददेनभ्यादरानिद्दिनिर्देसनिन्धानात्रीस्थ काले विशेषसम्बद्धयार्थे लात्।। १ ई स्यापीण मास्यामनम् ने उत्रस्यादानीमितयन् स्य राज्य ने**।।यस्यायुर्वास्तिये**उत्तरभागमध्यान्द्ये।**गैमासी**स्यातत्रकोकत्रसिद्धामासूर्वः॥•गजमानमिति॥ उत्तरस्यापूर्वस्यावयास्यादिति॥अयुन्कोशिकाभिन्नेतायेद्रस्याद्॥नेयानयापञ्चस यरस्यपन सयस्यानन्थारणाशंकाकान्नि ग्विव्शस्यानुस्यम्यतस्यागार्थसम्यस्यः॥प्रतयन्यनुमन्यतेन् रीयमानगतस्वर्विषः स्प्ररानप्र्यान्हिषः ख्याप्रवीमानास्यासामिनीवाठीयात्तरासासहः॥ प्र वस्त्रवत्गनस्यार्थः स्योचंद्रमसोः पराविष्रकर्षः वेर्णमास्विपरीतामानास्यासासिनीवालीजन मनीतितस्यात्मात्वानालग्रन्दस्यनमन्तर्यत्वात्म तस्माद्यात्वेडिवत्यज्ञः वर्तस्यात्रादस्यतदत्ती **अपिड्यित्यतागमाद्रकेर्तुरानार्थस्याद्**विः सम्मरानात्॥एककार्यसंबंधपूर्वेतिरंभाने।पप तेः॥प्रवेस्यामुप्नुसय्य रह्नरस्यायागःः ॥श्रक्योपुनसय रूस्पनेस्य्य भक्तम्<u>त्राति</u>॥चतर्रश्या महस्युक्तापूर्वेति॥अगृत्सिन्नइति उपनस्यागायाप्यद्वि॥ अन्यीर्युत्रचोपनस्त्यभक्तमेन्न्रावि युजमानुजुन्सनमक्तुज्यवृत्त्यद्भाष्ट्रः मुथुळवणमासमापुवर्ज्यः मथुमास्तिकमाधीक *े* स्वातंन्त्रप्रतिष्<u>धात्।</u>ळवणसर्प्रकार्मासंत्रासणंत्रासणकामनाषियजमान्धागारि दहाभक्षशास्त्रचोदिनत्वान्। सर्वेतपार्छापत्रसंगात्। प्राष्ट्रातुपसर्नेर्थतम्बार्नियेन्॥ स त्तरिनुनुत्यप्रिषदान्। निकलिनेहप्रिषेपारीणीतिनप्रतिषद्वान्॥उपनस्तव्यनस्यः यद्यभातितरएत्रभातियहः णात्मकायाप्वस्यद्यनवधारितवच्नकस्मात्माला हगद्रव *मः गिनेवात्र्रभागिक लात्। प्रवेशमानास्यमानास्ययोविक मसिन्धित्याक्रियोगसन्धित्यो* प्रवी ण्हेच्यम् जेत्वत्र भीगवयायप्य सनकर्मणाविक्रमस्त्रिणतयाः कर्ममध्य व्यवसंध्यानप रोपात्माक्षयोपनस्यस्यविधारित् उत्तरभागिक्यामनस्यः प्रत्येतरुप्यद्रित्। असि क्रियायार्थ

संव्यवहाराभावाचानर्थकं संज्ञावचनम्। अर्थवत्त्वं च क्रियानिमित्तत्वात्। नित्यं कालस्य तिक्रया-योगार्थत्वात्। वतत्रहणादिक्रियामनुमन्यते। उत्तराच्च देवेभ्यो ददाति हविः इत्येवं विधानाच्चास्याः कालिकोषसंप्रत्यार्थत्वात्। पूर्वस्यां पौर्णमासा स्यात् तत्र लोकप्रसिद्धा मा भूत्। अनुमननमिति ते। वस्यास्तिथेकत्तरभागे मध्याद्धे पौर्णमासी स्यात् तत्र लोकप्रसिद्धा मा भूत्। अनुमननमिति उत्तरस्याः पूर्वस्यां यथा स्यादिति। अयं च कौशिकान्न भिद्येतार्थ इत्याह्। तथा च अद्योपवसथ द्वयापवस्य स्थस्यानवधारणाशङ्का। यस्यां विनिवेशः स्यात् तस्या मन्यते यागार्थसंप्रत्ययः। व्रतोपायनं तु मन्यतेऽन्नं दीयमानं व्रतेऽस्तु। हविषः संप्रदानं प्रधानहविषः॥ या पूर्वाऽमावास्या सा सिनीवाली योत्तरा सा कृहः॥ ३०॥ पूर्वंस्त्रवद् अस्यार्थः। सूर्योचन्द्रमसोः परो विप्रकर्षः पौर्णमासी। विपरीतामावास्या। सा सिनीवाली अन्नविस्त्रवद् अस्यार्थः। सूर्योचन्द्रमसोः परो विप्रकर्षः पौर्णमासी। विपरीतामावास्या। सा सिनीवाली अन्नविस्ति। तस्यां स्मृत्यां वालशब्दस्य चान्वर्थत्वात्। तस्मात् पिण्डिपतृयन्नः पूर्वस्याम्। श्राद्धस्य तद्वृतत्वा-च। पिण्डिपत्यन्नाङ्गं श्राद्धम्। कुहेस्तु दानार्थस्य हविःसंप्रदानात्। एककार्यसंबन्धः पूर्वोत्तरयागोपप्तेः। पूर्वस्यामुपवसथ उत्तरस्यां यागः॥ अवोपवसथ इत्युपवत्स्यद्भक्तमन्नाति॥ ३१॥ चतुर्वद्या सह संयुक्ता पूर्वेति। अस्मिन्नहन्युपवसथो योग्य इत्यवधार्य तत्रोपवत्स्यद्भक्तमन्नाति

यजमानः । उपवत्स्यतः भक्तम् उपवत्स्यद्भक्तम् ॥ मधुलवणमांतमाषवर्जम् ॥ ३२ ॥ मधु माक्षिकं माध्वीक-स्यात्यन्तप्रतिषेधात् । लवणं सर्वप्रकारम् । मांसं वृंहणम् । वृंहणकामेनापि यजमानभागादि इडाभक्षं शास्त्रचोदितत्वात् । सर्वे तु परिलोपप्रसङ्गात् । माषानुपवसनेऽर्थतश्च वर्जयेत् । सु-रादीनि तु नित्यप्रतिषिद्धानीति कृत्वा नेह प्रतिषेधार्द्दाणीति न प्रतिषिद्धानि । उपवसनं उपवसथः । यदश्चाति तेन एतद् अश्चातिग्रहणात् । अद्योपवसथ इत्यनवधारितवचनम् । कस्मात् । आह । पूर्व-भागिक्युत्तरभागिकीत्वात् । पूर्वामवास्योत्तरामावास्ययोः विक्रमसंनिपातयोश्च यागसंबन्धात् । पूर्वामविद्यास्य । विक्रमसंनिपातयोः कर्म । अद्योपवसथस्यानुप-रोधात् । अद्योपवसथ इत्यवधारित उत्तरभागिक्यामनुपवसथः प्रत्येतव्य इति । अद्योक्कियाया अर्थ-

-9E त्रांवात्नार्थः स्तरमात्मद्याःकानामाययुणीरीन्।मुप्वसनिक्रयायात्रमान्वत्याविकानिक यायाक्रभावउपवत्त्यद्कत्वचनेगस्यवहारायमपुरावेहभाजनवचनात्। गममनुवर्चद्रति मिष्णांथायवत्रम्येति॥ एकात्ररक्तविधकमैनित्यः समिष्भादरातिममिद्वहर्णाविधिक्रम् त्तात् । यज्ञमानुभाषानुबन्तनात् ॥ अध्याधानम् भाषामाध्यादर्शनद्रद्राधास्याम् दर्शनद्रतिवन् नात्गन्वमयद्यमम्मायेगक्षेमञ्चतनताञ्चतपन्द्रनिनागनस्यानिधकर्मक्रमेक्रमेनानात्गममो ने क्लेंब्रितेनत्वं ब्रित्यत्वरतिसमियशायायबृत्**ष्ठे**ंतीवक्रत्ये ॥ एवष्ठच्यमान् मृथ्येतियिकर्ष संस्यात् । ननम्बस्कं स्थाव अञ्जूबस्या हाकारानप्रविहामसान्। प्रवादानी युप्येतिव चनात्। कियुन्देतुं॥त्रसन्तिस्यादितिष्ठेशेषः गनस्यय्रीतिषियुनप्रतिषयः॥अयः रायीत्॥भःसावने तर्दित्यंत्रेदिकरणादिशयनानपूर्वस्यानियो। प्रानहिनग्रेकर्मणे नावेषायनास्र नामित् पा गीप्रसात्यापरेणाप्रेर्रभानास्त्रीवितस्तरमान्।इहँगोहितन्र्मप्राप्रीनपत्नेगमपस्त्रीर्यप वित्रेकुरुतेप्रान्**र्**तेयोनमायंहोमियः लायेन्सायुषारंप्रयित्ताचनरपित्रस्ययेव्होतन्ये**म्न**नःदर्तादर्भ चेनामितिहर्स्तीपृशास्यत्युरेकन्गतरःपरिभाजनायात्युःर्भानारायुर्भात्रस्त्रापृस्तायुस्त्रायुस्त्रायुन्स्त्रातितेषाः चूरुजानदुर्न्यमस्त्रणात्रस्तवणमाश्चीयप्रदक्षान्उपृत्रसम्बपन्तायपन्त्रिद्वस्तात्रक्रीद्वसान् **हुनैनश्रष्ट्रभेसानग्री**निर्वेषः श<mark>ुथ्यार्थं पुरकान्यान्य्रिनिन्</mark>ननात्र्रशन्यान्यान्यान्यन्तिनात्रिनंगा तृग**त्रसाले** निवर्षप्रमानुद्रत्रायुमने बालाजनवपाणित्रसा् अने नृष्टिस्तु न्रसित्य र तर्वन म~~ुन्यापुर्~~श्वमुमेणार्भानास्थिपने<u>प</u>ुनरत्त्ययास्यान्शपुत्र्यार्थममेणि्रविपासस्यारश्यस्यप <u> द्वित्रयाक्रमायं वक्षणय्याक्रान्युरके द्वियाक्रमणात्रयं ग्रेयपेट्टाज्यपृद्धिर वाक्रमः ग्रेयनेत्राम</u> हिन्युर्वस्थानस्यः भवनिविक्षयायाः हे डिन्क्स्यनगत्यं तरिविधिन् न्न्यार्भ्यविक्षिया त्रेक्षाचननार्यस्कारवा २ लानू ॥ दर्भा दत्रिकन्त्र त्रीती प्रसान्। तुकाममनुमा ए। देखा मे निमापूत न्ह् <u>र्मिण्पिरमाननीयम्बरभानोम्बराय्धप्रधिनाप्रीष्टरीत्वाप्रसावयसेनपिनवित्रपातनीमा</u> र्जनमंत्रवासंज्ञासंब्यनहारायोपनित्रेपंतर्पायेति॥ ॥महानेदार्यत्वस्यश्रम् वाः प्रयोजस्यम

वस्ताद् भोजनार्थः। तस्मात् सद्यस्कालानाम् आप्रयणादीनामुप्यसनिक्रयाया अभावात्। अशिकियाया अभाव उपवरस्यद्भक्तवचनं संव्यवहारार्थमपराह्ने भोजनवचनात् ॥ ममाने वर्षः इति
सिम्ध बाधाय वतमुपैति ॥ ३३ ॥ एका ऋक् विधिकर्मत्वात्। सिम्ध आद्धाति। सिम्द्ग्रहणं विधिकर्मत्वात्। यजमान आधानवचनात्। अग्न्याधाने 'अग्नीषोमाभ्यां दर्शन इन्द्राग्निभ्यामदर्शने" इति वचनात्। नियमप्रहणं 'ममाग्ने '॥ वतेन त्वं व्रतपते इति वा ॥ ३४ ॥ अस्याविधिकर्म क्रमे कर्माभावात्। ममाग्ने वर्षो वतेन त्वं व्रतपत इति वा सिम्ध आधाय व्रतमुपैतीति वक्तव्यम्। एवमुच्यमान उभयोविधिकर्मत्वं स्वात्। ततश्च स्कृतं स्यात्। अत्र च स्वाहाकारो न पूर्वहोमत्वात्। व्रतादानीयाः उपैति वचनात्॥
कि पुनर्वतम्। ब्रह्मचारी वती। स्यादिति शेषः। ब्रह्मचारी व्यतिति मैथुनप्रतिषेधः। अधः शयीत ॥ भूमावनन्तिहितायाम्। वेदिकरणादि शयनान्तं पूर्वस्यां तिथौ॥ प्रातहुंतेऽग्नौ कर्मणे वा वेषाय वा मुकृताय वामिति

पाणो प्रक्षाल्यापरेणानेर्दर्भानास्तीयं तेषूत्तरमानेडुहं रोहितं चर्म प्राग्नीवमृत्तरलोम प्रस्तीयं प वित्रे कुस्ते ।। ३६ ।। प्रातिहेतेऽग्नौ न साथं होमियत्वा । अर्थाच सायमारम्मियत्वा । तद्िष स्वयमेव होतव्यम् । ततः कर्ता कर्मणे वामिति हस्तौ प्रक्षालयत्युदकेन । ततः परिभोजनीयान् दर्भानादाय पश्चात् कृत्वाग्नेस्तानास्तृणाति । तेषामु परि आनडुहं चर्मास्तृणाति रक्तवर्णे प्राग्नीवं पूर्वर्ज्ञात्रमुपरिलोम उपस्तीर्य पवित्रे हे करोति कर्ता । डुतेऽग्नौ मन्त्र तिकेण हस्तौ प्रक्षालयामीति देषः । 'यथार्थमुदकीन् योजयेत्' इति वचनात् । न शाखान्तरीया अचोऽतिप्रसङ्गा १५ त् । प्रक्षाब्येति निर्वापसमानकर्तकार्थम्' । अतश्च नाज्यतन्त्रे पाणिप्रक्षालनम् । तेषु इत्युत्तरसिद्धेरुत्तरवचन

१९ त्। प्रक्षाल्यात निवापसमानकतृकाथम् । अतश्च नाज्यतन्त्रं पाणिप्रक्षालनम् । तेषु इत्युत्तरसिद्धेरुत्तरवचन-मन्यस्यापि हविषश्चमीण दर्भानास्तीर्य तेषुत्तरत्वं यथा स्यात् । 'पश्चादग्नेश्चर्मणि हविषां संस्कारः' इत्यस्य प-वित्रक्रियाक्रमार्थेलक्षणम् । यथा शान्त्युद्किष्ठयाक्रम आग्रयणे तथेहाज्यपरिचरणक्रमः । अतश्चाज्य-हविष्यर्थेलक्षणः क्रमः । पवित्रिक्तियायां स्थण्डिलकर्मसु च 'नानुत्पृतं हविः'' इति चचनात् ॥ पवित्रक्रिया प्रक्षालनं संस्कारशब्दत्वात् । दर्भाविष्ठत्रप्रात्तौ प्रक्षाल्यानुलोममनुमाष्टि विष्णोमंनसा पूते स्थ

२० इति ॥ ३७ ॥ परिभोजनीयत्त्रनदर्भोणामपादाय अविच्छनात्रौ गृहीत्वा प्रक्षालयत्येवं पवित्रक्रिया । ततो मा-र्जनं मन्त्रेण । संक्षा संव्यवहारार्थो 'पवित्रेऽन्तर्धाय' ११ इति ॥ महावेदार्थविदो वत्सदार्मणः प्रपौत्रस्य भ्र-

हराग्लिक्तोकोद्भाक्नाव्यत्रथमाकेरिकासमात्रःगाग्रान्भूमितिपवित्रेष्त्रंतर्भायद्विर्विर्विपितेरे न म्यन्ति।।नेभूमिमिनकन्य नयाप्(नेत्रेचुमेपाः)त्रीहीणीचीत्रराङ्क्लाङ्बि~~श्चमेणिकरीति~~गरेवस्य तिस्वेनमेत्रेणमेत्रावेवित्रयावयोवित्रपतिणयहणम्यत्वीद्वतिविवेषेमेत्राभावात्र्यावस्य त्रणतर्यमेत्राम रमपिन्वपतिष्ररणस्य त्रण्यत्वर्शकान्यस्य विकास्य विकास्य विकास्य विकास्य विकास्य विकासिक्ष र्यद्रणमारिय पुरकार्नापां कर्षमान् ते॥ सन्निक्षृतिशेषात्वरूषामः ॥ रद्वियाः रकानीपाकः व्यक्ती द्नाः व्यक्तव्यक्तवादना आश्माम्ब्रिति॥ प्रेराडाश नद्भवत्। समावत्नी नाया भेष्ट्या॥ दरत्यु जेपिक्री भाषनम्यादितामिप्रतिनिर्वपति॥समा्रत्भात्क्राहरणानि॥ ॥एवमश्रापामानि॥निर्व त्रा, प्रमेन अम्बिष्माना भ्यामिति मेवयुन अभीषा मेथानि वीपएविमिति । प्रचावित्यीनादितिप्रास्य र्थापन **यद्रत्यस्यकानेज्द्रीवामाभ्यामिति वृज्ञियः ॥ इंद्राध्यः यामित्यमान्। स्यायागर्वमानास्यायागर्वमानास्यायाग्य**क नोरनायामुष्पिननान्धीनारिननीषःकार्यः॥वृशेषस्यःद्रायिभ्यानुरनिर्पाम्॥वमानास्या पर्णमन्यं क्रीमं इतिभ्यामरके नरत्यमा नामा व पस्यात्मित्वता तूर्ण नाम्यं के गनित्य पूर्व मा र्योगर्यम्नन्त्यप्रहणसरावरनेनत्याययस्यप्रतिष्यप्रवेतान्थन्त्रभाषाययस्यप्रतिकत्यः॥ प्रमन्दनेभनिक्षान्यस्यभाषानास्यायापितिनचेने॥ नित्यप्रवेषायय॥सर्वराभाषयंतिचः प्रयम् प्रत्यनचसरावृहनेत्रस्तिवभ्रत्यमान्षुवेत्रद्वाः प्रथमंविभक्तानाम्यायस्यिक्त्यवहन्त्रान्ये चाय यस्यम्यम् अभाग्यस्य म्याम्याप्रीहार्यम् भागान्यस्य विष्यादेवन् ग्नमं स्वान्त्रे विष्यादेवन् ग्नमं स्वान्त्रे व याग्यात्रासनिषयस्यूदेवन्यित्रासनिभ्दाह्यानिरमास्यानप्रयत्नानुष्टेत्रासामिनिष्यप्रीयामा भ्यात्नानुष्रेत्रासामीतिर्देशिना अव्यक्तिरने प्रमृत्र के निरम्यहणान् । निर्यानुसंत्रे ययान्ति । नेपाणित्रस्त्नमंचवन्त्रस्यः॥उत्रवस्मुसतेष्र्षेत्रशासिनं नर्भक्या थायत्रीहिन्त्रवेत्रःची प्यानभिक्तिहान्यानाचित्रस्त्रात्नद्विः स्नाइन्हीत्।श्राक्रक्ष्यम्बन्यप्रेचेभक्षात्वयन्॥ य्थत्करण्रतिमंत्रीक्त्रसानिन्तिनिन्तिपन्तिणित्खापंयत्॥निकत्तिविद्युख्यते प्रसिथानहे नियनमानावध्रमहिनः कतामंत्रणहिनः कनादवेशिनः नानेविखनिन मर्वाभिनान्यत्वाशिक्दर नित्रसावयनिगाययोत्सायातिमंत्रीतिमंत्रीतिमत्यत्वयनारीनामसावनेभवनित्रसावितर्भिनिसंस्केते

हृदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये प्रथमा कण्डिका समाप्ता ॥ १॥ त्वं भूमिम्...इति पिवत्रेऽन्तर्धाय हिविनिवंपित देव-स्य त्वा ...इति ॥ १ ॥ ' त्वं भूमिम् '' इति कल्पजया पिवत्रे चर्मणः व्रीहीणां चान्तरा कृत्वा हिविश्चर्मणि करोति 'देवस्य त्वा' इत्यनेन मन्त्रेण । मन्त्रादेव क्रियावगतेर्निवंपितप्रहणं व्यक्तचोदनेति । निर्वापे मन्त्राभावात् क्रिया न स्या-त् तद्धं मन्त्रसिद्धमपि निर्वपितप्रहणं पुनरुच्यते । दक्षिणेन हस्तेन त्रीन् मुण्टीन् । तूष्णीं चतुर्थम् । हिवि-प्रेहणमाइयेषु स्थालीपाकेषु मा भूत् । संनिकर्षे विशेषान् वक्ष्यामः । चतुर्विधाः स्थालीपाकाः – व्यक्तचो-दनाः अव्यक्तचोदनाः व्यक्ताव्यक्तचोदना आइयाश्चेति । 'पुरोडाशेनेन्द्रं यजते ''। 'समावर्तनीयसमापनीय-योश्चेषेज्या ''। 'इदं तद् युजे यत् किंचा-

सौ मनसेत्याहितानि प्रतिनिर्वपति' 'समावृत्याश्चाति' उदाहरणानि ॥ एवमनीषोमाभ्यामिति ॥ २ ॥ निर्वा-पमन्त्रे 'अग्नीषोमाभ्याम्' इति मन्त्रावयवः । अग्नीषोमयोनिर्वापः । एवमिति पवित्रान्तर्धानादिति प्राप्तेऽर्थे 'अग्न-ये' इत्यस्य स्थाने 'अर्ग्नाषोमाभ्याम्' इति विशेषः॥ इन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायाम् ॥ ३ ॥ एवममावास्यायामव्यक्त-

- चोदनायामि पवित्रान्तर्घानादिनिर्वापः कार्यः । विशेषस्तु 'इन्द्राग्निभ्यां जुष्टं निर्वपामि '। अमावास्याप्रहणमनर्थकम् । 'इन्द्राग्निभ्यामदर्शने ' 'इत्यमावास्यासंबन्धः स्यात् । सिद्धत्वात् । नानर्थकम् । 'नित्यं पूर्वमाग्नेयम् ' 'इत्यत्र नित्यप्रहणं सहावहननेऽप्याग्नेयस्य पूर्वाणि पूर्वत्वात् । ततश्चाग्नीषोमीयैन्द्राग्नयोविकल्पः
  प्रसज्यते । तिश्चवृत्त्यर्थममावास्यायामिति वचनम् ॥ नित्यं पूर्वमाग्नेयम् ॥ ४ ॥ सर्वदा चाग्नेयं विधानं प्रथमं
  प्रत्येतन्यम् । सहावहनने कृते विभज्यमानेषु ये तण्डुलाः प्रथमं विभक्तास्ते आग्नेया इति । अवहननानन्तरं चाग्नेप्रस्य प्रथमं न न्यर्थम् ॥ निरुतं पवित्राभ्यां प्रोक्षत्यमुष्मं त्वा जुष्टमिति यथादेवतम् ॥ ५ ॥ चर्मस्थान् वीहीन् पवित्राभ्यां प्रोक्षति । यस्यै देवतायै वीहयो निरुताः । तान् प्रोक्षति । अग्नये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति अग्नीषोमा-
- भ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति निद्दानम् । अञ्चक्तचोद्नेष्वमन्त्रकं निरुत्तप्रहणात् । निर्वापमन्त्रे यथाविधा-नं पाणिप्रक्षालनमन्त्रवत् प्रत्ययः ॥ उल्ललमुसलं शूर्पं प्रक्षालितं चर्मण्याधाय त्रीहीनुलूलल ओ-प्यावष्नं स्त्रिहं।वष्कृता वाचं विमुजित हविष्कृदा द्रवेहीति ॥ ६ ॥ उल्लूखलमुसलं च शूर्पं च प्रक्षालयेत् । १ वद्यत् कृष्णं इति मन्त्रोक्तम् १ ॥ प्रक्षालितानि निर्वापचर्मणि स्थापयेत् । निरुत्तान् वीहीजुल्खले प्रक्षिण्यावह-नित यजमानः । अवद्रवेश्च हविष्कृता मन्त्रेण विषक्तहा नवेनीति किः वाचं विस्त्रवि । अर्थाणिक्यावान् । भागानिकान

न्ति यजमानः । अवद्नेश्च ह्विष्कृता मन्त्रेण ह्विष्कृदा द्रवेहीति त्रिः वाचं विस्कृति । अर्थाभिधानात्। 'यस्वा शिक्व^{११} इ-ति प्रक्षालयति ^{११} । 'यद्यत् कृष्ण इति मन्त्रोक्तम् '^{१९} इत्युलूबलादीनां प्रक्षालनं भवति । प्रक्षालितमिति संस्कृत-

इयक्त्रार्न्षय्विश्वपित्रेष्ट्राः चर्षण्याय्यितवत्तं चर्षिरविः संस्कारस्यिन् ये क्षेत्रं वंश्व वाजीहानिनरद्रीपूर्णमामयादिनयहणाम्युत्ययार्थेनिनापयहणान्ययर्वहनिःस्प्रवयार्थे तातृगनिकार्यर्थे पश्चारदेन्त्रे ग्र_िनः से विद्रातृति <u>ज</u>ुतृभारभ्यवास्य माषितान् वृत्गर्ध्वः इत्हा नाहीं विक्रिया करिलान्। हिविक्रिया शब्दः पवित्रे पेणे वी पहने है किन्य पर है निर्मानी वरणास मान्करेनिदैत्राम्॥ ५ भन्दत्यसुद्धको कृतान्द्रना प्रसाल्यनं दुलान**यन्द्रप्रात्रमाण्यकश** दिनिग्नरमिवरथानिभवावहत्युतंद्वनिचनसेतुद्दस्तुपत्निकर्णान्॥ ३८। कर्षाकर्णान्॥ ताप्तकृकरणातुष्तुमाः असान्याद्केननं दुवानेयन्तरित्ययेन्दरे**ना प्रमाधन्त**प्रहर्णन् नक्ष्मपरकपालानीमाभून्॥भिन्ह्विः पुर्ननानसमयसुरहत्नान्॥ अभीः प्रतार्वे देवरकम्॥स नीनग जनयाकत्वावासन् निभवनिक्रे जेक्कीयम्बरणानिहेत्रात्मे सहने कुणपुराहात्रास्य भनमन् निउदक्त्यहणपय्सिम्। **प्रत्शत्राह्मणाञ्चर्याद्रनिन्**दुखान् उदकासूकाननरमवनह सानासिनीनेभनदुलत्रहणिनिलीदन्नेमाभून्।सनैयुकानीनरत्वान्।दरनपीनग्रहणमायस्ता *जतेड्र*नाः भ**परितायुष्ट्रवयम्**तिनिः प्येष्ट्राः क्रेगितृ भपन्या चरत्रिः प्रयेषिकरे ति भ्रमेत्रस्म सक्रे कर्**यान्भम्पनरार्थनिक्त्ययेत्रिर्म**हण्ये। नसण्नित्रश्चर्सिणसुरायितिगुरुप्रेमिभिसुर्द्यन्मा ३ ट्वृतेदु**बानु।सुरासुरासुन्**वन्णचरुपयोक्तार्यित्।नेस्रग्रेनम्पटनेत्र्रश्चिमानुचर्ने॥य्याक्र **मनियमायै॥ बनुड्ययपा**काम्॥ अतः परचद्दन् अनाचद्दन् नाप्रदक्षिणम् प्रदक्षिणं नागडन् र **त्रीवृद्धमादवृत्रीहर्भमपनीयृतेत्रेभासुपसादय्तिगृष्ट्यन्यवृद्धिःगरभायोत्त्ररतःग्रम्यास्या** जुर्रेबोस्त्रमीति।भ्रामीसयुनी[त्नाक्य्त्राषःगर्वक्रमृद्धिगाद्वत्वचनःनुगुर्थध्यारीत्नहिःग ष्ट्रीयुवी ताजुरेत्रीसामीतिवर्दःत्रीसितगर्धावर्दिवारभयारपसाः तेयाः शासवार्यगर्भा बहिषार्त्रहर्ण्यस्थाद्यादितसम्मनम्त्रवन्तन्। अथिकारर्ष्ट्रगृतलान्।। एउम्यीपामाभ्यामि निययाग्रहेर्भेमुष्टिमभ्युस्यप श्रादिनः प्रागर्यानद्यानिद्धर्णम्हरत्रथसन्त्रासंस्कृदेनभ्यद्रात्रणयी अष्टित्रथमोत्तन् तपत्र्वादनेः प्रवीत्रं विद्यानिनि हिन्ति राज्ञवनका सप्रथमस्य पृष्टेः ष्टेयके वचनतवनकानवचनगरहावश्यब्रहणातृगभान्यतेञ्चलमावःगप्रनरअहणातृगरभोणामप्र

दृब्यम् । ब्यक्तचोदनेष्वर्थविशेषनिर्देशः । चर्मण्याधायेति वचनं चर्मणि हविःसंस्कारस्य विधिकर्मसंबन्धान्त् । ब्रीहीनिति दर्शपूर्णमासयोर्हविश्रहणसंप्रत्ययार्थम् । निर्वापग्रहणं तस्य सर्वहविःसंप्रत्ययार्थ-त्वात् तिलाद्यर्थम् । 'पश्चादग्नेर्वाग्यतः संविशति '' इत्यत आरभ्य वाग्यमो वितानवत्' । हविष्कृरेही-ति हविष्कृत्याकर्तृत्वात् । हविष्कृयाशब्दः पविश्वऽपेणे । अवहननं हविष्कृतः । अवहत्येति चोत्तरेण स-

मानकर्तृनिर्देशात् ।। अवहत्य सुफलीकृतान् कृत्वा त्रिः प्रक्षाल्य तण्डुलान् अम्ने चर्स्यज्ञियस्त्वाध्यरुक्ष-त्र इति चरुमधिदधाति ।। ७।। अवहत्य आ तण्डुलनिर्वृत्तेः । सु सुष्ठ फलीकरणान् रूः-

त्वा । फलीकरणाः तुषबुसाः । प्रक्षाल्योदकेन तण्डुलान् अग्ने चरुरित्यग्नौ चरु स्थापयित । चरुप्रहणं न-वक्तवर्षरकपालानां मा भूत् । प्रतिह्विः पदानां न समवायः सहत्वात् ॥ शृद्धाः पूता इत्युदकमासि-र्ष्ठात ॥ ८॥ अनया ऋचा आसिञ्चति । 'पवित्रे अन्तर्धाय' प्रकरणातिदेशात् । सह मन्त्रेण प्रोडाशसंय-

- वर्त भवित । उदक्वप्रहणं पयिस मा भूत् । ब्रह्मणा शुद्धा दित तण्डुलान् ॥ ९ ॥ उदकसेकानन्तरमेव तण्डुल् लानावपित । तण्डुलप्रहणं तिलीदनेन मा भृत् ॥ सर्वेषु कालान्तरत्वात् आवपितप्रहणम् । आपस्ता- सु तण्डुलाः ॥ पिर त्वाने पुरं वयम् दित त्रिःपर्यन्ति करोति ॥ १० ॥ अनया चर्द त्रिः पर्यन्ति करोति । मन्त्रस्तु सकृदे- कद्भव्यात् । ज्यवरार्धिनिवृत्त्यर्थे त्रिप्रहणम् ॥ नेक्षणेन त्रिः प्रदक्षिणमुदायोति ॥ ११ ॥ ऊर्ध्वमाभिमुख्येन आघ- दुनं तण्डुलानामुदायवनम् । चर्द पर्यालोडयित । नेक्षणेनाघट्टनम् । प्रदक्षिणवचनं यथाका-
- १५ मिनयमार्थम् ॥ अत कव्वं ययाकामम् ॥ १२ ॥ अतः परं आघट्टनमनाघट्टनं चा प्रदक्षिणमप्रदक्षिणं चा ॥ उत्तर-तोऽज्नेस्पतादयतीव्मम् ॥ १३ ॥ उपनीय तत्रेधममुपसादयति ॥ उत्तरं बीहः ॥ १४ ॥ इध्मस्योत्तरतः ॥ अज्ञये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीतीव्मम् ॥ १५ ॥ प्रोक्षतीति वाक्यदोषः । ' एवं कर्मलिङ्गाः '' इति वचनात् ॥ पृथ्विया इति बीहः ॥ १६ ॥ पृथिव्ये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति बिहिः प्रोक्षति । इध्माविद्विषोरुभयोरुपसादितयोः प्रोक्षणार्थिमध्मा-यिद्विषोग्रहणम् । पृथिव्या इति समस्तमन्त्रवचनम् । अधिकारादेव गतत्वात् । ' एवमग्रीषोमाभ्याम्' इ-
- २० ति यथा ॥ दर्भमुष्टिमम्युक्ष्य पश्चादरगेः प्रागग्नं निद्धात्यूर्णम्रदं प्रयस्व स्वासस्यं देवेश्य इति ॥ १७ ॥ यो मुष्टिः प्रथमो त्वृनः '' तं पश्चादग्नेः पूर्वाग्नं निद्धाति । निवृत्तचोदनाञ्चवनकाले प्रथमस्य मुष्टेः पृथग्-वचनम् । लवनकाले वचन इद्दावश्यग्रहणात् । आज्यतन्त्रेऽलंभावः पुनरम्रहणात् ॥ दर्भाणामपा-

रायुक्तर्षाणात्रक्तरासीदिरक्षिणातात्र्यक्रिकासनिवस्याति॥ हर्भेभ्यः पश्चिमजनायभ्यः अपारायदर्भाः परिसणतः पद्मः वैद्यामेन्विदियेत्तस्यतिवच्नात्। त्रुसकाः पासनब्रह्मासन्॥ प्रभू त्रस्यवरणीव तानवर्गेष्टर्गन्**यश्रमवर्गिणस्टर्नाजपर्नाभिभन्नित्रन्न**नार्गेषपदंभूपतिरिनिगञ्जरस्ताद **भूगक्षिय्तमाम् बान्यपरे मूमाने रबछादयनपुरिसर्पति हासिना प्रिमापश्चान्यान्।। उन्** रः रवेदमे प्यदेशीर्भ्याक्नुणानि॥ भाषाद्यन्स्वैतीग्यक्षनिस्तरणायग्वनिद्क्षिणनाययी न्त्रभप्षिममर्थे वानदे दःगपरिस्तृणीहोतिसेत्रृष्येनि॥ब्रह्माकर्तारं संदेष्यनि॥ नस्तर्स्यत्र्य **भन्सः प्रचनन्ने॥उनरप्रान्तरणायीयनः संप्रप्रणायी॥रेतरण[व्हिप्रणण्न॥प्रायतहीने** खनः **भवा**गः स्यात्भवदिनस्यतिन्द्वनास्यानरञ्जननने परसम्बन्धायम् नातश्रास्तरणादेशस विष्यम्यान्दिरामन्वाध्यपनित्तान्। स्ववृष्याग्तारादिव्यसः संवृष्यं नी। प्रभावन्याशा नारम्भेतर्ना॥ ७॥दैनस्यत्वासन्तिः प्रसर्भाभृनानादुभ्याप्रस्माहस्ताप्याप्रसर्ः प्राकृषापुरि म्हणामीति।वेदिम्बरणार्थंबर्दिषः युष्टिग्दिश्लोननमंत्रे सम्हणाति।। एवसुनरनायुजापा नत् क्रिन्भा**य्यादक्षिणेनधार्थं संप्रे कार्यन्य णं**भनमन्युतरे विद्यार्थं संप्रेषार्यसर्णमंत्रीतं. कन्नेभएन**म्यानकेष्यातिहरूपत्भयानेतिष्ठकेष्ट्रीर**क्षिणेपसेभनानंत उत्रेपसक्षयीरिद्यर्थः ॥दुनराधिकारेशुजनननम्भन्नेने त्वसंप्रत्येश्वायाद्यां यो मन्त्रसंप्रयुप्य स्तित्र सत्त्वत्॥द्वेग्युष्यम्॥वद्यतिनद्रास्योग्यस्त्राति॥यस्मिन्त्रदेशस्तर्णसग्माभन्ति॥ तर्तिगोसुपुक्तिरक्त्रयेउनरस्य**गसीगद्रीक्षितिर**्नेन्गितानुष्टंद्रीक्षोमीतिर्गूर्म्युस् *स्तरचेत्रस्तर्भास्यविष्यान्यान्यान्यान्यसम् रणभन्यसम्ययात्राह्मणविचिरित्य*नेननिहिनेपित्रा सत्तिवन्त्रमनारम्यनारानात्राभानाताराराणाभावः स्यान्॥न्त्रामत्रक्रेत्राराणान्यभवेरित्र न्यते॥मेत्राभावश्रपुनर्वन्तनात्र्गमुष्टिनत्र्यःभनानश्रुष्टितसंस्तीर्णमुपयाग्रभतः॥ निर्दः सन्तार्षा भ्रम्थुक्षण्रहिनेष्मभावनुकपृतृश्भवीर्षीर्दा :। दह्व-वियतस्तीर्षस्यमाभृत्रपत्रश्नादंपदर्भा नास्तीर्यद्यातिगयानन्सस्तिति॥कृतिनेजीभ्यापान।।एपुसः पनम्यु (सृतस्यारनग्ना)॥धु नानुसृतंहिनः।। उत्तवनेपनिनाम्यो।। नेश्वदेवसायंत्र तहीमद्रव्यम्पूपकैन्नानपनानाद्वने

वाय ऋषीणां प्रस्तरोऽसि' इति दक्षिणतोऽनेर्न्नह्मासनं निद्धाति ॥ १८॥ द्भैभ्यः परिभोजनीयेभ्यः अपादाय दर्भान् प्रदक्षिणमग्नेर्वेद्यामेव 'वेदिर्यञ्चस्य' इति वचनात् । ब्रह्मणः आसनं ब्रह्मासनम् । अत्र ब्रह्मवरणं वि-तानवत् । वृत्तजपद्य भवति । 'वृतो जपित' इति वितानवचनात् । 'अहं भूपितः' इति ॥ पुरस्ताद-ग्नेरास्तीयं तेषां मूलान्यपरेषां प्रान्तरेद=छादयन् परिसपंति दक्षिणेनागिनमा पद्यार्धात् ॥ १९॥ उत्त-रवेदेर्मध्यदेशादारभ्यास्तृणाति । आच्छाद्यन् सर्वतो गच्छिति । स्तरणाय गच्छिति दक्षिणेनाग्नेर्या-वत् पश्चिममधं वेदेः ॥ परि स्तृणीहि इति संप्रेष्यित ॥ २०॥ ब्रह्मा कर्तारं संप्रेष्यित । प्रस्तरस्य प्रथमं संप्रेष्वचनम् । उत्तरपक्षस्तरणार्थं पुनः संप्रेषणम् । इतरथा वेदिरपूर्णा एव । प्रेषित इति पुनः प्रयोगः स्यात् । तत् 'देवस्य त्वा' इत्यृचोऽस्योत्तरत्रवचनं पक्षसंबन्धार्थमेव । अतश्च स्तरणदेशसं-प्रेष्यति । संप्रेष्यति । संप्रेष्यति । स्रह्मा संप्रेष्यति । वह्मा संप्रेष्यति

कर्तारम्। ब्रह्मण अभावे यजमानः संशेष्यति । अभावश्चाक्षानाः

१० दशक्तेवा ॥ देवस्य त्वा सिवतुः प्रसदेऽश्विनोर्बाहुम्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूतः प्रशिषा परिस्तृणामीति ॥ २१ ॥ वेदिस्तरणार्थं बर्हिषः मुष्टि गृहीत्वानेन मन्त्रेण संस्तृणाति ॥ एवमुत्तरतोऽयुणो धातून् कुन् ॥ २२ ॥ यथा दक्षिणे वेद्यधें संप्रेषादि स्तरणान्तमेवमुत्तरेऽपि वेद्यधें संप्रेषादि स्तरणान्तं मन्त्रोक्तं
कर्तव्यम् । पविमत्यविशेषातिदेशात् । यावन्तो मुख्यो दक्षिणे पक्षे तावन्त उत्तरे पक्षे । कुर्यादित्यर्थः ।
उत्तराधिकारेऽयुग्वचनमन्यत्रैकत्वसंप्रत्ययार्थम् । तस्मादाज्यतन्त्रे सकृत् संप्रेषणम् । अन्यत् सर्वं प्र-

१५ इतिवत् ॥ यत्र समाग्च्छन्ति तद्क्षणंत्तरं करोति ॥ २३ ॥ यस्मिन् प्रदेशे स्तरणसंगमो भवति तद्क्षिणसुपरि कार्यमुत्तरस्य ॥ स्तीणं प्रोक्षति हिवणं त्वा जुष्टं प्रोक्षागीति ॥२४ ॥ स्तीणं मुख्यते उभयपक्ष-स्तरणे प्रकृते प्रोक्षणं यथा स्यात् । न पक्षस्तरणसंबन्धः । 'तद्यथा ब्राह्मणविधिः' इत्यनेन विहितेऽपि प्रोक्ष्यतीति वचनमनारभ्यवादात् । मन्त्राभावात् प्रोक्षणाभावः स्यात् । तत्रामन्त्रकं प्रोक्षणं कथं भवेदिति । उच्यते । मन्त्राभावश्च पुनर्वचनात् मुष्टिवत् ॥ नानभ्यक्षितं संस्तीणमुपयोग लभेत ॥ २५ ॥ बर्हिः संस्तीर्ण-

मभ्युक्षणरिहतमङ्गभावं न लभते । सर्वार्थां विधिः । इह्वचनं यज्ञस्तीर्णस्य मा भूत् । 'पश्चादग्नेर्दभानास्तीर्यं " 'ज्योतिरायतनं संस्तीर्यं " इति ॥ नैधोऽभ्याधानम् ॥ २६ ॥ पधसः अनभ्युक्षितस्य स्यादनङ्गता ॥
नानुःपूतं हिनः ॥ २० ॥ उत्पवनं पवित्राभ्याम् । वैद्दवदेवे सायंप्रातहों मद्रव्ये " मधुपर्ने" वातपतान्तं "४द्भुते"

रात्ते॥नाप्रेासितंयज्ञांगे**ग्**कूर्यायनन**ऊच्यान्तिनार्श्वासित्रसानिना**पनानानिक्रियानिग्नत्त्वर तेत्रसात्य्यरा**श्रुषानिमन्**नि॥तरास्छापयि॥तस्त्रिन्तिनिसत्रकस्यण्नमारिस्त्ययार्थे॥स विषानिदेव्यमित्वः।स्तुवमान्यया<u>नींचानिदधानीतिऋचात्रकत्रू</u>।स्तुवःत्रुसित्वः।सामानु थानी**॥यस्योत्रहत्रहण्**काञ्यस्य्॥तृयोः उपस्तरणानांतरनिधानम्न्येषाकार्यकालंगक्षत्रि क्षानपूर्वमाञ्चयहीत्वाधिश्रित्यप्येप्रिकृत्वादयहास्यपन्नारयम्पाचादग्याभ्यापी<u>न्</u>त्राभ्यास् तुनानिवन्द्रने॥ इनेक्सकीरारिस्हिनेच ॥ जारिस्ते ॥ जार्बस्ते ॥ गुराने। पारायापि जिन्या भाषय्प्रिकर्गो। उल्लेकनउनरतापन्। यपत्राद्ये स्छाप्यात्रे गतत्र स्छ उन्रात्राम्यापनित्राभा खुर्यनित्। ६) विष्णोर्मेन्साइतम् **स्र्रिन्। प्रथम्**यनेनमेत्रेणोद्धनिनिगरेनस्युत्नास्यिनास् नातु॥रातृ दिताया॥अधिद्यतापूर्वित्रवातथारेणसूरुवशारेणसुपाखनामीनितृतीयंत् श्रान्त्वथ्यस्यनाति॥व्याज्यस्यहितिबृन्नात्॥जातिननतेष्णुज्यस्हः॥वानश्रत्त्रामार्वे पिसंस्त्रीरामानः ।। तृतीयवन्तरेर्वाभ्यामितिमंत्रीभ्यासुसवनार्थन्तरुर्थवन्तनान्। त्रित्तरि भारतीयन्वनमैत्रावयनानां सुपासं नुपार्थतातृ॥भाज्यह्विष्ट्रपात्रीपसादनं कालमाज्यसंस्कारः स्ताभिपाराषानानु॥रहत्राक्क्सस्कारिविधःस्ताभिपारणार्थः॥श्वनहिन्दिभिघारयतिमध्यास् मजनूष्ट्रतनुत्करायुति॥यरापंति,युक्तहीनज्ञाननराननमूत्रणाभिघारयति॥द्वावयहणमाज्यीन **रत्यो।जान्यार्यारं नउद्दानयायः ऋतुमक्तमह्युमामीर्ष्टश्मस्तुस्यधार्मितमञ्जिपारित्स** <u>नृ॥उत्तरायं[स्त्रिमोनयित॥अभिचार्योनुरस्यणिहिनःसंप्रत्यार्थे॥ प्रयादान्यस्यनिप्रायावे</u> हेत्यम्मनिनीत्युनानिग्रंषाच्यास्थाल्याः पश्चिमेदेत्रांस्क्रापयनिग्रन्यं वेव्हारेणे छनेनाभियार ग्विताःग्राज्यस्यसमानेनातुन्तिग्राडरगद्राग्यापित्राभ्यामुत्युन्तिः। ७ जादिन्छीनि तुर्वमित्वनमननपश्चाराज्यस्येनितिहरून्तान्। भाज्यसमानितिस्वेपः॥ एवमेनोहेविर्धर्म तुन्त्रयोगानुग्रे ब्रुट्रस्टिट्सनेसने गम्हेन्डनरेणिनधिकमेमत्रेणवा यमानलाते॥प्रति हॅनिराहानर्र्श्वाभेरानू।।उत्तिष्ठनेत्थेंद्रं।।उत्तिष्ठनावपत्र्यनेत्यर्थस्कंतिस्नः।।परयोक्ति क्रमीर्थमन्यकर्मीभावान्।)अग्निर्भूस्यामितिनिस्धिभक्तप्रमार्थिनश्रमेश्वत्राण्यनिश्र**ामि**

सवे ।। नाप्रोक्षितं यज्ञाङ्गम् ।।२८॥ द्वर्युदायुवनं कृष्णाजिनादि ॥ तस्मिन् प्रक्षालितोपवातानि निदधाति ॥२९॥ ततः स्तु-ते प्रक्षाल्य यदा ग्रुष्काणि भवन्ति तदा स्थापयति । तस्मिन्निति । नक्षत्रकल्प एवमादिसंप्रत्ययार्थम् । सं-निधानादेवात्र सिद्धेः॥ सुवमाज्यधानीं च ॥ ३० ॥ निद्धातीति । ऋचा प्रकृतत्वात् । स्नुवः प्रसिद्धः । आज्य-धानी यस्यां ब्रह्मणमाज्यस्य । तयोरुपस्तरणानन्तरं निधानमन्येषां कार्यकालम् ॥ वि-५ लीनपूतमाज्यं गृहीत्वाधिश्रित्य पर्यग्नि क्रुत्वोदगुद्वास्य पश्चादग्नेरुपसाद्योदगग्राभ्यां पवित्राभ्यामु-त्पुनाति ॥ ३१ ॥ विळीनं द्वतं पूतं केशकीटादिरहितं च विळीनपूतम् । आज्यं घृतम् । गृहीत्वोपादायाधिश्रित्या-ग्नौ । पर्यक्रिकरणमुल्मुकेनँ । उत्तरतोऽपनीय पश्चादग्नेः स्थापयति । तत्रस्थमुत्तरात्राभ्यां पवित्राभ्या-मुत्युनाति ॥ विष्णोर्मनसा पूतमसि ॥ ३२ ॥ इति प्रथमम् । अनेन मन्त्रेणोत्युनाति ॥ देवस्त्वा सवितोत्यु-नातु।। ३३॥ इति द्वितीयम् ॥ अन्छिद्रेण त्वा पवित्रेण शतधारेण सहस्रधारेण सुप्वौत्पुनामीति तृतीयम् ॥ ३४॥ तू-१० ष्णीं चतुर्थम् ॥ ३५ ॥ उत्पुनाति । ' आज्यं गृहीत्वा' इति वचनात् । जातिवचन आज्यशब्दः । अतश्च तन्त्राभावेऽ-पि संस्कारभावः। तृतीयवचनं पूर्वाभ्यां मन्त्राभ्यामुत्पवनार्थम्। चतुर्थवचनात् त्रित्वसि-द्यौ तृतीयवचनं मन्त्रावयवानां क्रियासंबन्धार्थम् । आज्यहविःषूद्पात्रोपसादनकाल आज्यसंस्कारः शृताभिघाराभावात्। इह प्राक्संस्कारविधिः श्रुताभिघारणार्थः।। मृतं हिवरिभिघारयित मध्वा स-मजन् घृतवत् करायेति ॥ ३६ ॥ यदा पिकतयुक्तं हिविकातं तदानेन मन्त्रेणाभिघारयति । हिविश्रेहणमाज्यिन-१५ वृत्त्यर्थम् ॥ अभिघार्योदञ्चमुद्वासयति ' उद्वासयाँनेः शृतमकर्मे हृव्यमासीद पृष्ठममृतस्य घाम' इति ॥ ३७ ॥ अभिघारितं स-त् उत्तरायां दिशि आनयति । 'अभिघार्यं 'उत्तरस्यापि इविःसंप्रत्ययार्थम् ॥ पश्चादाज्यस्य निधायार्छ-कृत्य समानेनोत्पुनाति ॥ ३८॥ आज्यस्थाल्याः पश्चिमे देशे स्थापयति चरुम् । अलंकरणं घृतेन । अभिघार-णं चरोः । आज्यस्य समानेनोत्पुनाति ' उदगव्राभ्यां पवित्राभ्यामुत्पुनाति ' 'इत्यादिना ' तूर्णां च-तुर्थम्' इत्येवमन्तेन। पश्चादाज्यस्येति अविकृतत्वात् आज्यस्य समानेनेति संबन्धः। एवमन्तो हविर्धर्मः तुल्यप्रयोगात् ॥ वदारसृद् इत्यवेक्षते ॥ ३९ ॥ सूत्रेणोत्तरेण विधिकमे मन्त्रेणाबाध्यमानत्वात् । प्रति-हविरावृत्तिर्दृब्यभेदात् ॥ उत्तिष्ठत इत्यैन्द्रम् ॥ ४० ॥ उत्तिष्ठताव पर्यतेत्यर्थसूक्तं तिस्रः । अस्य विधि-कर्मार्थत्वमन्यकर्माभावात् ।। अग्निर्भून्याम् इति तिसृभिरुपसमादधाति बस्मै क्षत्राणि एतिमध्मम् ११ इ-

आवासित्वनस्थिः सक्दर्षिभस्य शति। विक्रांससान्त पेश्चिमायित्व व मंत्रसम्ययां भानव भिः श्रांतिवित्द स्थाद् । युष्य प्रतिष्ठित ॥ भ्रांतिव्याहित चयदाश्यासः मित्याहित भेदः मित्रपित्त र शेनान् ॥ श्रेष्ठ । श्रेष्ठ । श्रेष्ठ । स्थाप्त स्थापत स्यापत स्थापत स्यापत स्थापत स्थाप ति वा ॥ ४१ ॥ युनिष्म त्वा ब्रह्मणा महित ॥ १ ॥ तिस्प्रहणं विधिकमैत्वात् । चतुर्थापश्चम्योर्विकल्पः अनयोः । इतिकर-णभावः पतयोरेव विकल्पो यथा स्यात् । युनिष्म त्वेति पश्चमी । अग्निप्मतिष्ठापनानन्तरं यत्तदेव च त-द्द्रव्याभिधानात् । 'सवपाकयित्रये ' अथशब्दस्य प्रयोगात् ' अथध्ममुपसमादधाति ' इति । मध्ये च उ-पसमाद्धातीति वचनं सर्वत्र विधिकमिनिवृत्त्यर्थम् ॥ महावेदार्थविद उपाध्यायवत्सश-

- भ मंणः प्रपोत्रस्य भट्टदारिलस्य कृतौ द्वितीया कण्डिका ॥ २ ॥ दक्षिणतो जाङ्मायनमृदपात्रमृपसाद्या-भिमन्त्रयते 'तथोदपात्रम्...' इति ॥ २ ॥ कल्पजया । दक्षिणतोऽग्नेर्वेद्यां तूष्णोसुपसादनम् । उपसाद्येति वचना-त् । जाङ्मायनप्रहणं संव्यवहारार्थम् । अन्तरस्यायं धर्मौ न भवति ॥ अथोदकमासिञ्चति 'इहेत देवी...' इ-ति ॥ ३ ॥ द्वाभ्यां कल्पजाभ्याम् । अथ ' उद्पात्रसुपसाद्य परिचरणेनाज्यं परिचर्य '' । तत्रोपसादनमासेचना-न्तं यथा स्यात् ॥ ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामि जातवेद इति सह हर्विभः पर्युक्ष जीवाभिराचम्यो-
- १० पोल्याय वेदप्रपद्धिः प्रपचते...इति ॥ ४॥ कल्पजैः पञ्चभिः सह हिविभिः अग्निं मन्त्रलिङ्गात् क्रियावगमात् । पर्श्वेक्ष्येति सत्यं त्वतैनेति मन्त्रोक्तिक्रयानभिधानादस्य मन्त्रस्य संबन्धः कथं स्यात् । 'जीवाः स्थ' इति चतस्रभिः सक्रदपो भक्षयित कर्ता ब्रह्मा च । उपोत्थायेति वचनं मन्त्रसंप्रत्ययार्थम् । 'नव-भिः" द्यतिवा इति द्वाम्योदायुषा इत्युपोत्तिष्ठति '' । प्रतिब्याद्वति च पदाभ्यासः । प्रतिब्याद्वति भेदः प्रतिपत्ति-द्शेनात् ॥ पश्चात् स्तीर्णस्य दर्भागास्तीर्योहे दैधिषन्योदतिस्वष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत् पाकत-
- १५ र इति ब्रह्मासनमन्त्रीक्षते ॥ ५॥ पश्चिमे देशे स्तीर्णस्य वेद्यामेव परिभोजनीयान् दर्भानास्तृणाति कर्ता । अ-मन्त्रकमेव । अनेन ब्रह्मण आसनमन्त्रीक्षते । अथवा ब्रह्माऽऽत्मीयमासनमन्त्रीक्षते । कर्ता ई-श्चयते । स्तीर्ण एवासनम् । एवं सुखेन होमः कर्तु शक्यते । तथा च 'एकेष्वाहतस्यादहन उपसमाधाय दीर्घदण्डेन स्त्रुवेण '' इति । दीर्घदण्डव चनमुद्वासनायाग्नेराश्यानां स्थालीपाकानाम् । आसनाशुभयोर्बद्यकर्त्रोः। अत एव ब्रह्मासनमिति 'ब्रह्मा ' ब्रह्मणम् ॥ निरस्तः पराग्वसुः
  - २० सह पाप्प्रना निरस्तः सोऽस्तु योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति दक्षिणा तृणं निरस्यति ॥ ६ ॥ आसना-त् तृणं गृहीत्वा दक्षिणतः क्षिपति सञ्येन हस्तेन ॥ तदन्वालभ्य जपतीदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामि...॥ ७ ॥ इति कल्पजेन । तदिति ब्रह्मासनसंबन्धाच्च ॥ विमृग्वरीम्^{१२} इत्युपविषय । उपविद्यति कर्ता ब्रह्मा च ।

'गासनीयबुद्धनप्रजपनि**च्द्रम्यनिर्वदेनिग् भासनीयवन्**नब्रद्धण्याभान्पिकतुरेयास्यात्।ब्र स्नुपन्न्त्रभवान् न अस्योपिविदेशायेतान्। जियन्। इदमहनप्रार्थये ब्रस्कृपब्रह्मे। हु।। रभुत्वानसञ्यनिष्टमं रह्यानिष्टमा अरात्यः प्रसुद्धरुष्टः प्रत्यक्ष्णपातयर निप्रतयम् से स्वर्णहालाजप्तिविष्णार्रिकासीनिद्वेपरिमाजनीयेर्द्भी सङ्ग्रीपयिलास्त्रवमम् त्रके निरम्मिन्त्रनायन्म्त्रएकः मृब्माव्भ्यं ज्यति॥अवीयस्ने एही साहीना निर्मास्त्र युह्णेग्रस्कृत्वरव्यामीणृत्भानेषानिर्मानवाहिभ्वतिगत्रर्थापनेःगे**र्ध्वा**र्थेभूःत्राप्ते न्येतार्यस्थ्रतयद्गतप्रयम्बहेर्र्यच्हाति॥काउप्यान्याः सुनि यस्यतं मोद्येर्रहान्यान्यापयाते॥युद्री ज्यधान्याम् तित्रनिप्निद्रज्ञानातू॥प्रथमन्त्रनेभेदाश्रोत्रह्यहणप्रहानाज्यभानिविग प्रही ग्रहीतु निनस्त्रकर्भः। ७ अर्भुयः ज्ञांषु स्वित्तार वेदपुर्दि हितीय। पूर्वे युद्धारव्याने ॥ ७ अर्भः ज्ञा त्वागुग्रेहसहसूरीषायितिन्तृतीये॥पूर्वनृत्॥७ श्रीजन्छनायग्रेहेपेरिमिनपीषायिनिन्तुर्येपू वन्तु॥नेत्रितहामनत्यहाते॥संस्थितहामातिननतुर्यहातनननात्रान्नसमसन्यनात्रु रस्ताक्षामाथैपितृमेषःशुरस्ताक्षामाह्यारेष्रहाह्यरवचनातृगतस्मात्सर्वाधैचतुर्घह्णंगपृत्यवरांच्या च्यायनसाम**र्च्यात्र्रभयम् नाऱ्यायनत्रयानुशामग्रामग्रायान्**ग्रेयराज्यपान्यातृतसम्बान्यनीत्सायनुति गुपाहनास्मृत्विनामहाबलाश्रानी।)हिविःप्रत्यभिचारचित्।।प्रवरानपूर्वमितिन्तिस्ते।पृती यनावद्यतीनिवन्तनमन्यस्याया्यूनायनात्र्गञ्जाराज्वस्माभन्तित्वसुयनाप्रामायगर्वे <u>चानायुंबानायुंसमानायादाबायानुपनम्भष्टतेत्यदाम्बन्नसनानीत्याप्याययारसमाप्तःगज</u> कर्माणि॥उमयतः परिष्ठिन्तमित्याभिनारिकाणिग्रस्युप्नयहामविन्।। यहमञागञ्यवर्ध नायतागप्राणांगुण्युनायसमानायादानाय व्यानाय्वितपन्मगंभगुर्वितिद्वपनामयाजन्ग अम्यन्प्नन्नेकितम्ब्रुष्ट्णा्य्मध्यानिमेहराप्नेष्ट्रम्स्युक्तायत्रेन्स्रार्भिन्येके स कावन्यक्रम्बावूम् एतमञ्जूरेके के ने ने जन्य विणायपूरिया का ज्य में श्री जुहा विणि । प्रमाद्ये में भ रेशसमानावपुर्वे सिमारिनासंज्ञासंब्दहाराष्ट्रि । पुरस्ताख़ीमाः बाज्यभाग्संस्कितहाम मरिक्सानानामिति॥मञ्चनहारन्दुन्नन्यून्द्रन्तमभैदार्थ।। श्रुगदिस्वानामिसुदपानेमा **ज्याद्तीनांसपानानानय**नि॥ ७ अञ्चरिस बारेज्ञा अदूरसुरपाञ्चनत्रा त्याद्तीनी संपानानाम

बासनीयं ब्रह्मजपं जपित बृहस्पितब्रंह्मा...इति ॥८॥ आसनीयवचनं ब्रह्मणोऽभावेऽपि कर्तुर्यथा स्यात् । ब्र-ह्मजपवचनं भवित च ब्रह्मणोऽपि विशेषार्थत्वात् । अथवा इन्द्रमहे जपप्राप्त्यर्थं ब्रह्मजपग्रहणम् ॥ दर्भैः सुवं निर्मृज्य निष्टप्तं रक्षो निष्टप्ता अरातयः प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इति प्रतप्य ॥ ९ ॥ मूले सुवं गृहीत्वा जपित विष्णोहंस्तोऽसि..इति॥ १०॥ द्वे । परिभोजनीयेर्द्भैः सुष्टु शोध्यित्वा स्नुवममन्त्रकम् ।

निष्टतमिति प्रतापनमन्त्र एकः । मूलमालभ्य जपित । ऊर्ध्वांग्रं स्नुवं गृहीत्वा होता जपित । स्नुव-ग्रहणं दर्ब्युलूखलयोमी भूत् । तेषां निर्मार्जनादि भवित तद्यापत्तेः ॥ ओं भूः शं भू-त्यं त्वा गृह्णे भूतय इति प्रथमं ग्रहं गृह्णिति ॥ ११ ॥ आज्यधान्याः स्नुवेण संस्कृतमाज्यं गृहीत्वोत्थापयित । 'यदा-ज्यधान्याम् '' इति प्रतिपत्तिदर्शनात् । प्रथमवचनं भेदार्थम् । ग्रहम्रहणं ' ग्रहानाज्यभागों' इति । ग्रहान् गृहीत्वे-ति नक्षत्रकल्पे ॥ ओं भुवः शं पुष्ट्यं त्वा गृह्णे पुष्टय इति द्वितीयम् ॥ १२ ॥ पूर्ववद् व्याख्यातम् ॥ ओं स्वः शं

- त्वा गृह्णे सहस्रवोषायेति तृतीयम् ॥ १३ ॥ ओं जनच्छं त्वा गृह्णेऽपरिमितवोषायेति चतुर्थम् ॥ १४ ॥ पू-वैवत् । न प्रतिहोमं चतुर्गृहीतम् । संस्थितहोमान्ते च चतुर्गृहीतवचनात् । न च सप्तसंख्यत्वे पु-रस्ताद्धोमार्थम् । पितृमेधे पुरस्ताद्धोमोद्धारे प्रहोद्धारवचनात् । तस्मात् सर्वार्थं चतुर्ग्रहणम् । प्रत्यवदानं चा-प्यायनं सामर्थ्यात् । यथा चाप्यायनं तथा वक्ष्यामि । तथा च ' यदाज्यधान्यां तत् संस्नावयित' इत्याप्यायने लि-क्षम् । आह् च अस्तत्प्रपितामहो वत्सदामा । 'हविः प्रत्यभिघारयित'' । अवदानं पूर्वमिति च सिद्धम्। 'यतो
- १५ यतोऽवद्यति ' इति वचनमन्यस्याप्यायनार्थत्वात् ॥ राजकर्माभिचारिकेष्वमुष्य त्वा प्राणाय गृह्णेऽपानाय व्यानाय समानायोदानायेति पञ्चमम् ॥ १५ ॥ ' पूर्वस्य हस्तित्रसनानि ' इति आऽध्यायपरिसमाप्तेः' राजकर्माणि । 'उभयतः परिच्छित्रम् '' इत्याभिचारिकाणि । पषु पश्च प्रहा भवन्ति । प्रहमन्त्राः- राज्यवर्धनस्य' त्वा प्राणाय गृह्णेऽपानाय व्यानाय समानायोदानायेति पश्चमम् । अमुष्येति द्विषन्नामयोजनमुभयत्र । पश्चमवचनं प्रतिमन्त्रग्रहणार्थम् ॥ अग्नाविनः'ह्दा पूतं' पुरस्ताद्युक्तो' यज्ञस्य वक्षुः' इति जुहोति ॥ १६ ॥ एकका विधिकर्मत्वात् । एतेर्मन्त्रैरेकैकेन सुवेणाज्यधान्या आज्यमग्नो जुहोति ॥ पश्चादन्तर्मग्व्य-
  - देशे समानत्र पुरस्ताद्धोमान् ॥ १७ ॥ संज्ञा संव्यवहारार्थम् । ' पुरस्ताद्धोमाज्यभागसंस्थितहोम-समृद्धिशान्तानामिति'' । संव्यवहारबहुवचनं प्रत्यृचं कर्ममेदार्थम् ॥ दक्षिणेनान्निमुदपात्र बा-ज्याहुतीना संपातानानयति ॥१८॥ अग्नेद्क्षिणे देशे अदूरमुद्पात्रम् । तत्राज्याहुतीनां संपातानान-

यति । जाङ्मायनमेव वक्तव्यं लाघवादेव सिद्धिः । दक्षिणेनाग्निमुद्रपात्र इति वचनमनेकोद्रपात्रसं-भवे अनन्तरोद्देपात्रसंप्रत्ययार्थम् । अनवधारितवचनं दक्षिणेनाग्निमुद्देपात्रसंप्रत्ययार्थम् । अवधा-रितवचनं संबोधार्थम् । संपाता हुतशेषस्तस्यानयनम् । कस्य । तदुच्यते ॥ पुरस्ताद्वोमाज्येभागसंस्थि-तहोमसमृद्धिशान्तानामिति ॥ १९ ॥ एषां संपातानामानयनम् । शान्तानां नाभिचारिकाणाम् । 'अग्नाविनः हृदा पूतम्' इति पुरस्ताद्धोमाः । 'बुष्णे बृहते' द्त्याज्यभागौ । 'यद्च त्वा प्रयति' इति संस्थितहोमाः' '। 'आकृत्ये' 'इति समृद्धिः एषां संपातानामानयनम् । तदुद्पात्रे । आज्याहुतीनामेव । आज्याहुतिवचनस्य अन्यत्रापि संपातप्रहणादा-ज्याहुतिसंप्रत्ययार्थम् । 'आद्यवन्ध्याप्लवनयानभक्ष्याणि संपातवन्ति' 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि' इति स-मृद्धिहोमानामुत्कमवचनम् । शान्तानामिति पूर्वविशेषणार्थम् । तत् सहैवेह संपातसद्भावार्थम् । स-मृद्धिश्च न पाकतन्त्रेषु । पुरस्ताद्योमादीनां संपातप्रसङ्गः शान्तानाम् । 'अग्ने यत्ते तप' इति पुरस्ताद्योमाः' । 'तथा तदग्न' इत्याज्यभागौ''^१ । 'निरमुं नुद्'' इति संस्थितहोमाः' ^{१३} इत्याभिचारिकाः । अथवाज्याहुतिग्रहणं संपात-वन्तमश्चात्येवमादिषु पुरस्ताद्धोमादिषु आज्यसंप्रत्ययार्थमिति ॥ एतावाज्यभागो ॥ २० ॥ इतिः शान्तानुक-र्षणार्थः । शान्तावेतावित्यर्थः । स्त्रत एवैतौ शान्तौ । तत्सामान्यात् पुरस्ताद्योमसंस्थितहोमानामिप स्त्र-तः शान्तत्वम् । आज्यभागग्रहणं संव्यवहारार्थम् । अत्र संपाताः ॥ उपाध्यायवत्सशर्मणः प्रपौत्रस्य भद्दारिलकृतौ कौशिके तृतीया कण्डिका ॥ ३॥ वृष्णे बृहते...^{१४} ॥ १॥ इति कल्पजा । उत्तरपूर्वार्धे आपराजि-१५ ते कोणे अग्नये जुहोत्याज्यम् । आग्नेयमिति देवतायुक्तनिर्देशः । कोणे अस्य देशस्य संप्रतिपत्त्यर्थः । समानदेवतात्वाद् 'यामुत्तरामग्नेराज्यभागस्य' इति चापवाद्सिद्धवर्थम् ॥ दक्षिणपूर्वार्धे सोमाय । आग्नेये को-णे जुहोत्याज्यम् । त्वं सोम... १६ इति ॥ २ ॥ सोमायेत्याग्नेयवत् ॥ मध्ये हविः ॥ ३ ॥ पुरस्ताद्धोमाज्यभागयोर्मध्ये प्रधानं इविर्जुहोति । तद्धिकारात् । न चाज्यभागापेक्षणमेव 'पुरस्ताद्धोमसंहताम्' इति चचना-त् ॥ कथं हविहाँतव्यम् । उपस्तीर्याज्यं संहताभ्यामङ्गुलिभ्यां द्विहंविषोऽवद्यति मध्यात् पूर्वार्धाच्च ॥ ४॥ २० स्त्रचि आज्यमुपस्तीर्थ । स्त्रुवेणोपस्तरणम् । आज्यमन्यं घृतम् । संहताभ्यां संबद्धाभ्यामङ्गुलिभ्यां म-ध्यमादेशिनीभ्यां द्विः कृत्वा हविषः अवखण्डयति । हविषः मध्यात् पूर्वार्धात् । मध्यात् पूर्वार्धाः द देशात् । हविषः निरुत्तेन संबन्धः समानशन्दत्वात् 'पवित्रे अन्तर्धाय हविनिर्वपति' होते। तथा च 'यतो यतोऽवद्यति' इति अपेक्षणार्थम् ॥ अवत्तमिष्रवार्यं हिर्हविः प्रत्यिष्रवारयति ॥ ५॥ यतो यतो-

नुष्तितर्शुप्रनैखुनस्पदिर्वन्**माञ्यूषानीयपात्रांतरण्**यहीत्वाभिषार्यतिगञ्जनःयस्मात्पर्**गा** १द्यत्रयानुनत्**स्वनः प्रत्यूभिशीरूयति।।प्रत्यायाययुत्री**स्**यःगह्**नियहण्पूर्वन्द्धस्प्रत्सभिष रणमस्मान्यत्।युनीयतीवद्यनितदनुप्रत्यनीनुसर्दिनतेनऋमेणतस्युनिःप्रस्यभिचारयनि ^{११}प्यन्तिर्द्रनिर्मित्वन्नःच्यासाध्वात्रात्रधान्द्रनिष्ट्वस्यान्।नागह्विःचाव्यस्यन्द्रये मव <u> उक्तमनसर्वोण्यवदानानिगृहक्तावृद्दोन्धमणप्रस्टनाम्बद्दानानिकत्व्यानिगप्रस्ट्रनहाम्</u> वननात्। तरनुकारणात्।। स्वाज्यवकुर्माणीत्।। उक्तम्। है। क्रमसव्यूहिवान्यवनुनः गएकुः ना स्क्रः *च*रिनुहर्म्यानुगुमाहान्।भिः प्रत्यनहामार्श्वग्रेनन् कमयपुरसन्तर्मनन्तर्मान्यस्ति।नेख्ययस्यान्।। समस्त्रनस्तुनहोमाभूत्।निनुसमस्यक्विदिशानान्।सनैगास्तुन्तुनुहोनी<u>निनुसमुन</u>ुत्स्नै हामरीन्सयाग्व-ननोतृ।।सर्वाच्छान्तिश्चि**श्चव्हनामक्**त्रदानसर्वश्चेष्टकायात्रीतहोन**्दरन**्नि स्वागार्थन्वे बन्तुर्रहोतंत्रतिमंत्र्रावृभागनहात्याष्ठा।अन्यवसीनिष्ट्यततान्॥अनेतहीवः <u>स्वधप्रयाग्नप्रत्युरहात्रमुप्कायाज्यसव्यामुन्दनःसङ्ख्यकर्वद्वयाद्वर्वन्तर्गाभाषारयति</u> यननभवात्राणकदवनानां चत्रत्यनं क्रमे शेरादब्दानेनिबस्यया।देवनाभेदेनाबदानवतः॥ न~~पनिक्ष्यह~~कत्र्तिर्क्त्रवृष्क्रेण्डदेनसुन्रंन्यित्॥~~प्रदुक्तुःश्रामसंहताप्रदेशिण्यननीप्रयुग्~~रहाँके <u>पुरन्गृत्यामर्बासन्यञ्ज्रहेचानूगः इन्स्यारिज्ञामञ्चर्विर्जिनननानूगनसम्यायेषाप्रेयोत्त</u> <u>नाप्रताहिनः प्रवेतिकः प्रत्मिन्देशेसहितायाः प्रयेतायाः सहिताः प्रत्यः नहित्ताः । प्रस्ति बहुति। प्रनेजै</u> <u>हानिगुत्रुत्रदर्गरः विमनन्त्रोतिह्यत्वच्यक्रतिहत्त्वयमनग्रेशसाक्ष्रितिभिः प्रत्यनहोमाः गूल्</u> हाकारान्<u>यु (। स्वत्र्वाहाकारांनास्तानयः माहाकरांनाः मञ</u>्जसप्रययः गृष्ट्यनिनि त्रनान्।।यहामाःकः,श्रंबादितास्त्रत्वाभःनाकायो।।जनभूतस्य होमः।। बुत्तसर्व प्रवन्तमा विनिम्तन्तान्गवन्ते वहः नुसुरोनिषयागुअभयन्ताराताभिः पूर्विनमध्यहाम्बर्धिपत्रन् विभिःसनेविषयार्कत्वपुषद्वतानामगृहीत् व्यूष्णिमयुज्ञान्यमापान्वष्टवानुन्देव नार्गमुपह णान्गडकाञ्च कत्याचाच्यादितीययाञ्च गामेस्रामायसहितिन् नान्गनिर्वापेचुरेन्तार्येतन सक्त्यनातृ॥अतरन्त्वनस्गत्नस्यवंश्वायः॥यासुनराम्प्रयाज्यभागस्यत्तरंभिरसारेन् स्यामायारक्षिणनः मामस्यपिनुदेवत्वासाधसान्याराज्यमागदेशानुदेशिने ॥पिनरस्तासुपूर्वजीते॥६॥

Sवचित तद्युपूर्वम् '। स्नुवस्य द्विरवत्तमाज्यधानीयं पात्रान्तरेण गृहीत्वाSभिघारयति । यतः यसात् प्रदेशाद् द्विरवत्तं तद्धविः प्रत्यभिघारयति। प्रत्याप्याययतीत्यर्थः। हविप्रहणं पूर्ववत्। क्रमप्रत्यभिघा-रणमस्योच्यते ॥ यतो यतो व्यवित तदनुपूर्वम् ॥ ६॥ यतो ऽवखण्डितं तेने क्रमेण तद्धविः प्रत्यभिघारयति । अथवाऽनुपूर्वमिति वक्तब्यं छाघवात् । प्रधानहविष एव स्यात् । नाङ्गहविषः नाज्यस्य । तदर्थमेव-५ मुक्तम् ॥ एवं सर्वाष्यवदानानि ॥ ७॥ उक्तेनावदानधर्मेण प्रत्युचमवदानानि कर्नव्यानि । प्रत्युचं होम-वचनात्। तदनुकरणात् सर्वाण्येव कर्माणीति उक्तम्। आह- 'कर्मसंबन्धे हि वाक्यविकल्पः '। एकेन सिद्धे ऋग्विकल्पः स्यात्। 'स्वाहान्ताभिः प्रत्यृचं होमाः '' इति तत् किमर्थं प्रत्यृचहोमवचनम् । स्कृतनिवृत्त्यर्थं स्यात् । समस्तेन स्कतेन होमो मा भूत् । नैतत् । समस्तस्य क्वचिद् विधानात् ' सर्वेण स्कतेन जुहोति' इति । तसात् प्रत्यृचं होमा इति संयोगवचनात् । सर्वावदानविधिश्च बहुनामेकप्रधानसंबन्धेऽष्टकायाम् । प्रतिहविद्विरवदान-संयोगार्थम् । न चैकं चतुर्गृहीतं प्रतिमन्त्रविभागेन होतव्यम् ।। अन्यत्र सीविष्टकृतात् ॥ ८॥ अनेकहिवः-संबन्धप्रयोगेण प्रत्यवदानं ' उपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकृत्सकृदवदाय द्विरवत्तमभिघारयति ' इ-त्येतम्र भवति । एकदेवतानां च प्रत्यृचं कर्मभेदोऽवदाननिवृत्त्यर्थम् । देवताभेदेनावदानवत् । तथा च 'एकस्त्रिष्टकृतः '' इति दर्शनात् ॥ उदेनमुत्तरं नय इति पुरस्ताढोमसंहता पूर्वाम् ॥ ९ ॥ अनयर्चा प्रथमामाहति पुरस्ताद्योमसंबद्धां जुहुयात्। पूर्वस्यां दिशि मध्ये हविरिति वचनात्॥ एवं पूर्वापूर्वा संहतां जुहोति॥१०॥ एवमन्या यथाप्नेयात्पु-१५ वींपूर्वाह्वतिः पूर्वस्मिन् पूर्वस्मिन् देशे संहतायाः प्रथमायाः संहताभिः प्रत्युचं होमाः । प्रसक्ते जहोतौ पनर्ज-होतिप्रहुणं सर्वार्थम् । अतश्चातद्विकारेष्वष्टकादिष्वयमेव ॥ स्वाहान्ताभिः प्रत्युचं होमाः ॥ ११ ॥ स्वा-हाकारान्तो यथा स्यात् । ऋचः स्वाहाकारान्ताः तावत्यः स्वाहान्ताः । ऋक्संप्रत्ययः प्रत्यृचमिति वचनात्। ये होमा क्वचिचोदितास्ते ऋचा ऋचा कार्याः। अतश्च प्रत्यृचं होमाः। ऋक्संबद्धस्य वचनस्याः विवक्षितत्वात् । यज्ञतौ च पूर्वत्र जुहोतिप्रयोगः उभयत्र स्वाहान्ताभिः । प्रत्यृवहोमग्रहणे प्रत्यृच-२० विधिः सर्वविषयार्थत्वं च । देवतानाम ब्रहीतव्यम् । आज्यभागे स्विष्टकृति च देवतानामब्रह-

णात् । उक्तानुक्तन्यायात्त्र' वा। द्वितीय आज्यभागे 'सोमाय स्वाहा' इति वचनात्। निर्वापे च देवतार्थत्वेन संकल्पनात् । अन्तवचनमृगन्तेन स्वरसंबन्धार्थम् ॥ यामुत्तरामग्नेराज्यभागस्य जुहोति रक्षो देव-त्या सा यां दक्षिणतः सोमस्य पितृदेवत्या सा ॥ १२ ॥ सीम्यादाज्यभागदेशाज्जुहोति पितरस्तामुपभुज्जते ॥ नमारन्रहोनव्यादेवले क्रिवह्यंते॥युद्धअभ्यादेनसारनर्गभ्यहानव्या।भ्याहीतः कस्मू गुणाप्रनान्।।उच्यत्नुस्**छान्एबहुताम्नानगप्रनामान्मप्यमप्यमद**श्रप्रशसाच्नवदनसाकर्वान चलानः मध्यहानशिन्स्यूयन्॥ छै।। बाह्त्वापूर्वीमपरानुहोन्स्यापकामेन्। संपापीयान्यन्यानी भन् १५॥यामहोत्हुलापभिमेट्ट्रायामाहितंनुहोतिगसापकाम्नीनामाहितःगजपक्रम्यनीत्यपक्ष <u> नानुषुयम् प्रत्यानुयूनीत्यर्पः गणनश्रंसयूनमानुः ग्रापादापूपादारिद्युनः गयोपरापुरासह्नी</u> अहणत्रमाभक्रामन्|रवद्गायान्यनमन्|मवान्गयामाहानप्रयमयाप्राप्रापाहित्जहाति॥ साआभिकामीतरभिकामेनीनामेशआभिसुर्यगमानान्सयन्यानर् वरापवान्। ७० याग्न त्राजुहातृसापत्या**न्द्रार्यज्ञमानस्यमीयनेसाप्मा**बकायेज्ञमानामवित॥यामादुनिद्यिपिरीह न्द्राजुद्रात्वसमिभहुन्यिरभंगान्न्यम्भान्न्यामाद्रात्रयाद्राक्त्वात्॥स्यज्ञमानः वेषे ब्री्डामन्ति॥नक्षात्राभित्रायाना**छा**व॥७॥वृष्य्मनुद्रीतृ॥सानमसिद्यनेसाराप्नकायन मानाभवति ॥या माहुनि भू मएवर्त्रास्त्रविनयमानागुणनानि प्रभक्ताद्रोगभविन १ १० गयांच्या न**र्षाण्डित्यात्रस्व-नराग्त्रयन्माञ्चनरन्**तन्मान्युगन्द्यान्यमनग्~~रण्यम्~~तत्रम्पियामिवि स्त्रीवानीयस्थारकार्याय्यस्यार्यस्यार्याय्यस्यम्हर्शिरस्यन्तिक्रीक्रिक्रिक्राच्याय्यस्य डिक्रागळे जदीवामास्वरमम्तिगयुम्याययस्यहाम् विशिःगएन्म्त्रिवामीयस्यापिहित्यः **॥उर्नसुन्रनयतवाषिदेशुप्राप्तमेत्रान्**रान्याह्।) अस्मृसत्रमितिवेदिकः एकः कल्पनान्त्रत्रे ष~~ःसम्बद्धियानुतुम्बूर्मणात्रकरणानुस~~ुम्बदेनमिट्यन्नैनग्वन्त्रनेभम्बोहानाभिःप्रदर्भ न्द्रामारित्सर्वार्यन्तिन्वज्यमागर्यनिद्रिरम्ब बहातीत्य्ये नियानारव कर्मणा येक्तार्थ स्तेजग्री**नाभायस्कृत्रहासूरामानरकः। कम्यानमर**न्त्रसूर्यभाष्ट्रप्रातभाषापुर्यन्तर्यान्तर् विभावतातुगरम्बानिरंशुत्वप्रथमस्य सम्बन्धान्। निरंशार्यस्तिहार्ः प्रवेटविरिश्लारं गैरर**स्वे**भर्तिनाव्यवश्रान्यस्याम्बयाव्यस्यान्यस्याद्तराहार्गिरदेशःउत्तरर्गिर्स वेषा**षु**त्तातृ॥क्षिणिकेत्रकेडरेनवेचसेवेषः केनगेहहिवेषाकस्मार्वेचाणासमुर्घेचार्येतान्॥स

production of the second

तस्मादन्तरा होतव्या देवलोक एव हूयन्ते ॥ १३॥ यत उभयोदोषः तस्मादन्तरा मध्ये होतव्या आहुतिः । कस्तस्य गुणो भवति । उच्यते । देवस्थान एव हुता भवति । पूर्वामिति मध्ये । मध्यमदेशप्रशंसा च । एवं देवलोक पवेति च स्तुतिः । 'मध्ये हिवः' इति स्तूयते ॥ यां हुत्वा पूर्वामेपरां जुहोति सापकामन्ती स पापीयान् यजमानो भव-ति ॥ १४ ॥ पूर्वामाद्वति द्वत्वा पश्चिमदेशे यामाद्वति जुहोति सापकामन्ती नामाद्वतिः । अपक्रमयतीत्यपकाम-५ न्ती न श्रेयसः प्रत्यापयतीत्यर्थः । अतश्च स यजमानः पापादिष पापः दारिद्रवयुक्तः ।। या परापरां संहतां जुहोति साभिकामन्ती स वसीयान् यजमानो भवति॥ १५॥ यामाहुति प्रथमया परांपरां संहतां जुहोति सा अभिकामन्ती। अभिकामन्ती नाम आभिमुख्यगमनात्। स यजमान ईश्वरो भवति॥ यामन-ग्नी जुहोति सान्धा तया चक्षुर्यजमानस्य मीयते सोऽन्धभावुको यजमानो भवति ॥ १६ ॥ यामाहुति ह्यस्रिरहि-ते देशे जुहोति असमिद्धे हुतोपरिभस्मनो भवत्यसौ अन्धा नामाहुतिरप्रकाशकत्वात्। स यजमानः आन्ध्य-१० शीलो भवति । जन्मान्तराभिप्रायं ताच्छील्यम् ॥ यां धूमे जुहोति सा तमिस हूयते सोऽरोचको यज-मानो भवति ॥ १७ ॥ यामाहुति धूम एव प्रक्षिपति स यजमानो गुणवानिप अप्रकाशो भवति ॥ यां ज्यो-तिष्मति बहोति तया ब्रह्मवर्चसी भवति तस्माज्ज्योतिष्मति होतन्यम् ॥ १८ ॥ यामाहुर्ति ज्योतिष्मत्यग्नौ जुहोति तया आहुत्या ब्रह्मवर्चसी दीप्तिमान्। यस्माच्वैतदेवं तस्माज्ज्योतिष्मिति होतव्यम् ॥ एवमसमै क्षत्रमम्नीषीमी इ-त्यानीषोमीयस्य ॥ १९ ॥ उपाध्यायवत्सदार्मणः प्रयोत्रस्य भट्टदारिलस्य कृतौ कौशिकवृत्तौ चतुर्थी क-१५ ण्डिका ॥ ॐ । अन्नीषोमा सवेदसा ... । १ ॥ इति यथाऽऽग्नेयस्य होमविधिः एवमग्नीषोमीयस्यापि हविषः । 'उदेनमुत्तरं नय' ' इत्यत्रातिदेशे प्राप्ते मन्त्रान्तराण्याह । 'अस्मै क्षत्रम् ' इति वैदिकः एकः । कल्पजाश्च त्र-यः। समानविधानत्वात्। कर्मणां प्रकरणविशेषादेवमित्यत्रैव । अत्रोच्यते । ' स्वाहान्ताभिः प्रत्यु-चं होमाः ' इति सर्वार्थेन विधिनाऽऽज्यभागस्य निर्दिष्टस्य जुहोतीत्यर्थविधानादत्र कर्मणामर्थ-वस्त्रम् । अग्नीषोमीयस्येति इविहोमिनिर्देशः । किमर्थम् । लिङ्गदेवतासंबन्धेन भविष्यति । आग्नेयवदनर्थान्तरः २० संबन्धार्थत्वात् । हविषो निर्देशस्य प्रथमस्याकल्पजत्वात् । निर्देशार्थः इतिशब्दः । पूर्वहिविर्निर्देश उ-त्तरैरसंबन्ध इतिना व्यवधानात् । पेन्द्राग्नसंबन्धो वचनात् स्यात् । तसादुत्तरो हविनिर्देशः उत्तरैरभिसं-बन्धार्थत्वात् । लैङ्गिकं कर्म । ' उदेनं ' मन्त्रसंबन्धः केन तर्हि । इविषा । कस्मात् । मन्त्राणां समुचयार्थत्वात् । स-

र्वमन्त्रं वृहित्। भननुत्र प्रानुमंत्रकार्मादः धनएक्चान्यव्स्तृतिक**रतार्तित्वर्गुर्जनप्रसीतिकस्य** र्षामें दुरें हाँ भीराच्ना रिनर्ति च्लार्भः ॥७॥श्रेद्राप्रस्यह्नियोमानास्थायोगपूर्वमें द्राष्ट्रस्यहू नियो जहानि "रेहाप्रस्थितपप्रीषामीयव्याख्यातप्रतिमेत्रेच्यवहार्रान्स्युचेम्तुं स्तुन्तुं स्तुन्तुं श्चनमत्रमने थः स्यात्रे । ता चरुरायु मृमा् वास्याप्रद्रणा ७ प्रा क्रा स्वर स्वार पोर्च वाहो में । सर्वे वा अनरनः सस्त्वास्ट्रवेदोमस्याद्भित्ति स्विष्ट्रकर्गभयम्भस्य छनः प्रणोपस्रादिस्य नीद्रोमान वनः॥७१।सम्बिहामःभभाद्रदेवेतुपाद्यहिमाःपन्।।७११काष्ट्रम्यऋगष्टियवामप्रयदिनिनित् **द्रोमःसंबंधार्यःग्यनेत्रात्रार्थसंस्क्रिनहामसम्बद्धानानामान्।सब्धनहारःपारक्रमासार्** चारिनापस्यक्रमस्यभिधतारन्थेकप्राद**िष्टक्तर्शिक्य्यलात्**मतीसद्भावेचात्त्रम्सा पुर्वेषार्वेणार्यायमास्यः मार्क्ष्यकत्राष्ट्र क्रिक्षान्यः । भूषान्यः । भूषान्यः । भूषान्यः । भूषान्यः । भूषान् मिरुकराज्यनभगन्त्रापान्त्रेगपान् सिरुकत्। भनिपान् केनम् नाज्यूरान् स्वान् स्वान् । स्वान्धावारा *अन्तिपिस्टिस्नापभानेषाञ्चनेत्रएवेनेभपानेषायोः*समुन्यायपानेणाहामाविति।प्रयम् ज्ञथ्यापात्प्रभागानप्राकृतंत्रमूर्धेभिष्टकृतासहित्यचनात् भूमन्युक्ते वार्ने षाज्यह् विः पुन्पार्वणा शनाकुमान्त्रियम् स्मान्। अञ्चेतन्यभायं मिर्गे अचनुना अनुमनी संयोगप्राने णार्गनि स्यायं अपय नापानेणा है। नानिक्रेने[प्राप्तर्था मर्रागिरः)। कालमुरी गुप्तिनम्पाला मुन्ति । निक्रना कालगामार निर्मित <u>भागवूभ्यानमान्यत्रानेर्वनेनथान्दश्यमामाभ्यापाक्युतार्व्ययेतरन्सन्बद्धन्यसमा</u> सन्विपानपानेणानित्युन्रत्रव्यव्यासियानानुगुरुगापश्चारित्रूणोगुसास्यापानेणहे।यनेत्रः ण्यन्द्रवाषारुष्वन्भाग्ध्यमित्यमावास्यायाम्केकाभयृताविषक्मेनाद्रिर।<u>स्य</u>त्यास्विधा नंदर्रापूर्णमासिक्ताराधेंद्राममह्णानुगमान्द्रावः प्रस्यादिक्तीनकाल्यानेक्षे गुपाने गया र्वित्याम्:॥अन्यकालमु पूर्वापम्ब्रारिनि । प्रनेपस्कमम्यागृने चनान्।। ~~पद्रतेषु च्रिप्ट्रेवे~~ चनार यमः ग्रेनीमित्युन्तिन्द्यात् नत्यात् ग्रेषे वैष्युन्तिनिम् निकलान् ग्रेयन् नादेन युद्दनिन्धि भानूगव्यवस्खादेवनावित्रापः धर्मयहणहेर्नुः ॥सापने **पुन्यना**हेन्स्यासापदेकुरुन्द**िसनाक्ष** न्यात्रिथातत्कार्यवेषः॥समृक्षद्रामा उच्यत्॥भावत्यसाद्वित्रयंगसम्भिद्दोवे॥कामायत्त

र्वमन्त्रसंबन्धं हि हविः । अतश्च प्रतिमन्त्रं कर्मभेदः। अत एव च ' अन्यत्र सौविष्टकृतात् " इति कर्मप्रवृत्तिप्रसङ्गनिवृत्त्य-र्थमिद्म् ॥ इन्द्राग्नी रोचना दिवः...इति ।। २ ।। चतुर्भिः ।। ऐन्द्राग्नस्य हिवषोऽमावास्यायाम् ॥ ३ ।। एवमेन्द्राग्नस्य हिवषो जुहोति । ऐन्द्राग्नस्येति अग्नीषोमीयवत् व्याख्यातं प्रतिमन्त्रं व्यवहारिनवृत्त्यर्थम् । अतश्च वैश्वदेवेऽपि चा-न्त्येन मन्त्रसंबन्धः स्यात् । तन्निवृत्त्यर्थम्मावास्यात्रहणम् ॥ प्राक् स्विष्टकृतः पावंणौ होमौ । ' सर्वेषा-

- ५ मुत्तरतः सकृत् सकृदवदाय' इत्यादि चोदितं स्विष्टकृतम् । प्रथमं स्विष्टकृतः 'पूर्णा पश्चात्" इत्येतौ होमौ भ-वतः । समृद्धिहोमाः । 'आकृत्यै त्वा " इत्यादयो होमाः पञ्च । काम्याश्च ॥ ४॥ 'पृथिव्यामश्चये ... इति" । इतिः होमसंबन्धार्थः । अतश्च अत्रायं 'संस्थितहोमः समृद्धिः शान्तानाम् " इति संव्यवहारः । पाटकमात् पार्व-णादीनामस्य क्रमस्य सिद्धत्वादनर्थकं 'प्राक् स्विष्टकृतः ' इति । अर्थवन्तात् । आनुमतीसद्भावे आनुमत्या ऊर्ध्व पार्वणादयो यथा स्युः 'प्राक् स्विष्टकृतः ' इति । यदा च 'अर्धाद्धतिः अनुमती " तदा
- १० स्विष्टकृदाज्येन । अथवा प्रधानशेषात् स्विष्टकृत् । प्रतिपत्तिकप्रेसु आज्यहविः पुनः स्यात् । शेषभावाद् आज्यतन्त्रेऽपि । स्विष्टकृतो विधानं आज्यतन्त्र पव च । पार्वणयोः समुच्चयार्थं पार्वणौ होमाविति । अथवा 'आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्रमूर्ध्वं स्विष्टकृता सह '' हति वचनात् । अव्यक्तचोदनेष्वाज्यहविष्णु च पार्वणादीनां कमान्नियमः स्यात् । अत्र त्वनियमार्थमिद्म् । अथवा आजुमतीसंयोगे पार्वणादीनां निवृत्त्यर्थम् । अथवा वा पार्वणादीनां विकृतौ प्राप्त्यर्थम् । काळसंयोगाद्धि न स्यात् । समुच्चयश्च विकृतौ काळनाम्नीदेवताभि-
- १५ धानात् । स्तुतिभाजो मन्त्रा' इति दैवते । तथा च 'दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयज्ञाः'' इत्यर्थः । तदेतत् सूत्रं तद्व समास्तिन विधानं पार्वणावित्युत्तरत्र व्यत्यासविधानात् ॥ पूर्णा पश्चात्' इति पौर्णमास्याम् ॥ ५ ॥ पार्वणहोममन्त्रः ॥ यत्ते देवा बक्रण्वन् भागध्येयम्' इत्यमावास्यायाम् ॥ ६ ॥ एकेका । उभयं न । अविधिकमत्वादिदम् । व्यत्यासविधानं दर्शपूर्णमासविकारार्थे होमग्रहणात् । आज्यहविःप्रसङ्गाद्विकृतौ च काळसंनिकर्षेण पार्वणयोन्व्यत्यासः । अन्यकाळेषु पूर्णा पश्चादिति पूर्वपक्षे कर्मप्रयोगवचनात् । अद्भुतेषु । च त्रिपर्वचचनाद् । अत्यक्षतेषु पूर्णा पश्चादिति पूर्वपक्षे कर्मप्रयोगवचनात् । अद्भुतेषु । च त्रिपर्वचचनाद् । अत्यक्षतेषु ।
- २० यमः । नैमित्तिकेषु च निमित्तान्तरप्रवृत्तिः स्यात् । भैषज्येषु ' च निर्निमित्तकत्वात् । व्यक्तचोदनेषु देवतालिङ्-गात् व्यवस्था । देवताविशेषः धर्मग्रहणहेतुः । सांपदेषु वचनात् 'उत्तरस्यां सांपदं कुरुते ' इति । सेनाकर्मसु प च यात्राधिया तत्कालसंवन्धः ॥ समृद्धिहोमा उच्यन्ते । अक्तूपै स्वास्वाहा । इति प्रथमे समृद्धिहोमे । कामाय त्वा

खांदीनिह्त् याभ्यस्थितेम् प्रवरम्भवेत्त्त्ति।यपातक्ष्मियाग्वन्त्रात्भवद्वेत्य्यस्यान्त्राः न्णमीनयमन्त्रम् वृद्धिमान्त्रपृद्धिः । यस्यसम्भित्ते मणाक्ष्येताकामृयुत्तासम्भेता बाहेनिग्नत्र्यसम्भित्त्यस्यानाममिति प्रवर्णभाग्यस्य । ता गष्ट्रियामप्रयम्मासमितिभिन्मभनापनन्तर्नामन्यरिन्। एताभिःसन्तिनिभःभजाप ननन्देनान्यहत्यानयानं सुद्रेयात्॥भाषययदुन्तनम् वहामाः भकाम्यान्यनिक्तनकाम्याः उन्यते॥सर्वे नयः प्रजापनेश्वकाम्याः च्युन्। सन्तत्यः प्रजापनेश्वकाम्याः अमस्याग्यानं विगृत्वान् कारहेयं कर् णाचीभयाः काम्यूलसन्नतिश्वरूष्यं न्यारिनिभसन्निष्यु नहमंत्रलान्। तृनिहे कारिनेहे ममप्रत्ययः॥सम्भिद्रामनंत्र्वितिकारणकारणात्॥६॥उपसीयीज्येनर्वेषामुन्द्रनःसंकेष् करवृद्ययनम्भाक्तमीनयनदिकान्॥उन्यन्॥उनरः उनरादेत्राम्भाषयदिक्राविक्रोषया।श्रीप धार्मर्वपासुनेरनः सक्त्यकृतंविधः। स्विषाहिवषाहिनहिवः सविधेः॥ नहवीषिनिविविधेषान्।। वान्नात्रातर्रावःसरूदवनार्थसंस्ट्रवदानं नसुवगहामानदवनसुवस्राभाषार्याने गणाननेत्रे हण्मन्यान्यान्याद्वर्षिचार्वययाम्यान्यान्यान्यान्यान्यान्यान्यनायनाचनान्यनीतिप्रस्भिधारणायाम्ननहर्वी षाितृत्रनिषेशुः सर्वेषुणितिहरीवरिभसंबंशोत्॥सुमानदेत्रे । खुक्तमंसुएकदिविष्टेनसङ्दर्देनिय्<mark>यी</mark> ग्रहगेग्वुह्वीविग्रक्षेणपादेवानामाप्हाब्मेवःग्रे।उनर्प्रवीर्धेव्युनेहत्वास्वेत्रायाभूने।यान्हीतग उत्रवृतकाषामयुन्हुनार्थगभूनामराषः॥सिष्ठताप्रायित्रीयान्होमान्जुहो।त्।।सेवप्रा यित्रतीयर निप्रकृते भी पिप्रिति साधने यथा स्यारि भिनेत्र कर्ण नियम कारण सर्वे स्थारी ॥ *प्रेर्शिनेत्रयाजनमञ्ज्ञापुन्त्रम् युर्त्रप्रमारात्रः। ऋग्तुप्तेमन्तिद्द्यमृत्यन्मासन्*क भेतिनचनान्।हामुएनस्यापिनिनियागः।।उभयानिक्रम्भिम्**ञ्**यउभयसेयागान्।।सर्नेप्रा र्यश्चितीयानापुनिनिद्धाद्रयामात्रवानयाःसमुच्चयःस्वाहरूभ्यद्वतिहारद्रायाःसमञ्जापन *म्यंनिविषारान्भसन्त्रायभितीयनचनान्भासनेत्रायश्चिनीयत्रहणज्ञहानियहणाञ्चाञ्चा।* **४४ गयनास्त्रनेयरम्मी निन्तस्त्रनास्मितिहोमा।यन्त्रस्त्रनिसास्यहामःस्तरनयरस्यती**

स्वाहा इति द्वितीये । समृद्धिहोममन्त्रे समृधे त्वा इति तृतीयपक्षे । कर्मप्रयोगवचनात् । अद्भुतेषु यथा वचना-दनियमः। नैमित्तिकेषु च निमित्तान्तरप्रवृत्तिः स्यात् समृद्धिहोमे। आकृत्यै त्वा कामाय त्वा समृद्धे त्वा स्वाहा इति चतुर्थे समृद्धिहोमे । ऋचा स्तोमम्....। ७॥ इति पञ्चमे । आज्येन होमग्रहणात् । समृद्धिहोमेषु संपा-ताः ।। पृथिव्यामग्नये समनमन् इति संनतिभिश्व ।। ८ ॥ प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति च ॥ ९ ॥ एताभिः सँनतिभिः प्रजाप-

५ ते न त्वदेतान्यन्य इत्यनया च जुहुयात् । अथ यदुक्तं 'समृद्धिहोमाः काम्याश्च " इति । के ते काम्याः । उच्यते । संन-तयः प्रजापतेश्च काम्याः कमसंयोगात् तिहुङ्गत्वाच्च । चकारद्वयकर-णाच्चोभयोः काम्यत्वम् । संनितिभिराज्यं जुहुयादिति । संनितिषु बहुमन्त्रत्वात् तत्तिहिङ्निदेशाद् हो-मसंप्रत्यः । संनितिहोममन्त्रेष्वितिकरणकारणात् ।। उपस्तीर्याज्यं सर्वेषामुत्तरतः सकृत् स-वृदवदाय । तत् किमनियताद्देशात् । उच्यते । उत्तरतः उत्तरदेशात् । अत्र देशविशेषणार्था प-

- १० ष्ठी सर्वेषामुत्तरतः। सकृत्सकृत्संबन्धः। सर्वेषां हिवणिमिति हिवःसंबन्धः। ' न हवींषि ' इति प्रतिषेधात्। वीप्सा प्रतिहृविः सकृदवदानार्थम्। सकृदवदानं च स्रुवेण होमार्थम् । द्विरवतम् । स्रुक्स्थम् । विभिषारयित ॥१०॥ अवत्तप्र-हणं सर्वस्यावत्तस्य द्विरभिघारणं यथा स्यात् ॥ न प्रत्यवदानम् । 'यतोयतोऽवद्यति " इति प्रत्यभिघारणे प्राप्ते ' न हवीं-षि '।।११॥ इति प्रतिषेधः। सर्वेषामिति हविरिभसंबन्धात्। समानदेशेषु कर्मसु एकहविष्ट्वेन सकृद्वदानं यथा त्रहणमेकहिविषि ।। आ देवनामिप... होममन्त्रः । * ' उत्तरपूर्वाधेंऽवयुतं हुत्वा सर्वप्रायश्चित्तीयान् होमान् जुहोति ॥१२॥
- १५ उत्तरपूर्वकोणेऽवयुतं हुत्वा पृथग्भृतमित्यर्थः । स्विष्टकृतम् । प्रायश्चित्तीयान् होमान् जुहोति । सर्वप्रा-यश्चित्तीय इति प्रकृती । श्रेवेऽपि प्रतिविधानं यथा स्यात् । प्रिमन् प्रकरणं नियतकारणं सर्वेशब्दात् । इदं विधानप्रयोजनं मन्त्रेष्वतिक्रमार्थम् । पुरुषधर्मातिक्रमे तु ' पुनर्मेत्विन्द्रियम् " इति । ' उत्तमा सर्वेक र्मा " इति वचनात् होम एकस्या अपि विनियोगः । उभयातिक्रमे समुच्चय उभयसंयोगात् । सर्वप्रा-यश्चित्तीयानां 'पुनमैत्विन्द्रियम् ' इति चानयोः समुच्चयः ॥ स्वाहेष्टेभ्यः... ॥१३॥ इति द्वादश योज्या मन्त्राः 'यन्से
- स्कन्नम् 'इति पाठात् । सर्वप्राश्चित्तीयवचनात् सर्वप्रायश्चित्तीयग्रहणम् । जुहोतिग्रहणाचाज्यम् ॥ इति पञ्चमी कण्डिका ॥ ॐ। यन्मे स्कन्नं ... यदस्मृति र इति च स्कन्नास्मृतिहोमी ॥ १-२ ॥ ' यन्मे स्कन्नम् ' इति आज्यहोमः स्कन्दने । ' यदस्मृति' इ-उत्तरश्वान्धमिति मन्त्रलिङ्गादयो स्विष्टकृत। अत्रश्च 'ऊर्ध्व स्विष्टकृता सह '' इत्ययं विशेषः ।

वि<u>दि</u>हीनाम्मृती **भ्रायद्ववात्रयनीतिसंभ्छनहामः अयदयनारं नृ**स्त्रंभूभर्थस्त्रत्वानुगानि च क्षेचेरेणुज्यक्रमभानानुगन्याचमनसस्यन्द्रिन शोपकंशमस्थितहामनचनेन्द्रमेनेराखन्ह चन्त्रमभराये अथादतीनामिनुनचनात्॥भाद्यसत्रस्यरः एषास्यानाः गमनसस्यन्द्रस् मुमर्गिकनहामाने चतुर्यहोतेन गर्यन जुहुयो नू गमन मस्पनर निचतुर्यहो ते सुन्वमीन स्यास स्छित्हाम् लस्यान्ते अस्पानामानस्यान्। ठीत्रायपंचरहानं क्रियानी ते । उत्यति। पंच मपुनतुर्भः मंचेथायान्तासम्बद्धानुर्थयहणाभानस्य प्रदानले॥ ६॥ वहिराज्यतीयणान्ति ष्ट्रियेलिन्स्बमनरिक्षायं बेतिमञ्चदेवेल्ययं॥वेदस्तरुणदुर्भामासाद्युपप्सस्बानस्ब तम्ब्रस्यातृगभाज्यत्रोषेषाज्यत्राष्ट्रान्यायत्रत्राच्यत्रीष्ट्रिययेलाननीत्यनेनायमनस्य ज्यराष्य्रहणप्रदक्षिणस्याप्रयोजनां ये।सर्वन्नान्जीत्य्रे ज्याहार् गसाकां सत्वान्। न्वाप्रत्येकु मध्याहरःपाणिप्रशाबनमंत्रवत्रार्भगत्वंत्रःपाठमितिसहतंत्रणाम्यासप्राष्ट्रीर्थगसंवर्धिः कमित्यतुत्रहरतियथारेवतमनयोक्तं।।वेहिरतुत्रहरितः।अद्योययारेवतंद्रदेखानेत्रयुज्यो <u> अधिः । अभीषामागृष्ठतृहीनुः साहितिष्ठरर्शन्मत्योत्ते। देने घुतुगष्टन्ति । प्रयोग्रेदेनताभाजात्।</u> मन्यताननिद्रभाकनान्दिरायनन्दर्भमरंसुनंगसुनं मुत्रोधार्यात्र।सुनम्त्रीर्म्णपन्ति॥ कृत्यदान्यधान्यान्सं व्यानग्रीन्थान्यान्यान्यधान्यायदान्यान्यस्य विश्वत्यान्यस्य मताबुभागारिन्॥मस्ताबुणवं वादिस्रोग्नुहस्तनसुब्धारणम्युन पान्य यात्रीमस्ताब्या॥ ६ <u> ॥खुर्रामिस्टर्गर्भनेषात्र्नेसुन्योत्रदंउं निस्थान्।।वद्याकि चिन्यचस्यभागपारः।।प्रमारान्॥</u> नान्। एथ्रामीनि दिनीयासमिर्स नितने याँके के सिन्स विमाष्ट्रि ॥ पारे वेके तोता वः युग्वर सिण्नपणिनाद्रम् थ्यन्॥ई रासणनायित्रान् रच्यक्रमान् कमन् विष्णाः क्रमास्तिर्धिष ने <u>पुरनातुम्बरीत्मये भवे चांजपना रारम्य</u>निष्यो। क्रमान्क्रमतेकतो पूर्वन्यसम्बर्धातान्।। भूषेकएन्**मन्: कृत्मान्त्रभन्ति उन्यतेना मने** यत्नान् ॥ प्रतिमन्त्रात्ः ॥ दक्षिणन् पार्ट् नक्समेतिव काः क्रमासाति विषद्णमन्ति नेष्मान स्त्येषा अनन्त्रयातनाहिष् नियमः॥ संज्ञायाति ग

ति विहितोऽस्मृतौ ॥ यदव त्वा प्रयतीति संस्थितहोमाः ॥ ३ ॥ ' यद्य त्वा '' अष्टर्च सुक्तम् । अर्थस्क्तत्वात् । विधिक्मं चेदम् । अन्यक्रमभावात् । तथा च 'मनसस्पते '' इति ज्ञापकम् । संस्थितहोमवचनं क्रमभेदार्थम् । बहु-वचनं क्रमभेदार्थम् । 'आज्याहुतीनाम् '' इति वचनात् आज्यसंप्रत्ययः । एषां संपाताः ॥ मनसस्पते इत्युत्वम् । संस्थितहोमान्ते । चतुर्गृहीतेन ॥ ४ ॥ आज्येन जुहुयात् । मनसस्पत इति च चतुर्गृहीतेनेत्युच्यमानेऽस्यासं-

भ सिथतहोमत्व । चतुर्गृहातन ॥ ४ ॥ आज्यन जुहुयात् । मनसस्पत इति च चतुर्गृहीतनत्युच्यमानऽस्यास-भ स्थितहोमत्वं स्यात् । ततश्च संपाताभावः स्यात् । अथ पश्चगृहीतं कस्मान्नोक्तम् । उच्यते । पञ्च-मस्य चतुर्भिः संबन्धोऽर्थान्तरसंभवातः । चतुर्श्रहणाभावेऽसहप्रदानत्वम् ॥ विह्राज्यशेषेऽनितत पृथिव्यं त्वेति मूलमन्तरिक्षाय त्वेति मध्यं दिवे त्वेत्यप्रम् ॥ ५ ॥ वेदेः स्तरणदर्भानाज्यदोषे स्वस्थानस्थि-ते स्रक्षयति । आज्यदोषे आज्यधान्यां यत्र दोषः स्यात् । पृथिव्यं त्वानजमीत्यनेन मूळम् । अन्तरिक्षाय त्वानजमीत्यनेन मध्यम् । दिवे त्वानजमीत्यनेनास्रमनित् । आ-

ज्यशेषप्रहणं म्रक्षणस्य प्रयोजनार्थम् । सर्वत्रानज्मीत्यध्याद्वारः । साकाङ्क्षत्वात् । न वा प्रत्येक-

- मध्याहारः पाणिप्रक्षालनमन्त्रवत्' ॥ एवं त्रः ॥ ६ ॥ पाठ्यमिति । सह तन्त्रेणाभ्यासप्राप्त्यर्थम् ॥ सं बहिरक्तम्' इत्यनुप्रहरित यथादेवतम् ॥ ७ ॥ अनयाक्तं बहिरनुप्रहरित अग्नौ । यथादेवतिमन्द्रस्थाने प्रयुज्याग्निम् । अग्नीषोमौ गच्छतु ह्विः स्वाहेति प्रदर्शनम् । अन्यक्तचोदनेष्विन्दं गच्छतु ' इति प्रयोगो देवताऽभावात् ।
  सर्वयज्ञानां चेन्द्रभक्तित्वात्'। ' इन्द्रं यजते ' इत्युत्तरेष्वेवम् ॥ सुवमग्नौ धारयित ॥ ८॥ स्रुवमग्नौ स्थापयित
  कर्ता ॥ यदाज्यधान्यां तत् संस्नावयित । आनयित । आज्यधान्यां यदाज्यं तत् तस्मिन् स्रुवे धारयित ।
- १५ संज्ञावभागाः .... इति ॥ ९ ॥ संज्ञावणमन्त्रः । दक्षिणेन हस्तेन स्नुवधारणं सन्येन आज्यधानीसंज्ञावणम् ॥ सुवोऽसि घृतादनिशितः ... इति सुवं प्राग्रण्डं निद्याति ॥ १० ॥ वेद्याम् । क्वचित् मन्त्रस्य भागपाटः प्रमादात् ॥ विमुञ्जामि ब्रह्मणा जातवेदसम् ... इति समिवमादवाति ॥ १२ ॥ अनया कल्पजया । समिद्ग्रहणमविधिकर्म-त्वात् ॥ एघोऽसि इति द्वितीयां समिदसीति तृतीयाम् ॥ १२ ॥ तेजोऽसीति मुखं विमाण्टि ॥ १३ ॥ पादेन कर्तात्मनः मुखं द्विष्येन पाणिना शोधयति ॥ दक्षिणेनाणिन त्रीन् विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णोः क्रमोऽसि इति दक्षिणे-
- २० न पादेनानुसंहरित सम्यम् ॥ १४॥ वेद्या जघनाद्रारभ्य विष्णोः क्रमान् क्रमते कर्ता प्रतिमन्त्रं समसंख्यत्वात् । अथैक एव मन्त्रः कस्मान्न भवति । उच्यते । नामधेयत्वात् प्रतिमन्त्रभावः । दक्षिणेन पादेन क्रमते वि-ष्णोः क्रमोऽसीति । त्रिप्रहणमत्रानियमनिवृत्त्यर्थम् । अतश्च चातनादिष्वनियमः ११ । संज्ञाया विधा-

नात्।।धनुसंहरीनुसब्येपादंपुचात्सहृतंद्शिणुस्यह्ररीनुज्ञन्तेग्एतंत्रिच्यिक्तेम्शूगर्छ॥सूर्यस्य। द्यामितिक्भिर्श्सणमान्तेतेगसर्वस्याद्यत्मित्यन्ति। भावात्।) मभिद्क्षिण श्रीवन्तवादिविष्यवित् तेन्न्तिष्या वृग्णे।। जुण्मास्वीरत्यादियमास तेगभाष्त्रप्रहानिः ऋष्यद्वार्यायनम्यामादित्यमीस्त । कर्त्ताहिनासामे विधिकमेलान् गुनना षात्यनेनयहणसभिन्तारिकेगुभानानूभानीनुन्येगभानांवरिन्धिकमेल्वेदेदस्यनुन्नेनेस् नापरेणात्रियुरपात्रप्रित्रत्यान्रणोग्निमाप्रीहिषामय्। अवद्यानमञ्जिषनावरिषप्त्या चन्त्रीनिन्यतिगसपुद्रवः प्रहेणामिर्निर्देननामरनिन्।गपुष्नादेभनाप्यनसर्वाये नंसर्वतः हत्तानपापयातांगामतरायनदाषोगद्दि उत्तरदेवे क्लिला पापि हिं डामयास *वर्रानम्*तेनात्मनादकेनप्रत्यंत्रारास्याभ्यस्याक्त्रतापत्यानुद्धाविहः करे।निपरिश्रीक वायंवीरस्तरणमेकननत्रविह्याच्य्रयागातृगनिस्यन्ववनिहिषानायनमावर्नेनेभसम् इंबः परिणामीतिनाद्दाः यामिरंज्नास्रीतस्तेत्रो जापितिष्ठामेषानुवरीतस्तं समुदंवः प्रहिणामी स्पृतंत्रत्योपात्र्भवृत्यस्त्रत्याः सहिताकेम्बा्यः प्रतस्यविधिकमीर्षसमुदंवः प्रहिणामीस्यस्य विधिकमेलमन्येकमभावानु॥ इरंजनासरतस्यविधिकमे मृत्यकमभावान्॥ इरंजनास इत्यस्यविधि क्रमंबंबिक्स्मणाविक्लोमानवावृग्तुभ्राहिविधिकल्पेन्गानात्स्राण्डे गवीरपञ्यहेभ्यामीमे भितुन्वविनारिंगपत्नीयाअदिण्यास्मिण्याणिनात्त्वना सूर्वजीः वयोत्।वीरपत्नीतिकस्पेनप्रया भागासाद्रानीरपत्नीतंगस्त्रीणासर्वे उत्ते एकि क्षेत्रे मुन्तित्र तपनपुर निकल्पजयासिय मार्गायात्रागसामद्भरणमार्वायक्रितात्र्गतन् स्त्यत्तेननिजात्वर्शत्माक्षिस्हिनिर्भाः प् सुंखा। उर्यहोत्हीत्राचात्रिकात्रिकात्रिकात्रिकात्रिका वर्षात्रिका वर्षात्रिका वर्षात्रिका वर्षात्रिका वर्षात्र पॅत्रकरणिक्तेषान्।।परिषिन्यतिमंत्रगैतेचारनलान्॥६)।पूर्णपात्ररिसणागबस्तर्कर्मापो षणसमर्चेषूर्णपान्।त्रीह्यादिषान्यरानं॥दक्षिणान्;चनमन्यदक्षिणास्त्रान्दिनपूर्णपानस्य

नात् । अनुसंहरति सब्यं पादं पश्चात् संहतं दक्षिणस्य हरित कमते । एवं त्रिष्विप कमेषु ॥ सूर्यस्यावृतिमिति अभिदक्षिणमावतंते ॥ १५ ॥ सूर्यस्यावृतिमिति पश्च विधिकमत्वात् । विधिकमें स्वक्रमे कमेभावात् । अभिदक्षिणावृत्तिवचनं 'नाग्निं विपर्यावतेत' इति प्रतिषेधात् ॥ अगन्म स्वः इत्यादित्यमीक्षते ॥ १६ ॥ अग्निगृहान्निष्कम्य द्वाभ्यामवसानाभ्याम् आदित्यमीक्षते कर्ता । द्वे अवसाने विधिकमत्वात् । न च
'अजैष्म ' इत्यनेन प्रहणमभिचारिलङ्गाभावात् । भवन्ति चान्ये भावाः । तद्विधिकमत्वम् ॥ इन्द्रस्य वनसा...इति । ऋचा । अपरेणानिमृदपात्र परिहृत्योत्तरेणानिमापो हि ष्ठा मयोभुवं इति मार्जियत्व बहिषि पत्या
अञ्जलो निनयित समुद्रं वः प्रहिणोमि इतीदं जनास इति वा ॥ १७ ॥ पश्चादग्नेः जाङ्मायनं सर्वायतनं सर्वतः हत्वा न चापि यज्ञाङ्गानामन्तरायने दोष इति उत्तरदेशे स्थित्वा 'आपो हि ष्ठा मयोभुवः ' इति स्कतेनात्मन उद्केन प्रत्युचं शरीरस्याभ्युक्षणं कृत्वा पत्न्या अञ्जलो विहः करोति । परिभोजनीयं वेदिस्तरणमेव । केन । तत्र बहिःशब्दप्रयोगात् । तिस्मिन्नेव च बहिषि जाङ्मायनमावर्तते । 'समुद्रं वः प्रहिणोमि इति' द्वाभ्यां ' इदं जनास' इति स्कतेन वा । 'आपो हि ष्ठा मयोभुवः' इति स्कतम् । समुद्रं वः प्रहिणोमीत्यनेनान्तर्यात् । विकल्पे तृत्तरयोः संहिताक्रमबाधः पूर्वस्य विधिकर्मत्वमन्यकर्माभावात् । ' इदं जनास ' इत्यस्य विधि-

कर्मत्वं विधिकर्मणो विकल्प्यमानत्वात् । तुल्यं हि विकल्प्यते नातुल्यम् ॥ वीरपत्यहं भूयासमि-१५ ति मुखं विमाण्टि ॥ १८ ॥ पत्नी आर्द्रेण दक्षिणेन पाणिनाऽऽत्मनो मुखं शोधयित 'वीरपत्नी' इति कल्पजेन । प्रधा-ना ह्याशीः । वीरपत्नीत्वं स्त्रीणां सर्वकल्पेषु अभीष्टम् ॥ वतानि वतपतय' इति ॥ १९ ॥ कल्पजया समिध-माधायाग्नौ । समिद्ग्रहणमविधिकर्मत्वात् ॥ ततः । सत्यं त्वतंन... ॥ २० ॥ इति । अग्निं सहहविभिः प-युक्ष्य । उदग्गृहीतहविःशिष्टानि स्वीकुर्यात् कर्ता । बहुवचनमाज्यापेक्षम् । 'परिषिश्चामि जातवेदः 'र इति शे-षः प्रकरणविशेषात् । परिषिच्येति मन्त्रगतचोदनत्वात् ॥ पूर्णपात्रं दक्षिणा ॥ २१ ॥ ब्रह्मकर्नृभ्याम् । पो-२० षणसमर्थं पूर्णपात्रम् । वीह्यादिधान्यदानम् । दक्षिणावचनमन्यदक्षिणासंशब्दिते पूर्णपात्रस्य

भिरूत्यर्थे ॥ यः स्वयं क्रेतिनस्यद्राषमाह् ॥ ७ ॥ नारक्षि शृहिनः क्वनीतयः क्रुरुत्वस्यामात्मनः **क्रुरुत** इतिब्रासणे ॥ छ। परेणेनकारयेन्। यतायंदाषुः श्रुखने गमासूनः छत्यां सुरते गया दक्षिणां नर्दे द्रानु गरुत्या वनह विषाविना चाहे तुलानु गड़िया वस्तु ने याचे स्वति स्वति । वनियलास् बहिषःसाह्यायत्ताःसरक्षिणाः॥हैनिर्यहणप्रधानापुनस्णाये॥नचारुषायंत्।।रात्मन दक्षिणावचनान्।) महरुकल्पनात्रेसमाञ्चा। उपस्थानेन पार्गान्मवगादिषुस्वयंकर्तत्व।। र (संणाभा<u>नात्।। वै</u>ञ्चरेनइतिनिञ्चानायुःकामायनैनहत्यति विजनेनार्णकंको द्रांतम्नुमेनये ने॥उपसीर्ज्ञयनीसुराहरणानिगु•्राच्नाहायश्राख्यात्साज्यानेगजन्त्राहायेकार्ना रिभस्यात्रास्युणानित्यपंक्रतान्त्रभू।जयनियुजुमानोरक्षिणाराने।जरकारुव्चेनानुश्चेत एवपाक्एवा यो गजनाहार्यर निकेन्कार गिन्हेनामाह गर्भा यद्वपक्रयानिक प्रवृतिकर न्बाह्यिणाना[स्यते।यद्धिरतमनापूर्वणसंबंधगतुद्धिराणमप्रिसतूर्फ्छसाधनसम्बक्षिये नषश्चार्नह्यनेयनाहायप्रज्ञिमोञ्चेरपप्रकानारियनाहाय्यनिनिसंप्रयागान्॥यद्वेस्य तिफुबयसंप्रात्प्रत्येभयन्ताहुर्येगद्रविष्:**चनीतित्ता**तूभवश्यमन्। शिलंग्डरिन्हिवरिष्टासुद्दा सर्वतिगृक्तुः संप्रयोगान्गृतस्यूरं हिन्दिष्टा सुद्दास्यितिगृष्यं प्राप्ति स्वापानिग्रेडे द्वाना सन्युरे नाःसपूर्यण्याभून्यूरेनाः हेन्यारेना बाह्यणाः सपूर्यण्याः गृह्यानाः सपूर्यण्याजन्युरेना एकारिन्न कामः रंजानागरेनिकायः सपर्युक्वानामा जान्यस्य विद्यापप्रीत् प्रत्यमार ॥ रंजारेना जानि रप्राचीमानित्यारेयः गसपूर्येषुयुरिनात्रस्र णुडच्युने ॥ यथाप्राना प्रविननराहु ११६ यहाने वेद्यान्त्री <u>णात्यनाहार्ये ग्रम्सर्वेये ज्याने ये ग्रिन्म गयुनी हारीन त्वाहार्ये ग्रीजनेन गस्पर्ये ज्यानु ज्ञासागीन्त्री</u> णाति ॥ ने ने ने स्थानिया निवाद में निवाद निवाद में इमार्त्रापीर्णमासीत्यारव्याती।।यापीषामासस्यअमानास्यापाभिदिनारकापीणमासकाव्यम्या गार्त्रीपूर्णम्सम्बिणमं श्रम्यवृहारायोगर्मात्रीतृतिहितस्यनामामुन्रलन्ननान्गहिर् चनविर्देत्राह्याः ह्याः सहप्रयागार्थः ११७१ निन्त्रीणमासन्यास्यानिमिन्युकं वतुं ११ देत्रीं श्री र्गमासनपान्यज्ञारिक्षात्रायिश्वनेनस्यान्॥निनिदेत्राप्रसंयानागेड्हमामाबास्यभिनिदिरानीस्बा निवृत्त्यर्थम् ॥ यः स्वयं करोति तस्य दोषमाह । नादक्षिणं हिनः कुर्वीत, यः कुरुते कृत्यामातमनः कुरुत इति बाह्यणम् ॥ २२ ॥ परेणैव कारयेत् । यतोऽयं दोषः श्रूयते आत्मनः कृत्यां कुरुते यो दक्षिणां न द्वत्ति । कृत्यावचनं हिवषो विनाशहेतुत्वात् । 'उमौ च संधिजा ज्ञेयौ वैश्वदेवा यथितिजौ । वर्जयित्वा स-बिहिषः साज्या यज्ञाः सदक्षिणाः ॥" हिवर्धहणं प्रधानोपलक्षणार्थम् । न चाद्दप्रार्थत्वम् । दानमन्य-इक्षिणावचनात् । अदृष्ठकृत्वात् । उपस्थानजपाङ्गानुमन्त्रणातिषु स्वयं कर्तृत्वं द-क्षिणाऽभावात् । 'विश्वदेवा इति विश्वानायुःकामो यजते " इति । 'उपितष्ठते ' । 'कर्ण क्रोशन्तमनुमन्त्रय-ते " । 'वर्षाद्वज्जपित " इत्युद्दाहरणानि ॥ अन्वाहार्यं बाह्यणान् भाजपित ॥ २३ ॥ अन्वाहार्यं ओद्ना-दिभक्ष्याणि । ब्राह्मणानिति एप कृताक्षं भोजयित यजमानो दक्षिणादानोत्तरकाल्वचनात् । अत् एव पाक एवाग्नौ ॥ अन्वाहार्यं इति केन कारणेनेदं तदाह । यद्वं यज्ञस्यानिवतं भवित तद-

- १० न्वाहार्येणान्वाह्रियते । १४॥ एतदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वम् ॥ १५॥ यद्विहितमत्रापूर्वेण संवद्धं तद्विगुणमिप सत् फलसाधनसमर्थं कियते । अनु पश्चादाह्रियत इत्यन्वाहार्यः । अनृत्तिभारित्यः । उपस्थानादिष्वनन्वाहार्यः । अन्विति संप्रयोगात् । यक्षस्येति फलवत्त्वप्रतिपत्त्यर्थम् । अन्वाहार्येण हिवषः अनाशितत्वात् । कथमनाशितत्वम् । 'उद्घ्वि हिवरुच्छिष्टान्युद्धासयिते ' । कर्तुः संप्रयोगात् । तस्येदं 'हिवरुच्छिष्टान्युद्धासयिते '।। अथापि ब्राह्मणं भवति । ईड्या वा अन्ये देवाः सपर्येण्या अन्य देवा देवा ईड्या ब्राह्मणः सपर्येण्याः ॥ २६ ॥ ईड्या देवाः सपर्येण्या अन्ये देवाः । एको देवनि१५ कायः ईड्यो नाम । अन्यो देवनिकायः सपर्येण्यो नाम । अभिधेयविशेषप्रतिपत्त्यर्थमाह । ईड्या देवा अग्निरम्नीयोमावित्यादयः । सपर्येण्या हेवा वाद्याण वाद्याद्वे ॥ स्वप्य क्षित्र प्राप्ति वाद्याद्वे । स्वपर्येण्या हेवा वाद्याण वाद्याद्वे ॥ स्वपर्यं प्राप्ति वाद्याद्वे । सपर्येण्या हेवा वाद्याण वाद्याद्वे ॥ स्वप्ति प्राप्ति वाद्याद्वे । स्वपर्येण्या हेवा वाद्याण वाद्याद्वे ॥ स्वप्ति प्राप्ति वाद्याद्वे । स्वपर्येण्या हेवा वाद्यापा वाद्याद्वे ॥ स्वप्ति वाद्याद्वे ॥ स्वप्ति
  - रग्नीषोमावित्यादयः । सपर्येण्या देवा ब्राह्मणा उच्यन्ते ॥ यथा प्रीता भवन्ति तदाह । यज्ञेनैवेडचान् प्रीणात्यन्वाहार्येण सपर्येण्यान् ॥ २७ ॥ यागेन प्रीणयतीन्द्रादीन् । अन्वाहार्येण भोजनेन सपर्येण्यान् प्रीणयति ॥ तस्योभये प्रीता यज्ञे भवन्तीति ॥ २८ ॥ हविषोऽन्वाहार्यस्तुतिः । इतिकरणो वाक्यनिर्देशार्थः ॥
    इमौ दर्शपूर्णमासौ व्याख्यातौ ॥ २९ ॥ यो पौर्णमासस्य अमावास्यायाश्च चोदितौ दर्शपूर्णमासकालप्रयोगात दर्शपूर्णमासवास्त्रो । संवा मंद्रपुर्णमासकालप्रयो-
- २० गात् दर्शंपूर्णमासवाच्यो । संज्ञा संज्यवहाराथो । इमाविति विहितस्य नाम्न उत्तरेत्र वचनात् । द्विव-चनिर्देशो द्वयोर्द्वयोः सहप्रयोगार्थः । नित्वदं पौर्णमासं ज्याख्यातमिति युक्तं वक्तुम् । ' दर्शपौ-र्णमासाभ्यां पाक्वयज्ञाः ' द्वित प्रायश्चित्तं न स्यात् । अतिदेशप्रसङ्गात् । ऊहस्चाऽऽमावास्ये अतिदिष्टानां स्या-

त्॥तस्यच्भेषक्षेत्रतारित्भवायुधितंनस्यातुग्वेतानिक्दर्रापोर्णमासप्रयोगचानयोः प्रयोगार्ष माप्रयुणवत्॥अष्कस्यास्ट्रान्सबुचना॥दूरेहुदन्यकपृत्विश्वपसम्पर्मानपरितालक्ष्तास्यना इत्रा(रत्त्र्)।यथानुष्रीदृत्रीर्षे।यमसीव्याखीती।१७ दृत्रीपीर्यमासाम्यापाक्यतार्शन।।नन्ष । हुनुन्युम्बुति॥ दश्राची **वान्यस्यान्यस्त्रस्यान्। इन्**यान्यस्यान्यस्यान्यस्यान्यस्यान्यस्यान्यस्यान्यस्यानस्य दनतुर्वमनमुज्यमान्र्द्राप्र्णमासावर्षानिवापारानाच्यने।।तथाचप्रयगारवमान र्तृ॥प्रधान्मस्यतुनायुर्षः॥अाज्यभागान्यवान्यवार्यवनिर्नाप्नचनान्॥अाज्यभागी तव्यास्यात्।।तुनुक्काचनुत्रपदनचार्यात्॥नद्दाज्यमायाभ्यासुत्रप्रदेशनद्याः नामानुयुर् भागतिन्द्रवीही तुल्लेब मुत्राबादियद्य तुरुषा इति ब्ला संवाह्म सराद्यांत्य देवेन सेवा सुस्राज्ञान्क्रकेनसंभास्त्रीहीन्द्वस्यतित्यप्निनेविदिकेनबीहोन्यथादेवनप्वित्रपी <u> श्रिद्धेपनिवस्तिनकुच्यग्र्यक्षेत्रानुसुँखिनानिर्वपृतिगत्राख्यभयदस्यस्यस्यानानाहिनदेनना</u> परकत्नाएइत्यत्रानमुष्टिमञान्त्रीतःसंस्कारभेदान्गएनमात्रयणादिहितस्यानपुनः ऋ मारन्धितव्यः॥तस्यतुक्ते।दीकस्यतुक्ते।दीक्षदेत्राःसर्देशस्टिवर्णानस्यते।वद्यमेववत्रस्था। नतुन्बीपार्ट्सिस्ट्टॅमेबग्नुब्रकेरिद्रोकेनाषियुक्तगबुक्तबाच्चानूगरेबनास्याचासुयानितिबी चंगप्रीक्षणमञ्जवन्।)मधीप्रोमाम्यापित्यरिन्। गन्देवनाविधिः।एव्चसराद्रीपामाम्यापि <u> निहायिभ्यामित्यमान्।स्यामित्य नदपिन् वन्तन्यगुप्तनीत्यवभावनार्थमितिगनन्नते नुसहोव</u> 'हानहत्र्या**राधना**रार्यप्रजापनिरित्यस्यनि**क्राधार्मनित्**चेत्राप्रयस्यप्रस्यार्थप्रजा चेत्रीरत्यविनयुर्वेणात्॥त्रामाप्यविक्षंयसिक्ष्यसिक्ष्याण्येत्रस्यित्रामानेत्र्यः धंसिक्षं ।तुययादनतिमृतिनुनुनान्तपुरसार्थायेदनत्याचापिक्षिणकत्वानयोन्।दिनाभानक्षे गिकानाममानान्। एवं निर्देशकामें पेसिन अपूर्वि प्रानिज्ञानान् विधिक् में वेट्स्य इंते व स्यात्रे । नाड्यतानामिरेनि चिकर्मलान् । जयपुनरेर्त्रापीणम् सिकमेनुगनंत्रपाकर्यसपुनन नान्।रेर्द्राचीर्यामानगं प्रक्यकारीनग्राखुर्व्यस्ति।रत्येनगांशां अपिक्षिण्यं विभावां अपिक्षिण्यं विभावां अपिक्ष भयोथीःगन्तु सुक्ति।र कद्मानां जिन्ह्यानभ्राति।त्रेभने पनभ्राष्ट्रम्यादान्यनं ज्ञमन्त्रम्यम् विभावे त्। तस्य च श्रेषः कर्मज इति प्रायश्चित्तं न स्यात्। वैतानिकर्द्शपौर्णमासप्रयोगे चानयोः प्रयोगार्थमात्रयणवत्। अथ कस्मात्। पैठीनसिवचनात्। दूरे हीदमन्यकर्म। विशेषसमधर्मा न पठिता अश्वास्यनादेशादिवत्। यथा चेमौ दर्शपौर्णमासौ व्याख्यातौ दर्शपौर्णमासाभ्यां पाकयज्ञा इति न च पठितव्यं अवति। दर्शपौर्णमासयोश्च स्तुत्या चोदना। 'अग्नीषोमाभ्यां दर्शन इन्द्राग्निभ्यामदर्शने' इती५ दम्। नैतदेवम्। एवमुच्यमाने दर्शपौर्णमासविधौ निर्वापादीनां क्रमो नोच्यते। तथा च ग्रन्थगौरवमाचरेत्। पैठीनसस्य तु नायं दोषः। आज्यभागान्त प्वानारभ्यवाद एष निर्वापवचनात्। आज्यभागान्तं व्याख्यातम्। यत् क्वचित् प्रपद्नं व्याख्यातं तदाज्यभागाभ्यामुत्तरं प्रत्येतव्यम्। तस्मिन् आज्यभागान्ते चर्छ बीहीनुत्रुखलमुसलादि ' यद्यत् कृष्ण ' इति ऋचा संप्रोक्षति। सदा शान्त्युद्केन संप्रोक्षति। 'देवस्य त्वा ' इत्यर्धचेन वैदिकेन बीहीन् यथादेवतम्। पवित्रपा-

णिः । द्वे पित्रेत्र अक्षते इति वक्तव्यम् । गृहीत्वा तान् मुष्टिना निर्वपित । ब्राह्मणेभ्य इत्यस्य स्थान आवाहितदेवता- एदं इत्वाऽवहत्य प्रतिमुष्टि मन्त्रावृत्तिः संस्कारमेदात् । एवमाप्रयणाद्विहितं स्यात् । न पुनः क्रमो रचियत्व्यः । तस्य तु कौशिकप्रदेशाः । प्रदेशेषु हविर्धमा इत्यतोऽवइयमेव वक्तव्यम् । नतु निर्वापादि संस्ष्टमेव । तत्र कौशिकेनापि युक्तं वक्तुं छाघवात् । देवस्य त्वामुष्मा इति वा-च्यं प्रोक्षणमन्त्रवत् । अग्नीषोमाभ्यामित्यादिना च देवताविधिः । एवं च सित अग्नीषोमाभ्यामित्रित तत्र तत्र सहाव रेथ तीन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायाम् इत्येतदपि न वक्तव्यं भवतीति । अवधारणार्थमिति तत्र तत्र तत्र सहाव-

हन्याद्वा 'अन्वाद्वार्यं प्रजापतेः'' इत्यस्य विकल्पार्थमिति चैव । 'आग्नेयं तु पूर्वं नित्यमन्वाद्वार्यं प्रजा-पतेः' इत्यत्र प्रहणात् । प्राजापत्यविकल्पसिद्धेः । एवं ति पुरस्ताद्धोमादीनां हविषो होमिनवृत्त्य-र्थम् । सिद्धं तु यथादेवतमितिं वचनात् । न पुरस्ताद्धोमे देवताया अपि छैङ्गिकत्वात् । तथा चोदितामावे छैङ्-गिकानामभावात् । एवं ति देवतासंबन्धे सित यथाविधिप्रतिक्षानात् विधिकर्मवदस्येदं तन्त्रं स्यात् । नादभतानामिदं विधिकर्मस्यात् । अभ प्रतिकृतिकर्मस्यात् नाद्यम्य

२० स्यात् । नाद्भुतानामिदं विधिकमित्वात् । अथ पुनर्दर्शपौर्णमासिकमेतत् तन्त्रं पाकयज्ञेषु वच-नात् । 'दर्शपौर्णमासाभ्यां पाकयज्ञाः'' इति । ' प्राङ्मुख उपांग्रु करोति ' ' इत्येवमाद्याश्च परिभाषा उ-भयार्थाः । नतु ' ग्रुकसारिकृशानां जिह्ना बध्नाति ' ' इति बन्धनप्राथम्यादाज्यतन्त्रमेव प्रथमं विधेयम् ।

चान्यन्त्रस्याविधिकमेलेमावत्रसंगा्नुगुषाक्यतेन्त्रमाधिधन्वनवंषय्गारवत्रसंगःग**नेता**। चयान्यासम्बास्त्रस्त्रह्यं बत्तव्याणे हिन्सेनलिविधिक्रमार्थेनवस्यक्तेव्यायलः॥पास्तु मार्थेनदरत्नमाज्यनेत्रिशिव्यतीत्ये वेतीहासवयने अन्यथाविधिक्रमस्वस्यरं वाप रिभाषा जाज्यते वस्यहान्यने विधिक्षमस्य माभूदिनि भ्रद्रशाषा ण्यामान्यापाक्रयत्वाव्यास्या नाइनि॥श्रेषप्रकरणोन्॥पनिन्यक्षःपान्यक्षःभिभिष्टित्रिवेन्द्वयाः नार्यने निकर्नव्यवी विशेषः॥ङगोन्वसंधिज्ञीविद्यविष्युत्भषयस्याययाश्रीष्रमयास्यारम् वारम् योहन्योगात्स्यताभ्याम्बंधानरन्यापुहनन्द्रव्यसंबधीभयत्गिह्यन्तनितिहर्नेग नत्स्ययिन्॥क्षेत्रीपाक्रोद्दवक्षेत्रीपाक्रस्यथैनाष्ट्रदेनुस्मादव्निर्वापादिनेत्रस्यादिति॥ अमीतिक स्पार्था एवं निकाएँ विक्रीनियथा। ध्युकारमिनिनमु सलो स्पुद्ध सक्ति गोपा के योदिनेना भेंद्रप्यक्रियाविद्रापतान्गेर्ण्यय्यपप्रविद्वरणामिष्यार्णेर्द्रास्नासंकारणात्र्य 'नैःसंन्हेंस्यानियंचंदरीत्यधित्रयर्णापरिलापेष्ठरं वयमिनित्रिः पर्ये पिकरे योगहि रभिषार्यित्॥मञ्जासमञ्ज्यत्वकगयुचिभिषापंउदयुद्धस्यिभिरत्यद्द्यसन्॥पन्नाद्यज्यस्यिनिश्र यातेकस्मतंबकरणंस्वमीननात्युनात्मीत्युत्यवनापात्रयाच्यं हुतंगरतेः मुक्तरिसमंत्रेः संस्केत्यं बुद्धे यातृगसम्बन्धे चेतेषात्रकरणानुगणाव्यमागात्सस्य बद्धयात्।शरितसंबेधान्गणासनीयादेन रत्ने असंस्कारपागार्थमानान्भववाप्यस्त्राक्षुभवतः गर्द्दापार्णमासयोरवद्धाकानिमामान्य नेगुंगुष्णत्राक्षणवान्यातृन्द्याकोविहान्यते॥द्त्रीपीणम्मस्यानिस्यमाण्यवः।तत्रन्ददवनुयागान रमिनिगञ्ज्यश्रक्षात्। अपैनिबास्गारस्यसमानेत्यर्थः गङ्जाञ्चमार्गनेत्राकृतेत्रम् पे सिस्के तासहग्रुतिष्युयत्थावाषायुयानंत्रस्यत्त्रवः ग्जाज्यभागायस्यान्तराज्यभागानां गोत्रागभः॥ क्रमभूमियात्रीःबानयाः स्वयोगेदीनामकां सिल्वामेद्रमाभुभादेशनवभनिभसद्भक्तसुभया <u> सुपद्मात्ययस्य गाणानिकाष्त्राम्भ पुरस्ताश्चामार्थना अनुगनाम् व पाता स्यर्था वेनिते गढदा</u> **चंहेत्र्निमाय्यारानिकानापानेरितव्यः** गयतेर्द्याप्र्यामासयोः ययाकाकं नंस्यमञ्जनेत वंत्रनीतान्तरत्वर्यः॥ भ्रापाक्यकास्त्रमासस्यिको व्यनिकविषः एविष्टकतः क्रयी

न आज्यतन्त्रस्याविधिकर्मत्वप्रसङ्गात् । पाकयक्षेन क्रमार्थे पुनर्वचनं ग्रन्थगौरवप्रसङ्गः । तस्मा-चथान्यासमेवास्तु । सूत्रद्वयं वक्तव्यम् । पैठीनसेन त्वविधिकर्मार्थे तन्त्रस्य कर्तव्यो यत्नः । प्राङ्मु-खादि चैतदुक्तमाज्यतन्त्रेऽपि भविष्यतीत्येवेहावचनम् । अन्यथा विधिकर्मस्वेव स्युरेताः प-रिभाषाः । आज्यतन्त्रस्येहावचनं विधिकर्मस्वेव मा भूदिति ॥ दर्शपौणंमासाभ्या पाकयज्ञाः ॥३०॥ व्याख्या-

५ ता इति शेषः प्रकरणात् । पाकेन यज्ञः पाकयज्ञः । अग्निहोत्रवैश्वदेवयोः नाज्येनेतिकर्तव्यता-विशेषः।'उभौ च संधिजौ'' इति प्रतिषेधात्॥ ज्ञयाप्यपरो हवनयोगो भवति।।३१।।अथेत्याग्नेयाग्नीषोमीययोरुभयोरनन्तरसंबन्धा-थौं हवनयोगः । तस्य ताभ्यां संबन्धात्तदन्योऽपि हवनद्रव्यसंबन्धो भवति । ह्यतेऽनेनेति हवनम् । तत् कथयति ॥ कुम्भीपाकादेव व्युद्धारं जुहुयात् ॥३२॥ कुम्भीपाक इत्यस्यार्थं ओदनः तस्मादेव । निर्वापादि तन्त्रं स्यादिति । अमी विकल्पार्था प्रवेति । को ह्येव विमेति यथा । व्युद्धारमिति णमुळ् । व्युद्धृत्य । कुम्भीपाकयोर्देवता-

१० मेदे पृथक् कियाविशेषत्वात् ॥ अधिष्रयणपर्यागनकरणाभिषारणोद्वासनालंकरणोत्पदनैः संस्कृत्य ॥३३॥ 'अग्ने चरुः' 'इत्यधिश्रयणम् '। 'पिर त्वाग्ने पुरं वयम् '' इति क्रिः पर्यग्निकरणम्' । हविरिभघारयति । ' मध्वा समञ्जन घृतवत् कराथेत्यभिष्ठार्य ''। उदगुद्वासयाग्नेरित्युद्वासनम् "। पश्चादाज्यस्य निधायालंकृत्येत्यलंकरणम् '। समानेनोत्पुनामीत्युत्पवनम् '। पात्रयोव्युद्धतमेतैः संस्कृत्यः संस्कृत्य जुहुयात् । समन्त्रत्वं चैतेषां प्रकरणात् । आज्यभागान्ते संस्कृत्य जुहुयादिति संबन्धात् । आसनीयादुत्त१५ रत आज्यसंस्कारः प्रागर्थभावात् ॥ अयापि श्लोकौ भवतः । दर्शरीर्णामास्योगेच स्थोकाविमौ भाग्नो-

१५ रत आज्यसंस्कारः प्रागर्थभावात् ॥ अयापि क्लोकौ भवतः । दर्शपौर्णमासयोदेव स्रोकाविमौ भाष्येते । गोपथबाह्यणवाक्यात् १ स्रोकाविहोच्येते । दर्शपौर्णमासयोविध्यमाणावेव । तत्र च हवनयोगानन्तरमिति अथरान्दात् । अपीति १ ब्राह्मणादस्य संभावन इत्यर्थः । आज्यभागान्तं प्राक्तन्त्रमूर्ध्वं स्विष्टक्तता सह । हवीषि यज्ञ आवापो यया तत्त्रस्य तन्तवः ॥ आज्यभागौ यस्यान्ते तदाज्यभागान्तम् । प्राक् अधः ।
कस्य । आग्नेयाग्नीषोमयोः । तयोभैदो नाम । काङ्क्षित्वात् मेदे प्राप्त आह - तन्त्रं भवति । सक्तत् कृतमुभयोरणकरोति । अग्रह्ममाणविशेषत्वात् । पुरस्ताद्धोमादीनामङ्गानामवद्यातादयोऽर्था वर्तन्ते । अद्यान-

 रपकरात । अगृह्यमाणावशेषत्वात् । पुरस्ताद्धामादानामङ्गानामवधाताद्योऽथो वतेन्ते । अद्या-र्थहेत्नि आग्नेयादीनि । आवापो वेदितब्यः यज्ञे दर्शपौर्णमासयोः । यथा तन्त्रस्य मध्ये तन्त-वः प्रतीतानुका इत्यर्थः ॥ पाकयज्ञान् समासाद्यैकाज्यानेकर्वाहषः । एकस्विष्टकृतः कुर्या-

नान्।पिर्यातदेवति।)पाकपश्चित्रकृतिकृत्वित्रकृतिः शासाद्योपस्य स्वयापदने सन्वि मननेत्रत्मम्यः समाष्टन्या स्नाति । संभावत्ती पुर्वितनि का चानक्या तुं। प्राचित्रा ध्वात्। हानान्सन् क्यान्। मृद्रुश्यानी स्वक्त स्विति विद्यम् व्यपा क्यु सह वैदि विनुपार्वणारे। त्रिसक् ना नादेवता निविद्युषा एते नुवामा वास्या व्याप्यातः ॥ एते ने वया योगा सामिया वामा नांसाएडाच्यांच्यातःग्रेकियोतिहत्त्वःग्र जाययाह्यम्यत्रविहतःग्रजाप्तय्तुपूर्वति समिति॥ भनेनकर्म्णानिद्द्राः नम्योधेयोविश्वायने नुप्रीविधियन व्यन्छदान्याणीमास्या भ्रयम्यर्थार्शिं गरमाद्वीपीर्णमासीव्यास्यातीः गर्मिग् एवं सुन्यमाने गण्या प्यरिह्नेन योगाभनीति॥अयम्पिविधिविकार्षितिदेश्यूरश्रीण्याम्सार्याप्तिय्यागह्यानेनद् र्वाहिनबार्भपहुन्त्यारितदेत्रायः।। इहानिदेत्रान्ननिमद्रायात्रहिनीयाभनि।। चन्नी मानाम्यामारेष्ट्राम्। हिन्युः स्यादन्वनन्। चस्ट्रय्गगः ग्नयान्वनयाः व्यनिक्रमदिन् भयवप्रयोगद्देनिदर्शोणेमासयाः तयाव्यविकामत्तमप्रवनपाष्ट्रिसकामस्तर्भद्रोत क्रांताः॥तथाईक्री<u>योर्षामास्यारन्यत</u>्यतिक्रमायाप्र्वयुत्रस्वान्तसर्स्तारन्याः समुच्यः कमकायुर्यतप्रयागासपत्नातुगपे अनिसनान्य ने मुनान्यानि धिर्नि भिक्तमे हिनीमन्ययं पुर्त्रानुहर्नाः शाताद्रानुसमिधीन प्रत्ययः । । अबसीय् निवायीः प्रतद्रीतर्गानाद्रियने निर्देशसामात्यात्।।नृतन्तुलःसहदासकामृजसवकम्प्रीतमासिर्।जनूनमानुत्रःक निरमिबंधनेवस्तरोम्मानियासिद्दान्। तमनन्तराणसिरवाणान्यं बागे न्वयत् ब्राज्या यहोनयंत्रमिनाम्ब्रतानिविदुषादेनाजनिदुष्टराजसः । जिमिष्टहिषादाष्ट्रणातुविद्वासीमस्य यात्राखणाषानिनुत्रागनारिनानामित्यकाँचनः सङ्गोग्*७ उपाध्यायभद्दारिलके*नीकोत्री कप्रकरमे बुद्धों के दिना। ६ प्रकरी प्रासांग ७ ज्यानि चिन्ह्यामुः गद्रत्यनि प्रनिसाप्रयोजनिय नारम्यिविधः।।संहिताविधिसंबुंधोविधेयस्यूधर्मसंबुंधादित्रो।नारम्यविधिरुंच्यते॥विश्वा स्वादेशेस्वारतीपाकः गुअत्रसंहिती शिविय्सिन्यस्मिन् भृदेशे, अन्यात्गात्रायती निवानी न्य तेयस्याक्षीरनायाः स्छान्धापाकद्रोषीविधायने।।ययायेनसामितियाजियस्य सारपवसमञ्जा

न्नानापि सित दैवतेति ।। ३४॥ पाकयज्ञान् बहूनेकस्मिन् काले आसाद्योपलभ्य व्रतोपायनं ^१ व्रतिव-सर्जनं वतसमयः। समावृत्याश्चाति वसमावर्तनीय इति। तानेकाज्यान् कुर्यात्। आज्यसाधनान् होमान् सकृत् कुर्यात् । अदृष्टार्थानीत्येवं लक्षयति । वेदिमध्ये पाकयज्ञहवीषि अन्ते पार्वणादी-नि । सकुन्नाना देवतान्वेति हविषा ॥ एतेनैवामावास्यो व्याख्यातः ॥ ३५ ॥ एतेनैव पौर्णमासाग्नेयेनामा-५ वास्य ऐन्द्राग्नो ब्याख्यातः कथितो वेदितब्यः । आग्नेयो ह्युभयत्र विहितः । ' आग्नेयं तु पूर्वं नि-त्यम् ' 'इति अनेन कर्मणाऽतिदेशः । नोभयोर्ह्यर्था विधीयन्ते । नाग्नीषोमीयेन व्यवच्छेदात् पौर्णमास्या-ग्नेयस्य धर्मा इति । 'इमौ दर्शपूर्णमासौ व्याख्यातौ ' 'इत्येवमुच्यमाने । 'अथाप्यपरो हवन-योगो भवति ' इति । अयमपि विधिर्विकारेष्वतिदेशेन 'दर्शपौर्णमासाभ्यां पाकयज्ञाः ' इत्यनेन द-र्शहविषोरुभ्यहवनयोरतिदेशार्थः । इहातिदेशवचनम् ॥ ऐन्द्राग्नोऽत्र द्वितीयो भवति ॥ ३६ ॥ अत्रा-मावास्यायामैन्द्राग्नो द्वितीयः स्यात् । अत्र वचनाच्च सहप्रयोगः । तथा च ' तयोर्व्यतिक्रमे ' इति चो-भयत्र प्रयोगद्र्शनं द्रशिर्णमासयोः ॥ तयोर्व्यतिक्रमे त्रमग्ने व्रतपा असि "कामस्तदग्रे " इति शान्ताः ॥ ३७ ॥ तयोर्दर्शपौर्णमासयोरन्यतरातिक्रमायां पूर्वमुत्तरं वा । न सदसतोरनयोः समुचयः क्रमतो यस्य तं प्रति प्रयोगाक्षेपत्वात् । पैठीनसिनाप्येवमेवानयोविधिकर्म विहितमित्ययं परत्र निर्देशः । शान्ता इति समिधां संप्रत्ययः । ' अम्बयो यन्ति ' वायोः पृत ' इति शान्ताः' '' इत्यने-१५ न निर्देशसामान्यात्। न तेन तुल्यः सुहृदस्ति कश्चित्र सर्वकर्मप्रतिमोऽस्ति राजन्। न मातृतुल्यः क्व-चिदस्ति बन्धुर्न वत्सर्शमप्रतिमोऽस्ति विद्वान् ॥ ' त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मत्यैष्वा । त्वं यज्ञेष्वीड्यः ' ॥ 'यद्दो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः । अग्निष्टद् विश्वादा पृणातु विद्वान्त्सोमस्य यो ब्राह्मणाँ आविवेदा '।। 'आ देवानाम् ' इत्येका । तृचं सूक्तम् ^{१र} ॥ उपाध्यायभट्टदारिलकृतौ कौशि-कभाष्ये षष्ठी कण्डिका ॥ ६ ॥ प्रकृता परिभाषा । 'अथ विधि वक्ष्यामः ' ' इति प्रतिज्ञा । प्रयोजनम-२० नारभ्यविधिः संहिताविधिसंबन्धः । विधेयस्य धर्मसंबन्ध इति सोऽनारभ्यविधिरुच्यते ॥ अमा-त्यनादेशे स्थालीपाकः ॥ १ ॥ अत्र संहिताविधौ यस्मिन् यस्मिन् प्रदेशे अश्वात्याशयति इति वोच्य-ते तस्याश्चोदनायाः स्थालीपाकरोषो विधीयते । यथा 'येन सोम " इति याजयिष्यन् सारूपवत्समश्चा-

१ृग्भार्**स्वत्यंत्रुरुषागान्द्रार**त्रारुवस्पानवृत्यंत्रतानभि<u>सुस्व</u>मन्त्रानीतिभवानरिद्रात्रहणान**ः** नेन्यमहित्रास्यवृक्षियस्तानानुन्थिकरियनहित्रे मात्रा**यनिभयद्वे**शास्या।नुस्कालीपानुः॥स् <u>भूनमात्रविधानुंगचात्रपृथ्मविद्देशानतुचरत्धर्मुकन्मिद्दिनिस्खानीपाक्षेत्रीपाकयोः।कैविश</u> षायत्रवानार्येणत्रारुप्रेदननारितान्यतेभकानिच्यार्थेभपसूर्वारनःक्षेत्रीपानःव्यान्येभागे नेश्वपित**क्रार्**तुरखाक्षीपातःसन्त्रीहिमयुः तापुकात्।।यस्यूत्रियुकामयते नताब्रीह्माचपयः *जाहारायेश्वीदेमभा*तिगरणीविधिदुरानात्वत्रीहीनद्द्रीयीन्गअन्एनबीहीणासुपसा *પનનક્રસાના વિધિ चाद्यप्रर्णापेता नुस्परना नदुक्तन प्रवैप्रामी पित्यर्थः गविहरं गतारस्यामा* गाउत्रा<u>नाशयग्</u>रीया धानु चूर्यस्थिकमेस्रमारप्**वत्र गूसप्र्वस्य** चित्राक्रमेश्रादि निस्**ष्टिकर्गाति** ॥प्राक्षेत्रक्यः गतुषुक्रमानि चारनासारूप्तृगसंस्क्राकीपून्नः प्रतिन्यः गुस्काकीपाकानीम्<mark>रपंत</mark>ी जन्नन्भाः स्टाबीपुन् अन्यस्यात् गञाञ्चन् हानि **गयम् बहा**ग्नेचा हर्नाने चहान्य चीरित् भनेत्रष्ट तंत्रसेतयंगष्ट**षियेश्रात्रायितनुहात्कराहरणंग**जान्यनामिनुहुपान्गरतान्यग्रहणमानप्रहरणान्॥ संतायुंत्राचायानुहात्यत्रष्ट्यगान्यामित्।।वन्नःयंभनुहात्येवस्पृतेमधिक्रूण्यसम्मञ्पयिभना न्यामप्रेत्रीहसमानिनुष्रेत्वं त्येजुहुन्।रिनिः। पत्रान्यव्रहेणमारनिन्दत्ये निचित्रमेक्रमेनपरिना षापुरक्रमायुकः षत्राच्यने भञ्जन्देतारापान्चन्युतरासाक्रियाणासमस्ययापमन्**या**नाद् मूत्रहिरित्य्वमार्यात्यप्रभाग्याश्रीनामन्त्रिगहिर्षसमित्रमारं यान्गहेर्यान्यरमार् थेमादनसुःगडदुवरपञ्चा सक्तूर्ता भारभातिंग समिषः भनूनाः प्रदिश्चामात्रीराद्यीति ॥समुभः रॅकार्कानार्थानिभजुरोनिस्नार्थात्॥ कमिषुपर्यासान्॥समिलापनिसम्स यार्थेगतुर्ग्युत्रकारणमनमस्याद्द्रोमाभिगिरत्यन्द्रविगउमय्वेषपूर्णसा्यनव्यवेग साध्यक्तिनके वर्व कियास प्रत्यारीं भाषी : प्रत्रितिकी ना गत्यी व्यक्तिके मुल में प्रवृत्य वसिकाम्नर्यद्विद्याताः गरापुलस्युणी वित्येत्रादेशीत्सम्प्रियः सुगाद्देपले देनिर क्षिणमगाँहपुर्वेम् मिष्णारयानी तिगनैत्रे वृत्रस्याम् गुष्मावपति **वीत्रस्य निस्मान् प्रमावप** पिसायनामिदेशेत्रीहीन्यवयनिबान्वात्रयनिञ्चतुर्थमे याजननेउरोहरणे॥ जाज्यादि**षुरि**

ति''। 'सारूपवरसं पुरुषगात्रं द्वादशरात्रं संपातवन्तं कृत्वाभिमुखमश्चाति' इति । अनादेशप्रहणं न क-र्तव्यमादेशस्य बळीयस्त्वात् । न वाधिकारे अनादेशे आशयित । यद् वा आश्य एव स्थालीपाकः । सार धनमात्रविधानं चात्र प्रथमानिर्देशे न तु चरुधर्मः कश्चिदिति । स्थालीपाककुम्भीपाकयोः को विशे-षोऽत्राचार्येण शब्दभेदेन चोदितः। उच्यते । आतिथ्यार्थं पक्व ओदनः कुम्भीपाकः। आज्यभागा-न्ते श्रिपत ओदनः स्थालीपाकः । स च वीहिमयः ज्ञापकृत्। 'यस्य श्रियं कामयते ततो वीह्याज्यपय आहार्य क्षीरौदनमञ्जाति 'ै। गुणविधिः पुरोडाशार्थं ' वीहीन् दर्शयति । अत एव वीहीणामुपसा-धनत्वम् । तण्डुळानां विधिः । आज्यं पूरणार्थम् । तस्येदं तावदुक्तं न पूर्वप्राप्तमित्यर्थः । बहिरङ्गत्वादस्य । 'मा-ता पुत्रानाशयति" विधानं इति यथा।। पुष्टिकमंसु सारूपवरसे।। र ॥ 'पूर्वस्य चित्राकर्म " इत्यादीनि पुष्टिकर्मीण प्राग्भैषज्यात् °। तेष्वश्नातिचोदनायां सारूपवत्से स्थालीपाकः प्रत्येतव्यः । स्थालीपाकानां श्रपणं १० लोकवत् । स्थालीपाकप्रकरणात् ।। आज्यं जुहोति ।। ३ ।। यत्र जुहोतिचोदना न च होतव्यं चोदितं तत्र घृ-तं प्रत्येतव्यम् । 'पृथिव्ये श्रोत्राय' इति जुहोति ' 'इत्युदाहरणम् । 'आज्येनाभिजुहुयात् ' ' इत्याज्यग्रहणमभिग्रहणात्। संज्ञायां प्राप्तायां जुहोतीत्यत्र पृथगाज्यमिति ववतव्यम् । जुहोतीत्येतत् सर्वमधिकरणम् । कथमाज्यमिति वा-च्यम् । 'अग्ने प्रेहिँ '' समाचितुष्व ''इत्याज्यं जुहुवात् ' । इत्यत्राज्यप्रहणमोदननिवृत्त्यर्थम् । विधिकर्मक्रमेण परिभा-षापाठक्रमो युक्तः । अत्रोच्यते । जुहोतेरादौ वचनमुत्तरासां क्रियाणां होमसंप्रत्ययार्थम् । अतश्च 'नाजु-१५ त्पूर्त हिवः 'रे इत्येवमाद्यो विधयः समिदादीनां हिवषां भवन्ति ॥ सिमधमादधाति ॥ छ ॥ द्रव्यानादेशे समि-धः साधनं स्युः । ' औदुम्बरपलाशकर्कन्धूनामाद्धाति ' ^{१५}। समिधः अनक्ताः प्रादेशमात्रीराद्धाति । समिध एकैका आद्धाति । जुहोतिरेवाद्घोतिः । कमविपर्यासात् । समित्साधनसंप्रस्य-

यार्थं तु शब्दान्तरकरणम् । अतश्च स्वाहान्ताभिरित्येतद् ^{१६} भवति । उभयत्र प्रथमं साधनवचनम् । साधनवचनं केवलं कियासंप्रत्ययार्थम् । 'वायोः पूत ^{१७} इति शान्ताः ' ^{१८} । 'तयोर्व्यतिक्रमे त्वमग्ने व्यतपा २० असि^{१६} कामस्तद् त्र ^{१०} इति शान्ताः ' ^{२१} । सपत्नक्षयणीः ^{२१} इत्यत्राद्धाति सिमधः । 'सुगाईपत्य इति द्व-क्षिणेन गाईपत्ये समिधमाद्धाति ' ^{२३} इति तत्रैव वक्ष्यामः ॥ आवपित त्रीहियवितलान् ॥ ५ ॥ आवप-ने साधनानिर्देशे वीहीन् यवान् तिलान् आवपित । न चतुर्थम् । मेधाजननम् ^{२०} उदाहरणम् । आज्यादिषु द्वि-

तीयान्दिंत्रा<u>ा</u>न्यतरा्नादेत्रोन्यतरसंप्रत्यया्षेगद्रांतांबुन्तर्त्यसमात्राजार्**यातसंप्रत्य**भग <u>भस्यतीशोरीदन्युरे। जात्रारसान् गभस्यन्या धनद्रासीरादन्यिनाम्य् नमन्यप्रतीयान</u> शीरोदन्। दिषुहिनीयानिदेशः सक्तस्यासम्रणायः सप्तवताम्यानी**त्यम् अपितिसी** रीरनाशनानिकत्यः कर्वसंत्ररान्संस्काराष्ट्रायेषुर्ने।प्रयुक्तमापनदेराग्रंथीदनेनार्विग्रापृष प्रकथ्वरकाकी हिनाक के निर्मा निर्माण के प्रकार के किए के स्वास्थ्य के किए के स्वास्थ्य के किए के स्वास्थ्य के क निकारिष्टकोष्ट्रपाद्यीका प्रवेश्वनुक्षीरो स्नृन-वनातृ गर्भाद्यादिषु विक्रम् सा धनन्तादिनिगर्भे पृथ्विनिषुत्री हिमयाव्यस्य स्वयुम्मासनिदेशान् १ ७ । प्रवेशिषदी यप्त्रपाद्य विष्णार् वियुक्तं प्रतिवद्येषकी स्के**मामा** विषय स्थानिलात्॥ प्रतिस्थम् शानननानि प्रतिस्थ प्रकृतः पोर्गम्स्याप्तस्य चित्रोकृर्मपूर्वस्यादवापावणसंपानचेनानां तेपूर्वस्य**उवका्मनान्त्रेयुप** तिगर्रमद्वाडकाःग्रंद्रस्यमास्तुरत्य्वाच्यःगप्ररिहारःगन्वविषयाचम्हणेपूर्वमस् नेवानपरिनिमनिक्निप्रजन्मः परिषदायुः त्रिषना इति गविष्मी यहाँ देनेसंबेदहारः त्र्मि।यंचपछान्।चेप्*रितित्सेपचेकन्यमातान्*भव्हेरापुकरणाव्यमसयस्कृत्रेकमान्॥ न्ने कमुराहरणया्गरिभमयोगनयतीनिवननान्। जापन्त्रीपमञ्जाकत्कवपतीनिचातुके संत्रत्युः। ~~जन्नः पारे पान्जदिनन्यसम्बद्धान् प्रदेशान्। देवाचस्य च क्षत्रभावत्रसमान्। क~~ उरक्षेत्रारनायांक्षेरपात्र्प्रतीयान्॥पत्रारकार्यस्यक्षेत्रकारत्रीयन्तनं तडस्पात्रं प्रत्येभृष्यस्य वेष्याद्ववन्यानभन्नाणिम् प्रविद्धावस्यपिज्ञायाद्भवृतीन्युराहरणेप्राविद्धिकर्मनारना येचेंदेवान्यं बाहनायाविष्क्रमं ~~खान्। जनारायं बाहानां द्रशावेन्यां दक्कियान्य एकान्य~~ु यार्थं छक्त गवान्। आयस्वयानामात्रस्यान्याय्यन् इस्ताः सेपान्वीरितिरिक्षे तेनीद्नार्थान्।किनेतीन्युदक्षमःग**मन्तिन्**त्रिकदक्षित्रस्यमस्यापादस्यापादस्य ने कर्तुरुक्ति कियायाना एत्वन निस्यद्दा विद्या कृत्यात् ॥ ७ पुरस्तो ह्रवरनः संभारमाहरू तीतिं।निनासद्द्रां स्पारमाहत्यः।।डन्रस्याद्द्रात्यारित्यर्थः॥ ज्रस्य्यामाम्यनि यमः।। अनारारिनीसमारत्रार्देनीहितानीनिहिष्यक्षीनात्र्यनाळसञ्ज्ययः गर्दिज्ञा

तीयानिर्देशादन्यतरानादेशेऽन्यतरसंप्रत्ययार्थम् । ' शान्ताः ' उत्तरत्र समिध आद्धातीति संप्रत्ययः ॥ भक्षयित क्षीरीदनपुरोडाशरसान् ॥ ६॥ भक्षयतेः साधनानादेशे श्लीरौदनादीनामन्यतमस्य प्रतीयात् । क्षीरौदनादिषु द्वितीयानिर्देशः सकृत् तस्योपसंभरणार्थः । संपातवन्तमश्चातीति समिधमिति । श्ली-रौदनादीनां विकल्पः कर्तृसंप्रदानसंस्कारात् ॥ मन्थौदनौ प्रयच्छित ॥ ७ ॥ साधनानादेशे मन्थमोद्नं वा विद्यात् । मन्थ उदकालोडिताः सक्तवो ब्रहीतव्याः । मन्थौदनयोः प्रतिब्रहीतुर्मन्थस्य पानमोदनस्याशनम् । 'स्-तिकारिष्टकौ प्रपादयति ' । पूर्वेश्वक् व क्षीरौदनवचनात् । ब्रीह्यादिषु विकल्पः साधनत्वादिति । प्रा-यश्चित्तिषु वी्हियवयोश्च समुचयः समासनिर्देशात् ॥ पूर्वं त्रिषप्तीयम् ॥ ८ ॥ पूर्वग्रहणेषु ' ये त्रिषताः ' इ-ति सुक्तं प्रत्येतव्यम् । 'मतौ छः सूक्तलाम्नोः'' इति छप्रत्ययान्तत्वात् । पूर्वस्य मेघाजननानि '। पूर्वस्य पूर्वस्यां पौर्णमास्याम् '। पूर्वस्य चित्राकर्म '। पूर्वस्योदपात्रेण संपातवताङ्कते '। पूर्वस्य पुत्रकामावतोकयोः'। इ-ति पूर्वप्रदेशा उक्ताः । 'पूर्वस्य सोमांशुः' इति वाच्यः परिहारः । न च त्रिपप्तीयग्रहणे पूर्वे प्रत्ये-तब्यम् । न परनिमित्तं ार्केचन परं 'अमूः पारे पृदाक्वः त्रिषताः ' ११ इति त्रिषप्तीयशब्देन न संव्यवहारः । ' त्रिषप्तीयं च पच्छो वाचयेत् ' ^{११} इति तस्यैव केवलस्य भावात् वेदीपाकरणाच प्रथमस्य च ऋक्कमात् । ' नैकमुदाहरणं योगारम्भं प्रयोजयति ' १ इति वचनात् । अपि च ' शेषमनुवाकस्य जपन्ति ' १ इति चानुवाक-संप्रत्ययः। 'अमूः पारे (१ पातं न १ १ १६ इति चास्य स्वरूपप्रहणादेव। आदस्य च कर्माभावप्रसङ्गात॥ उदकचोदनायामुदपात्रं प्रतीयात् ॥ ९ ॥ यत्रोद्कत्य संस्कारश्चोद्यते तत्र उदपात्रं प्रत्येतव्यम् । आइय-बन्ध्याप्लवनयानभक्ष्याणि ^{१९} संपाता उदपात्रस्य । ' पिञ्जूलोभिराप्लावयति ' ^{१८} इत्युदाहरणम् । विधिकर्मचोदना-र्थं चेदं नान्यचोदनार्थं विधिकर्मत्वात् । अनारभ्यवादानामुद्रपात्रस्योदकविधानं परिणामभु-त्योरर्थेळक्षणत्वात् । 'अग्निस्तक्मानम् ^{१९} इति ळाजान् पाययति ' े । 'उष्णाः संपातवतीः' ^{२१} इति । पिठरं क्र-म्भः । तेनोदकार्थान् कुर्वन्तीति कुम्भः । न चात्रैव ' त्रिरुदकक्रिया' र इत्यतत् सूत्रं पठितव्यम् । अत्र वच-ने कर्तुरुदकक्रियायां त्रित्ववचनस्य इहाविशेषः स्थात् ॥ पुरस्तादुत्तरतः संभारमाहर-ति ॥ १० ॥ निवासदेशात् संभार आहर्तेव्यः । पूर्वस्य उत्तरस्य देशान्तयोरित्यर्थः । आरण्यानामयं नि-यमः । अन्नाद्यादीनां संभारराज्दचोदितानां च दिग्विकल्पो नान्तरालसंप्रत्ययः । 'दिक्श-

केप्यः सूत्रमीप्रथमाभ्ये,रिक्रिक्शिकालेख्याति,प्रितिक्रिकोत्त्राच्यामन्युजितिपं**त्र**क्यंतमाह्रशिम रीर्तमित्रमापा**ह्नस्प्तीनां भर्दे**चायभित्राद्वातिगास्तमास्त्रदग्राह्नातस्यत्याचाहने व्यागास्त्रस्या बींबधीनवन्स्पतीना अवयन् विवनस्पनियां काकार्याः ए स्याद्यन्तः गुस्र्यस्याद्वेज्यं गर् नमुर्यनम्द्र्योदयकावेजाह्यदित्ययः॥६ वरसादन्रनार्ह्यूक्रमणाञ्चयानानिनासुरकान ख्यूर्विकानो भारणेय देशे कुमै प्रयोक्त ने दिक्ते विभयः समृति तिस्सम्याता रहमत्य ये विभागम् राष्ट्रियाम् सम्याता रहमत्य ये विभागम् राष्ट्रियाम् सम्याता रहमत्य ये विभागम् राष्ट्रियाम् सम्याता रहमात्र । सम्याता रहम् सम्याता रहम्याता रहम् सम्याता रहम् सम्याता रहम् सम्याता रहम् सम्याता रहम् सम् भनस्य गरकत्य न्यारव्या न्यामः ॥ इति प्रकृरण्युकात विश्वीयप् हिनात् रवकुत्रापिकाले गरिमा भागांच्य धेने योमार्यञ्चन णमक्षेत्र अत्रम्ह्गनिम्ति अनायामार्य व्यक्तम्मूरण प्रयाग्रहा ब्रम्भूना ज्वारण होत्रमार्थे प्रनसायनप्रयास्थि। प्रथमीया गः धराष्ट्रचाद्रायणारान्यपराण्यवकायीति n र उन रत्रदक्तित्रयुन्यकुर्माण्यपी सूत्रैरायुद्धप्रदक्षिणमाष्ट्रत्यापस्थरयान् पेसुमाणायाम् सेराक्रे जेति ग मर्नेकर्मणिडरंकस्यानरेका्याणिगर्निसम्।यक्माणभूपासुर्यायः सुर्वैः स्वातास्तानेदऋष्ठे दक्षिणमाच्त्यस्थञ्चायः अनविधमाणास्त्रानदेशाहरममात्रगरीते।। कतृकारयत्रत्राद्धायादेभरेष इतिससम्पास्त्रव्यमिनस्काभाभवयायिक्वास्ययार्थीहरूप्यन्यारयः रूलानयान्सस्यभिद्देगन्तः भवनुतिनायाः प्रतद्क्षपायुक्तानिभूष्यक्रमसद्भानास्ति विकासनाक्षपानमानः परिचानुः भागायाः त्रसर्वेश्वर्यान्यक्षेषास्त्रे रिनिनायाः प्रतरस्यास्त्रोति। जन्यस्त्रेसद्रान्। रिपेस्स्रेन्तासेपा तमानः परिचतिः गुप्रायम्बितसरित्रपनित्रपन्तिरिनिनन्ति। स्टिसर्क्। धे जारक्षेत्रपाः वनयानभक्ताणिस्पानवानभूमास्यतरत्यास्यव्धवत्रातवेष्यमभाषुवनेनत्याप्रवन्गंधास्यव रित्यानु॥ मस्तृत्रारभूस्र भस्तृ पाद्वद्भा एन नू ऋत्याया गाञ्चास्याद्य भित्रानसे पानाये पा निर्ध वेनानिसंपानने निस्युमेनीन रेकान्। अ**यात्। १५ एत्यानुमेन योगन** प्रन्तिसम्सानामिनी विन नम्भू॥स्तर्परमाम्बनाःभप्रस्मान्त्यान्षिज्तीराद्यस्यस्यभिन्तिवनेतवेराजी क्ष्मित्वरम्यानाष्ट्रातिनोदिनम्। अपित्रोक्नोदिनन्येपानवन्यनिदेशान्। नेपात्रा यनित्राह्ययत्वाः ग्रापस्ट स्वान्ति मृत्रुत्। रित्रस्माद्ययति। निभनान्यस्पानाभावः ॥उपस्टला त्यक्षित सर्वाष्य्भिमंत्राणिविधिकम् अस्वीण्यिभमंत्राणिधयावन् कि चिर्जसाधनं संवेतदिभमंत्र सेवातवदसंपातवंत्रसर्वशन्सवितवदेशब्दात्॥उदाहरणानिश्रकसारिकशानीजिक्तवभूति

ब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः '' इति 'दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच्' इति पञ्चम्यन्तम् ॥ बाहरित गोरनिषप्रापाद्वनस्पतीनाम् ॥११॥ यं प्रदेशं नाभिप्राप्नोति गौस्तस्मात् प्रदेशाद्वानस्पत्य आहर्तव्यः । अवयवा-र्था पष्ठी च । वनस्पतीनामवयवाः । वनस्पतयो लोकरूढाः ॥ सूर्योदनयतः॥१२॥ सूर्योदयनम् । ऊर्ध्व गम-नमुद्यनम् । स्यौद्यकाले आहरेदित्यर्थः ॥ पुरस्तादुत्तरतोऽरण्ये कर्मणां प्रयोगः ॥१३॥ निवासस्थान-

५ स्य पूर्वस्मिन्नुत्तरिसमन् वाऽऽरण्ये देशे कर्म प्रयोक्तब्यम् । दिक्शब्देभ्यः सप्तमीति सप्तम्यन्तादिह प्रत्ययविधानम-रण्यसमानाधिकरणात् । अरण्यं वा वाटपरिक्षेपे भवत्यरण्येऽध्ययनादिप्रतिषेधात् । ' अथाऽतोऽरण्येऽध्य-यनस्याचारकल्पं व्याख्यास्यामः' इति प्रकरणकालं विधाय पठितम्-' अतः खलुं प्राप्ते काले भूमिभागं जु-षन्ते प्रामाद्संश्रवणमक्षेत्रमदमद्यानम्' इति । अतो प्रामादरण्यकर्मग्रहणम् । प्रयोगराब्दस्य मन्त्रोचारण-वृत्तिप्रसिद्धौ फलसाधनसंप्रत्ययार्थम् । प्रथमो योगः प्रयोगः । कृच्छ्चान्द्रायणादीन्यपराण्येव कार्याणि ॥ उत्त-

रत उदकान्ते प्रयुज्य कर्माण्यपां सूक्तैराप्लुस्य प्रदक्षिणमावृत्याप उपस्पृश्यानवेक्षमाणा ग्राममुदाव्रजन्ति ॥ १४॥ सर्वकर्माणि उदकस्योत्तरे कार्याणि। परिसमाप्य कर्माणि अपां स्तुत्यर्थैः स्क्तैः स्नात्वा स्नानदेशात् प्र-दक्षिणमावृत्य स्पृष्ट्वाऽपः अनवेक्षमाणाः स्नानदेशाद् ग्राममभिगच्छन्ति कर्तृकारियतृब्रह्माणः । उत्तरत इति सप्तम्याम्। स्तुत्यर्थानि स्क्तानि। अम्बयो यन्ति शंभुमयोभू हिरण्यवर्णाः यददः कृष्णं नियानं सस्रुषीः हिमवतः प्र स्नवन्ति' वायोः पूतः'' इत्यपां सूक्तानि । अन्यकर्मसङ्गावात् अविधिकर्मत्वात् संपाताभावः । परिवृत्तिप्रायश्चि-

१५ ते 'सर्वेश्च प्रविदय अपां स्क्तैः' १ इति

...वचनादिह सर्वत्र ॥ आश्यबन्ध्याप्ल-

वनयानभक्ष्याणि संपातवन्ति ॥१५॥ अञ्चत इत्याद्यम् । बन्ध्यत इति बन्ध्यम् । आप्छवतेऽनेनेत्याप्छवनम् । यास्यत इति यानम् । अध्यते तदिति अध्यम् । सर्वेषां द्वन्द्वः । एतत् क्रियायोगाचाऽऽदयाद्यभिधानम् । संपाता येषां विद्य-न्ते तानि संपातवन्ति स्युर्मन्त्रनिर्देशात् । अश्वात्यादिषु क्रियासु मन्त्रयोगो भवति । समस्तानामिति व-

चनात्। स्वरूपपरिभाषाश्चेताः छक्षणात्। तथा च पिञ्जूलीभिराष्टावयत्यवसिश्चति ' ११ इति युक्तं वक्तुम्। आ-इयमित्यारण्यम् । अश्वातिशन्दचोदितमाशयतिशन्दचोदितं च 'संपातवन्तम् ' अविशेषनिर्देशात् । न प्रा-श्राति-प्राशयत्योः । प्रोपसृष्टत्वात् । 'त्वे ऋतुम्" इति रसप्राशनी'" इति चात्र संपाताभावः । उपसृष्टत्वा-त् ॥ सर्वाष्यभिमन्त्र्याणि ॥१६॥ विधिकर्मसु सर्वाण्यभिमन्त्रयाणि । यावत् किञ्चिद्वसाधनं सर्वे तद्भिमन्त्रयं संपातवद्संपातवच । सर्वशन्दस्य निरवशेषत्वात् उदाहरणानि- 'शुक्रसारिक्षशानां जिह्वा बध्नाति' स ।

अमेरालकारोसंपात्वत्ः प्रयुक्तति ॥ उपाध्यार्थीयभै स्यंत्रयक्रतीति ॥ नचसंपानाभिमं ञ्रणित्यानार सत्यम्तृत्वृषय्याशाद्यदकेनायसिच्याभिमञ्चातिनास्यक्रमार्थ्वान्एअस्त्यानः प्राप्तः सिक्सर्ध निश्चितियसपान्वननमानीतिप्राप्तस्यसंपनिः स्पनिनिन्धनि उतिविधिकर्पेतन्॥﴿॥स्री व्याधितानाषु तावशिकेश्शिरकः त्रक्रामाप्रपदात्रमाष्टिगस्त्रीच्याधिनुत्रद्शीचव्याधिनोपरविद्रे गृहदतसुरुवयारितिस्त्रीच्याध्तायमान्च्या । धृत्वस्त्रुतास्त्रीभवसिक्रः वर्षाष्ट्ररस्वारम्यसी पराद्मेश्यः मकर्षण्याग्यपि॥ इर्वेचार्कत्ररस्यास्त्रस्याति छतीमा भ्रवयति॥ युद्धारितियरछेज्यस्य **९म्रातकायुवद्ववसिन्ती्सदाहरकेवाश्यिम्मस्त्रियाअय**नंत्र्यं ठे ॥ धर्रिमपाच्ययुक्ति। यत्रे भूगद्रवृद्धतेतव्वायम्यविशेषः॥नवन्त्रयम्प्रदानतताप्रदानमेष्योः स्र्यूर्णत्प्रदानमेत्रसंयाण र्थः त्रवादन्तु प्रवात्॥ यूरिहिक् वमात्राये : प्रशिख्यपत् ॥ त्रवादात्रयकतीत् विविद् लात्॥ विधिका उत्रण वृत्रवृत्रतीत्कःच्येत॥रानेत्रदानस्याम्त्रतेतुत्ववदेतिथानेन्त्रानाकःमत्तात्रभूस्तिकःगिर 🤏 क्षात्रवाद्वित्रवा वत्रवङ तीव्यञ्चवानुत्रदानस्वानंत्रतंत्रंत्रतारत्वातः पूर्वशेषएवस्य मण्डराहरणम्तिकारिष्टकोत्रग्रहयनिगययामनान्।स्न्हत्वरिष्टनेन्निश्वर्षेन्नम्प्रवयहणान्।एज नेत्रम्योद्नयोत्रहणप्रदानमंत्रीकानभत्नुस्रहरानस्त्रवणम्युनयास्त्रवे जान्ःस्नापयानप्रेपाह यनुनिमनाकानापपारः प्रपार्नाभानः । भेडसम्गलनिमनिपद्यतेषुन्यमाराह्या पराजिती ्प्रिनिपार्यनीत्वत्रभवन्तिप्रपाद्यनिवन्नावृष्ठे त्रयार्यस्त्रित्राद्धिः संभूनिनासित्तार्वे भीने । वयार्गी, नतुरेत्री नारियहणनासुरिध्मपुनीत्यकुन्त्रमुन्वयः । तत्रारतायितानुस्का 'पितामध्यत्रनिष्ण, --दिनप्रानियन्ननासयिनानप्रानीनिरानानत्रे नद्वासनमन्यत्रेरप्र हण्नासिनानसानिवपनीनिययोगे शेजीहायनि। न बाहियम् ४ निकार्यिनार मोहायनिक नीनसंपानाः । संस्कृतत्वान् ।) तत्रस्कस्य चवे ध्यस्यसंपानच्नावीसनी नुख्रुय्ये निज्ञापकान् । रेवि मधुनामार्युन्प्रतिपाद्यनातृ॥ॐ्भनार्य्यायाम् मवणहामाः॥भन्यरिभनीत्यूनार्थःको त्रशृत्क्रम्प्राच्यात्क् चित्रवृत्रभूत्रका चृत्रशृत्वा यात्राच्या क्रिये कर्ता विषा सहिमित्यभिमेत्रयते॥ष्टिययेश्रीत्रायितिजुहाति॥सर्वोण्यभिमेत्र्याणोत्यनेज्ञान्वारश्वीयवि

'प्रमन्दार्लकारान् संपातवतः प्रयच्छति''। 'उपाध्यायाय भैक्षं प्रयच्छति'' इति । न च संपाता अभिमन्त्रणविधानात्। सत्यमेतत्। यथा ' शान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्रय'' इति चास्य क्रमार्थत्वात्। अथ संपातः प्राप्तः। स किमर्थे विधीयते। 'द्वितीयं संपातवन्तम् '' अश्वातीति प्राप्तस्य संपातः। संपातवित न मन्त्रनिवृत्तिः। विधिकर्मेतत्॥ स्त्रीव्याधितावाप्तृताविकतौ शिरस्तः प्रकम्या प्रपदात् प्रमाष्टि।। १७।। स्त्री च व्याधितश्च स्त्रीव्याधितौ। 'परविद्धि-

- क्षं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः ' इति स्त्री व्याघिता पुमान् व्याधितः । आप्छुता स्त्री अवसिक्तः पुमान् । शिरस्त आरभ्य आ पादाग्रेभ्यः प्रकर्षेण शोधयति । 'पूर्वयोहत्तरस्यां स्नक्त्यां तिष्ठन्तोमाप्छावयति' । 'यद्ग्निः ' इति परशुं जपस्ता-पयति क्वाथयत्यवसिञ्चति ' इत्युदाहरणे । व्याधितायाश्च स्त्रिय अप्येतत् ।। पूर्वं प्रपाद प्रयच्छति ॥ १८ ॥ यत्र प्रपादयतिः श्रूयते तत्रायमन्यविशेषः । तत्र च प्रथमं प्रपादनं ततः प्रदानं मन्थौदनयोः । पूर्वेप्रहणात् प्रदाने मन्त्रसंयोगः प्रपादने तु स्यप्त्वात् । यदि हि क्रममात्रार्थः पूर्वशब्दः स्यात् प्रपाद्य प्रयच्छतीत्येव सिद्धत्वात् विधिका-
- १० ण्डे प्रपाद्य प्रयच्छतीति । उच्यते । प्रदाने प्रपादनस्यामन्त्रत्वम् । तुस्यवत् अभिघाने च नानाकर्मत्वात् । 'स्तिकारिष्ट-कौ प्रपादयति ' । प्रपाद्य प्रयच्छतीत्यप्युच्यमाने न प्रदानस्यामन्त्रत्वं संस्कारत्वात् । पूर्वशब्द एवं स्या-त् । उदाहरणे 'स्तिकारिष्टकौ प्रपादयति ' । 'यथा मनो ' ऽव दिव' इत्यरिष्टकैन '' । विधिपूर्वं तत् पूर्वप्रहणात् । अन्तश्च मन्थोदनयोप्रहणं प्रदानम् । 'मन्त्रोक्तानघस्तक्षे हरितस्त्रोण सन्यजङ्घासु बद्ध्वाऽवस्नापयति । प्रपाद-यति'' इति मन्त्रोक्तानां प्रदानं प्रपादनभावात् । 'भद्रं सुमङ्गलमिति प्रतिपद्यते ' । ' अश्वमारोह्यापराजितां
- १५ प्रतिपादयति ''' इत्यत्र न भवति 'प्रपाद्य' इति वचनात् ॥ त्रयोदश्यादयस्तिस्रो दिधमधुनि वासियत्वा बधनाति ॥ १९ ॥ चतुर्दशो पश्चदशो चादिप्रहणात् तासु । दिधमधुनीत्येकवत् समासः । तत्र वासियत्वा स्थापियत्वा बन्ध्यं प्रतिपदि बध्नाति । यत्र 'वासितान् बध्नाति' इति चोदना तत्रैतद्वासनम् । अन्यत्प्प्रहणम् । 'वासितानक्षान् निवपति '' इति यथा ॥ आश्यति ॥ २० ॥ बद्ध्वा दिधमधुनी कारियतारमाशयति कतां । न संपाताः संस्कृतत्वात् । तत्रस्थस्य च बन्ध्यस्यासंपातवतो 'वासितमुद्धुद्य' '' इति ज्ञापकात् । दिध-
- २० मधुनोराइयत्वं प्रतिपाद्यत्वात् ॥ अन्वारब्धायाभिमन्त्रणहोमाः ॥ २१ ॥ अन्वारभतीत्यन्वारब्धः का-रियता 'कर्तरि च'' इति । क्विचिद् यद्गिमन्त्रणं क्विचिद् यो वा होमस्तदुभयं यदन्वारब्धाय कर्तेब्यम् । कर्ता विषा-सिंहम् '' इत्यभिमन्त्रयते 'े । 'पृथिब्यै श्लोत्राय'' इति जुहोति' ' ॥ 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि ' ' इत्येतद्यान्वारब्धाय वि-

ध्यः मृतात्। अनारमण्डारमृतुत्रत्यी विर्वात्। अम्यात् प्रयोगत्व स्त्रियोग कर्ततात् गरोममीम् स्त्रीयोगित्व कर्त्यात् स्त्रीय स्तर्भात् । स्त्रीयोगित्व विराद्य स्तर्भात् । स्त्रीयोगित्व विराद्य स्तर्भात् । स्त्रीय स्त्रिय स्त्रीय स्त्रिय स्त्रीय स्

त्वीवनात्तः श्रंगः अत्वत्यः भर्ववयान् व्यवावन्यव्यवस्य स्वायात् । श्रे तं पानन् ता प्यानिन्यते । श्रंपा नवानां व्याणां अवस्य विष्य प्राणां अवस्य विष्य प्राणां अवस्य प्रा

धिकर्मत्वात् । अन्वारम्भणं कारियतुश्चतुर्थीनिर्देशात् । अन्वारम्यः कर्ता । तत्कर्म प्रयोजककर्नृत्वात् ' । होमाभि-मन्त्रणानीति वक्तव्यं शब्दस्मृतेः ' । होमाभिमन्त्रणानीत्युच्यमाने हविषां मन्त्रणे अन्वारम्भणं स्यात् । द्वय-ते तावत्कृत्वः । पुनर्द्वन्द्वसमासः । तथा च सति प्रत्यवयवमन्वारम्भणम् । अथवा संपाता होमा अभिमन्त्रणसंबन्धा-त् । 'सर्वाण्यभिमन्त्रयाणि ' दिति चान्वारब्धस्य स्यात् ॥ पश्चादग्नेश्वर्माण् हविषां संस्कारः ॥ २२॥ तान्त्रिकस्याग्नेः

पश्चाद्देशे दर्भानास्तीर्थं तेषुत्तरं चर्माधाय तत्र निर्वापप्रोक्षणावघातसुफलीकरणादि कार्य प्रकृ-तत्वात् । जातिगुणनियमार्थे पुनः चर्मायतनदेशस्य पुनर्वचनं जात्यादिनिवृत्तिप्रसङ्गात् ।। आ-नडुहः शकृत्पण्डः ॥ २३ ॥ यत्र विधिकर्मसु शकृत्पिण्डश्चोद्यते स आनडुहः प्रत्येत्रव्यः ॥ जीवघात्यं चर्मं ॥ २४ ॥ वि-धिकर्मसु चर्मग्रहणे बिलनः प्राणिनश्चर्म प्रयोक्तव्यम् । जीवघातार्हस्य सेक्तुः 'कृत्यतृचश्च '' इति । पश्चाद्ग्न-श्चर्मणीत्यत्रावचनं हविश्चर्मणोर्मा भृत् ॥ अकर्णोज्यमा ॥ २५ ॥ यत्राद्यमा चोद्यतेऽसी कृत्तशृङ्गः प्रत्येत्रव्यः । वर्तुल इति यावत् । ' नद्या अनामसंपन्नाया अद्मानं प्रास्यिति ' 'इत्युदाहरणम् ॥ आप्लवनावसेचनानामानामयित च ॥ २६ ॥ आ-

१० प्लावनावसेचनानि च द्रव्याणि क्रियासाधनत्वात् । आप्लावनावसेचनानि तेषामाचामयित कारिय-तारम् । आप्लावनावसेचने च करोति । चकारात् षष्ट्या च भवति लक्षणा । अतश्चाप्लुत्यावसिच्याचमनम् । 'पि-ञ्जूलीभिराप्लावयति ' इत्युदाहरणम् । न चात्र मन्त्रः । अवयवसंत्रत्ययात् ॥ संपातवतामश्नाति न्यङ्कते वा ॥२७॥ संपा-तवतां द्रव्याणामवयवमश्चाति । अश्ची अङ्कते वा बन्ध्यानां न कार्यासत्त्वात् । आश्यानां विधेय-त्वात् । अश्वादीनां यानानां न कर्षणासंभवात् । अवाच्यमसक्तत्वाच्च आप्लावनानामाचमनम् । चोदिताना-

१५ मेवाशनमिति कृत्वा । तसादाइयानामेवाशनम् । न्यङ्कते वा । एकवदस्य हिवषो अशनं नित्यमञ्जनं स्या-च्वेत्यर्थः ॥ अभ्याधेयानां धूम नियच्छति ॥ २८ ॥ यानि विधिकमीणि अभ्याधेयानि तेषां कारियता धूममा-त्मिन बध्नाति संस्कार्यत्वात् । 'सिमधोऽभ्यादध्यात् ' इत्युदाहरणम् । न च सर्वत्र मन्त्रयोगो वि-धिभिरतुल्यत्वादप्रधानत्वादित्यर्थः ॥ धृचिना कमंत्रयोगः ॥ २९ ॥ कार्य इति शोषः । कर्तृकारियत्रोर-यमुपदेशः । 'संहाय मुखं विमार्षि ' इत्याचमनार्थम् ॥ 'सं संस्वन्तु 'इति नाव्याभ्यामुद्कमाहरतः ' । 'आ गाव ' इ-

२० ति गा आयतीः प्रत्युत्तिष्ठति ' ' इत्यत्र चाचमनार्थम् । 'ऋतुमत्याः स्त्रियाः ' ' इति च । ' परोऽपेहि ' यो न जीवा ' इति स्व-दं हष्ट्वा मुखं विमार्षि ' ' । स्तकाशौचयोश्च कर्मप्रयोगप्रतिषेधार्थम् । प्रयोगार्थे च कृष्कुं प्रथमं चिरत्वा शु-चिः पूतः कर्मण्यो भवति ॥ इति सत्तमी कण्डिका समाप्ता ॥ ॐ । पुरस्ताढोमवस्सु निशाकमंसु पूर्वा-

ण्दयगापनी नीशा लानिवर् नसम्द्रक्षपन्त्रयद्रक्षम् शत्ताताति हत्त्रसनः प्रयुक्ते । सर्त्वादामायनास्ति। तानिष्रकाराम्नित्रमणित्ववेदित्यर्थः।सयुष्तवेवते यानिनिशयनेपितानिश्वितानिश्वितानिश्वितानिश्वितानिश्वितानिश्विता ज्ञकत्त्वस्य तस्युत्नुन्दः पूर्वन्दियसेप्साताकताकरणम्॥यताप्रतिन्एवित्वादृष्ट्रिणन्दित्रादृष्ट्रिणनादुपुरस <u>ज्यश्रातथायस्व्यगत्रीतस्राप्यशस्त्रमानः सम्बन्धत्राप्रा नामानः अन्यस्य प्राप्ता</u> खानिरशन पुरामुकानियश्नगढरम् बहुनमहुन्तारकवास्मानन् वर्वस्य इक्षितिसँहार्थिन नित्यम् । भारात्वित्रयमभाजन्तियम् ॥भाननुत्ररकार्त्वानक्षात्रकार्तव्यनन्तिः। भवुक्तचनि साक्ष्मिन् श्रिसाम् सम्बाराहत द्रान्**श्यादान् सान्**सिक् स्वित्वादेशनक स्वनिकारी सिमा रान्स्पानवत्ः अरात्सात्तेन्द्यन्वन्ता साम्बद्धत्युमन्त्रचन् म्वाल्रसार्थे क्रवरस्या १ गरार्कअनत्तेत्रनत्वयद्याप्त्री नृत्विभयानसम्त्रम् कमलानरनुत्यानभारम्नापसमाता ण्यः॥ **० ॥ स्त्रत्य**नेत्रणस्ति वद्यिते पंचान् इत्याद्शन् सन्युन् गानित सुर्रत्ति पुरस्ति विभावने से भी जनस्थाचे प्रास्थ स्था इन्यानियमात् नुनन् नाग्ह्वा क्रमण् स्वाक्र भाजन भागत्म ईमईब्यानंतिस्यास्य विक्रान्दरित् मस्यायनयागदेनता प्यानितंद्ररित्। दिशिदिशि बिल्दरणं॥ भरण्यपर्वत्युज्ञेत् इंद्रायत्रिज्ञेद्रातीत्रक्त्रादरण्॥ वैभवतिरिराखप्रविषेत्॥रिशी रिरंगप्रकारित विश्वान्ति विश्वादित्वि विश्वादे स्ति विश्वादे विश्व दक्षिणामनस्त्रव्येषुविकेत्रिं स्विति विक्रमे स्वित् में प्रिति विशु व्यालिक स्विति । भी । धररण्यत्वर्ष्म् गत्यन्यत्व्यम् उनात् युद्धानायक्रतेतुभनि चुद्धात्रे पनित्। धेत्र सिण्यामा नाज्यस्यद्रणतंत्रस्यात्दाव्नेतियद्रानेशव्यक्तरणज्ञात्याद्यान्यदिग्धन्यवास्यातेनजे [द्तमनुष्ठक्किनातस्त्रथाक छन्**षद्धव**ने यह्णावित्यादिनपर्द्रव्यक्तन्त्रस्य स्वत्रहा तनपरयद्श्लगञ्चहणम्य कत्त्रप्रस्य यात्र्यम् त्नानान्य कराजमारमने । ऐनिर्विप्रतिष्योत्। अधिकरणोभोनसयं कर्वज्ञापरणनारि अनियरनारितिनमान्यः क्षेमायजने उपितिष नेन्स्स्त्रहरण्॥ र्ण्यात्रंत्रप्रः सनुप्रस्णात्। अन्याह्यर् भाजन्यद्वे नेन्नात्॥ सन् दीनि चरियानि॥ श्रीत्पित्र राउनात्॥ वितर्क क्रियाची

क्षे यज्ञोपवीती शालानिवेशनं समृहयत्युपवत्स्यद्भवतमशित्वा स्नातोऽहतवसनः प्रयुङ्क्ते ।। १ ।। **प्रस्ता**द्धोमा येषां सन्ति तानि पुरस्ताद्धोमवन्ति कर्माणि तत्र । तद्वरिस्वत्यर्थः । सत्यपि तद्वस्व यानि निशायां चोदितानि तेषु निशाकर्म-सु कर्तन्येषु तस्यैवाहः पूर्वाह्वे यज्ञोपवीती कर्ता करोति । यज्ञोपवीती नाम क्रिया १। ' दक्षिणं बाहुमुद्ध-त्य शिरोऽवधाय सब्यें उसे प्रतिष्ठापयति दक्षिणं कक्षमन्ववलम्बं भवत्येवं यज्ञोपवीती भवति' इति गोभिलाचार्येणपठितम्। शा-लानिवेशनं च गृहम् । तस्य समूहनं बहुकारिकया संमार्जनम् । उपवत्स्यद्भवतमिति च संज्ञा । भोज-ननियमः। अशित्वेति प्रथमं भोजनम्। भोजनोत्तरकार्छं स्नानं कुर्यात्। अहतवसनः नववस्त्रः। प्रयुङ्क्ते । अथ निशाकमें । 'निशि शामूलपरिहितः'' इति । पूर्णहोमदर्विहोमत्वात् ' विकल्पेन । ' निशायां संभा-रान् संपातवतः करोति ' ' इति नित्यं तन्त्रम् । 'स्वस्त्याचं कुरुते ' 'स्वस्त्ययनेषु चेत् । आत्मरक्षार्थं " आतुरस्य चा-क्के शंकरमतस्तन्त्रवत्त्वम् । यक्कोपवीतीत्यभिधानम् । समूहनस्य स्त्रीकर्मत्वात्तदङ्गविधानम् । आदयान्ते ' अपि संपाता-१० भावः ॥ स्वस्त्ययनेषु च ॥ २॥ 'स्वस्तिदाः' ' 'ये ते पन्थानः ' ' इत्यादीनि स्वस्त्ययनानि तेषु । पुरस्ताद्धोमवत्सु निशाकर्मसु भोजनस्यार्थप्राप्तस्य द्रव्यानियमात् । न तन्त्रवतो दिवाकर्मणः पूर्वाह्न भोजना-भावः ॥ ईडवानां दिश्यान् बलीन् हरति ॥ ३॥ स्वस्त्ययनयागदेवताभ्यो बलीन् हरति । दिशि दिशि बिहरणम् । 'अरण्ये पर्वतं यजते ' ' । ' इन्द्राय त्रिर्जुहोति ' ' इत्युदाहरणम् ॥ प्रतिदिशमुपतिष्ठते ॥ ४॥ दिशं दिशं प्रति उपतिष्ठते । ईड्यानामेव बळीन हत्वा देवपूजाविधिकर्म चैतत् । आत्मनेपदम् ^{१३}॥ सर्वत्राधिकरणं कर्तु-१५ दक्षिण ॥५॥ न स्वस्त्ययनेष्वेव । किं तिर्हे । सर्वविधिकर्मस्वित । कर्मार्थी हि सर्वशब्दः। 'प्राङ्सुख उपांशु करोति" । अ-धिकरणं कर्तुर्दक्षिणेत्येवं वक्तव्यम् । एवं सित सर्वशब्दो विधिकर्मसु भविष्यत्युपांशुवत् । मन्त्रिख्गाहिष्णाभा-वाच्च । सर्वष्रहणं तन्त्रं स्वस्त्याद्येनेति ^{१९} भद्शेनम् । अधिकरणं चर्मपात्राज्यधान्यादि । अन्यद्वाऽऽत्मभावेन चो-दितमनुपंयुक्तं ' जातरूपशकलेन प्राक् स्तनप्रहात् ' ^{११} इत्यादि न परद्रव्यम् । क्षुराद्यनडुच्छक्कत् ^{१९} गृह्य-ते न परद्रव्यम् । दक्षिणाप्रहणमन्यकर्तृसंप्रत्ययार्थम् । तस्माच्चान्यकर्तृत्वम् । आत्मनः कृते हि प्रतिषेधात् । २० अधिकरणाभावे स्वयंकर्तत्वमुपस्थानार्दिषु । 'विश्वे देवा इति विश्वानायुःकामो यजते । उपतिष्ठ-ते ' ^{१८} चेत्युदाहरणम् । पूर्णपात्रं '' तु ब्रह्मणः कर्तृब्रहणात् । अन्वाहार्यभोजनाहेतुवचनात् ' । स्रवाः

दीनि चादेयानि प्रतिपत्तिदर्शनात् ॥ त्रिष्टकित्रया ॥ ६ ॥ विधिकर्मस्य योदकेन क्रिया चो-

यत्॥सान्तिः कर्न्यमिनयमः॥भाष्ट्रनानसेन्नग्नस्यासुसमान्यदाहरकानि॥तेन्नारकेनस कस्टक्तनिनः अयुक्तानुगरुद्दे नादनायसुद्देशनम्नीयारितिन्ननात्॥सान्यकर्मध्यव तथ्यक्तात्॥६ दह्दिभानकतुरभिषाम्।यानतेनात्ममानस्यकर्गतस्यान्।स्यानिधिकृम्वय र्मार्थसहत्वाक्षी अनुराणिसमानश्चामित्वायीयान्यनवर्गणस्कानिप्रोनेतृष्णायानिन्वा निकर्माणिसमुनिन्तिनप्रयोक्त्यानि॥विकव्यत्रासर्दमारम्यन्॥क्षेत्रहणान् एवात्रसम्प्रात् व्यतिसन्यम्निस्यादुन्रस्यापियहणविकल्यःस्याद्रहणकमेननूगानदारस्टेरिस्यन्भन्। त्यवप्रहणान्।।संयुमिन्सुयागस्यान्।एनम्यन्तराणां समानायीनान्यहणान्यस्यम्य नीं दून रत्यारीने। मृषेवहाविकस्यार्थत्वोत्। एवं युक्तमन्यारित्विकस्यः गुक्तमत्वेनक्ररतेन्त्रसिन चेंद्रणान्। भरानिनिनिनिविद्यायकहानुसान्। वास्तिवान्। वास्तिवान्। सार्थस् ं नेमरान्॥विशामानाद्वमाणीलकक्षेत्रं स्वीपानु॥समान्तात्मवानान्रताञ्चयां गसद्दानः से रानेन मोरानेनिअसमानलाकुणकथं मारानेनेनिमयाननानिक्रापात्रणसमानलावर सानिकानाव ्यूनंअभयाम्नुन्ययह्णमंत्रनिगान्॥इन्यविद्याम्बनीगम्बनेनरतान्गयेनाहवीतिक्षेत्रस्त्रीनिष् तिन्यरणाप्रीतमेन्त्रेषणस्यभेरात्रेअयस्त्रस्यस्याप्रप्रदानारिषुतुन्यस्यात्रासमान्यत्यने तुरतात्रयात्रां गतयात्रमाहकासर्ववृद्युक्तुवचनपुत्रम्यस्याद्यारिषुप्रयान्नाभूतितस्तिः रैत्रामा मर्थ्यातु । जिस्समानवन् ॥ रमामेहीन युक्तया रित्यत्रा विकल्पातिक तस्यापिक मेनियानान् ॥ त्र व्यम्यासाम्रथ्यां बसमानवन्गे । बात्सभारं ग्रह्मात् एन्सभाराधारः ग्रह्मातत्वसभारस्याभिनारि कवर्नमोगिरसमित्यपवान्।।नमुस्योदयद्रत्युस्यानुन्रमिदेवक्त्युसमारम्बर्णान्।।इहवचन्सर् मंभारत्रत्ययार्थेण इतस्याहिस्सी देयनन इति बाह्यमे नस्यानु ॥ विश्वीक के हिपेमें हो मधुः स्थामा क्रीपीचन्छानि,त्यत्रमदमजादेनगर्रमादेः भाष्यमस्त्रिक्रमोधीक् ॥७ प्रश्चितस्यमदे ॥ स श्रीकृतम्युद्रयान्यायुद्रणप्रत्येन्च्येश्वत्येनच्या <mark>यानमाराह्यनीत्यान्त्रस्</mark>विद्याशरस्यत्यत्रप्रत्ये तत्कर्मविषात्रारम्यस्यप्रदेवन्याः नित्तम्याः मधिकन्यरस्यायहणेत्रस्यत्याः स्यमह् इतिमारानकृष्टनंशीरोहनमृत्राति॥चम्मसद्यवस्यायादनिनमामापिमारानकुरवम्छ विषये

द्यते सा त्रिः कर्तब्येति नियमः । आप्छवनावसेचनाचमनाभ्युक्षणान्युदाहरणानि । तेन च उदकेन स-कृत्संस्कृतेन त्रिः क्रियेक्त्वात् । 'उदकचोदनायामुद्गात्रं प्रतीयात् ' 'इति वचनात् । अविधिकर्म त्रयव-रार्धे सकृत् च स्यात् । इह विधानं कर्तुरिभप्रायार्थम् । तत्रोच्यमाने स्वयंकर्तृत्वं स्यात् ॥ अनन्तराणि समानानि युक्तानि ॥ ७ ॥ संहितायां यान्यनन्तराणि सुक्तानि प्रक्यन्ते तुल्यार्थानि 'च ता-

- ५ नि कर्मणि समुच्चितानि प्रयोक्तव्यानि । विकल्पे प्राप्त इद्मारभ्यते 'आ ग्रहणात्" एव । उत्तरमि भवि-ष्यतीत्युच्यमाने उत्तरस्यापि ग्रहणे विकल्पः स्यात् ग्रहणकर्मवत् । 'अदारसृदित्यवेक्षते ' ' इ-त्यत्र ग्रहणात् । साङ्ग्रामिकेषु 'योगः स्यात् । एवमप्यनन्तराणां समानार्थानां च ग्रहणानर्थक्यम् । 'अग्नि-नौं दृतः ' ' इत्यादीनामर्थवत्त्वं विकल्पार्थत्वात् । एवं 'यस्ते मन्यो ' 'इति विकल्पः । शमत्वे क्रूरत्वे च सति आ ग्रहणात् । 'आदानेन ' 'इति न विकल्पः उक्तहेतुत्वात् । 'वासितं बष्नाति' इत्यत्र 'क्स्मिन्नङ्गे' ' इति न गृद्यतेऽर्थस्-
- १० क्तभेदात् । विधानाभावात् गृह्यमाणोक्तफलसंबन्धात् समानत्वात् अनन्तरत्वाच्च योगसद्भावः। 'सं-दानं व आदानेनेति ' '' असमानत्वात् । कथम् । आदानेनेति प्रयोजनाविशेषात् । समानत्वात् परसैनिकानां ब-न्ध्यत्वम् । उभयोस्तुल्यग्रहणं मन्त्रलिङ्गात् द्रव्यविशेषाच । योगस्त्वनन्तरत्वात् । ' ये बाहव उत्तिष्ठत ' '' इत्यत्रोत्तिष्ठ-तेति ग्रहणं प्रतिमन्त्रप्रेषणस्य भेदात् उभयस्कतसंप्रत्ययार्थम् । प्रदानादिषु '' तुल्यकारणत्वात् समानत्वादन-न्तरत्वाच्च योगः। तथा चाह काशिकः। सर्वत्र युक्तवचनं 'अव मन्युर्निहेस्तः' '' इत्यादिषु । प्रयोजनाभावे तु प्रतिस्कृतं नि-१५ देशसामर्थ्यात् असमानवत् । ' इममिन्द्रेति युक्तयोः ''' इत्यत्र विकल्पो विकृतस्यापि कमीविधानात् । निर्दे-
  - १५ देशसामध्यात् असमानवत् । ' इमामन्द्रातं युक्तयाः ' ' इत्यत्र विकल्पा विकृतस्यापि कमेविधानात् । निर्दे-शस्यासामध्यांच्च समानवत् ॥ शान्तं संभारम् ॥ ८॥ शान्तं एव संभारोऽघोरः । शान्तत्वं संभारस्याभिचारि-कवर्जम् । 'आङ्किरसम्' ^{१६} इत्यपवादात् । नजु 'स्योदयनतः' ^{१७} इत्यस्यानन्तरमिदं वक्तव्यं संभारप्रकरणात् । इह वचनं सर्वे-संभारप्रत्ययार्थम् । इतरथा हि ' स्योदयनतः ' ^{१७} इति बाह्यमेव स्यात् । ' पिपीछिकोद्वापे मेदोमधुस्यामा-केषीकत्छानि ' ^{१८} इत्यत्र मेदः अजादेने गर्दभादेः । मधु माक्षिकं माध्वीकम् ॥ अधिकृतस्य सर्वम् ॥ ९ ॥ अ-
  - २० घिछतस्य द्रव्यस्य प्रहणं प्रत्येतव्यम् । ' यानमारोहयति ' '' इत्येतत् कर्म ' विद्या शरस्य ' '' इत्यत्र प्रत्ये तव्यं नोत्तमयोः ^श । अधिकृतस्य द्रव्यस्याग्रहणं प्रत्येतव्यम् । ' कथं मह^श इति मादानकग्रुतं क्षीरोदनमक्षाति । चमसे सरूपवत्सायाः ' ^श इति चमसोऽपि मादानक एव ॥ विद्यये

यथानरंगमंत्रकर्मइय्यसंद्रायेयन्तिक्षष्टंतस्यसेतृत्यंगृत्रसन्तानमितिस्तिकारिष्टकेत्रपुर्यकी विषाहनेरिकामनिमानुर्भसेरेहे मुयानानिनिसेरेहा मुनिन्हनत्वानरार्सिम्यसुपम्थास तंत्रस्य गारं गत्वात्र यञ्जनीति विचाने ने विद्यास्य म्या क्षात्र यञ्च परस्य मिनिस् भन्ने विष्य यो देशी प्रतातिवत्संवे अवनिविधानाकायीतरमुक्कानामस्यविचे प्राप्त्र्यथः यथारभी णामपास्वने मक्तिका त्यारभेषिज्ञतीभितिमञ्जिषागस्त्रविद्याष्ट्रीलंगभेदान्गृ अयरिनाचितिस्त्रितिगर्यञ्चनित्र नहेनामुत्कार्ये ग्रह्म यतारिक्क रीनप्रधानयानि गयत्त्रके नहेन्याप्रसालयो चर्माहि ॥यदानु स्र्रह्ण रनिमंत्राने,गउब्दब्दमुस्रकप्रसालुंपिद्धानुभक्तमसुगानमत्रान्तृत्वन्तमनान्यएवेकमिक्षिगान्।। मंत्रविधीत्यविस्थलानुगडन्यतेनैमिनिकमाभूत्रप्रहालनस्यन्तिमत्रीनुस्त्रीनुष्ट्यानुगधः प्रताह्या र्यःशार्मीकानाः त्रसिक्षाःगस्त्रग्रवद्यीहिमननद्रतित्रसिक्षीगत्रशिषः त्रसिक्षः स्वनेयासिसस्त्रन्तः ॥वरणिबन्दमसिधौ, एनं गिंडार्जे नेः अन्बद्धनिरास्त्रिणात्याः क्रटकामाबनकप्रसिधः ॥मही वेषंगणलानतीहम्बिनिगनेतसः प्रसिक्षः ग्रेडारणीतिप्रसित्धः ग्रेडांबळ्जीषणीनेळेभेन्यानर्ता॥ सः । अस्यात्वाम् तक्ः । अप्यागृद्धस्मनसः ग्रंप्तरारुदेवरारः गद्याताद्रत्यु**षानास**्येय् ग शानुरीस्र्रेयभाषाचिमिनसंच्यवहारः गण्वज्ञाना गत्रानसंच्यवहाराम्व्यविद्राषानुगसिम थारिद्यान्युमः॥सम्।स्वाच्वार्येनान्॥इज्ञानात्रां।नरसाणामिनिक्रमेणापारानेक्रमार्थ नातृं। ७ नितिः प्रायमिनिः स्विनिः प्रायमिनिः दृदः नाम्याभन् विश्वास्यान्य विन्तिस्य स्विन्ति स्डबुर्त्वत्रसिक्षेगमत्रत्रायुश्चिन्।विद्राष्ट्रःगत्रीणित्रीणिस्वीणिप्वेणिङ्गदान्मजकौर ग्रामीर्यसिक्षात्रामकान्दुसुर्वायपुष्टनीजानावरणप्रसिक्षाग्रसवत्राम्स्रगासवृद्याकः।। शामवाकाअमामागंसहरोः प्रेष्ठेः स्निग्धः द्स्पतरागतपुर्यवास्कृतिस्यात्। तृत्वाशाम् लिकानव बीप्रसिद्धः पत्नात्रात्रसिद्धः ग्रसार्यकः अड्राळसा शिशुपात्रसिद्धः शिल्गेत्रसिद्धः थिता दर्भः। अपामार्गः। अस्तिन्तेष्ठश्चत्रलेष्टः।वस्मीकवपावस्त्रीकमध्ये।द्वीप्रातद्वीग्रे।ब्रीहिष्वयवम्ब्रीहियवै।ब्रीह्यांही नांसमुचयानियवमायतयाः ममामानद्रशात्॥स्युच्चयसर्वाद्रसार्वापितिकारियतानिर्देशात्॥

+ शंबलसिपुनीकेर्

यथान्तरम् ।। १० ।। मन्त्रकर्मद्रव्यसंशये यत् संनिकृष्टं तत् प्रत्येतव्यम् । 'ब्रह्म जज्ञानम् ' इति स्तिकारिष्टकौ प्रपादयति ' ' इ-ति माहाकाण्डिकासंदेहो भवति। कर्मसंदेहे मन्थान्तानि इति संदेहो भवति। बहुवचनत्वात्। 'शिरसि मन्थमुपमथ्य ' 'सु-क्तस्य पारं गत्वा प्रयच्छति ' ' इति विधावेवोदाहरिष्यामः ॥ प्र यच्छ पर्शुम् ' इति दर्भलवनं प्रयच्छति ॥ ११ ॥ प्रोक्षतिवत् सर्वम् । पुनर्विधानं " कार्यान्तरमुक्त्वा अन्यस्य विधेः प्राप्त्यर्थम्। यथा 'दर्भाणामपोळवानाम् ' ' एकविज्ञा-५ त्या दर्भिपेञ्जूलीभिः ' ' इति । मन्त्रविभागस्त्वविशयो लिङ्गभेदात् ॥ अरातीयोः ' इति तक्षति ॥ १२ ॥ यदत्र कर्त्तृत्यं तदेतामुच्चार्ये ॥ यत्त्वा शिक्व ^{११} इति प्रक्षालयति ॥ १३ ॥ यत् तत्र कृतं तदेतया प्रश्लालयति चर्मादि ॥ यदात् कृष्णः ^{१२} इति मन्त्रोक्तम् ॥ १४ ॥ उलुखलमुसलं प्रक्षालयेत् । विधिकर्मसु भाव्यं मन्त्रोक्तवचनमवाच्यम् । 'एवं कर्मलिङ्गा मन्त्राः' इत्येव सिद्धत्वात् । उच्यते । नैमित्तिकं मा भूत् प्रक्षालनस्येति मन्त्रोक्तवचनम् ॥ पलाशा-दयः काम्पीलान्ताः प्रसिद्धाः । स्रग्वंधौ हिमवत इति प्रसिद्धौ । शिरीषः प्रसिद्धः । स्रश्यः तिलकः । १० वरणिवल्वी प्रसिद्धौ । जिङ्गडः अर्जुनः । अचल इति दाक्षिणात्याः । कुटकः मालवके प्रसिद्धः । गर्ह्यः वेषः । गलावलः हिमवति । वेतसः प्रसिद्धः । शेरणीति प्रसिद्धः । शिम्बलं जोषणम् । विलेभ इत्यानर्ताः । शाल्मिलः करण्टकः इति अग्निस्वामी । सिपुनः धातकी । धायटीति प्रसिद्धः । स्यन्दनः मदन इत्येवं प्रसि-द्धः । अश्मयोक्तः अदमन्तकः अपटा । तुन्युः तिनसः । पूतुरारुः देवदारुः । शान्ताः ॥ १५ ॥ इत्येषां नामधेयम् । ' शान्तवृक्षस्येध्मं प्राञ्चम्' ^{१४} इति संव्यवहारः । एवं शान्ताः । शान्तसंव्यवहार इत्यविशेषात् । समि-१५ दादिष्वनियमः । समासः लाघवार्थत्वात् । ' दशानां शान्तवृक्षाणाम् ' १५ इति क्रमेणोपादानं क्रमार्थ-त्वात् ॥ चितिः प्रायश्चितिश्च चितिप्रायश्चित्ती द्वन्द्वः । ताभ्यामेवंविधाभ्याम् । वरणे च सिद्धभूमि-स्थवर्तलप्रसिद्धे । नात्र प्रायश्चित्तविशेषः । त्रीणि त्रीणि पर्वणि पर्वणि । उमे शतमिषजाकारे । भमी प्रसिद्धा । भमका आनन्दपुरे वारिपृष्टतो जाता वरणे प्रसिद्धा । सर्वभा भ्रूगालवंशका । शाम्यवाका अपामार्गसददौः फलैः स्निग्धैः हस्वतरा गतपुष्पा वा सकृतस्यात् । तलाशा आमलकी अव-

२० ळी प्रसिद्धा । पलाशः प्रसिद्धः । वाशा वृषकः अडोळसा । शिशपा शिलाका प्रसिद्धा । शिम्बलसिपुनी कथिती । दर्भः । अपामार्गः । बाकृतिलोष्टः क्षेत्रलोष्टः । वल्मीकवपा वस्मीकमध्यम् । दूर्वाप्रान्तः दूर्वाप्रम् । त्रीहिश्च यवश्च ब्रीहियवौ । वीह्या-द्योः समुच्चयो नियमात् तयोः समासनिर्देशात् । 'सर्वा इत्याख्याते ' ' इति कारयिता । निर्देशात् । शान्ताः ।। १६॥ पुनःशान्यद्वां रुष्तात्मार्यं स्वामिद्वां विश्वान् । शंग्यं स्वाम् । शंग्यं विश्वान् ये पुनः स्वाप्त्र विश्वान् । शंग्यं । शंग्यं विश्वान् । शंग्यं । शंग्य

पुनः शान्तग्रहणं नृक्षत्वात् पूर्वेषामिह चौषघित्वात् । शान्त्युद्के आसां विधानयोगः । अन्येषु कर्मसु साधनविधानात् । शिम्बलस्य जोषणेति पर्यायोऽस्ति सोऽपि संदेहः ॥ प्रमन्दोशीरशल्स्युपद्यानशकदू-मा जरन्तः ॥ १७ ॥ प्रमन्द इन्दुक एवं प्रसिद्धः । उशीरं गन्धद्रव्यं वाळा । शललो श्वाविच्छलाका । उपधानमुपधा-नकम् । शकधूमः ब्राह्मणः । एतानि जीर्णानि प्रत्येत्व्यानि । एभिरेव शब्दैश्चोदितानि । 'प्रमन्दालंकारान् सं-

- पातवतः प्रयच्छिति रि। तगरोशीरेण संघाव्य रे इति । विः शलख्या मांसं प्राशयति रे । सोपधानमास्तरणम् रे । शक्ष्यू-म किमद्याहः रे इत्युदाहरणानि ॥ सीसनदीसीसे अयोरजांसि कृकलासिषरः सीसानि ॥ १८ ॥ सीसं सीसकम् । नदीसीसं फेनपिण्डः । अयोरजः लोहिकेट्टः । कृकलासः प्राणी प्रसिद्धः । तस्य शिरः कृकलास-शिरः । सीसचोदनासु एतानि प्रत्येतव्यानि । 'ज्येष्ठस्याञ्जलौ सीसानि रे उदाहरणम् । समासे समुच्चयः । इतरत्र विकल्पश्चित्यादिवत् ॥ दिष्ठ पृतं मधूदकिमिति रसाः ॥ १९ ॥ दथ्यादीनि रससंज्ञा-
- १० नि प्रत्येतव्यानि । 'रसानाशयित ' उदाहरणम् । 'मधुरहिता ब्रह्मचारिणां रसाः ' इति तद्वत् । रसिमश्रधान्यानां बहुनामुपसंहारो बहुवचनात् इतिकरणाच्च तद्वत् ॥ त्रीहियवगोधूमोपवाकतिलिप्रयङ्गुश्यामाका इति मिश्रधान्यानि ॥ २०॥ ब्रीहियवगोधूमाः प्रसिद्धाः । उपवाक इति अभियवाः । सुराद्वाणां प्रसिद्धाः । शेषाणि धान्यानि प्रसिद्धानि । 'मैश्रधान्ये ओप्य ' दत्युदाहरणम् । मैश्रधान्यात् समुच्चयः
  समासिनिर्देशात् बहुवचनाच्च । संज्ञा ॥ ग्रहणाग ग्रहणात् ॥ २१ ॥ यथार्थम् ॥ संहिताया विधिः प्रतिज्ञातः । तस्मा-
- १५ च्च कर्मणि किंपरिमाणा । अपरिमितायाः प्रयोगे प्रहणिमत्यिनयमे प्राप्त इदमुच्यते प्रहणमा प्रहणादित्येकं यथार्थवचनात् । अविधिकर्मवत् । यत्कृत्वा परिभाषाकरणमर्थस्क्तप्रहणार्थमर्थवत् । अर्थवच्चाच्च
  'वारिदम् ' ' इत्येवमादीनि गृह्यन्ते । अथवा द्वे एते सूत्रे । 'प्रहणमा प्रहणात् ' इत्येकम् । 'यथार्थम् ' इत्येतदिप द्वितीयम् । यथार्थे च प्रहणमन्त्रा प्रहीतव्याः । 'अपिचतां ' ' 'पूर्णा पश्चात् ' ' इति व्यवहितप्रहणार्थम् । 'अपिचतामिति...काळवुन्दैः स्तुकाप्रैः ' ' इति । 'पूर्णा पश्चात् प्रजापते प्रभ्वेत ' ' इ-
  - ति चोदनात्। अत्राधे हें ^{१५}। आ सुस्रसः ^{१६} इति तृतीया। त्वाष्ट्रेणाहमित्याद्यः कस्मान्न भवन्ति। उच्यते। 'त्वाष्ट्रेणाहम् ^{१७} इति प्रतिजापादीनि '^{१८} 'वर्तेन त्वां व्रतपत ^{१९} इति व्रतमुपैति ' ^{१९}। 'पह यन्तु परावः सं वो गोष्ठेन प्रजाव-तीः '^{१९} इति। 'प्रजावतीः' ^{१९} इत्येका 'पद्काः' ^{१९} इति व्यवधानात्। 'आ सुस्रसः' ^{१९} इति। न होतां गृह्णन्ति योगविभागे सित तथा 'पूर्णा पश्चात्' इति हे 'प्र-

जाप्रतृनलीर्रातयावतु॥एका्डनरासर्वोत्रवेत्रैनयाैगविषागातूंगाषयनायहण्यायस्मायस्मारस्यंगास्त विषयनाटस्थानार्थीयार्गावभागाहत्यस्थास्त्रीः। ७ ययार्थसुरकान्यान्यन्। इतस्त्रीयार्गापे चप्रदेखकायाम्बक्षयन्। आवीसहतृत्याः क्षेत्रस्यागात्॥सृत्याय्राहतोत्यान्मायाः। भूग्यास थागुमहिनान्साः परिपूर्णमाह।।यथार्थयार्थयार्थान्द्रास्नार्कान्या न्युन्। साकाशस्यपरिसमा व्यूर्वन्त्रनुषुद्रेतः यूममिनियूगमनुमन्यते॥भिष्मिष्यप्रियूगपद्योः सानीस्तानु॥ यूमप्री देखेतिगृचितिन्**यांके तुःहैति वियाहिन्छा स्वर्**तिनानी क्रस्यांकां दोलान्गु अयत्रयां गोर्हस्य प्रयोगहिताःचेत्।य्यार्थसुर्काचेत्यशित्रात्रत्तुम्यस्मायनसाहाग्यातिवृभ्यस्मायनसाहा गहत्वमारितृयागविष्रपर्यान्बाहमारनप्रात्रादितिकाभ्यापाद्यारितिसवपर्यायकययार् मुद्रकेत्रनिद्रक्रीनांबृहर्म्मानेनांत्रदर्शनययात्रस्विदिनावद्गिनेकन्द्रशर्ष्णात्राक्षाः। नस्वनादिनान र्खाप्राहित्वंद्यावाष्ट्रथिवीभ्यात्रीत्रा**भ्यात्राहीषमिनिदर्हे**निग**र्**त्यवसारेस्नस्यात्रयागपिलानुग षृष्**राभारनमित्न्**दिन्**न्नंतिर्थुनारत्नातृ॥केन**त्र्श**र्षात्राहीरित्**सर्वप्रहारकयान्**दि।यया**र्थप्रहे हेयाननत्रसन्। द्नानद्निनत्क्षेनमन्यनेक्रीस्थास्विदितीयासेनानसानकाश्याच्यात्राश्योजार्गाक्री ित्यं ब्रह्मयादिना व हे तिनुन श्रेनम्यायापित्यदि शुन्यायायायायापिति चउनमास्य मातलीरथेकान्मित्सर्वामादिनीयाएवमित्र<u>मूम्</u>रनिन्षप्रचेतारेशानूस्तहचायनपच पटलस्यापेलीमंत्रसन्मयनियुजमानेन्यथानोन्नीपुलीस्यानयथासनमेत्रेसन्न्यनीतित्र योगरंहितास्त्वज्ञानित्पर्यानस्वऋयाष्ठमनिष्ठिनिवाहिष्तुम्धारियुच्यात्राभ्या मंत्रक्रमान्यएवेप्रयागसंहितायाद्रिक्षिप्रवेचराज्य**क्रिनस्यायाह्यनेनरधाःकुर्वन्**रसम्बन्धः तिन्तारिचनचनानिn७ रहेनभूनामह्यातुयमामृत्यः ससंच्हरित्यतुनाकीनास्ता व्यतीया निरंतेषोत्रतीकानामियंसनाप्रयोजनेनिधिकर्मार्थे अतः क्रावापास्तत्तं वान्नीयानीयेः दु बिज्बुलार्रात्मव्यवहारः॥अनुनिक्षम्हणसुन्रेषांकमीत्रयागान्॥व्यसंवाधिमत्यारीन ॥र्थरियोगंर्घ्वरमभे अप्रयोतिमाने निमालनामानि ॥मालनामानि इतिप्रनीकानामाननाकाः जापते न त्वत्' १ इति यावत् । एकोत्तरा सर्वा पूर्वत्रेव योगविभागात् । अथवा ग्रहणमा ग्रहणादित्यर्थसूक्त-विषयत्वात् । अस्थानार्थो योगविभाग इत्यन्यथा सूत्रम् ॥ यथायंमुदर्कान् योजयेत् ॥ २२ ॥ पुनरुक्तप्रयोगः प-ञ्चपटिलकायामेवं कथितः । आर्षीसंहितायाः कर्मसंयोगात् । आचार्यसंहिताऽभ्यासार्था । विधिन्न-योगसंहिता वतस्याः परिपूरणमाह । यथार्थं योऽर्थः तद्वाचिन उदर्कान् योजयेत् । साकाङ्क्षस्य परिसमा-

५ प्त्यर्थे वचनमुद्रकः । 'धूमम् ^१ इति धूममनुमन्त्रयते '। 'अग्निमित्यग्निम् ' 'अग्निधूमपद्योः साकाङ्श्रत्वात् । धूमं परा-दृश्येति । तथा च 'ऋतुभ्यष्ट्वेति विद्याहमष्टौ ' '। यज इति नानोक्तस्य साकाङ्श्नत्वात् । अथ प्रयोगार्हस्य प्रयोगार्हतोच्यते ' यथार्थमुद्रकान् योजयेत् ' इति । 'ऋतुभ्यष्ट्वा यजे स्वाहा । आर्तवेभ्यस्त्वा यजे स्वाहा ' ' इत्येवमादि । तथा विधिपर्यायानेवाह 'ओदनं प्राशीः ' इति । काभ्यां प्राशीरिति सर्वपर्यायेर्थथार्थ-

मुदर्कप्रतिपत्तिदर्शनात् । ' बृहस्पतिना ' दर्शनम् । यथा ब्रह्मवादिनो वदन्ति " केन शीर्ष्णो प्राशीः । ब्रह्मवादिनो व-१० दन्ति काभ्यां श्रोत्राभ्यां प्राशीरिति सर्वपर्यायेषु यथार्थमुदर्कप्रतिपत्तिः प्रश्नदर्शनात् । ' बृहस्पतिना शी-

- दन्ति काभ्या श्रात्राभ्या प्रात्ताारात सवपयायषु यथायभुदकभातपात्तः भन्नदशनात् । १६६पातना शाः र्ष्णा ... प्रात्तिषम् ' ' । ' द्यावापृथिवीभ्यां श्रोत्राभ्यां ... प्रात्तिषम् ' इति निदर्शनिमत्येवमादि । तस्य प्रयोगविधित्वात् । ' एष वा ओदनः ' ' इति च द्विवनान्तोऽर्थवादत्वात् । केन शीष्णां प्राशीरिति सर्वपर्यायेषु । द्यावादौ यथार्थमुद्-क्योजनम् । ब्रह्मवादिनो वदन्ति ततश्चैनमन्योभ्यां श्रोत्राभ्यामित्यादि । अन्याभ्यामक्षीभ्यामिति च । ' उत्तमासु य-
- १५ न्मातली रथकीतम् ^१ इति सर्वासां द्वितीया' ^{११} । एवम् 'अग्नि ब्र्मः' ^{१२} इति च षट्चत्वारिशत् । एतदचामयनं पञ्च-पटलस्य । 'पत्नी मन्त्रं संनमयित ' 'यजमानश्च ' ^{१३} । यथानाम्नी पत्नी स्यात् । 'यथासवं मन्त्रं संनमयित ' ^{१४} इति प्र-योगसंहितास्चकमिति प्रदर्शनम् । सव ^{१५} क्रव्याच्छमन ^{१६} विवाह ^{१७} पितृमेघादिषु ^{१८} च पठितो मन्त्रक्रमोऽन्य एव प्रयोगसंहिताया इति । 'क्षिप्रं वै राज्यवर्धनस्याहनने गृश्चाः कुर्वत ऐलबम् ' ^{१९} इ-ति चत्वारि वचनानि ॥ इहैव धृवाम् ^{२०} एह यातु ^{२१} यमो मृत्युः ^{२३} सत्यं बृहत् ^{२६} इत्यनुवाको वास्तोष्यतीया-
- २० नि ॥ २३ ॥ एतेषां प्रतीकानामियं संज्ञा । प्रयोजनं विधिकर्मार्थम् । अतश्च त्रयाणां स्वतत्वम् । 'वास्तोष्पतीयैः कु-लिजकुष्टे ' ^{१४} इति संव्यवहारः । अनुवाकप्रहणमुत्तरेषां कर्मान्तरयोगात् 'असंबाधम् ' ^{१५} इत्यादीनाम् ॥ दिन्यो गन्धर्वः ^{१६} इमं मे अग्ने ^{२७} यौ ते माता ^{२८} इति मातृनामानि ॥ २४ ॥ मातृनामानि इति प्रतीकानां संज्ञा । 'मातृनाम्नो\$

स्वमृत्रभन्योत्नात्युदाहरणेग्रेष्ठे स्तुवान्मिदंहीनीनः सालामरायस्ययात्रान्नोदेनीष्ट्रश्चिप्ण्यी पत्र्यानेनानम्योजा्ष्वयाप्रवेषुरस्तायुक्तार्साहणमित्युनुगुक्त्रानेनागुगवाननागिरस्यपास नागचाननाम्य नादननवार्यातमितिसंब्यवहारः रदहीवरिनित्रहणीवकलार्यः । जास्ना नवनू।।लया प्रविमितिभक्तेलका रुदत्यवग्रहणीरिग्रहणअत्रप्रहणीत्।)अनुवाक्यहणमभूती येतेषु यहणमपरिभोषाबाद्रहाहस्त्रस्वस्यान्।। अनुसम्बन्धान्। निप्रिनयानिष्यिकर्मन शाहन्त्रमन्हिंताः॥ क्षेत्रहर्षित्वकतोकेष्त्रिक्टनः अष्टतीकेष्टिकासमाप्ता॥ < जुन्यायित त्रामुमयाभाहरणयनण्ं। इत्यारिगणः॥ बापिहिष्टामयास्रनः ज्ञानादेनार्मण्डयदिन्यागके गःगंजन्यातरेन्वात्गपूर्विनपातःग**अनयोश्चिन्**यहण्<u>म</u>न्यञ्चयहणातूग्येशसय्द्रितसंघाय ह्णान्। एका अह्णास्तुनम्गान्। सगास्त्रात्वात्वाकीतये। रूपप्रकानिस्कानिस्कान्येव मन्दरवाशानात् युसर्वे बुत्राम् बुत्तमे अहरे द्रोमि रित्य हर्ज मिला अहरे दे मिरिति खे हरे त्यतुग्रहणान्।।प्रतिषेपानर्थकः प्रस्कत्वान्।।उन्यनेभनाग्रवीमन्व नाभित्यत्रग्रहणान्।।पह ण्ग्यारमान् स्यान् भडनमञ्जिष्यातुमननः गुष्मन्यवस्यारेके नेत्यारिष्न् मञ्गिष्योभवृति । <u> ह्वमन्तरित्रमेरमानाम्। दित्यस्यप्रहेणाद्दिनन्तरित्यहणाय्यविश्वानराराद्यमिन्रिति</u> 'याभवृषं गावसन्वनानामृति॥ऋमानरसंबंधान्गसंबानेनस्बिभ्रित्हित्रेस्रूकरा<u>न्तिवी</u> नरत्यापस्तुः लान्। एकाषे देवत्वेदेवतान्रस्योगान्। ६ एथियेश्रीचायेनित्रः प्रसासि च्यासक्तिवृत्रसे प्रश्राष्ट्र**प्येश्वा**त्रायितिष्ट्रक्तिभ्यागात् गूजंबयायनी तिष्ट्रकः प्रारे तिपूर्ववनूगाउनद्वाद्द्विद्यानि।युराताद्दिज्ञातिः पूर्वीयणः श्रोतिवान्यउन्रीपिशोति शब्दाच्यः मशुचिनानासंज्ञाष्ट्रीनरातृतीयानिरंज्ञानुगसंज्ञापयाजनगस्निसंव्यवहा रामानान्।सनुपापत्रज्ञामन् याजननान्ज्ञानिश्र बनयोगुःसन्यनहारामानान्॥एतानियु कान्महाद्रांतिस्ताभुवंतीतिबाक्यविद्रोष्ः।।महाद्रांतिमानपिनुसंव्यवहोर्दर्ज्ञान्।। <u>जन्यात्रां त्यारिहै वक्रमेविधानात्रदमेनिविधिकमानश्रमेधानन्देरितस्हितमहाज्ञी</u> नेरिहक्तेवचनान्।।उत्तयनीविधिकमोत-धमधाननस्टर्वद्याहेबमहाशानिधिहक्रमेब

कीसू ८.२५-९.६

सर्वसुरिभचूर्णानि ' ' इत्युदाहरणम् ॥ स्तुवानम् ' इदं हिवः ^१ निस्सालाम् ' अरायक्षयणं ' शंनो देवी पृष्तिपण्णी ^१ पश्यति तान् " सत्योजाः ' त्वया पूर्वं ' पुरस्तासुक्तो ^{१०} रक्षोहणम् ^{११} इत्यनुवाकश्चातनानि ॥ २५ ॥ चातनानीत्येषां सं-श्चा । 'चातमपनोदनेन व्याख्यातम् ' ^{१२} इति संव्यवहारः । इदं हिविरिति ग्रहणं विकल्पार्थम् । समा-

क्षा। 'चातनानामपनोदनेन व्याख्यातम् ' ' इति संव्यवहारः । इदं हविरिति ग्रहणं विकल्पार्थम् । समा-नत्वात् ' । 'त्वया पूर्वे ' इति भक्तेऽलङ्कारे ' ' इत्यत्र ग्रहणात्। ' ग्रहणमा ग्रहणात् ' ' । अजुवाकग्रहणमभूतार्थम् । तेषु ५ ' ग्रहणमा- ' परिभाषाभावाद्रक्षोहस्कत्मेव स्थात् । मन्त्राजुकमाच्चातनानि पठितव्यानि । विधिकर्मव-

शादेवं क्रमनिर्देशः ॥ भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये अष्टमी कण्डिका समाप्ता ॥ ८ ॥ अम्बयो यन्ति ^{१६} शंभुमयोभू हिरण्यवर्णाः ^{१९} ... ॥ १ ॥ इत्यादिगणः । 'आपो हि छा मयोभुवः ' ' 'शं नो देवीरिभष्टये ' ' इति योगक-

मः । अल्पाच्तरत्वात् " पूर्वनिपातः । अनयोश्चेव ग्रहणमन्यत्रग्रहणात् । येऽग्नय " इति सप्त ' आ ग्र-हणात् '। एकाग्रहणं स्क्तप्रसङ्गात् । मृगारद्वीवजुवाकौ । तयोरजुप्रयुक्तानि स्क्तानि अग्ने-

१० मेन्व रे इत्यादीनि ॥ उत्तमं वर्जियत्वा... ॥२॥ तेषु सर्वेषु प्राप्तेषूत्तमम् 'अहं रुद्रेभिः' रे इत्येतद्वर्जियत्वा। 'अहं रुद्रेभिरिति शुक्लपुष्प ...' र

इत्यत्रप्रहणात् प्रतिषेघोऽनर्थकः प्रसक्तत्वात् । उच्यते । 'भवाशवौँ मन्वे वाम् '' इत्यत्र आ ग्रहणात् ग्रह ' णे तयोरभावः स्यात् । उत्तमप्रतिषेघात्तु भवतः । अन्यत्र 'मृगारैर्मुञ्च ' इत्यादिषूत्तमप्रतिषेघो भवति । 'हिमवतः ' इति स्यन्दमानात् ' दत्यस्य प्रहणाद् द्विवेचनग्रहणं यथा 'वेश्वानरो रिहमभिः ' इति अभिवर्षणावसेचनानाम् ' इति कर्मान्तरसंबन्धात् । 'संज्ञानं नः स्वेभिः ' इति द्वयुचं स्कृतं 'शं नो वा-१५ तः ' इत्यपि स्कृतत्वात् । एकार्थदेवत्वं देवतान्तरसंयोगात् ॥ पृषिय्ये श्रोत्राय स्वति तिः प्रत्यासिञ्चति ॥ ३॥ प्रत्यासेकस्तत्रव प्रक्षेपः। पृथिय्ये श्रोत्राय इति विधिकर्मप्रयोगात्॥ अम्बयोयन्ति ...॥।॥ 'अम्बयोयन्ति ' इति पुनः पाठोऽ-

पि पूर्ववत् । उत देवाः ^{३५} इति शंतातीयम् । शंतातिरिति शान्तिः ॥ इति शान्तियुक्तानि ॥ ६॥ पूर्वो गणः शान्तिवाच्यः । उत्तरोऽपि शान्ति-शब्दवाच्यः । समुच्चितानां संज्ञा । पूर्वा उत्तरा तृतीयानिर्देशात् ^{३६}। संज्ञाप्रयोजनं नास्ति संव्यवहा-

शब्दवाच्यः। समुख्यितानां सङ्गा। पूर्वा उत्तरा तृतीयानिदशात् (१) सङ्गाप्रयोजने नास्ति संव्यवहा राभावात् । सर्वपापशमनप्रयोजनत्वात् शान्तिशब्दप्रयोगः । एतानि यु-

२० क्तानि महाशान्तिसंज्ञानि भवन्तीति वाक्यशेषः । 'महाशान्तिमावपते ' श इति संव्यवहारदर्शनात् । अनयोः शान्त्योरिहैवं कर्मविधानात् इदमेव विधिकर्म । अतश्च मेधाजनने द्वे एते संहिते महाशान्तेरिह कर्मवचनात् । उभयतो विधिकर्मा-

र्यनानास्नाष्पनायान्व्यक्निसंहिना**मन्**चिम्<mark>त्रनप्यक्संहिन्।संपूर्वस्</mark>यन्यानुन् *बैयाये*नीत्यारीनीविधिकमीविधानस्~~वक्रमप्रलस्विधमाश्तूमनतुत्रात्युरक्रविधायवास्त~~्री भनायमिनक्य्मोहेन्।क्रमात्रीह्णनसम्बयायनानाचात्राहाना। ७ उपयनः सानि <u>त्र्यभयनः शन्त्रोदेवीद्यान्राह्यन्योः सन्धान्तुव्राष्यामानुकृत्व्याउभयनः शन्त्रादेवीसानि</u> त्रीकस्याः ग्रांतेः पुनः त्री-नीदेवीसावित्रीत्रातिः सावित्रीत्रा नीदेवी आचार्यमात्रुदेवस त्राणापार्सावित्रात्यात्यस्कित्रयामार्गाण्यस्त्रवासाः कस्यात्यस्के व्रतासाननं व स्त परिहिनः केंसेउरक्रोकां स्ट्रियात्ययस्क्रम् सान्सव्यवहारायतान्। ७ स्वीहमाञाप ॐष्येर्तिस्पृष्ट्रांगकं प्यीर्रहीता। पाहारके एडिनिग्स्वीरमां १० प्येयरनिएडिनिगर् हात्यवक्रनात्र्यानयनूगभाहारकेषाहारकः मत्याहसवाद्रावसूनाभिग्र ७ ॐ रहस्याने भूमतृः क्रत्नाभनान्त्रिः स्वातः क्रवीत् ॥ एतुमञ्जाने उत्तरे 🗫 यो तू ॥ ५ ५ ते यो क्रवीते निया ध्येपार्यत्रम्भागविकाकायम्उपरिव्यक्षेत्रिक्तारिकायनक्षेत्ररप्ययेः।।पूर्वयाज्ञात्या शास्प्रदेवस्यान्भायवाक्रीवाकमन्यन्भववुस्तित्रोषण्यवन्यनंविधिकर्माणिनुत्रेवयोत्यः रकीने स्रेप्यानिस्दर्भविधानान्॥भूतीभूतिषिनिमहान्द्रयंशोल्कद्वरीति॥धनयान्त्रग्राषी र्यमुक्रमृन्ननानुदिदमनकुर्मिविधान्मे अञ्चात्यत्रक्रमिविधिनप्रतीकि विधिनीस्ताष्यतीयार्वित्राे <u> अनम्बर्गाहा ५ क्यो नुष्त्र रतीया व चनया गृथेपरिमाणा होः गनस्याहि । वस्त्र सुन्ताचित्रं ग</u> स्य दुर्भणनार्भ्यवरितुन्चनस्रिस्याडुन्संबे भः भशास्त्रधे उद्कामनिसंत्रीसुर्थनेः नुदानुम् न्भिष्चनसंत्रीसणा विस्युःग्रेमध्रिकाविद्यान्मवाः सानात्यन एए दुःस्ताः संबयायितिका र्यामन्बाक्षत्रे प्रज्ञावे भौत्रिक्मस्वचन्यानस्वन्त्रात्युर्क्षम्तिनियानस्वानूगस्तपुना नमन्। खुशगुपाना द्वापाम् वयन्तरस्य मध्यान्। नव्यान्। येष्ट्रप्यान्। येष्ट्रप्यान्। येष्ट्रप्यान्। येष्ट्रप्यान् संक्रमान्र्दरानान्॥गारानारासुमानायुनाराचनारुसस्क्रमाद्दिगान्यमान्दर्गन्यम्।निसीह नात्रमापरभः स्यान्। यनस्य मार्थान अनसम्बानिविक मार्थे एवा प्रतयानिक प्रिमार्थ म्यान्तितिसमारवातेयलातरहामादिविधानतुत्वीविधक्रमैतात्गाविधारकारायानारम्बविधिक

र्थता वास्तोष्पतीयानीतिवत् प्रकृतिसंहितामेवानुप्रविष्टेति न पृथक् संहितात्वम् । पूर्वस्येति चानूक्तम् । अ-म्बयो यन्तीत्यादीनां विधिकमैविधानम् । स्वकमे फलसंबन्धो मा भूत् । नतु शान्त्युदकं विधाय वास्तो-ष्पतीयमेव, कश्च संहिताकमः । अत्राह । न, समुच्यार्थत्वात् वास्तोष्पत्यादीनाम् । उभयतः सावि-श्र्युभयतः शंनो देवी ॥॥ शान्तेरायन्तयोः 'तत्सवितुर्वरेण्यम् 'े इति सावित्री कर्तव्या। उभयतः सावित्र्याः 'शंनो देवी ''। ५ क्रमः शान्तेः पुनः - शं नो देवी सावित्री शान्तिः सावित्री शं नो देवी ॥ आचार्यः शान्त्युदकम-न्त्राणां प्राक् सावित्र्याः शान्त्युदक्रियामाह । बहुतवासाः कंसे शान्त्युदकं करोति ॥ ८॥ नववस्त्र-परिहितः । कंसे उदकुम्मे । शान्त्युद्कं शान्त्यर्थमुद्कम् । संज्ञायाश्च संव्यवहारार्थत्वात् ॥ ... सर्वा इमा आप बोषध्य इति पृष्ट्वा । ओषधीर्गृहीत्वा आहारकं पृच्छति । सर्वा इमा ओषध्य इति पृच्छति । ब्रू-हीत्येवं कर्ता प्रयोजयेत् आहारकम् । आहारकः प्रत्याह । सर्वा इति । सर्वा अपि । ओं बृहस्पति-प्रमुतः । कुरुतां भवानित्यनुज्ञातः कुर्वीत ।। ९ ।। प्यमजुङ्गात उत्तरं कुर्योत् ।। पूर्वया कुर्वीतिति गा-र्ग्यपार्यश्रवसभागलिकाङ्कायनोपरिवञ्रवकीशिकजाटिकायनकी हपथयः ॥ १० ॥ पूर्वेया शान्त्या शान्त्युदकं कुर्यात्॥ अन्यतरया कुर्वितित युवा कीशिकः॥ ११॥ मन्यते । विशेषणवचसा यत्र वचनं विधिकर्माणि तत्रैव शान्त्यु-दकं निर्णुच शान्त्युदकस्य विधानात्। ' भूतो भूतेषु ' इति महानदे शान्त्युदकं करोति ' '। अनयोश्च गणयो-रन्यत्र कर्मवचनादिद्मेव कर्मविधानम् । अत्रान्यत्र कर्मविधेन प्रतीकविधिवास्तोष्पतीयादिवत् । अतश्चेतद्विधिकमे । अतश्च तृतीयावचनम् । प्रयोगार्थं परिभाषाऽऽवृत्तिः । तस्माद्विधिकमेसु न वाचनिकं शा-न्त्युद्कम् । अनारभ्यवादे तु वचनम् । सर्वस्याद्भुतसंबन्धः । शान्त्यर्थमुद्कमिति संशान्युत्पत्तेः तदाचम-नाभिषेचनसंगोक्षणानि स्युः । अधिका विशतिर्मन्त्राः साजात्येन पृथक्कृताः । ' अम्बयो यन्ति ' इति शा-न्त्योश्च स्वक्रमे फलमात्रसंबन्धे अविधिकर्मसु वचनमिति । सर्वत्र शान्त्युदकमिति नैमित्तिकत्वात् । स्नपना-चमनाभ्युक्षणपानादि अपामेव प्रकारः सामर्थ्यात् । नतु शौचार्थमपि प्राप्नोति । आह् अनुविधायि-

२० त्वं कर्मान्तरदर्शनात् । गोदानादौ ' समाम्नाथेऽनारभ्यवादः । सत्यं, क्रमादिद्द नोच्यमाने इहोच्यमाने संहि-ताक्रमोपरोघः स्यात् । अतश्च क्रमविधानम् । अतश्च सर्वविधिकर्माथं एकाग्निः । तथा च ' एकाग्निमाधा-स्यन् ' र इति समाख्यातम् । यत् प्रातहीमादिविधानं तत्तु तत्र विधिकर्मत्वात् । विध्युपकारायानारभ्यविधिः क

षितुः महरोतामु अनेपास्त् क्रारत्वातु॥ ७ न्वमानं दिन्। ११ गमहार्षवृत्वेद्दवपाध्यायनस्त्राम्**यः** त्रपत्रिस्पेषदरादिक्षेत्राक्षांकाक्षां विषयमा पायः समाप्ताः । १० प्रवेस्यमे पाननना निपूर्वग्रहण चित्रपत्तारातस्त्रभव नी तिन्धिनम् स्माननयमी तिम्र पानननिम स्तायाप्तकान् पानेस्नस्य प्रतीकत्यवश्रीसव प्रमान प्रतिपारने धूँ सून्।।। भूकसारिक त्रानी कि व्होंक भारिमे पामिसनः गयुकः प्रमिधः गमारीनिष्यसित्पाद्याः गामणक्र निष्यस्थि भूषानकः र्णनगारि चेतुं चन भारणामधारणप्रदेशीनायावधनश्रम् थेण्यमेनर्णाउर्मीनिचन्यादिग पार्याहिस्तिन संपानाः भनान्याहृतीनां सपानानाम् यति। नहामः भन्नीन्वसं भन्नतितिवृत्तनान् भन्नवसं अन्य कर्न चनाधिकारणेरिस्णलान्॥र्भ मात्रायन्।यः मधीकामयन् नक्नो भात्रायन्।।जिन्हाम्य ्नमानिस्माभिनेदिनीयंस्त्रवेचनान्॥ॐजादुबरफुबात्राक्केपू**नामा**द्रपानीनिसमिक्केप्र त्ययः गुडरानाः <u>ज्ञानुयार् विर्धेर्मामवंगीतिस्वाहाकारा</u> नामानुः गस्यानत्रविकल्यः हस्नहामला नृग पनत्रप्रस्थयं त्रियाचि धकारणमावानुगक्षावपनीनित्रीहियवनिकानावमन्यतमस्यियो दानवृत्संवृत्र्यन्त्रहागृमुभानानुमयाभसय्तीक्षीरोदन्युरोदाद्यस्मान्ग्मूयनम्भास्यादस्तुन् मुषातानाचीत्रुवनिवत्रनित्यण्**ष्ठं उपाध्याय्भेक्ष्यंत्रयञ्जनि<u>ग</u>ुष्यध्यायित्रिभिक्षाणासम्**हर्दानि निष्मीयनीभम्त्रमेर्वाण्यभम्त्राणीतिन्त्रनातृद्वित्ते नृत्त्वतृथीत्रनणात्रवस्त्रनीरिणेन नाइलामन्यात्गरता नात्यातिसमञ्ज्ञानिमसाय नरनेपाणेन ॥७ सप्तस्यनेणानतमत्रय तृगयनायुगिनतम्ब्रितितृत्राचनुमत्र्वामस्नित्तापुनिषयानुगण्यपनीतस्यकमात्रावर्गा नीवहनमानुमन्नवाप्रवीवहनमान्नयागनम्निः कृषातुद्दारपृतिहनस्त्रं गर्छउपसीदञ्जपनिग बः ब्रस्चारासाथायाययुर्मुमासाहजवानाष्ट्रं भावासिपिमिश्वास्वेदुनाः भेषानाः असिखाः। चृत्रनाम्भाताः सर्वान्तुहान्त्रिक्रस्यस्याद्वानाभिः एनानन्तर्भागः विकियान्त्रनापुत्रानिक भित्रतीयानीहतान्सँनीरीगण्याचानिगनिसम्बायोनामान्यनेगणः उरस्तार्यः स्त्यो वंदर्शनह्त्यपत्राह्यः रुष्णानिन यानाभत्तम्ययोगप्रविमन्दर्शेषप्रः स्मापने णवृदेरे निहत्यार्थपत्राद्भक्तकाजिनप्रसीयन्त्रचानाः सत्याभवमत्रेयनेगनिषनकार्यय

थितः । स इदानीमुच्यते प्राप्तावसरत्वात् ॥ नवमी कण्डिका ॥ ९ ॥ महावेदार्थविद् उपाध्यायवत्सर्श्रमणः प्रपौत्रस्य भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॐ । पूर्वस्य मेधाजननानि ॥ १ ॥ पूर्वप्रहणे 'ये त्रिषप्ताः '' इति स्कृतं भवतीति कथितम्'। मेधां जनयन्तीति मेधाजननानि । संज्ञायाः फलविधानम् । एतस्य प्रतीकस्य षष्टी संबन्धमात्रप्रतिपादनार्थेत्युक्तम् '॥ गुक्शारिकृशानां जिह्वा बन्नाति ॥ २ ॥ मेधामिच्छमानः ।

शुकः प्रसिद्धः । सारिरिति प्रसिद्धा । कृदाः गोमेणक इति प्रसिद्धाभिधानः कृष्णवर्णौ दीर्घपुच्छवांश्च । धारकाणां मणिधारणफलम् । ग्रीवायां बन्धनं प्रसिद्धम् । 'अयं मे वरण उरिसि' इति च तथालिङ्गः । आद्यादिस्त्रेण् संपाताः । 'आज्यादुतीनां संपातानायिते' 'इति होमः । 'उभौ च संधिजौ ' 'इति वचनात् । तत्र बन्धनमन्य-कर्तृकं चाधिकरणदक्षिणात्वात्' ॥ अश्वयित ॥ ३ ॥ यः मेधां कामयते तं कर्ता आद्यायित । जिह्वाः अन्य-तमां जिह्वाम् । आदिातं द्वितीयसूत्रवचनात् ॥ औदुम्बरपलाशककंन्धूनामादधाति ॥ ४ ॥ आद्धातीति समित्सं-

१० प्रत्ययः । व्युत्पन्नत्वाचानयोईविर्घर्मा भवन्तीति स्वाहाकारान्तभावः स्यात् । तन्त्रविकल्पः हस्तहोमत्वा-त्' । अतन्त्रपक्षस्येयं क्रिया विधिकारणाभावात् ॥ शावपति ॥ ५॥ आवपतीति व्रीहियवतिलानामन्यतमं समिदा-धानवत् सर्वम् । 'प्रत्यृचं होमाः ' ^{१२} नाधानावपनयोः ॥ भक्षयित ॥६॥ भक्षयतीति क्षीरौदनपुरोडाशरसानामन्यतमम् ^{१२}। आस्यादिस्त्रेण भ

श्यादसूत्रण**ः**

संपातानानयतिवत् ^६ नित्यम् ॥ उपाध्यायाय भैक्षं प्रयच्छति ॥ ७॥ अध्यापयित्रे भिक्षाणां समूहं ^{१४} ददाति । त्रिषप्तीयेनाभिमन्त्र्य 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि ' ^{१५} इति वचनात् । दानं चैत्च्चतुर्थीश्रवणात् ^{१६} । ब्रह्मचारिणश्चै-

- १५ तद् भिक्षासंबन्धात्। दस्वा चान्यानि सप्त कुळानि भिक्षार्थे चरेत् स्वार्थे च।। सुप्तस्य कर्णमनुमन्त्रयते ॥ ८ ॥ यं मेधाविनमिच्छति । रात्रावनुमन्त्रणमहिन स्वापप्रतिषेधात् १० । अनुपनीतस्य कर्णानुमन्त्रणं पूवाह्ने कर्मप्रयोगस्मृतेः । कर्णे तु द्वारयित कृत्तं १८ सूक्तम् ॥ उपसीद्य्यपिति ॥ ९ ॥
  कः । ब्रह्मचारी स्वाध्यायार्थे गुरुमुपसीद्य्यपिति ॥ धानाः सिर्पामश्राः सर्वहुताः ॥ १०॥ धानाः प्रसिद्धाः ।
  घृतेन मिश्रिताः । सर्वा जुहोति प्रत्युचं स्वाहान्ताभिः । एतावत् कर्म ॥ तिलमिश्रा हत्वा । पश्चादग्नेः तिल्वै-
- २० मिथिता धाना हुत्वा ब्रह्मचारी । प्रावनाति ॥११॥ तिल्लमिश्रा धानाः प्राशयति ॥ पुरस्तादग्नेः कल्मा-षं दण्डं निहत्य परचादग्नेः कृष्णाजिने धाना अनुमन्त्रयते ॥१२॥ पूर्वस्मिन् देशे अग्नेः कल्माषं वैणवं दण्डं निहत्योध्वं पश्चादग्नेः कृष्णाजिनं प्रस्तीयं तत्र धानाः कृत्वा अनुमन्त्रयते । त्रिषप्तीयेन कारयि-

तागर्छं सतस्यानगुलाप्रयञ्जनगथानाभितनेनकनोगुस्ङङ्हिस्यभिनेनेनससद्दन्नानग प्रत्यत्रामः मक्तिनेनेनिन्यं नंत्रमस्याहामनातु ग्रह्णाजिने न चेहा मः गप्पपिननात् ग्रहाने क्र त्रेमिक्रणमृष्ति है भैयने गर्माचकरणनिरुत्यं अन्तर्गनिस्तिन स्ति वार्क अहर है । असि **ऋदेतुषरीरतपुष्कित्यनाभिष्ययभागानस्त्रान्यस्त्रम्**क्रित्तनुत्रहासात्रायिना। अहरद्वीभ १त्यस्यस्करयक्षेमञ्चित्।।अञ्चानयात्रारस्यस्यवगरिनानावन्क्रमाणिवक्तव्यानिसंहिनाक्रमात्य हणात्र)। इच्यत्रेयि ६ ऋमानस्चित्। भममानुसमारणासमान ५ खाना च स्तानी स्कूमनस्युक्रमेणः ५ व र्विधिःगकार्यः गुन्मान् फ्रजानीचन्त्रक्रमञ्जः फूजनचनप्रसगः । ज्ञथाचस्त्रिप्रयुगीरवः स्यात्।। भनेःसमानकमणासहकमणासहिचानकमुणःसमानप्रकानानुफवाधिकरिचक्रमीविधिः। व्रथलापवनस्मान्मथाजनना<u>थिकारस्यकमोच्यते</u>गएष्ठुरुशाथकारा<u>सम्</u>याचराजकमंस त्राप्त्रावद्रापसामध्यात्र्।सायामकेम्बाणाङ्खप्रन्।क्सप्रत्ययप्रक्रम्भेरः॥यस्त्रे गाकायोतिनन्त्रसापदोत्रदेशक्तेवनस्त्रस्य**ग्रन्थन्तुयस्**रितन्यन्यसुद्धप्र~~य~~नायदेद्भः। किस्युः शंस्वः स्त्यनाभिः **पिण्यवीत्रसिक्षा अने वीरपिदंदः** गुएते पाष्ट्रेने द्रच्यड्ने रचानि**एण्यस्** <u> राक्तनकुमारः प्रात्रायुनिभयां बन्धसनपानायुष्टण्टामित्रास्त्युष्पेत्रहणत्रारीर्थारणां व</u> रोधान्गनानस्त्राक्छिन्स्कारणलान्ग्नस्पानाःनीपस्टस्तान्गं जन्यकर्त्नस्हितरण रामझोनान्गरदंनजानकिविधकल्यम्बद्योद्देयीसमासुनननान्गाखणापुलमधिकारनन्न न्॥६ प्रथमेप्रवरस्यमातुरूपम्छन्।लूभिसंपानानानयनिगपृथमेयदाबाबाव्यकान्।लूख् रयेनिनदेनं कर्मकर्तियागमातुरुसगिन्छनस्युनालकस्यनासिन्सपानानान्यसहरदे भिक्ति मकन बाजास्य यारापास्य संपानानानासुनीत्याशास्त्रुनैः गर्छ द्रश्चिम्श्वात्रायं निषद्धिमधु नियरित्वेदद्वः समुख्यः॥ १र्वेने वर्ण्यसपानकर्णकेम्यानानास्त्रेभेदः॥ ७ उपनीत्न ह यति। गहरे देशिरिति ग्रें भाषातु मित्र हिन्गुणाति गुन्न ने गडपनी तैमिति वन्नान् गं में भाषि नम्यंदुकाचिकारणान्गं वर्षश्रीतंद्वस्मायावर्षद्वातमासुरिखनियुवारेः सुन्धमनदेव सर्वेकमञ्जूयात्। समुच्येष्मपान्षेत्रातिकं क्रमेतिक्वनातृ।। नेवनावनमात्रं वर्षत्रातमाञ्जूषे

ता ॥ सुक्तस्यान्तं गला प्रयच्छित ॥ १३ ॥ धाना अजिनेन कर्ता ॥ सक्रज्युहोति ॥ १४ ॥ अजिनेनेव । सक्रद्धचनात् होमः स्क्तान्तेनेव । नित्यं तन्त्रमद्विहोमत्वात् । कृष्णाजिनेन च होमः अितत्वात् ॥ रण्डवानाजिनं ददाति ॥ १५ ॥ कर्ते । अधिकरणमिप । तिद्विधीयते अधिकरणिनवृत्त्यर्थम् । अत एव नित्यं तन्त्रम् ॥ वहं रुद्रेभिः र इति स्वन्यपुष्पहरितपुष्पे किस्यनाभिष्णल्यौ जातरूपशकलेन प्राक् स्तनग्रहात् प्राशयति ॥ १६ ॥ अहं रुद्रेभिः

रित्यस्य स्क्तस्य कर्मोच्यते । नतु 'विद्या शरस्य ' इत्येवमादीनां तावत् कर्माणि वक्तव्यानि संहिताकमानुप्रहणात् । उच्यते । यदि क्रमो न उच्येत समानकर्मणां समानफलानां च स्क्तानां स्वक्रमे तस्य कर्मणः पुनविधिः कार्यः । समानफलानां च स्वक्रमे पुनः फलवचनप्रसङ्गः । तथा च सति प्रन्थगौरवं स्यात् ।
अतः समानकर्मणां समानफलानां सहविधानम् । कर्मणां समानफलानां च फलाधिकारे कर्मविधेः
प्रन्थलाघवम् । तस्मान्मेधाजननाधिकारे अस्य कर्मोच्यते । एष पुरुवाधिकारः । आभिचारिकराजकर्मसु '
रे तेष्विप च विशेषः सामर्थात् । साङ्ग्रामिकमन्त्राणां 'कृत्स्नप्रतीकसंप्रत्यवार्थश्च क्रममेदः । ' यस्ते

त्वापं च विशेषः सामध्यात् । साङ्ग्रामिकमन्त्राणा ' कृत्स्नेप्रतोकसप्रत्ययार्थश्च क्रामिदः । ' यस्ते शोकाय "इति वस्त्रसांपदी ' ' ' ऋषङ्मन्त्रः' । न स्कृतम् । यथावर्णं च पुष्पम् । शुक्लवर्णं च हरितवर्णं च शुक्लपुष्प-इरितपुष्पे । चार्थे द्वन्द्वः ' ।

किस्त्यः शङ्खः । तस्य नाभिः । पिप्पली प्रसिद्धा । अनयोरपि द्वन्द्वः । एतेषां पूर्वे द्वन्ये उत्तरे वा निघृष्य सुवर्ण-शक्तेन कुमारं प्राशयति यावन्न स्तनं पानाय गृह्णति । शङ्खपुष्पप्रहणं शरीरधारणावि-रोघात् । जातरूपशकलं नित्यं करणत्वात् । न संपाताः प्रोपसृष्टत्वात् । अन्यकर्तृत्वं च । द्विकरणं

१५ समभावात् । इदं च जातकर्म विधिकत्यश्च द्वयोर्द्वयोः । समासवचनात् । गुणफलमधिकारवचना-त् ॥ प्रथमप्रवदस्य मातुष्वस्ये तालुनि संपातानायति ॥ १७ ॥ प्रथमं यदा बालोऽव्यक्तां वाचमुच्चा-रयति तदैतत्कर्मे कर्तव्यम् । मातुष्वत्सक्गे स्थितस्य बालकस्य तालुनि संपातानाययि अहं रुद्रेभिरिति स्क्तेन । बालस्य व्यादायास्यं संपातानयनम् । तालुनीत्याधारश्चतेः ^{११} ॥ दिधमध्वागयित ॥ १८ ॥ दिधमधु-नी प्रसिद्धे । द्वन्द्वः समुच्चयः । पूर्वतन्त्र इव संपातकरणम् । अभ्यातानानां तु भेदः ॥ उपनीतं वाच-

२० यति । अहं रुद्रेभिरिति स्कतम् । 'आ यातु मित्रः ' रि गणान्ते वाचनम् । उपनीतमिति वचनात् मेघावि-न इदं फलाधिकारात् । वाषंग्रतिकं कमं ॥ १९॥ यो वर्षशतमायुरिच्छति पुत्रादेः स प्रथमवदे एवं सर्वे कमं कुर्यात् । समुच्चयश्चैषां वार्षशतिकं कमेंति वचनात् । न च वचनमात्रं वर्षशतमायुष्ये- ।

्युवन्नात्॥प्रतिक्षेत्ताधिकारिप्रखयागात्॥मेथान्नित्रयावर्षणान्कतेनिसस्चयः वार्षत्राति ક્રેડ कंक्रीनर्परातृत्रयोजन्संपातृहिन्चन्त्रिः पन्युनसंबंधाचफ्लात्रेनच्नान्गढं लंनीमेंधे द्योक्त महनिम्सयिनाः,लंनाम् धररेनेसुपंचनस्कंष्ण्यमरदंष्टियुनीचाः हिस्त्नमेव्यच्रित्कमानि गाचा ६ मस्याना साराहनार् नामन्यर एक कर्मलान्। अमबापः ॥ ७ जार्त्स संपान छते । अन्य नरिणंउपस्कान्॥७ युरेनेन पसेत्यात्रहायिण्यां मसयित्। त्रस्यां सं रहत्यक्षात्री देनारी नामन्यन् म प्रसर्यात्))मार्गरीर्षपोर्णामास्यामधाकाकामः भूपानर्षिगरावर गुराटेखु हवस्युथेच्यार निसंहा यमुर्विवर्गाष्ट्रिं। त्रसन्तिः निर्दात्यकास्तृमातानीमार्षिणस्भिः स्तेः समुन्यन्त्रत्वां नानरित्रे षिस्यात्रकतात्। यहरदेभिरिस्यस्य कृषेनचन्दिन्स्ट्रिययादिनं नचात्र्वाच्ययान्यमार्ज नेखनिनाकर्भभागेरतिन्यनान्॥ हिनीयाध्यायक्रेत्राक्षेत्रप्यमाकारिकाण् ६ ७ प्रवृत्यवस्तिना रिसोपर्गिनपूर्वप्रहणेत्रतीनानरेन्यवधावन्॥ बुख्युगरकामस्यसापरमपूर्वजाभः॥श्रीष्टरूपोहान्। श्रुएनगरिश्चनिर्दरीनकर्मण्यगानिवचनात्।।भोणामास्याप्रयागवचनात्।। १० भोदंवयी द्यः।। भेद्रुवरस्विकार्<u> ॐ द्रुवरसम्बद्धियं पापदार्थानं</u> ते जीद्रवर्यादयः ॥ मेसप्रदानामानु विरोधान्॥ नहेंनेस्मालाभिक्षेत्रिकेशयप्रिपेधात्। कारियताचीवाष्यायिकः ग्रबस्नायानस्याद् प्रसरणान्यास्यातिगन्नस्रनारिणामानासकान्द्रपस्तरणान्यास्यातिग्रञ्यस्तरणानिस् स्तरकर्तृणानिषार्थाति गवचुनान्ग नसाहाकोरः गुन्द्विर्धमीन्तंत्रविकस्यः गुरुषि वीविकोद्द्यिमेट्राम् भुत्रयामाके बाक्षेत्रलान्यान्य सुद्देवि । विविधिकोद्द्यः काटिका भिरुत्कार्णम्यः मेराग्वारानावसान मारानामात्रीत्रात्रीत्व स्तात्रीत्व स्तात्रीत्र मसुमासिक ऋषामांभः प्रसिखः गृह्योकत्वेत्रार्ययं आन्यपेन में भिद्यारान्यकी भत्तानिहस्त नसुद्र यात्॥स्वन्याञ्चनतेत्रपिपीविकादापुसंस्कारतात्॥ रत्यत्राञ्यभागात्॥ सब्दृत्वमं त्रामानः हस्तादिराणलान्॥ ७ भाज्यसे मेपिपी विक्री दापानी प्ययाममेत्यसर्वे द्वनान्। जा ज्यस्यहनद्रापान्संस्कनान्।भेरे।दिहामभाषपानेष्रिष्यंत्रामगाण्डितितुनःसर्देहेतान् क्रपोत्गेषिपीविकाद्यपिरान्स्तानिमकन्। ब्रह्मचारिम्मीभनं थानासिल**मिना। ब्रह्म**

षु वचनात् । प्रतिकर्मत्वाधिकारिफलयोगात् । मेधाविनः क्रिया वार्षशतिकं चेति समुचयः । वार्षशति-कं कर्म वर्षशतप्रयोजनम् ' संपातादि वाचनान्तम् । उपनयनसंबन्धाच फलान्तरवचनात् ॥ त्वं नो मेधे ' द्यौश्च म ै इति भक्षयित ॥२०॥ 'त्वं नो मेधे ' इति तृचेषु पञ्चचं स्कृतम् । ' द्यौश्च म इदं पृथिवी चान्तरिक्षं च मे व्यचः ' इति कर्मलि-ङ्गाच्च । अक्षयित क्षीरौदनादीनामन्यतमम् ' । एककर्मत्वात् । क्रमलोपः ॥ आदित्यमुपतिष्ठते ॥२१॥ अन्य-

- ५ तरेणोपस्थानम् ॥ यदन्ते तपसा १ इत्याग्रहायण्यां भक्षयित ॥२२॥ ऋग्भ्यां संस्कृत्य क्षीरौदनादीनामन्यतमं भक्षयित मार्गशीर्षपौर्णमास्यां मेधाकामः॥ अन्तिभृपितण्यते ॥ २३ ॥ प्रातर्गन् १ गिरावरगराटेषु १ दिवस्पृथिव्याः १ इति संहाय्य मुखं विमाण्टि ॥२४॥ ब्रह्मचारी निद्रां त्यक्त्वा मुखमात्मनो विमाण्टि एभिः स्कृतैः। समुच्चयश्च एतेषां प्रातरिष्न- मित्यस्यानूक्तत्वात् । अहं रुद्रेभिः १९ इत्यस्य कर्मवचनात् १ दिवस्पृथिव्याः १ इति पञ्चानुवाकाद्यम् । आचम्य मार्जन् । शुचिना कर्मप्रयोगः १९ इति वचनात् ॥ द्वितीयाध्याये कौशिके प्रथमा कण्डिका ॥ ॐ । पूर्वस्य ब्रह्मचा-
- १० रिसापदानि ॥ १॥ पूर्वप्रहणं प्रतीकान्तरव्यवधानात् । ब्रह्मचर्यकामस्य सांपद्मपूर्वलाभः पुष्टिरुपादाना-च । एवमादिषु ^{११} निर्कृतिकर्माण्यङ्गानि ^{१२} वचनात् । पौर्णमास्यां प्रयोगवचनात् ॥ औदुम्बर्यादयः ॥ २ ॥ औदुम्बरस्य विकारः औदुम्बर्यः । स आदिर्येषां पदार्थानां ^{१३} ते औदुम्बर्यादयः । भैक्षप्रदानाभावविरोधात् ^{१५} । 'न ह वै स्नात्वा भिक्षेत ' ^{१५} इति भैक्ष्यप्रतिषेधात् । कारियता चात्राध्यापकः ॥ ब्रह्मचार्यावस्था-दुपस्तरणान्यादद्याति ॥ ३॥ ब्रह्मचारिणामावासकात् उपस्तरणान्याद्धाति । उपस्तरणानि उप-
- १५ स्तरणतृणानि । आद्धातिवचनात् न स्वाहाकारः न हविर्धर्माः न तन्त्रविकल्पः ॥ पि-पीलिकोद्वापे मेदोमधुश्यामाकेषोकतूलान्याच्यं जुहोति ॥ ४ ॥ पिपीलिकोद्वापः कीटिका-भिरुत्कीर्णमृदः । मेदो गवादीनां वसा न श्वादीनां 'शान्तं संभारम् ' ^{१९} इति वचनात् । मधु माक्षिकम् । स्यामाकः प्रसिद्धः । इषीकत्लं शरपुष्पम् । आज्यं पञ्चमम् । मेदआदीन्येकीभूतानि हस्तेन जुहु-यात् । स्रुवेण आज्यम् । न तन्त्रम् । पिपीलिकोद्वापसंस्कारत्वात् । इतरत्र चाज्यभागात् । सर्वहृतत्वे तन्त्रा-
- २० भावः हस्तादिगुणत्वात् ^{१९}॥ आज्यशेषे पिपीलिकोद्वापानोच्य ग्राममेत्य सर्वहुतान् ॥ ५ ॥ आ-ज्यस्य हुतरोषान् संस्कृतान् मेदआद्दीन् आज्यपात्रे प्रक्षिप्य ग्राममागच्छति । ततः सर्वहुतान् कुर्यात् पिपीलिकोद्वापादीन् सुक्तान्ते सकृत् ॥ ब्रह्मचारिम्योऽत्रं धानास्तिलिमशाः प्रयच्छ-

પ્રેલ્ ति॥अनेनन्श्रोजनत् पेलस्यते॥भुकेत्यत्रत्रस्त्रत्यार्श्योधानास्तिलेपित्रिनार्रानिसस्त वंत्रभागनितोकवन्भे मत्रसमाकरण्यानानामिश्विताये ॥७ एतानियामसापदानिगरसादि र्योदीनिजानानामुद्रिनातानिमामकामनकार्याणिगप्रवस्यनिनिनाकंत्रकुंविद्राव्यवंजानानाम् वर्गापरवन्। ७ विकास्त्रकृणाम् कावनस्रणानिसमानास्परनरणानि विकारे विकास नार्गामपदेषविविशेषात्रामेसापदालसमिद्धिकारःस्कूलाम्लावनस्रणाउपस्वरेणकुः गानामुप्तरणानिगम्माथामस्यमञ्बद्खान्डभयविद्राषण्चान्गसम्प्रानामसम्पन्तिई हलान्।विकाररिनन्त्नेग्र श्रामणायान्।। बस्नारिस्काने शामीणापिकारः गर्ने स्थानेह दिनिगत्रामीण्युयहणिनद्रीषायेभन्यहणिन्द्रनिष्ठ्रस्मात्ग प्रमुस्रापयःगय्यामी णाः गर्नेणविनिनेभोमरादद्यान्। जिम्बयम्बाष्याभम्त्रणानीनिन्ननानु॥ उद्यापहामा नामानकारः।विकारकावचनात्। ७ भोडुव्योशिनभूसणोतृतिसर्वसापदानिग्रेडेंदुवरप्रका क्रा के के भूना मार्ट्या नियन मार्ट्या ने प्रस्थ नी त्येन मन्त्री निका मी गिर्म बका मस्य मनिव पूर्व यह छ। <u>मुक्षुस्रणान्।तयिषुवन्वनंग्यव्शिष्टदुर्वुकतात्र्गत्रसन्यिष्ट्रानिन्रदुर्यान्ग्यन्यत्रीन्या</u> भेरें जापिर्यादियविवन विप्रायिणने के करके साचन तम्बन के मणामक प्रकलका के कार्यान पुरुषे भूत्रके निषक्ति <mark>क्रिक्ती होति। कुरुषे भन्न स्वास्थामी भावनी पास्त्रस्य</mark> रसमुर्यारिमा ७ उपनिष्ठतेम प्रयोगित छन्छि । १० स्यासाणिहर्युन्। इन्रसानम मश्रीनुः। फेल काशीपात्मीयात्मब्यहम्मम्थाद्वाहित्यहीत्वापसच्यसिर्मिश्रितस्यात्ववर् अश्रान्। ७।। ट्रीश्रमेयः गपूत्रेस्यकम् ऐक्षिमेयः गेष्टश्चिमीः कर्नरान देगसाधनीमेथेस्न दुङ्**णे** निर्हारीनार्ञम्प्रत्याष् गृह्णान्द्रायातुमाधमुरुणापारुम्नरणा् श्वकामस्तृणाम् प्रकारशहर्यप्रसिद्धास्त्रीणिप्रकृषित्र हार्शिन्द्राक्ष्यम् यरित्यणिविधानातृगसर्वाणीति र्बोडपनसंव बार्बोनीणेवासः निकारात्रीः एश्विगामं यत्रिष्य वास्यति विराज्या । नुर्णानिकरोति॥ नेतुर्थहीनिजी प्रोतिकर्गाति गुसहबास सास्वीस्था मेल्यान्यं बोल्यहिप *મેર્જમિશ્રમ*શ્ચાતઃ*પિ*શ્વપાન્યનિત્રીહ્યારીનિક ધિતાનિતૃષ્યાનિ હેતો મુશ્રપોન્ય: **કા**લાનું ગ્રેટ

ति ॥ ६ ॥ अन्नेन भोजनमुपलक्ष्यते । भुक्तेभ्यश्च ब्रह्मचारिभ्यो धानास्तिलैमिश्रिता ददाति । समुच्च-योऽत्र तिल्ञधानानां लोकवत् । अत्र समासाकरणं धानानां मिश्रितार्थम् ॥ एतानि ग्रामसांपदानि ॥ ७ ॥ इत्यौदुम्ब-र्यादीनि धानानां प्रदानान्तानि ग्रामकामेन कार्याणि । पूर्वस्य चेति नोक्तं स्क्तान्तराज्यवधानात् । स-र्वसापद्वत् ^१।। विकारः स्यूणामूलावतक्षणानि सभानामुपस्तरणानि ।। ८।। विकारो विशेषः । ब्रह्म-५ चारिसांपदेष्वयं विशेषो त्रामसांपदात् । सिमद्विकारः स्थूणामूलावतक्षणानि उपस्तरणेषु । स-भानामुपत्तरणानि । सभा त्रामस्य मेळे हस्थानेम् । उभयावेशेवणत्वात् सभानामसमासनिर्दि-ष्टत्वात् ॥ विकार इति वर्तते । ग्रामीणेभ्योऽन्नम् ॥ ९ ॥ ब्रह्मचारिस्थाने प्रामीणाधिकारः । तेभ्योऽन्नं द्-दाति । त्रामीणत्रहणं विशेषार्थम् । अन्नत्रहणं निवृत्तिप्रसङ्गात् ॥ सुरा सुरापेम्यः ॥ १० ॥ ये त्रामी-णाः सुरां पिवन्ति तेभ्यो मद्यं द्यात् । अभिमन्त्र्य । 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि ' इति वचनात् । उद्वापहोमा-१० नामविकारः। वैकारिकावचनात्।। बीदुम्बर्शादीनि भक्षणान्तानि सर्वसापदानि ॥११॥ 'औदुम्बरपला-शकर्कन्धूनामाद्धाति ' इत्येवमादीनि ' भक्षयति ' दत्येवमन्तानि कर्माणि सर्वकामस्य भवन्ति। पूर्वप्रहणः मुक्तम् । भक्षणान्तानीत्यविवचनम् । अविशिष्टकर्तकत्वात् ब्रह्मचार्यपि कदाचित् कुर्यात् । अन्यच्चोत्तरा-भेदे सोऽपि स्यादित्यवधिवचनम्। पर्यायेणैकैकफललाधनत्वेन सर्वत्वं सर्वकर्मणामेकफलत्वं च लो-के ॥ त्रिज्योतिष्कुरुते ॥१२॥ प्रकृतेन स्कृतेन त्रिष्कृत्वो ' ज्योतिः कुरुते । प्रज्वालयति आत्मीयात् सन्य-१५ हस्तमध्यादग्निम् ॥ उर्गतिष्ठते ॥ १३ ॥ अथ चोपतिष्ठतेऽग्निम् ॥ सन्यात् पाणिहृदयाल्लोहितं रसिमश्र-मक्ताति ॥१४॥ फलकाम आत्मीयात् सञ्यहस्तमध्याङ्गोहितं गृहीत्वोपसद्य रसैमिश्रितं संपातवत् अञ्चाति ॥ पृष्टिनमन्यः ॥१५॥ पूर्वस्य कर्म । पृश्चिमन्थः । पृश्चिमीः कर्वरा । तद्ङ्गसाधनो मन्थः । तद्ग्रहणं जिह्वादीनां पृश्चिसंप्रत्ययार्थम् ।। जिह्वाया उत्साद्यमक्ष्णोः परिस्तरणम् । परिस्तरणो दृषिका । अस्तृहणो मे-धूलकः । हृदयं प्रसिद्धम् । सर्वाणि पृद्ग्या जिह्नादीनि । पृश्निमन्थं इति गुणविधानात् सर्वाणीति । २० दूर्ण उपनह्य । बद्ध्वा । दूर्श जीर्ण वासः । िस्तो रात्रीः । त्रिरात्रं पृक्षिगोमये प्रक्षिप्य । पल्पूलने वासयित ॥१६॥ चूर्णानि करोति ॥१७॥ चतुर्थेऽहिन चूर्णानि करोति सह वाससा संपिष्य ॥ मैश्रधान्ये मन्य ओप्य दिध-मधुमिश्रमःनाति ।।१८।। मिश्रधान्यानि बीह्यार्द्।नि कथितानि । तेभ्यो निर्वृत्तो मैश्रधान्यः । कोऽसौ । अत्र उ

च्येन्।मंथःन् वृर्ण दुर्रेगार् केनस्रलिक्षशान्त्रीवयः।तस्मिन्वर्रोगिननेभ्यानिस्त्रीवस्त्रान्यःकासा उच्येत्।। चूर्णानित्रशिय्द्धिमुशुम्पामित्रीप्सार्यसंपात्वतक्ता अश्वातिचूर्णेकरणेनमत्रः ॥ इ गैनीतिन्रूणीनानासनीमत्य्येभेष्ट्रधान्यानासमुन्ययः गुजस्मिन्द् स्यदान्यन्त्रपायानि तिमंत्रीने**प्रग्रहरणलेनासिनेवधानिएनेषाप्रनीका**नासम्बर्धालमण्यासिका**वधा** नि"मर्वत्रमुखसार्यनमिङनासमकुष्णङमिनिबहुत्रीद्विःगुक्रष्णलारकेकिन्त्रीस्याभि र्भानअयं नेसीनर्ममणाः । अस्यपीरमाणामास्यसुवर्णपरियन्तान् । ७ सापुनसंपुरुषना र्वहाररारात्रंसंपानवेनकलामभियुख्यम्यानिगसँमानवर्णवृद्यागाः पर्यासऋने मीहन . पुष्णांत्रेपुरुषाकार्के खादादुत्रग्हानिस्पान्वंतं करेति गणभियुर्व्निरश्चानश्यास्त्रानि गम्यमेहत्याज्यभागान् बल्लानमे हिन्द्नर तेन्छाभिम् त्रुणदा स्त्राहिन्तिगर भट्टराहिन क्रेनोक्सिक्सिम्बिद्दिनीयाच्यविदिनीयाक्ष्रिक्ता। ५ क्षेत्र व्यमहरेनिमारानुक्टनेहारी दनमन्नानिमदनकाष्ठनेस्ति कारमादान,कानिकाष्ठानिमदनकफलयुस्यफलेनेः कार्षेः सि सः।। श्रीतेश्रीरनप्रकृः श्रीतीरनम् भागिसं भूकामः।। ७ चमस्यास् प्रवेतायारु पेत्रीहियन् विश्व यमुर्हियितामध्याभिन्याद्वायित्। च नस्कित्न्वमसाकार्तत्रक्तोक्त्वसंपैयः ऊलाबीहिय वीत्रशिष्यम्हिपतान्युगिरुतान्युगिरुतयात्रीहियुव्यामधुत्रक्तियात्रायुत्रसंपकामपा णनितिष्ठेषःकारितातिनिर्देशानुसाति स्ताच्यमसद्यानिनिताष्ट्रेषःकारितानिर्देशानुगक्यान रक्षाञ्चमस् अनम्पनार्त्त्रीह्योः समुञ्जयः समान् निर्द्रुगत्॥ रिष्येये सात्रीयिनिस्देशिने॥ भा संगर्क नत्याविराजदितमधानानिग्नेनस्यात्रस्यातिः सुरुनदत्यादीनरिम्भेमेथदत्यनम थातानि स्मीणिमवीत् गतादुवया शिन्यानि राजाकतात्रात्र गुसर्वमा पर्यास्त्र नवया व ग्राति ग ७ महर्यनर्बुसंजानी ध्वेमह्यावस्यः एच्युनास्त्रीमनी सिसंज्ञान् रिनसामनस्यानि गसि गतमनः समनेः गनस्यभावः सामन्रस्यफ्डानिक्स्मिश्चिमामन स्यापिता अयसम्भित्वस्री युन्यकर्मासुकिसत्हरयारानां कर्मिवयाने।।उच्युनेसर्वसापदान्।तित्रकत्मानां चिकन्त्यस र्वराच्यापनीत्रमानस्यविधानेगष्मत्रस्यस्यायस्यात्यस्विनान्वर्यानांसंस्वानियमःग

च्यते । मन्थः तच्चूर्णान्युष्णोदकेन कृत्वा । मैश्रधान्यो मन्थः । तस्मिन् चूर्णानि प्रक्षिप्य दिधमधुभ्यां मिथितं संपातवन्तं कृतवा अश्वाति । चूर्णकरणे न मन्त्रः । करोतीति चूर्णानां वासनमित्यर्थः । मैश्रधान्यानां समुच्चयः ॥ अस्मिन् वसुर यदाबध्नन् नव प्राणान् इ-ति मन्त्रोक्तं युग्मकृष्णलं वासितं बझ्नाति ॥ १९ ॥ एतेषां प्रतीकानाम् । समकृष्णलमणिं वासियित्वा बध्नाः ति । सर्वेत्रमुखसाधनमिच्छतः । युग्मऋष्णलमिति बहुव्रोहिः । कृष्णला रक्तिकेति प्रसिद्धाभि-धाना । अर्थं च सौवर्णों मणिः । 'तदस्य परिमाणम्' अस्य सुवर्णपरिभेयत्वात् ॥ सारूपवःसं पुष्वगा-त्रं द्वादशरात्रं संपातवन्तं कृत्वाऽनिभमुबमश्नाति ॥ २० ॥ समानवर्णवत्साया गोः पयसि भृतमोदनं पुरुषगात्रं पुरुषाकारं कृत्वा द्वाद्दशाहानि संपातवन्तं करोति । अनिभमुखं तिरश्चीनमञ्चाति । प्रथमेऽहन्याज्यभागान्तं कृत्वोत्तमेऽहनि उत्तरतन्त्रम् । अभिमन्त्रणं द्वादशाहेन ॥ इति भट्टदारिल-१० कृतौ कौशिकभाष्ये द्वितीयेऽध्याये द्वितीया कण्डिका ॥ ॐ । कयं मह इति मादनकशृतं क्षीरी. दनमश्नाति ॥ १॥ मदनकबुक्षविकारः मादनकः । तानि मादनकानि काष्ठानि । मदनकं यस्य फलम् । तैः काष्टैः सि-द्धः । श्लीरे पक्व ओदनः श्लीरौदनः । तमञ्चाति संपत्कामः ॥ चमसे सरूपवत्साया दुग्धे वीहियवाववधा-य मूर्च्छियत्वा मध्वासिच्याशयति ॥ २ ॥ प्रस्थितचमसाकारः । तत्र सारूपवत्सं पयः कृत्वा बीहिय-वौ प्रक्षित्य मूर्च्छियित्वा चूर्णीकृत्य चूर्णीकृतयोत्रीहियवयोर्मेषु प्रक्षित्याशयित संपत्कामम् । अ-१५ शानेति प्रेषः कारितान्त्निर्देशात् । शान्तत्रक्षाचमसः शान्तेन इ-त्यनारभ्यवादात् । बीहियवयोः समुचयः समासनिर्देशात् ॥ पृथिब्यै शोत्राय इति जुहोति ॥ ३ ॥ आ-

ज्यम्।। वत्सो विराजि इति मन्यान्तानि ।।।।। वत्सो विराज इत्युचा 'त्रिज्योंतिष्कुरुते' इत्यादीनि ' पृष्ठिमन्थः' 'र इत्येवमन्तानि मन्यान्तानि कर्माणि भवन्ति । न 'औदुम्बर्यादीनि''र अनिदेशात् । सर्वेसांपदशब्देन व्यवधानात् ॥ सह्वयं 'रे तत् षु 'प सं जानीव्वम्' एह यातु 'रे सं वः पृच्यन्तां 'ण सं वो मनांधि' संज्ञानं नः 'रे इति सामनस्यानि ॥ ५ ॥ संगतं मनः संमनः । तस्य भावः सामनस्यम् । सामनस्यफलानि कर्माणि सामनस्यानि । अप्यसमाप्ते त्रिषप्तीयस्य 'ण कर्मणि किं सहद्यादीनां कर्मविधानम् । उच्यते । 'सर्वेसांपदानि''र इति प्रकृतमात्राधिकृतस्य सवैशब्दीपजीवनाय सामनस्यविधानम् । अत्रश्च सर्वेसांमनस्यान्यम् नि । नात्र वर्णजातिसंख्यानियमः ।

संवःष्ट्यमामिनियहणमसमानत्वान्॥प्यक्वेनअयाग्ः।७॥उरकानिकंसपानवंत्रयामपरित्हस्य मञ्जाननयात्रिभक्तिकोरच्डरकुकिमःगनंडरकुकिनसपूर्वन्यत्वाभन्यत्रीनस्केनयाम पारननपार स्टानना दुक्त विजन्यामजनस्यम् व्याननियनि गतुरक्ति वेत्रामजनस्य मनस्य करमे नृतृ ॥ और वेये कर्म प्रयागान्यामपुर्याम् स्वःग 🤊 एवं ब्लु राबुविकां ॥ एवामान पूर्वपर्मानिर्ज्ञो सा पन्तुसरापूर्णी चटेश ७ निहासिण्या नत्यने यो खर्के विनिप्रानान्याका योतगत्रिवषीत्रिहायणीया वत्सेत्रात्रहणमगामण्याचे गत्स्यापित्राताविमासानित्र कानाष्ट्रनरासक्तेवाबाइर्यानायसामनस्यमिष्ठिनिषम्यानीनिष्ठेषः विभवन्यानेनतरा 116 मक्तुराप्रगासपानवन्करानि॥भक्**सुराप्रसिधप्रपायानियमन**वसंपानवक्तरोतिन **न्त्राम्त्रकरणान्।संपान्बद्दन्यनयक्षेण्डन्यनसंपानबद्दनंव्धर्याव्यानाम्।** नेयपारपाता।। जेकारेसियनस्पमाभूताभित्यर्थः।। धनश्चातुम्बनाति स्ति असमासक रणमप्रतिषेपस्यस्वसंद्रभाषं गस्तरयात्राखणस्यवं भःगशत्त्रयेवे स्थ श्रद्धाणामि कारःग ब्राख णानानपुष्पर्गर्षन्तरन्रेणामण्त्रजनरर्नन्त्रं भयनन्त्रनेषाया । श्रेहस्यपरिनार्कस्यात्रा पिकारः । सर्नामनस्यानि॥ ७ प्रत्यम्माप्रवन्द्रतिवन्स्यानिण्डन्याः स्क्रयाः राज्यस्य निक्मीएयुन्यंन्॥प्र्रियत्यायको राष्ट्रतान्॥पष्टी॥म्माग्निक्चरनिअस्यूतन्बेकारायेलान्॥ **। ७ ओ: दंन्यीरीनित्रीणिगण् हेन्यारीनित्रीणिगनीरपीकोद्रीत्यारीनिकर्मीणिप्रन्**निगानार्या त्यानप्तीनिएनानिमञ्जानानिनिने तस्यरभूयानुभयहिनाश्वामाञ्चाम्बर्भकीर्द्याप्यनिन माएवमन्त्रव्यक्तिस्क देशस्य हिणनिभक्तायपरिग्हेनानूग् के क्रमीयोदिक्त महिने ह यनेगुकुमारीन्र्नस्यमेनन्।।ज्ञाभित्रहणमृन्वारमार्थागुरु वर्षानुहिनि।।वर्षाक्रानस्यप्रवास्तिनु रीनित्रस्य ने होमः गनवास्था मतायपवन् नवसाधुमोः गएक देवा कलात्रयाज्ञ कला न्या थ जीन्त्रमुपानुष्ठने॥प्रकृतयार्न्यतर्ण॥क्रु पानरिप्रेगिरावरगराटषुरिवंस्ट्रियंच्यारीनेरीच म्याद्रीयनिगवन्यमेनस्रेतनरिपमप्निगमाशयिनगमाकात्रपकामेरिपमप्नोःसस्त्रवय

' स्ं वः पृच्यन्ताम् ' ' इति ग्रहणं समानत्वात् । अवचने अयोगः ॥ उदकुलिजं संपातवन्तं ग्रामं परिहृत्य मध्ये नितर्यात् ।। ६ ॥ कुलिजो घटः । उद्नः कुलिजः उदकुलिजः। तमुदकुलिजं संपातवन्तं कृत्वा अन्यतमेन स्कृतेन ग्रामं श्रामजनं परिहृत्य तेनोदकुलिजेन श्रामजेनस्य मध्ये आवर्जयति तमुदकुलिजम् । श्रामजनसां-मनस्यकरमेतत् । अरण्ये कर्मणां प्रयोगात् । त्रामजने प्रामशब्दः ॥ एवं सुराकुलिजम् ॥ ७॥ एवमिति ष पूर्वधर्मातिदेशः । साधनं तु सुरापूर्णो घटः ॥ त्रिहायण्या वत्सतर्याः शुक्तानि पिशितान्याश-र्यात ॥ ८॥ त्रिहायणी या त्रिवर्षा । वत्सतरीब्रहणमगर्भिण्यर्थम् । तस्याः पिशितानि मांसानि शु-क्तान्याम्लरसानि कृत्वा आशयति तान् ये सामनस्यमिच्छन्ति । अश्रीतेति प्रैषः अभिमन्त्रणानन्तरम् ।॥

भक्तं सुरां प्रपां संपातवत् करोति ॥ ९ ॥ भक्तं सुरा प्रसिद्धे । प्रपापानीयम् । पतत्त्रयं संपातवत् करोति । न-न्वदानप्रकरणात् संपातवद्वचनमनर्थकम् । उच्यते । संपातवद्वचनमर्थानुरोधेनादानपा-

- १० ने यथा स्याताम् । अकाले श्लुधितस्य मा भूतामित्यर्थः । अतश्चाभिमन्त्रणानिवृत्तिः । असमासक-रणमप्रतिषेधस्य सर्वसंबन्धार्थम् । सुरयाऽब्रोह्मणस्य संबन्धः । क्षत्रियवैदयशुद्धाणामधिकारः । ब्राह्म-णानां च पुष्करादिषु तदाचारेण प्रपायाः । उत्तरवचनमुभयवचनसंबन्धार्थम् । शूद्रस्य परिचारकस्यात्रा-धिकारः । सर्वेसांमनस्यानि ॥ पूर्वस्य " ममाग्ने वर्च " इति वर्चस्यानि ॥ १०॥ अनयोः स्कृतयोः दीप्तिफळा-नि कर्माण्युच्यन्ते । पूर्वस्येत्यधिकारार्थत्वात् षष्ठी । ममाग्ने वर्च इत्यत्रेतिः चकारार्थत्वात् ॥ १५ बौदुम्बर्यादीनि त्रीणि ॥ रे१॥ औदुम्बरपळाशेत्यादीनि ६ कर्माणि भवन्ति । आद्धा-
- त्यावपति भक्षयतीत्येतानि । भक्षणान्तानीति " नोक्तं संचारभयात् । यदि चाधानमात्रमिष्टमकरिष्यत् ति-स्न एव अवक्ष्यत्- ' तिस्रः कूदीमयीः ऊर्णनाभिकुलायपरिहिताः ''।। कुमार्या दक्षिणमूक्मिमन्त्र-यते ॥ १२ ॥ कुमारीवर्चस्यमेतत् । अभिग्रहणमन्वारम्भार्थम् ॥ वपां जृहोति ॥ १३ ॥ वपां शान्तस्य पशोः । तां जुर-होति । प्रत्युर्वे होमः । न चास्य संज्ञपनं न वशाधर्माः । एकदेशं करवा प्रयोजकत्वात् ॥ २० अग्निमुपतिष्ठते ।। १४ ॥ प्रकृतयोरन्यतरेण ॥ प्रातर्राग्न ^{१०} गिरावरगराटेषु ^{११} दिवस्पृथिन्या ^{१३} इति दधि-
  - मन्वाश्यति ॥ १५ ॥ अन्यतमेन स्कतेन द्धिमधुनी आद्ययति प्राकाद्यकामम् । द्धिमधुनोः समुखयः

५३ एक् नडानाः समुच्चयभानिताच्छोक्नार्७ क्रालासमित्रं सित्रं यासुत्रमित्रं हिन्यम् वारायितकासेनाकास लिम्यम्नेषत्रनीमपामुग्ने॥ ६ क्रीलाल्मिनरान्॥ इतरात्रसहवेत्रयं स्थितानुलामनान्यरण्यं तरनान्॥ १० रात्रमहरारिलक्षीक्षाम् । १० रात्रमहरारिलक्षीक्षाम् । १० रात्रमहरारिलक्षीक्षाम् । १० रात्रमहरारिलक्षीक्षाम् । नेग्यिहिलात्र्यमुपतिष्ठत्। अग्रिमुपनिष्ठत् अनरत्वान्गे छ हस्तरत्व त्रात्मि छहस्तिने देनेस्निदनस्यनि क्रीराहित्त्रदृतुः।। यान्यनेत्रणं वृज्ञानिषं ७ क्रिमानिनेतुनांसीरहाजानुरुपणिपुर्याप्यगवश्रानीनिनान्यनि त्रावः॥हानन्यामायूनतुनासंन्द्रस्यन्जातुस्यग्णन्यारवश्यवश्रात्यभ्यानानान्वान्नामनियमरानिक्रम् न्गर्भ मिहेब्याचियशेविरिनिस्नान क्रामहत्या प्रचमक्ष्ण चन्त्रग्राना मिलामान्। सानकारीकी ष्णीच्यमसिकोणाङ्गयोः सिकाः गरानाजन्पदपुरपालनकृतो सिन्नयः ग्याख्यः प्रतिपदसंबिधः स हिनायाः र्रात्ययाग्यानकारानां समुञ्ज्योकिमानूगज्नुनासं द्रियाना तस्रेणापि धाय्येन जाने हिन संबेपःगमाकांशतान्ग्अम्यानानान्यं स्कारः ग्रे बहारिन् यह यासमानतान् गृष्ट दंशा नार्गनरहाणादाक्ज्भिगपबादुग्रीनादाक्क्यून्यवृनसंग्रीनसंद्रानात्यर्थःगुजतुनासंस्ट्य सर्तने प्राति॥१०)।एतयाः त्रानरितिरा वर्गराटेषु दिनस्थाया रीनसम्म माणिस्खाकी पाने एकान्यात्रायिनगमिहेन्यात्रियशाह् विरित्यतयाः त्रानरित्रायित्यादीनुं न्यर्वेषानिकत्यः ॥ क र्माभेरस्यवाचनार्थनान्। ~~भाजपर्माणि पादमध्यानिनाभिद्धदयपूर्याच~~िनिसंहारीनां यंत्राणि *पंत्रिगतानुगरिद्रातोद्रहणम्रयात्र्मगानुगस्मिन्द्तात्रसंभनुगस*न्स्कार्भापानः मित्रितानश्राति॥शाभक्करालयात्रीस्राणीलोहित्मश्रीयारितिगार्यः १ पक्करालमंत्राभ नं त्राह्मणस्यित्तृ।।तृस्चनं स्वाग्र्देशिह्तात्रान् प्रतीयातृ।।पंचनस्यात्रत्रात्य**नः।। श**र्राप्यानि द्राचार्नद्भकुषोद्रिभप्रनिषेपान् गार्स्यामन्यनस्मादीन्त्रोत्स्मानिद्द्याः अपना्रस्खानीपान् मात्रविष्यर्थं अनुसानुत्राखणस्यमभैमिनः स्वाली प्रकाशीयुधार विग्रहण उत्तीलीम्मिनः ॥त्रुक्तानात्रत्नीकानास्त्रात्कारिलीमम्श्रिः । क्षेत्रस्यानप्ति ग्रंचिभः प्रतीकराक्ष्य यतिगकामिकापुंचानांसमुचयस्त्तीयानिर्देशानुगाजभ्यानानानसंपानचन्करणाग्धः अ

एकप्रद्भात्रात् समुचपः । भाषितत्वाच्च लोके ॥ कीलालिमधं क्षत्रियम् । अन्नमिध्रं द्धिमध्वाद्ययित कारियता । कीला-लमन्नं अन्ननामसु^१ पाठात् । कीलालमितरान् ॥ १६ ॥ इतरान् सह वैदयेनानुलोमजान् सुष्ट्यन्तरजान् ॥ इति भट्टदारिल्डरती कौशिकभाष्ये द्वितीयाध्याये तृतीया कण्डिका ॥ 🕉 । हस्तिवचंसिमिति हस्ति-नम् ॥१॥ यदि श्रत्रिय उपतिष्ठते । 'अग्निमुपतिष्ठते'[ः] अन्तरत्वात्"॥ हास्तिदन्तं बब्नाति ॥२॥ हस्तिनो दन्तो हस्तिदन्तः। तस्य वि-कारो हास्निद्न्तः । आज्यतन्त्रेण बध्नाति ॥ लोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणापिद्याप्य ॥ ३ ॥ बध्नातीति वाक्य-शेषः । हस्तिलोमानि जतुना संश्लेष्य तज्जतु सुवर्णेन परिवेष्ट्य बध्नात्यभ्यातानान्ते । लोम्नामनियम इति केचि-त् ॥ सिंहे व्याध्रे यशो हिनः इति स्नातकसिंहव्याध्रवस्तकृष्णवृषभराज्ञां नाभिलोमानि ॥ ४ ॥ स्नातकादीनां द्रन्दः । स्नातको विद्यावतस्नातको ब्राह्मणः । तस्य नाभिजानि लोमानि । सिंहव्याव्रौ प्रसिद्धौ । बस्तोऽजः । छु-ष्णत्रृषभोऽसितो गोत्रृषः गोः सेक्ता । राजा जनपदपुरपालनकर्ता क्षत्रियः । षष्ट्याः प्रतिपदं संबन्धः । सं-१० हितायाः इति यथा। स्नातकादीनां समुचयो मन्त्रलिङ्गात्। जतुना संदिह्य जातह्रवेणापिघाप्य बध्नातीति संबन्धः । साकाङ्क्षत्वात् । अभ्यातानान्ते संस्कारः । यशो हविरिति प्रहणमसमानत्वात् ॥ दशा-नां शान्तवृक्षाणां शकलानि ॥ ५॥ पलाशादीनां शकलान्यवतक्षणानि खण्डानीत्यर्थः । जतुना संस्कृत्य बध्नाति ॥ एतयोः प्रातर्रानि गिरावरगराटेषु १० दिवस्पृथिन्याः ११ इति सप्त मर्माण स्थालीपाके पुनतान्यश्नाति ॥ ६ ॥ सिंहे व्याव्रे यशो हविः इत्येतयोः प्रातरन्निमित्यादीनां च सर्वेषां विकल्पः क-१५ माभेदस्य लाघवार्थत्वात् । सप्त मर्माणि पादमध्यानि नाभिर्हृदयं मूर्घा चेति । सिंहादीनां मर्माणि । मन्त्रिङ्गत्वात् तत्तद्देशप्रहणम् । मर्मे मरणप्रसङ्गात् । सप्तेति बहुत्वप्रसङ्गात् । सप्त च स्थालीपाकः मिश्चितान्यश्चाति ॥ अकुशलं यो बाह्मणो लोहितमध्नीयादिति गार्ग्यः ॥ ७ ॥ अकुरालमरोोभ-नं ब्राह्मणस्यतत् । तत् पञ्चनखलोहिताशनं प्रतीयात् । 'पञ्चनखाश्चाशस्यकशशम्बावि-दगोघाखड्गकच्छपाः ? १२ इति प्रतिषेधात् । गाग्यो मन्यते स्मेति ब्राह्मणातिदेशः । अपवादः स्थाछीपाकः २० मात्रविध्यर्थः । तसात् ब्राह्मणस्य मर्ममिश्रः स्थालीपाको विशुद्ध इति ॥ उक्तो लोममणिः ॥ ८॥ प्रकृतानां प्रतीकानां स्नातकादिलोममणिः ॥ सर्वेराप्लावयति ॥ ९ ॥ पञ्चभिः प्रतीकैराप्लाव-यति वर्चस्कामिनम् । पञ्चानां समुचयस्तृतीयानिर्देशात् । अभ्यातानान्ते संपातवत्करणम् ॥ अ-

नीमन्ति॥ भयानसिन्तिन्यात्यित्ग्यास्त्रनात्मन्त्रानाम्यानिनेनित्स्पर्तयंगरयक्त चनसंचाननानुगण चतुरगुर्वत्यार नाहरणविद्वाभित्रात्यापमध्यमच्या चतुरगुर्वपरिमाणानुष रन् उद्वयुन्तिगरवरतै। निर्त्तोहरणिक्तिन्त्रा मान्यात्री वृदुवत्ययुद्वत्यम् रणाम् भावात्रीर क्षंबर्नेत्र्यर्थः गम्बक्षपुर्मयनेग्रह् यतिक्रिम्म नेप्रित्वरेणे न्वर्गे यान्यादिष्य नेप्रि णम्मान्यान्याः । प्रमुद्दान्यपाणः उत्तावः । प्रमुद्दान्यस्य । प्रमुद्दान्यस्य वाष्माद्दान्यप्रविधान्यस्य । प्रमुद्दान्यस्य । प्रमुद्दान्य त्साहरूपरिनमान्द्रामः॥नीत्पन्कारीयन्नान्यदुराह्यमीस्यरिनमाप्यमेदिरनेनीनाने तसाहरूपरिनमान्द्रमः॥नीत्पन्कारीयन्नान्यदुराह्यमीस्यरिनमाप्यमेदिरनेनीनाने साहित्नीनृतनः।स्रष्टकनाहित्यत्रयतुनन्द्यायतान्॥स्यास्तित्पठितृ॥७ पूर्वस्यहास्तृस्त्रस्य जार्रानामान्यस्य सम्बन्धेरेतुलागुगुप्रसनाहित्तासे गुक्र्येव स्मीष्यु स्येते गर्रतस्य निपर्य नान्धेयश्वीकान्यस्य सम्बन्धेत्रेत्त्वस्य नाम्यस्य स्यानाम्यस्य नाम्यस्य स्यानाम्यस्य स्यानाम्यस्य स्यानाम्यस्य स्यानाम्यस्य सम्बन्धाः स्थानाम्यस्य स्थानाम्यस्य सम्बन्धाः स्थानस्य सम्बन्धाः स्थानस्य स्थानस्य स्थानस्य स्थानस्य स्थन्त्रेशसंपातवताप्रतिप्रवृतिप्रविः प्रसिधः नस्यरथ चत्रंसं पातवत स्यातिनसंपात वृता हेतुं नस्णात्तीयापर वृत्रहासत्युषायत्र वृत्तमानाना इंडामापार्थ वृत्रणायुतीप्रत्याहिन नः त्रवत्यानगर्वन्वस्थिनाप्वती' रचन्त्रूणहतुन्।गर्धं यानिभयानगर्वानपनिन्यानभाषा देत्रम्यानगर्वन्यस्थानम् स्थानम् नेयशिन्वशिन्वारित्राणिभेरीमरेगत्रहिर्काशिनन्तरोत्ररम्यत्रस्त्रप्तिन्तर् वं बहुतः रोन्त्रसिक्षः निस्तित्वस्तिनान् मृत्याः चाहित्याः स्विताः स्पत्रमानिर्देशाने गरानयार यनर्था गामिसुरवः परहिस्तनीया विगत्तीयात्रकर्णान् गर्वे तीवणनयः प्रकान ना बहस्तना न्तर्यं । । त्र स्वानामान्ययभागायक्तिनम्भितनभः प्रष्ट्यः । नयः प्राटनरत्यर्भः । नो रतः॥वेलकरित्रस्थितामान्ययभागायक्तिम्भितनभः प्रष्ट्यः । ना भक्तरणन्यः प्रष्टन्त्रतावहस्तिनारमः ॥वेलकरीन् प्रस्थानामान् प्रयभागायन्त्रेत्रीतन् प्रः

शक्त

विस्वित ॥ १० ॥ अथाविस्वित स्नापयित । 'आण्छवनावसेचनानामाचामयित च ' दृति स्मर्तव्यम् । पृथाव-चनमसंपानत्वात् ॥ चतुरङ्गुलं तृणं रजोहरणिवन्दुनािषश्वोत्योपमध्य ॥ ११ ॥ चतुरङ्गुलपिरमाणं दृणम् । रज उदकमुच्यते । तदरतीित रजोहरणं किञ्चिदाकाशम् । बिन्दुरलपिरमाणमुदकम् । आकाशोद-किवन्दुनेत्यथः । अमन्त्रकमुपम्थनम् ॥ श्रृति कीलासमजे पिलतं तृणे ज्वरो योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्वि-ष्मस्तिस्मन् राजयक्षम इति दक्षिणा तृणं निरस्यति गन्धप्रवादािभरलंकुक्ते ॥ १२ ॥ अनेन मन्त्रेण दक्षि-णा तृणं प्रक्षिपित । ततो 'यस्ते गन्धः' 'इति तिस्भिर्जुलिम्पति सुरिमगन्धैवैचैस्कािमनम् । तृतीया सार्था। 'सवैंः' इ-ति निवृत्तम् ॥ कौशिकस्य द्वितीयेऽध्याये चतुर्थी किण्डका ॥ राजकर्मक्रमः। उपनयनमेकाग्नौ " रा-श्वः । तस्याभिषेकः ' 'सविता प्रसवानामिति वैश्वलोपीः समिधः ' । 'इमिमन्द्रेति प्रातः प्रातः ' हिर्यवम् । त-

तः प्रतिराजेन वित्रहकाले 'इन्द्रो मन्थतु '' इति सेनाकर्मार्थमग्न्याधानम् । सेनाकर्म तन्त्रवत् । प्राक् स्विष्टकः र॰ तः 'स्वाह्यभ्यः '' इति आज्यह्योमः । ततो वधककाष्ठैः प्रज्वास्य ' दुराह्यमीभ्यः ' दित आज्यमिङ्गिडम् । ततो ' नीलु-लोहितेन' " इति । ततः स्विष्टकृतादि । त्रयं तु तन्त्रे आवापत्वात् "। एवं स्थिते पर्रति । पूर्वस्यित पुनर्प्रनानि ॥ १॥ पृथिवीविजयस्य हस्तिवलहेतुत्वात् । परसेनाहस्तिनां सङ्गतकरणे कर्माण्युच्यन्ते । पूर्वस्येति पुनर्प्रहणं प्रतीकान्तर्व्यवधानात् । हस्तित्रसनानीति फल्लवचनम् । वश्यमाणानि त्रसनानीत्याधापयित । परदामने राजकर्माणि राज्ञोऽधिकारात् । पूर्वस्येत्यधिकारे सर्वेषां राजकर्मत्वम् । अत्रश्चात्र पञ्चगृहीताज्यम् " ॥
रथचकेण संपातवता प्रतिप्रवर्तयिति ॥ २ ॥ रथः प्रसिद्धः । तस्य च रथस्य चक्रं संपातवत् कृत्वा तेन संपातवता ।
हेतुलक्षणा " तृतीया । परबल्हस्तिनो युद्धाय प्रवर्तमानान् दृष्टमात्रान् रथचक्रेणाप्रतो गत्वा हस्ति-

भेर्यादीनि वादित्राणि । भेरीमृदङ्गझल्लरिकादीनि । तेन सवैंरन्यत्र सर्वप्रहणात् ॥ दृतिबस्त्योरो-२० व्य शर्कराः ॥ ५ ॥ इतिः प्रसिद्धः । बस्तिरनुवासनीयं १८ चर्म । तयोः प्रक्षिप्य शर्कराः । सप्तमी निर्देशात् । प्रतयोर-न्यतरेणाभिमुखः परहस्तिनां याति । तृतीयाप्रकरणात् ॥ तोत्त्रेण नग्नप्रक्षतः ॥ ६ ॥ तोत्त्रं हस्तितो-दनः । वेलुक इति प्रसिद्धनामा । नग्नश्चासौ प्रच्छन्नश्चेति नग्न-

नः प्रवर्तयति । स्ववछहस्तिना प्रवृत्तो रथचक्रेण हेतुना ॥ यानेनाभियाति ॥ ३ ॥ यात्यनेनेति यानमश्वा-दि । तेन संपातसंस्कृतेन परसेनाहस्तिनः अभिमुखो गच्छति पुरोधाः ॥ वादिनैः ॥ ४॥ अभियातीति शेषः ।

प्रकृत्रानमःप्रारम्हत्य्येःगनात्रंकरणंनयःप्रकृत्यःकृतियन्त्रान्यान्याः सगुच्चयायापारभेहान्। <u>१७ पृत्रिपात्रारस्यमान्।विद्ञादारस्त्रस्त्रात्रात्रात्राचमन्यतिहरूनः प्रिवत्यान्यभिभूतिद्दानयात्यीभ</u> लेंद्रेनिसीयायिकानिण्यनेषास्कानासायामसा जनकर्माष्यूच्यनेणभरारस्वित्तराहत्यय हर्गारियहर्गनियाशरस्थानप्रेथमृतः भाषान्यसम्बून्त्रहानिभाषान्यसम्बन्धनिहेदः वि बत्यन्त्रानयोः सापन्वरूगथन्नरिष्ट्रापनुस्यिपमारिष्ट्रान्तेशपन्षिरपायस्यानिशित्व हुवीहिः पत्र्ष्येनसमिष्यः पत्रुः समिषेत्रयामकरणान्त्रिनिरप्राचिनन्त्रतन्त्रविक्त्यः गराव रामिहियायोः प्रकरणेगुण्या एविमिष्टियोगएषवर्षास्यिनिबह्बीहिः गानुषाः समिधः प्रहे द्रामात्राएव॥समिन्दिरानि॥७-५सुःसपनिनिद्धमुखप्रयाष्ट्रीन॥संयामननेमानपनुः संपात्वनुक्रोति॥नृत्यपात्वनुक्रतात्र्यंछिनिरात्तेएक्वचनुन्गनानामाजनहस्तुन्॥त्रथमँस्य तिपूर्वयू~~णानि॥त्रथमस्य~~विद्याद्रारस्यस्यस्यरपूर्णास्ननेतारमनुपत्निकिमाएेषुच्यंते॥ स्रोनायाजाने प्रकारणीत्यर्थः। विगमेत्रवनद्देने ॥ ६ द्रष्ट्यात्वीज्यापात्रात्रणम्यानिव भानि॥ राजुर्याहनः सारश्रीहरः सिमृल्नान् राज्यिनेभसं या राजुः नहनननाहनः पमुख्यकर्तः, केनिगृहकुरामहनत्वप्रयानापः ११८याणानस्त्रणशिष्ट्रशाप्तरता हुन्नालीर् निपनुषः यद्गाः॥ जिट्ठी है। प्रयोगीयाः रुणानां मुखानितृणान्ये यसकरे नाजकसम्बद्धः प्रसिद्धः गै अन्तर्ने मस्यवेश्वनसम्बद्धारमा धनत्नातृ ॥ धुआरुसानित्यनारनीन् गुसम्बस्तुकस्य क्रमाणुगासुत्र पु क्तर्गक्ताणात्रनी पकरणपतिनित्यथः॥उनः पत्तनचन् सर्वत्रगक्तेत्रस्ययार्थे॥७ पती करणत्यनुसानतस्यान्यान्यिन्। फुर्क्युकरणाय्यान्यिन्न्नमेन् स्वाहाकारमानः ॥१ अन्ताहः ॥ अध्ये गुपरसेना ॥ १ अपिनः राञ्चनित्री दूतरित माह्नात् ॥ स्वरेरतान्मी ह ने॥ युवचारिनिभिन्नन्। चउन्रस्यप्ररणस्ममानसान्।। तसादिकस्यः।। छ जोरनेनीप यम्यप्रकाकुर्णानुस्रकेषुन्त्रहोति॥प्रस्टेन्नित्यनुष्रमहेस्ता/रहोमेलानुगर्एपंगण्नुग ज्यावः कणि किका आहे नेनापयम्ब खर् खेन खहिनि गष्टे यू योग करणे प्रकारित गरे प्रकार कणानीविद्यापणलमाप्रत्॥ ७ एकविद्याच्योद्याक्रियोनिमानिख्यानिमापरसनाप्रतिस्थै

प्रच्छन्नः नग्नप्रावृत इत्यर्थः । तोत्त्रं करणम् । नग्नप्रच्छन्नः कर्ता । अतश्चानयोः समुच्चयो व्यापारभेदात् ॥ विद्या शरस्य १ मा नो विदन् १ अदारसृत् १ स्विग्तिदाः ४ अवमन्युः । निर्हस्तः १ परि वर्त्मानि । अभिमूः १ इन्द्रो जयाति १ अभि त्वेन्द्र ^{१०} इति सांग्रामिकाणि ॥ ७ ॥ एतेषां सूकतानां संग्रामसाधनकर्माण्युच्यन्ते । अदारसृत् ^{११} स्वस्तिदाः ^{१२} इत्यन्यत्र प्र-हणात् ग्रहणम् । विद्या शरस्येति प्रथमम् ॥ आज्यसक्तूञ्जुहोति ॥ ८ ॥ आज्यं सक्तवश्चेति द्वन्द्वः ^{११} । वि-कल्पश्चानयोः साधनत्वात् ॥ धनुरिध्मे धनुःसिमध आदधाति ॥ ९ ॥ धनुंषि इध्मा यस्याग्नेरिति बन हुर्वाहिः । धन्ंष्येव समिधः । अप्रधानकरणाच्चेध्मा इति । अतश्च तन्त्रविकल्पः । एवं समिदिध्मयोः प्रकरणत्वम् ॥ एर्वामष्टिक्षमे ॥ १० ॥ इषव इध्मा यस्येति बहुर्वाहिः । तयोः समिधः प्रादे-शमात्र्य एव । समिन्निर्देशात् ॥ धनुः संपातवद्विमृज्य प्रयच्छति ॥ ११॥ संग्रामे वर्तमाने धनुः संपातवत् करोति । तत् संपातवत् कृत्वा प्रयच्छति राज्ञे एकवचनात् । नाना मार्जनं हस्तेन ॥ प्रथमस्ये-१० षुपर्ययणानि ।। १२ ॥ प्रथमस्य विद्या शरस्येत्यस्य इषूणां सर्वतोगमनफलानि कर्माण्युच्यन्ते । स्वसेनाया अवेधकराणीत्यर्थः । मन्त्रलिङ्गवचनं ^{१४} तद्वत् ॥ द्रुष्न्याःर्नीज्यापाशतृणमूलानि ब ब्नाति ॥ १३ ॥ दुर्यया हतः सा द्रुष्ती । द्रुः क्षिप्रमेव वशास्त्रमिति भाष्यम् । यो द्रः तं हतवती । हनः ^{१५} 'अमनुष्यकर्तृ-के च ' ^{१६}। टक्[ँ]। गमहनेत्युपघाँलोपः^{१७}। टिड्ढाणेति ^{१८} स्त्रेण ङ्ीप् । द्रुडन्या आर्त्नी द्रुडन्यार्त्नी इति धनुषः अष्ट्रा अटनीत्यर्थः । ज्यापाशः प्रसिद्धः । तृणानां मूलानि तृणमूलान्यत्रस्करवालसंप्रत्ययः ^{१९} । अन्यत-१५ मस्य वन्धनं संस्कारसाधनत्वात् ॥ आरेऽभी हत्यपनोदनानि ॥ १४॥ अस्य स्कतस्य कर्माणि शत्रुप्रयु-क्तरास्त्राणां प्रतीपकरणफलानीत्यर्थः। पुनः फलवचनं सर्वशस्त्रसंप्रत्ययार्थम् ॥ फ्ली-करणतुषबुसावतक्षणान्यावपित ।। १५ ॥ फलीकरणार्थमावपितवचनम् । अतश्च स्वाहाकाराभावः ॥ अन्वाह ॥ १६ ॥ तथा च परसेनाम् ॥ अन्विनः शत्रून् ^{२१} अन्विनों दूत ^{२२} इति मोहनानि ॥ १७ ॥ स्वपरक्षानमोह-नं युद्धव्यावृत्तिचिन्तनम् । उत्तरस्य ब्रह्णं समानत्वात् । तसाद्विकल्पः वः ॥ बोदनेनोप-२० यम्य फलीकरणानुलूखलेन जुहोति ॥ १८ ॥ प्रत्युचम् ^{२४} । नित्यं तन्त्रमहस्तादिहोमत्वात् ^{२५} ॥ एवमणून् ॥ १९ ॥ अणवः कणिकाः । ओदनेनोपयम्य उत्सृखलैन जुहोति । पृथग्योगकरणं फलीकरणं कणानां विशेषणं मा भूत् ॥ एकविशत्या शर्कराभिः प्रतिनिष्युनाति ॥ २० ॥ परसेनां प्रति ऋषे

एकीवर्गिन्द्राहेत्राः अल्पाः **पाष्णाः सर्वाण्यभिष्**याणीनिनुचनानुभ**षभिमंत्र्यां भश्यान्त्रास्य । १००० ।** ^{भा}्रायनिनुनीपारिबर्धादार्पाननान्॥७ सम्रानमिनिद्यतिपरेशसेपानवनीम**न्**रस्तानक्रीनम् परिश्वक्रपृहींमेषीसंपानवनीकुलापरसनायामवस्ट्रज्ञानुषुरोत्याः १७ उद्देशल्युयाजयेतुगाउद्दन उद्देगः।। र्रोहेन्ने बुजाञ्जूषु युर्धे गयोजयेन् गनमन्नः।। इम्मिद्रेनियुत्याः पारानीनानिग क्रमीणिभन ति॥भाग्यसंनुनिस्युनुमारानि॥७ दिश्युनाभ्यानमारेन्वेधे-युर्द्रन्युपनिष्ठन्॥येस्यास्थ्रप्राच्या दिनामा निर्देशीनारु युक्ते द्रुपण्डाने॥मेत्रानानतायानिर्द्रशान्युत्रयाग्रामाभूतु॥धन्याम चार्यसम्बाहीनस्रभूणान्तिग्उनरम्य्यहणुभरार्थं गृष्ठसेनसम्बाह्माणाजप्तिगुणात्भाषा परसनी चिनाद्यां संगेपरसनायाः।। भादी[बिगेख्सुनायाः। कू भागमी नान्याः वानगराबुक तार्मपातवतानूतानेनाक्रमेखुवपीत्राभगाहिमवेनद्रिधिभपानिवच्चपेकत्यपेरन्द्रिकारः गर्भगः पाशाःगतथामोतिकांगेजाःगतानिंगडेनत्रहानान्गद्रगिंदनाप्रजाप्तविष्यद्रस्तेनात्र्यस्यस पानाः तृतान्च्यवपरमनाऋमणदेशस्य वप्रति॥अनुनाचनमन्यार्भणमाभृत्॥७ णव्मामपत्रा ्रिण~~श्चित्रानेक्षत्रिम्पात्व्यन्त्र्ज्ञानस्नाक्रम्युव्~~पन्<mark>रिष्यक्रयाय्करणसमुच्चयार्थ</mark>े॥७द्रेगि उनमंत्रीक्षतृणीनागरमेनामिनाहै। प्रयनिग**र्कागर्यः।** किन्यानुस्तिनशप्यतिन्धारीपने मुत्रः ॥त्रथाननिर्देत्रात्॥७ यापूरे बनुनातितानयं नियापुरुषा कि चैन्तनो नियात्रातितानि नेरभन्यामानयोन्।।प्रसंगाहियानीन्यानसंप्याहिमनिपत्यप्रेगण इतिमद्दरीरनक्रिनीहिती याप्यायपुंचमीकोरिका॥७% ऋरुकाञ्चलदिसामत्यात्रस्यापात्र्यात्रस्तिनामयपश्चिय पुरप्रशिर्मिनामिना तुर्रिभनकोयोन् वर्षिते गुर्थान्य पियुनः नेरमानुस्ता प्राप्तिनीनर्यो पात्रातृहीनुगामयपुरिन्यं कस्तानन्य णैत्रिं बत्नेत्रेन गया किता गामयः परिन्यद्रनिके नितना पानीहरिन्न एष्टे करोतिपुरुषस्य बिर्स्यानिम् मिन्नान्य निम्निम्निम् ति जुरू ने । बान्य प्राप्ती पानिस् जुद्धनभित्रक्रम्यनिवपूनिवाहीनसमाप्तीनिवपूनपात्र्याः गेक्तपद्धात्रद्रितसँविस्क्रमात्रहेणात्तिरै रामेचायरगायिश्वत्रधेचायरणात् अप्रतीक्याः समुचयः गुनावृत्वितवपनेतृष्णीक्रापलीतेग ॥६ बराहीबहिनाइ। नौनेदिकुर्विन ॥स्केरणस्वानास्यमानीयवैदिकरणे॥राजानेविदिकुर्यः॥ एकविश्वातः शर्कराः । अल्पाः पाषाणाः । 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि '' इति वचनात् अभिमन्त्रणम् ॥ अप्वां यनते ॥ २१ ॥ अप्वायजने निर्वापादावप्वाशन्द्योजनम् ॥ संभितम् इति भितिपदीं संपातवतीमवमृन्नति ॥ २२ ॥ शिति- पदीं शुक्लपदीं मेषीं संपातवतीं कृत्वा परसेनायामवसृजति पुरोधाः ॥ उदृश्वसु योनयेत् ॥ २३ ॥ उदृष्ट्य उद्देगः ॥ उद्दिश्चेषु शत्रुषु युद्धं योजयेत् । न मन्त्रः ॥ इमिनन्त्रं इति युक्तयोः प्रदानान्तानि ॥ २४ ॥ कर्माणि भव- ५ नित 'आज्यसवत् न् '' इत्येवमादीनि ॥ विष्युक्ताभ्यां नमो देववधभ्य इत्युपतिष्ठते ॥ २५ ॥ 'येऽस्यां स्थ प्राच्यां दिशि 'ं प्राची दिक् '' इति दिग्युक्ते । ताभ्यामुपस्थानं मन्त्रोक्तानाम् । ततीयानिर्देशोऽन्यत्र योगो मा भूत् ॥ त्वया मन्त्रो यस्ते मन्यो' इति संरम्भणानि ॥ २६ ॥ उत्तरस्य ग्रहणं भेदार्थम्' ॥ सेने समीक्षमाणो जपित ॥ २७ ॥ आत्मीयां परसेनां च । विनाशिलङ्गं परसेनायाम् । आशीर्लिङ्गं स्वसेनायाम् ॥ भाङ्गमीन्नान् पाशानिङ्गिडालक्न- तान् संपातवतीऽनुक्तान् सेनाक्रमेषु वपित ॥ २८ ॥ अङ्गा हिमवति तदिभिधानमेव । चम्पकेत्यपरे । तद्विकाराः भाङ्गाः

- २० पाशाः। तथा मुञ्जविकारा मौञ्जाः। तानिङ्गिडेन म्रक्षितान्। इङ्गिडं तापजो घृतविष्यन्दः। तेनाभ्यज्य सं-पाताः। ततोऽनूच्य परसेनाक्रमणदेशेषु वपति। अनुवचनमन्वारम्भणं मा भूत् ॥ एवमामपात्रा-णि ॥ २९ ॥ इङ्गिडालंकृतानि संपातवन्त्यनूक्तानि सेनाक्रमेषु वपति। पृथम्योगकरणं समुच्चयार्थम् ॥ इङ्गि-डेन संत्रोक्ष्य तृणान्याङ्गिरसेनाग्निना दीपयित ॥ ३० ॥ आङ्गिरसोऽग्निः कल्पोक्तः। तेन दीपयित। तृणानां दीपने मन्त्रः। प्रधाननिर्देशात् ॥ यान् धूमोऽवतनोति तान् जयन्ति ॥ ३१ ॥ यान् पुरुषान् नीचैस्तनोति व्याप्नोति तानि-
- १५ तरे अन्यासा जयन्ति । प्रसङ्कात् विज्ञानविधानं संध्यादिप्रतिपत्त्यर्थम् ॥ इति भट्टदारिलक्कतौ द्विती-याध्याये पञ्चमी कण्डिका ॥ ॐ । ऋधङ्मन्त्रः तिदवास इत्याध्वत्थ्यां पात्र्यां त्रिवृति गोमयपित्वये हस्तिपृष्ठे पुरुषित्रसि वार्ऽमित्राञ्जुद्धदिभप्रकम्य निवपति ॥ १ ॥ अश्वत्थः पिष्पलः । तस्मात् कृता आश्वत्थी । तस्यां पात्र्यां त्रिवृति गोमयपित्वयं कृत्वा । न च त्रिगुणं त्रिवृत् तत्रैव । गवा कृतो गोमयः एरिचय इति केचित् । तां पात्रीं हस्तिनः पृष्ठे करोति पुरुषस्य शिरसीति वा । अमित्रान् प्रति अभिकामित जुह्वत् । शत्रुप्रयोगः ।
- २० जुह्नद्भिप्रक्रम्य निवपति । हवनसमाप्तौ निवपनं पात्र्याः । 'ऋघङ्मन्त्रः ' इति सर्वस्क्तमा ग्रहणात् ^{१९}। तदि-दासेति ग्रहणं 'यदि चिन्नु त्वा '^{१५} इत्या ग्रहणात् । प्रतीकयोः समुचयः । नात्र तन्त्रम् । निवपनं तूष्णीम् । शेषत्वात् ॥ वराहविहताद्वाजानो वेदि कुर्वन्ति ॥ २ ॥ सूकरेण खातां सृदमानीय वेदिकरणम् । राजानो वेदि कुर्युः ।

भागीरमेत्रासुरुराप्मः॥७ यस्याप्ररानोतानिगनस्यविद्यात्ररानातानिनंत्रवृतिकर्माणकायीणिश्रा ृयमन्भित्ववृष्ण्द्रीवित्रदानात्।वि॥७ एके बाह्तस्या हहन दूपसमाधायदी र्ष्ट्रेन सुवेणारयन्त्रस्य र्वनसम्याज्देति। एकर्षाहैनायमस्यारहन्युपमम्। थायनचनम्त्रार्थर्शेष्रेरे रायस्य नायराच रुः। **क्रामास्वृत्त्वनन्त्र्**हािक्रोयावनास्त्रााननस्प्रज्ञान्। स्थस्यन्त्रक्रातस्यस्वद्रणन्तराति। ऋष्म युन्नी**भनः॥परिनःसमयेनिर्दे**श्चे(भन्निःस्यान्)।युनायनः खिम्त्यर्थे ।।नस्मात्कारण्यं वर्माकर्मी **निरुत्यास्ताम्याहाम्:ूर्थं यानुनायाञ्चलायाज्यन्।। सत्राम्यान्यानान्युलायरापाया**न्यय त्मन्त्रयुशायुत्र**धानक्षयद्वामामा**ना तूर्राष्ट्रयद्वित्तत्वानमादेवनचभ्यद्रत्यनाह्र।यदिनन्त्र न्त्रन्तु प्रस्तिनिकाननु ज्ञ्यानु ॥प्रयानकप्रनेमाुदैनने पृष्यदिन्यः क्षनानुनन्तने ॥७ गर्नेद्रपायप्रदा कार्ता निष्यायराज्ञेस्न् ने निस्यादिनिषयिनिष्याययाही ने के चित्र गृष्ट भन्यावया के स्वास्थित भागण्युः नयान्यमित्सनोत्ररानानानिनगां पुरुत्तान्त्यान्। ७ निनद्धिप्रतिराज्ञा इपार्वेद्वीद्धार्वनेस्वयेन्।।ऋत्वापुराधाराज्ञरहद्वीद्वीयाद्वारानपेस्वयेन्॥७ यन्त्रपश्यनसुध्यत्॥ यंगजानपर्येषन्उरपाननपानन्तिनयुज्यनग्ना॥७ निनद्धियननस्पत्यानिष्ठापरदेशिद्योत्रने नुखरीनन् बरथेराजान्ससारिषमास्बादपिन्।निनद्धिपरत्येका।।वनस्पन्रतिस्त्राणपया विष्टत्यारिहेन्यंकातुंकैनिवृ्गातत्महसार्यानामाराह्यति॥पुरापामाराहणितम्त्रः॥५ **ब्रह्मनकानमिनिनीविनहानुँगबेय्ननहानिमिनमह्त्को**डिकागयाचिनेनीविष्यिनिनीतसंत्रा यनलान्धारणिनतानुकन्तिनयिलाकुपानुग्धः निस्नः स्त्रानर क्रूरगरिष्वच्यायगुर्सानास्त्रा युत्तन्यीःस्मावरज्ञुस्मगरिषुकतानित्येतूभेजीवस्यनेनिभक्भिम्त्र्यावधानमर्वाणयीभमे त्र्युण्तिवन्त्रनातु॥ ध्रुक्तवनाषुवृत्याण्या यहिन्याग्रारुखा युन्य गृष्ठातृननार्जात्वधानि असी विनित्तेयुंगुष्ठ संत्रिामिनम्ताव्यारित्रानिमध्यसर्त्युरन्रसनिर्मरायासेनाद्रयपारक्यामध्य भामृत्यीर्तिर्वसंकल्पय्तिगण्यम्न्यादक्राः। ७, पूरा तथ्यमाणा मृत्यीरीनवनेन गयप्टनास्रहेको मन्यरीनाराहर्ग्नक्तीवनेयुवनर्गन्यमनीत्यवनेनेन नर्गन्य अयेष्ट्राइनतामुख्याहर्गन्। **मत्यार मधुमध्यमधुमध्याउभयाः अंतध्व**नरारअंतिष्र्त्तवत्क्षजे चन्याह्न्यन्बहुवचनर्स्याटनायस्

मानादिमन्त्रास्तु र पुरोधसः ॥ तस्यां प्रदानान्तानि ॥ ३ ॥ तस्यां वेद्यां प्रदानान्तानि तन्त्रवन्ति कर्माणि कार्याणि । ' आ-ज्यसक्तून् ^{१९} इत्येवमादीनि प्रदानान्तानि ।। एकेष्वा हतस्यादहन उपसमाधाय दीर्घदण्डेन स्रुवेण रयचक्रस्य खेन समया जुहोति ॥ ४॥ एकया इष्वा हतो यस्तस्यादहृने । उपसमाधायवचनं मन्त्रार्थम् । दीर्घः दण्डो यस्य सोऽयं दीर्घ-दण्डः। कोऽसौ । स्रुवः। तेन जुहोति यावता कृशानुं न स्पृशति । रथस्य चक्रम् । तस्य छिद्रेण जुहोति । सम-५ येत्यभितः परितः समयाऽनिदेशे नाग्निनिवृत्तिः स्यात् । यतो यतः खमित्यर्थः । तसात् करणविभक्तिरग्नि-निवृत्त्यर्था । स्क्ताभ्यां होमः॥ योजनीयां श्रुत्वा योजयेत् ॥ ५॥ सङ्ग्रामयोज्यां वाचं श्रुत्वा पुरोधा योजये-त् स्ववलं युद्धाय । प्रधानकर्भेदं क्रमाभावात् ॥ यदि चिन्तु त्वा नमो देववधेभ्य इत्यन्वाह ॥ ६ ॥ ' यदि चिन्तु त्वा ' दत्यृचं परसैनिकाननुब्यात्। प्रधानकर्म । 'नमो देववधेभ्यः ' इति स्क्तेनानुवचनम् ॥ वैश्याय प्रदा-नान्तानि ॥ ७ ॥ वैद्याय राज्ञे । आज्यसक्तूनित्यादीनि " भवन्ति । वैद्याय योद्भ्र इति केचित् ॥ त्वया वयमित्यायुधि-१० ग्रामण्ये ॥ ८॥ 'त्वया वयम्' इत्युचा प्रदानान्तानि बळाधिकतत्वात् कुर्यात् ॥ नि तद्विष ' इति राज्ञो-दपात्रं ही हाववेक्षयेत् ॥ ९ ॥ ऋचा पुरोधा राज्ञा सह ही ही योद्धाराववेक्षयेत् ॥ यं न पश्येन युद्धेत ॥ १० ॥ यं राजा न पश्येत् उदपात्रे तयोस्ततो न युध्येत राजा ॥ नि तद्द्धिषे १ वनस्पते १ अया विष्ठा ११ अग्न इन्द्रो १२ दिशश्च-तस ^{१२} इति नवं रथं राजानं ससारिषमास्थापयित ॥ ११ ॥ ' नि तद्दिधिषे ' इत्येका । 'वनस्पते ' इति स्कतम् । 'अथा विष्ठा ' इत्यादी द्वे । नवं न कान्तं केनचित् । तं सह सारथिना आरोहयति पुरोधाः । आरोहणे मन्त्रः॥ १५ बह्म जज्ञानमिति जीवितविज्ञानम् ॥ १२ ॥ ' ब्रह्म जज्ञानम् ' र इति माहाकाण्डिका । ब्याधितो जीविष्यति नेति संदा-ये तत्त्वावधारणविज्ञानं कर्ता चिन्तयित्वा कुर्यात् ॥ तिस्रः स्नावर्ज्जूरङ्गारेष्ववधाय ॥ १३ ॥ स्नावा स्ना॰

युस्तन्मयीः स्नावरज्जूरङ्गारेषु कृत्वा चिन्तयेत् - जीवेदयं नेति । अभिमन्त्रयावधानं 'सर्वाण्यभिम-न्त्र्याणि '' इति वचनात् ॥ उत्कुचतीषु कल्याणम् ॥ १४ ॥ यदि च अङ्गारस्था ऊर्ध्वं गच्छन्ति ततो जीविष्यत्यसा-विति विज्ञेयम् ॥ साङ्ग्रामिकमेता व्यादिषति मध्ये मृत्युरितरे सेने ॥ १५ ॥ इयं मदीया सेना । इयं पारक्या । मध्य-या मृत्युरिति एवं संकल्पयति । एवं व्यादेशः ॥ पराजेष्यमाणान् मृत्युरित वर्तते जेष्यन्तो मृत्युन् ॥ १६ ॥ मृत्युर्यानारोह्वयति ते जीयन्ते । ये पुनर्मृत्युमतीत्य वर्तन्ते ते जयन्ति ॥ अग्रेष्ठ्ज्वत्सु मृख्या हन्यन्ते । सृत्योरत्रेषु । मध्येषु मध्याः । उभयोः । अन्तेष्ववरे ॥ १७ ॥ अन्तेषुत्कुचत्सु जघन्या हन्यन्ते । बहुवचनं स्फुटिताग्रसं-

त्रत्यवार्थम् ए र्नुम्बुक्तमङ्बिकाम्निस्तः द्रुद्यारिसंत्रत्यूपार्थमस्ति विज्ञानानिद्रशासिकानिदेशा नूगभद्रराम्बिकनोकोद्रिक्भाष्यरान्द्रितीयभ्यायप्रधाकाउकोगध्रधगुउच्चिमाक्रुपमास्यान्स वैवादित्राणिमसान्युतुगरास्रीरं णसंशान्यसंपातंबीनित्रराहत्यप्रयुक्तिग्रसं वीदिस्वीणिवादित्र णित्रसाल्यनग्रात्रीरेणत्रसिष्यममुख्येणकनुद्रानानुगउद्यारकीर्णत्रमंदीक्रीरेनिवचनान्गेसं पातवनकर्णितिस्त्रिरेकेक्नादिनंनादित्वाषुरीभाद्मितृभ्यः प्रयष्ठित्गस्वेत्रहेणादन्यनान्य ग्रमातनि दिष्मत्राभावः गरापात्वतात्रम् विद्दयम् स्वानिक्तिस्ति स्वास्त्वमुद्रत्यन् गण्नेन् स्तेननुहुयान्।।सुवसुद्दनयन्दुःनेप्रिनत्यन्द्राममोत्नेः।।उद्देवस्तर्मम्मेनंग्हुन्तिन वनग्रनुगक्तिमान्त्रत्द्र्भाध्सामानुहिर्णनमेण्युल्नायंसित्यायन्त्रातिगसीमकेनाद्दरिण स्यन्मृणिउ ह्यातित्रभिरेशुच्याश्वत्रियायस्य स्यातित्रस्य संस्थाति सामागुप्रवरणात्। इमयत्रवन्नुनिवृत्रसद्दानुन्। ७ परिवृत्यानीद्दानुयातीतिराज्ञातिः सनीपुरियाति॥राज्ञाति चिक्रमासीनीसनीत्रिःसर्वनीगेर्खीनगरद्रीजयानीनिस्पनस्त्रगण्ड उक्तःपूर्वस्यसामीत्रःगहरि ण्यर्मणात्यार्रात्नन्तर्स् विषतीयंगर्यवस्यानः साम्रोजिरत्येनवचनात्गः संसन्वजादानेनित्यवारान मुरानानिगः जारी पुने जेनेन त्यारान पाद्राः समुपरी बनुद्राने सराने पादेन चन्। इसि राजक क्रोसियान् ने नहस्रा *िमारानुसदनयोः* कत्नासने निक्रुमेषुनपूर्वमारनितिग्रहणं भारान्वपनस्थे वकेवलस्थनयोगार्थाण्यं णसहयोगसमानलातु॥भगाणितदानसन्त्रियसनाहयोनेणुनत्रत्राणपूर्यापुनकायनुमत्रणाछः जुम्यानामुषुयःगञ्चभञ्चेद्यानार्थायुनीत्यारयः एतेषामनुक्तमेगुष्ठीन्मनिसूत्रवर्षानर्रज्ञातु॥७ इंद्रीम्यन्तिमस्तिकतसम्।निरस्तिन्यन्यनसमिराजानयोः त्रयोगयेगपन्यसन्यन्यस्यारीय मंयनीत्यत्रऋत्मपेलस्यणीरारधानिरेत्यत्रस्तंगः । श्रीरङ्किरीतर्ज्यमनधायनीणीरज्जम **न्यात्यिपानदेने,पाक्षेन्नेन्॥ ७८५५ व्यवस्य क्यारियम्यनिः। पिष्पुर्वाकरं माळ्यापिम्यनिर्द्ध निकलः षष्ट्या**मिद्रोमये विनिवस्त्राण् पूर्मामानुषूर्मम् सुमन्यते गृपूर्म द्वर्षाग्नपारान्ना धन् ~~नातुमंत्रयिन।'अभिपराद्ध्यीदनाक्षेन्देनधूमंपदोनननस्मिन्यनाकमोणिस्युः।।सन्।प्रिसनार्थ।~~ नार्टिकावितिन्वनान्।।सपत्नात्यणीसंबंधेनस्मिन्यनर्थकस्यान्॥नचपरासंदर्शनाप्रहानक

प्रत्ययार्थम् ॥ एविमिषीकाः ॥ १८ ॥ इषीकाः 'तिस्रः '' इत्यादिसंप्रत्ययार्थम् । एविमिति विद्यानितिदेशश्च विषयातिदेशान्त् ॥ इति अट्टदारिलकृती कौशिकभाष्ये द्वितीयेऽध्याये षष्ठी कण्डिका ॥ ६ ॥ उर्ज्वधाँष ' उप श्वासय ' इति स-वैवादित्राणि प्रक्षाल्य तगरोशीरेण संद्याव्य संपातवन्ति त्रिराहत्य प्रयच्छति ॥ १ ॥ मेर्यादीनि सर्वाणि वादित्रा-णि प्रक्षाल्य तगरोशीरेण प्रलिप्य । समुच्चय एकवद्भावात् । उशीरं जीर्णे प्रमन्दोशीरेति ' वचनात् । सं-पातवत्करणम् । त्रिस्त्रिरेकैकं वादित्रं वादियत्वा पुरोधा वादियत्भ्यः प्रयच्छेत् । सर्वप्रहणादन्यत्रानिय-मः । प्रक्षालनादिष्य मन्त्राभावः । संपातवन्त्वातः ॥ विद्वदयम ' इत्यच्वैस्तरां हत्वा स्रवमद्रतंयन ॥ २ ॥ अनेन

पातवत्करणम् । त्रिस्त्रिरेकैकं वादित्रं वादियत्वा पुरोधा वादियत्भ्यः प्रयच्छेत् । सर्वप्रहणादन्यत्रानिय-मः । प्रक्षालनादिषु मन्त्राभावः । संपातवत्त्वात् ॥ विहृदयम् ' इत्युच्चैस्तरां हृत्वा सुवमुद्वतैयन् ॥ २ ॥ अनेन स्क्तेन जुहुयात् । स्रुवमुद्वतैयन् ऊर्ध्वं परिवर्तयन् । होमश्चोच्चैः । उच्चैस्तरामभिमन्त्रणं हुत्वेति वचनात् । कल्पान्तरे ' तद्वत् ॥ सोमांशुं हरिणवमंण्युत्सीव्य क्षत्रियाय वष्त्राति ॥ ३ ॥ सोमलतां हरिण-स्य चुर्मणि उद्ग्रथ्य तन्त्रीभिरेव न सुच्या । क्षत्रियायेत्यन्यराजनिवृत्त्यर्थम् । युक्तयोः सोमांशुः प्रकरणात् ।

- १० उभयत्रैव वचनेलिङ्गसद्भावात् ॥ परि वर्त्मानि "इन्द्रो जयाति "इति राजा त्रिः सेनां परियाति ॥ ४॥ राजाभि-षिक्तः । आसीनां सेनाम् । त्रिः सर्वतो गच्छिति । इन्द्रो जयातीत्येकं सूक्तम् ॥ उक्तः पूर्वस्य सोमांगुः ॥ ५॥ "हरि-णचर्मणि" इत्यादीनि च । "पूर्वे त्रिषप्तीयम् "। "उक्तः पूर्वस्य सोमांगुः" इत्येव वचनात् ॥ संदानं वि आदानेन " इति पार्शरादान-संदानानि ॥ ६ ॥ आदीयतेऽनेनत्यादानं पाशः। संदीयत इति संदानं पादवन्धनम् । "इङ्गिडालङ्कृतान् संपातवतः" " इत्या-दि आदानसंदानयोः कृत्वा "सेनाक्रमेषु " "वपनम् । आदानेतिष्रहणं आदानवपनस्यैव केवलस्य प्रयोगार्थम् । पूर्वे-
- १५ ण सह योगः समानत्वात् ^{११}॥ मर्गाणि त^{१४} इति क्षत्रियं संगहयति ॥ ७॥ तनुत्राणपरिधापनकालेऽनुमन्त्रणम् ॥ अभयानामप्ययः ॥ ८॥ 'अभयं द्यावापृथिवी ' ^{१५} इत्यादीनि । एतेषामेतत् कर्म गच्छित । प्रतिस्कृतं षष्ठीनिदैशात् ॥ इन्द्रो मन्यतु ^{१६} इति ॥ ९ ॥ स्कृते ऋचि समानादित्वात् । मन्थनसिदाधानयोः प्रयोगार्थम् । 'अभ्वत्थवधकयोर्गिन मन्थिति ' इत्यत्र ऋक् । 'सपत्नक्षयणीरादधाति ' ^{१९} इत्यत्र स्कृतम् ॥ पूर्तिरज्जुः ^{१८} इति पूर्तिरज्जुमवद्याय ॥ १०॥ जीर्णो रज्जुमवद्यायित्रिपातदेशे अर्धचेन ॥ अस्वत्यवधकयोर्गिन मन्यित ॥ ११ ॥ पिप्पलकरिमालकयोरित्र मन्थित । वृक्ष-
- २० विकल्पः षष्ठ्या । 'इन्द्रो मन्धतु ' इति ऋक् ॥ धूमिमित धूममनुमन्त्रयते ॥१२॥ धूमं दृष्ट्वा 'अग्नि'पदोनेनार्धर्वे-नातुमन्त्रयते ॥ अग्निमित्यिग्निम् ॥ १३ ॥अग्निं परादश्यादिनार्धर्वेन 'धूमं'पदोनेन ।तस्मिन् सेनाकर्माणि स्युः । 'सवाग्निसेनाग्नी तादर्थिको ' '' इति वचनात् । सपत्नक्षयणीसंबन्धे ' तस्मिन् ' '' अनर्थकं स्यात् । न च परादर्शनं प्रधानक-

र्ममन्।यमग्नारनातृ॥सन्यश्रसनाविम्नार्थार्थनतन्नातृ॥ननारण्यमनेसनान्याये॥युखेर्ज्ञ स्यानियन्तात्॥ १ वरण्यमप्रकृष्यणागरथात्य स्व बन्ता नंद्रगान्स्य द्रस्तारणा ॥ भर ण्यक्रमद्रनयुर्धेदेशसपुर्वासपणार्शनित्रयानिम्तनाम्बिपसं व्यवहारार्थमार् प्रातिन्द्रश त्यप्यारिहार्रान्यमार्थे गनुषकः करिमालकस्तानद्रगणरङः गणादः प्रतात्राः ग्रवीहरवारी त्रमिसी॥देदामुयंतिनिसक्तनत्रत्यनामाथाने॥७उत्तरपानाद्याः प्रत्यसक्तस्ययउत्ताः पाद्याः मिभवैतिभागभाजान्याहानित्यमाग्रह मुख्यानिक्यनिभागानिज्वाल्यान्। इंगिराने सत्त कित्याहपात्राव्यन्तवपात्रुगक्रुरस्वाद्गनात्राणि<u>विधनेजेल</u>यापानात्राण्युन्रेगधनेभगार्याः कार्युग्रे वाधकुरं अन्ति।व्यक्तिविकारं रंशानुअप्रयान्रिं दुप्रणार्थः ॥ ७ ज्वाहे म्य इत्यानियान् है। तिग मंत्रायभाना यार्थे ब्लाचेमा त्यं बुहानि॥ परिमाषित् दक्षिणेन १ ६ राहामी स्यर्गनिक व भित्रेगद्रगहाम्। म्यर्स्यतान्तापरन्त्रान्नात्राष्ट्रम्यन्त्रादेशुहानीतिनित्रापः॥ युक्रग्णान्ते। कासत्वाद्वायकेवयककवृष्टेः ब्रज्यासिनवायकोत्रिः सिमिन् जुहुयान्॥ १० उत्तरति सिनी **असम्बद्धारन्। निर्द्युनी बने। हिनार्या स्त्राप्या पृश्वित्यनी अले। हिने नार्यानी हिनार्यानी स्वाप्या वर्यात**। कर्माञ्चरत्र्रास्मन्देदोरक्षिप्यं नृत्रास्वाभेषादर् अवस्यानीलले।हित्वेणीप्यास्वीवेष्टीयन्। भाजकेश्हित्नामनेस्यवतनेश्मानिपाइनर्षिणाइरेप्रवर्षणत्यानयित्राम्बारेष्ट्रेच्यंत्रसारिनि बीण्यायसंब्धानिसेनाकर्मीण्येगानिष्विधिविति विश्वयद्गार्वायाणिदिद्वीनान् ॥ त्याणां व क्संब्जान्।मित्रप्रम्यद्गंमिक्वित्वाद्यायाहोमकोव्संकत्यार्थेन्यानानेत्रयागः॥प्र थानायेश्वे प्रतरीपन्त्र्मग्त्राथानम्बरेशालान्ग्र येवाहवर्तियेया विगमने च्यानां जनयाः सत्त्रयार्थं वाष्ट्रविधानमंत्रास्तिः सेत्रे च्यति ॥ मृत्रीकार्युक्रयार्थं यात्र्यार्थः राथार्थन्छ नुसन्द्र्यात्र्यार्थः । अत्र अत्र वाष्ट्रविधान्य विधान्य विधा हणायरानाना र बतुर्या गएना हे हो मार्थिए बरान्य गरियम् समान्य एपराज्ये गर्य हत् में ने श त्रदानां निरुप्त ने निर्माणां ने भागमां ने स्तु यो गयस्त ने निर्माणमां न यात्रान्यमामपात्राणि मारानसरानानिमां शनिकालानि॥ श्वायानिवारी स्त्रिषेपीनिवन्त्र

र्भ । सेनाग्निसंस्कारत्वात् । अन्यश्च सेनाग्निस्तादर्थिकवचनात् । न चारण्यं सवसेनाकर्मार्थम् । युद्धदेश-स्यानियतत्वात् ॥ तस्मिन् अरण्ये सपलक्षयणीरादघात्यश्वत्यबधकताजद्भङ्गपरुषाह्मखदिरशराणाम् ॥ १४ ॥ अर-ण्ये कर्मेंदं न युद्धदेशे । सपत्नक्षयणीरिति क्रियानिमित्तं नाम विधिसंव्यवहारार्थम् । आद्धातिवचन-ते भवन्ति 'भाङ्गमौञ्जान् पाशान् ' इत्यमी ॥ आम्बत्यानि कूटानि भाङ्गानि जालानि ॥ १६ ॥ 'इङ्गिडालंकृता-न् 'ै इत्यादि पारावचनानन्तर्यात् । कूटं खदानां प्राणिवन्धनम् । जालं व्याधानां प्राण्यवरोधनं भङ्गायाः कार्यम् ॥ वाधकदण्डानि ॥ १७ ॥ बधकविकारदण्डानि उभयानि । दण्डः ग्रहणार्थः ॥ स्वाहैभ्य इति मित्रेभ्यो जुहोति ॥ १८ ॥

मित्रार्थमात्मीयबलार्थमाज्यं जुहोति पारिभाषिकम् । दक्षिणेन ॥ दुराहामीम्य इति सब्येने-

- १० ङागडममित्रेम्यो बाधके ॥ १९ ॥ दुराहामीभ्य इत्येतावता परबळविनाशार्थं सब्येनेङ्गिडम् ^६। जुहोतीति शेषः। प्रकरणात् सा-काङ्क्षत्वात् । बाधके । बधककाष्टैः प्रज्वालितः बाधकोऽग्निः । तस्मिन् जुहुयात् ॥ उत्तरतोऽनेलीहिता-श्वत्यस्य शास्त्रां निहत्य नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां परितत्य नीललोहितेनामूनिति दक्षिणा प्रहापयित ॥ २०॥ कर्माग्नेरुत्तरस्मिन् देशे" रक्तपिप्पलशाखां भूम्युद्रे ऊर्ध्वा इत्वा नीललोहितवर्णाभ्यां सूत्राभ्यां सर्वी वेष्टयित्वा 'नीललोहितेनामून्भ्यवतनोमि ' 'इति पादेने दक्षिणाद् दूरे प्रकर्षण त्याजयति । स्वाहैभ्य इत्यादीनि
- १५ त्रीण्यग्निसंवद्धानि सेनाकर्मण्यङ्गानि अग्निवन्ति अभ्वत्थेशाखाया अग्निदर्शनात् । त्रयाणां चै-कसंबन्धात् । मित्रामित्रग्रहणं स्वस्तिविनाशयोहींमकाले संकल्पार्थम् । प्रधानानन्तरं प्रयोगः प्र-धानाग्नेरेव । एकः प्रदीपनप्रसङ्गः प्रधानः । एकदेशत्वात् ॥ ये बाहवे उत्तिष्ठतं इति यथालिङ्गं संप्रे-ष्यति ॥ २१ ॥ अनयोः स्वतयोर्ये प्रथमविधानमन्त्रास्तैः संप्रेष्यति । मन्त्रोक्तासु क्रियासु क्रियां पु-रोधाः ' उत्तिष्ठत संनद्यध्वम् ' उदाहरति सन्नहनध्वजकरणयोः । उत्तिष्ठतेति प्रेषस्यार्थमेदात् प्र-
- २० हणम् । प्रदानान्तादिषु तु योग एव ॥ होमार्थे पृषदाज्यम् ॥ २२ ॥ दिधिमिश्रमाज्यं पृषदाज्यम् । प्रकृतमन्त्रः । प्रदानान्तानीत्येव ॥ प्रदानान्तानि वाप्यानि ॥ २३ ॥ अनयोः स्क्तयोः 'आज्यसकत्न् ' ११ इत्यादीनि ' भाइनमौआ-न् पाशान् ' ^१ ' एवमामपात्राणि ' ^{११} ' आदानसंदानानि ' ^{११} ' भाङ्गानि जालानि " वाप्यानि ॥ वाप्यस्त्रिषन्वीनि वज-

हर्णाण्यम्ब्रिस्स्राणिगपाद्रगरिभिक्तृष्यीन्वाख्यातान्व्वस्याणिचयर्षुःहरूप्णिनिव पंधीनिछरायन नेर्त्याणिभेरायम्बुरिक्त्याणिनित्रेषंधीनिछरायपानायपरेपंतिसीयाय एक्त्रासमिनाःशित्रपंधीन कन्त्रसाणिपांदुरंगक्षात्रकत्तापष्टिनतुषंद्रपर्वेदेरेनक्त्युप् वर्त्तिक्षीनस्वीण्यायस्यानस्वीणिरं क्रिप्तिवशानिदेशिवालक्षेत्रतिस्ववेणस्तिदेशान्। देप्त ष्टॅबराज्यंहामार्थरातुवचनान्। ७ तिनिप्रीसंपातवनीर भरज्वारभे शुल्बन स्विप्राप्ति जासगर्दे विद्यामणार्थीप्यजरंदे सञ्ज्ञाति॥सपानाः माद्योः चय्तान्। दितायंति अभि म् त्रुणतिहत्यर्थसित्र्यत्रद्यायुक्तरहार्थयाण् दित्रायासस्यति॥कातिपदीसपान्वतीजीम मंत्रान्प्रति श्रस्य तिवधायतिषां संपात्वलं हितीयदाकोलंप्रात्भेदं स्त्राय प्रदेशन्। धा 'मिम्निस्भिनराष्ट्रांबागमनराष्ट्रज्नपर्ःगनस्यान्गमनकरमेतृत्।'कमे'आवगुमनकरम ज्रागंकर्मित्यर्थः। सूढ्वमंत्रीलग्स्यदेन् प्रतिदिशिस्तासमेरिन प्रयुखकर्मतादन्त्री म्बिनाभातियाराजनम्बाधभद्दरिस्टन्ति द्वियाध्यायसम्मिन्दिनाग छ्यनुत्रुक्त नंबिरिणाम्बर्किकाप्रिके ऋतुंसार्यक्समाज्ञाय्ति॥त्रयम् नाश्वकानाय्नानापत्राना विद्यक्तिननेतान्यन्तिविद्यानुषुकासिषाविद्राणान्डिकः म्रतस्मावीपाकसमात्रायनि रानान्त्रपृण्नाचानिजा्त्रम्भूजािनाजात्रस्कः छिन्तस्पत्रपुन्नोज्यनियन् सारप्नत्यन् न्मुपुष्टिकम्बान्। जादानिनिष्यः कारिनानब्नुगपुंच्छहीन् मत्राब्याबक्मे लान्। छ पाभी र्ननित्रयनेमिमीणामयसीस्रवेहरजननाभनिष्टिन्हेमनोभिन्नासिननभानिस्त्रोतिर्वहिष स्नासंपानन्त्ररुवंभृष्ट्यभीनतोत्तमाभ्यामारुनान्भुभाननेनित्रस्त्ररूथने निःगर्यन कस्यनाबप्रिस्त्रवयुन्मण्याकारस्त्राण्ययःगरीन्यप्निवारिसीसन्सिध्गवाहरू रणम्यः एरजना निम्निस्थि। हतिस्य गिनिष्टिय्ताहम्ना भिक्ताना भिम्णिद्दारस्वणेदा रंकते सूर्थः भनामिन्त्रयारस्यारस्र स्वतं भागत् नेत्रम् नित्रस्य ब्रिविकतासं पातनित्रम् नि भिरत्ययेत्रत्यन् निष्निपयदत्यर्थः गम्भीनतीनमाभ्याउदसीसपत्। सयग्रदत्याणापार र्गानवभागीत्वर्थः । विकरदात्वांगिनियसगदाष्ट्रपदनस्यस्यात्रायात्रायात्रायान्विधियु

ह्पाण्यर्बृदिह्पाणि ॥ २४ ॥ पाशादिभिस्त्रिषन्धीनि व्याख्यातानि । वज्रह्मपाणि च अर्बुदिह्मपाणि च त्रि-षन्धीनि । छेदाय वज्रह्मपाणि मेदाय अर्बुदिह्मपाणि च । त्रिषन्धीनि छेदाय पाताय । परेषां तिस्रो धार्या एकत्रासंमिताः । त्रिषन्धीनि वज्रह्मपाणि पाण्डुरङ्गकपालकर्तृकाणि पष्टिचतुष्कम् । अर्बुदेरिव रूपं येषां, वर्तुलानि । सर्वाण्यायसानि, सर्वाणि रज्जुप्रतिबद्धानि, इङ्गिडालङ्कृतानि सर्वेषामितिदेशात् । होमे-

- ५ षु 'पृषदाज्यं होमाथें ' 'इति वचनात् ॥ शितिपदीं संपातवतीं दर्भरज्ज्वा क्षत्रियाय । दर्भशुल्बेन क्षत्रियार्थम् । उ-पासङ्गदण्डे । विश्रामणार्थो ध्वजदण्डस्तत्र । ब्ह्नाति ॥ २५ ॥ संपाताः प्राप्ताः वन्ध्यत्वात् ' । द्वितीयान्तमिम-न्त्रणनिवृत्त्यर्थम् । क्षत्रियग्रहणमुक्तम् । रक्षार्थेयम् ॥ द्वितीयामस्यति ॥ २६ ॥ शितिपदीं संपातवतीं अमि-त्रान् प्रति अस्यति वधाय तेषाम् । संपातवत्त्वम् । द्वितीयाशब्दात् संपातमेदः संस्कार्यमेदात् ॥ बस्मिन् वसु । इति राष्ट्रावगमनम् ॥ २७॥ राष्ट्रं जनपदः । तस्यावगमनकरमेतत् कर्म । अवगमनकरम-
- १० जुरागकरिमत्यर्थः । तद्वच्च मन्त्रिङ्गम् 'अस्य देवाः प्रदिशि '' । स्क्तममेदेन अयुद्धकर्मत्वादतश्चा-स्यैकाग्नौ क्रिया । राजकर्मत्वात् ॥ भट्टदारिङकृतौ द्वितीयाध्याये सप्तमी 'कण्डिका ॥ आनुणूका-नां जीहीणामात्रस्कर्जः काम्पीलैः शृतं सारूपवत्समाध्यति ॥ २८ ॥ प्रथमानां शूकानां लूनानां पश्चाज्जाता-नि श्कानि ततो निर्वृत्ता ' व्रीह्य आनुश्काः । तेषां व्रीहीणां तण्डुलैः शृतः स्थालीपाकः । तमाशयित राजानम् । श्रपणकाष्ठानि आवस्कजानि । आवस्कः ' छिन्नस्य बुध्नः ततो जातानि । पुनः सारूपवत्सवच-
- १५ नमपुष्टिकर्मत्वात् '। अशानेति प्रैषः कारितान्तत्वात् । पश्चगृहीतमत्राज्यं 'राजकर्मत्वात् ॥ अभी-वर्तनं 'र इति रथनेमिमणिमयःसीसलोहरजतताम्रविष्टतं हेमनाभि वासितं बद्ध्वा सूत्रोतं बीहिषि इत्वा संपातवन्तं प्रत्यृचं भृष्टीरभीवर्तोत्तभ्यामाचृतति ॥ २९ ॥ अभीवर्तेनेति स्क्तम् । रथनेमिः रथच-कस्य बाह्यप्रष्टिः । तद्वयवं मण्याकारं कृत्वा । अयः शैक्यं पित्तलादि । सीसं प्रसिद्धम् । लोहं इ-ष्णम् अयः । रजततान्ने प्रसिद्धे । पतैस्तं मणि वेष्ट्यित्वा । हेमनाभि कृत्वा । नाभि मणिद्वारं सौवर्णे द्वा-
- २० रं इत्वेत्यर्थः । वासितं 'त्रयोदश्यादयः''' । सूत्रोते प्रवेश्य । बर्हिषि इत्वा संपातवन्तमिति अ-भिवृद्धयर्थं प्रत्यृचं भृष्टीरायस्य इत्यर्थः । अभीवर्तोत्तमाभ्यां '' 'उदसौ ' ' सपत्नक्षयणः ' इत्याभ्यामान्नृ-तति बभ्नातीत्यर्थः ॥ अनिकददा त्वा गन् ^{१३} इति यस्माद्राष्ट्रादवष्टस्तस्याशायां शयनविद्यं पु-

राजक्षेत्रदेशेषु देवे निनयति॥ **भृ**क्षोनिकासितः॥ युस्मादेकात्पूरराजेन् निकासितस्त्यराष्ट्रस्युमः ग्रापाः स्त्रान्त्राखुरक्रभारान्यहोत्।निबाम्रेशेरायन्त्राप्यस्ताराक्त्वार्भानास्त्रीयेन त्रांनेषूर्वन्महिन्नयित्।विधोष्ठेकारार्थेनिन्यनम्त्रस्तरित्।वानुग्रः नेतृन्तिष्टनन्यानिराय तनस्यायसीरार्वन्यत्रातिगनस्यायात्रात्यासस्यानमञ्जादनन्यान् शुजायाननस्यान अन्रवारमन्कायकारोरनम्यानमञ्जेपदेश्त्यहम्तुयाः समु^{ञ्}र्यः ।। व सनाबारसनः सम्। राः॥साधनानितनं एन्याह्यानियसम्बिष्ट्उपानः यानित्रं यानित् शुगुराश्चर्यन्॥ नते प्रहीन् सुगुराशभाष्यम् हिनेचा छो २ भीः प्रकृत दर्भ मुम्बादि राजा मृत्रेषुरोत्। <u> शृत्त्रसद्भागम्यम्याद्रिणाजनाः सामिलयाग्रं भृहद्। रिलक्तेने दितीया यापे संहर्ग</u> काडिकाग् ७ ७०१ भूते। भूते वितराज्ञानमभिषेक्यं महान्देत्रगंत्यु देक्करे। त्यादिष्टानां गराज्ञा नामभग्रसनवसमाणनस्कारिययन्तस्यमाणुदुर्यान्॥म्हान्यागुगायमुनासरस्ति। त्याद्याः नाम्।मद्द्रतद्भानाद्देश्महानद्देश्मनत्रत्रात्युदन्देकरोतिगर्हरायानादिष्ठानामेत्री कानामित्ययेः भवश्रिष्मानय्नायोगयाषापिरिच्याः पयस्यत्रोका निर्द्यामेषापंनिरहारिस्छाः ष्टियानरीसरन्त्रादिस्छाःस्युद्धाः प्यारमः प्यू अपामनरस् नित्राषः गमुत्रीकानीसमृज्युः ग्रमष्ट्रयायन्यनाथेलान्ग्सर्नास्पामपामितिन्तिंगनद्देसर्न्सरोद्दार्देस्प्रहेणतस्युपिष कार्यतातृगुमान्यभागातुत्रात्सहंकस्तात्स्वात्रापानुसूपुण्चित्रीचग्रथस्त्रापाकेष्रपपिताहे **१तणतः परिग्रह्मायार्भे वृतिष्टतम् भिष्ये चि**र्गत्मे । ने क्रेनापायन्त्रपणे इत्तारीक्षणस्या र **त्रिपारंग्रह्मापुरिग्रह्मवेदिः पुरिग्रह्णंसयागादेर्भे बुद्दिन्छेन् राजानंपुरोधाज्ञीन् विज्ञानार्यः** क्रेंत्रक्तिनाभूमेव्याभिष्विनीत्राश्चांत्यर्केत्रक्षेत्रनाभिमेव्याभिष्विनीभ तन्यार ~~ब्र्वभन्माराह्याृत्भन्यामङ्गानवा्षभन्मेकलात्राराहेय~~नि<u>राज्</u>निमिषितंरनेत्रस्पभः गुमकागृत्वस्य न्यावभूतन्यकुल्। माराहयात्र गळ्डरंपात्रममास्नितेग एवसुरक्तेन्य जारी राधां अभिमुसुर्देनिसंचित्समासिकस्त्राके निपिर्द्यानाराकः खरापसः गुरिनाने खरापारी, त्तःपरिवेतेस्तृतः॥ ७ सहैवनीसुक्तनेसहदुक्तनिमिन्त्रस्मात्र्यात्॥त्रसापुराधारानांचिनदर्श रोडाणं दर्भेषूदकेन निनयति ॥ ३० ॥ अवरुद्धो निष्कासितः । यसाद्दैशात् परराजेन निष्कासितस्तस्य राष्ट्रस्य आ-शायाः क्षेत्रात् वीह्युद्कदर्भादीन् गृहीत्वा निवासदेशे शयनविधं पुरोडाशं कृत्वा दर्भानास्तीर्यं म-न्त्रान्ते तेषूदकेन सह निनयति । विधा प्रकारार्थे । निनयने मन्त्रस्तद्भिधानात् ॥ ततो लोष्टेन ज्योतिराय-तनं संस्तीयं क्षीरौदनमण्नाति ॥ ३१ ॥ तस्या आशायास्तसात् क्षेत्रात् मृह्योष्टेन चूर्णितेन ज्योतिःषु आयतनं स्थान-

- ५ मुत्तरवेदिमवकीर्य क्षीरोदनमञ्जाति । मन्त्रमेदे प्रत्यहं स्कृतयोः समुच्चयः ॥ यतो लोब्टस्ततः संमा-राः ॥ ३२ ॥ साधनानि तत एव ग्राह्याणि यसाल्लोष्ट उपात्तः । सा च क्रियोपहारैः ॥ तिमृणां प्रातरिषते पुरोडाणे ह्वयन्ते ॥ ३३ ॥ चतुर्थेऽहिन पुरोडाराम् । प्रथमेऽहिन यो लोष्टद्भैः प्रस्तृतस्तमञ्जाति राजा । मन्त्रः पुरोडा-रो तन्त्रसद्भावात् । ह्वयन्ते राष्ट्रिणो जनाः स्वामित्वाय ॥ भट्टद्गिरलकृतौ द्वितीयाध्याये सप्तमी^र कण्डिका ॥ ॐ । भूतो भूतेषु दित राजानमिषवेश्यन् महानदे शान्त्युदकं करोत्यादिष्टानाम् ॥ १ ॥ राजा-
- १० नमभिषेकेण वश्यमाणेन संस्कारियण्यन् वश्यमाणं कुर्यात् । महानद्यो गङ्गायसुनासरस्वती-त्याद्याः । तासामदूरभवो देशो महानदः । तत्र शान्त्युद्कं करोति पुरोधाः । आदिष्टानां मन्त्रो-वतानामित्यर्थः। षष्ठी अवयवार्थाः 'या आपो दिव्याः पयसाः' इत्यत्रोक्तानाम् । दिव्याः दिवि भवाः। मेघा अन्तरिक्षस्थाः । पृथिव्यां नदीसरसीवप्रादिस्थाः । समुद्रियः । पयोरसः पयसामपामेव रसविशेषः । मन्त्रोक्तानां समुद्ययः । षष्ठ्या अवयवार्थत्वात् । 'सर्वासामपाम्' इति च लिङ्गम् । तद्वत् सर्वासां शान्त्युद्कप्रहणम् । तस्याभिषे-
- १५ कार्थत्वात् ॥ आज्यभागान्ते शान्त्युद्कं कृत्वा स्थालीपाकश्रपणं चात्रैव । स्थालीपाकं श्रपित्वा द-क्षिणतः परिगृह्याया दर्भेषु तिष्ठन्तमिशिषञ्चति ॥ २ ॥ ल्हेक्किनोपायेन श्रपणं कृत्वा दक्षिणस्यां दि-श्रि । परिगृह्या वेदिः परिश्रहणयोगात् १ । दर्भेषु तिष्ठन्तं राजानं पुरोधा अभिषिञ्चति । शान्त्युद्कं प्रकृतेन सुक्तेनाभिमन्त्र्याभिषिञ्चति ॥ तल्पा-

र्षमं वर्गारोहयति ॥ ३॥ तृष्पा खद्वा । तत्रार्थमं चर्म कृत्वा तद् आरोहयति राजानमभिषिकतम् । रक्त ऋषभः

२० सेक्ता गौः। तस्य चर्मार्थमं तल्पे इत्वा आरोहयति॥ उदपात्रं समासिद्यते॥ ४॥ एवसुदकुम्मं राजा पु-रोघा आभिमुख्येन सिञ्चेते । समासेके स्क्तम् ॥ विपरिदधाने ॥ ५॥ राजा पुरोधसः परिवर्ती पुरोधा रा-इः परिवर्ती । स्क्तेन ॥ सहैव नौ सुकृतं सह दुष्कृतमिति ब्रह्मा ब्रूयात् ॥ ६॥ ब्रह्मा पुरोधाः । राजा च 'नौ ' दर्श-

नानुगरानमन्नमंत्रणद्भयान्॥श्यादुःऋतंकर्वनस्यदुः कन्सुऋतंनीसंहितगरानाद्मीनब्रुयानुगन्ना ग्रामीनस्कादीपार्वभाभन्नात्वनादेशाँद्रिमां अस्तिनात्रस्कादीपादीन्त्रस्क अन्तरंपान्तिने संस्थाताः नगप्रसेनमस्तेननस्यप्रसरणान्।विद्रापान्।।अध्यान्यगोराह्याप्राज्ञिनामिन्याद्यनिमपुनीत्यर्थः गर्मनग्यमाराह्यराजानंगश्रमहेस्त्रयाम्वरार्तिष्णूग्यभिषेत्रहिष्णाचाल्यश्यस्यंग्या मस्यरोष्ट्रप्रदक्षिणाशराञ्चापिकरण्गिरन्यतिविधः॥७ योर्घानानमकिन्नेन्नव्यास्याने॥ परमे स्वाभिषे बस्यमं इका भूपे के णिव परिश्वान इत्ये वृमें ते क्रियेन के यो भूती भूती भूती भूति स्व भ्ययर्भिष्नितिनत्॥ वन्यरभेषाभिष्वित्॥मन्करभेषुपित्रमभिष्वित्यं वीव्कारः अनरे भेषितिनन्यसंवे पार्थयरा राह्यनिन न ११० वर्षी युसीवे य्याप्त्रै चर्मारोह्यनि ॥ उरपात्रे काविपरि थानानवनसहैवनावित्यादिनिरुत्ययेगषास्त्रनचात्रस्थानापाकानिहेशानुगण जलाराराज पुत्राः मन्याः प्रथमपदि पुरायनपरा स्टर्यस्मा प्रापयि निगन्ता रिनता नायमा ये।। राजपुत्रा **र्देश्वीतयमार्थनात्पारितसामय्यप्रीतपादनाथःगष्टयमि**निनानापद्यहणाः शुंगपारमञ्जानं यहला मेभात्रापर्यानगर्भास्थानसभान्यंनीउन्धित्रंग्जानेनात्रसक्तराजकन्तृत्वान्गशास्त्रान्वान्त्र्मश्र रासः गरि।त्रहान्योतेगरासः त्रसिध्ःगसरातः पर्।त्रसालयनिभश्यस्यम्। र्यहाणांवलिप्द्रनः भूसालनार्कमान्यनि॥ कृत्संप्नानसात्तीय्विन्त्राति॥ प्रष्टियू तार्यविभीत्क्रीनिनिगानाक्रवेन्छुत्रातः नेनारिभिरन्यषात्नीयंत्रीवन्षंणसङ्त्रक्षेत्रन द्युनरातः प्रवेरवपणायस्यस्यातो पसिने निमहास्यहर्गुरातः प्वत्रयापे विणिन्य हर्ग्यहे वेत्रना रिकाराचे ॥ छमाप्यान्ती योगोत्॥ ७ वेस्यः सर्वे स्वैनेन सुपृष्टत इत्त्वा युष्मी नान्॥ दुषान्त्रत्रा रगेरेतातानपर्गं अतरा जायुष्मिनिमेत्रस्य न जिने समर्वे अन्यो तुं बुरु लाव उपनि हिम्मेन जा **भिवर्शने**॥७ उत्तरमायु**र्शनिति उत्रनामित्राखणायात्स्जामिश्चन्नियाँ**यात्स्जिक्तियायुर्शनी **केननपरेवर्णमिनिगर्नर्णाश्रमं धर्मेन्याय्नर्कात्रयाणान्यां व्वित्वत्र्तं**कल्परानिश्रह्यनं नुराज्ञः । रंत्राखणारीनां नसुर नीनां १० प्रिनिषये ने १ वे स्यः प्रिनिषये ने गाँनान् कनाव्यवस्थाय राता प चेतितदेवर्रिसन्वेत्र्यः सेवैवणेरत्तानः प्रथमामविकाप्यत्॥प्रतिपद्यतद्दीनवन्तनान्।शंधः नात्। राजानमनेन मन्त्रेण ब्र्यात्॥ यो दुण्कृतं करवत्तस्य दुण्कृतं नी सहेति॥ ७॥ राजा प्रतिब्र्यात्॥ था
शयित॥ ८॥ स्थाळीपाकम्। अक्षात्यनादेशे '१ इति । अस्ति चात्र स्थाळीपाकः। न तन्त्रस्थः। अत्र संपातिनिमित्तसद्भावात्। प्रकृतेन स्कृतेन । तस्य प्रकरणाविशेषात्॥ अश्वमारोह्यापराजितां प्रतिपादयित ॥ ९॥ गमयतीत्यर्थः।
स्कृतेन। अश्वमारोह्य राजानम्॥ सहसं ग्रामवरो दक्षिणा॥ १०॥ अभिषेकदक्षिणा ब्राह्मणाय सहस्रं गवाम्। ग्रा-

- भ मः प्रशस्यो राष्ट्रे । दक्षिणाशब्दाच्चाधिकरणं विवर्तयति विधिः ॥ विर्पाशानान्तमेकराजेन व्याख्यातम् ॥ ११ ॥ परमेश्वराभिषेकस्य मण्डलाभिषेकेण विपरिद्धाने ' इत्येवमन्तं कर्म कथितं क्षेयं 'भूतो भूतेषु ' इत्येतच्चार-भ्य यद् 'अभिषिञ्चति ' तत् ॥ तत्ये दर्भेष्विश्विति ॥ १२ ॥ मञ्जके दर्भेष्वपविष्टमभिषिञ्चति । अयं विकारः । पुनद्-भेष्विति तत्यसंवन्धार्थं यदारोहयति तत् ॥ वर्षीयि वैयाद्यं चर्मारोहयति ॥ १३ ॥ उद्यात्रसमासेकादि विपरि-धानान्तं वचनं 'सहैव नौ ' इत्यादिनिवृत्त्यर्थम् । अशनं चात्र स्थालीपाकातिदेशात् ॥ चत्वारो राज-
- १० पुत्रास्तालाः पृथक्पादेषु षयनं परामृश्यं सभा प्राप्यान्त ॥ १४ ॥ चत्वार इति न नियमार्थम् । राजपुत्रा इति नियमार्थम् । ताल्पा इति सामर्थ्यप्रतिपादनार्थम् । पृथगिति नानापादप्रहणार्थम् । परामर्शनं ग्रहणम् । सभा प्राप्यन्ति आस्थानसभा नयन्ति उत्किष्य राजानम् । नात्र स्कृतं राजपुत्रकर्तृकत्वात् शेषत्वाच्च ॥ दासः पादौ प्रक्षालयित ॥ १५ ॥ दासः प्रसिद्धः । स राज्ञः पादौ प्रक्षालयित ॥ ग्रहाणू वलाधिकृतः । प्रक्षालनोद्कमावर्जयित ॥ कृतसंपन्नानस्ताग्तीयं १ विन्नोति ॥ १७ ॥ पृष्टियु-
- रेष वार्थ विभीतकान् विचिनोति राजा । कृतेन द्वं राज्ञः । त्रेतादिभिरन्येषाम् । आतृतीयं प्रतिवर्णेन सकृत् । सर्वस्वपणाः शृद्धास्तु राज्ञः । उपसिश्चिति महाशृद्धस्तु राज्ञः । एवं त्रैवणिकानाम् । शृद्धस्य देवने ना-धिकारः आतृतीयमिति ॥ वैश्यः सर्वस्वजियनमुपतिष्ठते उत्सृजायुष्मित्ति ॥ १८ ॥ 'उपान्मन्त्रक-रणे ' दृत्यात्मनेपदम् । उत्सृजायुष्मिनिति मन्त्रः । सर्वस्वं येन जितं स सर्वस्वजयी । तं पुरजन उपतिष्ठते । मन्त्रेणा-भिवर्धयते उत्सृजायुष्मिनिति ॥ उत्सृजामि ब्राह्मणायोत्सृजामि क्षत्रियायोत्सृजाि वैश्याय धर्मो
- २० मे जनपदे चर्यतामिति ॥ १९ ॥ चर्णाश्रमधर्भचरण्डयवस्था त्रयाणाम् । जितमुत्संकल्पयति । शूद्धधनं तु राज्ञः । एवं ब्राह्मणादीनां च भिश्चवृत्तीनाम् ।। प्रतिपद्यते ॥ २० ॥ वैद्यः प्रतिपद्यते राज्ञानं ' कृता व्यवस्था यदाज्ञाप-यति देव ' इति । स च वैदयः सर्वेर्वर्णेरनुज्ञातः प्रथममेवं विज्ञापयेत् । प्रतिपद्यत इति वचनात् ॥ आग्रयति ॥ २१ ॥

क्यमाराह्यापुराजितं। स्निपारयुतिग**सक्तं मेवप्रविक्रियार्थत्वात्रग**्रसभास्रायातिगञ्~~तं क्रिक्तिगरिनव्य~~ नयुरमाग्राक्षत्।न्स्कुराज्ञकतेलात्।।७मथुग्निश्रवासणान्सान्य्ति॥मथुनामित्रमकु**त्रासणा** त्रुभूजान्।गराजानम्त्रः प्रत्वन्। १७ रसानात्रायिन्। रामानं नवे भेदोद्द्राभेदान्। १८ माहि**षायुप** यान्भमहिषारहार्षायानिसंबोर्धारातीनां रहाणियानिभमहिषाणिकश्चणप्रियमिननलानुगण कृषुक्रामित्गाण्येथार्थेश्वनस्ः॥गोम्युपर्कः॥वस्यायानरात्रद्यः॥रात्रःएथतान्॥गान्यैप येश्वन्तामन्यत्रमुदिनाभिकायः॥गामत्यक्तवनं॥राजयाग्यत्वतं॥७ नेतिमाग्विः॥मागि गंबार्याम्यतिद्वीप्रसुपकेः गन्त्रीणामस्तित्रतातृग्याचार्यप्रहणानिष्र्वार्यो न्वितिन्सिन्ता न्॥रम्भिद्रवर्षेस्त्रिय्मरितश्चिव्यंगत्रानःत्रानरिभम्त्रयने गर्भहन्यहिनत्रानर्भिम्त्र्यनस्री चासित्यासित्र्यासित्रयम्ययहणाउनाः अन्वारञ्जायाभिम्त्रणहोमतान्। प्रान्यहणानित्यार्थेग उक्तमगरिन्ने विपरियाने गन्यस्यस्कृत्युद्रशात्र्यम् पूर्विन्ते गनिपरियान्द्रीतन्त्रातः गप्रति रित्ववंग्रश्च सविवात्रस्यान्मित्गपीरीहित्यंक्रिखेनेश्वनाप्रीसमिष्यानाप्रार्द्धनंद्रम सः सर्वेतापारमानास्यानिष्युनीपाः तस्यामनाधिष्यंत्रीपाः नाषाद्यानि॥ इमिष्ट्रवर्धे यसंत्रियं गरितस् वियम् तुः त्रातरिकृत्युन्तसम् सम्बन्धिपरिद्धान् मिन्द्राष्ट्रः गसाको सन्तान्॥ एकस्त्रसं वृथा **≇**॥पूरोहितस्यक्**मेपोरोहित्यक\रप्यनायद्रायरा**पोरोहित्यक्रित्यन्तरानदेन्त्रेणछदंद्रेशत्रिम <u>निस्त्रियसुपन्पतिभयाज्योसुपनयनेभयस्यिन्त्रस्वारीनंतिरितःभन्तात्यत्रविचानान्भइह्न्य</u> नेत्रयोज्नेराजकम्बर्मान्छितःगृछ्नराहुनेस्त्रियंसावित्रीनाचयिद्वि॥ब्राह्मण्डाच्येनिर्देशो थः॥ वर्षेनुबद्दाम् स्वम्मुहिनस्तिनंस्य विश्वीवाचयेनु जस्यान्। सावित्र्याः प्रतिवे यानवाचनस्या नृंगक्किनःसंसङ्घासीत्यत्र्वासणेभवितृगवास्णामस्योगस्तियः त्रिष्टप्रेष्टर्सावेद्र्य स्वित्वान्येश्वर्यमेषात्वान्भेनेत्र्यस्य मग्त्रा इदराहे स्यामनुष्याणाज्यती छदसा वियुनः स्वि युने स्थासानित्रीननानुये हित्यनं ने तंनान्यरे ने त्ययं शित्रययं स्थानित्रोषायथा स्थाने ने ने स्थाने भिग्छक्षंत्रनमुपनय्तनस्ययन्त्रवाच्येन्गउपन्यनाचत्रधानयणभूतमन्यत्। भन्ः प्रकाः कथ केनमकारणडपनयनं कुर्यातृगयन् सात्रयनवानं यन् बाह्मणपरगायत्रीसंव चाने भने वापनीतस्यान् ग

अभवमारोह्यापराजितां प्रतिपादयति ॥ २२ ॥ स्कृतं मन्त्रपूर्विकियार्थत्वात् ॥ सभामुदायाति ॥ २३ ॥ उत्संकल्पित पवास्था-नभुवमागच्छति । न सूवतं राजकर्तृत्वात् ॥ मधुमिश्रं बाह्मणान् भोजयित ॥२४॥ मधुना मिश्रं भक्तं ब्राह्मणा-न् भोजयति राजा । न मन्त्रः । पूर्ववत् ॥ रसानाशयति ॥ २५॥ राजानम् । तन्त्रभेदो देशभेदात् ॥ माहिषाण्युप-याति ।। २६ ॥ महिषीगृहाणि याति । सर्वासां राज्ञीनां गृहाणि याति । माहिषाणि उपस्क्षणमप्रथमावित्तात्वात् र ॥ ५ कुर्गुगिमिति गाग्वंपार्थश्रवसी। गोमधुपर्कः। भक्षणं पानं राज्ञे दद्युः। राज्ञः पृथवत्वात्। गार्ग्यपा-र्थश्रवसौ मन्येते । समुदिताभिः कार्यः । गामित्येकवचनं राजयोगात् । पूर्ववत् । नेति भागिलः ॥ २७॥ भागिल-राचार्यों मन्यतेऽदेयो मधुपर्कः । स्त्रीणामस्वतन्त्रत्वात् । आचार्यग्रहणानि पूजार्थान वेति प्रसिद्धत्वा-त् ॥ इमिन्द्र वर्धय क्षत्रियं म ३ इति क्षत्रियं प्रातःप्रातर्शभमन्त्रयते ॥ २८ ॥ अहन्यहनि प्रातर्भिमन्त्रयते पुरो-धाः क्षत्रियम् । क्षत्रियस्य ग्रहणं युक्तम् । अन्वारब्धायाभिमन्त्रणहोमत्वात् "। प्रातर्ग्रहणं नित्यार्थम् ॥ उनतं समासेचनं विपरिधानम् ॥ २९ ॥ अस्य सूक्तस्य । 'उदपात्रं समासिश्चेते ' विपरिद्धाने ' इति च ' प्रातःप्रातः ' इत्येव ।। सविता प्रसवानाम् ६ इति पौरोहित्यं वत्स्यन् वैश्वलोपीः सिमध बाधाय ॥ ३० ॥ इदं कर्म । चन्द्रम-सः सर्वलोपादमावास्या सा विश्वलोपा । तस्यां भवाः वैश्वलोप्यः । ता आद्धाति । ' इमिमन्द्र वर्धय क्षत्रियं म इति क्ष-त्रियं प्रातःप्रातरभिमन्त्रयते ' ' उक्तं समासेचनं विपरिधानम् ' इति शेषः । साकाङ्क्षत्वात् एकसूक्तसंबन्धा-च्च। पुरोहितस्य कर्म पौरोहित्यं " करिष्यन् । यदा यदा पौरोहित्यं करिष्यति तदा तदैतत् ॥ इन्द्रं क्षत्रम् ८ इ-१५ ति क्षत्रिवमुग्नवित ॥ ३१ ॥ आभ्यामुपनयनम् । ' अस्मिन् वसु ' आदीनां निवृत्तिः । तत्त्वन्यत्र १ विधानात् । इह वच-ने प्रयोजनं राजकर्मनिवृत्तिः ॥ तदाहुनं क्षत्रियं सावित्रीं वाचयेदिति ॥ ३२ ॥ इतिः ब्राह्मणवाक्यनिर्देशाः र्थः । ' अर्थैनं वद्धमेखलमाहितसमित्कं सावित्रीं वाचयति ''' । तन्न स्यात् । सावित्र्याः प्रतिवेधो न वाचनस्य स्या-त् । कुतः ।श्रुतेः । ' सप्त छन्दांसि ' इत्यत्र ब्राह्मणं भवति ' मनुष्याणां क्षत्रियः त्रिष्टुप् छन्दसाम् '। वैश्य-स्य कि वाश्यम् । श्रुत्यपेक्षत्वात् वैश्वस्य जगती । उदराद् वैश्यो मनुष्याणां जगती छन्दसाम् । कि पुनः क्षत्रि-२० यवैश्यो सावित्रीं न वाचयेदित्येवं नोक्तम् । 'वाचयेदेव '' इत्ययं क्षत्रियस्येव विशेषो यथा स्यात् । तेन न वेश्यस्ये-ति ॥ कथं नु तमुपनयीत यन्न वाचयेन् ॥ ३३॥ उपनयनं वाचनप्रधानम् । गुणभूतमन्यत् । अतः प्रश्नः । कथं केन प्रकारेण उपनयनं कुर्यात् यत् क्षत्रियं न वाचयेत् । ब्राह्मणपदगायत्रीसंबन्धात् ^{१३} । नैवोपनीतः स्यात् ।

मानिजीवन्भभावात्मसाविजापित्ताजात्यादिनस्विताज्ञात्वान्भौत्यनित्तदे।सोद्रतदात्मन्तिद्रास पितिषु ने ने स्थापनयस्य सावित्राचितात्। **७ सन्येद्वः। सन्यित्र सावित्रीमितिरित्रेनः**।। स्वित्रस्यीरे कल्यः॥ नेवस्यजगनीवान्**नतात्। स्यानवानयुरुः।काल्यान्यद्वित्रक्**तिक्वित्रः। ६ ॥ स्विम्हात् राष्ट्रीवरापायाय्वत्मशर्मणः श्रेषाभ्रम्यभद्दारित्वकत्ते कोश्चिक्त्रां विदिनीयाये अष्ट्रमासी उक्ताम व मन्यायासमाप्तामानामान्य क्षेत्र १ १००० मध्वस्य पूर्वस्य पूर्वस्य प्राप्तामान्य मन्त्राम तउद्कान चतु रं रथायोणमा स्वां अस्यायाः प्रधान संयोगाञ्ची विष्वां णिकशर्मणः वीर्णमास्यमानास्यास पर्वातात्। योर्णमास्यामस्यमा वास्यामाभूत्। अस्तिमितुस्वितिरितिभूग्वेति इदक्रीते ॥ ७३ ष्ट्रांचेनप्रीरहिनः ॥उर्देनम्प्रीपृद्ध्यानाचापरिहहिनः गृष्ट्राद्नः ॥५५ निर्वरेनेनम्प्रीपाप्राप्तेनमान बैर्शनुक्रमाणावस्यमाणाना प्रुवेशिषुकारनुगस्त्राषुढम्। ॐथरपुनवृक्तव्य्।। चक्वथान् »उच्येन ॥ ^{ॱउरकातवर्ण} ज्याम्यानिकर्माणीतिनेवि वीनिकेतिक मोणीजपूरिक्तस्तृतक्यागतं प षास्यात्॥निर्देशनवरामनायोनिस्धिनसंय्यनहाराचें॥धनायायारीचेणानतेत्रापर्यनुस्तृतेतुग रतः पेटा कः त्रे प्रकः दुस्करीन पानन् मत्रापिः स्तुः साप्रिः भूत्रास्त्री वन् दे। प्रतहनी न दार्रणी नुस नन्मननं थनं निष्त्रश्रीकरणम्यं चितृके सक्ते चनों गर्माक्तर्योतृ कि चित्रदिने योनातृ शोप्रयाधि च्यिम् । ज्यास्तर्विमन्तिमा अप्रस्टुन्युन्यनिसं नित्ये ज्यास्तान्यने युर्थेनी स्यारीन पीसक्तिभारिभाषिकवेचनानुगस्यसर्वसंवैभानुगचुक्तस्तिः अनेपेशामाण्यतिन्दुंस्तिः छ। प्रकृतिस्रात्रकानियद्वीरिह्ननुदुक्तप्रसिप्नाण्यहन्सम्। अनेवस्वाद्विन्वित्रप्रः गर्वत्रस्त्रास् र्नहोजीनचात्वायाउद्देनजिनभ्यान्ह्नानम्गान्त्रातहरून्यवनीयाव्जानग**स्वस्तामस्**र त्रारुहान्यान्ननिमा भूतायना युनरस्योमा परं कुर्तन्भना यात्री सृषिन्ता उत्तरस्यासा परंतुरते गात्रस्या भितापुरापुरम्भवेषात्भप्राच्यतानामुनरस्यामापुरमिनिसंबेषात्मकुद्वरोतनात्वनेपुर इतिम्हुनः॥७, अत्यपुरमानिष्याऋनिवष्यति स्विन्तुपसमाधायसपान्वेतकराति॥ ज्ञापुरः क ब्रेर्द्रभाहनस्यारहन्द्रन्।निम्यिनिनन्ननिष्ट्रयैसाहनन्त्राभिभन्यानिस्निःसंपाननेव मिन्ननीनुभाषातः परंनान्यायाद**सिणाननैह**त्यादिः स्यानुभद्रयनराभावं चत्रासंगिकेनापका

सावित्रीवताभावात् । 'सावित्रीपितता वात्याः '' इति सावित्रीवाचनाभावे पितत्वद्रोषात् । 'एतद्ध स्मैतिद्विद्वांसः '' इति श्रुतौ चोपनयनस्य सावित्र्यर्थत्वात् ॥ वाचयदेव ॥ ३४॥ क्षत्रियं सावित्रीमिति रोषः । क्षत्रियस्य वि-कत्पः न वैदयस्य । जगतीवाचनत्वात् । सद्यो न वाचयेत् । काळान्तरेण वाचयेदिति केचित् ॥ इति महावे-दार्थविद उपाध्यायवत्सरार्मणः प्रपौत्रस्य भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये द्वितीयाध्याये अष्टमी क-

५ ण्डिका । अध्यायः समाप्त इति ॥ २ ॥ ॐ । पूर्वस्यं पूर्वस्यां पौर्णमास्यामस्तिमत उदकान्ते' । चतु-र्द्दश्यां पौर्णमास्याम् । मुख्यायाः प्रधानसंयोगात् त्रीणि पर्वाणि । पौर्णमास्यमावास्ये इत्यस्य पर्वत्वात् । पौर्णमास्यामित्यमावास्यायां मा भूत् । अस्तमिते सवितरि भगवति । उदकान्ते' उदकसमीपे । इ-ष्ण्वैलपरिहितः । कृष्णवाससा परिहितः आच्छादितः । निर्म्नतिकर्माणि प्रयुष्ट्वते ॥ १ ॥ नि-

र्ऋतिकर्मणां वक्ष्यमाणानां पूर्वाधिकारात् । 'शापेटमालिप्य ' इत्येवं ववतव्यम् । स्वतसंबन्धात् । उच्यते । १० उदकान्तग्रहणमरण्यनियमार्थम् । कर्माणीति सर्वेषां निर्ऋतिकर्मणाम् । अपां स्वतावसेकस्याङ्गत्वं य-

था स्यात् । निर्कृतिप्रशमनार्थानि निर्कृतिसंव्यवहारार्थम् ॥ नाव्याया दक्षिणावतं शापेटं निखनेत् ॥ २ ॥ इटः पेटकः इत्येके । दुहक इति यावत् । स शापैः इतः शापेटः । शापानि नदीपूराहृतानि दारूणि । निख-ननमवबन्धनं निश्चकीकरणम् । अथ चेदमवसेचनाङ्गमानन्तर्यात् विश्चिचेटविधानात् 'शापेटमालि-

प्य ' इति ॥ अपां सूक्तरविश्वाति ॥ ३ ॥ शापेटस्थानमन्योऽविसञ्चिति । अपां स्वतानि 'अम्बयो यिति ' ' इत्यादीन्य-१५ पां स्वतानि पारिभाषिकवचनात् '। अयं सर्वसंबन्धः बहुःवश्चतेः । 'अनवेक्षमाणाः ' दित बहुत्वश्चितिः ॥ अप्तु इष्णं जहाति ॥ ४ ॥ यत् परिहितं तदुदके प्रक्षिपति । अहतवसनः स्यादिति शेषः ॥ उपमुच्योपा-नही जीवधात्याया उदावजिति ॥ ५ ॥ जीवहतायाः चर्मणा इते उपानही उपमुच्य उत्तीर्यावजिति । अनवेक्षमाणस्तं दे-श्रं गृहाण्यावजिति ॥ प्रोष्य तामुत्तरस्यां सांपदं कुक्ते ॥ ६ ॥ तां रात्रिमुष्टित्वा उत्तरस्यां सांपदं कुक्ते । 'ब्रह्मचा-

रिसांपदानि' सांपदशब्दसंबन्धात्। 'कुरुते ' इति चात्मनेपद-

२० श्रुतिः ॥ भाषेटमालिप्याप्तु निवध्य तिसम्भूपसमाधाय संपातवन्तं करोति ॥ ७ ॥ शापेटः क-थितः । तमालिप्य मृदाऽप्तु निश्चलं इत्वा तत्रोपसमाधानं इत्वा ॥ अभ्गति ॥ ८ ॥ स्थालीपाकं आस्यत्वात् १० । नाम्र त-न्त्रम् । एकेष्वा हतस्यादहनवत् ११ । तिस्मिन्निति तन्त्रनिवृत्त्यर्थत्वात् । अतश्चाभिमन्त्रणनिवृत्तिः संपातवन्त-मिति वचनात् । अतः परं 'नाब्याया दक्षिणावतें ' इत्यादि स्यात् । अयं तार्यभावश्चरे प्रासङ्गिकेनोपका-

रकाभागभस्त्रणाथानुस्यन्देशागान्॥७ भाषायक्तर्श्वामनाह्यीनगर्देकस्यनिलंकतानुगान्याशिष्यकी गिनीरशोमभिन्यस्यनिभउपमुन्युनीशिद्धानहेशःसन्यन्दन्तन्तर्भागं छथेग्रहोत्नारक्तिगृनमानानृश्व निमाहायुगायानानिन्तृशानिकांगासुनिहस्तुर्भरिक्ष्यिने॥७ पनाचनमानुस्यसक्त्राहोति॥भनुभूव <u>चाननुनयम्यानरः नारनिक्रमानुरकालम्याभिगमनुभभारत्ययमनारुद्दिरापणेयनारुर्यमारुतेर्य</u> वित्यर्थः गण्नुष्मान्वस्यमा् गास्त्रेरेत्राना यात्रातिन्छित्रस्तनहामः सञ्चन्तान्॥ ७ सर्वेपुर्रेने ॥ मबद्रमुष्टरीतं**ड**्वेत्व्वायोप्रसिर्गित्रभनिवृष्ट्रीष्ट्रप्रित्वात्रुगण्डरप्रवृहीच्येत्र्वस्ति स्वःप रेनाचारिगृष्ट्र, ग्रीणैनीरिण्डप्रमाणायाय्तेचे भिन्रिनिजर्के छिन्बीटी छर्कर्मिम्याना नेपिने गर् फिनमकुञीर्णकोष्ठकान् बोह्रोन्यहात्वा इतिमामानुहोन्साहाकार अन्तीयान्। नव बनान्। ॥७ मनिभरितिषानाः॥नेरत्ने ष्टादिप्रवेवन्॥७ युक्तार्थासहके। ष्टाप्यात्नीयां मस्वितार्थासके श्रांति।यागार्तिन्ति।महिनकोष्टेकोश्याम्पर्नेपीतनचनः पुपस्तरादिनिखन्येयैदस्ति।मंतर्रेष्टे वयाःपन्नेभानिदेवात्गनुत्रायस्यचकाष्ट्यादीमसंब्धात्गनन्तेत्रविकन्यःगडपसम्।धाननच नातूंगनिरम्न्त्रुपेसमी गूर्यितययागळ कत्येहाकुनेः सन्य अंजायामः कमन्त्रूया केषुराहारा त्रपतिनृहत्यनारत्त्रपादयिनेश्**रुष्णसन्सारः साकः नैस्यस्य**नेपाष्णेत्रस्थानाद्वर्षीद्देरीवर्गन्यान्शे निवरुराजाभाष्यस्यभिग् भपनेनद्रभियात्र्यत्तेनपाद्यस्यनेन्नोनस्यम् ण्निदेशोगमने कुर्यादित्युर्थः गमने चनुमिनियपाननिवसेष्णप्रपाद्यस्यनेन्विस्यागानं रचेप्रश्चिणावृति देशसम्बद्धस्यिष्णुजानाषु त्रिमितम्यानन्।वद्रीष्णम् गृहनमास्वय्यारन्।भागः।। त्रीन्यह्सम्यानान्।।श्वनिषिद्रपाद्रम्य् छन्।।नग्यान गोम् उत्तरासग्रुत्तात्मृग्त्राहत्रगतासमः सहराष्ट्रग्नन्यहिन् णरनेषुक्रनणेनासः पारणह्याशिर् सिर्नोयपासहितन्तिरिवेच्यमुन्ताय्च्यसम्। पेट्रजीस्यनहरूतनेयाथायुन्तरमञ्जूषिन्। सहाक्त्रयामालक्षीरिवियनयाचा हितं यक्तेनापसादित्या रहत्त्वक्रेणप्यन्यनम्बास्यस्य वजान प्रतिपत्भिक्षणन्वप्रसास्मातद्वत्ति॥ग्रामायायस्मितियाण्चे र्विनेत्रंशिक्षणसमासा नि॥ पूर्वस्य निजानमी निजायाः कर्मकर्त्त्रचे गनिजानमेखण विषिः॥ नैज्योपीण मास्यां कर्मिक्य न

रलाभात् । कृष्णाधानस्य च तद्योगात् ॥ आधाय कृष्णं प्रवाहयति ॥ ९ ॥ इटे कृष्णं चैलं कृत्वा ॥ उपमुच्य जरदुपानही सन्येन जरच्छत्रं दक्षिणेन शालातृणान्यादीप्य जी-

णं वीरिणमभिन्यस्पति ॥ १० ॥ उपमुच्य जीर्णे उपानहौ । सन्येन हस्तेन जीर्णे छत्रं गृहीत्वा । दक्षिणेन शालातृणा-न्यादी्ष्य । अग्नौ तानि तृणानि । जीर्णे उशीरः । तं परिक्षिपति ॥ अनावृतमावृत्य सक्रज्जुहोति ॥११॥ अनुभूयते नावत्नं यस्यां साऽनावृत् क्रिया। उत्तरकालमपोऽभि गमनम् । आवृत्त्यर्थमनावृद्विशेषणम् । अनावृद्र्थमावृतं छ-

५ त्वेत्यर्थः । अतश्चानवेक्षमाणस्तं देशं नाव्याया अभि गच्छति । होमः सकृत् । वचनात् ॥ सव्यं प्रहरति । सव्यहस्तगृहीतं छत्रं तन्त्राष्ट्री प्रक्षिपति । न त्रिषप्तीयं र प्रतिपक्षित्वात् । उपानहो च ॥ १२ ॥ तत्र करोति । अतः पर्नं नाव्यादि ॥ जीणं वीरिण उपसमाधायायं ते योनिः वहित जरत्नोष्ठाद् त्रीहीव्छकंरामिश्रानावपति ॥ १३ ॥ सूर्वतेन सकृत् जीर्णकोष्ठकाद् वीहीन् गृहीत्वा शकराभिर्मिश्रान् जुहोति । स्वाहाकारश्च तृतीयामिति वचनात् ॥ आ नो भर वहित धानाः ॥ १४ ॥ जरत्कोष्ठादि पूर्ववत् ॥ युक्ताभ्यां सह कोष्ठाभ्यां तृतीयाम् ॥ १५ ॥ समुचिताभ्यां सूक्ता-

१० भ्यां तृतीयामाहुर्ति जुहोति सहैव कोष्ठाभ्याम् । आवपतिवचनम् ' उपस्तरणादिनिवृत्त्यर्थम् ' । हस्तहोमत्वं ' पू-वयोः । पञ्चमीनिर्देशात् । तृतीयस्याश्च कोष्ठयोहोंमसंबन्धात् । न च तन्त्रविकल्पः । उपसमाधायवच-नात् ' तिस्मन्तुपसमाधाय ' " इति यथा ॥ कृष्णकृतेः सव्यजङ्घायामङ्कमनुबन्धाङ्के पुरोडाशं प्र पतेत ' इत्यनावृतं प्रपातयित ॥ १६ ॥ कृष्णः शकुनिः काकः । तस्य सव्यजङ्घायां कृष्णलोहं कुर्याद् अङ्कं लिङ्गत्वात् । तत्र पुरोडाशमवलम्बयति । प्र पतेत इत्यनावृतं प्रपातयतीत्यनेनानवेक्षमाणस्तं देशं गमनं कुर्यादित्यर्थः । अना-१५ वृतमिति प्रपातनविशेषणम् ।

प्रपातनं मोक्षः । मन्थौदनाभावः । प्रतिग्रहासमर्थत्वात् ' शुने पिण्डं पाण्डुं प्रयच्छति ' ' इति यथा । इति चेन्न तत्र हि ल्यब्विधानादन्यार्थत्वं सुख्यसंभवे न गौणत्वमङ्कादिमन्त्राभावार्थम् । एका ऋक् ॥ नीलं संघाय लो-हितमाच्छाच शुक्लं परिणह्य द्वितीययोष्णीषमङ्केनोपसाद्य सब्येन सहाङ्केनावाङ्प्सु प्रविध्यति ॥ १७॥ तृतीयया छन्नं चतुर्थ्या संवीतम् ॥ १८॥ नीलवर्णं

वास उत्तरासङ्गं कृत्वात्मनो लोहितं रक्तं वासः सह दक्षिणेन बाहुनाऽऽच्छादनं कृत्वा शुक्लवणं वासः परिणद्य शिर-२० सि द्वितीयया '' सहाङ्केन शिरोवेष्टनमुपसाद्य अप्सु समीपे कृत्वा सन्येन हस्तेन अवधाय मुखमप्सु प्रक्षिपति सहाङ्केन 'या मा लक्ष्मोः ' ' इत्यनया । 'लोहितमङ्केनोपसाद्य ' इत्यादि पूर्वेवत् । अपनयने मन्त्रः । अप्सु प्रवेशने प्रतिपत्तिः । कृष्णं चैलं प्रत्याख्यातवद् भवति । 'नाव्यायाः ' ' इत्यादि सर्तव्यम् । इति निर्क्रतिकर्माणि समाप्ता-नि ॥ पूर्वस्य चित्रकमं ॥१९॥ चित्रायाः कर्म कर्तव्यम् । चित्राकर्म गुणविधिः । चैत्र्यां पौर्णमास्यां कर्म क्रियत

र्गिन्स्त्रान्त्रयेचेतन्शनिष्मृतिनियनानान्तं नानकर्षवनुश्नथाचगान्मभाह्यपाटकापाविणुत्रारण्याः हायिण्यानित्र्यान्यसुरुपाचित्रियक्त्रकायनाञ्चत्रार्थिहामनस्यन्यस्त्रन्यात्रहायिण्यामितिनास्य *सिन्यतम्त्र्रेष्*र्वाचपुष्ट्कारम् ॥ ७ मधिकारसोपुर्वो ॥ सेनाक्ष्णापुर्वी पार्श्वान्॥ उपा न्यापुष्याभिमेवेयः राष्ट्रकर्मं णासुपेयानापम्छान्यम्यन्वनाम्॥भेष्यवन्यमानानाः च र्वाधकार्शक्याननानु॥~~कृतनाम्भवनाननानुगक्यव~~्यव्यव्यव्यक्तनम्भ कार्यानावप्रधान्य पृथेन अवस्थान स्वानाना नाम स्वानाना स्वानाना स्वानाना स्वानाना स्वानाना स्वानाना स्वानाना स् सिन्न-नान्त्रयान्वसम्बद्धान्यम् भवत्रम् गायम स्पन्यहणान्यनपद्भान्यानुप्रकृतसः सानाः प्राचानुष् मनाथ नगर उत्तार रेपानननवनुग**ुष्टिकर्मस्पुप्निनिर्द्धनिक्र्यमेषेषः प्रतिक्र**क्रमभेदानुगछः वृद्धायश्टनहीयन् विहेष्य प्रातिगञ्जनाये प्रकृत्वाकीपाकः कुनायश्चतः जनायाः प्रकापगु काहरिने निह्न रस्यम्डाकीपा के त्युसरितन्हिं संहरितन हिं षं यथा प्राप्तस्य निर्धे या या विश्व नेन्मभानिसास्त्रवृत्सः अष्ट्रकमसुसारूप्रवेलाङ्गात्वन् मान् गुष्ट गण्यन्वनाः नारमात्रीराद्यानिगभारम्। भित्रित्येवपरिमाण् नियमार्थे गण् गनान्य याः सनिधे "्त्रार्पेभ्रम्भियारहर्गकीलासम्यनामानिगयना धानावातायतेनयाः संग अन्त्रेयः लातेत्रायः पिन्नः न्नापरिविस्थभागन्त्री नेट्रत्ययंस्ताश्चा**तिगारका** नूभन**हर्मनभूमिपरिक्रिसिनाभूमिःपरिकर**्वः ७ त नाबने विराज्**मन्यानि ।। ए**न्। नाबे**ने ने ब्रेने ।। युगनिधः ।। ब्रेन्य् ह पाँ** विल्य

इति कृत्वा। नित्यं चैतत्। नित्यनैमित्तिकानां जातकर्मवत्। तथा च गौतम आह् 'अष्टका पार्वणः आद्धं आवण्याग्र-हायणी चैत्र्याश्वयुजी'' इति। ऋतुकार्यत्वाच प्रावृषि होमवत् 'यद्ग्रे तपसा 'इत्याग्रहायण्याम्' इति चास्या-पि नित्यत्वम्। अत एव फलं चात्र पुष्टिकर्मत्वात्। अधिकारः सांपदानाम्। सेनाकर्मणां पूर्वोपादानार्थत्वात्। उपा-त्तस्य पुष्ट्याऽभिसंबन्धः। 'पुष्टिकर्मणामुपधानोपस्थानम् ' इत्यन्ते वचनात्। भैषज्यवत् समानान्तत्वाच्च 'पू-वाधिकारविधानत्वात्

₹•

मेधाजननवत् । पुष्टिकर्मस्विप च निर्कृतिकर्मसंबन्धः प्रतीकक्षमभेदात् ॥ कुलायगृतं " हरित-बहिषमग्नाति ॥ २० ॥ कुलार्थं पक्वः स्थालीपाकः कुलाय ग्रुतः । कुलायः पिक्षवासकः । हरितं बिहु-स्य स्थालीपाकस्य स हरितबिहिः । तं हरितबिहेषम् । यथाप्राप्तस्य बिहेषो गुणविधा-नम् । तमश्चाति सारूपवत्सम् । 'पुष्टिकर्मेषु सारूपवत्से ' ' इति वचनात् ॥ अन्वक्ताः प्रादेशमात्रीरादधाति ॥ २१ ॥ प्रादेशमात्रीरित्यत्र परिमाणं नियमार्थम् ॥ नाव्य-षोः सांवैद्ये पम्वादग्नेर्भूमिपरिलेखे कीलालं मुखेनाग्नाति ॥ २२ ॥ ये न-द्यो नावा त्रार्थेते तयोः संगमे तन्त्रं कृत्वा तन्त्राग्नेः पश्चिमे देशे परिलिख्य भूमि तन्ना-नं वृत्त्यर्थे कृत्वा मुखेनाऽश्चाति गौरवात् । न हस्तेन । भूमिः परिलिखिता भूमिपरिलेखः ॥ १० विजोद्यतं त्रिरात्रमग्नाति ॥ २३ ॥ चृताशनं तेजोवतम् । गुणविधिः । वतम्रहणं नित्य-

भाननसंप्रत्ययार्थभ्न च्यूर्वस्यगुभित्राभुनर्थानीतिवन्तनात्भ्यस्तुन्त्र भेदः गनगुसस्त्गासंपानितेन्द्रं नुभागेनहान्म निष्यतिन क्लि चल्येष्मार गर् नद्रशः॥नापनमसास्यसनद्रसःसंस्कतसमस्तमसयहित्यथः १६ जाम्मया अध्यात्रसन्तरानम्स्यतामस्ययारोहिनडरस्यकेतनोम्यीनविष, सहिम्निन्सि वैः शेरिर्दनमभूति । एतानिष्ठतीकानिमन्त्रिनायुन्यते॥ सुमू निर्ते स्थारी र्याक्षावाणी नामः।। गावापतापस्यश्यमविद्यातं यव गेल्यं मेर्गित्रक्य हिमेननिगान्गर्राष्ट्रावदेशयः स्यान्गत्रसम्बान्मस्यान्याः सहप्राप्तिहण् मिनपत्रहाणांन्। यया श्रमहण्यानि हिनीयनेत्य प्रचनित्रां भूमे विश्वासी निममानिर्देशोन्।।नहदेनत्युराद्धद्रनिमेन्निः।नहद्रम्यनामस्य त्रनुनाकः नरस्यथहणान्॥सोमकनेभव्यनासिनराक्रीःसंयागन्॥योरोहिनदिन्। देउदस्युक् तवदन्यन्वानः मूर्याहरयोणामिनिहीपूर्यायोज्यन्यदेशान्॥स्विद्धान् विभस्य वयनिर्देशान्से सायांसप्यवहारायेः ।।सन्तिः सनेकाग्रानिर्मयोतानिकिः गित्रक्ति नरिनमंथानोनिमिबिके:करोति॥श्राह्मीयनुष्य बुत्य बृह विषा 🚉 ह्यीन। हिनीय नत्रसंनतानमनामारत्येननत्नीयाधिकार्थाप्रतीत्समे वयार्था अने नार सार्ध विकानिद्वयनहर्वेषिद्विषानिकामः पश्चीनिर्देशानुगप्रतीकवन्यरिपाणिः नास्त्र विषापि हिने सिसेबेथवन्त्रनात्॥िक्रयासुक्तसेषस्ययं भाज्यानुन्तर्मामन् ब्रीहरः वाष् यांग्डाकीपान्तपुराजाबादि॥डेपधानमभिसमीपुकरणित्रयान्त्रजेहानि विद्या शेकानविकव्यनित्यलंबादयकारीन्त्रवद्यनश्रानित्यमनन् कामसंत्रया गानु॥ ध

भोजनसंप्रत्यवार्थम् । न च पूर्वस्य गुणविधिः । पुनरश्नातीति वचनात् । प्रत्यहं तन्त्र-भेदः ॥ न तु सक्दत्संपातितस्य विभागेनाशनं भविष्यति तन्निवृत्त्यर्थमाह । तद्भक्षः ॥ २४ ॥ तावेव भक्षोऽस्य स तद्भक्षः । संस्कृतं समस्तं भक्षयेदित्यर्थः ॥ गंभुमयो-भुभ्यां^१ ब्रह्म जज्ञानम्^२ अस्य वामस्य^३ यो रोहिते^४ उदस्य केतवो^५ मूर्घाहं^६ विषासिहम्^० इति सिल-५ हैं: क्षीरौदनमक्तार्ति ॥ २५ ॥ एतानि प्रतीकानि सिललान्युच्यन्ते । समुच्चितैरेतैः क्षीरौ-दनमञ्जाति पुष्टिकामः । गवामुपतापस्य प्रथमविधानं सर्वपुष्टचर्थम् । इतरथा हि मन्त्रलिङ्गात् पुष्टिविशेषः स्यात् । ब्रह्म जज्ञानमित्युभयोः सूक्तयोर्ब्रहण-मविशेषग्रहणात् । ययोश्च ग्रहणे सति 'द्वितीयेन ' इत्युपपद्यते । शंभुमयोभुभ्यामि-ति समाननिर्देशात् । तद्वत् 'तद्व एतत् पुरो द्घे ' ' इति मन्त्रलिङ्गम् । तद्वत् 'अस्य वामस्य ' इत्यनुवाक उ-१० त्तरस्य ब्रह्मात्। वामं कृतं भव्यं वा। असति तदाशीःसंयोगात्। 'यो रोहितः ' 'इति द्वे। 'उदस्य के-तवः' इत्यनुवाकः । 'मूर्घाहं रयीणाम्' इति द्वी पर्यायौ । अन्यत्रग्रहणात् " । सिळ्ळैरिति समु-चयः निर्देशात् । संज्ञा संव्यवहारार्था 'सिळिलैः सर्वकामः' र इति ॥ मन्यान्तानि ॥ २६ ॥ 'त्रिज्योतिष्कुरु-ते ' १३ इति ' मन्थान्तानि ' १४ सिलिलैः करोति ॥ द्वितीयेन प्रवत्स्यन् हविषामुपदधीत ॥ २७ ॥ द्वितीये-न 'ब्रह्म जज्ञानमनाप्ताः' इत्यनेन । तृतीयाऽधिकारार्था । पूर्वा तु समुचयार्था । अतश्च 'अष्टावरं ' स-१५ लिकैः । हृयन्त इति हवींषि । हविषां विकल्पः षष्ठीनिर्देशात् । प्रतीकवत् परिभाषितत्वाद्ध-विषां पैठीनसिसंवन्धवचनात् । क्रिया । उक्तः संप्रत्यय आज्यतिलसमिद्वीहियवप-यःस्थालीपाकपुरोडाद्यानाम् । उपघानमन्निसमीपकरणम् । क्रिया । तत्र जुहोति । 'हविषां '-शब्दात् तन्त्रविकल्पः । नित्यत्वं वा द्रव्यादीनाम् । प्रवत्स्यतश्चानित्यमेतत् कामसंप्रयोगात् ॥

भषुप्रत्ये । प्रत्याग्रस्व दे क्रयान् । । तयि निकंप्रवस्य नायि र । सने तनः प्रत्याग्नी वि दुर्योत्राष्ट्रास्कृतनतीन् दुर्योत्राष्ट्रभयात्रस्यस्याय् रिनिरेशास्वस्थितः प्रयो जनान्। प्रत्य रस्यातानुकत्सुपूर्णननथापिक्वर्यान्। अथ्याब्द्रपूर्वनन्।। अ प्युपोर्ष्यमाणः प्रतियहनिमन्प्रवृद्धकुर्यान्। स्त्रारंभः फलातरयोगान् र्गतियनिवस्याद्वियांगोर्थवान् दिनीयनैवार्श्वे अयोपार्थयमाणः गप्तप्रवस्य रकामस्य्विषिः।। अथेवात्रायेयमाणुः॥स्यात्रवस्यताय्यास्यात्।।म्मुञ्जूषा १९ नेलारा पायाः कलात्रापष्ठीनां भने नि एक छात्राना चलारा मूलकाप्रधामहर्गा। परिमाणनिस्त्यंधेमननीनिकियानिईवाः ॥ मारणानिकियावेद्वरपत्नात्रा **र्गिर्निर्हेशात्मामान्यान्॥७**हिम्नवर्न्यसंभितिहभ्तिनं गउपनिष्ठने इतित्रियो यानुगरनमत्रापः तिनेत् = राष्याउपा**त्व रूणानियस्त्र પ્નમ: કુતા દ્યાનર** (ત્ર**ુનાનતાનુમ્** પ નાના રમા રવાન નાન્ન षामापनता्राप्रशाः **मयम् न्योत् पतः मञ्चानराम् भ्रासान्त्रकः भयाना** चाचा न्यनाम <u> इंड्यान्थनमन्त्रकारमञ्ज</u> **न्दर्शकतान्यानुपगएकानर्**चन्यानुगङ्गामात्राः भ ष्टसंख्यायस्यसाचानुरस्क उक्कर्रायुःगसः **भनेन्धिः सम्बद्धाः सम्स्मन्स्खायायना** भान्यना परिवृद्धयान्। समिनहामः गुच्यनसाम सन्त्रः **पम्माम पुरुमेस्ट्रिनो यस्यत्र**स्न ज्ञानस्यपुर नीविधिरूचनेगपुष्टिकामार्थः कुतुनुसूर्याम्बर **• सुब्भः॥ इन्यनपुर्वतरणान्॥** नतुर्वितीयस्थ प्रकरणत्नीयानिरं न्तायासिक जनामपित ः का ेरा**बसयुचयाच**ः ॥संबद्दोर्द्याहानित

अय प्रत्येत्व ॥ २८ ॥ प्रत्यागत्व चेदं कुर्यात् । अयेति किप् । प्रवत्स्यता यिदं कृतं ततः प्रत्यागतोऽिप कुर्यात् । अय न कृतं ततो न कुर्यात् ॥ अय प्रत्येत्य ॥ २९ ॥ यिदं विदेशे एव स्थितः प्रयो-जनात् , प्रवत्स्यता न कृतमुप्धानं , तथापि कुर्यात् । अथशब्दः पूर्ववत् ॥ अयेति प्रवत्स्यतादिसंयोगार्यत्वात् द्वितोयेनैव ॥ अय प्रायंयमाणः ॥ ३१ ॥ अप्रवत्स्य-तः पुष्टिकामस्य विश्वः । अय चाऽप्रार्थयमाणः स्यात् प्रवत्स्यतो यथा स्यात् । समुच्चया-र्थत्वात् ॥ चत्वारो धायाः पलाशयव्दीनां भवन्ति ॥ ३२ ॥ पलाशानां चत्वारः पूलकाः । यिद्यम्हणं प्रादेशादिपरिमाणनिवृत्त्यर्थम् १ । भवन्तीति क्रियानिर्देशः । आद्धातिक्रिया । ' उदुम्बरपलाश-कर्कन्धूनामाद्धाति ' इति निर्देशसामान्यात् । 'हस्तिवर्चसम् १ इति हस्तिनम् ' । ' उपतिष्ठते ' ' इति क्रियाः १० निर्देशसामान्यात् । प्रवमत्रापीति । नैत-

षत्वार इति । विधिलिङ्गत्वात् । एवं ति पूर्वभेव पूलवन्धनार्थः क्षियानिर्देशः ॥ दर्भाणामुगेलवानां चत्वारः ॥ ३३ ॥ धाया भवन्तीति वाक्य-१५ शेषः । उगेलवरणाति मालवेषु प्रसिद्धानि । सृदितोद्यास इति आनर्ताः । समोगजाता दर्भा उपोलवाः । ते-षामि वत्वारः पूलाः प्रथमभेव यथा ॥ तं व्यतिषक्तमण्डावरिम्ध्न सात्त्रकेऽभगवाधायाज्येनाभि-जृहुगत् ॥ ३४ ॥ तत्रेत्रंत्रकारं पूलकराशिद्धयं व्यतिषक्तं कृत्वा । व्यतिषक्ष प्रकान्तरः चचनात् । इध्ममात्रा अ-ष्टसंख्या यस्य सोऽष्टावर इध्मः शुष्क इत्यर्थः । सत्त्रे भवोऽिष्टः सात्त्रिकः । तिस्मन् स्थापित्वा आज्येनो-परि जृहुयात् । सिललें होमः । यद्येवं सिललानामसमानेषु कर्मसु द्वितीयस्य ब्रह्मज्ञानस्य कु-२० तो विधिः । उच्यते । पृष्टिकामार्थः । कुतः पुनरिह सिललाभिसंबन्धः । उच्यते । प्रकरणात् । नतु द्वितीयस्य प्रकरणं तृतीयानिर्देशात् । सिललानामिष तृतीयानिर्देशोऽत्र समुख्यार्थः । सत्त्रं द्वादशाद्दानि । त-

२भवः मार्चनः अत्रत्रंबरुत्यानम~~्य~~निवंदर्दत्यभावादेशिकतत्वातुः। माज्ययहणे नुहेश्विकपुरुर्द्यनानुः। त्रत चेद्यमणन्यवर्गादवन्।यस्त्रस्ययस्त्रस्यस्त्रस्यानानुभिष्तस्यागस्त्रद्वामार्थः गेर्ड्यस्त्रस्यस्त्रम्। पाचदामानन्रप्रमन्।विकायभिक्तयन्॥ॐउपप्राश्चानुभगसायपिरसार्यस्यागादाःसिन्धः॥ िरकर्तियसंत्रवर्षिमाञ्जीयातुम् । त्युचैनिवेदेतम्याचिकात्र्यामान्युभयत्युचैनिवेदेतुम् अप्य मत्रस्यायननेयतायननेयतायनेनिमन्द्रत्वागनत्वारोधायादव्यतन्तुर्यादिनिनान्यवायःगेप्रनिप्रस् ૧નમ્જાપરિતસાત્રિક મંત્રિનનમત્તિવરૂ છત્નાતરનામાદ્યા <mark>વર્ષ</mark>િતિ ~~વ~~િર રિત સંત્રસંત્રના પાર્થ મે**વને** મ્છાનવતાયતુના સારંજ~~ીના પ્રસતે સુર્યા~~તુમારને ત્રિમાદસ્પ્ર**મીનપાદના પ**રાજ સમુર્કે ત્રેસા **ને સુર્વાસ પીસ** વિવસંગનનું નુર્મનું માર્ચાયાં યુપોમું જે પાતિ જું જે વાર્ષિયા મુક્સ મિનિસ્તૃ માર્ચિક માર્ચ માર્ચ માર્ચ માર્ચ મા (મન્ત્રનાનુમછ મુદ્રદર્શિસ સ્ત્રો સેલિવસ્ક્રેનોમા**વ્યનુના યાપ્યાયમ યા**વો દિ**ન્દા**મ**૧૫ એ એવ સાવેતિ** જોતમુંથાએ જ્યોનુદ્રદ્યાનુમાં માના વેજાન વાર્ષ કર્યા છે. કર્યા કર્યા હામ કર્યા હોય છે. કર્યા હોય કર્યા હોય છે. ક માર્ગમંત્રાયાં ચીના માને વેચાર્યના નિવનના તુ કરને તું <mark>કરને દરફન યા જાયો યાયા મઃ ૫ કનર યા ધૈન નો કોન</mark> रकारच्यरणात्त्रम् नतानमिनिसप्तर्नके पाणा**न्द्रनिनन्नानुसन्णरातृन्न्।हर्देनके स्वर**् षज्यान्यान्यश्चित्रमीयोगममानन्तान्। ७ एनः नेनुकामः गुजेन्याप्ययेन्<mark>यने च दन्तान्तीपकीर्य</mark>ाः नननेकामनियाःरनाः प्रजननकामारे वृस्र कार्यमेथ्नसंबंधान्॥ **घषाम्बर्गाध्या उरका** त्रमोक्तमीयगास्थानरद्यानुभनपान्यर्ीनिकत्यायाणांद्रहरूनपाःभ**्रमस्**सन्दिन्निवा**याम्याप्** दक्तमादुरनः सुनेत् उपासे चुनः <u>शयानयाना नाजनजनर निनेनाच</u>ि "नाप्याग्यहात्ना द**दक्तमादार ચેતુ**ગનિતાનદેત્રોળ**૭** તૃત્ત્રિએ શ્રપાન્ય જીતમજાનિ તૈનો દેવન પ્રયુધિ કે ગુપોન્યઃ તેજી **તમજાનિ** गचन्त्रद्रर्णमेयः त्रयागामाभुगमेयेचेनिचचनातृगदस्त्रगः गडचनेत्रस्ति। दक्षाः गरेनेधेवृति (तक्तोषपनः एश्विमेथोमे अञ्जूनस्य कृतनानुमेथः सप्रत्येयस्यान्।) ७ मेथेनादश्विमशुनिश्रः।। नाबारकाकाभेगेष्यथा न्यम्यर्थिमधुमिष्यम्यानि गरीनप्रकलात्मनाक्रकार्यम् अस्यौभियंका मयने तत्री श्री ह्या त्रेषय काट्य की रोहिन मश्रीित । युरेय व्यवस्थिय यह निमक्ति तर्सा शिन्यर द्वारानाज्यपयमाहारयित्।केर्नाचरुपायेनते व्वीहिषियाहेतेःपयसि ऋतरीरीहनममानिः त्र भवः सात्त्रिकः भूतपूर्ववृत्त्या '। तसु चेन्न विन्देदित्यभावशङ्कितत्वात् । आज्यप्रहणं जुहोतेरूपसृष्टत्वात् । 'प्रत्यृ-चं होमाः ''। भूतपूर्ववृत्त्या हवनीयसंप्रत्ययः तत्र सत्त्रसद्भावात् । अभिसंयोगस्तत्र होमार्थः ॥ धूमं निवच्छेत ॥ ३५ ॥ आज्यहोमानन्तरं धूमं सात्त्रिकाग्नेभैक्षयति ॥ रूपं प्राक्तीयात् ॥ ३६ ॥ प्रकाशयष्टिरसोऽग्निसंयोगात् यः सिलिसि-लिक इति न्नेयस्तं प्रकर्षणाश्चीयात् ॥ तम् चेन्न विन्देत् । सात्त्रिकाग्न्यभावेऽप्युभयम् । अय

ालक इति इयस्त प्रकष्णास्त्रायात् ॥ तमु पन निष्यू । सातिनकार्यमाप्य पुनपपु । वर्षे ५ सत्त्रस्यायतने । यज्ञायतने । यज्ञायतनिमव इत्ता ॥ ३७॥ ' चत्वारो धायाः ' इत्येतत् । कुर्योदिति वाक्यशेषः । प्रतिपर्द निरुक्तम् । यदि तं सात्त्रिकमर्गिन न लभते चिरवृत्तत्वात् तदलाभाद्वा । अथेति चिरवृत्तसत्त्रसंप्रत्ययार्थः । सत्त्र-

ानरुक्तम् । याद् तं सात्त्रिकमाग्ने नं लमतं चिरवृत्तत्वात् तद्लामाद्वा । अथात ।चरवृत्तस्त्रसम्स्ययायः । स्थाने यज्ञायतनाकारं कृत्वा प्रकृतं कुर्यात् । इवेति सादश्यप्रतिपादनार्थः ॥ समुद्र इत्याचक्षते कर्म ॥ ३८॥ स-

र्व फलमेतत् कर्म आचार्या यदभिद्धति । पुष्ट्यपेक्षं समुद्रत्वमिति चेन्न । कर्मभेदात् एवास्य सिद्धत्वात् ॥ भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये तृतीयाध्याये प्रथमा कण्डिका ॥ १ ॥ ॐ । अम्बयो यन्ति "

१० शंभुमयोभुम्यां 'ब्रह्म जज्ञानम् ' बा गाव ' एका च म ' इति गा लवणं पाययत्युपतापिनीः ॥ १ ॥ गा रोगगृहीता लवण-मभिमन्त्र्य पाययति । अम्बयो यन्तीति वचनात् उदकेन क्लेदनम् । इह त्रयाणां योगः । उत्तरयोग्रहणं शान्त्यु-दकादिषु ग्रहणात् । 'ब्रह्म जज्ञानम् ' इति सप्तर्चकम् ' आ गावः ' इति वचनात् । लवणमिति वचना दुदकेन क्लेदनम् । इह भै-

षज्यविधानं पुष्टिकर्मणां समानत्वात् ॥ प्रजननकामाः ॥ २ ॥ गा छवणं पाययत्येवं च दैवोपतापिनीनाम् । प्रजननं कामयन्ति यास्ताः प्रजननकामाः । उपसरकाले भैधुनसंबन्धात् ॥ प्रपामवकणि ॥ ३ ॥ उदकस्य पा-

- र्भ नं स्तोकमिप गोभ्यो न दद्यात् । प्रपियत इति क्रियायोगादुदकप्रपा ॥ वं सं स्वन्तु १९ इति नाव्याभ्यामुदकमाहरतः सर्वत उपासेचम् ॥ ४ ॥ ये नद्यौ नावा जन उत्तरित ते नाव्ये । ताभ्यां गृहीत्वा उदकमाहरयेत् वितानदेशम् ॥ तिस्मन् मैश्रधान्यं शृतमकाति ॥ ५ ॥ तेनोदकेन पयसि मैश्रधान्यः । तं शृतमश्चाति ।
  शृतग्रहणं मन्थयोगो मा भूत् । मन्थं वेति वचनात् प्रसङ्गः । उच्यते । प्रक्षरदुदकाभावे मन्थं वेति
  विकल्पोपपत्तेः । पृश्चिमन्थे मैश्रधान्यस्य ११ चचनात् मन्थसंप्रत्ययः स्यात् ॥ मन्यं वा दिवमधुमिश्रम् ॥ ६ ॥
  विकल्पोपपत्तेः । पृश्चिमन्थे मैश्रधान्यस्य । अश्वातीति प्रकृतत्वात् प्रतीकवत् ॥ यस्य श्रियं का-
  - मयते ततो वीह्याज्यपय बाहार्य क्षीरौदनमध्नाति ॥ ७॥ यस्येश्वरस्य श्रियं हर्तुमिच्छति तस्मादीश्वरा-द् वीहीनाज्यं पयश्चाहारयति केनचिदुपायेन । तैर्वीहिभिराहतैः पयसि शृतं क्षीरौदनमश्चाति ।

*चिन्यम्प्रतिकाम्यकर्मावयान्यिहस्यक्तप्रकर्णान्।*य्यनस्वयुनस्यानियद्यं।।।७तर्नाभृहीरत्याम्य मारायें औषिकतात्रित्रीने गुमये परिन्ये शते मानि भने पात्री बादी नामका भेनस्य देनस्य देपेन्द्र रितन्गोगामयभाहायेकुन्चिछाययनि भनजाज्यभागोतित्रस्हामयप्रिच्येकरेनित्रियुगे गामयकर्रानन्त्रचरम्थित्रत्यत्रपयनिम्हाक्षापाकेश्टनमाहायेन् छनशीरोद्नेयुणमानार्येत्र ्तरणानुग**ॐ शरभन्भन्यासुद्दम्**ऋक्रम्चास्यानग**७ शा**पुटमानिय्यत्यन्यस्कर्मृण्वससुद्रद्रग पुरमात्रियमामुद्रीन्निच्युक्तिच्याचारयात्वचनपुष्टिक्षेपुषुत्रुण्यतीन्त्रीतन् र्भरंगहुब्चनेस्काधिकारार्थेशसंसुद्रेभसामुद्रेशक्ष्यप्रतथानाने।हिनोज्युयाद्रदेशनसनी यात्राति। जुनपह्नानायवाना भानाः कलार् कवर्षे याजनायाद्रस्यन्सम्धिनन्थानाभा केर्याभश्रानियुष्ट्येगण्डस्नावहेर्पिन्गस्नस्यरिमार्ग्यन्यर्भसम्बद्धसम्बद्धस्य नुभामानमानिनिर्वतिकर्माण्येनानिज्ञातिककमस्त्रवैनिद्यर्थःग्रंथं तृषानोत्रयानुउद्गर्धन्य कार्मान्यवारुसंबात्त्रस्थित्वभानावर्षःभगवय्नपकार्यात्रम्यवर्गनाः नाबुराक्नितः रेणेनस्ग्ररपत्रिणाभिष्ठान्यान् मुस्तिनमाष्टिंगनानप्रयोत्तराबनन्यास्त्रसात्रायाः हत्त्वेनय्भिनास्त् बिनायुरिकामा मुर्ने निर्मीर्थी गर्मात्मनः वसालुब्नियुर्विभेनानार्ज्ञा थयिन उदीयं गर्किने गरहाणि॥ ७ ए<u>र्</u>युतुपद्मान्: संबागाष्ट्रनम् जाब्दीः प्रजापुनिरिति एकः चुन्यापुनावनी (शृह्यकी)। पर्नाच्छरम्न यर्रोनच्य्रनावीनभन्नेनिपूर्यायःभगाष्ट्रकर्मणिवस्यमाणानिकर्त्यानुभगाष्ठकर्माणीत्रगुणिक्ः कर्मणोरेक्काविष्ः॥७ रहेःपीयूषेन्स्प्रमिन्नुमन्त्रानिगृहित्रसत्त्रोत्रोर्श्रष्टः॥नस्याप्रथमेद्रानुदुः**थं** श्रीयुवनस्याएन ज्ञामित्रमन्त्राति गृष्टगादद्वि गम्रकती दर्शन्ते प्रथवारपात्रमभित्रमञ्जूणे जा वर्तयनिगममुद्यम्बेमाधिकायाभेद्रस्थिन्विस्तिपनिगसमुद्यक्रीपसितस्येनद्रस्तेन जात्रस्य स्रवेशनस्यपीयुर्वनस्यार्वे विश्वपित्रग्रानायदासणप्रदेशस्य यद्शान् विशेष्नप्रेत्रः सन्ताना पुर पानमवंभान्। रामिनिनिसन्यस्या शहकरणानान्। १७ साम्यवन्त्रे में रान्युग्यनकर्षा। ज्ञाकीतं रःसमामः इत्किरवद्वतम् नुस्यार्थः ॥भनिनायानां मका करण प्रयम् दिवयपूर्णप श्राप्ते:पपणात्र:पन्नान्निरक् निन्त्रवृष्टिनिसंपानाः त्रविश्रानिन्ननानुः छ निसर्णात्रान्तरमाति।

अन्ये संपातकाम्यकर्मविधानमिह । स्कतप्रकरणात् । अत एव पुनरश्चातिब्रहणम् ॥ तदलाभे हरितगोमय-माहार्यं शोषियत्वा त्रिवृति गोमयपरिचये शृतमश्नाति ॥ ८॥ तेषां वीद्यादीनामलाभे तसादेव गृहपतेई-रितवण गोमयमाहार्य केनचित् शोषयति । तत आज्याभागान्ते त्रिवृद् गोमयपरिचयं करोति । त्रिगुणं गोमयं करोति । तत्र चरुमधिश्चित्य श्रपयति स्थालीपाकं श्रुतमाहार्यं त्रिवृति श्रीरौद्नं गुणभावार्थं प्र-करणात् ॥ शेरभक १ इति सामुद्रमप्सु कर्म व्याख्यातम् ॥ ९ ॥ ' शापेटमालिप्य ' ' इत्यतोऽप्सु कर्म । एवं समुद्रे शा-पेटमालिप्य सामुद्रमिति निबध्य कर्तव्यम् । व्याख्यातवचनं पुष्टिकर्मफलं मा भूत् । अतो निर्ऋतिक-मेंदम् । सहवचनं स्क्ताधिकारार्थम् । समुद्रे भवं सामुद्रम् ।। अनपहतधाना लोहिताजाया द्रप्सेन संनी-याक्ताति ॥ १० ॥ अनपहतानां यवानां धानाः कृत्वा रक्तवणीया अजाया द्रप्सेन समिथितेन धाना आ-लोड्य अश्वाति पुष्टये ॥ एतावदुर्गति ॥११ ॥ एतत्परिमाणमेतावत् । सामुद्रमण्सु कर्म । अशनान्तं कर्म कुर्या-१० त्। अतश्च तानि निकतिकर्माण्येतानि । शान्तिकर्मसु चैतदित्यर्थः ॥ तृणानां प्रन्थोनुद्प्रध्नन्नप-क्रामित ॥ १२ ॥ वीरिणस्तम्बानुद्ग्रथ्नाति बध्नातीत्यर्थः । तान् बध्नन्नप्रकामित अवतरित ।। तानुदावजन् उ-दपात्रस्योदपात्रेणाभिष्लावयति मुखं विमाण्टि ॥ १३ ॥ तान् प्रन्थीनुदावजन् सिळळाशयाद्विस्त्रस्य प्यसि आप्लाव-यति पुष्टिकामः । मुखं विमार्षि । आत्मनः मुखं प्रक्षालयति । तानाशोधयति । उत्तीर्थ गच्छति गृहाणि ॥ एह यन्तु पणवः भ सं वो गोष्ठेन भ प्रजावतीः " प्रजापतिः " इति । एकं त्वेभ्यः । प्रजावतीरित्येका । ' पद्जाः स्थ रमत-१५ यः ' इति च । प्रजापतिश्चेति पर्यायः । गोष्ठकर्माणि ॥१४॥ वक्ष्यमाणानि कर्तव्यानि । गोष्ठकर्माणीति गुणविधिः ।

कर्मणां देशविधिः ॥ गृष्टेः पीयूषं श्लेष्मिश्रमश्नाति ॥ १५ ॥ द्विः प्रस्ता गौर्गृष्टिः १० । तस्याः प्रथमेऽहिन दुग्धं पीयूषं तस्या एव श्लेष्मिश्रमञ्चाति ॥ गां ददाति ॥ १६ ॥ संस्कृतां ददाति ॥ उदपात्रं निनयति ॥ १७ ॥ अथ चोदपात्रम-भिमन्त्र्य गोष्ठे आ-वर्जयति ॥ समुद्य सन्येनाधिष्ठायाधं दक्षिणेन विक्षिपति ॥ १८ ॥ समुद्य करीषं सिक्तं सन्येन हस्तेनाकम्य

पुज्जम् । तस्य पांशुष्ट नव्यनााधश्वायाद्य वाक्षणन विद्यापात ।। र८ ॥ समुद्ध कराष ।सक्त सञ्यन हस्तनाक्रम्य पुज्जम् । तस्य पांशुपुञ्जस्यार्धे विक्षिपित गोवाटे । दक्षिणग्रहणं सञ्यग्रहणात् । विक्षेपे न मन्त्रः । स्कतानामुद् - पात्रसंबन्धात् । दक्षिणेनेति सञ्यस्यापीह करणत्वात् । ॥ सारूपवत्ते शकृत्पण्डान् गुग्गुलुलवणे प्रतिनीय पश्चादग्नेनिखनित ॥१९॥ शकृत्पण्डः समासः शकृत्पण्डवहुत्वसंप्रत्ययार्थः । प्रतिनयनमेकीकरणम् । प्रथमेऽहनि अपणम् । प्रधमित्रवादि ॥ १०॥ श्वादग्नेः अपणाग्नेः पश्चान्निखननम् । चतुर्थेऽहनि संपाताः । तत्राश्चातिवचनात् ॥ विसृणो प्रातरश्नाति ॥ २०॥

निम्पणारात्रीणार्भातक्रानात्रात्रप्रातिक्तुर्घेह्नीसूर्यःगणावादेक्सेनचनात्र्ग⇔विक्रेनसंप्रकार्यक्रिक्सेन रुपुर्वनेगोचरम्रदेशसपुर्वनर्वजन्यम्भानिक्षित्रत्वाचिक्षतस्याज्ञेत्वेगश्चायमगन्त्रयंत्रिक्षते सम्बरणारातीयोदिनिमत्रोक्तान्त्वासनान्त्रस्थानिशम्णिद्रस्याणमत्रात्रिद्दननिवासनानुयोदिक्षपिर विशानवासिनानाने धनस्क्षाने चुमेत्रस्यनाना फ्लानोसहिविधाने सुमानकर्मे लातू ॥ प्रक्षिकारनचना चपुष्टिफलन् महादृद्द तु पृष्ट यहिन्यमञ्जिभन्त तत् तु भूमायमगनि तिपुलाकाः भूभवित्त सरहित्। स रक्तकः॥ अर्थमेनरणदीनवर्णः॥ उनम्मयस्याहर्षादिः ु मायाः त्राम्यावस्य विस्तान्। ७ उनमून-बतुराजानसूप्रशक्तेनानुसूत्र्यमायतावशुन्यवै ४ पर्यस्यिन।। उनुमन्यारानीव्याशिनां उनम्याः भनसः खुन्यू स्वयम्यान्तु नेभीत्। स्वातुना मुभीता अनुभुज्यकु र बोह्नता र्भेक्सन *त्रिगुर्नेष्ट्यित्रान्त्रेस्*न्नान्ष्टनगायुसनस्युत्तेन्द्रेत्रान्दाक्षणसुर्नणसञ्जनमञ्जिगान्योपाठान्ता नरिनउपरविरमिनिरन्दियोः चिबुकायाः कर्नव्यः ग७ एनिपप्रद्रत्येपसमाधायगउनमस्यान श्रीप्रमापानमुम्यानानान्॥ **अत्रीगेरे**बनानयुरनिनासिन**सुद्धपत्रह्मणाने**जसिनिबश्लान्॥स् कन्मपाह्मपुनवेधनक्रणमिल्युथेः भूमन्यवनपुनवेश्वानिभयूह्णं शिरामवेधनकरणे समायमी पराह विनिमानुगां अनेमाभ मानिमंत्रीनुगाउनमाभस्यापथीनानवेशसरस्ययदनुद्भद्रयनुम्ययूप्ण *च*प्रतिशक्तिशनसाञ्ग्रासाम्स्यानयार्वेकल्पःसाचननातृनुलाद्यावक्कापनात्राञ्जास्तुक्तृत्र्यः नुगमामः त्रीम्खः गुएवष्ट्वति गणभूपाटः गुम्नमाभृते गृष्णभाषानाम्बर्धानयव्यमणिव ज्ञानीनिज्ञावः **११कोडमे महर्षासी पुरुष्ट प्रित्नुस्य भूने का नाम मान्य मान्य प्रमासन्य मान्य मान्य मान्य मान्य मान्य मान्य मान्य** त्यष्टक्यायावपास्विणस्तिन्त्रिन्तिन्। इतुमात्रममस्बन्नान्त्रक्रणात्। अष्टकायाभ्वान्ष्र <u>क्यापष्टकीतुक्तम्नामकोयसयागरत्रोपूर्णमासन्तृगनस्यागानपानुहानिगत्रिर्वेद्रानिगसन्त्रा</u> स्तृतसर्वेणितिविभागामाभून्। इत्यद्रीषाद्द्वनाञ्चवर्गानिद्रापाद्रव्येन्रुरूए। युव,बन्) गप्य क्तीरनाने[दिनलातूगुय्यक्रेथेर्मलंसम्बरास्थाकीपाकरत्रीनातूग[त्रिरत्यनुमनीमाभन्ग म्बर्यहाम्ब्रित्यान्दित्रान्।।७ समवनानास्क्वालीपाकस्यग्रममवनानिहृदयार्व।निन्नेम्योद्धिः ग्रवेषत्।। ग्रवे विः स्तिनहोमः स्वार्वापावः ॥ वत्राभिर्दष्टग्रवेनस्यारस्यारवधानधं मेणप्रथमारे

तिसृणां रात्रीणामतिकान्तानां प्रातरश्चाति चतुर्थेऽहनि इत्यर्थः । गोवाटे कर्म वचनात् ॥ विकृते संपन्नम् ॥ २१॥ विकृते सा-क्रपवत्से गन्धरसक्तपैः संपन्नं फलं प्रत्येतव्यमनशितेऽपि । अतश्चाविकृतस्याशनम् ॥ वायमगन् ' वयं प्रतिसरः ' व-यं मे वरणः व बरातीयोः व इति मन्त्रोक्तान् वासितान् बध्नाति ॥२२॥ मणिद्रव्याणि मन्त्राभिहितानि । वासितान् त्रयोदञ्यादि-विधानवासितान् । बन्धनस्थानं च मन्त्रस्थम् । नानाफलानां सहविधानं समानकर्मत्वात् । पुष्ट्यधिकारवचना-च्च पुष्टिफलत्वम्। 'मद्यं ददातु पुष्टये ' 'इति च मन्त्रलिङ्गम्।तद्वत् 'आयमगन्' इति पलाशः। 'अयं प्रतिसरः' इति सि-छिसिछिकः । 'अयं मे वरणः ' इति वरणः । उत्तमस्य खादियीः चिबुकायाः प्रतिपत्तिः । बन्धनं वासनसंबन्धात् ॥ वत्तमस्य चतुरो जातरूपशकलेनानुसूत्रं गर्मायत्वावभुज्य त्रैद्यं पर्यस्यति ॥ २३॥ उत्तमस्य 'अरातीयोः ' इति । उक्तमणेश्चतस्तः। सुवर्णसम्मर्णि जतुत्वं नीत्वा स्त्रानुलोमं कृत्वा अवभुज्य कुटिलां कृत्वा एकैकां स्रजं त्रिरावेष्टयति पार्श्वे। सर्वतो वेष्टनमायसेन पृथक्त्वेन। एकदातदक्षिणं सुवर्णसूत्रं च। मन्त्रलिङ्गाभ्यां 'फालाज्जा-१० तः ' इति ' उग्नं खिद्रम् ' दित खादिर्याः चिबुकायाः कर्तब्यः ॥ एतिमध्मम् ' इत्युपसमाधाय ॥२४॥ उत्तमस्यान-योपसमाधानमभ्यातानान्ते ॥ तमिमं देवता १० इति वासितमुल्लुप्य ब्रह्मणा तेजसा ११ इति बघ्नाति ॥२५॥ सू-क्तेन संपात्य पुनर्बन्धनकरणिमत्यर्थः। अत एव च पुनर्बध्नातिग्रहणम्। शिरसि बन्धनकरणं 'स मायमिध रोह-तु ' ११ इति लिङ्गात्॥ उत्तमो असि ११ इति मन्त्रोक्तम् ॥२६॥ ' उत्तमो अस्योषधीनां तव वृक्षः 'इत्यस्य यदुक्तं द्रव्यं तन्मयं मणि बध्नाति । कि चोक्तम् । तलाशा सोमश्च ^{१४}। अनयोर्विकल्पः साधनत्वात् । तलाशाऽवळी ^{१५}। पलाशाम्बुकेति केचि-१५ त्। सोमः प्रसिद्धः। एवं पूर्वे तु गणे अपाठः वासनं मा भूत्।। बिक्षतास्ते १६ इति यवमणिम्।। २७।। बध्नातीति शेषः। काण्डमणिग्रहणं सुविरेण स्वस्य प्रवेशनार्थम्। छोममणिसंप्रत्ययश्च १७। असमासात्॥ प्रथमा ह ब्युवास सा १८ इ-त्यष्टक्याया वर्षा सर्वेण सुक्तेन त्रिर्जुहोति ॥२८॥ पूर्वेषां क्रममेदो बध्नातिप्रकरणात् । अष्टकायां भवा अष्ट्-क्या । अष्टक्येति कर्मनाम् कालसंयोगाद् दर्शपूर्णमासवत् । तस्यां गोवंपां जुहोति । त्रिर्जुहोति सर्वेण सुक्तेन । सर्वेणेति विभागो मा भृत् । द्रव्यशेषाद्वचनाच्च वशाशान्तिशेषद्रव्यं १९ निरूद्धपशुवत् । अव्य-२० क्त्चोदनाचोद्तितत्वात् अव्यक्तधर्मत्वं समवत्तस्थालीपाकदर्शनात् । त्रिरित्यानुमती मा भृत् । सर्वस्य होमः द्वितीयानिर्देशात् ॥ समवत्तानां स्थानीपाकस्य ॥ २९ ॥ समवत्तानि हृदयादीनि । तेभ्यो द्विद्वि-

रवद्येत्। एवं त्रिः। स्कतेन होमः। स्थालीपाकः। वद्या निर्दिष्टैव। तस्मादस्या अवदानधर्मेण ' प्रथमा ह

च्द्रवाससेनिविर्वेस्केनभूतश्राष्ट्रकाणेार्षस्थर्मस्करव्यक्रनोदनात्वर्धः सद्दृताुनाव्यपि श्रान्दुतापुत्राद्येनीयनःसंविशति॥सद्देनायुग्यक्तेसद्देनायायुनादेयत्माद्रीपार्केननस्य ताःवर्गास्त्रियत्यकदशः शेषन्द्रदयादीननयस्कृतिदृशात्माद्रतायानिद्शान्॥सर्गाणनदृष्यदेति व्यानि॥ प्रसंगान्।। अस्यासमाङ्गान्तालकाकर्षुणः कर्षरचनाचात्र॥ भागांतेजनारिद्रव्याणानिर्वे *पारिद्*रामीतृभ्यातानास्त्रतुः शृत्यद्रकेनीञ्चनद्ग्रामिनिन्चनात्। श्रारानन् एका एका येत्राज्ञ एमि श्रि पाम्(त्रमीभ्यानाड्नस्कृतास्कृत्परहर्णवामित्र्न्रीयमीनर्माभ्यामेन्नारम्त्रभन्यारं मनपित्र मुपुन्निमान्रकोणिनिपान्नबहिँबी्दसमस्यन्नाभवेतिगंपनारमणेरभीमेकेनद्रभायोजपःकै रीतित्रज्ञानान्द्रीनत्राणानिस्त्रणिद्धान्यः भमेत्रसुद्रन्तुः । अस्वाप्यमानाया अनुवादेनपूर्वारि ता<u>याः यहक्रामिद्रामिनित्यः॥पेल्यः प्रशाबन</u>्द्रत्मंत्रः प्राणात्स्य पस्द्रकृषायाः रीत्रासर्वत्रे वसु दर्यायोजनो अविधाषावद्यापार्न्यदेवात्युङ्गितम्बनः परमावृत्रयकार्यायेग्मन्वपान्त्रपृष्यादि गृहालामानायार्भस्तरणेअभिक्षपुर्वायःगचाष्युत्रायुक्तनामिनसिप्तिमेन्हासीर्गिनग पनितामवराष्ट्राप्त्रप्रदेशे रहुमाहीपतिनाभियाजन्छतानीभेरद्वाष्ट्रिन्। गसहदर्भेणदर्भे गरेने देनयाण् न् उत्पन्नक्तृत्रमुख्यपरद्भेरवद्दिन्य्नत्वमादस्युवद्यापम् भन्तत्वक्तुमस्ख्याण्यप्रभाद्य बोग्यनःसंविद्यानिग्रासम्बन्धायमाविनअने एक्कावी अएकावित्रान्त्राम् प्रविक्षाणगुणिक्यानाते ग ७ महाभूतानीकिनियुक्सिनिशन्गम्हाभूतामीचश्राष्ट्राञ्चारयन्ति । आहाकुत्यागेप्रान्ने : पु नःस्वित्रामहाभूतानिष्टिय्योपस्तिनाव्युराकाद्रामिनाप्ष्यिभै रानासंवे यसंविधित्रत्ययार्थः भर्मे तृमाभानासमुद्र्ययः अस्यन्तित्राक्ष्मेलातृ ॥ प्रवायह्त्यानानिवद्यानाहिभवत्। तिसस् ॥ ७ दतित् वीयार त्यां के विकाल मारा युंजनी नियुग्की गर्के प्रननिति गमी गुयुजनी निय के समूत्या विकास वि र्जानु । मृत्रिम्यनस्कन्नु ॥ सुगृन् ग्रंमिनिद्दः गप्रतननयथार्जाकुरणप्रनृति विस्तारार्थः ॥ **नाग्युजिनिम्जनमूर्वनयोग्यवनिम्यनवभूविमागः स्याह्यनारिराधः परिगलिनिप्रति**कि यामवसंव्यतित्वनीषप्तः॥ धरित्रणसंघारेष्रथम्युनिकेशनीरायुनिनिधनयाकनीर्सिण स्यायुग्युरिप्रयमित्यश्रंदयामीभृत्॥उद्यरंप्रजनियनारंग ७ रहिपृश्वित्यत्तरंग उनरायुग्युरिसका

व्यवास सा ' ' इति त्रिरेवं सूक्तेन । अतश्चाष्टक्या गोर्वशाधर्माः स्युरव्यक्तचोदनात् ॥ सहहुतानाज्यिम-श्रान् हुत्वा पश्चादग्नेविग्यतः संविशति ॥ ३० ॥ सह हुता ये ते सहहुताः धानादयः रथालीपाकेन सह हु-ताः। 'पुमान् स्त्रिया ' इत्येकरोषः। रोषे न हृद्यादीनि नपुंसकिनिर्देशात्। द्वितीयानिर्देशात् सर्वाणि च द्रव्याणि होत-व्यानि । प्रसङ्गात् पुष्टिश्चासाद् गुणात् नाष्टकाकर्मणः । कर्मरचना च । आज्यभागान्ते धानादिद्रव्याणां निर्वा-५ पादि। होमान्तेऽभ्यातानाः। ततः शान्त्युद्केन' अञ्जनं 'वशाम्' ५ इति वचनात्। धाराञ्जनम् १। ' एकाष्टकायै त्वा जुष्टमधिक्षि-पामि 'इति दर्भाभ्यां ताडनं" स्कृतेन । उल्मुकेन परिहरणम् '। शामित्रं नीयमानां 'दर्भाभ्यामन्वारभते' '। अन्वारम्भणं पश्चि-मे । पश्चिमोत्तरकोणे निपातनं'' बहिर्वेदि । समस्यै तन्वा भवेति'' अन्वारम्भणदर्भमेकं निबद्धाया अधः क रोति । प्रजानन्तः '' इति प्राणान्निरुणद्धिः अन्यः । मन्त्रस्तु कर्तुः । आस्थाप्यमानायाः अनुवाकं '' जपन् मारि-ताया 'यद्रशा ' इति होमो^{१५} नित्यः। पत्न्याः प्रक्षालनम्^{र।}। कर्तुर्मन्त्रः। 'प्राणाञ्छन्धस्य देवयज्यायै '^{१९} इति । सर्वत्रैवमु-२० दाहार्या योजना । अवशिष्टा वशायाः पार्श्वदेशे^{१८} न्युन्जति । अतः परमावश्यककार्यार्थे गमनम्^{१८} । वपाश्रपण्यादि गृहीत्वोत्तानाया दर्भस्तरणम् अधिक्षेपणार्थम् । ओषधे त्रायस्वैनमिति स्विधिते मैनं हिंसीरिति व अनन्तरमेव शस्त्रपदानम् "। इदमहमिति नाभियोजनं कृत्वा नाभिदेशं छिनत्ति" सह दभेँण। दर्भखण्डेन यो ग-र्त उत्पन्नस्तस्मिन्नधरदर्भखण्डं निखनति^{ः।} । एवमादि । सर्वे वशाधर्मा भवन्ति । एवं कर्म संस्थाप्य पश्चादग्ने-र्वाग्यतः संविद्यति । अर्थलक्षणं न भाषेत । अत एव च रात्री अष्टका क्रियते । अर्थलक्षणं गुणविधानात् ॥ १५ महाभूतानां कीर्तवन् संजिहीते ॥ ३१ ॥ महाभूतानां च शब्दानुचारयन् निद्रां त्यजित । ओहाक् त्यागे १५ । प्रातर्न पु-नः स्वपेत् । महाभूतानि पृथिव्यापस्तेजो वायुराकाशमिति । षष्टी अभिधानसंबन्धसंबन्धिप्रत्ययार्था । अ-तश्चाभिधानानां समुचयः। अस्य च निशाकर्मत्वात् । पूर्वाह्ने शालानिवेशनादिः भवतीति सिद्धम् ॥ इति तु-तीये द्वितीया कण्डिका ॥ ॐ । सीरा युञ्जन्ति इति युगलाङ्गलं प्रतनोति ॥ १ ॥ सीरा युञ्जन्तीति स्कृतसंप्रत्ययोऽविशेषनि-र्देशात् । सेनाग्निमन्थनस्क्तवत् ' । युगलाङ्गलमिति द्वन्द्वः । प्रतननं यथादेशकरणम् । तनोतिर्विस्तारार्थः । २० सीरा युजन्तीति योजनप्रतननयोरावर्तने मन्धनवद्विभागः स्याद् वचनविरोधः 'पारं गत्वा ' हित् च । प्रतीकिकः या मन्त्रसंबन्धे सति वचनोपपत्तेः ॥ दक्षिणनुष्टारं प्रथम युनिन्त ॥ २ ॥ सीरा युक्षन्तीत्यनया कर्ता दक्षिण-स्यां युगधुरि । प्रथमित्यर्धं द्वयोमां भूत् । उष्टारं प्रजनियतारम् ॥ एहि पूर्णकेत्युत्तरम् ॥ ३ ॥ उत्तरस्यां युगधुरि सेक्ता-

रमन्णिक्ष्यां कर्रानकलक् निवायद्यासाराष्ट्रीस्युक्तृक्षेत्र्यान्त्रसीरावियुणानना वीवियनयाक्षेका प्तृतः की नो बार्यन्त्रान्की नाका किष्यन्। ने प्रनित्ते संस्कृति गर्थ अभिनापाद्य कर्यमा सुपानतु सहस्य ति । यथामहरूपान्यमयस्म बहुपुर्वाम्तिकविति । वननकुत्रीहलस्मीपृथानय्ति॥ धर्याननि वान्गं इत्वम संत्रगुष्यनामिन्यतिमभीने॥ बुसीफाल कर्षुर् भवेदानी त्यर्ष्-गप्रपूर्विमिनोनः प्रश्न णार्यः ॥ अपरताः अतिषादस्य प्रयोग्नेहत्यस्विति गर्यन्तमेत्रण प्रान्तमे प्रयोग्ने स्वती वष्ट्यात्रणे स्वाप्ति । पार्तप्रकारकाः गर्वस्त्वास्विति ग्वेगने प्रवास्ति स्वाप्ति स्थाप्ता स्वाप्ति । क्तपॅरवनान्था नेसन्स्थपार्गत्कात्वरचनेभण्यत्रम्थारगत्ग्राप्यभागपत्त्रम्थारम्यस्य सम्बद्धानस्य स्वास्य नुष्युः प्रयक्षां तृहस्य ताबनुष्युं बस्पान्या वेत्रात्तं समापं गारे गति तुन चनातृ गरी ते वेद्रामहित्यास्य त्रप यंगीननरामहेत्वत्यानर्भयत्वत्यत्रयहणात्यत्र्यस्णात्यान्। धन्तर्यः ग्रीतोः प्राची मैम्येनिक्नाणी नी नी वरनः निमान्त्रानाः प्राद्यपाः जानयमिक्षकाननारानम् नेक्षकाः प्रयानयनीहरूनेक्नान्। क्रूयणीर्ना चड्चार्यात्॥क्रभिन्धंतुनिष्य्यतानुह्रथान्यव्यात्षात्र्यमञ्जनमारयान्। गर्यान्यित्यानि बूस्देकर्त्तप्रस्यक् ल्यान्य्नार्थम् मयुनीत्मः सविवार्थाण्यानि वराम्हेलेखान तुषिनान् रस्वन् मानात् प्रोहाद्रोने इयजेन की नव्या महेले का परिश्व मेलान भाषाप्रसेमें पर्ये प्रश् अवर्षः गर्दरमाहियागसे व्यान्यान भाषा होता है जान सीना चरमान भारति सीनान् परिश्वे ने इयु ने ने यु जु हुः सीनान् र स्मिन् प्रारोहों से नहीं स्थान ने इस योग प्रसिद्धिया गरीना न यात्।तृपाकुप्शिकननत्रेणनेबुतानाप्रदेशम्यान्याकुप्शिकनत्रेणनेबुतानाप्रदेशम्यानक्ता नाभिष्ययुग्रमञ्जूनस्यहूणेनुरुकुकुपानसामध्यनाप्यानान्ग् बरकीपर्यकम्त्रानुर्यान्ग ऋषमान्[नपयोधीयमेवाःसी्रासुँजैनी[न्सक्त्रक्रणान्गृत्रस्नहोम्स्यान्ग्रप्रक्रियांनरोया न्यन्धर्मेष्ववृद्द्यात्॥ व्यक्तवारनाथमी विनीपाँद्ये ॥ अ अधिनी स्मार्नापाँक्तये नृत्रित नान्य विश्वः । एक्नेत्रित्रयायाविष्भेदात्। अभ्यात्। नाय्वस्त्रमकरणात्। ७ सीनायासपातानानि यान्।।तस्यायुनं रस्यासीनायां संपानानानयनि गर्मपाने बिपस्तु युन्देतुत्वान्।।पान्यानानास् स्तरेरनुलान्॥ ७ उरपात्र उत्रान्॥ उदपात्र मन्यसार नतान्॥ अञ्चल दिवामने धायसे स्वाणार विवास वदपात्र प्रसिष्ण बाष्णाणि विरुद्ध विवास विव

रमेव। 'पिह पूर्णक 'इति कल्पजः। ततो येऽन्ये सीरिणः स्युस्तान् प्रेष्यति 'युनक्त सीरा वि युगा तनोत' 'इत्यनया कर्षकान् ॥ ततः । कीनाशा इतरान् ॥ ४ ॥ कीनाशाः ऋषीवलाः । ते युञ्जते प्रवर्तयन्ते ॥ 'बिश्वना फालं कल्पयतामुपावतु बृहस्पतिः यथासद् बहुधान्यमयक्षमं बहुपूरुषम् ' इति फालमितकर्षति ॥ ५ ॥ अनेन कुर्शी हलसमीप आनयति ॥ 'इरावानसि धार्तराष्ट्रे तव मे सत्त्रे राध्यताम् 'इति प्रतिमिनीते ॥ ६ ॥ कुर्शी फालापूरके प्रवेश्यूवतित्यूर्थः । प्रतिपूर्वो मिनोतिः प्रक्षेप-

णार्थः ॥ अपहताः प्रतिष्ठा इत्यपूर्पः प्रतिहत्य कृषिति ॥ ७ ॥ अनेन मन्त्रेण फालमपूर्पः सर्वतो वेष्टयति । अपू-पाः घृतपक्वमण्डकाः । एवं कृत्वा कृषिति । ' लाङ्गलं पवीरवत् ' दृत्येवमादयो मन्त्रा अत्र प्रयोक्तव्याः प्रधानत्वात् । कृषिदेवता । तथा च 'स्कृतस्य पारंगत्वा 'इति वचनम् ॥ सुक्तस्य पारंगत्वा प्रयच्छिति ॥ ८ ॥ उपर्युक्तस्य शेषस्य स्कृत-स्यान्तं गत्वा कर्ता कर्ष-

केभ्यः प्रयच्छति हरुम् । तावत्स्वयं कृषति यावत्स्कृतं न समाप्तम् । पारं गत्वेति वचनात् । ' सीते वन्दामहे त्वा' ' इत्यस्या ु अत्र प्रयोगा-

र्थे 'सीते वन्दामहे त्वेत्यावर्तयित्वा ' इत्यत्रा अहणादन्यत्र अहणं ' स्यात् ॥ तिन्नः सीताः प्राचीगंमयन्ति कत्याणीवांचो वदन्तः॥९॥ तिन्नः सीताः प्राचीगंमयन्ति कत्याणीवांचो वदन्तः॥९॥ तिन्नः सीताः प्राग्नयम्त आनयन्ति कर्षकाः। नेतारो गावः। तान् कर्षकाः प्रयोजयन्तीति हेतुकर्तृकत्वात्'। कल्याणीर्वा च उच्चारयन्ति । अभिवर्षतु, निष्पद्यतां बहुधान्यं, भूयादारोग्यमित्येवमादयो वाचः । प्राचीरित्यनि-वृत्त्य देशे उत्क्षितस्य फालस्यानयनार्थे गमयन्ति । अतः सलिलार्थम् ॥ सीते वन्दामहे त्वा इत्याव-र्तियत्वोत्तरित्मन् सीतान्ते पुरोडाशेनेन्द्रं यजते ॥१०॥ ' सीते वन्दामहे त्वा ' एका अविधिकर्मत्वात् । आवर्त्य मन्त्रपूर्वे प्रयु-ज्येत्यर्थः। इतरथा हि यागसंबन्धः स्यात् । आवृत्तो हि चोत्तरः सीतान्तः स्यात् । उत्तरस्मिन् सीतान्ते पुरोडाशे-

१५ नेन्द्रं यजते । य उत्तरः सीतान्तस्तस्मिन् पुरोडाशेन हविषा इन्द्रं यजते । इन्द्राय यागं कुर्यादित्यर्थः । सीतान्ते पाकयिक्षकेन तन्त्रेण तण्डुलानां पेषणम् । अर्थात् न कपा-

लाघिश्रयणे मन्त्रः । तत्र चरुत्रहणे तु एककपालसामर्थ्यनोपधानात् । उदकोपसेकमन्त्रस्तु स्यात् क्रममात्रविपर्ययात् । होममन्त्रः 'सीरा युञ्जन्ति ''इति । स्कृतं प्रकरणात् । प्रत्यृचं होमः 'स्यात् । 'पूर्वाधोद्य '' अवदाया-वदानधर्मेण जुहुयात् । ब्यक्तचोदना धर्मा निर्वापादौ ॥ अध्विनौ स्यालीपाकेन ॥११॥ यजत इति वाक्य-

२० होषः । एकतन्त्रिक्रियाया विधिमेदात् । अभ्यातानार्थे च स्कृतं प्रकरणात् ॥ सीतायां संपातानान-यति ॥१२॥ तस्यामुत्तरस्यां सीतायां संपातानानयति । संपातेष्विप स्कृतमुक्तहेतुत्वात् । अभ्यातानास्तु स्कृतहेतुत्वात् ॥ उदपात्र उत्तरान् ॥१३ ॥ उदपात्रमन्यत् प्रकृतत्वात् ॥ शष्पहविषामवद्याय ॥१४ ॥ श-ष्याणां हविषां च उदपात्रे प्रक्षित्य । शष्पाणि विरुद्धं वीजम् । हवीषि हुतशिष्टानि । आज्यस्यापि

*प्रह्*णंबहुचुनस्द्रुपाच्चचन्त्वान्! अवयवस्त्रस्यु २ चश्चित्वणान् ॥सम्नदानवन् <u>भ</u>सेर्वचाहिन् चापि तियेषागुरु स्वैमन्ति।। स्वेहतैन सालयोग्। नेनारप्त्रण नालाहिन जुन्न बेना वस्य केमेपार्ट पुरुतिग्रापुननसारस्पुरुषुसाभनत्वान्गसूनुप्रहणयाुगार्सप्रत्यार्थेग्रञ्जनस्पानानान्य ति। नेतिबार्कशारयंत् पत्ने। एक्सक्सोमी निगकार यितास्पत्। त्रेगे देशान् संत्रिये उसे होत्ये भारयोत् पारयत् पत्तास्वामिना प्रस्पप्छिति। ज्ञास्यम् सेवंसंपानानानयनुकालस्वत्ते। अनक्ते तानू गर्यस्या इडन्न्ने १० भक्त था गिन्यत्यारं गण्यस्या यह से वयसारोत्ते षः॥पृत्रमद्भिनाः। श्रीविषाराष्मिति।। पित्रापितिएछिनि।। विष्यापार्वितिमुखन्नेने निर्वेशिक्षेत्रे मार्तानम्बन्धम्भूकानितान् वित्भूतियुण्यमापुर्वज्ञम्नाधीमिन्। प्रवासिन्सर्वे विज्ञानेग्**ञ्डनरीतम्यमायानिवपत्तात्राम्यमायामानायानार पारय**नितार्श्वापयान्त्रीय नरिस्तृत्देशम्त्रीतरेउतरस्यकानातृत्यागार्कुतत्रनन्तकानुतातृ॥अन्निनीस्बादीापाके न्यनिवीस्थितिवायः गण्बुस्यायिनियभेदार् विस्तृत्य छण्भ्यन्यान्र फालं प्रान्यायाजनाय निस्थानि॥ उन्स्यावमध्युन्यनेन्त्रेतरसंपादिसंन्छनेना देखेनेयराया जन्मनिता तद्रथे स्छापयत्यतर फार्चन्नातृंगफास्मृतिक्षेतिन्त्रफाराश्रदकर**हकुसाआ्याजन्येआस्काप्य**ित्।तेदुकपाने (इति यह्नियेदायान्त्रम्विन्।याननहलस्यू फाल्यालुः (क्रिफ्ल्यन्यू फाल्यन्यू वनदर्थम्<mark>या</mark>नन्त्रेय ति॥नाद्येवचननाद्रादेखापहारबुदुन्दत्यसूयंगअन्य**माद्दे**ह्कान्येगक्सीनाद्वीरःसुदर्भानासीर्य त्यम्ब्रुक्मयुस्यंतुस्यान्॥नान्भ्युस्तिद्विन्नान्॥प्रसादुंबरःप्रियरितिप्रसिक्षः॥प्रियरी कार्ण वीश्वमुस्मकार्यान्योनषुदभेषुताश्वमसा्स्वीक्त्री नैकेक्तिसन्सनस्थापयाना विषुरसानिव जुनिक इन्त्रीनित्र सुरुरां डाजानू **कलां १७ रमना** ना दक्षिण त्राच्यन मध्ये मरुरा डाजान वर्तर गसी ना तिर्विभित्रमुखक्ति वस्यित्रीयः॥अभिमुखित्रियान् अनारम्यवादान्। ७ दर्भान्त्रस्य वस्ति वर्षितायुनमसमुदर्भान्छापुनास्छान्द्रभानूत्रनायां कुष्टिकाक्तानमसानाउपरिकरानिगयन मस्यपिवनद्रव्ये गसंवपित्नम् सन्धानसारा नुसाना त्रारः सनया मन्धि गर्वन सीना मधु नासमके निवानं समस्व वपनात्वपरे ॥ ७ साक्तपविषया कि तिराप्य पुण्युक्त व वेगिनि नाया प्रानि । सा ग्रहणम् । बहुत्वश्चतेः । उद्पात्रं प्रकृतत्वात् । अवयवसंप्रत्ययः षष्ठीश्रवणात् । समवदानवत् ' 'सर्वेषां हविषाम् ' दित्त वधा ।। सर्वमनित ॥१५॥ 'सर्वे हळं प्रक्षाळयित तेनोद्गात्रेण नालोडितेन ' अत्रभवन्तो वत्सरामेपादाः पर्यन्ति । अञ्जनं सीरस्य कृषिसाधनत्वात् । सर्वप्रहणं युगादिसंप्रत्ययार्थम् ॥ यत्र संपातानानय- ति ततो लोष्टं वारयन्तं पत्नी पृच्छत्यकृक्षतेति ॥१६॥ कारयिता । संपातिताद् देशात् मृत्पिण्डं गृहीत्वा धारयित । धारयन्तं पत्नी 'स्वामिनी यञ्चस्य पृच्छति 'अकृक्षत' इति । एवं संपातानामानयनकाले प्वतत् । धारयति । पुज्यस्य स्याद् बहुवचनम् '॥ अकृक्षामिति ॥१७॥ पतिः प्रत्याह । 'अकृक्षाम ' इत्येवम् । प्रत्याहेति शे-

ामककृत्वात् । पूर्वस्य स्थाप् बहुवयमम् ॥ नक्याताः । राज्याताः प्राप्तः । प्रश्नसद्भावात् ॥ किमाहार्षीरिति ॥१८॥ पत्नी पति पृच्छिति । कियोगात् प्रतिप्रश्नवचनाच पत्न्याश्चैव पृ-च्छा प्रतिप्रश्नश्च पत्युक्षातत्वात् ॥ वित्ति भूति पुष्टि प्रजां पश्नमभावमिति ॥१९॥ प्रतिप्रश्नः । वित्तिवैदार्थे-विज्ञानम् ॥ उत्तरतो मध्यमायां निवपति ॥२०॥ मध्यमायां सीतायां लोष्टं धारयति । आस्थाप्यति उ-

- तरिसम् देशे । अत्रोत्तरं उत्तरस्य कालान्तरयोगात् एकतन्त्रं न चैककालत्वात् 'अश्विनौ स्थालीपाकेन ' पं यजत इति वाक्यशेषः । एकयोगाद् विधिमेदो हिविभेदात् ।। अभ्यज्योत्तरकालं प्रातरायोजनाय
  तिद्धाति ॥२१॥ उत्तरफालमभ्यज्य तेनोत्तरसंपातसंस्कृतेनोदकेन यदाऽऽयोजनं भविता तद्र्थं स्थापयत्युत्तरफालवचनात् 'फालमतिक्षति ' तत्र फालापूरकः । इह कुशी । आयोजनार्थमास्थापयित तदुदकम् । प्रातद्वितीयेऽहिन यदाऽऽयोजनं भवित तदाऽऽयोजनं हलयुगफालयोक्त्ररिमफालोत्तरफालानामेव । तद्र्थमायोजनाये१५ ति ताद्रथ्यं वचनम् "। नाशदोषापहारेषु पुनकत्पत्त्यर्थम् । अन्यच द्वैयहकाल्यम् द ॥ सीताशिरःसु दर्शानास्तीर्य । इ-
  - ति तादथ्य वचनम् । नाशदाषापहारषु पुनरुत्पत्त्यथम् । अन्यस्य द्वयहकाल्यम् ॥ सातासरायु दमानास्ताय । इन् त्यमन्त्रकम् । अभ्युक्षणं तु स्यात् । 'नानभ्युक्षितम् ' इति वचनात् । ज्ञक्षोदुम्बरस्य । पिप्परीति प्रसिद्धः । पिप्पयोः काष्ठात् । त्रींश्त्रीश्वमसान्निदधाति ॥ २२ ॥ कारयिता । तेषु द्रमेषु तांश्चमसान् त्रीन् त्रीनेकेकस्मिन् इत्वा स्थापयति । त्रिषु रसान् , त्रि-

षु विरुद्धकानि, त्रिषु पुरोडाशान् कृत्वा ॥ रसवतो दक्षिणे शष्पवतो मध्यमे पुरोडाशवत उत्तरे ॥ २३ ॥ सीता-शिरःस्विति प्रत्येकं वाक्यशेषः । अभिमन्त्र्य निधानमनारभ्यवादात् ॥ दर्भान् प्रत्यवभुज्य सं-

२० वर्गत ॥२४॥ ये चमसेषु दर्भा आस्थापितास्तान् दर्भान् प्रतीपान् कुटिलान् कृत्वा चमसानामुपरि करोति । ये च-मसेऽपिबन्त इत्यर्थः । संवपित चमसस्थान् रसादीन् सीताशिरःसु । तथा मन्त्रलिङ्गं ' घृतेन सीता मधु-ना समक्त ' ' इति । बीजं समस्तं वपित इत्यपरे ॥ साल्पवत्से शक्वत्यिष्टान् गृग्नुलुलवणेऽतिनीयाश्नाति ॥२५॥ स-

कप्तत्यायाः मान्द्रहां **इ** इतिरान्त्रसिष्ययुणुक्षवणान् मिलाषा विश्वाचिश्वाचे विविक्तिनसीर्क्त्या या।त्राक्षु अनुदुन्मु पर्भमनुद्दा नहन् भन~~्यन नक्ष्मणन्त्र भर्मासान् रत्नार्भमा~~ पर्यहणेनिके निकमार्थं॥ ७ क्रींडाकुमाच्यन्नीया यायन्तीयाक्रीडकाण्य अप्यस्त्रीरितिकर्णाद्याने देलेशिक्षे द्रिनवाष्ट्रनचीक्राडितकापत्रीणिद्दरीत्रातिमध्यम्पस्राद्रीयप्परिवृष्ट्यूराडि।पत्यसुक्रानिम जन्यस्कृत्युक्मवस्युनस्यफूबस्याविक्वियान्यस्य**राष्ट्रस्य पुर्णामन्ययः गन्यातृका धार्**भा**रीमिविक्वि**के कतृ कुर्या। धक्रका तक्ति व व राज्या । तुरहिष्या ने पुष्टा ने **व प्रान्य प्रमुख स्थाप । व व व व व व व व व व व व** व *जाक्कानवार्यन्तानु*उत्रसन्नानुगन्नान्त्रम्यमध्यानुगन्द्रन्त्रीन्तर्वविष्ट्रास्त्रम्यम्याद्यपाद ः ग्रहृदव्हानः जास्त्राज्ययाणुरंगानुष्जाशस्यमध्यमपग्रक्ताहर्षे गस्वना बृहाक्तागुष्युद्क ब्रुगपान्यरात्राषुक्तरान्गकाष्टागार्यल्पञ्चनुपत्नाक्टपन्युदया**-पत्नकानादानामयुत्रयादिनी** यानिरंगानुभवाबायाज्यसमासकरणसङ्बायभगुविष्ट्यान्यतिस्कृत्यननान्भसायुक्षंजने भाग्यमीलासायप्रारंजन॥बहुन्जन्मानच्याचन्गर्भुजाब्रहणभप्रानभाजनमुभ्यासायग्रहा त्यावपतित्रेषमानुष्णणनादधिककोष्टागारपुर्यान् नयत्। बहुनन् नमत्यावपुन गृष्याव वन समित । <u>्ञाभक्तयात्रम्यावद्वकः प्रयक्षः स्वयवः प्रयान्पन्। रनप्रयेगण्नार्गि॥ ७ चतुम्यूप्रामस्यानप्</u> न्तुमवयतेक्ताएकवन्नावृष्ण्वस्यसम्यासावुमत्रयते॥ एभयन्तानभसस्यात्। रातव्नन्। व त्र्योगः॥७ मेत्रीस्यान्टनकारोभाषानाप्यनि एसत्रीस्यात्रमानप्यक्ताक्र्रोनाप्यसारानि वृप १तेगष्टहपानः ब्रावापयस्यन्यः भाग्यभस्यः व्यापननमत्रः ब्रोद्भितस्वलादियानसुरस्यन् वर्षापृनीस्री सायञ्जनद्रयबाधूननः स्कृतिक्रणलान्। अध्यागान्दिनगाभागायनाः प्रत्कातकानगामर व्यामाग्छन्।स्त्राणान्तनस्ष्ट्रसम्बुस्म्त्रप्रयाग्न्॥प्रत्यस्निन्त्रस्नास्यस्यस्य नातृग्रेष्ट्रासम्बद्धम्पारस्यद्रायञ्चाहरानगमान्दिनगयनाननगरन्बद्दन्तासयाग्रिञ्ज हात्रिष्यागश्चात्रसंस्थासन्भाष्यःगद्दाम्याद्दाभ्याहाम्यत्मभाषान्यत्रयात्वभने च्यानेण म्हेनीनुवच्नानुगण्यनावनीशित्रभूनिष्टमान्। अनुमंत्रयने गण्यस्यागण्यनीरनयाचानुमंत्र येते॥पूर्वप्रतिसतेगुरस्ययेःगण् क्रकीप्रवाद्युनाद्वारयानाम्यास्प्रान्वसामयेचासर्हवसा भिनिम्बोत्ते॥वर्कीबार्याः प्रवरंतिनाः दकीप्रवादाः सासाकर्मान्यने ॥काः स्वाः स्युर्यर्थ।

रूपवत्साया दुग्धे आनडुहाञ्छक्रतित्पण्डान् प्रक्षिप्य गुग्गुलु लवणं च प्रक्षिप्याश्चाति । 'सीरा युञ्जन्ति ' ' इति सक्तेन संस्कृत्या-

श्नाति ॥ अनङ्क्षांपदम् ॥२६॥ अनङ्वाहो बहवो भवन्त्यनेन कर्मणेति । तन्त्रमेदः फिलान्तरत्वात् । सांपद्ग्रहणं निर्श्वः तिकर्मार्थम् ॥ कौशिकभाष्ये तृतीयाध्या तृतीयाये कण्डिका ॥ ॐ । पयस्वतीः रहित स्कातिकरणम् ॥ १ ॥ शान्तफलिशला-कृतिलोष्टवल्मीकराशिवापं त्रीणि कृदीप्रान्तानि मध्यमपलाशे दर्भण परिवेष्टच राशिपल्येष करोति ॥ २ ॥

- अस्य स्कतस्य कर्म वक्ष्यते । अस्य फलं स्फातिकरणम्। धान्यस्य वृद्धिकरणिमत्यर्थः स्फातिः कयोः । आह-परिमितकाल-कर्तृकाधिककालकर्तृकयोरास्फातिः । इह विधानं पुष्टिविशेषत्वात् । तत् कर्म । अश्वत्थस्य फलं, शक्लः, आकृतिलोष्टः, वल्मीके उत्सृष्टः वल्मीकराशिः तस्य मध्यात् चण्डवल्मीकराशिवापः । देशसामान्याद् वापप्रह-णम् । द्वन्द्व एकवद्भावः । क्र्याः त्रीण्यग्राणि । पतानि पलाशस्य मध्यमे पर्णे क्रत्वा दर्भेण सर्वतो वेष्टयित्वा गन्धपुटक-वत् धान्यराशिषु करोति कोष्ठागारे पल्येषु च । पल्याः कटपल्यादयः । अश्वत्थफलादीनां समुचयः । द्विती-
- १० यानिर्देशात् । क्र्या असमासकरणं संख्यार्थम् । राशिपल्यनिधाने स्कृतं प्रधानत्वात् ॥ प्रतिसायं भुञ्जते ॥ ३॥ धान्यं मित्वा प्रतिसायं भुञ्जते । बहुव वनमतिष्याद्यर्थम् । भुजोऽनवने । प्रतिग्रहणं भोजनाभ्यासार्थम् ॥ प्रत्यावपन्ति शेषम् ॥ ४॥ मानुषगणनाद्धिकं कोष्ठागारेषु प्रतिनयेरन् । बहुवचनं प्रत्यावपतेरिनयतकर्त्रर्थम् ॥ आ भक्तयातनात् ॥ ५॥ यावद् भक्तप्रयतः । तदत्र प्रत्यावपनादि न प्रथम एवाहिन ॥ अनुमन्त्रयते ॥ ६ ॥ प्रत्यावपने नेऽनुमन्त्रयते कर्ता एकवचनात् । अतश्च प्रत्यहमभ्यासोऽनुमन्त्रयतेः ॥ अयं नो नभसस्पतिः । इति । हतिवचनात् मन्त्रपतिः । एवो न्त्रप्रयोगः। पल्येऽस्मानं संप्रोक्ष्यान्वृचं काशोनोप्यावापयित ॥ ७ ॥ संप्रोक्ष्याक्मानं पल्ये कृत्वा काशीनोप्य मुष्टीन् आवपन
  - न्त्रप्रयोगः। पत्यव्यान् संत्राद्यान्व्य काशानायावापयात ॥ ७॥ सप्राक्ष्याद्मान पत्य कृत्वा काशीनोप्य सुष्टीन् आवप-ति गृहपतिः। आवापयत्यनेन धान्यं सुष्टिम्। आवापने न मन्त्रः। लोकिकत्वाद् विधानम्। सुष्टिधान्यं आवापनार्थम्। 'प्रतिसायं सुञ्जते ' इत्येव । आद्यूनतः ' स्फातिकरणत्वात् ॥ वा गाव ' इति गा बायतीः प्रत्युत्तिष्ठति ॥ ८॥ अट-व्या आगछन्तीः। स्त्रीणां चैतत् पुष्टिकमं न पुंसां मन्त्रप्रयोगात्। प्रत्युत्थानं च पूजावृद्धिः। प्रत्युत्थानवच-नात् ॥ प्रावृषि प्रवम्वारत्येन्द्राय त्रिजुंहोति ॥ ९॥ प्रावृषीति यज्ञतिचोदितवत् देवतासंयोगाज्जु-
  - २० होतिप्रयोगाञ्च । त्रिः संख्यासंबन्धार्थः । द्वाभ्यां होभः । उत्तमाया "अन्यत्र योगात् "क्वचिच "सर्वेण स्कतेन "इति वचनात् ॥ प्रजावतीः "इति प्रतिष्ठमाना अनुमन्त्रयते ॥१०॥ अटब्यां गच्छन्तीरनयची नुमन्त्र-यते । पूर्वं प्रतिष्ठन्ते गाव इत्यर्थः ॥ कर्कीप्रवादानां द्वादशदाम्न्यां संपातवत्यामयं घास इह वत्साम् १० इति मन्त्रोक्तम् ॥११॥ कर्कीशब्दं याः प्रवदन्ति ताः कर्कीप्रवादाः । तासां कर्मोच्यते । कास्ताः । 'सूर्यस्य रङ्मी-

<u> नियम्मायाद्वारम्मान्यस्यान्त्यन्योभ्मासाद्वार्श्वानुस्याद्वारद्वानाम्यास्यातृनस्टनायु</u> मेन इने न न करो निकिनो ते ॥ **जयुंचारी अयुंब्र**ने निगरी ने गाँके ना ने तम्यूंची साथुंब्रन र निष् देश्यामपारानेगरहवत्सान्य**वधीमरनिपा**रनवत्त्वक्रावेथनुप्रवाक्तवच्नानुभवत्त्रस्यस्यः पृश्ची निर्देशात्।।नरावातुयहणे।।चासदानन्स्विभनय्।^{-अष्}त्रमेतात्।७० यस्नक्रीनुस्यमापर् गरयेक् वस्त्रवाम् राग्याभने क्रीचार् गमात्रणवृत्कातातृ रते ऋति के तिकु मेतिक मेस्मान्। व करणिहनप्रेसकी नहें बास्यानू भागपूजुनना हिन्तू ग्रंथ निसंक्रिश मधीकर्णना भिः भणहें का ती युक्तस्यान्यक्तिक्षान्। दुल्लायुपार्ह्तानष्टात् एतन् सन्कार्शामाधार्यात् भूपान्स मिर्यम्त्रार्थत्ः » ध्यत्वेनश्रकामोजपरिह्ताम्युनाप्रीनुत्य्न्तित्रायुपर्यस्यगूपर्यत्याना <u>ष्ट्यनेमोनमन्</u>रियागन्। इत्यथः ॥ सुन् ग्रुबबनानाष्टनामा सबन् मधुनात्रिव्यन्त्रिकासुस **निर्मित्राः नियः स्**मिथ्ञार्श्नानिगप्रकर्णान्। ऋथ्यं चस्यसूकस्यातुकुत्वानुं ॥ क श्चिन्द्रेनर्गृनानां कर्मविथानयह गमा युह्णा दिव्यस्याः परिभाषां यो अप्रकृतिर्थे ॥ इमे। ब्र **प्रित्सक्षेत्रम**्निएनदपिनश्रहणे<u>निहेंग्</u>यनिनेहेनेष्ठिकारी प्रजीवनान्॥ ७उत्तापुनर्रानन्येष्टपु त्यवृद्धद्रान्। प्रवित्यवद्रयद्राव्दे एहाऋषाप्रयागुरुत्यात्। मुत्रुणाहूयुन्यादवृद्गानद्भवित **१भवानयन्। श्रानकारणः सापदं इस्ताज्यहा एड्डला प्रवनकानि अने विवन्**यानिय **नशानर्गस्तोराथनफुगयात्मनपुलात्महमुत्रणात्रुनहिपान्वदनववूः)१७ प्रधेमक्षेनेत्या**ई पाणिरमसन्तात्रयुष्ठत्भिष्नुयाचीपानायुत्रयुष्ठीत्भम्त्रायुत्तात्ता लेष्यपरिक्रिभागगः विभ क्वैषितुः प्रत्रास्क्वित्भजर त्र्नित्र सिमातुक्वैतिना चूक्वित्वा वित्यक्वया द्रात्य वसाताव **नः प्रचल्ययम् वृज्ञिन्। रहामात्यन ज्ञात्वामयकानगषाद्रपाणि । भ्रत्वात्रसान्यपाणिमि त्यवैः**गनुमैथनान्द्रासयागान्॥ ७ शानुद्रास्ययापन्तिभागम्पारुत्यत्रगतप्रहण्यद्रास्यप्रथा नानुभक्राने रक्षत्राख्याग्यारिभागने त्वाप्रयङ्ती नुसर्वे प्रभागकरणे गुरूप्रत्यिप रिहर्तेति॥प्रशिप्रति**नभागि।भत्रकथनमेत्रः**प्रतिपक्षित्वानू॥अपाकरणायोहिजारवीप्र

न् '' इत्येवमाद्याः । द्वादश दामानि यस्या वत्सतर्याः सा द्वादशदाम्नी । तस्यां द्वादशदाम्न्यां संपातसंस्कृतायां य-न्मन्त्र उक्तं तत् करोति । किं चोक्तम्- 'अयं घासो अयं वजः ' इति । किं च नोक्तम्- 'अयं घास इह वत्साम् ' इति । पा-देन घासप्रदानम् । 'इह वत्सां नि बध्नीमः ' इति पादेन वत्सबन्धनं मन्त्रोक्तव चनात् । ऋग्विकल्पः षष्ठी-निर्देशात् । न चानुमन्त्रणम् । घासदानवत्सबन्धनयोः शेषकर्मत्वात् ॥ यस्ते शोकाय इति वस्त्रसापदी ॥ १२ ॥

इयमृक् वस्त्रलाभफला । अतश्चोचारणमात्रेणैव वस्रोत्पत्तिः । अतश्च निर्क्षतिकर्मसमानाधि-करणत्वादिह नपुंसकनिर्देशः स्यान्मेधाजननादिवत् । तिन्नः कृदोमयोरूर्णनाभिकुलायपरिहिता अन्वक्ता आदधाति ॥१३॥ गृहकोली-यकः तस्यावासकः ऊर्णनाभिकुलायः । तेन परिहिता वेष्टिता घृतेन अन्वक्ताः प्रलिप्ता आदधाति । प्रतिस-मिधं मन्त्रावृत्तिः ॥ अत्यन्तेषीका मौञ्जपरिहिता मधुना प्रलिप्य विक्क्षेषु पर्यस्य ॥ १४ ॥ अन्तमतीत्य गताः अत्यन्ताः । इषीका अतीत्य गता इत्यर्थः । मुक्षशकलेनात्रेष्टिताः । माक्षिकेन मधुना प्रलिप्य चिक्कशेषु स-

१० वितः प्रक्षिताः तिस्रः समिधः। आद्धातीति प्रकरणात्। ऋधङ्गन्त्रस्य स्कतस्यानृक्तत्वात्। क मीण तदन्तर्गतानां कर्मणां विधानं 'ग्रहणमा ग्रहणात्' 'इत्यस्याः परिभाषाया अप्रवृत्त्यर्थम् । 'इमा ब्र-ह्य इति स्वस्रे । अयम्' 'इति एतदिष न ग्रहणम् । पतिवेदनेषु अधिकारोपजीवनात् ॥ उत् पुत्र' इति ज्येष्ठं पु-त्रमवसाययित ॥ १५ ॥ 'उत पुत्र ' इति ज्येष्ठं पुत्रं पिता अवसानं कारयित । अवसानं गृहम् । विभक्तमवसायय-ति अवस्यतिशब्दात् । असति अवस्यतिशब्दे गृहिकयात्रयोगकृत्यं स्यात् । मन्त्रेणाहृय ब्रुयात्-'अवसानं कुष्ठ ' इति

१५ प्रयोजयेत् ॥ भितशरणः सापदं कुस्ते ॥ १६ ॥ उचेष्ठो गृहं कृत्वा अत्रैव वेदमनि अ-वसानसंस्कारार्थे न फलाय आत्मनेपदात् । सह मन्त्रेण विवाहे पतिवेदनवत् '' ॥ अधंमधेन् ' इत्यादं-पाणी रसं ज्ञात्वा प्रयन्त्रित ॥ १७ ॥ अनयर्वा धनाधे प्रयच्छित । मन्त्रार्थे ज्ञात्वा । अथ परिक्रिक्षा भागस्मृतिः । 'ऊर्च्च पितुः पुत्रा रिक्थं भजेरन् । निवृत्ते रज्ञसि मातुर्जीविति चेच्छिति ' '' । जीविति यदच्छिया द्रामीत्येवं ज्ञात्वा । त-तः प्रयच्छत्यर्थे मन्त्रिङ्गात् । आर्द्रपाणिर्भृत्वा प्रक्षाच्य पाणी इ-

२० त्यर्थः । न 'मन्थोदनी ^{१११} । अंशसंयोगात् ॥ शान्तशाखया प्राग्गागमगङ्कत्य ॥ १८ ॥ शान्तग्रहणमंशस्य प्रधान्तत्वात् । शान्तवृक्षशाखयां प्राग्विग्भागं नीत्वा प्रयच्छतीति संबन्धः । अपाकरणम् ॥ प्रत्यग्नि प² रत्वृतित ॥ १९ ॥ अग्नि प्रति बध्नाति । अत्र कथं न मन्त्रः । प्रतिपत्तित्वात् । अपाकरणार्था हि शाखा । प्र-

न्यपिर्परिस्तर्ने।'तिनिभकाषासीयार्कार्येत्रित्राखेन्बश्चानिभक्षास्त्रास्त्रस्यः प्रसन्तान्ष त्रनिपद्यनुञ्च॥७ नम्यामानाऱ्यायानुन्नः,त्रादेशमात्रीरादधानिगनस्याः,शास्त्रायाः,सा<u>मुप</u> सिक्य समिप् : इता माद्यानि॥प्रकृतनंभेत्रेणनिभक्तो चुस् भवात्रसम्भिप्रहणान्॥ बस्त् सीपुरीवराष्ट्रिः गर्नुनरायाम्मावास्यायाग्यः नेजन्मित्रसत्राज्ञनी गर्सास्तृत्या त्रास् नर्रानुरमप्रादाने)॥रसारुपसिन्यस्याहिन्यरसार्ग्वयत्रसायनेप्राद्रानिमस्यन्प्रावायननया रसमिश्रमञ्जात)भिष्यानुसुप्रत्ययाञ्चरस्रानाद्रानवज्ञनात्र्गनचानयास्पानाः प्राप्ररुष्ट्रानुग *न्तिकमेनतूर्राञ्चसकमाणिकुर्द्त्रेराखुन्*यबामत्राणीयानिरसकमोणिसरस्रायुन्तिकरात्त्रुः *पेपहणाचिक्तवेखरससापनानाम्बानिदेशः॥*प्रधानसंप्रत्ययाद्यानात्रायनात्र्वत्रासत्र क्रिक्टनान्॥ ध्रनुष्ववर्षान्तित्राजापत्यामा नास्यायाम् स्नृपिनवृत्भाकात्रार्शसरभा नस्तिर्गेष्यपिरीपपारमास्त्रज्ञहोन्गणस्यात्रत्वःत्रनापितदेवताद्वयातिद्वरितापमा नाम्यापर्मितकात्राभिधाने क्रममिनुस्तिन्द्रिषसमिने बमानुस्यायामिनिसंबंधसमा ग्रिपुकरणानूगवन्त्रीकद्रारम्पुरमानग्नीयविनुहोिन अमानुस्युचिमिनकालिनुपानेय स्त्रीप तमनिनिर ग्रं**मेत्रानुअग्रिस्मीप**रस्य ्रेडपु**युष्य सःसामीयिदिनुसने ग्रामधीनप्र**स्याप्रा णासुरुगार्थे।शेषेःप्रशुपोप्पिःस्तष्टादीपु**पितियया**।पूर्वसनिक्षष्टं योरयत्तवयमन्तदुबा न्त्रिर्वहोतिगक्पर**रेखेचाहलाभ्यसम्बद्धहायसपान्यु**तदुलयहणानुगन्यन्दुलयहणा जार्र्यम्मान्॥नत्रनाध्यिदीपधार्यनिन्नचनान्॥देवनासबुद्धनेचहामवननान्॥ व्हिनाएंने ग्रह्मियाने चनात् १७ ते दुलसंपाना नानी प्रसिद्धिक स्थाना निगहन दिए छाते दुली पात्रात्राचानीयर्**ष्यारिभरपस्च्यामानिशना**यनत्रेत्रायलान्॥प्रसंसंबंधनन्त्रपेयर चामाप्रेनेनारान्नन्मिन्माभृन्श् ७ एवप्रोग्नेमास्यामान्यानान्त्रानान्यामानान्यायामस् विनेबेली बार्यस्य स्मानमी शैष्य प्रशेष पार्य स्त्रिने होति ॥ नं दुन्से पानीनी येथा **अन्।पशिन्याश्चार्यवद्रायनुन्ननातूर्यपाननर्जापसञ्ज्ञाञ्चनापुर्वसक्तुमाञ्चनद्रा पंप्तेवत्राध्य रित्यीभद्दरित कतीकीत्राक्षमाध्य तृतीये प्यायन्वत्र्यीके उक्ता। ७ ऋष**

त्यन्नि परिचृततिति विभक्ता आत्मीया एका। अग्निं प्रति शाखां बध्नाति। शाखासंप्रत्ययः प्रकृतत्वात् प्रतिपाद्यत्वाद्य ॥ तस्या बमावास्यायां तिस्रः प्रावेशमात्रीरादधाति ॥ २० ॥ तस्याः शाखाया-स्तिकः सिमधः कृत्वा आद्धाति प्रकृतेन मन्त्रेण । विभक्ताश्च समस्ताश्चात्र सिमधः । ग्रहणात् । वस्न-सांपदीवत् आवृत्तिः । अनन्तरायाममावास्यायाम् ॥ त्वे त्रतुम् इति रसप्राशनी ॥ २१ ॥ रसा अनया प्राइयन्त इति रसप्राशनी । 'रसैरुपसिच्य ' इत्यादिनेयं, रसा एव यत्र साधनं, प्रशनी इत्येवं प्रतीयते । तथा 'रसिमश्चमन्नाति ' इति प्रधानसंप्रत्ययात् रसानाश्यतिवचनार्षः । न चानया संपाताः प्रोपसृष्टत्वात् । जातकर्मवत् ॥ रसकर्माण कृष्ते ॥ २२ ॥ अन्येषां मन्त्राणां यानि रसकर्माणि रससाधनानि तानि करोति । कर्मग्रहणाच केवलं रससाधनानमेवातिदेशः प्रधानसंप्रत्ययात् । 'रसानाशयति ' इति नैतदिभिषे-कस्थानमप्रकृतत्वात् ॥ स्तुष्व वर्ष्मं इति प्राजापत्यामावास्यायामस्तमिते वल्मीकश्चरित दर्भा-

१० वस्तीर्णेड्यि वीपं धारयंत्त्रिजुंहोति ॥ २३ ॥ अस्या ऋचः प्रजापतिर्देवता । इज्या तद्विहिता । अमा-वास्यायामिति कालाभिधानम् । अस्तमिते सवितरि । अस्तमिते अमावास्यायामिति संबन्धः समा-नाधिकरणात् । वस्मीकिश्वरसि दर्भानास्तीर्यं त्रिजुंहोति । अध्यधि अग्निसमीप इत्यर्थः । 'उपर्यध्यधसः सामीप्ये'' द्वित्वश्चतेः । प्रत्यगन्ना आस्तरणार्थम् । दीपः प्रदीमोऽग्निः । 'दीपम्' इति यथा । तं संनिकृष्टं धारयन् स्वयमेव तण्डुळां-

१५ स्त्रिर्जुहोति । कर्परस्थेऽग्नो कृत्या त्रिरभ्यासः । तण्डुलैहोंमः संपातास्तेषु तण्डुलग्रहणात् । तत्र तण्डुलग्रहण-माज्यप्रसङ्गात् । तत्र च 'अध्यिध दीपं धारयन् ' इति वचनात् । देवतासंकल्पनं च होमवचनात् ॥ तण्डुला प्व ग्रहीतन्याः । वचनात् । तण्डुलसंपातानानीय रसैश्पिच्याश्नाति ॥ २४ ॥ द्वतिशिष्टास्तण्डुलाः । तान् आनीय दध्यादिभिः^{११} उपसिच्यान्नाति । नात्र तन्त्रं रोषत्वात् फलसंबन्धवत् । 'उप'ग्रह-णं 'आप्लवनावसेचनानाम् ' ^{१२} इति मा भृत् ॥ एवं पौर्णमास्याज्योपसिक्तान् ॥ २५ ॥ प्राजापत्यां पौर्णमास्यामस्त-

२० मिते वल्मीकशिरित दर्भावस्तीणेंऽध्यिध दीपं धारयंख्यिर्जुहोति । तथा तण्डुलसंपातानानीय । आ-ज्येनोपितच्याश्चाति एवंशब्दवचनात् । संपातास्तण्डुलेषु उपसेक आज्येन । शे-षं पूर्ववत् ॥ इति श्रीभद्ददारिलकृतौ कौशिकभाष्ये तृतीयेऽध्याये चतुर्थी कण्डिका ॥ ऋष- चंत्रलीररमि द्वार्यमुष्टिष्टले हिर्मादन क्रिया विकास मान्या श्रीत्र महास्या स्तार्या मित्रा था निया ज्ञरानीवरि - नूगरमाम्। श्रुनामश्रणद्र**नादरण्यात्रार्शीकारतावृदरणा नकुर्यना**हरासु योब्रास्मिन्। द्वतम्भीयार्निन्थप्राहस्यप्रकार्ष्यात्वर्षात्वर्षात्वराष्ट्राचित्रारस्यः। नावानावरा ९॥६॥भिन्द्रवेणिस्य भिनिन्भेय**ान्यम् । त्यान्यस्ति । व्यान्यस्ति ।** िर्नुवचनान्।) एक स्थित्याच स्वास्त्र पात्र विकास स्थानि। नेषा में अपनिर्माणे वा स्थानगण्यास्त्र स्थाननाम् विकास स्थानिक निगाश्यापरागहस्यन् जनानि स्याप्त्रामञ्जूष्य स्थापन् निगायम् अस्य स्थापना स्थापना स्थापना स्थापना स्थापना स्थापन खाद्रान्भनवयात्रास्याचार्रस्य प्रमुद्रान् । सम्बन्धनात्भमपाद्रानं नरस्नरनेत्रेभसेपात्री र्थेतातृग्र ब्रियाम् सम्ग्रहे अव्यानमायादातः वत्रायः मुकरणान् गत्रसम् गर्भकान्युकानस्य स्थार्था अनिस्त क्लाएहणकी मानसम्ययार्थे । सर्वित्याप्रदेश क्षेत्रप्रमित्राचीसेपानकरण्यात्रोतरेन्त्रसवन्गृतत्रसंस्कायेखान्सत्त्रसम्ब्यक्तीउषक्षेत्रं पुन्द्रश्रिकाण्यनस्त्रेकामयन्त्रः कृत्कासंस्थायम् प्रमित्रं ॥अस्त्रोत्तात्यन्सत्रवयाम्यान् क्रिं नुवयतारी जोजमन्त्र तिने हुन रिपम्युम्या समिन्या मानिग रहिन्यानंस्त्र मन्रणाव्॥ ७ स वस्ति। स्वयम् तुप्त्यम् वार्वः द्वानीयन् दुन्तिम् म् म् माम् गृत्यम् स्वयं क्रांतिम् विष्ति। युक् नुनर्याकार कर्णा प्रवर्त् द्वासभागसामुद्दागन्दनसहरू मिल्निनंत्राद्युन्सम्यामस्याप प्रत्यनिग ज्ञातिवित्रकरणानुगद्रशिक्षान्स्काथिकारणान्॥७ हार्द्रीममानास्युनिकारमस्यभनत्यमानास्य यादिषम् युमसर्वस्यम् वृद्दे तद्यम् युच्यू जनान्यासिन्यम वृद्यानीनियस्य गावृगदाद्यीमा रिकलात्रागग्रानास्यायार्गितसदायेलान्। अभागानास्यायासार्गितसन्भः गण्नानिवीण्य्दान्ही। रम्त्रान्ि नसंपात्। भ्वतियहणान्॥ अभावास्यायादिषम्युनी अन्यानिणसंरवभवने स्थिवानी त्रारिन्संपानासस्यातभस्यितः पत्रिद्धिमञ्जूष्वनानित्रसिष्यनानि।।पान्यूलनेसीरीरीप भशुन्यातुल्यमबर्भियानात्॥क्रयारमिनिभक्षणियंत्रविगात्॥मानादेवी जुपाणे एताचीर

ङ्मन्त्रः 'तिदिदास ' इति मैत्रधान्यं भृष्टिपिष्टं लोहितालंकृतं रसिमश्रमश्नाति ॥ १॥ द्वाभ्यां सूक्ताभ्याम् । मिश्रधान्यानां भृष्टानां घरहेन चूर्णं रसैमिश्रितम् । मिश्रणं द्रवीकरणमित्यर्थः । लोहितालंकरणं विकल्पेन 'अकुदालं यो ब्राह्मणो लोहितमश्रीबात् ' इत्यपवादस्य न स्मृत्यवेक्षत्वात् । पुरुषधर्मत्वादित्यर्थः । नात्र प्रारानम्। तेनेदं रसकर्म ॥ अमृष्टं प्लक्षोदुम्बरस्थोत्तरतोऽम्नेस्त्रिषु चमसेषु पूर्वाह्यस्य तेजसाग्रमन्नस्य प्रा-

- शिषमिति पुर्वाह्वे ॥२॥ अभितं मैश्रयान्यं पिष्टमेत्र केवलं लोहितालंकतं रसमिश्रमश्चाति । असृष्ट-मिति वचनात् । एकस्मिन् पात्रे युक्ताभ्यां संपातवन्तं कृत्वा त्रिया करोति । तेषामेकमनेन मन्त्रेण भ-क्षयति ॥ मध्यंदिनस्य तेजसा मध्यमञ्जस्य प्राधिवमिति मध्यंदिने ॥ ३ ॥ मध्यंदिनकाले मध्यमं भञ्जय-ति ॥ अपराह्नस्य तेजसा सर्वमन्नस्य प्राधिषमित्याराह्हे ॥ ४॥ अनेनापराह्ने प्राक्षाति मन्त्रलिङ्गा-त् प्राशनम् । ' तद्यया ब्राह्मणविधिरेवं कर्मे ब्रिङ्गा मन्त्राः '' इति वचनात् । संपातानन्तरमुत्तरतन्त्रं संपाता-
- ९० र्थत्वात् ॥ ऋतुमत्याः स्त्रिय अङ्गुनिम्यां लोहितम् ॥ ५॥ अश्रीयादिति शेषः प्रकरणात् । ऋतुमती गर्भकालयुक्ता । तस्या कथिरं योन्या निःस्त्रम् । स्वीप्रहणं स्त्रीमात्रसंप्रत्यवार्थम् । अङ्गुि अर्थां प्रदेश-नीमध्यमिकाभ्याम् । संगातकरणं पात्रान्तरे । चमसवत् तत्र संस्कार्यत्वात् । स्कतसमुचयः कृतः । उक्तकर्मत्वे कुलपुष्टये ॥ यत्त्रेत्रं कामयते तिहनन् कीजालं दिधमधुमित्रम् ॥ ६ ॥ अश्वातीति प्रकरणात् । यत्क्षेत्रं लब्धुमिच्छति त-र्डे । । स्मिन् तन्त्रं कृत्वा कीळाळ नवस्त्रावितमोदनं द्धिम युभ्यां संमिष्ठयास्त्राति । इह निधानं सुक्तप्रकरणात् ॥ सं-
- १५ बत्तरं स्त्रियमनुषेत्य मुक्त्यां रेत आनीय तण्डुलियं सप्त्रप्रामम् ॥ ७ ॥ वर्षे ब्रह्मवर्षे कृत्या संवत्सरान्ते आत्मीयं शक्रं शुक्त्यां कारयत्युपायेन । शुक्तिः प्रसिद्धा सामुद्रा । तद्रेतस्तण्डु हेमिश्चितमशितं सप्तव्रामलाभफलं भवति। अश्वातीति प्रकरणात् । इहं विधानं सुक्ताधिकारात्॥ द्वादशोममानास्येति क्षीरभक्षो मनत्यमानास्या-यां दिधमधुमक्षस्तस्य मूत्र उदकदिधमधुग्स्रू त्रनान्यासिच्य ।। ८ ॥ अश्वातीति प्रकरणात् । द्वादशीमा-र्दि कृत्वा प्रागमावास्यायाः । इतिः मर्यादार्थत्वात् । न अमावास्याया इतिसंबन्यः । एतानि त्रीण्यहानि श्ली-२० रमश्राति । न संपाता भवातेष्रहणात् । अमावास्यायां दिवमधुनी अश्राति स पव । भवतीत्येव । अतोऽ-त्रापि न संपाताः । तस्येति भक्षायितुः मूत्रे उद्कद्धिम बुपल्पूलतानि प्रक्षिप्याश्चाति । पल्पूलनं श्लीरः । द्धि-
  - मञ्जभ्यां तुस्यवद्भिधानात् ॥ ऋवादम् ... । इति भक्षणे मन्त्रालेङ्गात् । आवां देवी जुषाणे घृताची ...॥ ९ ॥ इ-

96 विपा<u>रः। पन्तपुरयेरित्मप्री</u>दार्थयमानास्यायाप्राप्तस्यां तरिन्थानान् गृत्स्यितस्तं संबंधातुम् मंत्रसबेयम्बरणातुर्गे छेनिशायामार्थयणेनेडचानुस्त्र्यानुमशुमिर्मानिस्~~यात्यायानीर्पने~~ वयनानुभयानुसमाप्यशञ्चरस्याकस्यूः नुद्राविधितरेन्द्रचानुस्याम् **अत्रक्रमस्या**निक् चनान्ग्रमञ्जामञ्जाङर्क्याङलाभिहान्यानेष्यनाः पद्धनग्रानेङ्दनापु--- । मृद्धार् र्दक्षां जोत्रयंगान्न्द्रीहिसेत्रत्ययार्थं गर्वयं वान्ययान्द्रकानिरंतानारं प्रमुद्धं हेर्**यो छेलान्यः जान्यान्** हिपंत्रक्षायान्त्रमाय्युगे ७ विच्छानगामे युपरिन्त्ये चतुमन्त्राती निच्यारंगान् गनास्त्र वस्तु सुर्धस्त्रम् त्तान्।।त्रहरान्यभागान् अञ्चष्पणान्।।सपननेपय्किष्ठपुण्सयागान्।।श्रमानियहपेनि।हिनाष् भातिर्खीन्तात्॥ ७ सम्बन्धित्कोकायनः । सर्वकामस्यहकमे रहवे चनस्कादिकारान्॥ प्र तिवानवर्गिर्देशोत्र्रभावनम्बाहिनादिषुस्यत्यनिक्रमात्। प्रवादरेणीयलकाकायुनप्रहेण प्तःथं ॥ रुममायन् वरित्साविकायोदं भेषती कभागाभिः परिस्नीर्यगाहेप्त्यृष्ट्रन्सर्वेषुसंग्रेते वंतगाहेपत्यमातिगसत्रषुनीत्रिषुनात्रिक्यस्ता-सात्रिकानसिंदभोस्तार्थेग देनेगौहपत्यं प्रति **क्रियायिंगमंगयाणान्**हननीयेगप्रानुकाः तृषानिष्रसिम्मानिगहिष्येश्वपितुनाम्यानीपार्वत्र **चिमग्नन्त्रामन्त्रभरात्॥परायानुसम्य**नशप्रायानुस्यागः त्र्यमगार्युन्यस्पानन्तर *षेष्ठाएँ पूर्वे* स्मित्रपरयार्पसदेखपूर्वे पाहन्नीययां गाहेप्यास्त्रमं नाहने ने युद्धयात् । सानि कान भीत्र में प्रतिक्रे भागामिन पनि स्वीयोह्न नी यस्ते सर्वे युसंयातवत् माह्न नी यर्की श्रीनी त्राने अपर्**योक्ष्मे ह्वीन ~~र~~न्**गर्णे उपसह्र रः त्राज्ञाना नृरपे रिख्याः स्यान् भरित्वानी नराज्ञान **पूर्वनानवभेदः ७ एन्द्राणुनुषद्रानसानुन,**गड़ाणकल्ज्ञाः सामप्यन्तनत्रनमानुकलाएन्मन् ज्ञा निगमानिकानयीनिक्निव्यादिङक्षपृद्गडक्ष्मगृनिद्वगुर्थे ग्रव्यप्यारित्यकास्मापा योप्रवन्। पननावापु क्रमे मर्ः। एवामीन प्रासिख्ः। १ द्रिक् क्रिक्रिक् भाष्येतृ नीय प्यायेपु मार्द्धारको। ७ अ पूर्वियतर्गन-वद्गानायान् प्रिम्युनुहोति । नेवायाद्गानायान म्बन्ता आन्यूनाग्रहामः प्रधानहामायाण्याम् अपित्र गर्मकाननेतामः गडन रत्रहितायामि तियननातृम् व दायाणायनिहित्यां विदिश्यानिस्क्रमात्रेनिकायाः व युक्ताभ्यानित्या। जा

ति पाठः । अश्वपुष्टये । इतिः मर्यादार्थम् । अमावास्यायां भक्षणानन्तरिवधानात् । तस्येति स्कतसंबन्धात् । स्क्तसंबन्धः प्रकरणात् ॥ निवायामाग्रयणतण्डुलानुदङ्क्यां मधुमिश्रान् निद्यात्या यवानां पक्तेः ॥ १० ॥ ए- वं यवानुभयान् समोप्य ॥ ११ ॥ शरि यस्यांकस्यां विद् रात्री बीहितण्डुलानुदङ्क्यामा यवानामिति व- चनात् । मधुमिश्रितान् कृत्वा । उदङ्क्यां कृत्वा निहन्ति यावद् यवाः पक्वदशां न यन्ति । उदकोपसेचिनका उ- दङ्की । आग्रयणं च बीहिसंप्रत्ययार्थम् । एवं यवान् । यथा तण्डुला निखाता एवमुदङ्क्यां कृत्वा निद्ध्यात् आ बीहिएक्तेः । उभयान् समोप्य ॥ त्रवृति गोमयपत्तिचे मृतमक्ताति ॥ १२ ॥ इति व्याख्यातम् १ । साक्ष्पवन्त्ये पृष्टिकर्मन्त्वात् १ त्रवृत्याज्यभागान्तेऽज्ञश्रपणम् । संयवनं पयसि श्रपणसंयोगात् । अश्वातिग्रहणं लोहिताद्य-श्वाति । त्रवृत्याज्यभागान्तेऽज्ञश्रपणम् । संयवनं पयसि श्रपणसंयोगात् । अश्वातिग्रहणं लोहिताद्य-श्वाति । त्रवृत्वात्वात् ॥ समृद्धमिति काङ्कायनः ॥ १३ ॥ सर्वेकामस्य इदं कर्म । इह वचनं स्वताधिकारात् । इ- तिश्वानन्तरिनेदेशात् । अतश्व लोहितादिषु स्मृत्यतिकमात् अनादरणीयत्वम् । काङ्कायनग्रहणं

१० पुजार्थम् ॥ ममानं वर्च दित सात्त्रिकानमीन् दर्भपूतीकषाङ्गाणिः परिस्तीयं गार्हपत्यमृतं सर्वेषु संपात-वन्तं गार्हपत्येज्ञनाति ॥ १४ ॥ सत्त्रेषु भवाः सात्त्रिकाः । तान् सात्त्रिकानग्नीन् दर्भादिभिः परिस्तीर्थ । दर्भैर्गाहेपत्यम् । पूती-कैर्दक्षिणाग्निम् । भाङ्मयाऽऽहवनीयम् । पूर्नीकाः तृणानि प्रसिद्धानि । गार्हपत्ये श्रपयित्वा स्थालीपाकं त्रि-व्विप संपातवन्तं करोति तन्त्रभेदात् पदार्थानुसमयेन । पदार्थानुप्रयोगः प्रथमं गार्हपत्ये संपातकर-णम् ॥ एवं पूर्वत्मित्रपरयोक्त्यतंहत्य ॥ १५ ॥ पूर्वमाहवनीयम् । यथा गार्हपत्ये कृतमेवमाहवनीये कुर्यात् । सात्त्रि-

१५ कानग्नीन् दर्भपृनीकभाङ्गाभिः परिस्तीर्याऽऽहवनीयशृतं सर्वेषु संपातवन्तमाहवनीयदेशेऽश्वातीति प्राप्ते अपरयोरुपसंहत्येति वचनात् । उपसंहारः प्राश्चानं तदपराग्न्योः स्यात् । हित्वा चान्तराशनम् । पूर्वं वा तन्त्रभेदः ॥ एवं द्रोणकल्णे रसानुक्तम् ॥ १६ ॥ द्रोणकल्शः सोमपात्रम् । तत्र रसान् कृत्वा प्रवमेव करोति सात्त्रिकानग्नीन् परिस्तीर्येत्यादि । उक्तप्रहणमुक्तकर्मातिदेशार्थम् । अपरयोरिति षष्ठी समीरार्था पूर्ववत् । अतश्चात्रापि कर्मभेदः । प्रवमिति प्रसिद्धम् ॥ इति कौशिकभाष्ये तृतीयेऽध्याये पञ्च-

२० मी किण्डिका ॥ ॐ। यजूषि यज्ञ ६ इति नवशालायां सिंपमंघुिषश्चं जुहोति ॥ १ ॥ नवायां शालायां त-न्त्रं कृत्वा आज्येनाङ्गहोमः । प्रधानहोमः सिंपेषा मधुमिश्रेण । सुक्तान्तेन होमः । उत्तरत्र द्वितीयामि-ति वचनात् ॥ दोषो गाय ६ इति द्वितीयाम् ॥ २ ॥ द्वितीयेति सुक्तमात्रे विशेषः ॥ युक्ताभ्यां तृतीयाम् ॥ ३ ॥ आ-

<u> भ्यांगम् वृतात्र्यातृत्रायामाहानेजुह्यातृग्ध्यानुम्नीवृत्र्योत्मञ्जनिःसर्विम्द्रम्तिअन्यान</u> मतृत्वाहितिकि चम्त्रानामेत्युत्। त्राकीमयुकि यासे प्रह्मपृह्युल्यासार्डप्रिक्यारपात्रीकि यति॥ नवाज्ञानामुद्दक्रनायुक्तियां जम्बुक्सेत्रीस्य पृह्यासार्डप्रवृत्यारपात्रीकन्यिति॥ कृत ्उपनित्रयः।।उर्पात्रंयानियनि।।धन्नियं चरक्षत्रत्रंत्रे,।७०<u>।इ</u>हेन्द्रेनिचाचेन्द्रित्ने।**कर्माभ्** ववायमः । इहित्यां व वृनान्। १० उची अस्यति वाषी णुनी दंवर मधुक्त्यम् भिनुदे विग्नप महनुनभ्यानिचनीवार्षाणुःकाम्रोउदुंबरःगनुनक्रनकीदुंबर्महर्तः।।वीदुंबरान्कतंवान वर्षभानम् ज्ञाकारमित्र्युः ॥ श्रीतस्त्रम् धावरे अवत्॥ चलारे। यो बाइलारिचार्नासाय न्यानु॥षभित्रह्णमाहुनैरैत्रुनियानोष्यंभवनसायनेत्वमनुग्रभ्र्षस्याना प्रियय मन्नोगमत्राषुकीः ः विभिन्तहोनीनि विदेशकः भक्रणान् भवनियहो प्रोनिन देनुक्ताः रा जुन्यः जागमेत्राषुक्षे ज्ञालयान्परिमिनाअपित्रयनिगनासामग्रीसम्बुरानिर्जाभे ्नृहोति।।इतराकर्नुराच-ज़पुषातु॥ ७त्वचाम दीनुजानि विश्वस्य माचा न प्रतिभा**त्रीनि भी** भंकीर देन्स्युक्त्युक्त्युक्त्यानि॥७ झाँयुन्ध्यनिगुण्यनित्रित्युक्त्युमागः न्यातुनिभूमिन्ना ज्यान ७ दर्भ प्रातन्ति वस्त्र प्रारयेति। प्रात विश्वस्य माणा दर्ध संपान वृते इति। विसं अपूरि यान्॥७ गुरुरनाद्भव दुत्रया नित्रवाकमेनिकायो मेनाराव्हेपान वेतुः देशीना वर्षामस्य न्योगः॥**निमान् रंश्विकायां प्निमान्यम् उ**न्निम् । इस्यानिहेक्म्सभारा**नस्यमाण**नान् मपानननः करोति। दुर्वासीमनित्तिनित्तान्वेभनः चनाः भवास्त्रीहरुवाचार्यः सापन तातृगन्तु साम्यादी विभावनत्तान् गर्मान् देवा सुक्ति देव स्कार्वि सान् गर्भाव प्रियान् गर्भाव प्रविधुर्वी यु रेनारेन्जियस्य दक्षेत्रयाणाः परिकाम् निगाद्वियः त्नरं प्रानितयास्य याउदर्भयारी जानवतिमुद्धक्त अर क्यार्का गा कूम्रान्॥ सुन्दिन् । सुन्दिन् । स्वामेखा छ स्था मुनस्य श ननम्यापिदेवरेणामिनांचाहित्विनिमंचाने, गैर्वर्विन्तिन्ते अस्यागामानावात्वातः स्पर्वे पार्यस्य सम्बद्धाताचा अनु श्रीमामान्यत् विक्तिन्तिन्ति स्वास्यामिन पर्

भ्यां समुचिताभ्यां तृतीयामाहुतिं जुहुयात् ॥ बानुमतीं चतुर्थीम् ॥ ४ ॥ 'अनुमितः सर्वमिदम् '' इत्यनया । 'अनुमितये स्वाहा ' इति केचित् । मन्त्रनामैतत् ॥ शालामङ्गुलिन्यां संप्रोक्ष्य गृहपत्यासाद उपविश्योदपात्रं निन-यति ॥ ५ ॥ नवां शालामुद्केनाङ्गुलिभ्याममन्त्रकं संप्रोक्ष्य पत्न्यासाद उपविश्योदपात्रं निनयति । भक्तगृ-ह उपविश्योदपात्रं मार्जयति । अवसिञ्चेदमन्त्रकम् ॥ इहैव स्तै इति वाचं विसृषते ॥ ६ ॥ कर्माभा-

५ वे वाग्यमः । इह विसर्गवचनात् ॥ ऊर्घा बस्य इति वाष्मणमीदुम्बरं मन्यप्रतिरूपमभिजुहोति ॥ ७ ॥ वर्षा महत् । तसान्तिवृत्तो वाष्मणः । कोऽसौ । उदुम्बरः । ततः कृत औदुम्बरः । महतः औदुम्बरात् कर्तव्य इन्त्यर्थः । तं मन्थाकारमित्यर्थः । प्रतिरूपमद्यावरेष्मवत् ५ । 'चत्वारो धायाः ' ' इत्यादिचोदनासामान्यात् । अभिग्रहणमाहुते देशिवधानार्थम् । अत्र साधनत्वमेव ॥ असंख्याताः अधिगृत्य सप्तागमणकुलीः ॥ ८ ॥ अभिग्रहोतीति शेषः प्रकरणात् । प्रतिग्रहोपात्तेन द्रव्येण कृताः शन्

- १० द्कुल्यः आगमशष्कुल्यः। ता अग्नावपरिमिता अधिश्रपयति । तासामग्नी सप्त करोति । अभि-जुहोति इतराः कर्तुरिधश्रपणात् ॥ त्वष्टा म" इति प्रातिविभङ्क्यमाणोऽक्ष्नाति ॥ ९ ॥ श्वो विभा-गं करिष्यन् सारूपवत्समश्चाति ॥ ज्यायुं वष्नाति ॥ १० ॥ अथ च प्रातिविभङ्क्यमाणः ज्यायुं बष्नाति । ज्यायु-ज्या ॥ दण्डं संपातवन्तं विमृज्य धारर्यति ॥ ११ ॥ प्रातिविभङ्क्यमाणो दण्डं संपातवन्तं कृत्या विमृज्य धार-यति ॥ वायुरेना इति युक्तयोश्वित्राकर्मनिशायां संभारान् संपातवतः करोति ॥ १२ ॥ (त्वष्टा म ' १ इत्यने-
- १५ न योगः । चित्राकर्मनिशायां यत्र चित्राकर्मः कृतं तस्याद्धो रात्राविदं कर्म । संभारान् । कान् । वक्ष्यमाणान् । संपातवतः करोति । 'पुरस्ताद्धोमवत्सु '' इति स्पर्तव्यम् । संभाराः शाखोदकशकलाद्यः साधन-त्वात् । इक्षुकाशकाण्ड्योः शेषसाधनत्वात् । प्रतिद्वव्यं स्वतमेदः संस्कार्यमेदात् ॥ वपरेवृवीपु-रेना इति शाखयोदकधारया गाः परिकामति ॥ १३ ॥ द्वितीयेऽहानि संपातितया शाखया उदकथारा-मानयति । उदकथारया सर्वतो गाः कामति । वायुरेना इत्यृक् परिक्रमणे ॥ प्रयमजस्य श-
- २० कलमवधःयोदुम्बरेण।सिना लोहितेन^{१२} इति मन्त्रोक्तम् ॥ १४ ॥ वर्तमाने संवत्सरे यः प्रथमो जातो वत्सः त-स्य कर्णयोरधं शकलं छत्त्वा । ताम्रोऽसिर्वर्णसामान्यात् । 'लोहितेन स्वधितिना ' ^{१२} इत्यस्यासृचि यदु-वर्तं तत् करोति। 'भिथुनं कर्णयोः ' ^{१२} इति उभयोः पाटनं षष्ठीश्रवणात् ॥ यथा वकुः ^{१३} इतीक्षुकाश-

ज्यानाहिनेनिर्मज्यरगप्रिश्रमृद्यान्॥रतुगेरिन्स्त्रास्वेतेनचक्रम्भाने।हिन्छरीलार**सीर्मि<u>व</u>नेया** तिगको स्थायमुद्धयः गरिमी ने ने में भूशोना बसे पानः **राष्ट्रलात् गरिहरास्**या **नासन् नृग्यने महिन्** शासात्राक्त्रमुं मान्य यानी पात्रा प्युद्ध रूका प्यानि स्नापित्रमुख नृत्यान् भाषाना भाषाना स्नापिता प्रान्ति व बरयहणाथेन्त्रानुभयस्यर्भार्जेंद्रत्यायाजनानामस्ययः मारायुजनीत्यस्ययानिकर्मा**णिपने** तयुकान्यस्यस्कस्यभवनिगरेशास्त्रनस्यानकरण्यानवृद्धवच्चान्))प्नबुद्धस्यपुराननि**रैक्**व 'प्रन इद्या ननलानु ॥७ भ्रहरा रलक्तीका विक्षा <mark>स्पृत्नीये 'याय पृष्ठी के दिका ॥ ६ % उप्रये</mark> स्रातवीजीपटर्शो।अनेनस्तुनेनीजमुभिमूत्र्युध्त्रेनीयुन्सवेवीजी<u>त्युपहर्गेनै। इतापवत्</u> नातृगजान्यामुत्रान्यनानुउनरायाद्या भागुप्रदेशाकानादुधायसेनात्तप्रकलायन्गक्री श्रीमुंशम्(एम्ब्रीनत्रनीच्यैग्योनवपुनिसर्वेमवर्वीनक्षेत्रवप्रिग्डपकरणस्विनो**न्** प्रित्यमिनि॥माहानकात्रारण्येङ्जनो**्न्यक्त्राकुहारः**प्रत्यक्रहारं **ष्ट्रफर्मपनिनिनिय** _{ि।।भि}भित्यमित्यस्यस्तुरुयभरण्येङननदेत्रीनिमितिमाहानकात्रीनिमितण्यहेः प्राद्धेरीर द्रित्वबुद्वीहिः गतत्रक्कसंयातानान्युति गुर्भाभृत्यमित्यये सत्तत्वान् ग्संयान्बद्धत्वं सूर्यान्ति। भिरीद्धः श्रुणम्बानुरतानु । सामाभिषुवश्रुसामिश्रुनिवन्त्रनानु । संस्थानिवसामीश्रेनिन्निनिक्साह रिणन्मणिस्रोमरेनुडानिनिकुरिना्रस्थाभ्जिन्एन्।भिषुणिनिस्पन्नातरनन्नेभस<u>ी</u>मिनिसेण्स पान्वतमश्राति।सामरस्**ष्रि**श्राणाञ्चन्<u>रकृत्भ</u>िप्तिसपानवतऋलाश्रातिगर्धाभेषवश्रसी मिष्युणानि वृच्नानुगमन्।वृगच्सावा।हदवानवच्नान्।।साद्यपिश्रमानारभ्यपादान्।। नतुहाम्यायहाम्। अपूर्वानसाममत्रवयुनात्। अग्ने मत्रेणानिहात्युस्पानिविधारपत्ने स्यग्रणायुन्वान्।)सामाम्।भनायुणाः भूजाशिवस्पन्न्यादन्धिन्स्यान्वनकालएनारीय ते॥तनःसपन्त्यम्त्रितयानुनत्यकुजपरिसमापान्यिरकर्मणः नासिनन्रितियशिदामेनेत्रा निगत्रत्ः कर्मोद्दिपस्तागाः राष्ट्रिःस्तस्यागोः राष्ट्रस्यादानयन् स्पानिगन्नास्यनस्य यु संपनार्यम्याभाषात्। अन्यूष्मिषाष्युः सत्रयागान्। स्मासिनं तिनिसर्नी द्रकेमेश्रपान्। इतास्यानिनान्छानस्ययाननान्यस्कानिनप्रागारिसुनानिगरीलानिमन्सर्नेरिकेस्नस्थ

काण्ड्या लोहितं निर्मृज्य रसिश्रमश्नाति ॥१५॥ इश्चुगण्डेन काशखण्डेन च कर्णाभ्यां लोहितं गृहीत्वा रसैर्मिश्रितमञ्चाति । काण्ड्योः समुञ्चयः । निर्मार्जने मन्त्रः । नात्र संपाताः शेषत्वात् । तण्डुलसंपाताशनवत् । सर्वमौदुम्बरम् ॥ १६॥
शाखाशकलश्चवाज्यधनीपात्राण्युदुम्बरकाष्ठनिर्मृत्तानीह प्रत्येतन्यानि । अतश्चासेः ताम्रत्वं तस्योदुम्बरप्रहणार्थत्वात् ॥ यस्येदमा रलः १ इत्यायोजनानामप्ययः ॥ १७ ॥ १ सीरा युञ्जन्ति । १ इत्यस्य यानि कर्माणि प्रततयुक्तादीनि । तान्यस्य स्कतस्य भवन्ति । ऐन्द्रस्य सांपदकरणानि । बहुवचनात् अनुदुत्सांपदानां १ निर्देशः ।
अनुदुर्धोजनत्वात् ॥ भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये तृतीयेऽध्याये षष्ठी कण्डिका ॥ १ ॥ ॐ । उच्छ्यस्व १ इति बीजोपहरणम् ॥ १ ॥ अनेन स्कतेन बीजमभिमन्त्र्य क्षेत्रं नीयते । सर्वबीजान्युणहरति । विशेषावचनात् ॥ बाज्यमित्रान् यवानुवंरायां कृष्टे । भूमिप्रदेशे । कालेनोदुद्य । आयसेनोत्कर्षे कृत्वा । काश्वीन् । मुष्टीमुष्टि त्रीन् तत्र । निनयति । नीचैरानाय्य । निवपति ॥ २ ॥ सर्वमेच बीजं क्षेत्रे वपति । उपहरणं सर्वबीजानाम् ॥
१० अभि त्यम् १ इति महावकाशेऽप्य उन्तते विभिते प्रावहारे प्रत्यद्वारे वाप्सु संपातानानयति ॥ ३ ॥ अभि त्यमित्यस्य स्कतस्य । अरण्ये उन्नते देशे विमिते महावकाशे । विमितं गृहम् । प्राग्द्वारे प्रत्यग्द्वार इति बहुवीहिः । तत्रापसु संपातानानयति । अभि त्यमित्यर्थस्वतत्वात् संपातबहुत्वम् । संपातिताभिरिद्धः

श्रयणमनर्थान्तरत्वात्। सोमाभिषवश्च 'सोममिश्रेण ' इति वचनात् ॥ कृष्णाजिने सोमांशून् विचिनोति ॥ ४ ॥ कृष्णह-रिणचर्मणि सोमखण्डानि विकिरति । कृष्णाजिन एवाभिषुणोति । पात्रान्तरावचनम् ॥ सोमिमश्रेण सं-पातवन्तमन्त्राति ॥ ५ ॥ सोमरसिमश्रेणाज्येन स्थालीपाकं संपातवन्तं कृत्वाऽश्चाति । अभिषवश्च 'सो-

मिश्रेण'इति वचनात् । मन्त्रलिङ्गं च 'सावीहिं देव '" इति वचनात् । आज्यमिश्रमनारभ्यवादात् । न तु होमेष्वाज्यहोमः । प्रधानः सोमः मन्त्रसंबन्धात् । अभिमन्त्रणानिवृत्तिः होमेषु संपातिवधानात् । त-स्य गुणार्थत्वात् । सोमिश्रता गुणः ॥ बादोष्ते संपन्नम् ॥ ६ ॥ यदि तद्विमितं संपातवत् काले पवादीप्य-ते ततः संपन्नम् । यद्विनत्तयितं तत् फलम् । अपरिसमाप्तौ विपरीतं कर्मणः फलम् ॥ तां सवितः दे इति गृष्टिदाम बध्ना-

ति ॥ ७ ॥ ऋचः कर्म । द्विः स्ता गौः गृष्टिः । तस्या गोगृष्टेरादानं यत् तद् बध्नाति । न चात्र तस्य युक्तं बन्धनमर्थाभावात् । अन्येषु मणिष्वर्थसंप्रयोगात् ॥ स मा सिन्वन्तु ९ इति सर्वोदके मैश्रद्यान्यम् ॥ ८ ॥ कृत्वा । अस्य निवासस्थानस्य यावन्त्युद्कानि वप्रातडागादिषु तानि गृहीत्वा तस्मिन् सर्ोदके शृतं स्था-

भाषांकपृष्मानिरिन्वा द्वाःसमान्यान्गादियसपुर्णमित्यपभंदशनाव्यपंदस्यज्ञेनक्षप्रभयन् तक्रमभागाःसन्काक्रपभंद्रारन्द्रमिसमानात्विकर्णान्ग्राद्रशानग्वास्वयायावकाय वर्गायारशाचानिभवनीत्यर्थः॥व्यस्यवद्यार्थमीःस्यः यत्नेनोदनार्थमेश्वदेवता पामञ्जन द्रः मयुज्यवन्त्र नात्र । जनसनावद्यादवना प्रत्यायानावस्र नि नानरानान्यव्हानुक्कनामानव्चनान्।।अत्यन्हामानिधिकुलाव्गाप्पत्तवभावीरस्यारे नगाज्ञालामधीसुरवनाखादयनि॥अवदानकतत्रात्मणान्भोजयनिग त्राध्यसमीपका ~~हारोर्ज़ि वृश्वीरितिण यहसंस्राराजपुति।।देशांतरं~~ गलात्रत्यत्यभारण्यान्समि वायहीत्नायह संकाह्याजप्रियत्रयत्रस्**वः यहाणिपंत्रप्रित्**रसान्द्रह्यास्थिती जप्तिस्थितस्य नस्मित्रभाषी यर्राक्षणेनहरूनमाञायाः बञ्जेकपूट्छम्**लायम्ग्टर**पञ्जेबिम्नर्दिनेनपिगापि ब्रन्यममिष्रे आर्थाति॥समिद्रहण्यं बिक्निन्यये प्रवस्तिनस्प्रेगे गर्भे जानिस्त्री महंनायहप्तिनीन्यासमितिस्कूणेययहानिपाणिनाययहाति॥भेरेनमञःउपतिष्ठते॥ - **त्रयोगक्न**नातृग्र®यहरामीनिमेत्रोक्तंग्सप्रा **मक्तिनस्तिनस्तिन्यस्य स्तित्यात्** षुत्रग्रहजनेष्ट्रियंनेचेनेनगृहपृद्धीदपात्राननयनि**॥भक्तग्रह**ेदकपूर्णपात्रेनिनयित॥तृस्णी मनमेककमद्दिनक्तिनप्रवृत्त्यन्त्रवेशनेदेशान्द्यास्यमान्भवेशनेगेयहाणिकर्मानेतरंनि मिनानरतान्।। अस्यनसादितिस्यवसपर्यनिष्यपिगणनयाचीस्रवणोदेवदेत्रीन बार्रानिपक्षित्रास्क्रियास्क्राप्यितिगेनित्रत्यानय्तिगबहुनचनम्बेबस्रणार्थेगक दूर्वोदे रंजवानपत्यांनीयस्त्रीत्वस्त्रांभिरुपीवष्ठतेगद्वीयः सहायुर्वज्ञाक्वादर्शमान्त्रेयोदिय ग्युद्द्राः कनमृह्न्येपारिमान्युर्च्यस्तृत्वान्। स्तुष्रुयैधिग्तान्। ष्णायनग्रेरपस्य नंगर्द्रस्य दुर्भाः सम्हरू दूर्णम् संयान् वनमेनुस्ट्रेनिम् अन्याः स्ट्रेतियाः सन्तरं गांअनी यगोष्टित्स्जित्स्डाप्यित्।संपात्वंतं कलिरिता थायेलास्जामीत्यरिसगः॥मात्रा जुका चुक्तस्य लामस्य पारः गरदकी मांभूत्। गर्नैः प्राणित्रस्य वृत्सं वन्ते १ छ रत् नोयुवानमितिषुराण**प्रकृत्यनवयत्रधननंसंबीसंगि**ति॥पुराणीयोगोर्युष्ठे तमप्र

लीपाकमश्नाति । अश्नातीति चोदनासामान्यात् ॥ दिव्यं सुपणंन् १ इत्यूषभदण्डिनो वपयेन्द्रं यजते ॥ ९ ॥ ऋषमं यजनते । ऋषमो गौः सेक्ता । ऋषमदण्डिन इति समानाधिकरणात् । दण्डीति गवां सर्वेषां यो बली । यो बलीयान् दण्डी चापि भवतीत्यर्थः । अस्य वशाधर्माः १ स्युः । व्यक्तचोदनाधर्माश्च देवतावचनात् । ए-षां मन्त्रेण चेन्द्रः संयुज्यते वचनात् । अवदानानां वशा देवता । प्रत्यानयनानि सन्ति अवदानात् । सन्ति चवदानानि अवदानस्तिति वचनात् । प्रत्युचं होमो विधिकर्मत्वात् ॥ अनुबद्धशरःपादेन गोशालां चर्मणाऽवच्छाद्य । अधोमुखेनाच्छाद्यति । अवदानकृतं ब्राह्मणान् भोजयित ॥ १० ॥ प्रोष्य सिषध आवाय ऊर्जं बिश्चत् १ इति गृहसकाशे जपित ॥ ११ ॥ देशान्तरं गत्वा प्रत्येत्य आरण्याः सिमधो गृहीत्वा गृहसंकाशे जपित । यत्रयत्रस्थः गृहाणि पश्यित तिस्मन् देशे स्थितो जपित ॥ सब्येन सिमधे विधिणेन शालावलीकं संस्तभ्य जपित
॥ १२ ॥ सब्येन सिमध् आदा-

य दक्षिणेन हस्तेन शालायाः वलीकं पटलं संस्तभ्य संस्पृश्य ऊर्ज विश्वदिति जपति ॥ वित-

- १० व्रज्य सिमध आधाय । आद्धाति । सिमद्ग्रहणं वलीकिनिवृत्त्यर्थम् । अनेन स्क्तेन । सुमङ्गलि प्रजावित सुसी-मेऽहं वां गृहपितर्जीव्यासिमित स्थूणे गृह्णाति । पाणिना गृह्णाति । भेदेन मन्त्रः । उपितष्ठते ॥ १३ ॥ प्रकृतेन स्कृतेन । अस्य च स्कृतस्य उपस्थाने प्रयोगः वचनात् ॥ यददामि १ इति मन्त्रोक्तम् ॥ १४ ॥ संभा-षते गृहजनं प्रियवचनेन ॥ गृहपल्यासाद उपिवश्योदपात्रं निनयित ॥ १५ ॥ भक्तगृह उदकपूर्णं पात्रं निनयित । तूष्णी-मेवेदं कर्म ॥ इहैव स्त ५ इति प्रवत्स्यन्नवेक्षते ॥१६॥ देशान्तरं यास्यमानोऽवेक्षते गृहाणि । कर्मान्तरं नि-
- १५ मित्तान्तरत्वात् ॥ सूयवसाद् ' इति सूयवसे पश्न निष्ठापयित । १९० ॥ अनयर्चा सुतृणोदके देशे गवादीन् पश्नून् स्थित्या स्थापयित । न प्रत्यानयित । बहुवचनमर्थलक्षणार्थम् ।। दूर्वाग्रेरञ्जलावप आनीय दश् दार्शीभिषपितष्ठते ।। १८ ॥ दूर्वाग्रेः सहापः पत्न्यञ्जलो कृत्वा । दर्शः आग्नेयादिः तद्योग्यः दार्शः । कतमा दूर्वापरिमितिः । षद् । अर्थस्क्तत्वात् । स्क्तं " षडचं लिङ्गत्वात् । कर्मापवर्गे उपस्थानम् ॥ इन्द्रस्य कुक्षः ' साहस्र ' इत्यूषमं संपातवन्तमितमृजित ॥ १९ ॥ अनयोः स्कृतयोः । सेक्तारं गामानी२० य गोष्ठेऽतिस्ज्ञति स्थापयित । संपातवन्तं कृत्वा ॥ रेतोधार्यं स्वातं सृजामि...' ॥२०॥ इत्यतिसर्गमन्त्राः ।
- २० य गष्ठिऽतिस्जति स्थापयति । संपातवन्तं कृत्वा ॥ रेतोधार्यं स्वाति सृजामि...'९ ॥२०॥ इर अनुक्तस्य समस्तस्य पाठः । उदकी ^{११} मा भूत् पतैः । पाणिप्रक्षाळनमन्त्रवत् ^{१९}॥ एतं वो युवानम् ^{११} इति पुराणं प्रवृत्य नवमुत्सृजते संप्रोक्षति ॥ २१ ॥ पुराणो यो गोषु षण्ढः तमपनी-

यन्त्रमंत्रिणादेकनसंत्रासुयुनिगक्यजानरनिकुरणाकरणस्कुः कर्मनिद्रोत्रयेनिथिरिनिगर्छ। <u> एत्रुं र गापुष्टिकामः ऋष्भे गाँद्रेयज्ञेन। ऋष्भदृं हिनान प्रस्त्येशयज्ञेन द्रिन स्विधानानूं। स्</u> <u>पुष्ट्राम् शृत्पुष्ट्कामवन्त्रन् उन्रस्यस्य तका मृयागान्। व्यतिन्त्रोदनाक्रमेत्। संयत्कामः॥ ७ प</u> तेनपोणमास्यांसपरपूर्वे जाभः<u>गपुष्ट्रिसपात् द</u>ुष्यःग्रे ~~चैत्~~नवर्णेनगबायार्णमास्यायजेतंद्रं पूर्णे मास्यामिति। काविचेः निकतिकर्मिणोणे गुमसियहणान्। मसंचहिरसायहायण्यामा र्मक्रार्षपार्थमाम्यापूर्वनाभ-गयमामदोह्निर्धानेद्रित्तिहीःवीनियावद्वहेणगुञ्जव्यापुन्गप्र वारः त्वरावाकारंगम्यकम्त्वान्।गंपप्रवादाभिर्वक्रवेते।यथान्यापरितिन्ध्यान्वापर रभूरभेषुख रायामन्दुन्तिनाभैः पत्रानुबरायागने रभौनार्साय स्थानी पान्हितीय संप त्वत्रेन्त्रात्रात्रवत्रेमेंत्रणामम्त्रणसेपान्तियानात्र्तेत्रयव्न्नमंकक्षायाणम्य नानानिक्सीनरतात्। गतनायस्यारिनः सुमुनिस्सिमानिरिनिज्ज्हानिगस्छाठीपाकाधापिः सर्गाभरामि सत्यं रहिस्याभि भूमामातिशति बार्षे मास्यानि क्रिति गेजादिन इति सहयेया गात्॥वाष्टानान्वामारुन्यायात्रण्योहामानाम्स्याविभागान्त्रनात्॥भाषदयोगन्यकत्वादनवन्॥सै स्कार्गप्यमस्यान्यनान् पन्नादेयदे भेचुक्तिश्रव्मस्तिर्यितस्यन्ति। मिन्यंप्रविद्यानि॥ पत्रानित्रा चेन्द्रित्तरणर्भेषुक्ति<u>पुस्तण्मयंत्रस्तरण्</u>गायुरोत्नकायानरासीर्यतत्रीन्संप्रशिमायनयाप <u>ित्रानिनित्रायामनेन्रेनेत्रानीविधान्भायास्नित्रान्।उस्तिविधानीविधानीविधान</u> यार्कका सुक्की वर्षकान्। १० यख्यान्द्रीन पर्यावर्तने स्वपनन् मावते ने गनंदनया कर्ना गठ नंबिमः जानिवितिर जाम्यादी युषुत्यतीनिष्ठिनि छिपत्याने स्पृकार्यमित्यर्थः । एत्युयानिययास्य न्।मंत्राणासमुच्यः कर्माणीत्यानादुपनयन्यवन् नवदंत्रधानकर्मीक्रणाद्रीयतान्॥ उदेयमिन्युल्कामानगरायनाद्वियनथनयागुर्जिन्यसङ्ग्रेत्रमन्यसङ्ग्रेन्यनान्य द्रश्रागणार विश्वाणिपदानिषाद्वनगद्धीत्उँटर्इववास्यनागद्धिनं निर्नापान्तरन्यं नार्वेद्रभने भूने में ने विगात्॥ ७ सक्यां वः कर्मवेषात्॥ ७ उन्तराच्या उत्रस्ववंतरास्य त्रिम् नीसंत्॥ उ चत्रमारु युक्योपवर्णणनातृ॥पेचमी अतस्ववमाय्यति॥ सप्तमी वस्य यात्राचे चरत्र

य नवं मन्त्रेणोदकेन संप्रोक्षति। कल्पजान्त इति करणाकरणं सुक्तकर्म। विशेषेऽयं विधिरिति ॥ उत्तरेण पुष्टिकाम ऋषभेणेन्द्र यजते ।। २२ ॥ 'ऋषभदण्डिनो वपया'' इत्यर्थः । यजत इति संनिधानात् । यः पुष्टिमिच्छति । पुष्टिकामवचनमुत्तरस्य संपत्कामयोगात् व्यक्तचोदनाकर्मत्व्म् ॥ संपत्कामः स्वे-तेन पौर्णमास्याम् ॥ २३ ॥ संपदपूर्वेस्राभः । पुष्टिरुपात्तवृद्धिः । श्वेतवर्णेन गवा पौर्णमास्यां यजेतेन्द्रम् । पौर्ण-सास्यामिति कालविधिः । निर्ऋतिकर्माणि ^२ पौर्णमासीग्रहणात् ॥ सत्यं बृहत् ^३ इत्याग्रहायण्याम् ॥ २४॥ मा-र्गशीर्षपौर्णमास्यामपूर्वछाभः । 'यस्यां सदोहविघीने 'इति जुहोति... इति '' यावद् ग्रहणम् । अत्रापि न गन्धप्र-वादिनष्ठीवनलिङ्गम्। अन्यकर्मत्वात्। 'गन्धप्रवादाभिरलंकुकते '। 'शुद्धा न आप हित निष्ठीव्य ' इति च ॥ पश्चा-दानेर्दभेषु बदायां सर्वहुतम् ॥ २५ ॥ तन्त्राग्नेः पश्चात् खदायां गतें दर्भानास्तीर्य । स्थालीपाकम् ॥ द्वितीयं संपा-तवन्तम् । कृत्वा । अभ्नाति ॥ २६ ॥ प्रकृतैर्मन्त्रैरिमन्त्रणं संपातिविधानात् । द्वितीयवचनमन्यकर्मार्थम् । अभ्या-तानानि कमीन्तरत्वात् ॥ तृतीयस्यादितः सप्तिभर्भमे मातः इति त्रिर्जुहोति ॥ २७ ॥ स्थालीपाकस्य । आद्याभिः सप्तभिर्काग्भः 'सत्यं बृहत्' ' इत्याद्याभिः 'भूमे मातः ' इति चाष्टम्या सह त्रिर्जुहोति । आदित इति सहप्रयो-गात् । अष्टानां ऋचामावृत्त्या । त्रयाणां होमानां च त्रिधाविभागवचनात् । आद्यन्तयोरव्यक्तचोदनात्वात् सं-स्कारः । मध्यमस्यान्यत्वात् ॥ पश्चादानेर्दभेषु कशिष्वास्तीयं विमृग्वरीम् ११ इत्युपविशति ॥ २८॥ पश्चात्तन्त्रा-क्षेः वेदिस्तरणदर्भेषु । किशापु तृणमयं प्रस्तरणं गुगुलिकाख्यम् । तदास्तीर्थं तत्र विसृग्वरीमित्यनयोप-विश्वति ॥ निशासामनन्तरं संवेशनविधानात् । यास्ते शिवा ११ इति संविशति ।। २९ ॥ कशिपुनि संवेशनोपवेशन-योरेकैकाकाङ्क्षा शेषकर्मत्वात् ॥ यच्छयान ^{११} इति पर्यावर्तते ॥ ३० ॥ स्वपन् आवर्तते । तदनया ऋचा ॥ नविभः १४ मन्तिवा १५ इति दशम्योदायुषा १६ इत्युपोत्तिष्ठित ।। ३१॥ उपेत्यवश्यकार्यमित्यर्थः । अभ्युत्थाने यथा स्या त् । मन्त्राणां समुखयः कर्मणि विधानादुपनयनवत् १७ । न चेदं प्रधानकर्माप्रहायणीशेषत्वात् ॥ उद्वयम् ^{१८} इत्युत्कामित ॥ ३२ ॥ शयनादुत्थितः अनया गच्छति । सक्रन्मन्त्र एकक्रियात्वात् ॥ उदीराणा ^{१९} इ-ति त्रीणि पदानि प्राङ् वा । गच्छति । उदङ् वा । बाह्यतो गच्छति । ततो यावत्त 🎖 इति । ऋचा । वीक्षते ॥ ३३ ॥ अुवं मन्त्र-लिङ्कात् । सक्रन्मन्त्रः कर्तृसंबन्धात् ॥ रन्नतान्त्र ॥ ३४ ॥ उत्तरं स्थलं तदारुह्य तस्मिन् वीक्षते । उ-स्रतमारुह्य स्वन्छोपलक्षणत्वात् ^थ पञ्चमी । अतः स्थलमारुह्येति । सप्तमी लक्षणमात्रं च देश-

€ 5

निर्देशात् । नैमित्तिकत्वं वीक्षणस्य मन्त्रलिङ्गात् । नन्त्रेवं प्रथमस्य नित्यत्वं स्यात् । उच्यते । विकारनिर्दे-शाचानुक्तोन्नतमारुह्यते । 'उन्नताच '' इति वचनात् । आग्रहायणीकर्मणश्च नित्यत्वं संप्रत्ययात् । गौ-तमादिस्सरणादित्यर्थः ॥ पुरस्तादग्नेः सीरं युक्तमुदपात्रेण संपातवतावसिञ्चति ॥ ३५ ॥ 'सत्यं बृह-त् ' इति संपातमन्त्राः प्रकृतत्वात् ॥ आयोजनानामप्ययः ॥ ३६ ॥ कथितमेतत् ' ॥ यस्यां सदोहिवधी-५ ने इति जुहोति वरो म आगमिष्यतीति ॥ ३७ ॥ वरो वरणीयोऽर्थः मम भवेदित्येवमर्थम् । चतुर्भिराज्यं जुहुयात् । फलवचनमाधिकारिकफलप्रसङ्गात् । बहुवचनमाग्रहायणीनिवृत्त्यर्थम् । मन्त्रलिङ्गं च 'यद्धनं कामयामहे ' ' इति ॥ यस्यामन्नम्' इत्युपतिष्ठते ॥ ३८ ॥ भूमिमुपतिष्ठते । आत्मनेपदात्त् ॥ निधि बिभ्रती इति मणिहिरण्यकामः ॥ ३९ ॥ उपतिष्ठते प्रकरणात् । मणिम् अयः । हिरण्यं सुवर्णम् ॥ एवं वित्त्वा ॥ ४० ॥ प्राप्यापि मणि हिरण्यं वा । आभ्यामेवोपतिष्ठते ॥ यस्यां कृष्णम् १० इति वार्षकृतस्याचा-१० मित शिरस्यानयते ॥ ४१ ॥ निर्ऋतिकर्म । वार्षकृतं शिरसि करोति पूर्वशेषम् । अतश्चानयने मन्त्रः ॥ यं त्वा पृषती रथ^{११} इति द्यौः पृपत्यादित्यो रोहितः ॥ ४२ ॥ यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिवैहति रोहितेति । अत्र केयं पृषती को वा रोहि-त इति तत् कथयति । द्यौः पृषती क्षेया । आदित्यो रोहितः । देवतावचनम् । विशिष्टधर्माभिप्रायोऽयमस्य सु-क्तस्य योगः। 'पृषत्याः क्षीरीदनम् ' इति शब्दाभ्यां च निर्वापादि । अर्थेन देवतासंप्रयोगो यथा स्यात । त-स्मात् पृषत्यै रोहितायेति च निर्वापवचनात् । पृषतीं गां ददाति ॥ ४३ ॥ ब्राह्मणाय । शुक्लैबिन्दुभिः युक्ता । स्त्री चा-१५ नुप्रयोगात् । षड्रभिरभिमन्त्र्य दद्यात् ॥ पृषत्याः क्षीरीदनं सर्वहुतम् ॥ ४४ ॥ पृषत्याः श्लीरे ज्ञृतमोदनं स-र्वेहुतम् । षड्मिरपि सक्रद्धोतन्यम् । अत्र देवताविधानम् ॥ पुष्टिकमंणामुपद्यानोपस्थानम् ॥ ४५ ॥ पुष्टेः कर्माणि येषां मन्त्राणां ते पुष्टिकमीणः । तेषां मन्त्राणामुपधानीपस्थाने पूर्वाधिकारोक्ते भवतः । चित्राकर्मा-दीनि च पुष्टिकर्माणि" पूर्वाधिकारात् । अन्यः अपि चाधिकारी । फलमन्यवचनादन्यत् । प्रतीक-संप्रत्ययश्च षष्ठीश्रवणात् ॥ सिललैः सर्वेकामः ॥ ४६ ॥ प्रतीकविकल्पः । पुष्टिफलत्वे च प्राप्तेऽयमा-

रम्भः । शंभुमयोभुभ्याम्^{१४} इत्यादयः सलिलाः । तैः समुच्चितैरुपधानोपस्थाने कार्ये सर्वाणि फलानी-च्छता । पूर्वस्य विधानं पुष्टवर्थम् । ' द्वितीयेन प्रवत्स्यन् '^{१५} निमित्तसंबन्धार्थे केवलप्रयोगार्थत्वात् । पुष्टिकर्मसंहिताया विधिरुक्तः । प्रथमं ' मेधाजननम्^६ इति मेधाविधानं शास्त्रम् । तद्धिका-

ሬዩ गजानुकर्मः गृत्रानित्यत्वान्॥नरनंत्रं ब्रस्न्वाशस्तुपरानिविधिरोहं बर्यारत्रसंगान्॥नुरनंतरस्ते**य** नन्यानिग्सर्वशस्त्रसंगोतृगेनदेननरविनस्यान्यादेवयीनिदनित्रकारणातृगतदेननरराहुकुर्ग भामपुरावसणत्वातृगवणात्रमभूमां जान्यानाम्यस्टित्तात्रगतदननरिन्दर्शनकर्माण मंपरान्सत्तान्॥नद्नेनरेषुष्टिकंमी णिउपानस्यसंबूधनीर्यत्तान्॥वित्राक्रमणीतिस्वानान् इनेनर्भेषज्यानियनोक्कमानुगाणार्गायम्बन्ताचिन्ग्रीकाभस्यनेषामिरान्गस्त्र्गामस्त्र वैदार्घिविद्यपाऱ्यायवत्सनार्मेणः प्रपात्रभृष्टेदारिकको के क्रिका माण्यत्नी योष्योपेसप्त**नी** केंडिकाग्रज्यायःसमासःगर्भ अध्यभवन्यानिगरतिहरद्स्त्रेत्रकरणानुगन्दिम्का राँचापयः जाहारिनिमना भृष्ठे।भिन्मिनान्त्रिन्। नत्रकाहारवैष्यसमुसानी जार्यवस्य कारकारारिप्रणीनाः रामनार्थः जधमसंसुखानांतुशास्त्रमिरमुच्यते।। जधीतिनध्यपुना रावेदानि भूकरणान्।। तस्यापनारमत्ययाभेष्ज्यमत्ययान्। तिह्य्यूपरा चे भूम्नि भूष ज्यानीनिव्याचेरपनयनाकमभ षज्यनदशामद्र निवानयविद्रीयः। वितरिस्त्वमेष्ठेयाचिका रोनर्थः अष्टिकमेन्दंनरेणाधिकारन्दंनर्वग्मान्गश्चाषधिननस्पनीनाम्नकानीत्येवनचनान्॥व यनदारन्यादुकानाष्ट्रावृननिच्त्ययेत्वान्॥विकारवचनात्वनीकाष्ट्रिकार्। द्रावृद्दिन्स्यानारम्यात् षिःगुप्रातभैष्निप्रयाग्मिष्यस्य क्रियन्त्रनान्गनायापुक्तनंत्रभवति॥निवृष्येयनकेनसितं च्छातीपांकादरपिनिक्रीनप्रसंगान्॥नामानिनिधिप्रताक्षेरिनेनगर्भम्गना्यीपांतररस्प्रा भागुनलात्रामृणः मगने चर्गासर्वन्तृत्व शिष्युम्नायाभे बन्दे गुभूद्रमेयत्ति हिंगतरास्यापिष न्याचे :मस्मिग्नस्यापनाप्पकरणाकर्मभैषुज्यमिनिक्षयं ॥उपात्पिनिनाक्रभेष्णस्यान्। गथारया त्रीविप्रतिपतिः के चित्रां अभेष्यपृष्टियां हुः के चित्रकृष्युरिषत्राभेषन्यप्रति सास्त्रवर्णके स्यात्गारु गरार्यान्याय्यागान्॥व्यायेन्तिगनउपनापक्षमं विशेषात्रकलान्यानप्रनिक्ताप्यहण्योभा वावसामान्य्वियानमितरयानत्रतत्रव्याचिवन्त्रन्याध्यपनापपत्रनेनः सिक्षान्यत्रियारन्यन ~~षेषुन्वानामितिदर्शनान्।।इष्ट्रिशननंन्।।ननिमितिकसामाुत्र्यनन्तरन्यकमित्रयापेसम्यद्वसः~~ **विक्रवाचामस्यवायस्यात्र्॥निमितिकानां नामयप्रकृत्वात्र्भयुन्यान्यप्रभागम्यात्रप्र**कृ लानुबार्क्यभाग्रवक्रेवेकियायाम्यवायस्ययेः भमेत्रेगिकेगिनाबाधिः श्ववणनत्रबार्यः

राज्जातकर्मणश्च नित्यत्वात् । तदनन्तरं ब्रह्मचारिसांपदानि^र विधिरौदुम्बर्यादिप्रसङ्गात् । तदनन्तरं सांम-नस्यानि । 'सं वः 'शब्दप्रसङ्गात् । तदनन्तरं वर्चस्यानि औदुम्बर्यादीनि प्रकरणात् । तदनन्तरं राजकर्मा-णि' संपद्वेक्षणत्वात् । राज्ञां वर्णाश्रमधर्माणां च ऋदिहेतुत्वात् । तदनन्तरं निर्ऋतिकर्माणि संपद्वेक्षणत्वात् । तद्वन्तरं पुष्टिकर्माणि उपात्तस्य संवर्धनार्थत्वात् चित्राकर्मणो नित्यत्वात् । त-५ दनन्तरं भैषज्यानि प्रतीकक्रमात् । आरोग्यमूलत्वाच त्रिवर्गलाभस्य । तेषामिदानीं सूत्रम् ॥ महा-वेदार्थविद उपाध्यायवत्सरार्मणः प्रपौत्रस्य भेट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये तृतीयेऽध्याये सप्तमी कण्डिका । अध्यायः समाप्तः ॥ ३ ॥ ॐ । अथ भैषज्यानि ॥ १ ॥ इति द्विपदं सूत्रं प्रकरणात् । द्विप्रका-राज्याधयः आहारनिमित्ता अग्रुभनिमित्ताश्चेति । तत्र आहारवैषम्यसमुत्थानां आयुर्वेदः च-रकादिप्रणीतः शमनार्थः। अधर्मसमुत्थानां तु शास्त्रमिद्मुच्यते। अथेति विध्यप-१० राधापेक्षः विधिः प्रकरणात् । तस्योपचारप्रत्ययो भैवज्यप्रत्ययात् । तद्विध्यपराधे अमूनि भैष-ज्यानीति । व्याधेरपनयनकर्म भैषज्यं तत् । वक्ष्याम इति वाक्यशेषः । आदिमस्त्रे भैषज्याधिका-रोऽनर्थकः । पुष्टिकर्मवद्न्तरेणाधिकारवचनं तद्वगमात् । 'ओषधिवनस्पतीनामनृक्तानि ' ' इत्यन्ते वचनात् । अ-र्थवद्वा अत्रोद्कान्ताप्छवन्निवृत्त्यर्थत्वात् । विकारव चनात् प्रतीकाधिकारादिवदेविहितस्यानारभ्यवि-धिः । प्रातभैषज्यप्रयोगो भिषक् । नक्षत्रकल्पवचनात् । नान्यदिप कर्म वर्ज्य भवति । न विपर्ययो येन केन सता १५ स्थालीपाकादेरपि निवृत्तिप्रसङ्गात् । नाश्चातिविधिः^{११} प्रतीकाधिकारवचनात् । मङ्गलार्थोऽथशब्द्^{१२} इत्युपा-ध्यायवत्सरार्माणः । मङ्गलं च शान्त्यर्थत्वात् ॥ लिङ्ग्युपतापो भैषज्यम् ॥ २ ॥ यद् गमयति तल्लिङ्गम् । तद्यस्याप्रेऽपि व्याधेः स लिङ्गी । तस्योपतापकरणं कर्म भैषज्यमिति ज्ञेयम् । उपतापो विनाद्यः । भैषज्यत्वात् व्याख्या-नम् । विप्रतिपत्तेः केचिन्मन्त्राः भैषज्यमित्याद्यः । केचित् कर्म । यदि मन्त्रा भैषज्यं प्रतिज्ञानं तत्रानर्थकं स्यात् । छि-ङ्गराब्दयोगोऽन्यार्थयोगात् । व्याधेर्लिङ्गन उपतापकर्म विशेषात्मकत्वात् प्रतिप्रतीकं व्याधिप्रहणम् । अभा-२० वाच सामान्यविधानम् । इतरथा तत्र तत्र व्याधिवचनं व्याध्युपतापफलं सिद्धम् । मन्त्रलिङ्गात् अन्ते च 'भैषज्यानाम् '' इति दर्शनात् । पुष्टिदर्शनवत्'ः । न नैमित्तिकं सामान्यम् ॥ वचनादन्यत् ॥ ३ ॥ कर्म । क्रियापेक्षस्य पंसः अक्रियायां प्रत्यवायः स्यात् । नैमित्तिकानां चोभयफलत्वात् भैषज्यानां च व्याध्युपशममात्रफल-त्वात् व्याध्दुपशम एव फलं न क्रियायां प्रत्यवाय इत्यर्थः । मन्त्रेण लिङ्गिनो व्याधेः श्रवणम् । तत्र व्याध्य-

पन्योपनचन्त्रवृश्क्षयम्नुकि**धेगसंवृश्वेभवेश्वास्त्रयोगेन्वेन**स्वृ<u>त्याः प्रमुत्रामद्विग कृष्ट्वेस्यारपति</u> 🗼 👵 यसपानवर्गान्।यो त्रुषप्रायनउरपात्रुसपातुंबृत्स्खान्यापुन्पन्तेत्रस्वि।स्वेभूष्वीवृद्याद्वर्णान्या वात्॥७ वर्ने विमार्षि ग्रवियनम्मार्षि ग्रसपे दिदेष्टवान् गर्हासूचन पाणि नाविद्धरागानिनिव्याष्ट्री भात्रेत्यदायदिनिमुजित्रिरार्ज्वानभानिभभ्यमन्जिदायदिनिवामुजित्रिरः पुरन्धारकार्षस्त्र ष्ट्रक्रीकीपरिक्रिय्यपायप्रिमाणारुमियारःकृषिनः वालीक्रिलाक्ष्रम्भिः। यानेयेविक्यो हिन्यमन्॥ परिस्पतंत्र्योकरणं पानस्टक्तमंत्रः प्रान्॥ अस्पिना सिप्ति ॥ इत्नान्यन्॥ अप्र जीवधीम् तिम्बपान् प्रमृतिसारिणां ॥ ७ भविष्ठावारस्य नुप्रमृहणं ने भ्राप्ता । त्रान्य सेना स्मन् मेहणहरितंन्यार्भेरनीयद्वानद्वानिग्युन्दुरीयमनिवेषण्यक्रमुन्याम्यामितिनेतीया मंनेपान्। जार्विक्रिरप्रिमिय्नजरन्त्र महानाणदुकः साबूस्ताइचान्तरे पास्तिरयाहि भिःसप्तांबात्वानमीद्रस्वीस्थाभिमेव्यनरद्रह्णमन्यत्रीनयमाथसाधनविकव्यानहुनचनात्रा**ध** <u>जनगाभाष्म् पृथितः। पर्यस्कृत्यानमाभ्यामुभ्यां इटकानुनासन्। रहितत्या गुण्यायुनेरोकः नस्य</u> यः नृतीयानिद्र्यान्यक्रकम् प्रसमान् युनम्याः क्रमामिथान्। भारतीक्रयादिसार्वनेत्रत्यपार्ये। यानगरि।हर्गिगयोनमेन्याद्रनंसप्रत्याराहर्गतेग्रानियात्रास्यतिमत्त्र्तनप्रतर्गात्गेउनेगोरम्ब रगति।यानिर्दशानू॥ इत्विनरुन्ति॥ प्रविष्ठिति प्रित्यापित्यापित्यात्वाद्नीय॥ अन्सि विष्यि।। विश्वितिवृत्यपित्युकात्मेत्र्विणात्॥ अतिविमेरित। वृत्तेम् विवेदुमारी व हिकासय्तिगस्कात्मण्कित्वानयनास्ट्रिय्यामिदरानीयद्शीनचन्संन्यप्रवेनतान्स च्तिगस्त्रंतेगएकीर्वद्यतिप्रिमिन्यवागादाह्याम्द्रः स्टानय् निर्श्ययायात्रे हतस्यापितस्यन्पन्~~यं प्राथम्भ~~ण्यपूल्नीयनः पृत्तनेनोचिसचित्रेड्दंश्वनंसेकेस्त्रं॥भीर्दे रोन्यने गुद्धी न्संस्माने संस्भाने संस्कारकर्मतात् ॥ १ आवि निही लेपाटपाटयोन गर्मा षगाष्माबाधिः॥विद्राप्यदेशः॥अवृद्यस्त्रस्त्रस्त्रस्त्रस्युद्धापाय्य्वि॥स्मुच्य एकद्रावान्॥ ७उदाविनेन्भ गउदावर्ता युग्येना युँउदावर्गीन समुख्दावर्गिने गप्रमिह्णा

पताप उपवचनात् । अथवाऽनेकिलङ्गसंबन्धो मन्तः । सकृत्प्रयोगेनैव सर्वव्याष्युपराम इति ।। पूर्वस्योदगत्रेण संपातवताऽङ्को ॥ ४॥ येत्रिवप्तोयेन ' उद्पात्रं संपातवत् कृत्वा व्याधितमङ्कते प्रोक्षति । सर्वभैषज्यं विशेषिलङ्ग्यभावात् ॥ वलीविमाण्टि ॥ ५॥ वलिनं माण्टि । सपीदिदृष्टवान् । दक्षिणेन पाणिना विलिरोगानिति च ॥ विचा शरस्य अशे यत् इति मुङ्गिरारो रज्ज्वा बन्नाति ॥ ६॥ प्रथमेन । अदो यदिति वा । मुञ्जिशिरः पुङ्खाधारकाण्डम् । स्त्रे प्रापत्ते रज्ज्वेत्युच्यते । मुञ्जरज्जुरेव संनिधानात् । अतिसारभैषज्यम् 'आस्राव'शब्दस्य ' तद्वाचित्वात् ॥ आकृतिलोण्डवत्मीकौ परिलिष्य पायर्गत ॥ ७॥ आकृतिलोष्टः कथितः ' । वन्मीको लोकप्रसिद्धः । अनयोविकल्पो
द्विचनात् । परिलेखनं चूर्णीकरणम् । पायनमुद्केन । मन्त्रः पायने ॥ सर्पषाऽलम्पति ॥ ८ ॥ जृतेनाभ्यङ्कते ॥
अपिष्ठमिति ॥ ९ ॥ अपाने धमित अतिसारिणम् ॥ विद्या शरस्य इति प्रमेहणं बन्नाति ॥ १०॥ द्वितीयेन नवर्चेनाचमनम् । प्रमेहणं हरीतक्यादि भेदनीयं द्रव्यम् । तद् बन्नाति । मृत्रपुरीषप्रतिबन्धे स्कृतम् । 'उत्तमाभ्याम् ' इति तृतीया१० संबन्धात्॥ आखुकिरपूर्तीकमियतजरस्थमन्दसानस्कान् पायर्गति ॥ ११॥ जरत्यमन्दो जीर्णेन्दुकः । सावस्को द्रव्यान्तरम् । आखुकिर्यं-

हें व्हेंबन्धात्॥ आबुकिरिपुत्तीकमियतगरत्वमन्दवाद्यस्कान् पाययति॥११॥ जरत्व्रमन्दो जीणेन्दुकः। सावस्को द्वव्यान्तरम् । आखुकियः-दिभिः समासात् पायनम् । अद्भिरालोड्याभिमन्त्र्य । जरद्य्यहणमन्यत्र नियमार्थम् । साधनविकल्पो बहुवचनात् । उत्तमाम्यामास्थापयित ॥१२॥ अस्य स्कृतस्योत्तमाभ्यामुग्भ्यां "पुटकाजुवासनानि द्दाति। तस्योपाय आयुर्वेदोक्तः। समुद्य-यः तृतीयानिर्देशात् । स्कृतकर्म आ परिसमाप्तेः। उत्तमयोः कर्माभिधानमाखुकिर्यादिसाधनसंप्रत्ययार्थम् ॥ यानमारोहयित ॥१३॥ यानमभ्यादि तं संप्रत्यारोहयित । विद्या शरस्य १ इति स्कृतेन प्रकरणात् । उत्तमयोश्च क-

१५ रणत्वं तृतीयानिर्देशात् ॥ इषुं विवृजित ॥१४॥ घनुषेषुं क्षिपित व्याघितं प्रति भयोत्पादनाय ॥ बस्ति विष्यति ॥१५॥ शिश्नं निर्वासयित स्क्तान्ते मन्त्रिष्ठिङ्गात् ॥ वर्त्रं भिनित्त ॥१६॥ वर्त्रं मूत्रबिछं कुमारीव-द्विकासयित स्क्तान्ते ॥ एकविशांत यवान् दोहन्यामद्भिरानीय द्रुष्ती जवने संस्तम्य फलतोऽवसिज्वति ॥१७॥ स्क्तान्ते । एकविशांतिपरिमितान् यवान् गोदोहन्यामद्भिः सहानयित । द्रुष्ती यया द्रुहितः । तां व्याधितस्य जघने संश्लेष्य फलतो यतः फलं ततोऽवसिश्चिति उदकम् । अवसेके स्क्तमद्भिन्
र० रानयने द्रुष्तीसंस्तम्भने च । संस्कारकर्मत्वात् ॥ बालविसोलं काण्टं पाययित ॥१८॥ आ-

लं गोधूमन्याधिः । बिसं पद्मकन्दः । उलं कस्तुकशाकम् । तत् फाण्टयित्वा पाययति । समुच्चय एकवद्भावात् ॥ उदार्वातने च ॥१९॥ उदावती यस्य सोऽयमुदावती । तस्मै उदावर्तिने प्रमेहणा-

ર્દાનિકામોળિ મુનૈનિષુષાહારને ~~નમખ્યમુપાના કૃષકદાનને 'કુરો વૃત્યુનો હકામા~~નઃ મ**ે ને ને**યાર્ચ तिसंशे: प्रतरतिनु जोताः समिथ**म् अति असमित्सपत्ययः। स्त्रीविगानुजन ऋषार्**यान्। संक्रियं **येथो**र यो निसंब पानुग **सब ने य निक** इत्तरस्य संग्रीमाः व बावाः प्रेत्रस्य स्मामस्य **भः तत्रियार**शतिस्वेभे**येन्। श्रानिमामाप**नार्नेन्यास्याने भेनाननां प्रती **नेजन**गरन्त्रमकीयनेत्रत्य**नेन्यभवनाकान्**कृत्यः षष्टानिरेज्ञानू गुजपनारने धारस्त **र्वस्मु**रत्यपनारनपतत्तान्**गषानपनमात्रा।न**रूत्राएकवनन्त्रन्गपित्रः।न्यहोन्भैवर्व **विम्यु**ननापनचनान्॥ ७ **त्रपुसुसनस्यादरनाष्ट्रा**चानामाद्यानि । त्रपुसादीनियसिया नि॥तार्षायः मर्पषः । षष्टीस्मीपसंत्रत्ययार्थाषारूपानिस्मित्वन्तात् । इत्यविद्वत्यः माधनतानुगरिक्राच्चातनम्ब्राष्ट्रधासुमान्स्बरिरान्छक्त्ननस्यानिक्येनिपन्नार भेः गुपन्नाच्चान्नरभिम्त्र्यास्यान्विष्यात्रगचनयानिहितस्यैनः तनप्रनानः विद्रापः गरी प्रकारतात् एत्रायुवानमितिकमेरन्॥भनश्चश्रहणमायहणान्॥७ एत्यायसकाहान्॥ नायसान्कोबकान्<mark>काहात्रस्मित्र्विह्स्यान्ग्</mark>नेहिनात्रे अयुग्मानायकाहान्त्रं क्रन्अस्यो निर्वाच्यानग्रकाहयःसम्प्रमिनिहनान्ग्र<u>ृत्</u>मुत्राक्राभिरायन्त्रात्रापृच्याणिपरिकर्तन् तुम्राक्रिभः पित्राच्यृहीते स्पूरायन्सवेतः किरित्यान्यरात्रि पर्यंचरक्षसमानास्तरा विपत्ययाः समानकर्मल् इनन्रशः प्रियान्नान्नामामान्यान्य भूष्पमानास्यायास्य रीतायुनाननपहतानुप्रतीहोरिष्टानाभिचारिकंपरिस्तीर्यनार्डीयेपानानुनीगण्यमान् म्यायामितिगृक्त्विचिःसंस्हृहीनान्यवान्दिष्तणहर्मेन्नतंत्रभितृहत्याभितस्यिप्निष्ट ज्यतियहण्युत्रक्त्यानाक्षणंपृरिस्तरणेगाभिनारिकंत्रारमयंबिहरुम्युतःपरिष्ठि नंतार्षायग्रेजुहोतिगतारोयःसषेपस्तारानिनारायारभायस्यमानारायाभायः स्तान्यवान् ११ पृष्टु तुपसमाथानान् नरे परिस्तरणै प्रमंत्र के चयथायसमाथायसंपानवं तं करे। निगक्ष युक्रागचने ब्रूयाच्याश्वल्नेनिजन्तां निर्मृतानः त्राकायाः पर्कदेनि॥ आवर्षने स

द्दीनि कर्माणि भवन्ति । आच्छादनं च मध्यमपातात् । उदावर्तः पुरीषस्य गोलकभावः ॥ अम्बयो यत्ति १ वायोः पूत १ इति च बान्ताः ॥२०॥ समिध आद्धाति । समित्संप्रत्ययः स्त्रीलिङ्गात् । अतश्च आद्धाति ।
समित्संप्रत्ययः आद्धातिसंबन्धात् १। सर्वभैषज्यम् । उत्तरस्य ससोमाः ॥२१॥ वायोः पूत इत्यस्य सोमसंमिश्राः समिध आद्धाति । सर्वभैषज्यम् ॥ चातनानामपनोदनेन व्याख्यातम् ॥ २२॥ चातनानां १ प्रतीकानामपनोदनेन कर्म क्थितं प्रत्येतव्यम् । प्रतीकविकल्पः पष्टीनिर्देशात् । अपनोदनं १ आरेऽसाव-

नामपनोदनेन कमे कथितं प्रत्येतव्यम् । प्रताकावकल्पः षष्ठानिदशात् । अपनादन 'आर्ऽसाव-स्मदस्तु ' ' इत्यपनोदनफल्लत्वात् '। अपनोदनमात्रनिदेश एकवचनात् । पिशाचगृहीतभैषज्यं लिङ्ग्युपतापवचनात् '॥ त्रपुत्तमुसल्लदिरताष्टीधानामादधाति ॥ २३ ॥ त्रपुत्तादीनि 'प्रसिद्धा-नि । तार्ष्टोघः सर्वपः । षष्ठी समित्संप्रत्ययार्था । आद्धाति समिद्वचनात् । द्रव्यविकल्पः साधनत्वात् । पिशाचचातनमेव ॥ अयुग्मान् लादिराञ्छङ्कून् अक्ष्यो निविष्य ' इति पश्चाद-

१० गः सममूमि निहन्ति ॥ २४॥ पश्चाच्चातनैरिममन्त्रयाक्ष्यौ निविध्येत्यनया विहितः सर्वचातनप्रतीकशेषः। शेष्कर्मत्वात्। ' एतं वो युवानम् '' इति कर्मवत्। अतश्च ' ग्रहणमा ग्रहणात् ' '' ॥ एवमायसलोहान् ॥ २५ ॥ आयसान् कीलकान् लोहांश्च खादिरवन्निहन्यात् । लोहं ताम्रम् । अयुग्मानायसलोहान् शङ्कून् ' अक्ष्यौ निविध्य ' इति पश्चादशेः समंभूमि निहन्ति ॥ तप्तमर्कराभिः भयनं राभिषल्यानि परिकरित ॥२६॥ तप्तशर्कराभिः पिशाचगृहीतस्य शयनं सर्वतः किरित धान्यराशि पत्यं च। रक्षसामाविवासने रा-

१५ शिपल्ययोः समानकर्मत्वाद्वचनम् । रक्षः पिशाचः । चातनसामान्याच्च ।। अमावास्यायां सकृद्गृ-हीतान् यवाननपहतानप्रतीहारं पिष्टानाभिचारिकं परिस्तीयं तार्ष्टावेष्ठम आवर्पति ।।२७॥ अमावा-स्यायामिति कालविधिः । सकृद्गृहीतान् यवान् दक्षिणहस्तेन तान् संप्रतिहत्याप्रतिहत्य पिनष्टि । अप्रतिग्रहणं पुत्रकस्यानाकर्षणार्थम् ^{१२}। परिस्तरणमाभिचारिकं शरमयं वहिरुभयतः परिच्छि-स्नम् ^{१३}। तार्ष्टांघाग्नौ जुहोति । तार्ष्टांघः सर्षयः । तत्काष्ठानि । तार्ष्टांघा इथ्मा यस्य स् तार्ष्टांघेथ्मोऽन्निः ।

२० तान् यवान् पिष्द्वा । उपसमाधानानन्तरं परिस्तरणममन्त्रकं च । यथायथं समाधाय संपातवतः करो-ति ॥ य बागच्छेत् तं ब्रूयाच्छणशुल्बेन जिह्वां निर्मृजानः शालायाः प्रस्कन्द इति ॥ २८ ॥ आवपने क्ष-

यमाणायायर विद्राप् माग्छेतु स्ने न्यः द्राण खल्न वृत्ति न्हे निक्ना नः ज्ञाला प्राः म्रकर्ति ॥ भयमा भवुःयनुत्रसंदेशनप्रहेनिनमास्<u>त्रीषुमानात्र्यनापित्राचः</u>प्रयान्यपुमान्स्त्रियेखेन् विदेश<u>्रा</u>भाष न्गारतयाकुर्वन्नायुरुषामवत्।तिवरूप्युतरर्ग्णः तुथाकुर्वान्न्नायेन्द्रवानर्तिविपूर्विनिष् भनमान्त्वएवपार नानपाद्धवन्त्रनायार्प्त्रपायभूकारानिननामायना अस्पानिवीयरसर्पेष भूपगतीमुहर्शनाभावपनीतिह्विमृह्मागमूहा<mark>यक्षनार्</mark>गनन्तुरुषःगवहिन्नोहीक्स्मानमेव ति॥ उच्येत् ए स्त्रामान्। त्र्भवदुत्रीहाचित्र **प्रमुक्तन्साष्ट्र** युक्ति सम्बन्धन्त न न मातुरन् नान्॥कमुक्तकवामहीवकोरभावान्॥ज्जवन्ष्रिषायंकरणं॥करामिभवचन्गवाधीदर्जवन् तःग<u>ेश्वीरण</u>न्द्रमिश्रामृगिउंपर्टन्जुदेग्निगाभस्तःपुरःहरःपुररोनवनित्य्नेन्यह मारिहामलान्॥रेपाबहिषात्रापरेसुहोमार्धलान्॥नेयाविकार्ववनगुपपर्यने॥हामी वंशनिन्युनेकपेनान्यन्॥७ रुआबहिः ज्ञानायामासेजनि॥पूरस्विक्निउकहामरीनन मात्य्वासम्बद्धनिद्रश्राश्चविद्यश्चनस्यात्रात्यायामावभानिसजैनमेववस्यामाणहोयतान्। ~~बापुरेद्यार्व् क्रेनिप्त्राचित्रार्भितृत्ययाकरमिधाविद्यः प्रश्चाचानी ग्राक्तिये गनापगन~~ इतित्यतस्य तुन्तिपत्राचे उक्ती हामायथातरवच्नात्। अस्य हो मस्य प्राचिहेषः बाजामा शक्रेश ७वेत्रवणायोनिवंकलानपना चामप्रभाषु सिन्।चाननानाम्ववेत्रव्णायनमस्तरेकला जनाव्यंत्रणाल्तृतीजपनान्यपितपद्याचयहात्अभ्यक्षयि।) नात्नेनेव्याचमनाभ्यु **क्षणयाः महप्रयोजनदमयमब्धान्॥ ७ निस्युत्युक्तसंकष्रान्॥ उत्युक्तयात्युकेपरम्परक्षीत॥** जपनीत्यथिकारास्त्रनः भन्यस्यायेकुरुनेगनित्रेयवस्यायकरोनिगस्यस्यायस्यस्ययनकुरुन र्द्रे स्वार्शनात्मनपरमात्मरसार्युग्यां गर्यपानिने गर्भातुरस्य नुगर्गान्। विषयाम् भूगिनिनात्र। रद्रानानुसन्भण्य अयुरेनानामस्य क्रित्रात्यार्थं पिज्ञान्। क्रियानाम् मध्यितारानिसन्ति॥ <del>एक्|वैत्रानियारमाण्यापार्भेषिजुञ्जामः सह्वञ्जेकस्प्रतिरोत्तरम् अ</del>विस्निनियनञ्जलाद्दिरण्यान्त्री व्याचितानाम्गृनानामकानितस्र्वेतव्याक रित्महरारिक्कनिकामिकमान्यवनुर्येप्यायभेष उच्चत्रथमाक्रीटकाग७२० जरासुनरिनमेरामश्चरिक्तिवेपाययिन।स्विस्केरागोर्येनेत्ये

यमाणो यो ग्रह्मविशेष आगच्छेत् स वक्तव्यः -'शणग्रुब्वेन जिह्नां निर्मृजानः शास्त्रयाः प्रस्कन्द ' इति । अयं मन्त्रः प्रैषः । ये तु प्रस्कन्दिति पठिन्ति तेषां स्त्री पुमान् वा प्रेष्यता पिशाचः प्रयोज्यः । 'पुमान् स्त्रिया '' इत्येक शेषः । अस्मिन् न् पाठे तथा कुर्वेन् ना पुरुषो भवतीति विरुध्यते इदम् । 'तथा कुर्वेन्ननाचे द्व्जवाने ' इति विप्रतिपत्तिनिषि- द्वम् । तस्मात् पूर्व एव पाठः ॥ तथा कुर्वेन्नना । यदि प्रैषार्थं न करोति ततोऽसौ अना अमजुष्योऽतिवीर्यं इत्यर्थः । भाषायतीते हविग्रहणं ग्रहार्थम् । अना इति तत्पुरुषः । बहुव्वीहिः कस्मान्न भव-

नापगता ग्रह द्वात । आवपतात हावग्रहण ग्रह्यस् । अना द्वात तत्पुरुषः । बहुआहः कस्मान्न सव-ति । उच्यते । एकत्राभावात् । बहुनीहाविति अनेकवत् स्यात् ^१ । आधे हृनुगने ॥ २९ ॥ आद्यस्य ह्नुवनवचनमातुरवच-नात् । कर्मकाले वा ग्रह्विकारभावात् द्वुवनं प्रैषार्थाकरणम् । करोमीति अवचनम् ॥ आद्यो यदि ह्नुवते त-तः । वीरिणतूलिमश्रमिद्धिगढं प्रपुटेन जुहोति ॥ ३० ॥ प्रपुट अस्यृतः पुटः दृढः पुट इति वा । नित्यं तन्त्रमह-स्तादिहोमत्वात् ^१ । इध्माविहिषोश्चापरेद्यहोंमार्थत्वात् । तथा च विकारवचनमुपपद्यते होमा-

- १० धें विहितं नियतं रूपं नान्यत् ॥ इष्मार्वाहः शालायामासर्जात ॥ ३१ ॥ 'अपरेद्युर्विकृते ' 'उक्तो होमः ' इति । त-सात् पूर्वस्मित्रहिन इष्मांश्च विहिषश्च तस्यां शालायामावष्नाति । सञ्जने मन्त्रः वक्ष्यमाणहोमत्वात् ॥ अपरेद्युविकृते पिशाचतो ष्रिति ॥ ३२ ॥ अन्यथाकारम् ' इष्माविहेषः पिशाचात् पीडाऽस्तीति ज्ञेयम् । नापगत इति ज्ञेयम् ॥ तस्मिन् रुजति पिशाचे । उक्तो होमः ॥ ३३॥ यथान्तरवचनात् अस्य होमस्येष्माविहेषः शालायामासक्तम् ॥ वैश्ववणायार्जाल कृत्वा जपनाचामयत्यम्पुक्षति ॥ ३४ ॥ चातनानामेव् । वैश्ववणाय नमस्कारं कृत्वा । अ-
- १५ ञ्जलावनुमन्त्रणम् । ततो जपन्नाचामयति पिशाचगृहीतमभ्युक्षति चातनेनैव । आचमनाभ्यु-क्षणयोः सहप्रयोजनसभयसंबन्धात् ॥ निष्युत्मुके संकर्षति ॥ ३५ ॥ उत्सुकं चोत्सुकं च परस्परं कर्षति । जपतीत्यधिकाराधिकृतः ॥ स्वस्त्याचं कृषते ॥ ३६ ॥ निश्येव स्वस्त्याचं करोति । स्वस्त्याचं स्वस्त्ययनम् । कुक्त इत्यर्थः । आत्मनेपदमात्मरक्षार्थमङ्गदोषणीवत् । आतुरस्य च प्रहृणात् । अपराधे भङ्गविनाश-दर्शनात् लोके ॥ अयं देवानाम् इत्येकविषत्या दर्भपिञ्जूलीभिवंलीकैः सार्धमधिषरोऽवसिञ्चति ॥ ३७ ॥
- २० एकविंशतिपरिमाणाभिर्दर्भपिञ्जूलीभिः सह वलीकैरुपरि शिरसोऽवसिञ्चति जलोदरिणम् । 'स्त्री-व्याधितावाप्लुतावसिक्तो '' इति सर्तव्यम् ॥ इति भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये भैष-ज्येषु प्रथमा कण्डिका ॥ १ ॥ ॐ । जरायुर्ज' इति भेदो मधु सिंपस्तैलं पाययित ॥ १ ॥ सर्वे स्क्तम् । 'सृगारैर्मुञ्च'' इति

चनान्भृतेषाच्याके चयुनरा क्वाच्यात्याच्यात्र । क्याच्यात् । क्याच्यात् । क्याच्यात् । क्याच्यात् । क्याच्यात् । नीतन्द्रिनियून्यानियार्यमाष्ट्राहरूसियानान्तिरन्तुनीनगत्रामसुनमर्पय्भूननेन्युम्निन्दिने प्रमाशिरसिमुखादिना कन्निगमपुरस्मा पेयुस्मिन्सिस्यनहस्मन्तिनदेस्यानियस्यानिस् रंपुमाणारिष्णिनहस्तिनतानिष्ट्यानिश्वनिष्ठ्रितिशनित्रसस्तुनासनीष्ट्र्यानित्रस्ताः १७ सर्वे नित्तकप्रभागधारयमाणः कर्नानुजित्वानुगद्धिणन्जाहुश्रीधारपुमाणः कुर्नुन्न्याहुश्रीधर्यस्त्रः चुतन्षुण्याकिष्यानिवःगम्बनिविक्तयाग्रधं भेषकर्थानःगर्भपररानीतिवेषकेनुगणने मान्नोत्तितिम्पररानीतिसः गण्यविनन्या चिष्णरानितव्यवितरपर्वे मनिरंगीने। व जेतीयनदेत्री साथिः ग्रुष्टुभन्नितवितृत्युप्तमास्त्रापयति कुर्ता । अनश्रवाधिनः कुतुरय तः भवेत्रं क्रिक्यां चात्रतास्याप्यात्तव्याग्ध्याव्याप्याव्याप्याव्याप्यात्राचीर्या यान्द्रछितिनियानम्बामव्यविगाछिरारीग्भेषञ्या। एतन्तः गकरान् तिनास्य निर्वापः गर्छ र्नेनस्यस्पादिभिमेत्र्ये॥ ७ पेन्पवेणाखनाटसस्मभ्यनपति॥ पेन्पवीणियस्यदेउस्यसप्ने प्यतिन्तिगिर्णुसम्बन्ध्यारजप्ति॥७गुज्जम्बाद्यतिपंचपवेणावेनरहेनस्यान्यजपित्रवर्षासाञ्च कताभिःप्रिकिरोनेभप्किनक्ष्यपूर्विःसिक्तानासुकापरिकिरणम् निरन्दद्वास्य्।१७अन्स क्षानिकानभूगिगण्मेकपार्वाप्यः गर्मेचार्गाल्यः गर्नेद्रः गर्मकवप्तिनेकरारं पर्वटरानेकिन्ति। ७ पायुर्विमानमन्त्राभिन्नेत्र्यपायुर्वाम् चतुर्विद्वाप्यः सह्दायुर्वकपाययात् । समुद्र्यक्ष् **क्रवहानामा <u>अनु</u>क्रयामानम्बानस्यकामामन्त्रमानाम्यान्**मन्त्राहरूतिकारामानामानास्यान्। तस्य वर्षे निततस्य बामाम् <u>मिष्यमान् । मयान्य स्या</u>चन् प्ररन्द् नभूषञ् । ७ <u>एके न्</u>यानीयगाएक उद क्रमंग्रहीलान्यम्य्ति। क्षेत्रकृत्य क्षेत्रभारमगर्गात्राक्ष्यान् नमण्यामीन्यरुग्धेसपानन्तन्यति ॥**त्रीक्षपाननमेणानिसारानकालक् न**र्भः श**कुत्वापनमित्ययेः** गनेत्रे न्ने मण्यपनिष्टायुशीरस्टसं पार्तन्**रुनासुरायनभूतिमनपानान्यानयुगायमध्यायम्मायम्**यान्यानेःगेळस्ययित्।नद्रर्थ म्यानेपास्व जापूर्विष् भ्राप्तरयिग् मेचाकान्त्वाधिनकानित्तरानिकानित्तर्ते वेश पूर्वभेषाद्यभेषक्रतीतिपरिमाषाचा**मार्वतान्॥७**नदेनउपरकापयान्॥नत्रनत्रस्थान्मेत्रीकानूनेर्द्

कर्मभेदात् । मेदआदीनि प्रसिद्धानि । प्रतिद्रव्यं कर्मभेदः । असमासात् साधनत्वाच । भेषज्यं लिङ्गिन उपतापव-चनात् । तथा चोक्तं 'स पुनराम्नायप्रत्ययः ' इत्यत्र चावधारणात् ॥ मौञ्जप्रश्नेन शिरस्यिपिहितः सन्ये-न तितउनि पूल्यानि धारयमाणो दक्षिणेनाविकरन् वर्जति ॥ २ ॥ ग्रामभुवमरण्यभुवं च । मुञ्जनिर्वृत्तेन प्रश्नेन शिरसि प्रच्छादितो व्रजति । प्रश्न उष्णीषं गुग्गुलिका । सन्येन हस्तेन तितउस्थितानि पूल्यानि धा-रयमाणो दक्षिणेन हस्तेन तानि पूल्यानि अविकरिति । तितउ सक्तुगालनम् । पूल्यानि लाजाः ॥ सन्ये-

न तितउप्रकृती । धारयमाणः कर्ता वजिति । दक्षिणेन ज्यां द्रुष्नीम् ॥ ३ ॥ धारयमाणः कर्ता वजिति । ज्यां द्रुष्नीं यस्याः च्युतेनेषुणा कश्चित् घातितः । वजतीति किया ॥ प्रेषक्षदप्रतः ॥ ४ ॥ प्रेषं ददातीति प्रेषकृत् । अत-

श्च ' आव्रजतम्' इति प्रेषं ददाति सः ॥ यत्रैनं व्याधिर्गृह्णाति तत्र तितउप्रक्तो निदधाति ।। ५ ॥ व्र-

- जतो यत्र देशे व्याधिः स्पष्टो भवति तत्र तितउप्रश्नौ स्थापयित कर्ता। अतश्च व्याधितः कर्तुरम्न१० तः तस्याम्रतः प्रेषकृद् गच्छिति ॥ ज्यां च ॥ ६ ॥ कर्ता स्थापयित तत्रव ॥ अवजनम् ॥ ७ ॥ प्रेषः प्रेषकृतः प्रबल्लारावो देशं यावद् गच्छिति । निधाने मन्त्रः । मन्त्रलिङ्गात् । शिरोरोगमेषज्यम् ॥ षृतं नस्तः ॥ ८ ॥ करोतीति वाक्यशेषः । घृ-तं नस्यं स्यादिममन्त्र्यम् ॥ पञ्चपवंणा ललाटं संस्तभ्य जपित । पञ्च पर्वाणि यस्य दण्डस्य स पञ्च-पर्वा । तेन रोगिणं संस्तभ्य ललाटं जपित ॥ अमूर्या ५ इति ॥ ९ ॥ पञ्चपवंणा । वेणुदण्डेन संस्तभ्य जपित । पांसुसि-कताभिः परिकिरित ॥ १० ॥ पांसु स्रकृषा धृलिः । सिकृता वालुका । परिकिरणमितवृत्तदेशस्य ॥ अर्म-
  - कपालिकां बध्नाति ॥ ११ ॥ अर्मकपालोऽग्निसंयोगात् पिठरादिः । शक्तं पतितं केदारे । पर्वते इति केचित् ॥ पाययति ॥ १२ ॥ तमेव चाभिमन्त्र्य पाययति ॥ चतुर्भिर्द्वागैः । सह । दिवपललं पाययति ॥ १३ ॥ समुख्य ए-कवद्भावात् ॥ अनु सूर्यम् ^६ इति मन्त्रोक्तस्य लोमिश्रमाचामयति ॥ १४ ॥ मन्त्रे उक्तः रक्तवर्णो गौः । 'गो रोहि-तस्य वर्णेन ' ^६ इति । तस्य लोमभिर्मिश्रमाचामयति व्याधितं पुरस्कृतभैषजम् ॥ पृष्ठे चानीय ॥ १५ ॥ गोः पृष्ठे उद-कंसं गृहीत्वाऽऽचामयति । मन्त्रोक्तस्य गोः । प्रकरणात् ॥ शब्कुधानं चर्मण्यातीनाय दुग्धे संपातवन्तं वहनाति ॥ १६ ॥
  - कंसं गृहीत्वाऽऽचामयित । मन्त्रोक्तस्य गोः । प्रकरणात् ॥ शब्कुद्यानं चर्मण्यासीनायं दुग्धे संपातवन्तं बन्नाति ॥ १६ ॥ शब्कुद्यानः चर्मणो विस्ताराय कीलकबन्धः । शब्कुस्थापन इत्यर्थः । तत्रैव चर्मण्युपविष्टाय क्षीरस्थं सं-पातवन्तं कृत्वाऽऽतुराय बध्नाति । संपातविधानं गुणार्थम् । अतश्चाभिमन्त्रणिनवृत्तिः ॥ पाययित ॥ १७ ॥ तद्दुग्धं पाययित रोगिणम् ॥ हरिद्रौदनभुक्तमृष्ट्यित्वान्ति प्रवदात् प्रविष्य मन्त्रोक्तान्धस्तत्वे हरितसूत्रेण सन्यज्वस्यासु बद्ध्वावस्नापयित ॥ १८॥ प्रपादयित ॥ १९ ॥ मन्त्रोक्तान् "। तं व्याधितं कानिचित् पदानि । कर्मान्तरतुल्यत्वात् । पूर्वं प्रपाद्य प्रयच्छति ' इति परिभाषायाश्चार्थवत्त्वात् । वदत उपस्थापयित ॥ २० ॥ तत्र तत्रस्थान् मन्त्रोक्तान् चट-

वः श्रुनारपुर्खाप्यान्यस्तेनव्याधिनं**गक्तेमंत्राकाः सङ्खाः त्रसिक्षः ग्रौप्**णाकाद्वीरद्रवर्णाः श्रिटका र्द्राद्रवर्णीः भिरंकार्द्रारहे वर्षाः पीता बिरंकाः १७०० के द्विमानि जनुनास दिखनान् स्पूर्णापिया च्यन्प्रानिग्ययानर्नान्ग्रकाउहरयननेवित्रमानिग्रहीत्वाननुनासन्ध्रेष्यस्वर्णने।पेरिवरिय वार्याकानामन्त्रीदरीमाणिप्रसन्तानुग्रेष्ठ शंकुनान्नमण्याचायदुग्यस्पानवतं विभागिष वबभातिवहणां इते। १७ चेके बातासुप्रीं जातह तिमेत्री के शबदा बे हिंत वृक्ष्य किंप्ति। मेंबी तेष्रनिविचे।।नेगामयनप्रकथयीचक्केहिन्स्वित्रस्थानभागनमेत्रोतेःदेथेररुगाउपिता कानिमेत्रीकानिगरमा एगरकरूणनिकाञ्चीसन्ताः निम्परकर ननीमित्रकाश्वरीका विक्र ॥प्रतीबह्ययहणान्।)७पीलनाऱ्याष्ट्रायामत्रानुत्त्वपिपिलनानावित्रायः गपलिनानिकालाय प्रेत्रोकैरासिपतिभभोष्ठेरनमालापुन्॥ *भारतान्यपिद्धनःभमासनु* निवाय्यानिमसन्देवला त्राममुत्तंन नुप्रनिभन्तिनत्रयानिविह्नान्नियनस्त्रग्रहनाक्तिनिहेत्राज्ञसम्बयोमस तेष्वमानिकर्तिनिर्देत्राविकल्यः स्यानुगस्पिन्नमेषस्यवन् ग्रेष्णायस्मिशिनपरश्चेनपंस्नापुयनिका धपसर्गिनीन १९४१: कुगरः नेना पर्याननपरिन परश्वनाका ययस्परं कुपरेन नहीं ना दक्षेना दक्षेना दक्षेना दक्षेना दक्षे नीतेंग नपनरागिणेंग एउपप्रागारित्कहिनमानस्य युक्कत्र सृत्स्य चनुस्रणामिश्वाकाणामुनय तः त्रत्यं**रवभागीती। हिनमानायः निः कारणत्रसित्तरयेगिरं क्रमेश्रुक्क् नासनायस्य** सुद्रप्तरः तः चेत्रकरत्यरेः ग्रेनिरियः प्रसिखः ग्रह्माकाम्यामधानासा चनुरख्यां अवयनान् ग्रास्तामण्या **कारणस्त्राउभयनारम्बन्नान्।पुरिद्धंगत्वानाणासंत्रत्ययः** ११० त्रिवर्ण्यकाउम्रीणः। त्रिप्ता **रेत्रोप्निरम्धंकारम्णिवभागिनित्रापःग्चतुणीकारानामण्**ग्रहरासुकस्यार्यन्त्रस्य **क्षतीयनज्ञयःक्रोतिगतनःसम्बर्यनद्वयोतूग्र्थमत्त्रायोत्। इत्राह्मणप्रान्नप्रान्यम् प्रमान्यस्पिरमन्यस्यत्रान्यस्य नत्राय्यन्तिरस्य प्रमान्यान्य न** क्रिनिश्तेगाच्नु थयेचे तन्कर्मण छेरण हो नस्य शिर्मिश्ते के स्वान ने ने गारिक पार्व के स्वान ने ने गारिक पार्व के सितान ते अस्ति के सितान वन्तर्मन्त्रकानां त्राप्ततान्त्रे । इति प्रदेक्तमीति देवार्थः ॥ छति वर्धने प्रकीयगाहमाना वर्षना नरावि

तः श्रुत्वा उपस्थापयति सुक्तेन व्याधितम् । के मन्त्रोक्ताः । शुकाः प्रसिद्धाः । रोपणाका हरिद्रावर्णाश्चटकाः । हारिद्रवाः पीताश्चटकाः ॥ कोडलोमानि जतुना संदिह्य जातरूपेणापिधा-प्य ॥ २१ ॥ बध्नाति यथान्तरत्वात् ' । क्रोडं इदयम् । ततो लोमानि गृहीत्वा जतुना संश्लेष्य सुवर्णेनोपरि वेष्टिय-त्वा । मन्त्रोक्तानामेव क्रोडलोमानि प्रकृतत्वात् । । शङ्कुधानं चर्मण्यासीनाय दुग्धे संपातवन्तं बध्नाति ' । अ-५ त्र बध्नातिग्रहणं कृतम् ॥ नक्तंजाता सपूर्णो जात इति मन्त्रोक्तं शक्नताऽऽ लोहितं प्रकृष्यालिम्पति ॥ २२ ॥ मन्त्रो-क्तं श्वेतं श्वित्रम् । तद् गोमयेन प्रकृष्य यावल्लोहितं श्वित्रस्थान आगतं मन्त्रोक्तैः द्रव्यैः रुग्णमालिम्पति । कानि मन्त्रोक्तानि । रोमा भृङ्गारकः । कृष्णा नीठी । असिक्नी तिमिरका । रजनी मेचिका । प्रतीकविकल्पः प्रतीकद्वयप्रहणात् ॥ पिलतान्यान्छिय ॥ २३ ॥ मन्त्रोक्तत्वेऽपि पिलतानां विशेषः । पिलतान्यान्छिय मन्त्रोक्तैरालिम्पति । आच्छेदनमालेपनम् ॥ मारुतान्यपीतः ॥ २४ ॥ मारुतानि वाक्यानि मरुद्देवतात्वा-१० त समुत्यतन्त् प्र नभस्व इति । तत्र यानि विहितानि तान्येते सुक्ते गच्छतः । कर्तृनिर्देशाच समुचयो मारु-तेष । असति कर्तनिर्देशे विकल्पः स्यात् । श्वित्रभैषज्यम् ॥ यदिग्नः इति परशु जपस्तापयति क्वा-थयत्यविश्वति ॥ २५ ॥ परशुः कुठारः । तं तापयति जपन् । तेन परशुना क्वाथयत्युद्कं जपन् । तेन तप्तेनोद्केनावसि-अति जपन् रोगिणम् ॥ उप प्रागात् इत्युद्विजमानस्य शुक्लप्रसूनस्य वीरिणस्य चतसृणामिषीकाणाम् भय-तः प्रत्युष्टं वध्नाति ॥ २६ ॥ उद्धिजमानो यः निष्कारणं त्रसति तदर्थमिदं कमे । शुक्लः प्रसुनो यस्य शुक्लप्रसु-१५ नः । श्वेतपुष्प इत्यर्थः । वीरिणः प्रसिद्धः । इषीका अग्राणि । तासां चतस्णामवयवान् गृहीत्वा मण्या-

१५ नः । श्वेतपुष्प इत्यथः । वारिणः प्रसिद्धः । इषाका अभ्राण । तासा चतसुणामवयवान् गृहात्वा मण्या-कारं कृत्वा उभयतो दग्धं बध्नाति । पुँल्लिङ्गत्वान्मणिसंप्रत्ययः ॥ त्रिविदग्धं काण्डमणिम् ॥ २७ ॥ त्रिषु प्र-देशेषु विदग्धं काण्डमणिम् । बध्नातीति शेषः । चतुर्णो काण्डानां मणिः ॥ उल्मुके स्वस्त्याद्यम् ॥ २८ ॥ 'निश्युल्मुके सं-कर्षति ''ः इत्येतज्ञपन् करोति । ततः स्वस्त्ययनं कुर्यात् ॥ मातृनाम्नोः सर्वसुरिभचूर्णात्यन्वक्तानि हुत्वा शेषेण प्रलिम्पति ॥ २९ ॥ पिशास्त्रमहगृहीतम् ॥ चतुष्पये च शिर्मा दर्मण्डवेरे ऽङ्गारकपालेऽन्व-

२० क्तानीति ॥ ३० ॥ चतुष्पथे चैतत् कर्म । प्रहगृहीतस्य शिरित दर्भाधारकं कृत्वा तत्राङ्गारकपालं करोति । ततः सर्वसुरिभचूर्णान्यन्वक्तानि हुत्वा शेषेण प्रलिम्पति । अन्वक्तानीत्यपाठः । अन्तरेण वचनमन्वक्तानां प्राप्तत्वात् । इतिः पूर्वकर्मातिदेशार्थः ॥ तितर्जनि प्रतीप गाहमानो वपतीतरोऽवसि-

र्नानापत्रान्तरीतिष्विनाद्रयमानानितर्भन्त्वं प्रत्ये पूर्वानित्र क्षित्रे नित्रो प्रहर्शनार्यक्षे चित्रभणितम्भानम्भित्रस्थान्यभिनावाषुना्निस्ति।उपनापिनीभनीन्यस्तिनाःभिषिन्।त्रभणित्रस्यान्त्रस्यान्त्रस्यान्त्र मृत्रीत्रगाद्दनस्पृष्टद्रान्॥७ भामपात्रभाष्यासिन्धानेत्रपाद्द्यपान्यस्त्रस्यात्रभण्यस्त्रस्यान्यस्त्रस्यानिक् स्रयपात्रसन्यसम्बर्गानित्रसिय्यानिकयुत्रि।व्यस्तिन्त्रपाद्द्यमिन्द्रानत्रस्यानिकयानिक्यान्त्रस्यानिकयानिकयानि मृत्र्यम्पानाभावः **प्रापेररञ्जानुभमाननान्यार्**च्यन् रणस्कुन्॥ ७ पुष्टि ह्यात्रान्तादेनी वरणः ष्यिन्। विदेशस्य यावे अनुदूर्ति गरीत् योक्सी विस्पृति भिर्मे त्रुण [नियश्वान्तरेण को वृः ११ छ ॥ । इंपानमन्पनात्रास्य नृतुरंशुलेनाकिपाने भेडुपानमनिक्रे पृत्यभिष्येन प्रनेपन्या दार्यका है निपति 'युवर्गपृष्टमिनंपीनिनेद्रथेष्टयुद्भुन्चनं*विर्गमन्द्रपतापार्थपंच्मा*पिकृत्रानचेनुस्यापिकृत्र्ण गर्वनभ्युत्यत्यात्गप्रथम्मभिमंत्र्ययुन्राकेपन्सकेग ७प्रयुम्नमत्रीकेबप्रानिगण्यप्रिष्ट न्यनेनसंकनसंपानवेनयवंकत्वाप्रनः मुक्तेनवभावि॥फलम् विपित्राचिनात्राने॥७ दितीय नमनाकस्यसंपानवेनावुक्तिपात्राच्यादेशस्त्राच्यादेशसम्पादेशसम्पानवेदकरण।॥न नानुरूपनेस्तिनः भन्यवस्यमंपात्वत्करणेष्टीश्ववणेषित्राचनात्रान्॥कन्तीयनमंत्रातेवभिन् गुवरणावार्योताद्व्यनन्तरणमणिन्भ्राति॥यवच्त्रयस्मनाद्राने॥कच्तुर्यनाद्रायि।।पित्यका सिन्भवनी स्नुनिर्विष्यकी संपानवनी रेज्जा युनेः स्नुना रायानिण सिम्भिष्टे स्रोण एउँ स्नुनिवरण एहानस्यम् प्रमुपानानान्यनिण वरुष्य होनान्छी हो राधवद्यस्य वजासम्बद्यने निर्वार सिस् णानानान्यानगृष्~~रयममू~~भूमञ्चाष्ठउपानमन्त्रालगयानभूनइत्यननः द्वाकिनाच्यः प्रथम मंशास्त्रकारि स्विद्यानामान्द्रताणाद्राक्नानित्याक्तः गयस्मार्भष्यं गण्डेर् गानामित्यास्वयंनिवीदः भावयाम् ग्रहीनस्य भेषत्यं ग्रहाद्वादः गृहानियम् ग्रहीनस्यभेष्ये हो है है । सम्भू नयन्त्र ना १० अपयोग्तिन्यु छत्योग अन्तर क्रमन्यु छन्या प्रभान सम्यक्षा सान्य ना स न्भीर्गनम्त्राक्तम्कीन्नाष्ट्रन्मीकोपौर्जिय्यन्। व क्रीप्ण्यास्त्मान्यवभागिणाकमत्रात्रः। वेश्ववर्णस्यानुनस्यनस्यकाउद्रापयुन्यल्कोतियान्। ननिषकीतित्वस्रक्षकः। भाकतिसार न नी कार्यासमा। परिषयमनूर्यानानकाषयीजीवनः पद्माश्रमीकस्का उकानस्याशिक्य

ञ्चति पश्चात् ॥ ३१ ॥ नदीप्रती रं विलोडयमानः तितउनि सर्वेसुरभिचूर्णानि वपति स्कृतेन । इतरो प्रहगृहीतोऽवसि-अत्यात्मानं सूक्तेन । 'स्त्रीव्याधितावाप्लुतावसिक्तौ ''। उपतापिनी भवति । सूक्तेनाभिषिञ्चिति यथा च मन्त्रणलिङ्गात् 'दिवः स्पृष्ट ' इति ॥ आमपात्र ओप्यासिच्य मौब्जे त्रिपादे वयोनिवेशने प्रवधनाति ॥ ३२ ॥ अपक्वे मृ-न्मये पात्रे सर्वे दुरिभचूर्णानि प्रक्षिप्यावसिच्य शिक्ये मीञ्जे त्रिपादे वयोनिवेशने प्रबध्नाति । अभि-५ मन्त्रणसंपाताभावः प्रोपसृष्टत्वात् । मातृनाम्नोरन्यतरेण स्कृतेन ॥ अषद्विष्टा १ शं नो देवी ४ वरणः १ विष्यली ६ विद्वष्टस्य ९ या बस्वव ५ इति ॥ ३३ ॥ एतेषां कर्माणि संपाताभिमन्त्रणानि । यथाकरणभावः ॥ उपोत्तमेन पलाशस्य चतुरङ्गुर्कनालिम्पति ।। ३४ ।। उपोत्तमं 'विद्रधस्य '" इत्यनेन पलाशस्य काष्ठेन चतुरङ्-गुलेन पिष्टेनालिम्पति विद्रधम् । पृथग्वचनं लिङ्गिन उपतापार्थम् । पञ्चमाधिकारवचने ऽस्यापि वरुण-गृहीतभैषज्यत्वं स्यात् । प्रथममिमन्त्रय पुनरालेपने स्कृतम् ॥ प्रथमेन मन्त्रोक्तं बध्नाति ॥ ३५ ॥ 'अघद्विष्टा ' र इ-१० त्यनेन सुक्तेन संपातवन्तं यवं कृत्वा पनः सुक्तेन बध्नाति यवमणिम् । पिशाचनाशनम् ॥ द्वितीये-न मन्त्रोक्तस्य संपातवतानुलिम्पति ॥ ३६ ॥ 'शं नो देवी पृक्षिपणी '' इत्येतेनांशुमत्याः संपातवत्करणम् । त-तोऽनुलेपनं सुक्तेन । अवयवस्य संपातवत्करणं षष्ठोश्रवणात् । पिशाचनाशनम् ॥ तृतीयेन मन्त्रोक्तं बध्नाति ॥ ३७॥ 'वरणो वारयाता' ' इत्यनेन वरणमणि बध्नाति वचनात् । यक्ष्मनाशनम् ॥ चतुर्थेनाऽऽशयति ॥ ३८॥ ' पिष्पली क्षिप्तभेषजी ' इत्यनेन पिप्पर्छी संपातवर्ती कृत्वा पुनः स्कृतेनाऽऽशयति । क्षिप्तभैषज्यम् ॥ पश्चमेन वरुण-१५ गृहीतस्य मुध्नि संपातानानयित ॥ ३९ ॥ वरुणगृहीतो जलोदरी । 'विद्रयस्य बलासस्य '' इत्यनेन शिरसि सं-पातानानयति । प्रथममभिमन्त्रय ।। उत्तमेन शाकलम् ॥४०॥ 'या बस्रव'' इत्यनेन शाकलो बन्ध्यः । प्रथमं संपात्य 'ब्रह्मणा तेजसा ' ' इति । 'दशानां शान्तवृक्षाणां शकलानि ' ' इति शाकलः । यक्ष्मादिभैषज्यम् ॥ उद-गाताम् 'र इत्याप्लावयति बहिः ॥ ४१॥ श्लेत्रियगृहीतस्य भैषज्यम् । गृ-हाद बहिराप्लावयत्युचा ।। अपेयम् ^{१३} इति ब्युच्छन्याम् ॥ ४२ ॥ ऋचः कर्म । ब्युच्छन्त्यां प्रभातसमये आफ्लावयति ।। २० बभ्रोः १४ इति मन्त्रोक्तमाकृतिलोध्दवस्मीकौ परिलिख्य जीवकोषण्यामुत्सीव्य बध्नाति ॥ ४३ ॥ किम् । मन्त्रोक्तम् । बभ्रवर्णसार्जुनस्य काण्डरोपम् । यवपललीति यावः । तिलपिञ्जीति तिलकुरुलकः । आकृतिलोष्ट-वल्मीकौ प्रसिद्धौ । परिलिख्य संचूर्ण्य । जीवकोषणी जीवतः पशोश्चर्माङ्कस्थलिका । तस्यां प्रक्षिप्य

गुल्भाव्यम्त्यात्रभूतिगर्गेत्रियुभेष्कंगतिवयःक्षितीत्याचिः गूलाचायन्तुकर्मभण्यतिभृद्दर्गरिवस्ती के जिन्दुर्भाष्य चतुर्थे ध्यायाहित्। युक्तीरका पुराण्य नमनेत्वां गरिन्यहित्सीरयागम्। धारीनिति नित्रा हत्युक्रीम्याम्ब्रिवयरागिकाः विस्वपरिकतावृतिन्तर्पात्राक्षित्रयक्षेत्राका यापिः ग्रह नेमः मनिस्ताहित्यर्नियन्यद्वानाय्यम्भूसंपाननानयनिभयन्यय्हेनेत्र्यतायसंग्यानानानयन्। जनुर नरनूरवानस्त्रामानु काश अभिवृत्तनस्यार् वद्याखायात्वेणान्त्रि हिष्य उत्तरस्पानानान्य निग्ध निस्मानानामग्रीन्।।निस्मन्त्रात्नानुगेज्यस्तिनिस्कनंसिन्य्यद्दीनमानामग्रीनगसंपानादेवन्॥७ मार्यस्तरं में दर्शा होती नुसाके अध्यानी द्यानी द्या का भीति है कि स्तरं से में स्वीया मेन्निमान्।।हरामहर्यान्पनाभिमुद्रानिग्रमयनाद्यारमित्राजयेन्एनएनत्वन्यभिमुद्रानिक्रा न्यहान्॥ ७ होत्रियदिवित्रवृष्यम्भाषास्यः प्रनेत्वे नाष्ट्रित्भामग्रानयात्॥सत्रिया नानमुक्तन्वतुष्ययेक्रमेक्तेचंगकाषान्त्रास्त्रचीचिनगायनंगचिखनभागिर्यान्त्रीभरी **यून्यान्।पित्न्यार्कप्र**सित्धं॥**कीन्द्रमेपिन्**रीय्यर्णान्।।नीभिःसंपानारीद्रःपिन्तीभिःस हिन्।भिरुपश्चिरसे[भिष्ट्रिन्सेपानाभ्यभाष्ट्रात्वन्त्वात्॥**७**)प्पर्नस्त्रिनीगाण्यनाञ्चनसिन्यत्यसया न्तरिनिभि**स्त्रीचा**प्रिन्तिनि**स्तर्नेचेग<u>ुप्रार्थिनस्त्रले स्त्रिन्तप्रसहिनामुप्रेनरा</u>यीतप्रा<u>र</u>्यन्यापि** नेप्रसञ्ज्ञकार्या चतुत्रार्यासप्तस्यवेनस्च गसः पृष्ठंपनीभ्यानुष्ट्याग्रहीतस्युद्धारासम्ब पर्व्यातीष्त्रायम्बान्। मान्नुष्ट्रा**सन्यात्। स्यात** भगवान्सावनार्याप्यतापृष्ट्यविश्व .चुपॅनेश्रयोत्॥प्राञ्~~जस्~~र्व्या।पुनाम्।नाद्रगान्यमः॥ननस्युश्रात्वास्पनेश्रायीनव्याचिनवेतस्यम समकुन्छतारकेनासुण्यवनसारम्। राष्ट्राग्रहानस्याहारस्या पायन् मसमुपन्नश्चाननस्यमध्या वाधितोत्रयन्त्रिगतस्यान्यापनवर्ष्णास्त्रामृयोतगरपन्त्रायनोत्युभयनापनेत्रानार्थाः। जम्यानतस्य दुर्कु गावयो ने भे मस्तु निस्कृत पात्री तरस्य उद्धत्स दक्ष मिन्न स्यापया नि।। सवासनाविनिमेत्रीतः गुसमानवसनामत्वामयापवन् इत्ययः गस्तुनाभिमेत्र्यसवासनावि निम्नहर्णा वित्राष्ट्रियानियानाया १७ इदस्ययामहित्यवस्वणानुस्रगङ्गुर्ननानुस्रतीय श्रानु बुँहै।निगरनज्**नगः राष्ट्रानगनाः नानाज्यामश्रानु** बुँहीनिगभन्गेत्रुं द्वार्तनिभन्ने प्राप्ताने स्थानिक स्थान

उत्सिन्य स्च्या बध्नाति । क्षेत्रियभैषज्यम् । क्षेत्रियः कौलो व्याघिः । ऋचा एव कर्म ॥ इति भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये द्वितीया कण्डिका ॥ २ ॥ ॐ । नमस्ते लाङ्गलेभ्यः १ इति सीरयोगमधिशिरोऽवसिञ्चति ॥ १ ॥ हलं युक्तं गोभ्यां क्षेत्रियरोगिणः शिरस उपरि कृत्वाऽवसिञ्चत्युद्पात्रम् । क्षेत्रियः कौलो व्याघिः ॥ नमः सिनस्रसाक्षेभ्यं इति शून्यशालायामप्सु संपातानानयित ॥ २ ॥ शून्ये गृहे तन्त्रं कृत्वाऽप्सु संपातानानयित ॥

- ५ उत्तरं जरत्खाते सगालतृण ॥ ३ ॥ जीणें गर्ते तस्या एव शालायास्तृणानि प्रक्षिण्य उत्तरसंपातानानयति ॥
  तिस्मन्नानामयित । तिस्मन् सशालतृणे जरत्खातेऽवस्थितं क्षेत्रियगृहीतमाचामयित संपातोदकेन ।
  आप्लावयित ॥ ४ ॥ दशवृक्ष^३ इति शाकलः ॥५ ॥ 'दशानां शान्तवृक्षाणां शकलानि '' इत्ययं शाकलो मणिः । शकलसमुखयो
  मन्त्रलिङ्कात् ॥ दश सुहृदो जपन्तोऽभिमृशन्ति ॥ ६ ॥ अथवा दश मित्राणि जपन्ति एव एतत्स्कृतमभिमृशन्ति पिशाचगृहीतम् ॥ क्षेत्रियात्त्वा दित चतुष्पये काम्पोलशकले पर्वसु बद्ध्वा पिञ्जूलीभराष्ट्रावयित ॥ ७ ॥ क्षेत्रिया-
- १० स्वेति स्कतेन चतुष्पथे कर्म कर्तव्यम्। काम्पीलशक्तकैर्व्याधितं गात्रसन्धिषु बध्नाति पिञ्जूलीभिरा-प्लावयति। पिञ्जूल्युदकं प्रसिद्धम्। क्वचित् दर्भपिञ्जूलीग्रहणात् । ताभिः संपातिताभिरिद्धः पिञ्जूलीभिः स-हिताभिरुपरि शिरसोऽभिषिञ्चाते। संपाता आप्लावनत्वात् ॥ अविष्ववित् ॥ ४। अथवा अवसिञ्चत्यसंपा-तिताभिः॥ 'स्त्रीव्याधितौ ' द्वित स्मर्तव्यम्॥ पाष्टिवत्य 'इत्युवति पृष्ठसंहितावुपवेशयित ॥ ९॥ प्राङ्मुखं व्याधि-तं प्रत्यङ्मुखनव्याधितं शाखासूपवेष्य वैतसे चमस उपमन्यनीभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरिस मन्यमु-
- १५ पमध्यातृषिताय प्रयच्छित ॥ १० ॥ तिस्मातृष्णां संनयित ॥ ११ ॥ उद्यति भगवित सिवतिर ज्याधितौ पृष्ठसंबद्धाः चुपवेदायित । प्राङ्मुखं ज्याधितं प्रत्यङ्मुखमञ्याधितमिति दिङ्नियमः । वैतसीषु शाखासूपवेदायित ज्याधितं वैतसे चमः से सक्त् करवोदकं प्रक्षिप्य वैतसीभ्यामुपमन्थनीभ्यां तृष्णागृहीतस्य शिरस्याधाय चमसं मन्धमुपमध्नाति । तमुपमध्याः ज्याधिताय प्रयच्छिति। तिसम्बन्याधिते तृष्णां संक्रामयित। उपवेदायतीत्युभयत उपवेदानार्थम् ॥ उद्धृतमुदकं पायपित ॥ १२ ॥ अप्सु चावस्थितं पार्थान्तरस्य उद्धृतमुदकंमिमन्त्रय । पाययित ॥
- २० सर्वासिनी ^{१०} इति मन्त्रोक्तम् ॥ १३ ॥ समानवसनौ भूत्वा मन्यं पिबेत इत्यर्थः । स्कृतेनाभिमन्त्रय । सवासिनावि-तिग्रहणं विशिष्टक्रियाविधानार्थम् ॥ इन्द्रस्य या मही ^{११} इति सल्वानलगण्डहननान् ^{१२} वृतमि-श्रान् जुहोति ॥ १४ ॥ खल्वाः क्रष्णचणकाः । तानाज्यमिश्रान् जुहोति । अस्गण्डवः क्रिमिविशेषः ।

म्भूनान्।।क्रामणावा्बान् एर्टान्वाकलायकाँद्रकलापवणसरस्य पार्व्स्यस्भिनीन्।। जनगङ्गाप्रमप्रविद्यनः मृत्राष्ट्रपाद्याविगमान्बाजान्म् सम्बन्धनेवसंपरमार्थः मत्राहीनःश्रीनङ्गभधानानुशक्तर्मान्यन्त्रीनुजनुगधानुष्रहणमुनथक्तस्यान्नोन्नेनन्त्रमहोम<u>त्सान</u>्री ७भृत्यनुद्वाराणानुरवः प्रासन्तुपमध्यपरिकि<u>रीने</u>णसन्यन्दस्नन्पास्त्रप्रविसंपमध्येत्रपर्थने मरने परिवर्गनो भारक्षिक्रमाणा । सम्भावि । नी स्यास्त्री महयोने गुत्रकाणी नि ॥ ७ सार्गा निष्युनर्मामथयार्थात्मा ७ उत्नाहित्यद्वाप्रीन्॥यानामत्याद्यस्तिनिः। उद्युनिमनिनीरे कर्नामासुर्गमनुसहार्गानामकथ्यस्वितिविद्या<mark>पनामास्याप्राप्यस्मानीनुगुश्चस्त्रानेनेहनारिन</mark> ॥सकस्याने वन्योत्हेताः क्रमयद्वित्रब्यान् ष्टक्त्वायायुस्नागायसाविनिविद्यापनो मुत्रहेणायेत्रे ्रु॥७६भैरम्बस्यान्ग्र्दभैस्त्राभ्रिसुरनेनास्यानन्त्रानन्तन्ग्गपुरस्त्रम्यस्तनान्यभेदान्॥७५ चारन-गप्राञ्चर्यांगः नेतिपूर्वकर्मानेरेत्रार्थः॥७प्रतिनिमपराण्ह्॥प्रसङ्घ्यांगीहर्तो अपराग्रेरएकरुमें रन्यस्पित् गर्थ बाद्धस्तु कामा**छ। यन् गान् बावस्त** का नाव न्याग्स्वन्यार् । न्युग्रन् *चनिम्यान्* सुरोनिण न्यारीनिक मेण्यिने स्पेनिक योगिरवान् ॥७५ भूभी स्<u>पान्रीने नि</u>र्वह योगे વાર્વાદ્રેણમાં તૈને પૂર્વસ્ત્રી પીતુનને નુમંત્રે ગૂછ હરપાણું આસું પાનનના નિધુ નુષ્ને મહરપાલે સપાન *वंतृ*क्रजानेनान्सिचितभ**र**कीव्यारितान्स्यालम्भैषद्युग्छहरियुस्यिनिन्चनपाय्नाचाय नुशंदुधान्ज्वानेन्।वनुशंत्रविशंत्रुक्षिशं वृधनीत् **ग्ण्ह**र्रणस्य नस्य नृपाने पाचिम नृहीरण् **बामिष्यं बादुभानका धृत्नस्र शिया रक्षीन नायते ना खाना प्रमृत्न से बेका नुपर्निया**ति *॥सेन्नेयग्रहोनेभन्घनादीनाधार-*नालाहमयनऋष्ठीसमासूप्रनेहहःभनेघनेपाचमनेच वेषनपायनानिगनपात्राञ्जपानन्त्राञ्चपनपायनान्त्रामन्त्राञ्जपाननाननान् सन्त्रविन निगाण प्रित्मात्रायाः मुखद्गह्हानान्युनानाव्यात्रेण पर्गरेनपरिमाणात्वन्राकाः सङ्घ्यसे नष्टन्द्रिययानुपत्रस्यमावपिगायहण्तुस्कृत्। ७ भक्तपूर्यान्। ज्िभमय्यूभके दरा निष्धं जिम्बिनिमान्यपूर्नित्रापरीभिराँदने ॥ योग्यान्याचिमियुनसँयागान्पिनाद्दरिनि

ग्कर्रामकीर्मानुत्रीरस्याः।।उनगणिसर्वित्रभौणां।१७ बाजानुकुलापुकीरुनुस्यंपुरिनृष्ट्य

एकरुमिक इति प्रसिद्धः । उत्तराणि सर्विक्रमीणाम् ॥ वालान् कल्माषे काण्डे सन्यं परिवेष्ट्य संभिनित्त ॥ १५ ॥ कृमिणो बालान् गृहीत्वा कस्मापे काण्डे कस्मापवर्णे रारे सब्यं परिवेष्ट्य संभिनत्ति ॥ जर्जरीकृतान् अग्नी । प्रतर्गत ॥ १६ ॥ पुनः स्कृतम् ।। आद्धाति ॥ १७॥ तान् वालान् शरस्थान् स्कृतेनैव । संमेदनादिषु मन्त्रावृत्तिः तिङभिधानात् । कर्मान्तरत्वेऽसति पुनः आधानग्रहणमनर्थकं स्यात् । नात्र तन्त्रमहोमत्वात् र ॥ सब्येन दक्षिणामुखः पांसूनुपमध्य परिकिरति ॥ १८ ॥ सब्येन हस्तेन पांसून् धूलिमुपमध्य । उपमन्थनं मर्दनम् । परिकिरति । अर्क्षेषि किमीणाम् ॥ संगृद्नाति ॥ १९ ॥ तान् पांसून् संगर्दयति । प्रकीर्णान् करोति ॥ आदधा-ति ॥ २० ॥ अथ च समिध आद्धाति ॥ उद्यन्नादित्य र इत्युद्यति गोनामेत्याहासाविति ॥ २१ ॥ उद्यति स्वितरि कर्ता गोस्वामिनमाह गोनीम कथयस्त्रेति । विशेषनामाभिशयमसाविति ॥ सुक्तान्ते र ते हता इति ॥ २२ ॥ स्कतस्यान्ते अन्यः ' ते हताः क्रिमयः ' इति ब्र्यात् ॥ प्राचीम् । कृत्वा प्राङ्मुखां गाम् । असाविति विशेषनामग्रहणार्थकं १० तु । दर्भेरम्यस्यति ॥ २३ ॥ द्भैस्तदाभिमुख्येनास्यति वातिकवत् । प्रत्यृचमभ्यसनं वाक्यभेदात् ॥ म-ह्यन्दिने च ॥ २४ ॥ प्राङ्मुखां गाम् । चेति पूर्वेकर्मातिदेशार्थः ॥ प्रतीचीमपराह्वे ॥ २५ ॥ प्रत्यङ्मुखां गां कृत्वा अपराह्वे एवं दभैरभ्यस्यति ॥ बालस्तुकामान्छिद्य बल्वादीनि ॥ २६॥ त्रणात् बालस्तुका बालजटा । ' खल्वानलाण्डून् घृतमिश्रान् जुहोति ' ' इत्यादीनि कर्माण्यतिदिश्यन्ते । विशेषातिदेशात् ॥ अक्षीभ्यां त ' इति वीवर्हम् ॥ २७ ॥ विबर्हणं मार्जनम् । पर्वसु प्रन्थिविवर्तनमेके ॥ उदपात्रेण संपातवतावसिन्वति ॥ २८ ॥ उदपात्रं संपात-१५ वत् कृत्वा तेनाविसञ्चिति । 'स्त्रीव्याधितौ ' इति स्यात् । सर्वभैषज्यम् ॥ हरिणस्य धिति बन्धनपायनाचम-नगङ्कुधानावज्यालेनावनक्षत्रेऽवसिञ्चित ॥ २९ ॥ बन्धनं विषाणं हरिणस्य । तस्यैव पायनमाचमनं हरिण-लोमिम्रम् । शङ्कुधानं कथितम् '। तत् प्रदीप्योदके निर्वाप्य तेनोष्णेनोदकेनापगतनक्षत्रे कालेऽवसिञ्चति' क्षेत्रियगृहीतम् । बन्धनादीनामवज्वालोदकम् । अतश्च षष्ठीसमासः । पूर्वो द्वन्द्वः । बन्धनं पायनमाचमनं च बन्धनपायनाचमनानि । तेषां शङ्कुधानावज्वालं बन्धनपायनाचमनशङ्कुधानावज्वालेनावनक्षत्रेऽवसि-२० अति ॥ अमितमात्रायाः सकृद्गृहीतान् यवानावपित ॥ ३० ॥ अपरिमितपरिमाणाद् यवराशेः सकृद् हस्ते-न गृह्णाति यवान् । प्रत्यृचमावपति । ग्रहणं तु सकृत् ॥ भन्तं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ अभिमन्त्र्य भक्तं द्दा-ति ॥ मुञ्चामि त्वा १० इति ग्राम्ये पूर्तिशकरीभिरोवनम् ॥ ३२ ॥ ग्राम्यो व्याधिः । मिथुनसंयोगात् पूर्तिदृरिति

प्रीमहाभिषानः गर्मित्वपर्ययः गर्भनगंषामसिक् भार्माभूमिश्र**माटुनव्यप्**यत्वा साथिनाम यदिनीनिम्नर्।णान्गभ्नेप्रयद्धनेतिमन्रर्गाः अर्ण्यनिहास्यामयशानां नाहेनान नेशत्रनिमन्तिः। पोर्वेयनिन पुर्वेयत्राचार्वेयग्मयानिर्गानाचाष्ययर्गनेरननान पर ण्योनखर्गुणुगामचर्गानः चानुस्तनानागन्। सक्तुल्वसंचितिवक्रयावन्ना~~वः साधननात~~्रे ॥७ मुगोरेसेन्तासान्यनिगमन्नाकाभ्यासुन्रीपन्याहरस्यासन्वक्रमभदान्॥ सर्भेष्य्यान्यानामानातूणत्रत्वक्रमभूद्रःसर्वभेष्यार्थः गच्यारत्यायाम्यात्रे ॥ **इतीक्षी**ष् त्रभद्रदिरवर्तीको विकिभाष्य <u>चतुर्येष्यायन नायाक्रिकाग भाषास्</u>याजितर्गिन स कार्या निवेकत्वाजपना चम्युराम्यस्ति गनमञ्जलकार्यस्यका अपिन्दमुन रेच स्वतंत्रमे नानान्।। बाच्ययंभिमेळ्नियेरतमञ्जूसिनाभष्याभ्यस्यसिमेळ्या के मुक्ता कुंमेशुचरूर्राज्रर्विनावकार<u>जलि</u>नाक्षसुकःवंथनःकार्मुक्ररीनयस्यनामभवितन स्पञ्चक्रक्षकुत्राक्लंडरंकनाभ्युस्पजीण्वासमारनच्मेणाअवकरः उक्करीटको पानीम्यारिरश्रीभ्यामयापुष्पम्यरिष्यारे गिपिडानन्द्रनेत्रक्षेत्रेष्ठदयन्। मणाननिन्दरप्रनिर्मयमञ्ज ति॥क्यानुन्द्रतिनेषणपुरिननाम्यामिषुम्यासुप्रभय्यरिष्यार्गियार्गापरान्यन्ताष्ठदेयन्॥निषेरत् ॥र्जयारातृपनन्त्रम्यारयनितियारणपुर्भामसन्त्रयानुगपडान्सपानयुक्तप्रकारणागुरुद्दिरद्रास्पि विगाययात्।।हरिद्रात्रीसस्।।।तानुर्योकिन्यष्टत्रास्याभिनेत्र्यस्कार्धाविषातेपाययिति चेर्रमेग्रङ्गहिणीत्यवनसत्रवभिचेनिग्रहिणीत्यननस्त्रनाभिमेत्र्यवस्यमागवननसञ्च वैन्सिन्ग के प्रवानकेपाययानप्रवानके के किरानद्रिम्मे व्यापयाने गर्भ के निर्माण के किरानि गर्भने निर्माण के निर (भूमञ्जारोहिण्यानिक्रेन्त्र) छ जाप्यत्रीनसरपुषाम्णिवज्ञानिः। सरपुषानिस्युयामिणपूर श्मृतिवृद्धन्यकायुनसमित्ययायाम् विष्याकारायन्। विष्याचनामानन्। भनामानि स्तुनकापीन क्षणीयुराज्समयुरकेन्यूणीन्संपानननः कलामन्यूनदिस्यानहस्तिनानिस् नीनेबाधितस्य नहरेननपुरक्रमेकेकंपश्राद्याचितस्यक्षिपिनस्वभेषक्षेण व्यापूर्वमिति

प्रसिद्धाभिधानः । पूर्तिशक्तर्यः पूर्तिगन्धा मत्सिकाः । ताभिर्मिश्रमोदनं श्रपयित्वा व्याधिताय । प्र-यच्छतीति प्रकरणात् । ' भक्तं प्रयच्छति 'े इति प्रकरणम् ॥ अरण्ये तिलगणगोमयगान्तावज्वालेनाव-नक्षत्रेऽवसिञ्चति ॥ ३३ ॥ अरण्ये तिलाः । अरण्ये शाणाः । अरण्ये गोमयानि । शान्ता ओषधयः । एतैरवज्वालः अर-ण्ये तिलशणगोमयशान्तावज्वालः । तेनापगतनक्षत्रे कालेऽवसिञ्चति । विकल्पोऽवज्वालसाधनत्वात् ॥ मृगारैर्मुचेत्याप्लावयति ॥ ३४ ॥ अनुवाकाभ्यां ' मुश्च शीर्षेक्त्या ' इत्युचा । आप्लावनमवनक्षत्रे । क्रमसेदः । सर्वभैषज्यविधानाभावात् ऋचः क्रमभेदः । सर्वभैषज्यार्थः मृगारवद्यथा स्यात् ॥ इति श्रीम-हावेदार्थविदः भट्टदारिलकृतो कौशिकमाष्ये चतुर्थेऽध्याये तृतीया कण्डिका ॥ ३ ॥ बाह्मणो जज्ञ इति तक्ष-कायाजील कृत्वा जपन्नावमयत्यम्युक्षति ॥ १ ॥ ' नमस्तभ्रकायः' इत्युक्तवा जपन्निद्मत्तरं' च स्क्तमन-न्तरत्वात् । आचमयति । अभिमन्त्र्यं विषे रुतमभ्युक्षति । अथवाऽभ्युक्ष्यं अभिमन्त्रयते ॥ कृमुकश-कलं संशुद्ध दूर्शनरदिनावकराव ज्वालेन ॥ २ ॥ कृमुकः बधकः । कार्मुक इति यस्य नाम भवति । त-स्य शकलं क्रमुकशकलम् । उद्केनाभ्युक्ष्य जीर्ण वासः । जरचर्म । अवकरः उद्करिका-तृणानि । अन्यतमेनावज्वालेनावसिञ्चति विषे रुतम् । निर्देशसामान्यात् ॥ संपातवत्युदपात्र उध्व-फलाध्यां दिग्धाध्यां मन्यमुपमथ्य रियधारणाणिग्डानन्वृत्तं प्रकीर्यं छर्दयते ॥ ३ ॥ संपातवित उद्पात्रे मन्थं मथ्ना-ति । कथम् । उच्यते । विवेण पुङ्खिताभ्यामिषुभ्यासुपमध्य रियधारणापिण्डान् खात्वा छर्दयते विषे रुप्तम् । रियरिति धननाम । धारयतीति धारणा भूमिः । तन्मयान् पिण्डान् । संपातयुक्तं प्रकिरणम् ॥ हरिद्रां सिप-षि पाययति ॥ ४ ॥ हरिद्रा प्रसिद्धा । तां चूर्णीकृत्य घूने प्रक्षिप्याभिमन्त्र्य स्कताभ्यां विषातं पाययति वि-षे रुप्तम् ॥ रोहिणी" इत्यवनक्षत्रेऽत्रसिञ्चति ॥ ५ ॥ रोहिणीत्यनेन स्क्तेनाभिमन्त्र्य लाक्षेणापगतनक्षत्रे का-लेऽवसिञ्जति ॥ पृषातकं पाययति । पृषातकं घृतश्लीरम् । तद्भिमन्त्र्य पाययति । अभ्यनित ॥ ६ ॥ घृतेना-भिमन्त्रय । रोहिण्येति केचित् ॥ आ पश्यिति इति सदंपुष्पामणि बन्नाति ॥ ७ ॥ सदंपुष्पा त्रिसन्ध्या । मणिग्रह-णं मणिवन्धनस्थापनसंप्रत्ययार्थं मण्याकारार्थं च । पिशाचनाशनम् ॥ भवागवो इति सप्त काम्पीलपुटानपा पूर्णान् संपातवतः

कृश्वा दक्षिणेनाविसच्य पश्चादपविष्यति ॥ ८ ॥ ' भवाशवैं मन्वे वाम् ' इति स्कृतेन काम्पीलपर्णपुटान् सत उदकेन पूर्णान् संपातवतः कृत्वा प्रत्यृचं दक्षिणेन हस्तेनाविस-श्चिति व्याधितम् । सब्येन हस्तेन पुटमेकैकं पश्चाद् व्याधितस्य क्षिपति । सर्वभैषज्यम् ॥ त्वया पूर्वम् हित

क्रोत्रानम्। तिक्रीद्रानम्भीनूर्णानिभक्तोम् षष्टस्याप्तस्त्रन्त्रणोनिष्वस्याकेद्रानभानमूत्रस्यया भिम्यमान्यन्। भुवनार। खुयवालनार न्या न्यासप्यालन्यान्या परानरहाताया था। मानापीरत्वोवि। गिष्रुण्यापिमान्यरे से नैतिष्ट्यस्भिम्यूर्गे ७ भेडतास्त्रीस्त्र्वे भिन्यरेत्स्य कित्रपद्धि। जिस्से मिन्यरेति विशेष्ट्यस्य प्रस्ति मेन्स्य प्रदेशियाः इंडीइग्रिक्ति नेति मेन्ने प्रतिहर्दिक्षेत्र विशेष्ट्यां भागित् ब्रुजाय्यार निस्ति नेष्ट्र स्ति प्रदेश इत्र शित्हे के व्यर्वस्ति माण्यासस्य निमान्यान्य नीति मुस्ति एक्स्य प्रतिहर्दिक्षित्र श्रु तुष्ट्रनाम् बस्त्रा तहाराध्यकायनञ्जरभे षञ्याष्ट्रभावाद्याक्याभिद्रेरभू प्रारत्याग्यातारीह ग्यम्। तिस्करात्रीमानितृत्रारस्यलाष्ट्राप्यायतान्। पाटामुख्यासीरेपाययित्। जिस्सा भेषत्याकाश्चिम् जन्नानामित्सित्कारिष्टकात्रपाद्यान्। ब्रह्मत्त्रानमन्त्रापादत्यनेनस् तिक्तीर्ष्टगृहीतचत्रपारयतिभेक्तिन्निसरानिष्ट्रान्त्रुत्रामयतिभद्रवेत्रपाद्येत्रयेष्ठिति गुंगीर हेना गोगूरयन्द्रन कल हेला भ्रादिण छा। मेथा चेमनीप उद्योग मेथि वि त्राबाच्यापिनित्रावः गर्मथ्याय्यति गस्त्रमे **बन्यम्य बन्यम्यति** गर्डपस्कानमाहिर्यस्या भयोरंगम्या नमन्या राज्ञानिमित्सत्तर्याद्वरम्या मंगानानासन्तिद्वेत्वाद्वानिधि रेकेहो मः।
राष्ट्रियमहित्न वृथोहामाः गर्डनमार्थ्य भूगम्यात्रस्य गण्डे स्वायात्रस्य स्वायात्रस्य स्वायात्रस्य स्वायात्रस्य स्वयात्रस्य स्वयात्रस् जनर्रात्रएतत्मक्षमवक्रमात्रुदेशीर्थरितकरणानुगनुसकायृत्युवन्त्वातरामित्रुद्रणविभागातिम् तयन्यायान्यान्याद्रीरशस्यस्यसंक्रस्यम्निक्मीत्रक्मीनिदेशः॥ १०० दिनीवयात्रहर्णायने चारकोमानुरयेत्रार्योक्टकवेषुरसर्थः गर्यकटक्वेषुष्मार्गे छ। सन्तप्रिक्तावि गरिद्रारिति रीक्षणंत्र या देशानिव पतः॥ श्रायानि पूस्तवात श्राति॥ दित्रीययानिवरणी यो स्वाति आति ॥ जाय र्वारसंग्राति॥ एवयहणीयं॥ ७ वृत्ययामम्तित्। इषामर्गेर्तार्भिणह्याराकेरियमनी वित्यर्थः। विस्तिन्मा गर्रादिनिपूर्व येणा १०॥ नेतृष्यं विश्वणाये देवित्रस्थाते । प्रदेशी हे स्वीहिस्स्य वित्यर्थात् ॥ देशान्य विश्वणा नृषेः अक्षणा क्षणियत्वो पहिस्या स्वाहत्वा स्वाहत्या । विश्वणा निन् सुक्ष लेनेयाभिमेत्र्यं जेपद्यरिस्यस्यिति वर्मरेर सिण अस्तिवययाना गूण मन्त्रप्रस्थ ने नर्म भेरते

कोशेन । श्वामीकोशेन । षमीचूर्णीन भक्ते ॥ ९॥ मेषग्रुङ्ग्याः फलचूर्णीनि शम्याः कोशेन भोजने प्रक्षिप्या-भिमन्त्रय भोजयेत् ॥ गलंकारे ॥ १० ॥ अथ चालंकारे चूर्णानि प्रक्षिप्यालंकुर्यात् पिशाचगृहीताय ॥ शालां परितनोति ॥ ११ ॥ मेषशुङ्ग्या पिशाचगृहं सर्वतो वेष्टयत्यभिमन्त्र्य ॥ स्तामृतासुः १ इत्य-मतिगृहीतस्य भन्तं प्रयच्छति ॥१२॥ अमतिगृहीतः त्रिवर्गशून्यबुद्धिः । तस्मै भन्तमभिमन्त्र्य प्रयच्छति ॥ ५ कृष्ठलिङ्गाभिनंबनीतिमिश्रेणाप्रतीहारं प्रलिम्पति ॥ १३ ॥ 'यो गिरिष्वजायथाः ' इति सूक्तम् । ' अश्वत्थो देवस-दनः ' इति द्वे ऋचे । आभ्यां पूर्वस्कतसमुच्चिताभ्यां नवनीतिमश्रेण कुष्ठेन अप्रतीहारं प्रलिम्पति । कुष्ठं नामैतत् परिहारार्थे कथितम् । ज्वरभैषज्यम् ॥ लाक्षालिङ्गाभिर्दुग्धे फाण्टान् पाययति ॥ १४॥ ' रोहि-ण्यसि '' इति सुक्तम् । ' रात्री माता ''इति च । रोहिणीशब्दस्य लाक्षापर्यायत्वात् । फाण्टा जुष्णान् क्षीरे पाययति।अरुषो भैषज्यम् ॥ ब्रह्म जज्ञानम् ' इति सूतिकारिष्टकौ प्रपादयति ॥ १५ ॥ 'ब्रह्म जज्ञानम् ' 'अनाप्ता ये ' ' इत्यनेन सू-तिकागृहीतमरिष्टगृहीतं च प्रपादयति । कानिचित् पदानि गृहान्निष्कामयति । 'पूर्वे प्रपाद्य प्रयच्छति ''। अरिष्टं नामाङ्गस्यन्दनकलहलाभूतादि ॥ मन्याचमनोपस्यानम।दित्यस्य ॥ १६ ॥ मन्थ-त्रोषो न्याधिशेषे । मन्थं पाययति । सर्वभैषज्यम् । अथ चाऽऽचमयति । उपस्थानमादित्यस्य । उ-भयोरङ्गं मन्थाचमनयोरुपस्थानमिति। स्क्तस्य द्विरभ्यासः ॥ संपातानां सत्त्वे। दिवे स्वाहा ...॥ १७॥ त्रिभिरेको होमः। पृथिव्ये स्वाहेति चतुर्थो होमः । उत्तमाभ्यामुग्भ्यां १० प्रत्यृचम् ॥ हो पृथिव्याम् ॥ १८ ॥ पृथिव्यां संपातौ । न सर्वेण स्-१५ क्तेन । क्वचित् ' सर्वेण स्क्तेन ' " वचनात् ॥ तौ प्रत्याहृत्याप्लावयति ॥ १९ ॥ यौ पृथिव्यां संपातौ तौ गृहीत्वोदककः लशे नीत्वाप्लाव्यति । सर्वभैषज्यम् । सप्वे चोत्तरेण.. ॥ २० ॥ इमं यवमित्यनेन ^{१९} यवं बध्नाति । आज्यतन्त्रम् ॥ इति श्रीभ-ह्वारिलकृती कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये चतुर्थी कण्डिका ॥ ॐ। दिर्दि ^{११} इति तक्षकायेत्युक्तम् ^{१४} ॥ १ ॥ 'ब्राह्मणो जुङ्गे ^{२१५} इत्येतत् स्कृतं सर्वकर्मातिदेशार्थमितिकरणात् । तक्षकायेत्ययं न चोत्तराभिग्रहणविभागो विभ-क्त्यन्तरयोगात् । तस्मात् 'दिहिं ' इत्यस्य सूक्तस्य प्रतिकर्मान्तरं कर्मातिदेशः ॥ द्वितीयया ग्रहणी ॥ २ ॥ 'यत्ते अ-२० पोदकम् ' " इति इयं ग्रहणी कटकवन्ध इत्यर्थः ॥ कथं कटकवन्धः । आह । सन्यं परिकामित ॥ ३॥ सृदादितोऽप्र-दक्षिणं रेषां करोति बन्धेन् ॥ शिलां सिनि स्तम्बानुद्ग्रध्नाति ॥ ४॥ द्वितीयया विषरुताय शिलां बध्नाति । अथ-वा सिचि स्तम्यान् वधनाति । एवं ग्रहणी इयम् ॥ तृतीयया प्रसर्जनी ॥ ५॥ 'वृषा मे रवो ' ^{१७} इत्यनया पृदाकुविषमपनी यत इत्यर्थः । प्रसर्जनमात्रं मृदादिविषयेयेण ॥ चर्यां दक्षिणम् अपेहि ^{१८} इति दंश्म तृणैः प्रकर्णीहम्भि निरस्यति ॥ ६॥ दंशम प्रदक्षिणं तृणैः प्रकर्षेण कषेयित्वा अहिमभिमुखः प्रक्षिपति तृणानि । 'चश्चुषा ' ^{१९} इ-२५ त्यनयाभिमन्त्र्य । 'अपेह्यरिः ' ^{१८} इत्यस्य विधिकर्मेदं दक्षिणदाब्देन व्यवधानात् । अतश्च प्रत्यृचं कर्मभेदः । इ-

त्रचिहिमंत्रमस्**च्य**ेस्यो*ो पु<u>न</u>िद्धः* भेषाद्यभनायसादित्रारिन्यदिनादिनहिन्दस्रे द्वार्यभिनिरस्य ति॥६५न्नेम्यावर्धीकपुर्वकः गुलिन्॥सेरा तप्टश्वदत्यन्यानुष्ठीः चीन् नपर्वस्त्व वर्धान्यवस्त्रानिनेज क्षंब्रतीक्रंबुत्राङ्गबः नैनान (सुंन्वनिद्रुष्टे ११७)) षष्ट्रशुलीत्या पञ्जान् १ प्राप्तिनस्यतेमा नस्यतिष्ठ जनगांभाली न्यापात्र रेतना विन्धाति गति। सानिरेत्रगत्र भनावस्यते कपकरणात् ॥ दुन्न इन् विकास में प्रार्थिक के विकास के स्वार्थिक के स्वार्यिक के स्वार्यिक के स्वार्थिक के स्वार्यिक के स्वार्यि काराग्यहापातापाययातःविकित्तां॥ अहिगीनाईकेलेएस्याग्यां॥ श्रांचन्यां ज्ञोतिसंहरे ति। ने यसपानाः त्रापस्टर स्त्रम् भागनिक्षेत्रं प्रश्लेष्ट्रा स्त्रेष्ट्रा स्त्रेष्ट्रे स्त्रेष्ट्रे स्त्रेष्ट्र चानाबुनाचम्यतिग्रानात्त्वमित्यनया अवादिगुरककलामिम्त्रानमयनिविक्रतेमा भारति क्रुट्रक्यांग्रीभवध्यादिग्रनसुर्वमिरानयाञ्चसनुर्नाभिन्ध्राति॥श्रुतेस्पनानुनः प्रतेर्कपेत्रीषस्री <u>त्रारुमधुलाज्यक्षिणाभिः सन्द्रुखपणामधुर्यमधुणयपायपीते। एकानमरानेमधुलाज्ञ एक</u> त्यःयद्यसङ्ग्रीसीतिरम्बिंगःग्नबस्यप्रमीकानम्द्रानामपुनालेग्डितेषुभकुषुनजेरोरस्यागः कार्याजिम् मंत्र्यान्तभेके गिनिषरं संग्रेशिका निगारं समिनोहार स्वर्वेशस्त्रणित्रगिनगिनिष्ट्र ब्लीह्नराभिः गञ्जाद्यस्त्रप्रात्मधितवाज्ञीन्याप्रयान्। याजाः स्टलाबीहरपः सानाभ्यस्य गण्यपति। मंदर्जनान्यभूष्ट्रपाञ्चारक्षिरितं प्रविधानम् प्रित्तपतानान्यान्। याजात्मधिः सन्तर्गान्यान्। रितृत्रमण्डिसपातानान्यानिष्ठार्वेशस्त्रपति विविधानान्यान्। यान्तम् । विविधानान्यान्यान्यान्यान्यान्यान्यान्यान कीरमूबकमाणःसाथन्।। स्यूषाह्कद्वितस्यूसीयन्कारः कथिनोन्दितन्यः कमिहनफे सामान्योन्।।बाजन्सव्यापकाडसव्यपारविष्यसामन्त्राप्त्रतप्त्यार्थाति॥वतार्वनरसमिथमा र्धान्त्रत्रास्त्रवानेस्वननम्बन्धस्यान्।एकस्त्राकरितकार्याकोडन्सम्नर्यान्।। छ। आमा वास्त्राउतित्वामाह्यामाद्यामात्र्यम्य्ययानरत्त्। भोवनार्यमातुरुषं स्वसंतर् वनने नाम्यकेन्षिः प्रतिहारं ताङ्गित्वानं प्रतिवानं महित्यानं विष्यान् विस्तित्वा विस्तित्वा विस्तित्वा विस्तित्व यामना व्यवस्थानम् वर्गनित्तिन परिहत्य दुमार क्षामणा नित्रानिया निस्ताप निर्मान रोतः क्रमभेदा तुग्जिपिश्वन्यनात्भवनं विकस्तित्राभानात्र्याणः शुप्रुभिने नवीनिर्मित्रेः प्रदे स्थिः॥

तरथा हि मन्त्रसमुख्यः स्यात् ॥ यतो दण्टः ।। ७॥ अह्यभावे यस्मादेशादिति अहिना दष्टस्तं देशमभि निरस्य-

ति ॥ पञ्चम्या वलीकपललावज्वालेन ।। ८ ॥ 'कैरात पृक्ष '' इत्यनया । वलीकानि च पललं च वलीकपललानि । तैरवज्वा-

लो वलीकपललावजवालः । तेनावसिञ्चति दृष्टम् ॥ षष्ठ्याऽऽलीज्यापाभेन ॥ ९॥ 'असितस्य तैमातस्य ' १ इति षष्ठी । अनया । आत्न्यी ज्यापादाः । तेनार्ते बध्नाति । तृतीयानिर्देशात् । अवज्वालेनेत्येके प्रकरणात् ॥ द्वाभ्यां मधूद्वापान् पायवति ॥ १० ॥ पात्रस्थस्य मधुनो मण्डला-कारा मधूद्रापाः। तान् पाययति विषरुतम्। 'आलिगी ' च उरुगृलाया' इत्याभ्याम्॥ नवस्या श्वावित्पुरीषम्॥ ११॥

पाययतीति शेषः प्रकरणात् । कर्णा श्वावित् ' इत्यनया श्वावित्पुरीपमिमान्त्र्य पाययति ॥ त्रिःशल-ल्या मांसं प्राशयति ॥ १२ ॥ श्वाविच्छलाकया । त्रीणि शुक्लानि यस्याः सा । तया श्वावितसंबन्धं मांसं प्राशय-ति । न च संपाताः प्रोपसृष्टत्वात् । जातकमेवत् । त्रिशलस्या जातरूपशकलवत् ।। दश-

म्याऽलाबुनाऽऽचमयति ॥ १३॥ ' ताबुवम् ' इत्यनया अलाबुन्युदकं छत्वाभिमन्त्र्याचमयति विषक्षतम् ॥ ए-कादण्या नाभि बध्नाति ॥ १४॥ 'तस्तुवम् ' इत्यनया अलाबुनाभि बध्नाति पूर्वस्येवालाबुनः पूर्वकर्मशेषत्वा-त् ॥ मधुलावृष्विङ्गाभिः खलकुलपणीं संभुद्यं मधुमन्ये पाययति ॥ १५॥ 'एका च में ' दित मधुलादाब्दव-त्येः 'यंचेकवृषोऽसि ' इति वृषिलङ्गाः। खलकुलपर्णां कावमादनीं मधुनाऽऽलोडितेषु संकतुषु जर्जरीकृत्याऽऽभ्यां स्-क्ताभ्यामभिमन्त्रय ।। उत्तरामिर्मुङ्क्ते ॥ १६ ॥ अन्तं भुङ्क्ते विषद्यः ॥ द्वारं मृजित ॥ १७ ॥ देशमनो द्वारं मुखं शस्त्रेण

करोति । विषद-१५ षणीभिहत्तराभिः 🖟 ॥ अग्निस्तनमानम् ^{११} इति लाजान् पाययति ॥ १८ ॥ लाजा भृष्टा बीह्यः । तानभिमन्त्र्य पाययति मण्डं कृत्वा । ज्वरभैषज्यम् ॥ दावे लोहितपात्रेण मूक्ति संपातानानयति ॥ १९ ॥ द्वे भवो दावोऽग्निः । तत्र ताम्रस्रुवेण ज्व-रितस्य मूर्धिन संपातानानयति । तन्त्रं 'दावे 'इति वचनात् ॥ ओते म ११ इति करीरमूलं काण्डेनैकदेशम् ॥ २०॥

करीरमूळं क्रमिणः साधनम् । कथम् । आह । काण्डेन तस्य साधनम् । करीरः कथितो वेदितन्यः । क्रमिहननफळ-सामान्यात् । 'बालान् कल्माये काण्डे सन्यं परिवेष्ट्य संभिन्ति । प्रतपति ' । ततोऽनन्तरं समिध आ-२० दघाति तद्वत् । स्रजवत् " खननं मूलप्रहणात् । एकदेशं करीरैकदेशं काण्डेन समं न स्यात् ॥ ग्रामा-त् पासून् ॥ २१ ॥ उत्करित । आहरित ग्रामात् पांस् नुपमध्य ^{१९} । यथान्तरत्वात् ^{१६} ॥ पश्चादग्नेर्मातुक्पस्थे मुसलबु-

ध्नेन नवनीतान्वक्तेन त्रिः प्रतीहारं तालुनि तापयित ॥ २२ ॥ पश्चादग्नेमातुरुपविष्टाया बालमुत्सङ्गे फ्टत्वा अ-भी प्रताप्य मुसलबुधनेन नवनीतान्वक्तेन प्रतिहृत्य कुमारं कृमिणं तालुनि तापयित त्रिः। तापने मन्त्रा-वृत्तिः कर्ममेदात् । अग्निः अत्र वचनात् । न तान्त्रिकस्तन्त्राभावाच्च ॥ शिग्रुभिनंवनीतिमित्रैः प्रदेग्धि ॥ २३ ॥

अग्रपंतिन्त्रीत्मिश्चितेः अनुषेणश्रीक्षपत्येति भरत्यिमं स्थापत्तेन्। अग्नीनं स्वातन् स्थापीप्तिन क्षीतमेत्रीक्षानीमान्युक्रीगुणिजरदूचनाङ्क्रीराणान्यूनक्रियम्स्वार्यसम्बद्धाम्यस्य त्ररेषः।।उत्तेन।। छे उत्रीराणित्रयञ्चित्रविद्याति।।नीणीन्युत्रीराणिएकवित्रानिकर्णेत्रयङ्गेतृ॥॥ एंशेन्श्रव्यामहाश्रुव्यानिमंपानिनेनादकेणाश्रान्तमा थने बान्। एकामृनाद्याने ॥ १० पार्थान्त्रानि। । वयनिन्द्रश्रुव्यनेकारादनमञ्जादिः अस्याक्रत्यः पश्चिनासमञ्ज्ञतेकारादनमञ्जाति॥ १४ को भेषुक्रणे । प्रश्वामिनादम् अशोशं प्रथ्यति॥ मेडकंसरक्ष्यक्रमी १० मेक्यपायय्यनः ॥ १० एक्सक्रालेष ज्ञानम्बद्धार्थे प्रभिन्त । यात्रामान्यक्षये ॥ १० प्रमानिन्द्रश्रीक्षा स्वाप्ति। स्वाप्ति । स्वाप ज्ययिपंचम्ब्राक्ष्रकाणपार्वेणस्यव्याद्विसाष्ट्रिस्पात्वतेवधानुगर्तस्यसर्पपविद्यार सर्विपस्तविष्णिवश्रादि॥सामपतवरेवत्तेपति वृत्तेवहराति॥संपानवव्यतेल्इंण्वियांनाविश्वते ~~श्रहोमेश्राज्यमेन।। दास्य~~नं बुद्रपत्रिशालाहुतात्रामित्यान्य ग्रहणात्राभाषेपरीने निधनः नैबे स्यवेभनेमामूत्रा**भावादेत्रीलयस्येपकाँ** देतेसेनाम्यन्यवज्ञातीतित्रकर्णात्॥सेपानास्य विश्वतान्॥**७ एक् ऋ। नुप्रयुष्ठित्। सार्वपं आक्रेत्रे नु**पिश्चेत्रयद्यनि।। ७)। नृतारिऋ। विश्वप्रा वस्ति। श्रीत्राशिक्याम्याग्निकयाव्याक्यां निक्टीन्कयारकाराम्या फ्रेट्टेनालेनावनस्यवस्ति चित्राक्रमान्यान्याम्याम्याभिष्मात्यत्रमस्याम्यागन्यासस्य प्रितिवित्यपूर्वीपान्यान नर्पेण दुमह्णात्र भन्द्रविच्लाय सुतत्वात्। यूया युवी योपि वरे मितिमंत्री त्यो अयो विके ति गिर्णामी र्तानाम्ययः गरीतमा र्नानामवाणार्थ्यस्मिन्तम् विजापत्मस्याग्मनम् वितापिष्टिविदेशात्म मार्सनाममंबाद्रहर्गं खेवास्यं भक्तरक्रियो। किमित्रपृष्टी अनुभविष्यं मित्रप्रेमित

शियुफलैनेवनीतिमिश्चितैः प्रकर्षेण लिम्पिति 'ओते मं '' इत्यभिमन्त्रय स्कृतेन ॥ एकविश्वतिमुशीराणि भिनशि '' इति मन्त्रोक्तम् ॥२४॥ जीर्णान्युशीराणि जरद्वचनात् ^१। उशीराणां चूर्णकरणमश्मना। 'दहाम्यिमा मुखम्' इत्यग्नी प्रक्षेतः । स्कृतेन ॥ उशीराणि प्रयच्छित ॥ २५ ॥ जीर्णान्युशीराणि एकविशाति स्निणे प्रयच्छित ॥
एकविश्वत्या सहाप्लावयित ॥ २६ ॥ संपातितेनोद्केन । आप्लावनसाधनत्वात् । कृमिनाशनम् ॥ आ यं विशन्ति 'इति
वयोनिवेशनशृतं श्रीरौदनमक्ताति ॥ २७ ॥ अस्या ऋचः । पिक्षवासकश्चतं श्रीरौदनमञ्चाति । रक्षोभेषज्यम् ॥
परि द्यामिव 'इति मधुशीपं 'पाययित ॥२८॥ मण्डकम् । स्कृतस्य कर्म । अभिमन्त्र्य पाययित ॥ जपंक्व ॥२९॥ एतत् स्कृतं 'जप-

न्नाचमयत्यभ्युक्षति ' "चकारात् । विषकतम् ॥ अस्यित्रंतम् ^८ इति शकलेनास्विटे संपातवताऽवसिञ्च-ति ॥ ३० ॥ शान्तवृक्षशकलेन । पाणिना संपातवद्वचनात् ॥ इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये चतुर्थै-

उध्याये पञ्चमी कण्डिका ॥ ५ ॥ 🕉 । आवयो ९ इति सार्षपं तैलं संपातवन्तं बब्नाति ॥ १ ॥ सूक्तस्य । सर्षपविकारः

१० सार्षपः। तन्मणि बच्नाति। सार्षपतैलेनैच संपातवन्तं करोति। संपातवच्च तैलं गुणविधानार्थम्।त-नत्रहोमेष्वाज्यमेव। ' दक्षिणत उदपात्र आज्याहुतीनाम् ' ' इत्याज्यप्रहणात्। सार्षप इति तद्धितः। तैल-स्य बन्धनं मा भूत्॥ काण्डं प्रलिप्य॥ २॥ सर्षपकाण्डं तैलेनाभ्यज्य। बध्नातीति प्रकरणात्। संपाताः स्यु-र्वन्ध्यत्वात् ' ॥ पृक्तं वाकं प्रयच्छति॥ ३॥ सार्षपं शाकं तैलेन मिश्रं प्रयच्छति॥ चत्वारि माकफलानि प्रय-

च्छति ॥ ४ ॥ प्रयच्छतिग्रहणं पृक्तानां मा भूत् ॥ क्षीरलेहमाङ्कते ॥ ५ ॥ क्षी१५ रं लेढिति कर्तरि क्षीरलेहः । तेनाक्षी आङ्कते ॥ वक्ष्माति ॥ ६ ॥ सर्वाण्यक्षिरोगभैषज्यानि लिङ्ग्युपतापचचनात् १२ पूर्वाणि उद्विजमानस्य १२ आह । किम् । वचनात् ॥ वग्नेरिव १५ इत्युक्तं तावे ॥ ७ ॥ ५ दावे लोहितपात्रेण मूर्ष्मि संपातानानयति १ १५ इत्यस्य भवति । ज्वरभैषज्यम् ॥ इमा यास्तिल्ल १६ इति वृक्षभूमौ जातावज्वालेनाविक्वित्त ॥ ८ ॥ वृश्वस्याधः जाताः वृक्षभूमौ जाताः । ताभिरवज्वालिताभिरुद्कं तप्तं तेनाविसञ्चति । केशक्षयभैषज्यम् ॥
शीर्षकाण्यक्षैः ॥ ९ ॥ शीर्षं मदनम् । फाण्टमीषदुष्णमुद्कम् । अक्षाः विभीतकफलानि । पतेऽवज्वालिताः अवनक्षत्रे-

२० ऽविसञ्चिति ॥ निकटाभ्याम् ॥ १० ॥ निकटा च निकटा च निकटे। ताभ्यां निकटाभ्याम् । फाण्टावज्वालेनावनक्षत्रेऽविसिञ्चिति ॥ इष्णं नियानम् ^{१७} इत्योषध्याभिः श्चोतयते ॥ ११॥ स्कृताभ्याम् । मन्त्रोक्त्या 'सखुषीः' '४ इति लिख्ययुपतापात्^{११}। अभिवर्षणेषु ^{१९} ग्रहणान्नेति चेश्व अर्थस्क्तत्वात् । यथा 'अथवीणं पितरम् ' इति मन्त्रोक्त्या 'अया विष्ठा ' ^{११} इति ॥ माक्तानामप्ययः ॥ १२॥ मारुतानां मन्त्राणामप्ययः । अस्मिन् कर्मण्यपि तेषां गमनं भवति । षष्ठीनिर्देशात् ।
मारुता नाम मन्त्रा इह गच्छन्तीत्यर्थः । 'कर्तकर्मणोः इति ' स्ति षष्ठी । अतश्च तेषामपि जलोदरभैषज्यमेत-

तुर्कार्ये उत्रापनेथे कशुक्रमे सुत्रकता गमने चात्र संत्रे में वेषात्वस सुविधित महाते प्रहणस्त्रे भे क्रेमन्त्रे वृत्तिस्व बातुगरदेव च नस्व भ तया रूप्त गौर्यन व्यस्याव ग्रंथा । शाह्र मंबन्द्र निस्यदेशीयो क्यीय मीं होर्च्नकी के अधिक काची रमुद्र कमाहार्च एड छार्चन के जिला रियामी भे की नेती में छापें नेपारीत्पंचपंचाम्भतपरशूपण्यात्काधरादापयीत्। भननम् केनेपर्यतापुंचमार्यंचापिक क्यूकर्णाह्न पान्नानुस्कृत्न्भन्याप्नायनकप्रायस्कृतनाक्ष्रिराद्राप्यनिस्तिन्। र्पावनस्तकार्दनानिपति।क्रिणरमकार्न्यस्तिताविपत्यवसिन्तिगावपविच्यान्।यवन पादयाति। अन्तरपनि स्तितिक्रमी थान् दिन्तिपन् स्यापन्स्याया धिकारात्। भाविस्यापन विवादा र सिक्सम् अस्ति। देश्यार रायात्।। बिस्सः राखः बजावित्रवः खेषीः।। उद्गरिस्ति। नेत्रवादिग्रहेकात्रकागिकस्प्नालपनग् न्यानिकनन्यवाग्रसनीलपन्गतराजवेकायार त्राने ग्रहान्यजीविवनतर्गण्यक्तीविकृयालपनमत्राःगरत्राननस्माननिरेत्रान्गविक्यारा निर्वाननहरू नेन हरम्यागान्। सर्वनायाननामितिययाग्राशान्ः स्युन्मायामितितन्तुः निर्द्यान्यवित्रं च्यापिविष्यतित्रअनिर्न्यानिभावयनाणारदेकतेभविनायदेववर्द्धवर्वनेताः। जारतितुर्पश्राद्यानुर्द्भविषानं॥व्यपस्यायन्सुक्रक्रमेयार्गानुत्रातिक्रमुणः॥काळन्तृत्वि~~य्य~~्याधिनंत्रेश संगोर्तिनी दक्षन्निक्यगण्या अपूर्वे संस्थासायां प्रतिक्री स्थान हिर्मात विकास किरीने सहस्रोधायिनंडुभयम्त्रीनिक्रणस्यांसाधनस्य नेपानातृक्तेनेन्यान्धानाहिभूना छानंतुर्यध्या येप्छीक्रिङकाः) धूगयसमदद् विद्यामाकूनपापछश्रणयोः शमीत्रामेकेत्राभ्युं धून्। प्यतिग शाभ्यां ब्लाः केरापुर्यमभूमीवन्तापापसणायस्यसपापुरवस्यासूप्रापुर्वसणहान्पित्रारस्याप्रवर्तन्द्वीन्त योभेषानात्रायां भित्रोते । त्रामीन्वत्राम्याकान्त्रामीन्यम्बर्शत् इदिक्वद्रावन्षुस्किम्। तन्त्रसंकिष् ग्रवसमुख्य प्रभावेनी दक्षिक्रण शिरार्भे पिज्ञाभिने बीहैं। नार्थमिशिक्री विसेन्ति गोजनः क्रीन देशास्तिः नाम्युचिन् वन्तनातृशकेशास्त्र देनम्त्रासितः भिषानातृश्यायात्र तस्यवन्त्र भस्माक्रमेला नाक अधिकारः ॥ दर्भाषे ज्लीतिः मार्जुमि पराविसं चनीत्यनकम् निर्वासामान्यादेत्रे ज्ञामाज्ञाने व ति।। प्रस्तान्। ७१ या नुष्पर्भिष्न् वे। निर्दे। नरत् एव चाधिवार्शत्स्त स्वम् व्यप्तद्वी।। धृगींवात्रे वर्गित्स्मनमेषुः कर्त्वाम् कीष्ठणार्थाञ्चालपित्रः परिकामपुरा उद्रिशेष्ठितिग्षेष्ठे सर्वेताग्नर्रस्ति। उत्थारकनपूर्यिवाजपे नेनल्स्कं विःसनतसंगिकमय्निग्रानतसंग्यामनपुरावाद्यां जुद्दीनसमी

99 त् कर्म । ये पुनरिमवर्षणेषु कर्मसु प्रकृतागमं न व्याचक्षते तेषां तत्र 'सस्त्रुषीः '' हिमवतः 'े इति प्रहणमनर्थ-कमनेनैव सिद्धत्वात् । इदं वचनसूत्रं भक्त्या उपवर्णयितव्यं स्यात् ॥ हिमवत ै इति स्यन्दमानादन्वीप-माहार्य वलीकैः ॥ १३ ॥ प्रैषकृता स्रोतस्यमुद्कमाहार्य गृहच्छादनतृणैर्जलोद्रिणमभिश्चोतते ॥ पञ्च च या ३ इति पञ्चपञ्चाशतं परशुपर्णान् काष्ठैरादीपयित ॥ १४ ॥ अनेन सूक्तेन । परशूनां पञ्चाशत् पञ्चाधिका । पशुकर्णो इव पाइवीवस्थाः । तेषां पञ्चपञ्चारातं कपालस्थां कृत्वा काष्ठेरादीपयति स्कतेन ॥ क-पारुं प्रशृतं काष्टेनालिम्पति ॥ १५ ॥ पर्णरसं काष्टेन गृहीत्वालिम्पत्यवसिश्चत्यपविध्यति यत्र वि-पाकं याति । आलेपने च स्कतम् । तिङभिधानादेवालेपनशेषः । उत्तरस्याप्यधिकारात् ॥ किस्त्यश्वजा-म्बीलोदकरक्षिकामशकादीभ्यां दंशयति ॥ १६ ॥ किंस्त्यः राङ्खः । श्वजाम्बीलः शुनः श्रेष्मा । उदकरिक्षका जलुका । मराकादी गृहकोलिका । किंस्त्येनालेपनं श्वजाम्बीलेन वा । यदा राङ्खेनालेपनं तदा जलुकया दं-शनम् । यदा श्वजाम्बीलेन तदा गृहकोलिकया । आलेपने मन्त्राः दंशने च । समाननिर्देशात् । ' किंस्स्यादी-नि ' ' चेति बहुवचनं तद्भदत्र प्रयोगात् । सर्वत्र 'आयोजनानाम् ' ' इति यथा ।। निश्च अव मा पाप्मन् ' इति तितउ-नि पूल्यान्यविष्यापविष्य ॥ १७ ॥ तितउनि पूल्यानि धारयमाणस्य " इदं कर्म भवति । यद्येवमेतद्वचनं किम् । आहं। तितउनि पूल्यानां च विधानम्। अपेव्यधनमुक्तकर्मयोगात्। निशीति कर्मणः कालः। अवसिच्य व्याधितम-संपातितेनोद्केन निवेद्य॥ अपरेबुः सहस्राक्षायाप्सु बलींस्त्रीन् पुरोडाशसंवतीश्चतुष्पयेऽविधाप्याव-१५ किरति ॥ १८ ॥ सहस्राक्षायैवोभयम् । मन्त्रोऽविकरणस्य साधनव्यवधानात् । कर्तव्य एव धानादिभिः ' ॥ चतुर्थेऽध्या-ये षष्टी कण्डिका ॥ ६ ॥ यस्ते मद^९ इति शमीलूनपापलक्षणयोः शमीशमकेनाभ्युद्य वापयति ॥ १ ॥ शम्या लूनाः केशा यस्य स शमीलूनः। पापं लक्षणं यस्य स पापलक्षणः। तौ द्वाविध शिरस्तः व्याप्तवन्तौ । अन-योभैषज्यप्रायश्चित्ते । शमी च शमका च शमीशमकमिति द्वन्द्वैकवद्भावः । 'स न्युंसकम् ' ' इति न्युंसकत्वम् । अत एव समुचयः। तेनोद्कमिश्रेण शिरोऽभ्युद्य ' दर्भिपिञ्जूलीभिर्वलीकैः सार्धमिध शिरोऽवसिञ्चति ' "। अतः कर्म। नि-

२० र्देशोपपत्तः । अभ्युद्यति वचनात् । केशच्छेदने मन्त्रस्तिङभिधानात् । प्रायश्चित्तस्य वचनम् । समानकर्मत्वा-त् ॥ अधिशिरः ॥ २ ॥ 'दर्भपिञ्जूलीभिः ... सार्धमिधिशिरोऽवसिञ्चति ' ११ इत्येतत् कर्म । निर्देशसामान्यादत्र शमीशमकेने-ति प्रकृतत्वात् । अतश्च दर्भपिञ्जूलीनिवृत्तिः । अत एव च 'अधिशिरः ' इति स्त्रस्य मध्येग्रहणम् ॥ बन्तर्दा-व १९ इति समन्तमग्नेः कर्ष्वामुष्णपूर्णायां जपस्त्रिः परिक्रम्य पुरोडाशं जुहोति ॥ ३॥ अग्नेः सर्वतो गर्ते खात्वा उष्णोद्केन पूरियत्वा जपन्नेतत् सूक्तं त्रिः सर्वतस्तं गर्ते क्रमते । ततस्तस्यामेव पुरोडाशं जुहोति समीप-

निर्देशातृगनत्वत्रस्टुन्ह्यमः पृशाचनाद्यनंगध्त्रापुर्वत्रेतृरतिङपरधीत्गत्रापुर्यस्तिनस्क्तेत्रेतायंगीतः वर्षानेगर्भुन्त्रातन्गर्नेम्यान्सयाभ्यापायनान्।भिष्यानसान्युन्यद्येनाम्याक्रमाणिकनेव्यानिभेष्य षुपायुरानिविहितान्सिन्भिष्यानिन्नितानि बिर्गिनिम्भानगर्भिष्यानगर्भिष्यानगर्भिष्यानिसिस्मन्राणिसम्। नानीतिगयागलामनाम-**उर्षिसस्यवैश्वानरात्रीत पृत्यर्थं ग्र**क्षोषास्त्रासारित्वपग्वायाःस्रयंस्रस्तृगा**र** गेणसंपान् बनामयमवल्यादिन्।।भपगृतागृत्वसावगांबबुखद्यस्यपृतीतेनृश्हेगुणसंपानसंस्कृते नम्योत्। आञात्नानामय्त्रीतिगम्यानिभानुसामान्यात्गर्गस्य गुन्नात्यतिकिन्तृताभाषध्यानिय तयते।विभितिसामान्यावृगगान्ध्रग्रामन्यातयातकान्यवृगज्ञापुष्याभन्नात्यतेशविद्याद्वासान्यान्ग्रह्यु जपुत्यानामयति। तुर्वकायानी बब्दल्याजपुर्वानामयातियक्टराप्रहणातू ॥ भायातिकदृरीतिर्युक्ति १७॥१तमापुर्यनित्रीषुः गकम् भेट्नेकमेविधानजपनः सेवीधन्यपान्यानुशक्त्रस्यासीविनसार्वेत भातुत्रमहणन्यातीत्वयानिभातसामान्यातृ। ७१ उत्तर्यदानुराम्। विवेत्रार्थेपवयानिभात्रामीक <u>बब्रोचनः त्राराषपृणिकात्र्रराषिकराति, वर्त्रास्था। अभ्योमप्रिक्रीतित्रेणेष्ट्यामिक्रीत्रवीं। र</u> 1तानस्त्रासमान्यायतात्।1पत्रान्वनाद्रान्॥<u>७</u>॥धास्त्रत्सभ्यःन्यानमाष्टिशचतनाभ्यन्यमान्याचितं ब्रेर्त्रातमवर्मार्शी । श्रीतमेष्ट्रं । १० । स्कूणायानिक वितिक्षायवास्कूणयानिक वितिन्त्रि रहे रहेते वाष्युक्ते ॥ १० ॥ इरे क्षितेस्वर्कतम्बर्कतनारुप्यगर्दिनेत्रस्यस्कर्यमानुषरीयक्रिनेन्यस्टिक्ट्रस्यविग्वविगिर्सर्वप्रक्रि चत्रगुषाणिनातुनुगडदेकपृक्षाव्यविगयान्तिस्यमानायुक्तानुगयकावनेक्ट्रस्यम्यस्य दंतन्तरसान्द्राच्युःग्हृतम् छन्।खपुत्यस्तर्ग्याखपन्यत्रसिद्धुप्तेचानान्।सन्दर्ग्यसान्द्रिचि तित्रकर्णातूगगरास्त्रवस्रारञः नास्रात्ययः गणाञ्चस्र स्त्रात्तिस्वारी दिवाहत्ववृणं सङ्घिष निरीनीनासिय ब्लव्यानुणील्यापनित्रलात्मभिर्स्वतिन्दीवन्ग छो। चनित्रसेणीतु पसहतमेत्री क्रिक्रमयागगहतः प्रतिस्थानपृष्ठद्वः भक्षाहिनाधिपाख्नग्राष्ट्वीनपातुः स्वानस्यार्थे ग्रामनेन्किमेः गर् र्णान्टनयासुण्यान्द्राञ्चगाष्ट्रन्मतुक्रवनुत्रान्द्रान्माष्ट्रच्याकत्रासधानुयाभ्यवश्चाननेमाष्ट्रयति चाँदनसायात्राक्राक्रयाक्तस्त्रपननामुद्यातसर्वक्रमणाविदेशः पहाहन प्रपुट्यात्रस्याक्रममेर्ः ॥ भारतिहिस्तामिञ्जसातारः गेश्रास्युद्वित्रप्रसान्यमनस्यस्यात्वत्याप्यसान्वार्णम् सान्। रेश्तेन्रो खुर्कन्प्रहानयूतिगतत्रवार्यहुँचागम्नसा्सक्ष्यवित्रग्सप्तितम्याङतादीननित्रयीतः जा ज्यंतेत्रेचीतृत्कम्॥क्याचाष्यंचयद्यत्मनोकस्याच्यामपूर्वित्यामन्त्रत्सामङकः संस्यक्षारि

निर्देशात्। न तन्त्रम्'। प्रत्युचं होमः'। पिशाचनाशनम्॥ प्राग्नये^३ प्रेत' इत्युपदधीत ॥४॥ ' प्राय्नये ' इति सूक्तं 'प्रेतो यन्तु ' इत्यु-पधानम् । रक्षश्चातनम् ॥ वैश्वानरीयाभ्यां पायनानि ॥ ५॥ 'वैश्वानरो न ऊतये ' 'इत्येताभ्यां कर्माणि कर्तव्यानि भेषज्ये-षु पायनानि विहितानि । सर्वभैषज्यानि चैतानि लिङ्ग्यविशेषात् । वैश्वानर इति पायनानीति सिद्धम् 'अनन्तराणि समा-नानि युक्तानि ' इति योगलासेन । 'अग्निः परेषु' इत्यस्य वैश्वानरीप्रतिपत्त्यर्थम् ॥ अस्याद् द्यौः इत्यपवातायाः स्वयंस्रस्तेन गोगृ-५ ङ्गेण संपातवता । प्रथमवत्साऽदितिः । अपवाता गौः वत्सविगल्तितस्नेहा । स्वयंपतितेन शुङ्गेण संपातसंस्कृतेना-चमयति । 'अलाबुनाचमयति ' र॰ इति यथा । विभिन्तिसामान्यात् । गोशृङ्गेण श्चोतयति इति केचित् । 'ओषध्याभिः श्चो-तयते ' ११ । विभक्तिसामान्यात् । जपन् ॥ ६ ॥ जपत्याचमयति । 'तक्षकायाञ्जलि कृत्वा जपन्नाचमयति '^{११} इत्येकदेशप्रहणात् ॥ यां ते रुद्र^{१३} इति शूलिने मूलम् ॥७॥ जूलमायुधविद्योषः। क्रममेदेन कर्मविधानं जपतः संबोधनं यथा स्यात् । जूलमस्यास्तीति ज्ली। तस्मै जूलं ब-१० ध्नाति । ' प्रमेहणं बध्नाति ' ^{१४} इति यथा । विभक्तिसामान्यात् ॥ उत्सुवं^{१५} इति शमीबिम्बशीर्षपर्णाविध ॥ ८ ॥ शमीफ-लं गुरोलकः । शीर्षपर्णिका शीर्षकरीति प्रसिद्धा । आभ्यामभिश्चोतयते । 'ओषध्याभिः श्चोतयते ' ११ इ-ति निर्देशसमानार्थत्वात् । पिशाचनाशनम् ॥ बीश्च म^{१६} इत्यभ्यण्यावमाष्टि ॥ ९ ॥ घृतेनाभ्यज्य आ व्याधित-प्रदेशान्तमवमार्ष्टि इति भैषज्यम् ॥ स्थूणायां निकर्षति ॥ १० ॥ अथ च स्थूणया निकर्षति विरिष्टं घृतेनाभ्यक्तम् ॥ इद-मिद्वा^{१७} इत्यक्षतं मूत्रफेनेनाभ्युव ॥११॥ इदमिद्वेत्यस्य स्क्तस्य माजुषमूत्रफेनेनारुण्डं क्रेदयति ॥ प्रक्षिपति ॥१२॥ ततो मूत्रं प्रक्षि-१५ पति ॥ पाणिना तत् । प्रक्षालयित ॥ १३ ॥ उदकेन प्रक्षालयित । शौचिनिर्वृत्तिः समानार्थत्वात् । प्रक्षालनं केशकर्मप्रत्ययात् ॥ दन्तरजसावदेग्धि ॥ १४ ॥ दन्तमलेनालिम्पत्यक्षतम् । आलेपने मन्त्रस्तिङभिधानात् ॥ स्तम्बरजसा ॥ १५ ॥ अवदेग्धी-ति प्रकरणात् । गरीस्तम्बलग्नं रजः पांसुरित्यर्थः ॥ अपनित^{१८} बासुस्रव^{१९} इति किस्त्यादीनि ॥ १६ ॥ लोहितलवणं संसद्याभि-निष्ठीवित ॥ १७ ॥ सैन्धवलवणं चूर्णीकृत्यापचिति कृत्वा तामिभुष्ये निष्ठीवेत् ॥ अन्तरिक्षेणं इति पक्षहतं मन्त्रो-क्तं चङ्क्षमया ॥ १८ ॥ हतः पक्षोऽस्येति पक्षहतः । आहिताग्निपाठात् पूर्वनिपातः । श्वानस्यार्धे गमनं चङ्कमा । त-२० या निवृत्तया पुण्ययाऽवदेग्धि। अन्ये तु क्रमतेश्च। जिह्ना नामौषधिः लोकप्रसिद्धा। तयाऽभ्यवश्चोतनम् 'ओषध्या' १ इति श्चोतनसामान्यात् कर्मोक्तम्। 'मूत्रफेनेनाभ्युद्य ' इति सर्वकर्मणामितदेशः । पक्षहतभैषज्यप्रत्येयात् कर्मभेटः ॥ कीटेन घूपयति ॥ १९ ॥ ग्लीः १२ इत्यक्षतेन ॥ २० ॥ वीहि स्वाम्^{२३} इत्यज्ञातारुः शान्त्युदकेन प्रक्षाल्य मनसा संपातवता ॥ २१ ॥ अज्ञातकारणमरुः अज्ञातारुः । तच्छा-

न्त्युद्केन प्रक्षाळयति । तत्र आज्यं हुत्वा मनसा संकल्पयति । 'संपाता मया कृता ' इति चिन्तयति । आ ज्यतन्त्रे चैतत्कर्म ॥ या ओषधय^{३४} इति मन्त्रोक्तस्यौषधीभिर्धूपयति ॥ २२ ॥ मन्त्रे तु स्रोम उक्तः । तस्य क्षीरि-

ण्युॐष्य्युन्तामिर्भूप्यानगण्यग्रहानं॥७॥मधुद्दिष्यासाय्यान्॥मधुनाक्षिकंदद्विमचेते्छमेय्। यात्॥७क्षीरादिष्यतृ।भष्यतृक्षीरम्यान्चप्रथानं।।क्षा<u>कंत्रकेत्रस्य</u>क्षण्याः।असय्यानस्य यर्पति।।ङमय्मेशुरेभिन्शीरार्भिञ्॥ङभयत्रहणज्ञानक्षेत्रक्षद्भौतस्यम् सुनुन्यस्यसङ्ग्रीके (क्रिंगवि))**७**गरेवाज्रद्वितित्वाकेनब्रानप्यनाचमनप्रदेहन्युर्ण्नाविकोकेन्साप्यति॥वेधव श्रीनविभीकेन्त्राति।विभाक्षाय्याववन्त्रान्यानम्याववन्त्रोकेन्त्राञ्चात्रक्ष्याविभरूपा नि॥भाष्यभामनार्वाद्वद्यविष्यां अस्यक्रम् तिष्ट्रहितेनो क्वेदितं चे ॥ स्तिकारिष्टकात्रपादेयिते। तिकासभेषद्याण्यादेवीदव्यायाजम्दाम् तिम्त्राकार्षकृत्रीव्यक्षकार्याम् मानाय्ययाक्ष्णानस्य इन्लाभक्षः उर्गिकाकमपानाद्दनपस्त्रनाक्ष्माक्षाव गनिसुपुराध्यन्यायपूनरास्द्रस्याण्युन्तरमन् श्रीव कुणु मेत्री को निन्मानु। तृस्याः <u>फल मीस्यास हुनातु के नि</u>स्यानाका भ्रास्त्र क्षेत्र प्रास्त्र स्थानस्य तुर यासहमत्रीकापुरुमनास्त्रीत्।।भगनाम्यायान्त्रनमाछाकस्पाताहन्गन्नसेत्र्काङ्ग्रीसेन्ति॥ स्लान्बमस् क्रूण्वणाय्त्रअय्कृत्वासनानात्वगनित्राषात्रगर्देशसम्बद्धगार्गार्दिक्री भृ**ट्रारबङ्गाकाक्रमाय्यच्तुयव्याप्मधर्मा**काँडकागिशाउँगञ्जलनगरिनिनेभगरहानाँप सनुत्रयुक्षिता।न्त्रीरसःगतेन्एद्दीन्स्येमातुःसन्त्रयुक्तस्यिभम्त्यसर्वीव्यभिम्त्याणीतिन्त्रनातूः। जपणपानायानगानगान्यानगान्याम् विषयुत्तुः जनप्यस्य पानप्यविषयं विषय् । माहद्दानिन्ना किनित्तुं चापित्रं भनोद्दिनो जन्मपने सुन्नापन् काभिना प्रान्यतिम जभग्रहोत्ते हुने निसंगाणात्याम्यान्द्रात्राप्राच्याप्यनाम्बात्।संपात्वलेमाम्बान्।ए।पवास्वति।प यावन्यान्स्नानगण्यत्राष्ट्रयज्ञारात्मत्राकंभनसायेथीतपर्शमधुकेमधुद्धानान्द्रशामान्यान्ग ॐ जारतिनाष्ट्रवन्भीकाप्रिकित्य्जीवकाष्ट्रपास्त्रीयांवंत्रात्राष्ट्रियान्दिश्चामान्यात्। ख्यायना निर्मुख्यायानि वृषद्वण्यास्यानम्बन्धित्वे द्वास्यपिषण्ययस्य निर्माण्यान्ति । जपनित्रास्यितं स्वतनदास्य पणकेष्णाः सन्यास्य देख्यस्य प्राप्ति । स्वातं अस्य प्राप्ति । विकृताहभ्रेरकाः गृतयाभूमातस्थनदाम्युष्येगद्गामुम्याम् यां गानावाप्यगानवर्गस्य स्वाप्यप्रदेशिषु वेथवभूष्णा। रुष्णाणाचा यस्यवस्यवद्गास्का ण्यान्यं मृत्वेथ ग्रवेनथ वंपास्र वे राह्य वे सी रुणानेथाः गुकायः ॥ इणास्ककायम्बुकान्ये स्थाने मेनीकियाने गुक्तिनियाये ।।।वेथन् नमनाक्रमन्॥वध्यामानिस्कृत्यनानाथामस्यभानिनधनुषाकालनुदेर्नुदार्षनःक्ष्णन्यैः

ण्य ओषधयः। ताभिर्धृपयति पापगृहीतम्। मध्दिश्वत् पाययति ॥ २३ ॥ मधु माक्षिकम् । उद्श्वित् तक्रम् । ते उभे पाय-यति ॥ क्षीरोदिष्वत् ॥ २४ ॥ अथवा क्षीरं मथितं च पाययति ॥ उभयं च ॥ २५ ॥ अथ चैतद्भयं पा-ययति । उभयं मधूदिश्वत् क्षीरोदिश्वच । उभयप्रहणं ज्ञापकमेकवद्भावे साधनसमुच्चयस्य । सक्तन्मन्त्रः । अ-विशेषात् ॥ देवा अदुः १ इति वल्मीकेन बन्धनगयनाचमनप्रदेहनमुख्येन ॥ २६ ॥ वल्मीकेन साध्यति बन्धना-५ दीनि । वल्मीकं बध्नाति । वल्मीकं पाययति । वल्मीकमाचमयति । वल्मीकं चोष्णं कृत्वा प्रलिम्पति । विषद्षणा-नि ॥ यथा मनः अव दिव इत्यरिष्टेन ॥ २७ ॥ अस्य कर्म अरिष्टगृहीतेनोक्तं वेदितव्यं 'स्तिकारिष्टकी प्रपाद्यति ' " इ-ति । कासभैषज्यम् ॥ देवी देव्यां ^५ यां जमदिग्नः ६ इति मन्त्रोक्ताफलं जीव्यलाकाभ्याममावास्यायां कृष्णवसनः कृष्णभक्षः पुरा काकसंपातादवनक्षत्रेऽविश्विति ॥ २८॥ केराजननार्थे पूर्वे वृद्धिदंहणार्थमुत्तरमत-श्च विकल्पः । मन्त्रोक्ता काचमाची । तस्याः फलं जीव्या सह । जीवी जीवन्ती । अलाका भृङ्गकः । अनयोरन्यतर-या सह मन्त्रोक्ताफलमविश्चिति । अमावास्यायां काले । प्राक् काकसंपातादपगतनक्षत्रे कालेऽवसिञ्चति । कृष्णतिलभक्षः कृष्णवर्णवासाश्च । अथ कर्ताऽविसञ्चति । लिङ्गिविशेषात् । केशदोषभैषज्यम् ॥ इति श्री-भट्टदारिलकृती कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये सप्तमी कण्डिका ॥ ७ ॥ ॐ । यस्ते स्तन " इति जम्भगृहीताय स्तनं प्रयच्छति ॥१॥ जम्भो रक्षः। तेन गृहीतः। तस्मै मातुः स्तनं प्रयच्छत्यभिमन्त्र्य सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि ' इति वचनात्। अर्पणं पानाय लिङ्कात् । ऋचाऽभिमन्त्रणम् ॥ प्रियङ्गुतण्डुलानभ्यवदुग्धान् पाययति ॥ २॥ अग्नाविष्णू ९ सो-मारुद्रा १० सिनीवालि ११ वि ते मुञ्चामि १९ शुम्भनी ११ इति मौञ्जैः पर्वसु बद्घ्वा पिष्ठजूलीभिराप्लावयित ॥ ३॥ जम्भगृहीतमपत्यम् । तद्धन्म-न्त्रलिङ्गं 'या नो गयमाविवेदा ' '' इति गयदाब्दस्यापत्यनामत्वात् ^{१५}। संपातवत्त्वमाप्लावनत्वात् ^{१६}॥ अविधिश्रति ॥ ४ ॥ अ-थ चाडन्योऽवसिञ्चति ॥ तिरिश्वराजेः १० इति मन्त्रोक्तम् ॥ ५॥ तत् पाययित यष्टिमधुकं मधूद्वापं निर्देशसामान्यात् १८ ॥ आकृतिलोष्टवस्मीकौ परिलिख्य ॥ ६ ॥ 'जीवकोषण्यामुत्सीव्य बध्नाति '' इयं किया निर्देशसामान्यात् ॥ पायनानि ॥ ७ ॥ अष्टर्चैन । यानि विषदूषणेषु पायनानि तानि इह भवन्ति । 'हरिद्रां सर्पिषि पाययति ' ' हत्येतानि पायनानि ॥ अपचिताम् ^स इति वैणवेन दार्भ्यूषेण कृष्णोर्णाज्येन कालबुन्दैः स्तुकाग्रैः इति मन्त्रोक्तम् ॥८॥ धनुषा दार्भ्यूषेण । दर्भ-विकारा दार्भी रज्जुः । तया भूषा यस्य तत् दार्भीभूषं दार्भ्यूषिमित्यर्थः । नाऽऽलेपनम् । गात्रवर्णेरूपलाघवप्रदेशेषु वेधनं भूषणम् । कृष्णोर्णा ज्या यस्य तत् । कृष्णोर्णासनाथमित्यर्थः । तेन धनुषा । कालबुन्दा इषवः तैः कृष्णवर्णैः । स्तुकाग्रैः ऊर्णास्तुकाग्रैः । स्तुका जटोच्यते । तैर्मन्त्रोक्तं विध्यति अपचितमित्यर्थः । वेधनं च मन्त्रोक्तमेव ।

मुक्ष्यैःगृतुर्णोस्तुकांत्रेसुकानदान्योतेर्मेत्रोक्तिन्त्र्यतिग्यायस्तिनित्यर्थःग्वेपूननमेत्रीक्रोन्ग र्विष्यामीतिसक्ष्यतानाविमन्त्रान्। इर्षाया इत्साष्ट्रीक्षण्यामापादार पुरस्तुतेषः निपानमधिमान ्निक्स्मार्णेत्रकरणान्।।नने।विष्यतिम्बोक्गचतुर्णाप्रणी्चनुर्यो।।विभवान्ममेवकसंगतान्। ७ मातुकान्त्रकाभ्यायान्त्रयायन्त्रयायन्त्रयाम्यस्यकान्त्र्यात्रः गत्नान्त्रिन्दित्रसामान्यान्। षपित्रमन्मिन्ति। १० यः कैतिसारित्पिकीलशैयात्त्री ब्यावी १० पिकील्यास्त्री न्त्री विगणसन्भेष्यंगत्र्यासित्कानस्यां निणायाः शितिकानयन्त्रयाचे प्रतिकानकाका स्थाप रितृणउसरीक्षार्नार्थना क्राविरिणव्यस्य प्रसानिवःसमस्यसंग्रीरिणक्षतस्त्रम् वृपःर्याकान स्ययमुक्ततुरुण्छुत्त्वभूति गुणस्ततभेषज्यगण्याष्ट्रभक्त्रतिवहत्याम्थ्येविमिते गुष्ट्विभिरा इन्यित गुनहत्यानियामे व्ययहरूक्तानवनत्रमे पृतिनाभिरिद्धराष्ट्रां नयित्। वहं यायहाने वनिकास्त्रभ uon अवसिन्ति। अथवान सिनिगनरं णार्थश्वेम ७॥उच्याः संपातन् वीरस्पानाः गयासाम्पास पताबाउच्याः देते व्याः भूसपाना इत्राः योसीसंग्वास्त्रासी बास्त्रारक्षिरवसे चने गसीनाभिरस पातलात्राष्ठः नमोरत्रयिनियाकुनीनिवेषीकांनिमेम्ब्रकेनीछछोट्नाभ्यास्त्राभ्यासकक्षेत्रं स ग्रक्नीकरोतिगमवाकृत्रप्रसञ्ज्यहिरस्त्र्यम्युजयासुन्धेत्यादिनन्भनेषाक्षिमर्क्तरोति॥र्ष केतर्षायस्यसर् श्रिक्तां कार्योजस्त्रीणकाहित्व नस्तिणसहक्षाभ्यावणां इनीपिनकाराति॥ जरभेषज्या भाषां कार्यामस्यामस्यानि॥यथार्यमिनदर्शनिम्युपतापन्ते॥धनीव्यक्षाम् ॥ *जां १७११*डनमा स्थाम[हत्यमुर्पात्र छत्। १०५स्यस्कस्यानमाभ्यामग्रभ्यामादित्यमुर्पान् छत्। पादास्थान त्नाभ्यांच्याध्यापरमम्बर्गाणारद्वस्यमयम्इतिनसक्यिकात्रंगरेदस्यभूयम्बर्गि जस्यस्कस्य कर्गानिद्द्राःगनसकायुगिकिकलाजप्रिन्स्यद्रि।न्स्त्रकर्गाभनिगाधभनेत्रेन हेनाहुः। ब्राह्मचाज तरीनरंद्रस्पुत्रथमदीतृतसुक्त्यानानामान्।कनाकंउच्यनुगृष्ट्यस्कस्यात्ररकमसव्यायण्य त्यान्॥भाष्ट्रस्यम्कस्यरास्यान्। उष्टेनदास्यानसः एषेद्वंजन्यायापारः कष्टपाकारः स्वीर र्रुष्टेस्पेत्रकर्ष्यदक्षिणेनात्रगृष्टुरुन्यायने । दक्षिणहरूनोयुष्ट्रनेत्रक्ष्येनव्यद्धान् गण्यादेशयात्र । च्यनगृह्याने ॥सूर्षाह्यपद्धिकात्रक्षायान् । स्वाप्त्याने । स्वाप्ति । स्वाप्ति । स्वाप्ति । स्वाप्ति । स्वाप्त जेनारे गेलच्या<u>न्यू</u>निगृरक्यासपर्थ्याप्रपराप्याप्रक्षेणमाष्टिगक्तीमार्जन्सप्रत्युर्च्यनगरी **अधिनारतावासिकोइतिययसामान्यान्।ध्याययवपारभाषायात्राप्ततादामचयमिनिचनात्रप्रधी**

'विध्यामि'' इति स्कतस्य नानालिङ्गत्वात् । ईर्ष्याकृतिलोष्टलिङ्गानामपोद्धारः । प्रत्यृवं वेधः । वेधनमधिष्ठानं भवति । कृष्णोर्णाप्रकरणात् । ततो विध्यति मन्त्रोक्तम् ॥ चतुर्ध्याभिनिधायाभिविध्यति ॥ ९॥ चतुर्णां पूरणी चतुर्थी । अभिनिधानमन्त्रकमङ्कत्वात् ॥

ज्यास्तुकावज्वालेन ॥१०॥ ज्यायाः स्तुकयाऽवज्वालः स ज्यास्तुकावज्वालः। तेनावसिञ्चति। निर्देशसामान्यात् ^३
अपचितमविसञ्चति ॥ यः कीकसा ^४ इति पिशीलवीणातन्त्रीं बध्नाति ॥ ११ ॥ पिशीलवीणा। तस्यास्तन्त्रीं बध्नाति । अक्षतभैषज्यम् ॥ तन्त्र्या क्षितिकाम् ॥१२॥ तस्या वीणायाः क्षितिका। तयेव तन्त्र्या वध्नाति । क्षितिका करभस्योपरि तृणखण्डः स्वरोत्पादनार्थः ॥ वीरिणवधं स्वयंम्लानं त्रिः समस्य ॥१३ ॥ वीरिणसंस्कृतः । तस्य वधः इषीकान्तः ।
स्वयंशुष्कं त्रिगुणं कृत्वा वध्नाति । अक्षतभैषज्यम् ॥ अप्यु त १ इति वहन्त्योमंद्ये विमिते पिन्त्र्लीभिराप्लावपित ॥ १४॥ वहन्त्योनंद्योमंध्ये गृहं कृत्वा तत्र संपातिताभिरिद्धराप्लावयित वरुणगृहीतं चतुर्क्रचेन ॥
अवसिञ्चति ॥१५॥ अथ चावसिञ्चति वरुणगृहीतम् ॥ उष्णाः संपातवतीरसपाताः ॥१६ ॥ यासामपां संपातास्ता उष्णाः कर्तव्याः । असंपाता इतराः । यासां न संपातास्ताः शीताः । ताभिरिद्धरवसेचनं द्यीताभिरसंपातत्वात् ॥ नमो रूराय १ इति शकुनीनिवेषीकान्त्रिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सूत्राम्यां सकक्षं बद्द्वा ॥ १७ ॥
शकुनीनिव करोति। भन्त्रोक्तानधस्तल्ये हरितस्त्रेण सन्यजङ्कासु बद्ध्वा १ इत्यादिवत् । इषीकाञ्जिमण्डूकं करोति। इषीकेत्र अश्वरे ने स्वयस्त्र स्वयस्त्र स्वयस्तर्य स्वयस्त्र स्वयस्त्र स्वयस्तर स्वयस्त्र स्वयस्तर स्वयस्त्र स्वयस्ति स्वयस्त्र स्वयस्य स्वयस्त्र स्वयस्त स्वयस्त्र स्वयस्त्यस्त्र स्वयस्ति स्वयस्यस्त्र स्वयस्त्र स्वयस्त्र स्वयस्त्र स्वयस्

केव अिक्षः रेषा यस्य स इषीकािक्षः। तं नीलस्त्रेण लोहितेन च स्त्रेण सह कक्षाभ्यां बद्ध्वा शकुनीनिव करोति।
१५ ज्वरभेषज्यम् ॥ शीर्षितत् (द्यिभगृशित ॥ १८॥ यथारोगमिभमर्शनं लिङ्ग्युपतापवचनात् । अतो व्यवस्था मन्त्राणाम् ॥ उत्तमाभ्यामादित्यमुपतिष्ठते ॥ १९ ॥ अस्य स्क्तस्योत्तमाभ्यामृग्भ्यामादित्यमुपतिष्ठते । 'पादाभ्यां त ''
इत्याभ्याम् । व्याध्युपरामे मन्त्राः ॥ इन्द्रस्य प्रथम' इति तक्षकायेत्युक्तम् ॥२०॥ 'इन्द्रस्य प्रथम द्त्यस्य स्क्तस्य
कर्मातिदेशः । 'तक्षकायाञ्चलि कृत्वा '' जपन् ' इत्यादीिन स्क्तकर्माणि भवन्ति । अथ तत्रैव कि नोक्तं 'ब्राह्मणो जन

श्व १४ इन्द्रस्य प्रथम ११ इति तक्षकायाञ्जलिम् १ इति । किं नोक्तम् । उच्यते । अस्य स्क्तस्योत्तरकर्मसंबन्धो यथा
२० स्यात् ॥ पढस्य प्रकर्ष्यं दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन दक्षिणस्यां नस्तः ॥ २१ ॥ पेद्वः मञ्जूषायामधः कच्छपाकारः । अहिदष्टस्य प्रकर्ष्यं दक्षिणे नासापुटे श्चोतयते । दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठेन प्रकर्ष्यं नस्यं दद्यात् ॥ अहिभये सिच्यवगृह्यति ॥ २२ ॥ सर्पाद् अये पेद्वं वस्त्रे बद्ध्वा स्थापयित तस्मिन् वेद्मिनि ॥ अङ्गादङ्गात् १५ इत्या प्रपदात् ॥ २३ ॥
'अङ्गादङ्गात् प्रच्यावय ' १५ इत्येकया सर्पद्षमा प्रपदाभ्यां प्रकर्षेण मार्षि । कुतो मार्जनसंप्रत्ययः । उच्यते । 'स्त्रीव्याधिताचाप्त्रुतावसिक्तौ ' १६ इति ग्रन्थसामान्यात् । अनयैव परिभाषया प्राप्तत्वादनभिधेयमिति चेन्न । अत्र प्रधा-

नकर्मजातूमकारस्मात्रमुपामितार्याहिम्भिन्स्यित्।हस्यान्यदस्य उल्लेजनस्य द्वाष्ट्रीहम्भिम्स्रंतिक्र्याञ्चल कंगश्रीरे जी भरित्यानपूर्ण नवसर्ने प्रधानि भियाने गेष्ठि। युनी दृष्टे शर्मे पैट शैनी युनु देशी दृष्टे से मुर्भिनिरे से ति इन्युक्ते ग्रेष्ठी जी वा प्रवित्य नाम मुक्ता न्यानी मुक्ता नाम प्रधानी मुक्ता नाम ने द्वार के स्थानी मुक्ता नाम ने द्वार के स्थान निर्मा निर्मे के स्थान निर्मा निर्मे के स्थान निर्मे त्रतिविसानित्याचिनिहानसंबधकानिभेष्यभेनैरतुकान्तिविहित्रस्विन्योगोप्तिष्यंत्रन्तियो नसाब्यार्थपानानुखेपनस्वानपूर्भानन्तिगसाम्यापस्वात्गेरेपमाग्र्यभेष्नयामन्त्रभिष्त कर्मतान्॥छ्याक्रियाद्वरत्वन्तित्वेष्ट्रम्भाषाय्याय्वस्त्रभूगाः पादः पर्देनिमभेष्यां नामिन्या स्यायाः गक्तम्हतुत्वान् भ्यावनामककमयागक्ताम् तुवचन् निरम्भामान्यान्॥छ भाहात्वेगाभः॥ **बनुकान्यत्रिविधानि। निम्द्रक्तान्॥ पूर्वस्त्रिया वस्त्रिका अस्त्रिया विभाविभिन्नि अवस्यास्** मुच्यार्थतात्॥सामान्यत्रेत्वम् स्चये॥अहसे इत्येविहेगात्॥ताभिः समस्ताभिर वृक्ताभिआयुर्व र्पु हुनान्द्रव्याणाव्या श्रितु न्यां कानिनिहिंहन कर्मसेनी विन्यान्यान्सर्वभेषव्यानि॥ वहि।विगामिः।स्वेषातुभेष्वंथियपुपनापक्निगृष्णाभिष्यंमहिनाविचिः॥णाभिष्य संदिनाया। मुन्थिरकः गर्भमात्रयं नाग्ये शिक्षिकममहिनायासुकव्यते॥ संहिनावज्ञान्॥ छैश प्रतेम्य इतिकामवती क्या रुद्र हुं ते का ताथा प्रति हो ति स्वित्त का प्रति हो ति हो ति हो ति हो ति हो ति हो ति ह यामृतापत्यायाच्युः ऋष्णानीतिमञ्जिबगादेवप्रयागः गुउदुक्समीपृत्राताष्यावधीरपीरिप्रारसीर सिन्तिगस्त्रीकर्माणिपुरिस्मामानिग्रभाष्ट्राज्ञात्राज्ञात्राज्ञात्राम्स्रकेकारान्त्रंतपानवन् पूपछ ति॥ यहाणित्रस्यागनायपुरी शार्त्रागेरुके भक्ता (क्से पात्नतः क्लाम्यकित्रोभक्षाकि हैने। षणायमितमपानस्करतः महस्रोसस्योगस्य विज्ञीमहरा रजस्योको साम्यास्य स्थापिक मैक्डिकागटार्डे गर्नेष्ट्रेते पुष्वितिन्ति रुउरणविभूनश्रीपृत्रा दुरपाची पानीपसीदर्ने गत्र्यमारा प्रत्युच्डनमास्त्रिस्याम् मामानादकः जातृ ॥ ७॥ नतुराम् जाम् प्रितिच्ह्रित्त्रानः ॥ स्तुनाभिमञ्जन सुरोमुजानगर्भिषयाः शिर्सिउस्तान्करोति ग्रायाग्यात् ग्रेशाप्रेशे निषाकाः ॥ इषीकाकथिनाम त्यग्याः श्रिविसिविच्ह्ति गठमयो संस्तृसः कृष्णाविद्यामानासुस्वायुः गृह्वीकासुविभ्ज्यमानासः मर्णम्यायः भण्गाउत्थेनाद्रानय्निरक्षिणात्केत्रास्तुकात्र्।संपातिनानात्थानाद्रानय्नि।एसिणा नुकेत्रासंजारारभ्यग्भस्त्रसनफ्लाष्ट्रश्राखानुत्रथीवुविद्दित्रास्त्रोकाग्रहवंपाछिनितस्त्राते ग्रिगाउम्यतःपावायात्क्रमावधातिगत्राक्रयोत्सर्यभयनः प्रवक्षातिनसपातागरपस्टल्लोहर्ग

नकर्मत्वात् ॥ वंश्मोत्तमयाऽभिताप्याहिमभि निरस्यति ॥ २४ ॥ दंशम उत्प्रुक्तेन निष्ठप्य अहिमभिमुखं क्षिपति उत्सु-कम् । 'आरे अभृत् '' इत्यनया निरस्तं प्रधानाभिधानात् ॥ यतो वष्टः ॥ २५ ॥ सर्पादर्शने यत उद्देशे दष्टस्तमभि निरस्य-ति उत्मुक्तम् ॥ गोषधिवनस्पतीनामन्कतान्यप्रतिषिद्धानि भैषज्यानाम् ॥ २६ ॥ ओषधीनां वनस्पतीनां च वैद्यकेऽ-प्रतिषिद्धानि व्याधिनिदानसंबन्धकानि भैषज्यमन्त्रैरनृक्तानां तद्विहित एव विनियोगोऽप्रतिषिद्धचचनात् । ५ तस्माद्यथार्थं पायनानुलेपनस्नानधूपभोजनानि । सामर्थ्यापेक्षत्वात् उपभोगस्य । भैषज्यमन्त्रा भैषज्य-कर्मत्वात् । 'क्रियाभिरनवचनं कार्यम ' अत्रोपाध्यायवत्सकार्मणादाः प्रवन्ति । भैषज्यानामित्त-

त्र संसाधियाय पापनाजुलपनस्नानधूपमाजनानि । सामध्यापक्षत्वात् उपमागस्य । मध्य्यमन्त्रा मध्य्य-कर्मत्वात् । 'क्रियाभिरनुवचनं कार्यम् 'अत्रोपाध्यायवत्सशर्मपादाः पठन्ति । भैषज्यानामित्य-प्ययः । कर्महेतुत्वात् । यावतामेककर्मयोगस्तावतामजुवचनं निर्देशसामान्यात् ॥ अहोल्ङ्गाभिः' ॥ २७ ॥ 'अनूक्तान्यप्रतिषिद्धानि ' इति प्रकृतत्वात् पूर्वसूत्रेणेवेदं सिद्धम् । किमर्थ आरम्भः । अविभक्तिशेषस्यास-मुचयार्थत्वात् । सामान्यतं ऋचां समुचयः । 'अंहस् ' इत्येवंलिङ्गात् । ताभिः समस्ताभिरनूक्ताभिः आयुर्वे-विपठितानि द्रव्याणि व्याधिहेत्विनाशकानि तद्विहितकर्मस्वेव विनियोज्यानि सर्वभैषज्यानि ।

सर्वेषां तु भैषज्यं लिङ्ग्युपतापवचनात् । भैषज्यं संहिताविधिः । 'भैषज्य-

संहितायास्तु विधिरुक्तः कमाश्रयात् ॥ स्त्रीकर्मसंहितायास्तु कथ्यते संहितावशात् '।
पूर्वस्य पुत्रकामावतोकयोग्दकान्ते शान्ता विधिश्चरोऽत्रसिञ्चति ॥ २८ ॥ पूर्वस्येति प्रतीकान्तरत्वात् । पुत्रकामाया मृतापत्यायाश्च 'यः कृणोति ' दित मन्त्रलिङ्गादेव प्रयोगः । उद्कसमीपे शान्ता ओषधीरुपरि शिरसोऽव१५ सिञ्चति । स्त्रीकर्माणि परिसमाप्तानि ॥ वात्रजितायै पुरोडाशप्रमन्दालंकारान् संपातवतः प्रयच्छति ॥ २९ ॥ गृहाणि प्रत्यागतायै पुरोडाशं गेन्दुकमलंकारांश्च संपातवतः कृत्वा प्रयच्छति भक्षणाऽऽक्रीडनभूपणार्थम् । प्रतिसंपातं स्क्तावृत्तिः । द्रव्यमेदात् ॥ इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये अष्टमी कण्डिका ॥ ८ ॥ ॐ । वषट् ते पूषन् 'इति चतुर उदपात्रे संपातानानीय । अतश्च पश्चादुदपात्रोपसादनम् । प्रथमाः
प्रत्युचमुत्तमस्तिसृभिः । समानोद्कत्वात्" । चतुरो मुजान् मूर्ष्टन विवृहित प्राचः ॥ १ ॥ स्क्तेनाभिमन्त्रय च-

२० तुरो सुञ्जान् गिभण्याः शिरसि उच्छितान् करोति प्रागयान् ॥ प्रतीचीरिषीकाः ॥ २ ॥ इषीकाः कथिताः । ताः प्रत्यगयाः शिरसि विवृहति । उभयोः सकृत् स्कृतम् ॥ छिबमानासु संगयः ॥ ३ ॥ इषीकासु विभज्यमानासु
मरणसंशयः ॥ उष्णेनाप्लावयित दक्षिणात् केशस्तुकात् ॥ ४ ॥ संपातितेनोष्णेनाप्लावयित । दक्षिणात् केशपुञ्जादारभ्य । गर्भस्रंसनफल्लम् ॥ शालाग्रन्थीन् विवृतित ॥ ५ ॥ स्तिकागृहबन्धांश्छिनित्त स्कृतान्ते ॥
उभयतःपाशं योक्त्रमावध्नाति ॥ ६ ॥ शक्रद्योक्त्रसुभयतःपाशमावध्नाति । न संपाताः 'आ ' उपसृष्टत्वात् । ग-

भेक्याः गप्तेत्वं सम्मानगृष्ण्यद्तिमान्यासिरातः सामात्त्र रात्रे विकाणिम्यदिन कुणस्यान्ति रात्रे । वरणनाराज्ञीपृक्षाणामृत्यिक्की्वेत्रात्याय्वैः ज्ञञन्मराक्रानगञ्जक्षन्त्रराग्नेकी्र्यमस्थागनामा**टना** जानामकोनेत्रानिपारियिनेथेनैःस्**नैनःकिरीनेशमत्रयाःसम्ब्यायाद्रीनस**रेहेर्षिधानानुग्रेशास्त्री नेषुन्गमनलन्याउपानतुःसर्थानाः <u>सूत्रु</u>नाथ<u>्लाभन्याभूनन्योगितसून्नपूर्विणएकितिर्गस्</u>य युनुवनस्त्रायास्हरयाम्रित्यथः॥भविरिवनूस्तानृतायसन्त्वारवनामासगाद्दराचतुत्पारंत्रान्स्य षद्भाष्यगञ्जानामास्यजापातष्ट्रमसनद्धानम्~~यवस्यनतास्य~~न्यस्यम्~~य~~न्त्रस्यम् सुनामत्यूकामूत्र**क्षत्रणनात्**यायप्राद्धनस्त्वात्र<u>मुष्यास्यास्य</u>र्याप्राकन्त्वनीतगञ्जम्हेगाषाम् भित्भगवित्।रेअथान्यतः नवीमगन्त्मा।देसा**छद्रणान्दिनकृत्वाद्यनेन्त्र**नतिः। फोबन्**उन्य** रिरायसङ्ख्या भाषा जनवरा ध्यतामान् ग्रम्यमन स्थानीहर्गमिन स्लमुच यर्छ दि गस्त्रिया नांसाकास्तान्। भूनेनस्तूनम् व्रण्यान। ७४ एसरतुप्रीटकुमारे गर्दनेतुभिम्केस्रज्य तुषनारम्बाङ्ग्नार्ट्सर्थः। गर्भिन्योहररार्करविमेषुने जार्द्भणपरिनस्य केने प्रचननी गर्न ज्ञानुन्द्रभेणसंनेष्टियागिष्याः केरोषुन्ध्रानिषस्क्रेमन्त्रक्षिनानान्पेश्वारनस्य तूगर्गासन्यस्य व्यान्याके ग्राचित्रस्य विष्यस्य प्राप्ति विष्यस्य प्राप्ति विष्यस्य विष्यस्य विष्यस्य विष्यस्य नेताभ्यःग्रक्षासेन्तीविध्यस्तर्नन्यास्योत्ग्रम्नन्यान्यन्त्रम्यान्त्रिग्रधेविष्त्रानीयन्तेन विधिः कथिन्। प्रत्येत्याः । यत्रमुख्यहण्यस्ति वर्तवर्तन्त्र निया प्रत्ये पार्या प्रत्ये प्रत्ये प्रत्ये प्रत्ये द्र्यागयंबनेस्त्र न नुमाप्यि रित्य्नवाः त्रिक्यते । नाष्याविद्वितं प्रधानाि तरे द्राः सन्तैसा र्युः गन्तनास्ति। गरिवण्ये रेवण्ये देवपुर्वावण्याविष्यु विष्यु विष्यु विष्यु विष्यु विष्यु विष्यु विष्यु विष्यु भानयेत्स्वतं मनिष्ठकुषारः ॥ इमात्रत् सात्रुस्यात्रात् स्वास्वीवानियमिष्याहर्ते छ्रेतारे देनी भिनात्नम् त्रेशसंवर्तमान्युनीमव्यिगमं द्वमारदान् विश्वयंग्रेश्वस्यायन्। ग्रेन्यिभक्ति॥ युनाम् वे द्वमारः । श्रास्त्रमायुनः ग्रंभवान्ति सः सिवयुन्यम् वे विक्रमारः । जीनस्त्र से निक् र्वार्थारक्षेत्रजनस्मन्दारकान्रतरज्यन्त्रसमाख्यानुनमः स्काममिनितार्गिष्यार्गान **न्द्रिंगस्परिञ्जामानेपारपणिनाप्रहादनावान्द्रद्रणीनास्ट्रम्**ग्राम्यद्रिम्परित्तेष्यग विनेत्रानिक्यानिक्याः प्रसन्काविक्वत्रयोगः गन्नानिक्यानिक्याक्षेत्रकित्रिहेउरे प्रोपेनित्रस

भिण्याः गर्भस्रंसनानि ।। यदि सोमस्यासि राज्ञः सोमात् त्वा राज्ञोऽधिक्रीणामि । यदि वरुणस्यासि राज्ञो वरुणात् त्वा राज्ञोऽधिकीणामीत्येर्कीवशत्या यवैः स्रजं परिकिरति ॥७॥ स्नजस्त्वारालिकेति प्रसिद्धा । तामटब्यां जातामेर्कावशतिपरिमितैर्यवैः सर्वतः किरति । मन्त्रयोः समुचयो यदीति संदेहोऽभिधानात् ॥ अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत । सधीचीः सवता भूत्वा अस्या अवत वीर्यम् ^१ इति संनयति ॥ ८ ॥ एकीकरणं संन-यनम् । विस्तृतायाः संहरणिमत्यर्थः ।। मा ते रिषत् खनिता यस्मै च त्वा खनामित । द्विपाच्चतुष्पादस्माकं मारि-षद्देव्योषधे १। स्रजो नामासि प्रजापतिष्ट्वामखनदात्मने शल्यस्रंसनम् । तां त्वा वयं खनामस्यमुष्मै त्वा शल्यस्रं-सनम् इत्यस्तिमते छत्रेण चान्तर्घाय फालेन खनित ॥ ९ ॥ आभ्यामृगभ्यां फालेन खनित स्नजमूलमस्त-मिते भगवति सवितरि । अथान्यः ततो भगवन्तमादित्यं छत्रेणान्तर्हितं कृत्वा पूर्ववत् खनति । फालः कुर्या-दि आयसं ^३ द्रव्यम् ॥ अत्र तव राध्यताम् इत्यग्रमवदधाति ॥ १० ॥ इह मम इति मूलमुपयच्छति ॥ ११ ॥ संनिधा-नात् साकाङ्क्षत्वाच्च अनेन स्नजमूलं गृह्णाति ॥ एकसरेऽनुपलीढे कुमारः ॥ १२ ॥ एकतन्तुमूले स्नजे । अ-जुपलीढे अच्छिन्ने इत्यर्थः । गर्भिण्या उदरे दारक इति ज्ञेयम् ॥ दर्भेण परिवेष्ट्य केशेषूपचुतित ॥ १३ ॥ तत्स्र-जमूलं दर्भेण संवेष्टियत्वा गर्भिण्याः केशेषु बध्नाति सूक्तेन अन्यत्र कल्पविधानात् ॥ एवं वृषा-शाकवृषे ॥ १४ ॥ अनेन विधिना एव मूलं खनेत् । शाकवृषा वासका । वृषा रिङ्गणिका । काकजङ्घा चेति केचि-त् । गर्भस्रंसने एष मूलविकल्पः ॥ अवपने जरायुण्युपोद्धरन्ति ॥ १५ ॥ जरायुण्यवपतिते विपन्नं च मूलं १५ केहोभ्यः ॥ स्रजेनीषधिखननं व्याख्यातम् ॥ १६ ॥ अनेन स्रजखननविधिना ओषधिमूळानां खनन-विधिः कथितः प्रत्येतव्यः। यत्र मूलप्रहणं मूले तत्र एतत्खननं प्रत्येतव्यम् । पाटामूलम् ' इत्याद्यदा-हरणम् । यद्येवं 'सौवर्चलमोपधिवत् ' ' इत्यनर्थकम् । उच्यते । ओपधिवदिति प्रधानातिदेशः खननस्या-र्थवचनात् । अतो 'दर्भेण परिवेष्ट्य केशेषूपचृतति ' पतद्पि भवति ।। चत्वार्युमाफलानि पाणावद्भिरिभ-क्वोतयते ॥ १७॥ संवर्तमानेषु कुमारः ॥ १८ ॥ उमा अतसी। तस्याश्चत्वारि फलानि बीजवन्ति गर्भिण्या हस्ते कृत्वोदकेन । अ-२० भिश्चोतने मन्त्रः । संवर्तमानेषु पुञ्जीभवति गर्भे कुमार इति विज्ञेयम् ॥ ब्राह्मणायनोऽङ्गान्यिषमृशति ॥ १९॥ प्त्रामधेये कुमारः ॥२०॥ यो ब्राह्मणो जीवत्पितृकः "जीवत्स्थ-विरभ्रातकोऽन्यस्मिन् वा स्थविरतरे जीवति स ब्राह्मणायनः । सूक्तेनाभिमन्त्र्य गर्भिण्यङ्गानि

स्पृशाति। स यदि पुन्नामानि पादौ पाणी वा ओष्ठौ हुनू वा बाहू कर्णौ वा स्पृशेत् गर्भे कुमार इति विज्ञेयम्। अनयोश्च विज्ञानयोः प्रसवकाले एव प्रयोगः। न च विज्ञानमात्रेण एते। कि तर्हि। उदयार्थे च प्रस-

903 वनमंबेषातृगर्भसंसन्विज्ञानेन्थाद्रविश्वाभट्टदृशिबङ्गोस्याद्वास्याद्वन्थे प्यायनवर्गाक्री का॥७॥इर् तनसिरयस्य बाह्यपद्राप्तास्य सुर्कोत्त्राविकिशिश्रास्तिनियान्य यायाद्रद्रक्रमेष् प्रमृतायात्रित्रापात्रास्याषानायाद्रकुम्मायेक्षार्योक्तत्त्त्त्तासुनेश्यास्यवस्यानिक्या प्याः छत्तामाभम् व्यादक्रम् वसिन्ति।। भाषाब्रुतित्या जाह्यावितायार स्वयं व्यवस्थात्। उत्रात्रात्रुम्युलकारात्गसपानवनः त्र्यं छन्। निभवनिगञ्जानिः याचामित्यवनाकाये छन्यनस निर्योत्रश्निम्तप्त्राक्द्राः प्रलङ्झ्रय्यक्रसंपातानानयृतिगृष्णवस्ताप्लाहर्रकम्करणतुस्त पर्शिद्रनायाचान्श्रयन्थाप्यक्ष्णामत्यकन्त्रनान्गानकं गृणग्रहागाक्रम्।न्गप्रवहारागिष यामीपुरकाहाराणितान्युवन पुरवस्पक्ष अक्षुस्पानानान थान्। भ**यम्पान प्**रहस्पानन्त्रान न्त्रकंडिकार्एवस्तिवनोकायह्णंयुक्तभयविद्यायान्।भङ्यनेषस**वनान्।भःभश्रास्नोक्नानाः** अपगमारवनी के नामे गर्भावात्री सिसे पूत्रान् गपेकात्र विकारः पाला हो ने वसी सामिकातीत रसंपातानान्यति॥ भवत्वियासीसान्यधिष्ठाप्याष्ट्रावयातकपय्नितस्युन्यवृत्रववेद्रमन्त्र पन्छितामाष्ट्रावयित्।।७११ विषायकस्यव्रजनिशनिक्तान्द्रावनसङ्घयत्यरिङ्तकस्यवस्यत त्रुनीन्त्रार् रायुष्ट्णहारेणानः कामानगञ्~~यान्त्रक्रे क्यीर~~्वे कामारायुत्रस्यानहरूमा र्वापनातेनेनप्रविद्यानिः श्रीमयोत्रीको एतप्रविद्याः उचक्रम्भायेययोपिन्सि स्मेर्द्धन्येनपृ वर्गार्थस्याः समर्थास्यानासमार्ज्यन्यः इसात्रादयः एम्ब्रोमस्त्रास्यसम्भवस्य समायान्यस्यो क्रमणः समरणान्। सभम्यास् हिसत्यान् बकाखएनसमारस्मम् णस्यान्। १०१ म्यास्त्रमञ्जूत स्यितित्रापात्रास्यास्ट्रकातुरस्यनत्क्षेभवविग् ७गपश्चार्क्तर्भिनः काष्टीर्विकियायाध्यीययोगि नेआदंबरीपाययतिभस्मिराभानागः पश्चायः त्यर्शितरेण बाबनीहत्यात् विराणकार पासः पारय ति।।तोर्गत्स्यापरिप्रप्रिस्मापन्नादुवरीः समिथवाथापयि।। केत्रमंत्रे~~शवयाव्यतीका~~जि त्रअयनानिस्नुन्भाष्मभन्द्रान्यस्णम्लस्या्गान्॥ ७॥उनमात्रिः बनायेषुराक्रमस्यस्याग्नापा तन्तः प्रयस्तित्वतरे नेप्रविता दुत्तग्रहणामनः येके अनेयन अह णारे निम्धाना नृशान्य नेस्तक्ष्म्या सर्वामध्येपार्थ्यतान्ग्रतरपाहिकान्रागतंत्र्यान्गाणा प्तिनेद्नानिभवस्योग्रीन्यावेयविद्राप्ण प्रिताभपतानिकमीणिप्तिवरेना्नि॥ कर्माच्यिकारवर्नेउक्तभूष्यवर्गाणा मानामपर्याग गंकत्रारमात्रायित्।कत्रारकादनःपश्चिंगतात्।तिलतंदुलादकेभुविः सकार्यकुमारीमात्रायित॥प

टाभा

वसंबन्धात् । गर्भस्रंसने विज्ञाने च ॥ इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये नवमी कण्डिन का ॥ इदं जनास १ इत्यस्मै शिशपाशाखासूदकान्ते शान्ता अधिशिरोऽत्रसिञ्चति ॥ १ ॥ वन्ध्याया इदं कर्म प्रसवाय । शिशपाशाखा आनीयोदकसमीपे शाखाः कृत्वा तासु वन्ध्यासुपवेश्य तस्याः शिरसि चित्याद्यो-षधीः १ कृत्वा अभिमन्त्रयोदकमवसिञ्चति । आविजतायै ॥ २ ॥ आह आविजतायै इति । अवयवग्रहणात्

प्रस्वाय । शिश्वपाशास्ता आनायाद्कसमाप शासाः कृत्वा तासु वन्ध्यामुपवश्य तस्याः शिरास चित्याद्याः प्रधीः कृत्वा अभिमन्त्रयोद्कमवसिश्चिति । शावितायं ॥ २॥ आह आवितायं इति । अवयवग्रहणात् ५ 'पुरोडाशप्रमन्दालंकारान् संपातवतः प्रयच्छिति ' इति भविति ॥ निःसालाम् ' इत्यवतोकायं कृष्णवसनायं त्रिषु विभितेषु प्रागृहारप्रत्यगृहारेष्वप्सु संपातानाग्यति ॥ ३॥ अवतोकाया मृतापत्याया इदं कर्म । कृष्णं वस्त्रं परिहितं यया । नोत्तरीयं 'निधाय कृष्णम् ' इत्येकवचनात् । ततस्त्रीणि गृहाणि करोति । पूर्वद्वाराणि त्रीण्यपि पश्चाद्द्वाराणि तान्येव । तेषु वेश्मसु । अपसु संपातानानयति । प्रथमं पश्चिमे गृहे संपाततन्त्रम् । नसु व कण्डिकाया आद्य एव सूत्रेऽवतोकाग्रहणं युक्तमर्थाविशेषात् । उच्यते । प्रसवनादस्याः । तोकानास्मिणातानावयति ॥ सीसाव्यविष्ठाप्याल्यावयति ॥ ४॥ यवतोक्या क्रमयति । तस्मिन्तेच वेश्मनि अ-

मपगमाद्वतोका नाम ॥ पालाशे सीसेषूत्तरान् ॥ ४ ॥ पलाशिविकारः पालाशः । तत्र सीसानि कृत्वोत्तरसंपातानानयित ॥ सीसान्यिष्ठाप्याप्लावयित ॥ ५ ॥ अवतोकया क्रमयित । तस्मिन्नेव वेश्मिन अविस्थितामाप्लावयित ॥ निधाय कृष्णं वर्जति ॥ ६ ॥ तस्मिन्नाप्लावनगृहे यत् परिहितं कृष्णं वस्त्रं तनमुञ्जति । ततोऽन्यत् परिधाय पूर्वेण द्वारेण निष्कामित ॥ आदीप्य ब्रह्मा ॥ ७ ॥ तद्गृहमादीप्याग्निना तेनैव पूर्वद्वारेण निष्कामित ॥ एवं पूर्वयोः पृथक्संभार्ये ॥ ८ ॥ यथा पश्चिमे कर्म कृतमेवं पूवैयोगृहयोः कर्मणी स्याताम् । संभारास्त्वन्ये उद्गात्राद्यः । मन्त्रमेदश्च कर्ममेदात् । पृथक्संभार्ये इति प्रथमं प्रा-

क्कर्मणः संभरणम् । सतम्यां हि असत्यां तन्त्रकाले एव संभारसंभरणं स्यात् ॥ शाखासूनतम् ॥ ९ ॥ अस्य स्कत्त्रस्य 'शिशपाशाखास्द्रकान्ते ' ' इत्येतत् कर्म भवति ॥ पश्चादगेरितःकाण्डे इषीके निष्ठायाध्यिष्ठ धायिने बोदुम्बरीराधापयित ॥१०॥ प्राक्सिमदाधानात् पश्चादग्नेः त्सक्शरेणेषीके निहत्य तोरणाकारे धायिने धारयति तोरणम् । तस्योपर्युपरि ' समीपेन । औदुम्बरीः समिध आधापयित । कर्तुर्मन्त्रः। आधाण्यावतोकामिनत उभयतो निखनेत् । अभित इति ग्रहणं मूलसंयोगात् ॥ उन्तमानिजताये ॥११॥ 'पुरोडाशप्रमन्दालंकारान् संपातवतः प्रयच्छिति ' " इत्येतद्त्र भवति । उन्तग्रहणमनर्थकमवयवग्रहणादेव सिद्धत्वात् । अथवस्वस्वकर्मणां
सर्वेषां सामर्थ्यमर्थवस्वात् । इतरथा हि अन्तरङ्गत्वं स्यात् ॥ पितवेदनानि ॥१२॥ वक्ष्याम इति वाक्यशेषः ।
पितिलाभफलानि कर्माणि पितवेदनानि । कर्माधिकारवचनमुक्तं भैषज्यवत् ' ॥ वा नो वग्न ' इत्यागमक्ष्यरमाश्चरित ॥१३॥ कृशर ओद्नः पुँक्षिङ्गत्वात् । तिलतण्डुलोदकर्मन्त्रैः संस्कृतं कुमारीमाशयित प-

निजाभूकायागुणग**म्गारनराहेषामत्रोकानिसंनानतित्रयण**ित्राम्गार्वेन्यसिव्वादेशोस्यगर्क्यःभवेते *परग्र*स्तानग्रङ्कपात्भे तस्यासपानोत्रस्तान्त्रनार्यप्रयङ्गि।ऽन्यतम्त्रान्त्रान्भानत्रस्रहेहरण्यस् गुन्युमास्य भूरकामस्य भूभावर्षक्रमेत्रीह्युन्ज्यिनिद्धतारीसंयून्त्रकामिन्। जामिनमान् कातस्यृतक्रमेकरोतिभवात्।निर्द्रागुचे।उएकपूर्णघटश्राह्यनूयनाश्वस्त्वसात्रभस्टन्भतनस्तरम् टस्यरीसण्नेजपकामयान्गभागनाजानाचपकामणमवद्रापलान्गणपद्भारयः <u>प्रसा</u>ज्यस्य यसंपातवर्गिभगस्यनावामोर्गुत्राक्शातत्रायुः पूष्तान्त्रावप्रसार्व्यस्थात्यम् जायत्वात्रम् वसंपातव वीकरात्वेकरानानानुमूत्राक्रमानुनननानुगमत्रीक्रकमकरानिग्विनन्यन्तिमामायाराहणग्री फ्रम्युक्तमंभगस्यूनाविभिविभक्तियानियानार्थत्वातूभश्चासपदास्यासप्रहित्सान् स्वान्त्रस्यनान् **यस्ति ह** <u>इति॥ऋषरामानियस्यावस्यविसाः॥सामधराकीतस्याःमधरान्याःमपुतिमस्कृतायाःभधुनस्यन्यः</u> प्रमुंचितिनुर्मार्याज्ञतप्रतिनस्यः॥प्रस्तृतः १०००० चारारभ्यययौतस्तर्भनेनीस्योगुपक्षेने। क्रमणःसद्यान्॥सम्ययानाच्चितिदेशयः॥७ बहुतनसंपतिनृत्वस्यभगस्यत्॥न बन्नास्स यार्त्रभारत्त्रकतस्यातकम्णास्यान्यान्याक्षाकवाम्यः प्रपरेत्रसागमनकत्रारंज्यमिकिष्तस्यन् त्क्रम्भन्नाष्मागमकत्रारमात्रायित्राभादनेसामान्यान्। व्यामियहण्यदक्षकः सन्भनिति त्रेणदंत्रमञ्जूष्णाज्यमायाने।निष्याकात्रसंपानिद्यमणज्हीतिग्रेयान्नकाकाः।भाक्रात्र **बुकेम्बर्गनुषानुमानुकानुष्पानुमानुहृत्ययः।।अयमानुहात्याङ्गोप्रचेम्याइनिकिन्नीहर्गना**व यम्णसूक्तीत्व्वित्रक्षेपःगाप्यमणब्जितिकल्पःगाठ्यायनयतिन्ःगंकाम्याग्राहित्यातस् **हिज्ञाबराग्यनत्त्रयावज्ञानभयाजनाक्त्रत्भागनापाराज्ञकत्यायाः प्रतिष्टिनि दिसयग्**ष्य्यात्र् गतायनस्यस्ययः ११७॥रमायानियान् वहनानिसमान् नि॥७॥रिनिश्रीभट्टरं रिन्सेनीकेति क्रमाच्यान्त्रवेषायद्वामान् विक्राप्राहित्याप्राहे । यस्याना निमानस्यामः । इति स्वयुनि से प्राप्रसन नुत्रहुण्वभंभूकारप्रद्रायाचकम् विकार्डक्ष्याजन् गरज्डह्यसायाः प्रनिष्ट्येपने देशिता वामुश्रिविष्ट्रितिन्भाविणविष्टवस्य्वधनद्रन्यां तरानाभ्यानात्। वर्धनभावी दर्खाशे मेनदिष भानेम् के स्वेभाष्ट्राणाषाचनुम्यस्यव्याचाद्रभेश्वीहियनानन्थापम् के यिता भागेः इतीयकोद्यानियामानिनीयपद्यानिकाकीन्तुकायाःसाम्नमसाकारेकलातिवसमीनिवर्षे

१०४

दाभा

तिलाभकामाम् ॥ मृगाबराद्वेद्यां मन्त्रोक्तानि संगतवन्ति द्वारे प्रयच्छिति ॥ १४ ॥ सृगैर्नित्यं सेवितो देशो सृगाखरः। ततो सृदं गृहीत्वा वेदिं कुर्यात्। तस्यां संपातितां कृत्वा कुमार्थे प्रयच्छिति। किस्। उच्यते। मन्त्रोक्तानि। आखर 'इदं हिरण्यं गु-लगुल्वयमोक्षः ''। औक्षः गन्धोदकमित्यर्थः ॥ उदकसे बीहियवी जाम्ये निशि हुत्वा दक्षिणेन प्रकामयित ॥ १५ ॥ जामिः सम्रातु-का। तस्ये एतत्कर्म करोति भ्राता। निशि रात्रौ उदकपूर्णे घटे वीहीन् यवांश्च जुहोति प्रत्युचम्। ततस्तस्य घ-

५ टस्य दक्षिणेन प्रकामयित भगिनीं भ्राता । प्रकामणे मन्त्रः शेषत्वात् ॥ पश्चादानेः प्रक्षाल्य संघाव्य संपातवती भगस्य नावम् दित मन्त्रोक्तम् ॥ १६ ॥ तन्त्राग्नेः पश्चान्तावं प्रक्षाल्य संघान्य मार्जियत्वा । तामेव संपातवतीं करोति नावमिति मन्त्रोक्तवचनात् । मन्त्रोक्तं कर्म करोति । किं च तत् । पतिकामाया आरोहणं स्क्तस्य कर्म । भगस्य नावम् ' दिति क्रियाविधानार्थत्वात् ॥ सप्तदाम्यां संपातवत्यां वत्सान् प्रत्यन्तान् प्रचृतन्तो व-

हित ॥ १७ ॥ सप्त दामानि यस्या वत्सवत्याः सा सप्तदाम्नी । तस्याः सप्तदाम्न्याः संपातसंस्कृतायाः सप्त वत्सान् पूर्व १० प्रमुश्चन्ति। कुमार्या अन्तमन्तं प्रति प्रत्यन्तः वत्सः । आद्यादारभ्य यो योऽन्त्यस्तं तं मुश्चन्तीति । घोषकलनां कर्मणः स्चयति । 'दामहायनान्ताच ' इति ङीप् ॥ अहतेन संपातवता ऋषभमभ्यस्यति ॥ १८ ॥ नवेन वाससा संपातवता । यः सेक्ता गोः स ऋषभः ॥ तस्यां दिशि जानीयात् कस्य विशेषोऽयम् । आह् । उददंयित यां दिशम् ॥ १९ ॥ इति प्रकृतस्यैव कर्मणोऽस्य विधानात् ॥ जाम्यै प्र यदेत' इत्यागमकृशरम् ॥ २० ॥ जामिः कथिता। तस्या एवै-तत्कर्म । अनयर्चा आगमकृशरमाशयति । चोदनासामान्यात् । जामिग्रहणसुद्कंसकर्मणः एव । एकपि-

१५ तुकेणेदं कम कर्तव्यम् ॥ इमा बहा ५ इति स्वस्ने ॥ २१ ॥ अयमा याति इति पुरा काकसंपातात् । यावस्न काकाः आकाशे कुलायेभ्य उत्तिष्ठन्ति तस्मिन् काले । उषःकाले इत्यर्थः । अर्यम्णे जुहोति ॥ २२ ॥ आज्यम् । अर्यम्ण इति किम् ॥ अन्तःस्रक्तिषु बलीन् हरति ॥ २३ ॥ अ-

र्यम्णे स्क्तान्ते बलिप्रक्षेपः । 'अर्यम्णे बलिः' इति कल्पः ॥ वापतित्त यतः ॥ २४ ॥ काका आगच्छिन्ति तस्या दिशो वरागमनं विज्ञेयम् । विज्ञानप्रयोजनं किम् । तत आगताय दाने कन्यायाः प्रतिष्ठेति विज्ञेयम् । अन्यत आग्ताय न देयेत्यर्थः । इमानि पतिवेदनानि समाप्तानि ॥ इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशि-

२० कभाष्ये चतुर्थेऽध्याये दशमी कण्डिका ॥ १० ॥ ॐ । पुंसवनानि ॥ १ ॥ वक्ष्याम इति वाक्यशेषः । पुंसवनग्रहणं गर्भसंस्कारप्रत्ययार्थम् । कर्माधिकार उक्तं प्रयोजनम् ॥ रजउद्वासायाः पुंनक्षत्रे ॥ २ ॥ येन वेहत् ^७ इति बाणं मूष्टिन विवृहति बद्धनाति ॥ ३ ॥ विवृद्धस्यैव बन्धनं द्रव्यान्तरानभिधानात् । विवृद्ध बध्नातीत्यर्थः । तद्भिधानं स्क्तसंबन्धार्थम् ॥ फालचमसे सरूपवत्साया दुग्धे त्रीहियवाववधाय मूर्च्छियत्वाध्यण्डे बृहतीपलाशविदायौं वा प्रतिनीय पद्धिमव ॥ ४ ॥ फालचिबुकायाः सोमचमसाकारं कृत्वा तत्र समानवर्ण-

वसायाः शारंनीतात्त्वभाद्यम्यवान्त्रप्रशिष्यम् छियत्। संनुष्यान्यदेश-सञ्चलपदाः स्यावाद्यन्ति। को मन्यायान्तरायाप्रकृतस्य वस्ति। यद्यान्तर्भनात्रा निर्दायान्त्रातिनी युद्धनी छहते। पनाक्रो निर्दारी दक्षापुन्तात्राक्षक्षत्रम्यस्थाः । प्रतिनी यमुद्धिन युन्सीर णएकी कर्णनेतार अउदान्यायाः दक्षापुनी सिकाण्डिदश्लिणेनाराज्ञन्तस्य करणेपिद्रहानुदुकान्।।समास्यारककानकमोणि॥ ७ सुनाहि वद्र्यागम्ह्यारमात्रायनिमनिगरोक्तारुगिखद्रणसेपान्वनुमागमक्त्रारमन्याद्वताय्त्रहृषस् मानत्रयमस्यन्युणनिभिःस्यान्॥धने,लूनीश्चपक्राज्ञासरीनहत्तिन्द्रस्याचाराज्ञास्य समानुग्रास नकारः सगन्यूनासंपान वर्वकरे वार्यसे या लिने मेरः ॥ छ। वृत्ती मन्यद्रस्य सन्य निवास प्र म्यनापुनसायाः गोष्ट्रनेनमिपिपिस्यस्मे देहासाया रक्षिणस्यानस्यूरिस्णिनायुक्तेन्॥००० रावेमचेत्राय्यति॥देशिनांस्तंन्वाकोदिनाद्धिमृष्ट्रवित्रायुक्त्रमित्रवित्र्युपायित्। है करणणाभिः परितष्टां व अविण से कारण वस्याणीभिस्त्यिपि परितृष्यं व आविग्र छेम् व नेग चनारातिम्बोक्ने भ्रातिगद्दीनीष्ट्रभद्भरणात्रुगमेन उत्तेष्ट्रपि हस्ति हस्ते वित्रेषिसीग भर्तमापनाहिल्यान्या क्रूप्यंवद्रस्य बायथे पर्णयन्य निर्माति नगर्भ हेर्या निम्पेकीन्य के प्रमुख युर्ययथ्युनीनिनार्यस्क्रीनेयातुंगेङ्क्यतिहास्सनेन्रीयस्क्रेलनेषाग्मेन्द्रीनफ्लानिगर्सर्गणिभी वित्रालगजभण्डहातां यत्रेष्यमानुर्वे ज्योत्रिदेहें स्यूच भ्रातिगजे मे नर्रहीता गर्भी यन्या स्त्रियः नर्याजी मृष्णास्त्वानभार्षः पृञ्जेत्रम्युगात्र्यंत्रे वर्जेषित्वाग्रं ७भमेषान् स्त्रेपात्रापुनि गर्साष्ट्रान्स्ना भिष्वितान्त्रभग्रहातृत्राद्यायात्। नसपात्। उपस्टलान्॥ ७ ऱ्यामसिकतृभिः द्रायने परिक्रिते गम्भे जियाः त्रायन्त्रे स्वित्ति गर्वा वर्णो भिः प्रथमा वर्जे मित्रे वंग का या मिष्टि रेजन प्रिते धातव्यामिदसमिम्बूब्रेवेगरिकाम्यविधानगर्गे हर्ण्यामान्यान्गर्गर्भे हर्णमेपीरवीरपुर ऋतम्पूर्ण अज्ञापृत्रितियंजाकामा याउप्स्थ्य्याञ्च होति॥ इस्वियोनं गुर्भीययः लात्। उपस्य स्थाकाह्रम् नापिद्रामान्याद्यायित्यरकेनर्णानामान्यान्याद्याद्यान्याद्यात्रामाण्या यगनिगम्बर्शिय्मिखेन्तिन्तस्यक्रमेणिभवनिगयोन्गनिनम्बाकान्यातिग्रनः विगन्नस्यप्रेमेन्त्राकाणुक्तप्रतीस्पाननतोन्द्रवादस्याम्बर्णम् । यस्नुगमसितिजाना नारसण्य एत्गर्भ हें ह्वा दत्तरविचानेग छे भगेर्थ हे प्रतीसमा पानि गे ७ यथेर भेर स्योजिय

वत्सायाः श्लीरं नीत्वा तत्र वीहीन् यवांश्च प्रक्षिप्य मूच्छंियत्वा संचूण्ये। अध्यण्डा चाध्यण्डा च। दुग्धशु-क्ला। अन्या यावत् पर्णफलेति प्रसिद्धा। बृहतीपलाशिवदायौं वा प्रतिनीय। बृहती पलाशिवदारी वेली पलाशका इति प्रसिद्धा। प्रतिनीय। प्रतिनयनं श्लीरेण एकीकरणम्। ततो रजउद्वासायाः दक्षिणे ना-सिकाछिद्दे दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन नस्यकरणं पेद्ववद्तिदेशात् । समासयोख्कतं जातकर्मणि । पर्वतादि-५ वै इत्यागमकृशरमाशयति ॥ ५॥ निगदोक्तम्॥ युगतर्चना संपातवन्तं द्वितीयन्॥ ६॥ युगचिछद्रेण संपातवन्तमागमकृशर-

वर इत्यागमक्रशरमाश्रयात् ॥ ५ ॥ नगद्भन्तम् ॥ युगतद्भना सपातपत् । द्वतायम् ॥ ५ ॥ युगा च्छ्रप्रण स्वपातपातमारम् सम्यम् । द्वितीयग्रहणे द्यः
सित प्रथमस्यैव गुणविधिः स्यात् ॥ खे लूनांश्च पलाशत्सरून् निवृत्ते निघृष्याधाय शिश्ने ग्रामं प्रविशति ॥ ७ ॥

चकारः युगतर्भना संपातवत्करणार्थः। तस्मात्कर्मभेदः॥ शमीमश्वत्य र इति मन्त्रोक्तेऽनि मिष-त्वा गुंन्याः सर्पिष पैद्यमित ॥ ८॥ ' द्यमीमश्वत्थ ' इति स्क्तेन द्यमीगर्भादश्वत्थादधरारण्युत्तरारणीभ्यामप्ति मधित्वा गुंवत्सायाः गोर्षृते तमिन्न प्रक्षिप्य रजउद्वासाया दक्षिणस्यां नस्यं दक्षिणेनाङ्गुष्ठेन ॥ दिव्यमन्ये पायवित ॥ ९॥ दधनि सक्तव आलोडिता दिधमन्थः। तस्मिन् प्रकृतमिन्न प्रतिनीय पाययित ॥

कृष्णोणिभः परिवेष्ट्य बन्नाति ॥ १० ॥ सेक्ता उरणः कृष्णः । तस्योणिभिस्तमिप्तं परिवेष्ट्य बम्नाति ॥
यन्तासि इति मन्त्रोक्तम् ॥ ११ ॥ बम्नातीति होषः पुंसवनप्रकरणात् । मन्त्र उक्तौ परिहस्तौ हस्तावर्ताविति प्रसिद्धौ ।
मेदेन संपाता द्वित्वश्चतेः ॥ ऋषङ्मन्त्र ' इत्येका यथेयं पृथिवी कच्युता " इति गर्भदृहणाति ॥ १२ ॥ एकेति स्क्तप्रसङ्गात् ।
यथेयं पृथिवीति चार्थस्कृतं लिङ्गात् । अच्युतेति शाखान्तरीयं स्क्तम् । पतेषां गर्भदृहणाति ॥ १२ ॥ एकेति स्क्तप्रसङ्गात् ।
विन्त ॥ जम्भगृहीतायाः प्रथमावर्जं ज्यां त्रिष्त्र्यय बन्नाति ॥ १३ ॥ जम्भेन गृहीतो गर्भौ यस्या स्त्रियः तस्या ज्यां
त्रिगुणां कृत्वा बम्नाति ' ऋघङ्मन्त्र ' इत्येतासृचं वर्जयित्वा ॥ लोष्टानन्वृचं प्राणयित ॥ १८ ॥ सृक्लोष्टानन्वृचमप्रिमन्त्रितात् जम्भगृहीतां प्राश्यति । न संपाताः प्रोपस्प्रस्त्वात् ॥ श्यामित्रकाभिः शयनं परिकिरति ॥ १५ ॥
गर्भिण्याः शयनं सर्वतः किरति कृष्णवर्णाभिः सिक्ताभिः । प्रथमावर्जमित्येव ॥ यामिच्छेद्वीरं जनयेदिति
धातृव्याभिः ' उदरमिषमन्त्रयते ॥ १६ ॥ इति काम्यविधानम् । गर्भदंहणसामान्यात् गर्भदंहणमपीदं वीरपुत्रर० फलमपि ॥ प्रजापतिः ' इति प्रजाकामाया उपस्थे जुहोति ॥ १७ ॥ आज्यम् । इह विधानं गर्भाश्रयत्वात् उपस्थस्य ॥ लोहिताजापिशितान्याण्यति ॥ १८॥ रक्तवर्णाजामांसानि आश्यति स्त्रयं प्रजाकामाम् ॥

प्रपान्तानि ॥ १९ ॥ ' अक्तं सुरां प्रपाम् ' ' इत्येतानि चास्य कर्माणि अवन्ति ॥ यौ ते माता ' र इति मन्त्रोक्तौ वध्नाति ॥२०॥ बजः पिङ्गश्च सर्षपौ मन्त्रोक्तौ शुक्छपीतौ संपातवन्तौ कृत्वा बन्धनम् । मन्त्रलिङ्गात् । 'यस्ते गर्भम् ' ' इति जाता-नां रक्षणम् । अत एव गर्भदंहणादनन्तरं विधानम् । गर्भदंहणफळानि समाप्तानि ॥ यथेदं भूम्या अधि ^{११} य-

*षारु*संनोच्चेयया्येनाह्र्यानसंस्थ्रष्टेपाटस्राहेनुजयाः त्राकलाननरेषुस्कृतकानन्कुष्टम्दुस् रमाम्यिनतृणमान्यनसन्तायसस्यभागान्यसस्यस्यन्यात्रसस्यद्याश्रतस्यम्थ्ययदाक्तस्य चिन्तेन्द्रहाःग्रादबुस्बक्र**्णक्तनकुष्ट्रप्रसिद्धमद्भग्यश्चामध्**रम्माथनतृणन्।नाक्षिप्तचृतेन <u>श्राक्तस्यस्योग्यक् नद्रावत्गसस्य ग्रानाष्यनुराधनस्यन् जातृगययायोष्ट्रम् ग्रीतेत्रेहणेनानान</u> मेलातूमका बतुहस्त्व्ययस्याप्रयान्मस्यस्या<u>भ्यस्यापसम्प्रयातुर्</u>निमन्त्रीक्रणमन्ति गानुग्रेश एका नुद्रानिष्ठा निकटकानुबन्धनानानुकानु हुयोनि।। याद्वीहानिम्निवियानुग्रेम इनीकर्यकार्यायाम्करव्यार्था।त्राष्ट्रवर्यार्थात्राष्ट्रवर्षात्र्रात्र्यहेष्ट्रवेश्वन्य अवकारणम्बेङ्गारानाग्राको कुरिः त्रावानिगसस्त्राणिणएक विशेषिने वेबस्यात्राणिका श्चारतस्त्रयोनश्चितानिआर्थातित्रकतन्त्रात्राणान्नेनेनान्नेतंत्रश्चित्रस्यरं त्रातपीवावि राकुड्सचक्रेष्टनवृतेनाभ्यन्यिवः प्रवान्सर्प्याद्नापराण्ट्युक्रशेत्रः प्रवाप्यादयाविगएवेस्तेत्रत पविक्रिक्त्रयन्त्रपृत्रार्टानेकाकुपैदानुग्रुणश्रीषात्युक्तेवरद्वासीवेदाविगणचिक्तेत्रेऽप्रथः॥कता बन्सनिर्गतिसंनैरानमञ्ज्ञाञ्चानन्द्रीयेथानूग्रभनुष्टिर्दक्रमुम्मन्द्रयान्नेत्राद्रीत्मन्त्रियान्।रू तिविचानपरपुरुषीनवृतेनार्थेलानुग्रेलीकुम्सिवियानगण्युत्रेरायन्मन्युस्प्केनिरायःगराताका त्यन् भारभ्यानुग्रेपनाधकारः। जिनुन्याक्षेत्रकानुन्दन्रापनस्याभ्यसयागान्। भागप्रकाटन तिपारि क्षार्था स्वाप्ति । ज्ञानिक स्वापिक स्व ष्ठितंथनाजोछने॥ बाद्यायनान्तिज्ञा एत्स्रतः ज्ञायनुम्त्रः ॥ १०। प्रक्तिनमाळित्वनारा स्यूष्णामामः ज्यूनस्त्रसङ्ख्याबुत्रपत्रयास्यावकाडुयाहरयिन्ध्यिन।भस्नितस्यास्तिनः।।भानेकसनीप्र कीतः। षावस्यनाकुभुकार्वत्स्रार्द्वा कृष्वत्रस्तु। भागज्वायस्यश्तुषः सद्भाग्यम् य पृष्पाव शिक्रयंतरङ्गाणनता<u>विगेतायु</u>ख्येःगमामिखुंद्रयंयति।।क्रय्तरान्ययंयाःसाक्रयक्तराच्येःत् मान्द्रवराव्ययात्म्याएनान्द्राप्यामाधाउल्द्रपात्राणियस्याः साउल्द्रपात्रात्या पसि **मानकोडपाणसिनं सर्था अन्ते काणुं यस्याःसाओसिनानकोडात्या विध्यति॥ वहंतामकारः॥ ^{७५}** या वृक्षं वाञ्छ मे वाञ्यं वाह् दित संस्पृष्टयोवृक्षिलवुजयोः सक्तावन्तरेषु स्थगराज्ञनकुष्ठमहुषरेष्ममिथततृणमाज्येन संनीय संस्पृष्ठति ॥ २१॥ वृक्षस्य च वल्ल्याश्च संस्पृष्ठयोः अन्तरा मध्ये यौ राक्तलौ संश्
चितौ तौ गृहीत्वा । इषुः । स्थगरः । अञ्जनकुष्ठे प्रसिद्धे । मदुघं यष्टिमचु । रेष्ममिथततृणं वातोत्क्षिप्तं तृणम् । घृतेनैकीकृत्य सर्वाण्येकवद्भावात् । संस्पृशति । अनुरोधनं संवननत्वात् । 'यथा वृक्षं ' 'वाञ्छ मे ' इति प्रहणं नानाकमित्वात् ॥ उत्तुदस्त्वा ' इत्यङ्गुल्योपनुदित ॥ २२ ॥ सूत्रखद्वायामङ्गुल्योप समीपस्थां नुद्ति । वशीकरणम् । मन्त्रिलङ्कात् ॥ एकविशति प्राचीनकण्टकानलंकतानन्वतानद्याति ॥ २३ ॥ 'या प्लीहानम् '' इति लिङ्कात् वदरीकण्टकान् पूर्वात्रान् सकृदनूष्ट्याद्याति । अत पव आद्धातिग्रहणम् । होमे हि सति प्रत्युचं स्यात् ।
अलंकरणमनलंकतादीनाम् ॥ कूदीप्रान्तानि ससूत्राणि ॥ २४ ॥ एकविशतिमेव वद्यप्राणि लासारक्तसूत्रेण वेष्टितानि आद्धाति प्रकृतत्वात् ॥ नवनीतान्वक्तं कुष्ठं त्रिरहः प्रतपित त्रि-

१० रात्रे ॥ २५ ॥ उत्पलकुष्ठं नवनीतेनाभ्यज्य त्रिः पूर्वोद्धमध्यंदिनापराह्वेषु कुष्ठं त्रिः प्रतप्यादधाति । एवं कृते प्रत-पति त्रिः । उभयत्र मन्त्रावृत्तिः कालभेदात् ॥ दीर्घोललेऽवगृह्य संविशति ॥ २६ ॥ मञ्चकेषे अधःकृते तत्र संविशति । संवेशने मन्त्रः । प्रधानवदभिधानात् । भर्तुरिदं कर्म 'ममैव कृणुतं वशे ' इति मन्त्रलिङ्गात् । संविश-तिविधानं परपुरुषनिवर्तनार्थत्वात् । स्त्रीकर्मसु विधानम् । अनुरोधनमन्यसंपर्कनिरोधः । 'यन्तासि '" इ-त्यत आरभ्यानुरोधनाधिकारः । अविशिष्टलिङ्गेषु तु स्त्रीवद्नुरोधनस्योभयसंयोगात्॥ उष्णोदकं

१५ त्रिपादे पत्तः प्रबध्याङ्गुष्ठाभ्याम-

दंगञ्छेते ॥ २७ ॥ त्रिपादिशक्ये उष्णोदकं कृत्वा शयनीयस्य पत्तः प्रकर्षेण बध्नाति । पादाङ्गुष्ठाभ्यामर्दय-ञ्छिक्यं चालयञ्छेते । अदं गताविति र्शब्दसमृतेः । शयने न मन्त्रः ॥ प्रतिकृतिमावलेखनी दार्भ्यूषेण भाङ्ग-ज्येन कण्टकशल्ययोलूकपत्रयासितालकाण्ड्या हृदये विध्यति ॥ २८ ॥ तत्प्रतिरूपाऽऽकृतिः प्रति-कृतिः । आवलेखनी कुम्भकारचक्ताद्वलिखिता मृत् । भाङ्गी ज्या यस्य धनुषस्तद्भाङ्गज्यम् । तेन धनुषा व्य-धः क्रियते इष्वा । ततो निर्गतयेत्यर्थः । तामिषुं कथयति । कण्टकं शल्यं यस्याः सा कण्टकशल्या । त-

२० घः क्रियत इष्वा । तता निगतयत्ययः । तामषु कथयात । कण्टक शल्य यस्याः सा कण्टकशल्या । त-या कण्टकशल्यया । तस्या एव विशेषणमाह— उल्कृकस्य इव पत्राणि यस्याः सा उल्कृकपत्रा । तया । असि-तालकाण्ड्या । असितं कृष्णं अलं काण्डं यस्याः सा असितालकाण्डी । तया विध्यति । ' अलं 'लुप्तमकारः ॥

र्गित्रीभट्टर्रिबङ्गेकिनिक्भाण्यन्तुश्रेष्यायेगकारम्भिकंटिका। १९१३ इंसहस्रम्थेगरी तस्त्राप्त्रा जाभत्रकाय।सञ्यानुत्रायणानभक्तस्यान्तयनुन्नापन्॥ रहस्यपनस्मानयान्॥ यामनरणाय नातृभूमयुनन्त्रणानुष्र्वाद्रान्ततृत्वाद्रत्ययेगाष्ट्रभेठद्रपत्रयस्यानननात्रात्वास्यपूर्यस्य इरिपक्षस् ब्लान्गरम्भायहसुरपात्रसः पृत्नन् । ससपानन् । स्याद्याद्याप्याद्याप्याप्याद्याप्याप्याद्यार पशन्युङ्गानुगद्दारपृश्चकुपाटमपरश्चरादिनरसन्यकपाटब्रुश्चराक्जयिन्।र्थं,गएर्न्नयःगद्मार्द्रः, मपन्यिप्रविक्रमेक्रात्यन्त्राष्टातुग्रछभाउन्तर्वन्युन्रोस्नित्रभेडक्रवस्यमिमंव्येते॥इनरास्नितं त्रायनाग्रहस्यातरकाणेश्रम्यव्युत्रम्छभाद्विगद्वायनपरभक्तांस्रकारराष्ट्रकाममेव्यनम्घनत् नभिनंबयुर्भे अवस्थायुर्भे नाभिनेत्रणसंबयः । जूत्रेनस्यार्मेणः पराः पर्दिन्। एउद्देने । देशेनीजी भेतुषीगृततुर्भःसमानावभाक्ततातुर्ग्ञ्समासस्यचभुदार्थतातूर्ग्रशायस्याद्यारीतेनिवृष्टवेगनासप्र राविणीव्यभिनारिण्यानिराचमंत्रीतंयात्॥ ७॥ व्यविष्ठनेवदशायमन् व्यमध्यमायाविभववस् मध्यम्यविपनसपानास्ः ग्रेटग्राज्ञचन्पादमुत्तकुन्गमनकपाद्वसञ्चनभानानिनकाराकुष बार्स्ड न्थारङः मानुदेशतम्। सभाभिभानृस्तिसून् अयन्पार्वभानः चनुपरान्। भाषान्त्रीय विकंब्ह्यिनेगृषाक्रमः वाङ्कार्गाभेगाराक्षणार्थेगुक्रुटकातुन्तिवार्ब्ह्यान्गएवस्निक्नवःगठ् रदंयनुत्रम्यरित्तिशर्ःकणम् विस्वयनेमसिरस्य स्मोतिर कर्णे में देनाभि में वृणं प्रतिरोतिर तेनि ।मंत्र्याग्डमयारत्राथन्य्वित्राचलाद्गाद्भाक्त्रान्यात्यात्यात्यान्रासम्बनिनस्याः र्द्सान्या रयुन्॥७भूभगनमान्यस्मिक्रंस्न्गाम्भूतिसानन्द्रमीष्यिन्त्रं भस्तान्ग्रह्मप्रस्ता।म्बर्भण गरिनेस्युति।रस्यप्रदत्यामप्राविगानि॥म्बयदण्दिनेधनस्यात्॥भयेष्णापधीनत्।स्तिनेच। त्रमिलात्रियं यासदरी युद्धन्य स्तन्मी वर्षेण स्वनिदेश कृतिन्त्री मिविदेश किराय नीतरत्तानुगमापुर्वरानामङ्ग्रद्रेषुभन्यासाना भन्युङन्यमाप्राजानानभाषस्यान्वपनिग यस्यानिरीप्रमिष्ठिति गत्स्या किरोसिंग छ। वार्ष छ। राही प्रोतिर्वामभ्यस्य स्वानिक्सना । जन्ते स्वीत्रां अवीत्या अधिमुखाः शरकाशिकाः प्रविद्शाम्भि मुखायाः क्षिपित्। अधिना प्रश्यम्निविद्यावणलार्गणाभ्यमस्यान्त्रश्तमानान्त्रमदद्त्यावनकर्मामानहरू याअनुसूरण्यानाक्रीत्रामृज्स्ने इर्गानिश्चिति निमनिष्यार्थितान्। कमनुद्रः । तस्यामा ब्राह्यकुनिः प्रमदः क्राह्ययदेगनिद्कः गतस्यादन वावने तस्याएवनकेत्राः संसुच्यपिएकवृद्धानात्। इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये चतुर्थेऽध्याये एकादशी कण्डिका ॥११॥ ॐ । सहस्रगृङ्ग^र इति स्वापनम् ॥ १ ॥ अभिप्रेतकार्येसिद्धयभिप्रायेण विष्नकर्तृणां कृतं यत् स्वापनम् । इह स्वापनकर्मविधानं ग्रामचरणार्थ-त्वात् ^१ । मैथुनचरणविष्ननाशकर्तृत्वादित्यर्थः ॥ उदपात्रेण संपातवता शालां संप्रोक्ष्यापरिस्मन् द्वारपक्षे न्युक्ति ॥ २ ॥ स्त्रीगृह्मुद्पात्रेण संपातवता संप्रोक्ष्य उद्पात्रशेषमपरिस्मन् द्वार-

९ पक्षे न्युब्जिति । द्वारपक्षं कपारम् । परद्वारपक्षादितरं सन्यकपारम् । तस्य बुध्ने आवर्जयित ॥ एवं नगः ॥ ३ ॥ शारक-मपनीय पूर्वे कर्म करोति एवंशब्दात् ॥ उल्बलनृत्तरां स्रक्तिम् । उल्बलमिमन्त्रयते । उत्तरां स्रक्तिंत शयनीयगृहस्योत्तरं कोणमिमन्त्रयते । दक्षणं शयनपादम् । स्त्रीमञ्जकपादं दक्षिणमिमन्त्रयते । तन्तु-निमन्त्रयते ॥ ४ ॥ उल्बललादीनां कुतोऽभिमन्त्रणसंबन्धः । अत्र वत्सशर्मपादाः पर्ठन्ति —' उल्बललादीनामिम-मन्त्रणम् । तन्तुभिः समानविभक्तित्वात् । असमासस्य च भेदार्थत्वात् '॥ अस्याद्दीः वित निवेष्टनम् ॥ ५ ॥ निवेष्टनं नाम प्र-

द्राविणीव्यभिचारिण्योर्निरोधः । मन्त्रलिङ्गात् ॥ आवेष्टनेन वंशाप्रमववध्य मध्मायां बध्नाति ॥ ६ ॥ अवसज्य मध्यमायां बन्धनम् । संपाताः " स्युः ॥ शयनपादमुराले च ॥ ७ ॥ मञ्जकपादमुराले च । बध्नातीति चकारात् ॥ आकृष्टे च ॥ ८ ॥ आकृष्टः मातृकेति प्रसिद्धाभिधानः तस्मिन् । शयनपादं बध्नातीति चकारात् ॥ अकर्षेण तिलान् जुहोति ॥ ९ ॥ आकृषः लोहकरणम् । अङ्गाराकर्षणार्थे कुटकः । तेन तिलान् जुहोति । एवं तिलतन्त्रम् ॥ इदं यत्प्रेण्य इति शिरःकर्णमभिमन्त्रयते ॥ १० ॥ शिरश्च कर्णौ च शिरःकर्णम् । सेदेनाभिमन्त्रयाम् । उभयोर्निरोधनेऽभि-१५ मन्त्रणम् । उभयोर्निरोधनमविशेषत्वात् ॥ केशान् धारयित ॥११॥ यां निरोद्धमिच्छति तस्याः केशान् धा-

रयति ॥ भगेन मा विस्तिका देवं खनामि कि इति सौवर्चलमोषिवत् । स्रजवत् । शुक्लप्रसूनम् । मूलं दर्भेण परिवेष्ट्य । शिरस्युपनृत्य ग्रामं प्रविशति ॥१२॥ मूल्य्यहणं हि बन्धनं स्यात् । अथ ओषिवत् ११ । सुवर्चला प्रसिद्धा त्रिसन्ध्यासदशी । शुक्लप्रस्नं कर्मान्तरेण मूलिविशेषणत्वात् ॥ रयजितां १३ इति माषस्मरान् निवपति ॥ १३ ॥ रथजितामिति त्रीणि समा-

नान्तरत्वात्^{१९}। माषस्मरा नाम उप्तपूर्वेषु अन्यस्मिन् वा उप्ते ये माषा जाता ते माषस्मराः। तान् निवपति।

२० यस्या निरोधिमञ्छति तस्याः शिरिस् ॥ शरभृष्टीरादीप्ताः प्रतिदिशमभ्यस्यत्यर्वाच्या आवलेखन्याः ॥ १४ ॥ आवलेखनी कथिता^{१५} अर्वाची अभिमुखा । शरफलीः ताः प्रतिदिशमभिमुखायाः क्षिपति । अग्निना प्रदीप्ताः । अनिवृत्तविशेषणत्वात् ॥ भगमस्या वर्वं ^{१६} इति मालानिष्प्रमन्ददन्तधावनकेशमीशानहता-या अनुस्तरण्या वा कोशमुलूखलदरणे त्रिश्चले निखनिति ॥ १५ ॥ विद्वेषणार्थत्वात् कर्ममेदः । तस्या मा-ला स्रक् । तस्या निष्प्रमन्दः क्रीडाएवर्गायेन्दुकः । तस्या दन्तधावनम् । तस्या एव च केशाः । समुख्य एकवद्भावात् ।

जरहनायाःगः उत्तर्देवदरेणिनसः शिक्षानिहत्यनत्रक्रेत्रिंगिहत्यान्। प्रमुक्तवत्त्वनेनिहत्यान्। प्रदर्**णउत्** रक्तुगर्नः विद्वेषण्थिंगानु॥ ७३१ माजासुप्रमुख्यान्बार्श्वस्यएनापुष्यस्त्रज्ञविमहोषानारुः। नामेवस्त्रियंगे त्रिणितंत्राम्येखान् राष्ट्रीस्त्र्णान् राष्ट्रयान् विश्वस्थानस्यान् स्थान् स्थान् स्थान् स्थान् स्थान् स्थान् स्त्रणवज्याविश्विग्रोनिन्देति॥वेत्रामेद्रवमश्रीत्यूनम्बमान्राणिभवति॥व्यूत्यास्वेचनम्यूक्त्रेष मोगामाप्तिस्वनमाभुत्राण्यास्यभगसुत्वनित्यत्भग्तिन्वरत् स्त्रिक्यचनुः श्रिकेर्र तमुलन्निम्ननयान् वनन्निम्भोभाग्यमस्याक्ष्यस्यादित्॥व्ययस्यान्त्रम्ननस्यालनन्सम्ब यार्थे विखनने कर्तुरे वेद्रिका नर्नसंत्र्ययार्थे गण्यारमा खनामी विचाणापर्यिकी हिनाना यार्थे स्व नीयुत्रायनगतुपरिकिरिनारकं वर्णायायानादुसनवाणापुणीमस्द्रवस्की कर्ववाणाप्यित्रारहेन नियसिया।।नयासपल्याः शुपनमतुपरिक्रिरिनाक्राजिनियामित्यपस्नात्यवासुपुर्वनियपरि नश्यना यस्तानु वाणापण्योपन्न व भ्रात्॥ छगडुप्तथामित्यपुरुष्परयान्॥ परिवार्षिपति॥ छ। नामि विष्यमाणीपाद्यनासंख्याताः।। त्राक्तराःपुरिकिरत्त्रज्ञित्। कामिष्टामपन्यित्वपुरपुर्द्दप्रवी पानः हो। ~~दुन्तुन्तु प्रिनाणिनाः हार्देशंपिमंत्र्यनाः ग्रेपरिद्धिरनूत्रव्दिगादरित्रेशनंस्त्रीस्त्रम~~ म्बृद्देनयत्वानगर्दर्ण्विनारानात्वत्वदेशीरेनानिग्रञ्सर्धेनुप्विगताःसमर्देयन्तेप्विगश्चिमस्यात्। इतिराह्यात्वानुप्रतिगृष्कारस्यायात्रातिनन्तिस्यनन्तिनात्वाद्वर्णात्वादान्तिम्। योनिन्डम्छिन्जिपनियन्यत्यमननाहित्देगपरानयन्दिन्दिगम्बयप्रदराम्॥अस्मिशनयस्यूच्य विन्तुमिङ्गितनगर्भसस्यनप्राने**॥भग्रयमननस्यमाणासुमेनान्॥र्**स्यायात्राजाम्स्यन्नहस्यात्रान र्वापूर्णे। मुंबोन्हलातू गृन्नाह**ण्ननाता दिल्ल अध्यान्स्याता हत्मीनुन्**। छूत्र **प्राप्ति स्वात्परसुर्कार** भर्मुनानमनकाथन्<u>रम्</u>द्रप्राययानभप्रमह्युनव्रभप्रमुकुद्धारः भन्युनिनयोम्हानुप्रानमन्युन्नि। यत्रीवर्ग्णायनम्यूषिवृत्दञ्जास्मानमारनुगरक्यास्त्रिय्र रष्ट्रापाष्ट्रीणमारक्षाग्रह्नायस्यात्रा अंश्रीभूमेनिरधानि॥दिनीयञ्चा॥७गत्नाययाभानिष्ठीन्निग्नम्नान्मान॥७ **ण्यागसुन्यन्**रा चनप्रकरवाकु। जापियविदिक्तिमानिक्याये ।। छा प्रयानानिकिनवीरं जन्येसान्यानितिनिन्निजाय त्युष्तराम्न्यून्त्रमः मृद्र**ाधानस्याम् स्वान्यान्य विश्वान्यान्**याम् नेषात्र्यान्यान् विश्वान्यानं कस्य तद्रेतिक्तान्नेस्पर्राविभाजपनास्यापंककार्भाकासीयनमनीसर्वभावनेसुलकाकेत्रासीमनमनीस

ज्वरहताया गोः । उल्ख्लस्ररणे तिस्रः शिसा निहत्य तत्र कोशं निखन्यात् । अत उल्ख्लसं निखन्यात् । दरणः उल्-खले गर्तः विद्वेषणलिङ्गात् ^१ ॥ मालामुपमध्यान्वाह ॥ १६ ॥ तस्या एव पुष्पस्रजं विमृद्य अन्वाह तामेव स्त्रियम् ॥ त्रीणि केशमण्डलानि कृष्णसूत्रेण विग्रथ्य त्रिशिलेऽश्मोत्तराणि व्यत्यासम् ॥ १७ ॥ तस्या एव त्रीन् केशपुञ्जान् कृष्ण-स्त्रेण बद्ध्वा त्रिशिले गर्ते निहन्ति । केशमण्डलमश्मनि । एवमश्मोत्तराणि भवन्ति । व्यत्यासवचनमधस्त्रया-प णामिप निखननं मा भूत् ।। अथास्यै भगमुत्खनित ' यं ते भगं निचल्नुस्त्रिशिले यं चतुःशिले । इदं तमुत्बनामि प्रजया च धरेन च ' इति ।।१८॥ सौभाग्यमस्याः कथं स्यादिति । अथेत्यनन्तरम् । निखातस्योत्खननसंप्रत्य-यार्थम् । निखननं कर्तुरेवोत्खननसंप्रत्ययार्थम् ॥ इमां खनामि न इति बाणापणी लोहिताजाया द्रव्येन सं-नीय शयनमनु परिकिरति ॥ १९ ॥ रक्तवर्णाया अजाया द्रप्सेन बाणापणी संक्षुच एकीकृत्य । बाणापणी शरपुङ्खे-ति प्रसिद्धा । तया सपत्न्याः शयनमञु परिकिरति ॥ अभि तेऽधाम् ३ इत्यधस्तात् पलाशमुपचृतित ॥ २० ॥ पादे-१० न । शयनस्याधस्तात् बाणापण्याः पत्रं बध्नाति ॥ उप तेऽधाम् ^४ इत्युपर्युपास्यित ॥ २१ ॥ पादेन । उपरि क्षिपति ॥ कामं विनेष्यमाणोऽपाघेनासंख्याताः शकंराः परिकिरन् व्रजति ॥ २२ ॥ काममिच्छामपनेष्यन् परपुरुषगम् 'अप नः शोशुचत् ' ं इत्यनेनापरिगणिताः शर्करा अभिमन्त्र्य ताः परिकिरन् वजति । इह विधानं स्त्रीकाम-स्य विनेयत्वात् । ईर्ष्याविनाशनान्यत प्रवेह पठितानि ॥ संमृद्नज्ञपति ॥२३॥ ताः संमर्दयञ्जपति ॥ असंमृद्नन् ॥२४॥ असंस्थाताः शकरा गृहीत्वा जपति ॥ ईर्षाया धार्जि " जनाहिश्वजनीनात् " त्वाष्ट्रेणाहम् " इति प्रतिजापप्रदानाभिमशंनानि ॥ २५ ॥ यस्ये-१५ र्घो विनेतुमिञ्छति जपति अन्यतमम् । जनादिति द्वे । प्रदानं यत्किच अभिमन्त्र्य प्रददाति । अभिमर्शनं यस्येर्घ्या विनेतुमिच्छति तमभिमृश्य जपति ॥ प्रथमेन वक्षणासु मन्त्रोक्तम् ॥ २६॥ 'ईर्ष्याया भ्राजिम् ' इत्यनेन हृद्य्याग्निनि-र्वापणं मन्त्रोक्तत्वात् । आध्मातस्य वा इतेर्मोचनम् ।। अग्नेरिव १ इति परशुफाण्टम् ॥ २७॥ परशुना तप्तेन क्वथितं फाण्टं पाययति ^{११}। प्रमेहणवत् ^{११}। परशुः कुठारः । मन्युविनयनमिह विधानं मन्योः स्त्रीविष-यत्वात् ॥ अव ज्यामिव ^{११} दृष्ट्वाऽश्मानमादत्ते ॥ २८ ॥ एकया । स्त्रियं दृष्ट्वा पाषाणमाद्त्ते ॥ द्वितीयया निद्धाति ॥ २९ ॥ २० अइमानं भूमो निद्धाति । द्वितीययर्चा ॥ तृतीययाभिनिष्ठीवित ॥ ३० ॥ तमेवाइमानम् ॥ छायायां सज्यं करो-ति ॥३१॥ यन्निमित्तो मन्युस्तस्य छायायां धनुषि ज्यामारोपयति ॥ अयं दर्भ ^{११} इत्योषधिवत् ॥३२॥ दर्भमूलं दर्भेण परिवे-ष्ट्रय केशोषूपचृतति^{१५} । सर्वेमन्युविनयनं लिङ्गाविशेषात् । 'यथावश '^{१६} इति सर्वत्रोपपत्तेः स्त्रीनिमित्तमोषधिव-चनं प्रकरणात् । ओषधिचदिति कर्मातिदेशार्थम् ॥ अग्ने जातान् १ इति न वीरं जनयेत् प्रान्यान् १८ इति न विजाये-

तेत्यम्वतरीमूत्रमस्ममण्डलाम्यां संघृष्य भक्तेऽलंकारे ॥ ३३ ॥ अश्वतरी खरी । तस्या मूत्रमस्ममण्डलाभ्यां संघृष्य १५ तद्भक्ते क्रत्वा तत् तस्यै ददाति । अथ चास्या अलंकारे ॥ सीमन्तमन्वीक्षते ॥ ३४ ॥ मन्त्रमुक्त्वा केशसीमन्तमन्वीक्ष-

*ત્રેમુઆ અવિસ્ઋૈતિના યો્યુનાર્મનાદસ્ને નમ્રમા*તાયાનિદ્રમનાદ્રા જ્યાદ્વીત્રનુપેટના અર્જન વ**રેમાના** बाचक्याः संटर्परेक्तां विनितिवटपुर्मानां निग्णे ॥ व्याप्तां स्पन्नाने प्रहरति ॥ वर्षाद्राायाः जारस्यम् गम्ने देवासंकृतकः रेद्राः नृत्रारमाने निक्षमानु ११००॥ गृष्टिक इति ॥ वर्षाणा परिष्रो ॥ दिनस्पन्ना साद्रायपहरति द्यामा ॥**७॥अतिररदानमञ्**कानिसन्द्रद्राति॥वस्यूमाणानिहर्यम्बन्नानिमयानानिसन्ध्रातिन्।तस्य ११कोकिपिनानाहनार्गस्त्रोदमाणिसगरियामा।भाष्ठापुक्तिन्यविज्ञान्यवेत्रुच्यत्।।कासाहत्र क्रमकारणीत्रो। शारितेमहायुर्वेवेहउपाध्ययवस्यक्रमं णः प्रपानभर्द्रोत्वस्तीकारितमाण्यही रत्रामाकारिकाः) एग नत्र्याच्यायः समाधः १९०१ ॐ अन्यायं वितिश्वारोहनान्तुः नस्तृ व पारावित्रान् १२११ एक्रीहसमाधीन ॥सीह्तात् चित्रुहेषान्यश्निपूर्ताकाकान्यसिहत्वित्रवस्त्रन्यन्य अनुपायं व क्षित्रस्यस्कृतस्यन्तरानिकक्रम् <u>स्य</u>िताकस्यस्य यत्राणन्। गर्मग्रम् स्यापन्। स्यापन्। स्यापन्। स्यापन्। ~~धनस्य ज्ञानुमर गाभ्यात्रजन्न स्थात्रयामानुगर्ग मन्यञ्चामयचन दनभावनुञ्चा य~~िनकाराभनिहे ति । संस्कृतयुर्निन्ति नानिक्षा नुष्रनम्त्रा नुष्टारा स्नात्कन्मिन्त्र स्त्रा बर्ज्य शितस्ते बावायरिपाठा फारा उन्कुनः भौरोरनयास्तुक्रमेवफलानि दश्राभासन्याखनिकावानीत्नेमिनं यानिसं नीम्पेश्रिमे त्रणानिसनाष्यमिमञ्जाकोपिनचनग्**रुणेन्त्रान्**पिनच्येकप्रसिसाग्निभन्। उपस्तुनयान्यास्त्रार निनान्यस्यस्तरंयाप्रयंक्तिनिक्तान्**रिके कर्माण**्याणाः निभारप्रयुनेगाः पाताङ्काशीननारुस्य समासुक्रुगोतु॥ पत्रएनन्द्रेश्चनुक्**रामीरोहन्याः** सफलयार्शनरद्रानामस्त्रीस् ग्रेग्न्यान्दर्शनग्र सामामिक्त्रार्न्निश्नान्।सामामेवनायामिक्शन्यस्य यलावधारणप्रस्याम्बर्गवेदिकनार्यस्त म्त्रनाभूमञ्ज्ञाचनयोद्द्रनाष्ण्णात्ननस्राशित्पच्रप्रवृषुकुग्नक्षमङ्कुष्मङ्कार्गालनगरगप्राक्षे तुर्गण्यारिकवित्रात्यात्राक्रिंग्सीश्वनेगर्नन्सिर्त्स्भिमध्यदृक्षयन्।।अप्तयहिलय्रिर्कर्गर्केशनेत्रानित्रार्द्रि उँते सेने गया क्यारस मासकर ग्राजा करा गाया गिस् या गाय ॥७॥ अभूमह वन परि वे समायाय गरिने विद्धुंसेशनुन्निय्विगार्यनीष्ट्रवेष्ट्वेनयनीत्विभेमवणनिवृत्यथे॥ १०१पननीस्वरास्वाचारार जीवित्कुम् ११ वृह्दत्त्वत्वानष्ट्रभाषायुगरकाल्याषायाषारयातुक्रमायाया र्चुपरवावित्त्रमायी **बनः रजः यथीनिस्यान्त्रनं कुभ्यताहरस्त्तान्छ विजया। सु**ष्णारि ॥ छा। गर्वसीरसाक्षे ॥ हर्ने गार्गीय दत्तवात्मचतुरात्माष्ट्रम्भान्यामेष्ट्रातिगक्मायोकाषानायाम्छ।सत्तमारयलेन्यास्तिकाष्टः॥व

ते ॥ अपि वृष्व र इति जायाये जारमन्वाह ॥ ३५ ॥ तचेन प्रस्ताया विटमन्वाह ॥ क्लीवपदे वाघकं धनुवृष्वित ॥ ३६ ॥ बाधकं धनुः षण्ढपदे कृत्वा छिनन्ति । विदः पुमान् न भवति ॥ वाषयेऽष्रमानं प्रहरित ॥ ३७ ॥ आशयः जारस्य संगमन-देशः संकेतदेशः । तत्राश्मानं निक्षिपति ॥ तृष्टिक इति वाणापणीन् ॥३८॥ शरपुङ्खामाशये प्रहरित द्वाभ्याम् ॥ आ ते दद इति मन्त्रोक्तानि संस्पृषति ॥ ३९ ॥ वक्षणा हृद्यं मुखमिति मन्त्रोक्तानि संस्पृषति जारस्य ॥

- बिंप नानाह ॥४०॥ जारम् । स्त्रीकर्माणि समाप्तानि । फलवन्ति च विज्ञानान्यन्यतन्त्र उच्यन्ते । संहिता-क्रमकारणात् ॥ इति महावेदार्थविद उपाध्यायवत्सर्श्मणः प्रपौत्रस्य भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये द्वा-दशमी कण्डिका ॥ १२ ॥ चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥ ॐ । अम्बयो यन्ति ' इति क्षीरौक्नोत्कुनस्तम्बपाटाविज्ञाना-ति ॥१॥ पूर्वोदीनि ' समाप्तानि संहिताविधित्रहणे । अम्ब्यादीनां प्रतीकानां संहिताविधिरुच्यते । 'अम्बयो यन्ति ' इ-स्यस्य स्क्तस्य विज्ञानफलं कर्मोच्यते । कस्य संशये प्राणनाशे गमनागमनाभ्यामभ्यस्यते । सदसद्योगात् व्या-
- १० धितस्य जीवनमरणाभ्याम् । प्रजनने स्त्रीपुंयोगात् । प्रवमन्यत्रापि । यद्येतदेवं भवेत् तत्रायं विकारो भवेदि-ति संकल्पयेत् । न चेत्ततो न । कानि पुनस्तानि । श्लीरोदनोत्कुचाः । 'तिम्नः स्नावरज्जूः ' इति । स्तम्बो वा यदि वा पाटा । उत्कुचश्लीरोदनयोस्तु कर्मणः फलनिर्देशः । स्तम्बपाटाविज्ञानानीत्यभिम-न्त्रणानि 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि ' इति वचनात् । विज्ञानानि लोके प्रसिद्धानि भवन्ति । उपश्चतयो न्यासाष्टकादी-नि विज्ञानानि । अस्य स्कृतस्यापृथकृत्वं विज्ञानस्य
- १५ समासकरणात् । अत एव चोत्कुचक्षीरौदनयोः सफलयोः निर्देशे अभिमन्त्रणप्रोक्षणम् । तथा चेति ॥ सांग्रामिकं वेदिविज्ञानम् ॥ २ ॥ संग्रामे भवं सांग्रामिकम् । जयपराज्ञयावधारणफलं संग्रामकमं । वेदिं कृत्वा प्रकृतेन स्कृतेनाभिमन्त्र्य चिन्तयेद्विशेषम् ॥ वेनस्तत् दित पञ्चपवेषुकुम्भकमण्डलुस्तम्बकाम्पीलशाखायुगेन्नाक्षे- षु पाण्योरेकविश्वत्यां शकंरास्वीक्षते ॥ ३ ॥ 'वेनस्तत्' इति अभिमन्त्र्य ईक्षते । उभयोईस्तयोरेकविंशतिं शर्कराः कृत्वेक्षते । पाण्योरसमासकरणं शर्कराणां पाणिसंयोगार्थम् ॥ कुम्भमहतेन परिवेष्ट्याधाय शयने
  - विकृते संपातानितनयित ॥ ४ ॥ परीति सर्वतो वेष्टनम् । अतिनयतीत्यभिमन्त्रणिनवृत्त्यर्थम् ॥ अनतीकाशमवन्छाद्यारजोवित्ते कुमार्यौ येन हरेतां ततो नष्टम् ॥ ५ ॥ अन्धकारकालं प्राप्याऽऽच्छाद्यति कुमार्यौ । यदि च अरजोवित्ते कुमार्यौ भवतः । रजः ययोर्न स्यात् । एतं कुम्भं यतो हरतस्ततो नष्टं विज्ञेयं सुवर्णादि ॥ एवं सीरे साक्षे ॥ ६ ॥ हले गोभ्यां युक्ते एवमेव कुर्यात् । अहतेन परिवेष्ट्य कुमार्योरेव प्राजनम् ॥ लोष्टानां कुमारीमाह यिनच्छित तमादास्विति ॥ ७ ॥ चतुरो लोष्टान् गृहीत्वा प्रैषं ददाति ' कुमारि लोष्टानां यिमच्छित तमादत्स्व ' इति । आकृतिलोष्टः । व-

लीक्रुलेष्टः॥ वसीक्रुलेष्टः चतुष्यनेष्ट्रः गृस्सर्गननेष्टः उत्रस्त्रेष्टः प्येनेष्टिवेद्रावः॥श्राजा क्षतिक्षेष्ट्रवानीक्षेत्रक्याणीयनयाबेष्ट्रियात्रहणेषाभूकिस्त्रतार्थस्पर्शेषान्त्रव्याव हुनारिणी।। कुमारी च हुने। पुरस्म न्युं छति।। छा। यस्त्रानान्ति र की विते गरी ने कुमारी क्रियानी ने मुक्ताताहर्गन्त्वपूर्व प्राच्या वर्षा के स्वत्र हुनिन युत्राहि। कुम्री ब्रूयानी। छुप्यान्ती ने मुर्ग स्यास कुली का। पूर्वस्या दित्रि अंति अंति स्वामिन प्रकारिकान सम्बन्धि क्रियो कि श्रिवानि । वद्वेरी निर्म विनुष्तिकानितस्मानियां विष्युः किनः ॥ छ।। द्विमहृद्या देखक्ती के द्विनिक्षा विषये प्रविभयोगे केंद्रिका।१११७ जनायुज्जरानुद्धिरनमायब्द्रकतिष्ठतिगदुर्द्दिनमेघानीविनात्रहिन्द्रीयाग **इन्स्**रेतजपुन्। मन्युनिष्ठतिगद्यतीन्प्यामाप्त्रितेदुरीनाम्यप्तार्। यद्यवस्रमस्तुनि छते उ <u>स्वेताप्रायम्बनतात्वाभून्टच्युर्क्कः।। बर्चार्क्कः।। प्रत्युनिष्ठ्विपहरणामार्थनेतृत्र्यञ</u> मस्त्रीरस्य निकानीनेन्द्रोतःस्त्रन्त्रीवनाद्याःस्यान्। ७०१ वस्यस्त्रकः विद्युतेनाद्यये । प्रत्यान्यने स्त्रोति नामक्रीषः।। जेतिमृतिष्यंः।। उर्खेन्तनारायपृद्धितासम्चयः एकंन्द्रानानूः।। वेद्वर्यानाक्षारः।। नानारायत्रत्युत्त्वितद्विदेनेकिञ्चेक्रणांसमस्यितिक्रत्यार्थः भावपुद्विदेनेत्रत्येतिव्यतिक्रापुः भारतिक्र शत्मान्ग्रभाननीलंबीटम्नमूनानभानप्रदेशितंत्रत्यं तिष्ठत्।तित्रेष्णामानाष्ट्रास्तिनेत्रपालका उत्रमक्षः गुनचरियुन्गण्यायतापनास्ताज्ञसम्बद्धानुष्यम्बद्धानुष्यस्ति । रिरविस्वतीङ्गर्प्रेणेकपार्वाद्रासप्त्राणिखंहानिगराक्राविख्रहानिगानिकल्यः सापन्तारेकनद्रीया द्योश्री करियां के बोर्याने गर्ने स्पर्णिनियाँ संराष्ट्रियं रिके नियां बेर्यु खार्य ने स्वीता स्थारी है। रेक्पिलन्द्री भयत्र ने विकट स्त्रातातृ गुणार्थिती क्निन्द्रिय स्प्रीमानाय गर्श्या स्वीता स्थारतः स्वीत्र स्वीत मृद्धावात्रिः। परिकर्म्यस्य या में देश्विमें सर्पाते गर्ने पूर्वे ज्ञाप्ति श्रेष्टि त्रीवर्षेप्रितः विषाद्धारं करियोग्रे निर्श्वनेठभयो**वसम्। श्रीयम्ब्रितंत्रिः परिकृ**र्यस्वद्वायाम्येसि त्रसं**व्यतिगर्गनःसमा**बज्ञःश्विःसवव्**राज्ञास्वद्रायामनसायुन्नाव्यत्रकत्वस्त्रनाप**ङाङ्कनभूरप निगंत्रीचेनकाकान्रं मंतिस्ति॥नेग्सेथ्यस्यरेख्यस्यरेख्यस्यत्रेवित्रेक्तेमापादायिवेथरिके म्युक्तारायाम्त्रानियुक्तिस्रमेसवपनीनित्रेष्णासाकाक्ष्यतानुगस्तियःस्यातृगष्णत्रानिद्मत्रार्क्रापा नक्तनात्रानिवनात्रिात्तर्त्रानियुक्तनद्रशिवस्वदायासक्तितिस्रपतिभव्यव्यवित्रसुद्धःकाश्मवद्याणि॥

स्मीकलोष्टः । चतुष्पथलोष्टः । इमद्यानलोष्टः । उत्तरसूत्रेभ्यः अयं लोष्टविद्येषः ॥ आ-कृतिलोध्टवल्मीको कल्याणम् ॥ ८ ॥ अनयोर्लोष्टयोर्प्रहणे अभिलिषतार्थसंपत् ॥ चतुष्पयाद् ब-हुचारिणी ॥ ९ ॥ कुमारी बहुन् पुरुषान् गच्छति ॥ श्मशानान्न चिरं जीवति ॥ १० ॥ सैव कुमारी इमशानात् लोष्टं गृहीत्वा हरति । एवं पूर्वेत्र ॥ उदकार्जालं निनयेत्याह ॥ ११ ॥ कुमारीं ब्र्यात् ॥ प्राचीनमपक्षिपन्त्यां कल्या-ष णम ॥ १२ ॥ पूर्वस्यां दिशि अञ्जिल क्षिपन्त्या अभिप्रेतफलम् । विज्ञानसिंहतानि कर्माणि कथितानि । तदन्तरा नैमि-त्तिकप्रतीकानि । तस्मात् तेषां विधेः कृतिः ॥ इति भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये पश्चमेऽध्याये प्रथमा कण्डिका ॥ १ ॥ ॐ । जरायुज्र इति दुविनमायन् प्रत्युत्तिष्ठति ॥ १ ॥ दुर्दिनं मेघानां विनाशहेतुः । तद् विनाशाय आग-च्छन् सुक्तं जपन् प्रत्युत्तिष्ठति । गच्छतीत्यर्थः । प्रायिश्चत्तं दुर्दिनाश्रयत्वात् । यद्येवं क्रमस्तु किं कृतः । उ-च्यते । प्रायश्चित्तत्वात् ॥ अन्वृचमुदवज्ञैः ॥ २ ॥ ऋचा ऋचोदवज्ञैः प्रत्युत्तिष्ठति । प्रहरणमात्रं चैतदुदवज्र-१० संस्कारस्य चिरकालनिष्पत्तेः । ततश्च विनाशः स्यात् ॥ अस्युत्मुकिष्कुरुनादाय ॥ ३ ॥ प्रत्युत्तिष्ठतीति वाक्यशेषः । असिः प्रसिद्धः । उल्मुकं चादाय गृहीत्वा । समुचयः एकवद्भावात् । किष्कुरवः वृसीकशेरवः । तानादाय प्रत्युत्तिष्ठति दुर्दिनम् । अस्युन्युक्तिककुरूणां समासो विकल्पार्थः॥ नग्नो ललाटमुग्मृजानः ॥ ४ ॥ नम्नः दुर्दिनं प्रत्युत्तिष्ठतीति शेषः । साकाङ्क्षत्वसन्निधिभ्याम् । लला-दं प्रसिद्धम् । उन्मर्दयन् ॥ उत्सादं बाह्यतोऽङ्गारकपाले शियुशकंरा जुहोति ॥ ५॥ गृहपटलमपनीय गृहाद्ब-हिरवस्थितोऽङ्गारपूर्णे कपाले शिग्रुपत्राणि जुहोति । शर्करा वा जुहोति । विकल्पः साधनत्वादेकवद्भावा-च ॥ केरार्कावादधाति ॥ ६ ॥ केरापणीति सुराष्ट्रेषु । वरीकेति मालवेषु । उत्साद्य केरार्कावादधात्यङ्गा-रकपाले । न चोभयत्र तन्त्रं विप्रकृष्टदेशत्वात् । आद्धातिवचनं हविर्धर्माभावार्थम् ॥ वर्षपरीतः प्रतिलो-मकावितिस्त्रः परिक्रम्य खदायामकं क्षिप्रं संवपित ॥ ७ ॥ एवं पूर्वत्र । वर्षेणातिपीडि-तो वर्षपरीतः । वर्षाधारादियोगनिर्गतः । उभयोर्वक्ष्यमाणं प्रायश्चित्तम् । त्रिः परिक्रम्य खदायामर्के क्षि-२० प्रं संवर्णत । खदा गर्तः स्वभावजः । त्रिः सर्वत्र गत्वा खदायामर्कं समुप्तजालं प्रकृतेन स्क्तेन पिण्डीकृतं क्षिप-ति शीघ्रं न काळान्तरं प्रतीक्षते ॥ नमस्ते अस्तु यस्ते पृथुः स्तनियस्तुः इत्यशनियुक्तमपादाय ॥ ८ ॥ त्रिष्परिक-म्य खदायामशनियुक्तम् । क्षिप्रं संवपतीति शेषः । साकाङ्क्षत्वात् सिन्निधेः स्यात् । अशनिर्हिमशर्करापा-तः । तेनाशनिना विनाशितं तदशनियुक्तम् । तत् शीघ्रं खदायां स्क्तान्ते क्षिपति । अशनिनिष्यन्दः अश्मवर्षाणि ।

मतिन्युप्रामपुर्वाक्षेपात्ग वृष्युमस्यूसामस्भे केत्रातीकुरुवासामितिकीबुदरहरिद्दभूनेत्राकुलन परिवेष्ट्रैयापः विारस्युर्वेहिं। मध्यिवस्युविभा मध्युम्स्यस्त्रस्युसी मस्मात्राससी केत्रानी प्रसारिसी विस्व भारपञ्जी वर्गान्य । मारुपान निवुष्ठाका रेपायुणानाय वेगुङ्धा शांतप्रसिं याचि गस्य वयुण्ने नहा नामा स्वाप्य निवस्य वीमिनेष्टियनीष्मरः विविद्धक्षेत्रम्भामभ्यानस्व विविद्धार्थे भारियने वेता वालान्य । तामहरणार्गे प्रविचन्त्रे यान्यनुभूसपृथानाम् थान्यु गृहमानीन् गण्यामार्गाप्य विस्तृ स्वीस्थन ने स्वास्थ नि। भाषाचानामान्। पालिभ्युद्वस्यद्वहणिउल्। निक्त्राणिबद्धवन्ननातुषपुनिः। भीतिरायननस्यभीमस निर्धानायानीकारीत्रीयस्य निर्देशयणाले पुमाने णानुनीयाम्बिक्य स्वाद्य निर्धानायान्त्रायनस्यभौम् वं श्रीद्वाद्यापाळीयस्य निर्देशयणाले पुमाने णानुनीयाम्बिक्य स्वाद्य स्वीद्धान्त्र महित्य स्वाद्धान्त्र स्वाद्य प्रनेष्ठका मृत्युने मुक्त स्वाद्यायाच्यात्र स्वाद्य स्वाद्धान्त्र स्वाद्धान्त्र स्वाद्य स्वाद्य स्वाद स्व व्यवसंपानाः ग्रांचान् रत्नावृभे ष्रहास्योभ्यातरकाणे पुनिहीत्।। हत्तैकस्पेषुराहानुस्य पुणानामुपरिस् <u>तारुभया न्तपात्नेतः दूरी राज्ञान् प्रमानश्रमं पात्नवन् करोनिशन्त्वनं नपूर्वन्तं तिर्द्रवे वर्त्तात्रे व</u> र्शिन्दर्शानात्त्रा**यु**नद्तायागुतानुगणासमामागथानेषुत्रगण्दद**संगिभननःसमानम**केद <u>અતુ ચારુ પ્રાત્ત મહા પુરુ જીઈ માનુ સ્ત્રીન કે મિલિયા અને અના કે આ મુખ્યાન મુખ્યાન મુખ્યાન કે પ્રાપ્તિના પ્ર</u> न् व्यक्षान् अध्यान्त्रभाष्ट्रजपानाः स्वापनाः स्वापनाः स्वापनाः स्वापनाः स्वापनाः स्वापनाः स्वापनाः स्वापनाः स एकेनुपार्थे नप्योनितस्थामाप्रकीयेतुत्रायांनीजपीतीन्यमस्त्रीतिस्थेने॥श्राम्बेरीद्धेशिवपुर्धस्तारत प्रतानवात्यपिषु रुमान्नजाता॥ र्जोनेत्रकाणानुपरिचहमार्ज्ञानामम्बर्धेयायाम् वर्षायान्यस्थिति। स्रानेश्वर् इजनेमेनः॥विद्यप्रतिमानिति। प्रयास्थार्थस्य प्रतिनाद्धीत्रमानित्रम्बद्धातिमानिकान्यायाम्बर्धाय विनारिनमेन्नार्शणा**नभू**तिगयरि**म्स्यंभ्रतस्यः जन्त्र्**रिवेषुः यद्भितिशक्तायनस्य न्यायन् प्रतानुगमानासम्बद्धार्शाः यार्*यानाः* प्रायस्य प्रवाशिक्षानिस्वस्य पारमस्य बहिनि पनमेत्रवि गानुगनिसंपातात्रां दोनस्तातून्**र्यार्यिरस्**तिस्यामुद्धास्यीवृशानेग्रासार्वपराज्ञिनात्तरिषंस्त् क्रजीनु॥तुर्यापृत्युवनार्यस्क्रेम्स्युत्नेत्रास्य पुनस्त्यते गुण्युयभूस्य यतः तिप्रिषये क्रियन्त्रीय समाग्री**संदर्भ एक्नेन्युजनर**निग्निक्रकं प्रस्पिक्श्वनुपरिषम् प्रमानायमार्थनिक पचारारितामवैपीरवरियासारवेतरमासमाणाः बन्धवनयवैनद्वहूनामध्यएकेसेकंद्रीतेषवि

अशन्युपरामफलं लिङ्गात् ॥ प्रथमस्य सोमदर्भनेशानीकुष्ठलाक्षामिष्जष्ठीबदरहरिद्रं भूजंशकलेन परिवेष्ट्याधःशिरस्युवंरामध्ये निखनति ॥ ९ ॥ प्रथमस्य सूक्तस्य । सोमदर्भौ प्रसिद्धौ । केशानी प्रसारिणीति उच्य-ते । उपिक्लन्नेषु प्राकारेषु प्रायेण जायते । कुष्ठादीनि प्रसिद्धानि । समुच्चय एकवद्भावात् । भूजीवयवेन स-वाणि वेष्टयित्वा अधःशिरः छिद्रं कृत्वाऽभिमन्त्र्य सस्यमध्ये निखनति । अशनिरक्षा ॥ दिधनवे नाश्ना-

त्या संहरणात् ॥ १० ॥ दिध च नवं धान्यं च न भक्षयेद्यावज्ञ धान्यं गृहमानीतम् ॥ आशापालीयं तृतीयावजं दृहणानि ॥ ११ ॥ 'आशानामाशापालेभ्यः ' श्रे हत्यस्य दंहणफलानि कर्माणि । बहुवचनादुपपत्तेः । ज्योतिरायतनस्य भौमसंबन्धात् । 'उभयान् संपातवतः ' इति द्वितीयम् । तृतीयम् ' एकतोऽन्यत् शयनं भौमं जपति ' इति । भौमस्य द्वितीयासंबन्धात् । आशापालीयस्य च विशेषजपमात्रेण तृतीया-

मृचं मुक्त्वा ॥ अत एव भौमेन सह । भौमानि कर्माणि ॥ १२ ॥ 'सत्यं बृहत् ' ' इत्यस्य बहुफलानि कर्माणि ॥ उभयोः स्कृतयोः कर्माण्युच्यन्ते । पुरोडाशाश्मोत्तरानन्तःसन्तिषु निद्धाति ॥ १३ ॥ पुरोडाशास्त्रत्वारः । अभिम-

१० न्त्र्य न संपाताः शब्दान्तरत्वात् । गृहस्याभ्यन्तरकोणेषु निहन्ति । एकेकस्य पुरोडाशस्य पाषाणमुपरि क्व-त्वा ॥ उभयान् संपातवतः ॥ १४ ॥ पुरोडाशान् अश्मनश्च संपातवतः करोति । निखननं पूर्ववत् । प्रतिद्रव्यं सूक्ताजु-वृत्तिः । निद्धातीति शेषः । सभाभागधानेषु च ॥ १५ ॥ पूर्वकर्मणी भवतः । सभा मेळक-स्थानम् । भागधानं महाधनगृहमिति । स्रक्तिष्विति देशनियमः । चकारेण सर्वातिदेशः ॥ असंतापे ज्योतिराय-तनस्यैकतोऽत्यच्छयानो भीमं जपित ॥ १६ ॥ एकाग्नेरायतनस्य असंतापयुक्ते देशे शयानोऽघोमुखः भीमं जपित ।

पकेन पार्श्वेन पर्यावर्तते । आशापाछीयं तु शयानो जपति । नियमस्तु भौमस्यैव ॥ इयं नीरुद् इति मदुषं खादन्न-पराजितात् परिषदमात्रजति ॥ १७ ॥ पूर्वोत्तरकोणात् परिषदं जनसमूह्मागच्छति । ज्येष्ठीमधुकं भक्षयन् । आ-वजने मन्त्रः । तिङभिधानात् । न चोच्छिष्टं दोषवचनात् । प्रत्यर्थिजयदोषशमनं प्रायश्चित्तम् ॥ नेन्छत्रः ।

इति पाटामूलं प्रतिप्राशितम् ॥ १८ ॥ पाटामूलं 'खादन्नपराजितात् ' प्रतिप्राशितमात्रजति । लिङ्कात् ॥ अन्वाह् ॥ १९ ॥ प्र-तिवादिनमन्वाह् ॥ बध्नाति ॥ २० ॥ यदि मूल्लसंप्रत्ययः अन्वाहेति मध्ये ।कें पठितम् । अत्र वचन्व्यवधानमेकक-मैत्वात् ॥ मालां सप्तपलाशीं धारयति ॥ २१ ॥ पाटास्रजं सप्तपर्णो बिभर्ति । सर्वस्य धारणस्य बाहौ बन्धनम् । मन्त्रलि-

क्वात् । न संपाताः शब्दान्तरत्वात् । 'दूष्या दूषिरसि '' इत्यस्य स्नाक्त्यस्य बन्धनं स्यात् । अत्रापराजितात् परिषद्मा-वजिते । तस्योपजीवनार्थं स्वक्रमे होतत् सर्वं पुनरुच्यते ॥ ये भक्षयन्त् इति परिषद्येकभक्तमन्त्री-क्षमाणो भक्षके ॥ २२ ॥ एकवैत अञ्चन त्रित एक्यक्तम् । एक्यिनेक्योपने एक्यक्तिस्यान्यसम्बद्धाः स्वेति

क्षमाणो गुङ्क्ते ॥ २२ ॥ एकत्रैव भुञ्जत इति एकभक्तम् । परिषद्यकभोजने परिषत्तुल्यसमवायमात्रं लोको-पचारादिति । तामेव परिषदं य्रासादनन्तरमीक्षमाणः । कल्पान्तरे यत्रैतद् बहुनां मध्ये एको भुङ्क्त इति अ-

व्रापण्टान्।)भावस्त्रज्ञानमित्राध्यायानुपाक्रिस्यन्भित्याद्यस्यिकग्रुपुक्रमसुद्रिस्यानभित्याद्यस्य तिसंत्र। वेलहर्गारहारराषुनात्रान्**षायमिनत्त्र**। ७ गुपायुमार्यास्यन्त्रत्तप्र**मुक्यायस्यन्**त्रत्तेमी व्याहोरयतिगुकार्ययनान्निक्तिःगुमीस्वासनितिकर्तुनिदेत्रगतुग्रेशीत्वादिनीक्षयपनीत्रीयास्व त्राक्षामुगामन्त्रातिन्भुस्यमायाममत्रज्ञभारयाताप्रमनरक्राःगनाचनामाञ्चलनेनराधःतौ मीभम्योनुमीगकोरूष्यान्यत्त्विश्रेषानुसर्याताः राष्ट्रातरत्त्वान्)।माखानतुकबद्दर्गाराराषापगमान्गे स्चानमेरीनभक्षयाने गर्ममूचिमरेलिक्क्षीरास्त्रामन्यन्ममात्रानुरापूरापूरापास्य यानामूक्ष्यान्यायाः निममास्कृषस्तानग्रण्यानिस्तुमेदादेशभेदानुगर्कग्रेश्वपीन्छन्। सेमेन्यरदेशमीतिमेनिर्तिपेश्वनिर्देशस्त्रीत्वप्रसीन बर्दन्गरस्तिन्नाहुण्का षहम्सीत्यपुराजिनान्तिर्पुरमात्रजीनगयवनवस्थापीरपुरमागर्काः। गुरुगोपं नीमें पार्यिहितीयार्क्याद्रक्रागाउँ गामप्रातहाया छल् सिन्चाप्रसाहरण मुन्यत् ग्रह्मार पर्मा निस्नत्तियब्भागन्। एककमाकाद्कास्यावः शास्यद्कान्त्रयन्। भागान्द्रात्यद्केगन्त्र इंगलारक्षित्यारक्षान्।। प्रान्हकमस्यक्षत्रारने नरमक्त्यारः त्रानहरणान्।। चर्य नावारहाथेलानुग अनः रुल्लान् रतंद्रिन्त्रामित्र प्रबनेगन्त्र्त्यित्र्यरः । स्वान्यम्णिः । सन्यं सिल्स्ने । छत्रात्राम्नायेगं भाषुरस्ताद्यः पित्रागुंगांकारयं विभामकृत्यः पुर्वस्तिन्द्रेशकस्याप्रगबन्यागा छप्रम्क र्यानगुजन्यनमारयानगुणाषुत्रप्रद्याहनुन्वगुन्नवण्नागुण्युम्दराकारयानुगपुनुराप्रयूहणणा मार्गहेशमाभुत्राचार्याप्त्रानायगर्यायगाप्त्रानायग्यन्ययायस्य वारसकः॥पित्रानान्मीसानि॥न्य नयेनिज्ञाधनीत्र्रेषिपित्रातार्थेतान्। कृष्मित्रात्रां स्विडत्वाः। नोष्ययः कान्ताः सार्थाः भौपामार्गसर पाराजामपात्रायन्त्रमनेति। स्वाप्यापित्राक्षेणुं नाष्यासम्बद्धाः कामान्यास्य स्वाप्यास्य व्यायुगनात्रााधाटस्त्रवःगसापावःक्षितःसित्तित्वपामार्गःसदश्मात्रान्गसदयुपाविस्था जाबीयसमुज्ञयर्कनद्भवन्।मृत्रीकार्थनाकम्।नरमन्भान्।मान्यनसंयाणान्।देवातरमान्।प संस्थामन्यायाः शावपूरिसयेवरसारिकानां लासमञ्जातिरुत्तां अस्य ने पुरस्तिर्वायान्य संस्थामन्यायाः । प्रतिकार्यान्य कर्यप्रात्मरायां बल्येनाविमहाद्यां विमानयवे ॥ यहरसा हितका भेदप्या गम्मायः ॥ प्रतिका वासमुद्य यहितायां तरलात् ॥ महाक्यां तिः कथिताः ॥ एवानिमनीका निमान्यान्यात् । महाक्यां तिन्त्रित नकार्यार्थगर्नेगणभनिश्वनेमुन्तित्वाष्यायनः वास्तन्त्रजनिगरावानमुन्यापानदादितर्थि

विशेषत्वातः ॥ ब्रह्म जज्ञानम् १ इत्यध्यायानुपाकरिष्यन्नभिन्याहारयति ॥ २३ ॥ उपाकर्मसु शिष्यानभिन्याहारय-ति सुक्तम् । कल्रहपरिहारदोषनाशात् प्रायश्चित्तत्वम् ॥ प्राशमाख्यास्यन् ॥ २४ ॥ प्रतिप्रश्नं कथयिष्यन सक्तमिन व्याहारयति कारयिता । न तन्निवृत्तिः । आख्यास्यन्निति कर्तृनिर्देशात् । प्रतिवादिनो जयदोषनाशात् प्रायश्चि-त्तत्वम् ॥ बह्योद्यं विद्यान् ॥ २५ ॥ वेदवाक्यविचारं कथयिष्यन् प्रत्यर्थिना सह । प्रतिवादिनो जयदोषनाशात् प्रायश्चित्त-५ त्वम् ॥ ममाग्ने वर्च^२ इति विभङ्क्यमाणः प्रमत्तरज्जुं धारयति ॥ २६ ॥ प्रमत्तरज्जुः चाकिकाणामवेलम्बन्ररज्जुः । ता-मिमन्त्रय विभागं करिष्यम् पिता बध्नीयात् । न संपाताः शब्दान्तरत्वात् । मालावत् कलहनाशदोषापगमात् ॥ सभा च मा' इति भक्षयति ॥२७॥ 'सभा च मा' इति श्लीरौद्नादीनामन्यतमम्'। सभा प्रविदान् । संपाता भक्ष्यत्वात् ॥ स्थूणे गृह्णा-ति । सभास्थूणे सूक्तान्ते गृह्णाति । सूक्तभेदो देशभेदात् । उपतिष्ठते ॥२८॥ सभां च ॥ यद्वदामि इति मन्त्रोक्तम् ॥२९॥ मन्त्रमुक्तवा वदेत् इक्षेत वा ॥ अहमस्मि इत्यपराजितात् परिषदमावजित ॥ ३० ॥ यत्रतत्रस्थः परिषद्मागच्छिति ॥ पञ्चमेऽध्याये द्वितीया कण्डिका ।। ॐ। अप्रतिहार्यो कृत्यामुक्त्वा प्रतिहरणमुच्यते । दूष्या दूषिरिस ६-ति स्नाक्त्यं बध्नाति ॥ १॥ एकं कर्म । शान्त्युद्कान्ते बन्धनम् । आज्यभागान्ते शान्त्युद्कम् । तत्र शान्त्युद्किकयादर्शनात् । पूर्विक्षे कर्म स्मृतमुत्तरतन्त्रादनन्तरमेव कृत्यादेः प्रतिहरणात् । अस्य चात्मरक्षार्थत्वात् । अतः कृत्योत्तरतन्त्रं निशाप्रतिपालनम् । स्नवत्यविकारः स्नाक्त्यः मणिः । स्नाक्त्यस्तिस्कः । कुत्याशमनार्थम् ॥ पुरस्तादम्ने पिशङ्गं गां कारयति ॥ २ ॥ तन्त्राम्नेः पूर्वस्मिन् देशे कुष्णपिङ्गळवर्णं गां वृषभं का-१५ रयति । अन्येन मारयति ।। पश्चादग्नेलीहिताजम् ॥ ३॥ रक्तवर्णे छागे पश्चिमे देशे कारयति । पुनरिक्सग्रहणं गो-मारणदेशे मा भूत् ॥ यूषिशितार्थम् ॥ ४॥ यूषार्थं गां पिशितार्थमजम् । यूषा रसकः । पिशितानि मांसानि । न चा-नयोर्वशाधर्माः । यूषपिशितार्थस्वात् ॥ मन्त्रोक्ताः ॥ ५॥ या मन्त्रे उक्ता ओषधयः । कास्ताः । आह-दर्भाषामार्गसह-पाटाः । आमपात्राद्यत्रे न भवति । ओषिधिनिर्देशात् ओषिधसंप्रत्ययः ।। वाशाकाम्पीलसितीवारसदंपुष्पम-वधाय ॥ ६ ॥ वाशा आटरूपकः । काम्पीलः कथितः । सितीवारः अपामार्गसदशो महान् । सदंपुष्पा त्रिसन्ध्या । २० ओषधिसमुचय एकवद्भावात् । मन्त्रोक्तादीनां कर्में त्तरमवधानमावपनसंयोगात् । होमोत्तरमावापः । तस्यामवधाय । दूष्या दूषिरसि ये पुरस्तात् ११ ईशानां त्वा १२ समं ज्योतिः १३ उतो अस्य बन्धुकृत् १४ सुपर्णस्त्वा १५ यां ते च-कुः^{१६} अयं प्रतिसरो^{एं} यां कल्पयन्ति^{१८} इति महाशान्तिमावपते ॥ ७ ॥ ' ये पुरस्तात् ' इति क्रमभेदः प्रयोगक्रमार्थः । प्रतीका-नां समुच्चयः द्वितीयान्तत्वात् । महाशान्तिः कथिता ^{१९}। एतानि प्रतीकानि । आवपते महाशान्ति च इति ।

चलोपोऽर्थगतः ॥ निश्यवमुच्योष्णीष्यग्रतः प्रोक्षन् वर्जात ॥ ८॥ रात्राववसुच्योपानही र इति । पृथि-

.993

चाचाराणाम्तुमद्भित् ॥ अञ्चलक्ष्रक्षान्यासम्बान्धिरकरण्यिक्षित्वा अपेवार्यस्थान्यः॥ इस्पृहितः॥ ^{८९९}'डस्मीवृत्तिरीवर्द्यात्त्रस्यास्त्रकतुःअयनःगत्रयम्त्रात्यद्द्वगत्रुव्यातामनवत्र्रात्रास्त्रणमनाःग शापनाये पानायेत्रान्त्रेपद्रसादयद्रानंकत्णपर्युनगृषामानेषदिवध्यक्षिग्रक्त्याभावसंस्काराणा मण्सेपः कत्याकलगत्रिम्यान्यमान्कण्याकाः विविध्वेतानान्यम् वेसंस्कारान्यम्॥ १८०१ क्रयगामित्रनक्षुणसम्भूक्षन्यक्षवर्यभूनीसन्दिमकस्यगानुभ्यान्।।।मनन्द्रांचार्यमीक्षरपुन का नापाः कर्याया भृष्वित्तपृरेश्चावपृत्रभपहगतमस्य राज्ञानस्त्रारान् कर्यया केनव्य भीत्य नयर्ज्ञीविष्यतिदार्थेब्णसाग्यस्यविधिष्ठन्त्त्रद्रशना्त्रशानसभारंकस्ययाम्बन्द्रप समीसंनुप्रविस्थितयाँयीर्द्यन्रविद्यामानःस्त्रा। छउकान्वेरन्नीशुषाविस्थाने कथिताप्रकात क्रयागेशादुर्यादृषिरस्मित्व्यात्रिःसार्व्यस्यानुद्रस्तनम्यतिनसुन्यानुप्रितिविन्ति।।ने भैकांबिबनमेलानुग्र कमलानखद्रव्यासारू तलागुलुस्कृतवत्रक्रम्यावः पशिषेच्वित्रां छत्तारा *कानुबरुवन्*नगर्भानेपादराल्फोह्रवचनात्<u>गत्रा</u>क्तनात्वासच्चपूर्णपात्रान्यात्रारात्रासस्तत्त्रत् क्लेनिन्नः हात्पुरक्तनकः स्वाविक् व्यपूषाप्त्रातानिनात्रायातमुक्षप्रसप्यमात्रायात्वं नेनेप्रविशेषितारानेसेपानार्थ्यार्थिरसीनिस्तेनास्यमंकरणान्भुष्मानेष्मप्रयोगान्भिश्रीर्थित भर्मपनहानेष्ठत्तरिकस्यविशास्त्रीत्तर्भरंदर्भेण्याष्ट्रीयश्चितिक्रियाक्षित्वाक्षर्यन्त्राचान्द्रद्रम्योःसम् स्रोपितराष्ट्रपनान्भुण्यक्तेन्त्रनेत्रात्याधिप्रायास्य पन्नेनाविनस्ताहित्त्नात्तरिक्रम्यविष्टराण्ता भाषक्रेनसङ्ग्रेन्दस्यायान्यानुनाम्।।पपस्त्ह्रसन्।।धार्यन्यसार्श्वास्नवद्यायान्।।तास्मन्नम्।यानूः याग्धामुख्यसवद्यायुग्न गत्रप्कनुग्रभात्राक्षनाकुगुद्राकवृनावासन्वयूष्यपाद्यानाचात्रायनात्य तरुक्तरन्न् व्लिन्स्कस्यनतार्ष्ट्रवात्भारक्तव्चनस्यवमृत्र्वलान्भारायनस्यात्राञ्चगष्ट्रायभ्य के विनवनी तृनमंत्रीके । ~~प्रमूकाके निमुत्रेय दुके ग्नृत्नुन्निमत्रीक्र्यान्वन~~ न<u>िवाक्छ नए</u>हे। तीननाभ्यज्ने च्ह्यायाः अयो नृग्ष्ण दभ्रुज्नास नहा निष्ट वृद्धि वृद्धि वृद्धि वृद्धि वृद्धि वृद्धि वृद्धि वृद्धि र्जाना**नभा**तेभानभाकाकला।त्रस्यूथनन्त्रमण्डदुधाूपयातेभून्तत्रिष्ट्रस्तूभभभास्यानशप्राप्त शनारकालाबार्यसम्भनुः स्तासव्यवहम्ननरापुरहोत्ताराक्षणनहसून्त्रहस्पूणायलावुषा सयअयाप्यानः।कत्कारामत्त्रपद्मकतम्बाग्छा।भूषकद्ग्रनःगित्रजना।त्वाक्वत्राषःगपूना्हुनग र्रानित्यन्तिनंगनचरेत्रोगछयुः॥भाषमाष्यदयवृगाष्यदनस्यातृगश्यसनुदक्तनानप्रश्चनादक्त

व्यै ^{१ र} इति घोराणामन्तर्भवति । अत्र सर्वकृत्यान्यासः अत्र च प्रतिहरणं विहितम् । तस्या उपयोगार्थः चः इह पठितः । उष्णीषं शिरोवेष्टनं यस्यास्ति कर्तुः सोऽत्रतः प्रथमं शान्त्युद्कं प्रोक्षति । कव्याच्छमनवत् । प्रोक्षणे मन्त्राः ॥ यतायै यतायै शान्तायै ...इति ॥ ९ ॥ यताया इत्याद्यः इतिकरणपर्यन्ताः ॥ अभावादपविष्यति ॥ १० ॥ क्रत्याभावे संस्काराणा-मपक्षेपः । इत्यावलगशिक्याद्यभावे कल्पोक्तानां, इह चोक्तानामभावे संस्कारा वक्ष्यमाणाः ॥ ५ कृत्ययामित्रवसुषा समीक्षन् कृतव्यधनि^३ इत्यवलिप्तं कृत्यया विध्यति ॥ ११ ॥ मित्रचक्षुषा समीक्षन् उपप्र-शान्तायाः कृत्याया अवलितं प्रदेशम् । अवलेपनमपगतप्रसादः । शान्तसम्भारान् कृत्यया 'कृतव्यधनि' इत्य-नयर्चा विध्यति । 'दार्भ्युषेण भाङ्गज्येन '' इत्येवं विधिः । उत्तरत्र दर्शनात् । शान्तसम्भारान् कृत्ययाऽमित्रचश्चुषा समीक्षन् भूमावस्थितया ॥ यदि पुनरविलप्ताभावस्तत्र । उन्तावलेखनीम् ॥ १२ ॥ अविलप्ताभावे कथिता प्रतिकृतिः कृत्यायाः ॥ दूष्या दूषिरसि इति दव्या त्रिः सारूपवत्सेनापोदकेन मथितेन गुल्फान् परिषिञ्चति ॥ १३ ॥ ऋ-गेका विधिकर्मत्वात् । कर्म । तिलकदर्व्या सारूपवत्सेनानुद्केन तकेण त्रिः परिषिश्चति कृत्यागु-ल्फान् । बहुवचनं प्रतिपादं गुल्फद्विवचनात् ॥ शकलेनावसिच्य यूष्पिशतान्याशयति ॥ १४ ॥ सूक्तेन । श-कलेन त्रिः शान्त्युद्केन कृत्यामवसिच्य यूपं पिशितानि चाशयति । मुखे प्रश्लेपार्थमाशयतिव-चनम् । यूषिशिताशने संपाताः । 'दूष्यो दूषिरसि '' इति स्क्तेन । अस्य प्रकरणात् । अश्वातेश्च प्रयोगात् ॥ यिष्टिभि-श्चमं पिनह्य प्रैषकृत् परिकम्य बन्धान्मुञ्चति संदंशेन ॥ १५ ॥ यष्टिभिर्दीर्घाभिश्च लकुटवन्नानावबद्धचर्मणोः ससु-चयो विशेषवचनात् । एकवचनं जात्यभिप्रायम् । प्रैषकृतो विहिताद्धि वचनात् । परिक्रम्य वेधदेशं गत्वा ।

अयसेन संदंशेन । कृत्याया बन्धान् मुश्चिति प्रैषकृत् हस्तेन ॥ अन्यत्पाद्वी संवेशयित ॥ १६ ॥ तिस्मिश्चमीणि कृ-त्यामधोमुखीं संवेशयित प्रैषकृत् ॥ शकलेनोक्तम् ॥ १७ ॥ 'शकलेनावसिच्य यूषिशितान्याशयित ' इत्ये-तदुक्तम् । उत्तानीकृत्यावसेकस्य ततो दृष्टत्वात् । उक्तवचनस्यैवमर्थवत्त्वात् शयनयोगाच्च ॥ अभ्य-क्ता इति नवनीतेन मन्त्रोक्तम् ॥१८॥ 'अभ्यक्ताक्ता' इति मन्त्रे यदुक्तं तच्च । नवनीतेन मन्त्रोक्तं स्यात् । नवनीतं शकलेन गृही-त्वाञ्जनाभ्यञ्जने कृत्यायाः कुर्वन्ति ॥ दर्भरज्जवा संनह्योत्तिर्यं इत्युत्यापयित ॥ १९ ॥ अधोमुखीमेव दर्भ-रज्जवाऽवबध्नाति । निश्चलां कृत्वा ' उत्तिष्ठैव '" इत्यर्धर्वेन प्रैषकृतुत्थापयित । कर्ता प्रैषकृत् ॥ सन्येन दीपं दक्षि-

णेनोदकालाब्वादाय वाग्यताः ॥ २० ॥ कर्ता सब्येन हस्तेन दीपं गृहीत्वा दक्षिणेन हस्तेन उदकपूर्णमलाबु आ-दाय उत्थापयति । कर्नृकारियतृप्रेषकृतः ॥ तेषाम् । प्रेषकृदग्रतः ॥ २१ ॥ वजतीति वाक्यशेषः ॥ अनावृतम् ॥ २२ ॥ आ-वृतिविवर्जितम् । तत्र देशे गच्छेयुः ॥ अगोष्पदम् ॥ २३ ॥ यत्र गोष्पदं न स्यात् ॥ अनुदकखातम् ॥ २४ ॥ पशुना । उदकेन न

खानः एतेषाँ त्रिहे (बाणां समुज्ञूयभा <u>भगदक्षिणाः प्रचेशायाः भ</u>द्गिक्षणायत्र **सापः प्रचिता भागद्यति ॥** ९॥म्यमेन रेणिन्॥न्केन निद्धास्मानेश्रेपनी तरिकेला श्रेभ । १० । स्वर्कित्ने १७ रोण गरेरक्र रहा श्रेम्थ मन्यग्राजापाना बद्धात्॥ श्रेष्ठेसद्वाविद्यात्मा सत्यप्रतिमस्त्रेनितस्वित्र स्पृष्टिम् । १० । व्यवस्थाति । रमनेमिन्ययेथोसपुरत्यां स्त्याद्वनीनेगृष्टत्यां दुर्शनदेशेएवं मेथानु इंदर्शन्दीपंनिष्यय्योस्योमुन्यते। न्यका गुर्खानाम्बर्धानुस्तरम् स्वाद्यातिस्त्र चर्मानुग्रातिष्ट्रकर्नातिष्ट्रतायेशासपूर्तानां तिष्ठतेश्वस्त्रा ત્યુન્નાનુમહાસામુના પાનુના નુનન જામા માસ અસ્ત્રિસ્થાન ગંદન મનસુર્વા પૈકો છે. જો સામા <u>પ્રોથનિયા સ્ત્રિયો સ</u>્થિમ न्शनस्त्राक्षनेगत्रात्वरकेन्नस्यत्रामनार्थलातूग्णाहरूणकीरण्डप्तिगसीर्टननेनस्रणंन्छीन् स्कानप्रसार्गरामुन्तासम्बद्धस्यूगन्।नाष्ट्राषेत्रुन्त्रन्॥भाष्ट्राष्ट्रासाराम्यरान्न्दुरन्नातृगंत्राय भिनेषुनषद्भवर्तारदर्शन्। १० पश्चिमीरे ग्याद्वादिस्वागस्यः गाम्यः द्वागनिधिका दक्षिणारेयाः जिथ्यंत्रण्मियकारणीनचेतः। राष्ट्रणानतन् ॥ बतुस्त्रसम्। या भागनारदेशायने पुनि नायेते न्[निमंत्रीणि।संत्रासन्द्रस्ति।।नीनिकार्युन्निनायदेवामंत्रपुत्र्यन्।।चनुत्रस्यपुनुनिकर्गीनि देशेनचनानूभ**षा**मपात्रादशनलखुचलातू ग्रदशनचग्रहणुनायनभषानमपात्रमिष्ठभान्य गसुदुन्वाक्यन्नज्ञुतीरणोकप्राह्यपुरुपागरेभूयुजनानरानियोगुहेपूर्याहन्नीयाः प्रशाहिनुबीमुहुदास्वि दन्भित्राक्षाच्य<u>प्रचेत्रप्रयायन्भिन्धिरक्षाणिक्ष</u>्रीयद्दःसमय्ति(रिनेयन्**ष्ट्र**चर्मानपद्निनिम्सिन् बर्जाने॥यनभूमिरेशेन्दीगुर्केरिनिरेश्रानिरेशायाः नेरेबाभूयसारकेनप्रकृषे वासिन्न्नृष्केनुगक्तापा यश्चिन्नगुरश्रामाह्यपृहारदाषर्गमन्।तृग्तबन्तस्त्रनभयाद्वपद्वन्तमयान्।उपह्वनदेशिकसंबधा र्वातस्त्रेनारकाभिम्बूणसर्वाष्याभुम्बयायातिन्त्रनातृगुसर्वस्त्रसुत्र्वायुहणातृग्णास्त्रत्र द्विश्वेतेवनसामित्रानिगकाराः प्रसिधानिमानमुख्यणीर्षयविवस्ति सर्वे द्रवे ने ग्रीसैस्नानिने द्वात्राकारद्वापुरितिहरण्यमविस्थानिगपारेनसपूर्णन्धमसाप्रस्काप्यनिगे छाप्यवस्तर भूषोकोजिम्मद्रस्वात्वाहिनाभ्यास्त्राभ्यासस्व विमाण्यपिरभागिनद्राष्ट्राप्रसरणान्।जनन परिनरिषुक्रेन्रसीय्स्यस्राष्क्राञ्ः े नाजनस्त्रण्याहिननचुसहक्षाण्याव नाकसाप्रसिक्षाः। हिर्ण्यस्यान्रिर्शान्। । । ग्राह्सम् त्वनारामुद्यार्याना। अन्नाहापयाकः। । तनम् इत्रमणाद्यित चुरुन्। छ। चुन्नदम् तिननप्ति। प्रादेननदुरुन् निन्युन्गित्रन्यति। छ। मारुनसीरीदनमारुनैः प रिक्तीयमार्कनन्स्वनेणमार्कतनान्यनबरणायिञ्जुहोनि॥उक्तमुपमयदिषमयंबिक्षदलासंत्रीसणी

खातः । एतेषां विशेषणानां समुचयः ॥ दक्षिणाप्रवणे वा । दक्षिणा यत्र आपः पतिता आगच्छन्ति । स्वयमवदीणें वा । न केनचिद्यः खातश्च पूर्वोत्तरविकल्पार्थः । स्वकृते वेरिणे । ऊषरे इत्यर्थः । अन्यशालायां वा निदधाति ॥२५॥ शत्रुक्षेत्रे वा निदधाात कृत्याम् । प्रतिसूत्रम् । वेति सर्वविकल्पार्थः ॥ अलाबुना दी-पमविसच्य यथा सूर्य ^१ इत्यावृत्याऽऽत्रजति ॥ २६ ॥ कृत्यानिधानदेश एव अलाबृदकेन दीपं निषिच्य 'यथा सूर्यो मुच्यते 'इ-त्युक्त्वा गच्छति ॥ तिष्ठस्तिष्ठतो महाशान्तिमुच्वैरभिनिगदति ॥२७॥ तिष्ठन् कर्ता । तिष्ठतां येषामपहता तांस्तिष्ठतश्च । 'शान्ति-युक्तानि ' महाशान्तिरिति कथितम् । तेषामिभमुखमुचैनिगदनम् । एकश्चत्या पठनम् । मर्माणि १ संप्रोक्षन्ते ॥२८॥ येऽभि-चरन्ति ते संप्रोक्षन्ते शान्त्युदकेन । तस्य शमनार्थत्वात् ॥ कृष्णसीरेण कर्षति ॥२९॥ सीरं हलम् । तेन कृष्णवर्णेन कर्षत्यभिचारभुवम् । काष्ण्यं हलस्याङ्गत्वम् । काष्ण्यं षड्गवं तत् 'अधि सीरेभ्यः ' इति बहुवचनात् । प्राय-श्चित्तेषु च षड्गवसीरदर्शनात् "॥ अधि सीरेभ्यो दश दक्षिणाः ॥३०॥ हलगोभ्यः दश गावोऽधिका दक्षिणा देयाः। अधिग्रहणमधिकरणनिवृत्तेः । दक्षिणावचनं कर्तृसंप्रत्ययार्थम् ॥ अभिचारदेशा मन्त्रेषु विज्ञायन्ते तानि मर्माणि ॥३१॥ संप्रोक्षन्त इत्युक्तम्।तानि कानि। उच्यन्ते। ये देशा मन्त्रेषु श्रूयन्ते 'यां ते चक्रुः' ६ इत्येतेषु तानि मर्माणि देशवचनात् । 'आमपात्रादीनि ' इत्युक्तत्वात् देशवचनादुपचर्यन्ते । आमपात्रमिश्रधान्य-मांसकृकवाकु-अजकुरीरि-एकशफोभयादत्-गर्दभामूलानराचीगाहेपत्याहवनीयाः ॥ इति श्रीभट्टदारिल-कृती कौशिकभाष्ये पञ्चमेऽध्याये तृतीया कण्डिका ॥ ॐ । यददः संप्रयतीः इति येनेच्छेन्नदी प्रतिपद्येतेति प्रसिञ्चन् १५ वर्जात ॥ १ ॥ 'येन भूमिदेशेन नदी गच्छेत् 'इति देशनिर्देशार्थम् । तं देशं भूयसोदकेन प्रकर्षेण सिश्चन् व्रजेत् कर्ता । प्रा-यश्चित्तं नगरग्रामाचपहारदोषशमनात्। तत्र च खननमर्थात्। उपण्ठवनमर्थात्। उपण्ठवनदेशो निम्नः। 'यददः संप्रय-तीः 'इति सुक्तेनोदकाभिमन्त्रण 'सर्वाण्यभिमन्त्र्याणि '' इति वचनात् । सर्वे सूक्तमुत्तरेषां प्रहणात् ॥ काश-दिविधुवकवेतसान्निमिनोति ॥ २ ॥ काशः प्रसिद्धः । निमानमुच्छ्रयणं तत्रैव सूक्तम् । सर्वे पूर्ववत् । प्रसिद्धानां नि-र्देशात् ॥ इदं व आप १ इति हिरण्यमधिदधाति ॥ ३॥ पादेन । सुवर्णं नदीमुखोपरि स्थापयति ॥ अयं वत्सं इ-२० तीषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्याम् । सूत्राभ्याम् । सकक्षं बद्ध्वा ।। ४ ॥ अधिद्धातीति रोषः । प्रकरणात् । अनेन पादेन।इषीकेव अश्विः रेखा यस्य स इषीकाञ्जिमण्डूकः। तं नीलेन सूत्रेण च लोहितेन च सह कक्षाभ्यां बद्ध्वा कक्षा प्रसिद्धा। हिरण्यस्योपरि दधाति ॥ इहेत्थम् ^{११} इत्यवकया प्रन्छादयति ॥ ५ ॥ अवका शेपबालः । तेन मण्डूकं प्रच्छादयति । पादेन ॥ यत्रेदम् १२ इति निनयति ॥ ६ ॥ पादेन । तदुद्कं निनयति प्रवर्तयति ॥ मारुतं क्षीरौदनं मारुतशृतं मारुतैः प-रिस्तीर्यं मारुतेन सुवेण मारुतेनाज्येन वरुणाय त्रिर्जुहोति ॥ ७ ॥ उक्तमुपमन्थनम् ॥ ८ ॥ दिधमन्यं बिल हृत्वा संप्रोक्षणी-

याम्यात्रसिननुष्रजीतृगृथुनेष्ट्म्रीत्रतिपृद्यनत्यात्र्यंत्र्कल्लामारुनामिच्यगाद्गीत्रभारत्त्वेक्कणायायाः भीः ऋष्णवत्सायाः प्यसिष्टत्वेनसम्बद्धम् दाज्यन्वेनस्न न्मसङ्म् छन्न चङ्पमयान्य**न्य**न्य रतातृ॥उपमृष्यित्रयाम्विहिभद्रव्येष्राूषिपूर्मयने॥द्धिम्यनएवविवन्तणायव्विहरंशिषीन मनानीनिसंप्रोक्षन्यानिवेदान्तात्॥तेत्रुव्मातपार्वदेशर्चिम्यवद्राष्ट्रणन्कात्रयागयागार्न्युवन् नाबुगाणायने छन्तर् । प्रतिपदि तिप्रसिन् नव्यात्। प्रस्ते श्रेषस्य विनयम मृत्य यन्ति। विद् भ्योपिनग्रनलान्। छय्वतन्य स्मित्रकारम् वस्तु नागामस्य स्मित्रम् वस्ति वस्ति वस्ति वस्ति वस्ति वस्ति वस्ति वस्ति ण्डापाणिनानेत्रणनात्रसाहत्यापितंचते।।पाणिनाराहत्यारेन्दंदंसतीपेकाहत्यपेन्नपृष्ट्यातान्न साहराडद्नस्यापिरानपद्यते।।'द्वित्रान्द्रहे मन्द्राद्वाराध्यादन्यणम् इत्।।अयुनेसानाः सरक्यारप्रात्मारापपति॥७॥णपर्तत्यान्गरानस्य देसारापण्यम्बनायनेन्द्रविद्यानुमार्थान्त्रन् **तान्। एका मर्कुन्त्रावन्।। मारुत्नम्भन्नतिकस्मा चिक्तुः।। कात्मान्ना स्मान्। चर्नाह्या चर्नाह्या चर्नाह्या चर्**ना पालग्रारमुग्वराहत्कपावराहपविगक्तायेकाव्समीपधूत्रराहणा जन्मविनुद्रारीरसमारीप योग जानसमारा पर्यातुम्यन्यन् तारुषो। छ। योत्ता गंधनी ख्रानन् । इस्लिनि स्वीननि रिश्ने। <u>क्युजारङ्ग्रापीरव्यायानायमनस्ननिगढङ्ग्याकः विक्छ्युपीरव्यार्थः गख्कर्</u>वाळकः व्याय्सन भविनसनेतिम्बाविक्रमाधनलान्स्काचेपायास्वननंद्रस्यवायास्वनारित्रंभयनकारः पातेसः कमिकारस्यतिनचनात्र्रास्वनमात्रेनिस्तिः ग्रीष्ट्राचात्राणान्त्रकान्त्रसम्बातुगयायाः विस्तान मन्त्रस्यूदायन् तान्तान्तान्। अधिया वृद्धिया वृद्धिया वृद्धिया वृद्धिया वृद्धिया वृद्धिया विद्याप्ति विद्याप्ति जुमास्त्रयात्एकराषःभ**उस्यापर्वाधार्तिहरः**भप्रचिग्हहत्त्वस्याग्रित्याकृगवीहरूका रंचूणरात्कीनृत्चकारात्रामपूरवमुसल्वासीनःकाबक्चापविष्टामुबाल्ग्चापाच्छरानेग्यु यासिन्द्रस्य क्रम् स्वमा क्रिमाभाषामनग्रेना एक एक नाकिः।।तस्यान्द्रस्य स्वापिक स्वापिक स्व भूतिगरा प्रयुक्ति गर्मनिवान्। तस्मान्त्रप्रस्तान्त्र्यं स्ताना छ।। या विदेश निवास्य सित्रके युन्तिते गुबनान्त्रातिगक्तम्भदम्बन्दित्वस्यान्यान्। व प्रातीतिनोत्त्यद्वायः। वानुषाद्वितन् कुम्नव्यवद् भ्यां प्रसिश्चन् वर्जात ॥९॥ 'येनेच्छन् नदी प्रतिपद्येत '' मारुतं मन्त्रमुक्त्वा। मारुताभिधा गौः इति मारुतत्वं छुष्णाया गोः। गौः छुष्णवत्सा। तस्याः पयसि ग्रुतं वैतसैः काष्ठैः। तदाज्येन। वैतसे चमसे उपमन्थनम्'। ते च उपमन्थन्यौ यथान्त-रत्वात्'। उपमन्थिकियामात्रं हि न द्रव्यम्। उपमन्थनीभ्याम्। दिधमन्थ एव बल्डिः। वरुणाय बल्डिहरणम्। 'अति धन्वानि '' इति संप्रोक्षण्योनिवेशनत्वात्। तत्रव प्रतिपादनदेशे दिधमन्थशेषः। 'उक्त 'प्रयोगयोगादन्यवच-

४ नच्च । ' येनेच्छन् नदी प्रतिपद्येतेति प्रसिञ्चन् व्रजति ' ^१ । प्रसेक्शेषस्य निनयनं 'अति धन्यानि ' ^१ इति द्वा-भ्याम् । निवेशनत्वात् ॥

पाणिना बेत्रेण वा प्रत्याहत्योपरि निषद्यते ॥ १० ॥ पाणिना आहत्योद्कं वहत् प्रतीपमाहत्य । वेत्रयष्ट्या वा प्र-त्याहत्य । उदकस्योपरि निपद्यते । मञ्जके इवारुद्धा इतरेण प्रवते ॥ अयं ते योनिः इ-

स्यरण्योर्रान समारोपयति ॥ ११ ॥ 'अयं ते योनिः' इस्यक्षेः समारोपणम् । प्रतापनेनेह विधानं प्रायश्चित्त-

त्वात् । एका ऋक् । कल्पजावत् ॥ मारुतं कर्म प्रति । इह कर्माधिकृते । आत्मिन वा ॥ १२ ॥ समारोपयतीति शेषः । आत्मिन शरीरे ॥ उपावरोह... इत्युपावरोहयित ॥ १३ ॥ कार्यकाले समीपे अवरोहणम् । अग्नावेव शरीरे समारोप-णे । अरिणसमारोपणे तु मन्थनम् । अवरोहणम् ॥ यां त्वा गन्धनीं अखनत् वृषणस्ते बनितार... इति । कल्पजा । उन्छुष्मापरिकाधावायसेन बनित ॥ १४ ॥ उन्छुष्मा कपिकन्छुः । परिव्याधः स्करवालकः । आयसेन फालेन खनित मूलानि । कल्पसाधनत्वात् । स्क्ताद्यया खननं कल्पजया च । सवाग्निमन्थनाधिकारः । पाने स्-

क्तमधिकारश्च इतिवचनात् । खननमन्त्रनिवृत्तिः । शेषमन्त्राणां न कालकर्मत्वात् । प्रायश्चित्तत्वं शेष-मन्त्राणां संक्षयदोषनाशनत्वात् ॥ दुग्धे फाण्टावधिज्योपस्य बाधाय पिवति ॥ १५ ॥ फाण्टश्च फाण्टा च फाण्टौ । 'पुमान् स्त्रिया 'े इत्येकशेषः । उच्छुष्मापरिज्याधौ इति द्वन्द्वः । 'परविश्चक्षं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः '' इति पुँश्चिक्षचिद्द । फा-ण्टं चूर्णमिति केचित् । प्रकरणात् ॥ मयूले मुसले वाऽऽसीनः । कीलके वोपविष्टो मुसले वोपविष्ट इति । य-यासित^{११} इत्येकाकंसूत्रमाकं वन्नाति ॥ १६ ॥ प्रामे नगरे वा एकार्क एवार्कः । तस्य वस्कलस्त्रेण तदिकारमार्के ब-

धनाति । शेपस्य वृद्धिः मन्त्रलिङ्गात्^{१२} तस्याश्च पुंस्त्वाश्रयत्वात् ॥ यावदङ्गीनम्^{१२} इत्यसितस्कन्धमसित-वालेन ॥ १७ ॥ क्रमभेदश्च विशेषसामान्यात् । बध्नातीति वाक्यशेषः । अनया हस्तिनः कुम्मं तस्यैव ह-स्तिनः वालेन बध्नाति । सपौंऽसित इति केचित् ॥ आ वृषायस्व^{१४} इत्युष्ठयमप्येति ॥ १८ ॥ एकार्कमणिः स्कन्धमणि-श्चैतदुभयमप्यस्य भवति । क्रमभेदः प्रकृतकर्मसामान्यात् ॥ इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशि-

कभाष्ये पञ्चमेऽध्याये चतुर्थी कण्डिका ॥ ॐ । समुत्पतन्तु १५ प्र नभस्व १६ इति वर्षकामो द्वादशरात्रमनुशुष्येत् ॥ १॥

योवर्षकामयेत्म्द्वादशा<u>र्</u>ह्यानेअञ्चर्ष्यम्गन्यह्त्रातस्त्रहंसायमिसे<u>ञ</u>्चपत्रानुस्रस्यनुगञ्चन्त्रयेषुपपन्नेगन युन्छष्रप्रणम्कृकार्यम् युत्तान्।।नपेराकारित्रसंगान्॥७॥सन्न्युन्त्रास्यति।सर्विष्यः विस्तिःस र्वेतः प्रधानकार्वे पिउपत्रयागान्। त्राम्यति गुत्रुमन् पनि । त्रान्धितः सर्वेत्र इत्युर्थः ।। त्राहत् निर्दिनः मर्वजनवापमसंगान्। जिपनाम्यनी विच्यात्रान्याना उपपद्ते गंद्रह्कां म्युनिधिः ।। कर्मी दंवर्षेण्यित्रेर्यत्वानुगनुसम्हर्षाकाल्एवास्यप्रयागुःग्राणामस्तायज्ञन्यथावस्रण्गामुस्स्यःया र्गकुर्यात्।।यृथान्ररेगमितिकतेव्यातिरेद्यासुनुहस्वित्।यूप्या**त्सस्य**ित्र्यासः प्**ने**गाप्रथुमीहै। **मिन्**नीयः षाद्ररेवेसम्स्निन्यनेनुमारुनशीरीदनीमृत्युवमवेमाञ्यातिदेनाः ॥दर्भगुष्टिनीरमीज नीयायथात्रक्रीत्रभौणां युवपरिसीयैनिक्चनानुभन्नस्मितम्।ज्यमञ्यतेशणस्क्रन्॥शाकीष् **भीःमपान्**रवीःश्वस्यभिनुद्धाविश्वस्याद्याःसपाननवीः छत्ताप्रविसायस्यस्य सम्थ्यतेत्रासुरवन्त्री नारजीप्रनेत्रास्तिग्राभानिमानय्तिगउर्कोत्तर्नानाक्षिप्त्वाष्ट्रीःग्रुभासित्र्रार्थः देशनरङ्गानहोर्वत्रायुत्र्वध्ययाथयत्।।**छान्छनःत्रारःमप्र**हारःदेश्याःश्रामस्याः।।जीगीप् नहाना क्यायेष्रक्र यएना निक्ना कार्या महितृ ग्रम्य व्याप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्व नर्रा निहें सानुगर्भाव द्वायेष्ट्र स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्वाप्त स्व व मन्त्र के प्रस्ति नर्स पूर्व व नृष्ट्या बना प्रकृष्टि स्वया सिविष्य स्वाप्त सम्बन्ध प्राप्त स्वाप्त स्वाप्त नत्तनम्क्रीनरथ्यानुगानुभानमञ्जरपात्रूरस्मवन्त्रनथानस्यनः संस्कृत्युण्लानुगडरपात्रणान् हस्तप्रस्वान्भार्भाष्यन्यान्रानाम्रथीनिवे अर्थमुखान्युनुपद्धीत् अपूर्वि अर्थीर्थमीहमानैः हुनि *षामृन्युनु सुपदे*थान्। ङ्गान् **षतद्रश्यलामप्रत्यसाह्यायात्र्वत्रमान**साहद्रापद्रामनलानुगुङ्गत् **इक्कमाणीत्यात्मनिपर्गृथगज्ञपात्गजयनाजन्यनमजपनिगृजनयायतात्त्वस्यानुकास्यान्यान कत्मात्राञ्चनसन्त्र्त्यायाथायन्नयागःगक्रमभरात्राधाप्रसृत्युदासुगनस्नि।।यू**त्राच् यागर्वसर्गानगर्रता तेत्रहण्मानगर्नमा ने हत्यथा १७० १ उत्तरस्वरते निर्माणं उत्तरासुषा दासुरू जन्मे बुनेयसिप्ति।।७१)पादेन नर्मसीये दात्रा। जान्यरिक्ता १०११ हि.से निर्मा युनीयवा एस महा निरदंबुयायिन नित्तानका निव्यतिभयसा निर्मितंका निर्मुष्य नाकु विवयम् भावनित्र सहनसंयोगानुगर्धायमञ्जीहासनययानरतान्गराद्धरनामितकमरेनैन्यानरारक्रिमभिरिनिर्जस्यो

यो वर्षे कामयेत् स द्वादशाहानि अनुशुष्येत् । ज्यहं प्रातस्त्र्यहं सायमित्येव । पश्चात् शुष्येत् 'अनु'अस्योपपत्तेः । न-जु च कुच्छ्रप्रहणमेव कार्ये छपुत्वात्। न । पराकादिप्रसङ्गात् ॥ सर्वेत्रत उपश्राम्यति ॥ सर्वेभ्यः निवृत्तः स-र्ववतः । प्रधानकालेऽपि 'उप'प्रयोगात् । श्राम्यति । श्रमु तपसीति राब्दविधिस्मृतेः । तप्यत इत्यर्थः । प्राप्त-निवृत्तिः सर्ववत्रलोपप्रसङ्गात् । उपश्राम्यति इति च 'राक्त्या वा' उपपद्यते । इह काम्यविधिः । विधिकर्म । ५ अवर्षणनिवृत्त्यर्थत्वात् । तस्माद्वर्षाकाल एवास्य प्रयोगः ॥ महतो यजते यथा वरुणम् । मरुद्भ्यः या-गं कुर्यात्। यथा वरुणमिति कर्तव्यातिदेशः। पुनरुक्त इति यथा। स्क्तस्य त्रिरभ्यासः। पञ्चभिः प्रथमौ हो-मी तृतीयः षड्भिरेव 'समुत्पतन्तु '' इत्यनेन । 'मारुतं श्लीरीदनम्...' ' इत्येवमाद्यतिदेशः । दर्भमुष्टिपरिभोज-नीयाः । यथाप्रकृति दर्भाणाम् । एवं 'परिस्तीर्य' इति वचनात् । जुहोति ॥ ३ ॥ मारुतमाज्यम् । अन्यतरेण सुक्तेन ॥ कोष-धीः संपातनतीः प्रवेश्याभिन्युञ्जति ॥ ४ ॥ चित्याद्याः संपातनतीः कृत्वा प्रवेशयति उदक्रमध्ये । तत्राभिमुख्येन नी-१० चैरुब्जित प्रवेशयति ॥ विष्लावयति ॥ ५ ॥ उद्कान्त एव नाना क्षिपत्योषधीः ॥ व्वशारएडकशिरः "-केशजरदुपानहं वंशाग्रे प्रबध्य योधयति ॥ ६ ॥ शुनः शिरः । मेषस्य शिरः । केशाः प्रसिद्धाः । जीर्णोपा-नहीं च । वंशाग्रे प्रबध्य एतानि पश्च । आकाशमाहन्ति । समुचय एकवद्भावात् । समासनिर्देशोऽयं शिरसोः क्रिया-न्तरानिर्देशात् ॥ उदपात्रेण संपातवता संप्रोक्ष्यामपात्रं त्रिपादेऽष्रमानमवधायाप्सु निदधाति ॥ ७ ॥ उदकपूर्णे पा-त्रमन्यतरेण सूक्तेन संपातवत् कृत्वा तेनापक्वं घटादि संप्रोक्ष्य त्रिपादे शिक्येऽवलम्ब्य पाषाणमामपात्रे प्रक्षिप्य १५ तत्सर्वमप्तु निद्ध्यात् । निधाने मन्त्रः । उद्पात्रस्य मन्त्रवन्निधानम् । तस्य च मन्त्रसंस्कृतगुणत्वात् । उद्पात्रेणेति हस्तप्रसङ्घात ॥ अयं ते योनिः " आ नो भर " धीती वा " इत्यर्थमुत्थास्यन् ! उपदिव्यति ॥ ८ ॥ अर्थार्थमीहमानः हिव-षामन्यतममुपदधीत ' । उत्तिष्ठतेः ईहार्थत्वसंप्रत्ययात् । प्रायश्चित्तत्वं प्रसिद्धं हि दोषशमनत्वात् । 'उदोऽनू-ध्वेकर्मणि ' ^{१६} इत्यात्मनेपदम् ॥ जपित ॥ ९ ॥ अथ च अन्यतमं जपित । ' अम्बयो यन्ति ' ^{१५} इत्यस्यानुक्तस्य विधानम् । कस्मात् । अवसेचनस्यार्थोत्थापनेन योगः क्रमभेदात् ॥ पूर्वास्वषाढासु गर्तं खनित ।। १० ॥ चूतशाला-२० यां गर्ते खनति । पूर्वेति ब्रहणमन्तिमनिवृत्त्यर्थम् ॥ उत्तरासु संचिनोति ॥ ११॥ उत्तरास्वषाढासु स्थूणां गर्ते सुष्ठु प्रक्षिपति ॥ बादेवनं संस्तीर्य ॥ १२ ॥ द्युतशास्त्रां छाद्चित्वा ॥ उद्भिन्दतीं संजयन्तीं ^{१५} यथा वृक्षमण-निः ^{१९} इदमुगाय ^{१७} इति वास्तितानक्षान् निवपति ॥ १३ ॥ अञ्चान् विभीतकान् । न्युप्तत्वात् काळनियमाभावः । नन्वत्र वासनसंयोगात दिधमधूनि वासनं १८ यथान्तरत्वात् १९ । 'उद्भिन्दतीं 'इति क्रमभेदे 'वैश्वानरो रिश्मिभः ' इत्यस्था-

बुष्यननिम्नितृक्तमनिक्राष्ट्रतृगथुष्यासुष्यसंहिताक्रममात्रग्रहणाययाधिरितृगादानपृढितृं<u>ध</u>ुनभनिषे**त्रा** ानुक्रमःगदाषनात्रात्वापुरम्बन्तःगद्युन्नवाषुसुधास्युमानस्यारुगश्रम्यापुरनत्रासुमप्रस्टिर<u>ण्युनणी</u> चंदरः उनेनुमासस्र्विहिमवेतः प्रस्ववृतिबायाः प्रतृहतिक्राचनामपत्रनिविद्यस्मप्रथममस्मापितमाः नुरुरद्विमभूरित्यप्रिवपेणा् वसःचनानाा्ष्याभवषेणाः प्रस्ववसाभिवषेणासस्ट्रानात्त्रस्यपानिकम्। णा वाहना नृभव्सन् उदस्ता अवने प्रवसन्व प्रम्थाशापुनमा पुन्ना रात्रा प्रने विसंस्या **छ। उ** वमनवानस्यान्त्रमाभरुखत्सुप्रात्षवेशानुग्नस्यानाक्षमाभः अनराद्नान्सनद्रिन् नन्सनिर्मनस्य तृगवानस्पत्रधाष्ट्रवानस्यानावश्चिमसम्बायप्रहराषुप्रदामातृगप्रायाम्बनल**गणा**न्याताहवः वस्ताति शाहनुगुष्ठादयानगूनुननासः प्रसारमानः आचारस्ति॥ विकासमाणभयामसामानुनुननागिः म्बत्तमभूतप्रज्ञमेत्रथेः॥भगव्यस्यायगासुत्र्णानमसुत्रह्वापात्॥भूतःपार्णायाप्त्रनिग भिःख्लागाःसमाप्नभागिभारप्यत्ते स्कृत्रभानिम्द्रशाक्षावारः द्रण्मीममन्यतेगणाः विस्ट्रे जाभवत्रणन्त्र वात्रहाद्यातस्त्रात्वे सेपानभ्यति वयविग्भिमानानानस्त्रापयस्यमनप्रेपे मपानानान्यभनरान्यस्त्रदेशकात्र्यः । अस्ति विश्वास्त्र । अस्ति अ तर्वरामुन्ति। युन्सपान्। शृशमान्यपृति। स्माप्त्वनत्त्रादान्यम् पृत्रावप्यमिति भीपृते ग**र्थापा**रा वयातग्त्रार्पात्रणात्वनुण्रत्किरातृ॥चात्रिर्क्यानिगन्रणरविकर्यत्यात्रात्रः एक्यान्र र्त्रामिश्रीत्।। शामान्यस्यविधिनुतेरसर्यम्यास्यन्तित्रितंतरणात्।। शाहितभट्टरारल्डेतीकी तिक्रमायपूर्वम् श्यायेष्य क्रिडिका। शास्त्रं भद्रार्शितित्र क्ल्यून्तुपर्शिनजपिताप्यमाहम्नः त्रनुत्यनन्याहित्यामन्यतम्बुहुयानुग्राभाजप्रानापयम्बप्गत्यन्यभूतक्रायानस्त्राप्यानम् यीताभनगन्धत्ययायेनद्दिः संप्रोध्यदियाच्यातिमयत्रयत्रान्याच्यातेष्ठवान्त्रतेत्रव्यान्त्रतेत्रव्या व्यस्पातनद्रशापयानगम् असद्व्यमनिष्का । इत्ययहणमनिकयोन उत्योगनिक्य कृतीस्यापय तिगिक्त्यायनयनगण्गान्ये ज्याप्युकात्।।कान्द्वसङ्ग्राधायलासास्यान्।।सीक्रवाम्व प्रधानिन्देशानुग ७ गठमा बिग्युश्व रितार्द्रपादाभ्या स्त्मनस्यू ग्रह्मा पादि पाणि परियुग्यासी राद्यापृष्यद्रात्भ्याप्रयञ्चान्।।पृष्याम्।त्राणायाननप्रसन्यामानान्यायप्रधान्।या वनपाना सुर्याद्रोत्रृतिपादयुतिसाम् नस्य बहुनामपिभवति ॥ अर्थीयापवन्त्रकरणादिहसामन स्वननसहवाणिज्यनकलहानस्यादिवसामेनस्यवन्वनधास्यमपानवत्यनारस्यवादान्॥

वधितो नैमित्तिकमवशिष्यते । यथाऽमुष्य संहिताकममात्रप्रहणम् । 'यथा द्यौः ' 'इति गोदाने 'पठितम् । द्युतप्रतिषेधा-तिकमः । दोषनाशात् प्रायश्चित्तत्वम् । द्यतेनार्थमृत्थास्यमानस्य ॥ अम्बयो यन्ति ^३ शंभूमयोभू ^४ हिरण्यवर्णा ^५ यददः १ पुनन्तु मा " ससुषी: दिमवतः प्रस्नवन्ति वायोः पूतः पवित्रेण शंच नो मयश्च नो ११ अनड्द्भ्यस्त्वं प्रथमम् १२ मह्यमापो १३ वैश्वा-नरो रक्ष्मिभः इत्यभिवर्षणावसेचनानि ॥ १४ ॥ अभिवर्षणफळवत्त्वादभिवर्षणानि ' समुत्पतन्तु ' ' इत्यस्य यानि कर्मा-णि विहितानि । अवसेचनमुद्दकेनाप्लावनम् । अवसेचनफलमर्थोत्थापनाधिकारात् । प्रतीकानां विकल्पः ॥ उ-त्तमेन वाचस्पतिलिङ्गाभिरुद्यन्तपुरितिष्ठते ॥ १५॥ वाचस्पतिलिङ्गाभिः 'पुनरेहि वाचस्पते ' " इति वाचस्पतिलिङ्गा-त्। 'वाचस्पते पृथिवी नः स्योना ' ^{१७} इति लिङ्गसमवायग्रहणम्। दोषप्रशमात् प्रायश्चित्तत्वम् ॥ स्नातोऽहतवसनो नि-क्त्वाऽहतमाच्छादयति ॥ १६ ॥ नवं वासः प्रक्षाख्य स्नातः आच्छादयति ॥ ददाति ॥ १७ ॥ यथा मांसम् १८ इति वननम् ॥ १८ ॥ गो-वत्ससंभजनफलं कर्मेत्यर्थः ॥ वःसं संघाव्य गोमुत्रेणावसिच्य । ' उदकेन ' शब्दलोपः । त्रिः परिणीयोपचृतति ॥ १९ ॥ त्रिष्कृत्वो गोः समीपे बध्नाति । उपचर्तने सुक्तं प्रधाननिर्देशात् ॥ शिरःकर्णमिभमन्त्रयते ॥ २० ॥ गोः शिरःक-र्णाभिमन्त्रणवचनम् ॥ वातरहा^{१९} इति स्नातेऽक्वे संपातानभ्यतिनयति ॥ २१ ॥ अभ्यातानान्ते स्नापयत्यश्यम् । तत उदपात्रे संपातानानयति ' वातर्रहा ' इति सुक्तेन ॥ पलाशे चुर्णेषुत्तरान् ॥ २२ ॥ पलाशवृक्षपणीवस्थि-तेषु सरभिचर्णेषुत्तरान् संपातान् ॥ आचमयित ॥ २३ ॥ आप्लावनादाचमनं प्राप्तं प्रथमं विधीयते ॥ आप्ला-वयित ॥ २४॥ तेनोद्रपात्रेणाश्वम् ॥ चूर्णेरविकरित ॥ २५॥ त्रिः एकया च १ इति ॥ २६५॥ चूर्णेरविकरत्यश्वं त्रिः ' एकया च १५ दशभिश्च' हित । अश्वस्य विधिकर्मेदम् । 'अर्थमुत्थास्यन् ' ^{१९} इति प्रकरणात् ॥ इति भद्रदारिलकृतौ कौ-शिकभाष्ये पञ्चमेऽध्याये षष्टी कण्डिका ॥ ॐ। भद्रादिध ^{२२} इति प्रवत्स्यन्नुपदधीत ॥ १ ॥ अर्थमीहमानः प्रवत्स्यन्नन्या हविषामन्यतमं जुहुयात् ॥ जर्पति ॥ २ ॥ अथ च जपति एतामेव ॥ यानं संप्रोक्ष्य विमोच-यित ।।३॥ येन गच्छत्यर्थार्थं तद्द्धिः संप्रोक्ष्य विमोचयित । यत्र यत्र विमोचयित प्रेषकृत् तत्र तत्रैवम् ॥ इ-व्यं संपातवदृत्थापयति ॥ ४ ॥ विक्रेयं द्रव्यमप्रतिषिद्धम् । द्रव्यग्रहणमविक्रेयनिवृत्त्यर्थम् । प्रैषकृत्कर्जोरुत्थापनिम-ति विक्रयार्थं नयनम् ॥ निर्मृज्योपयच्छिति ॥ ५ ॥ क्रीतं द्रव्यं सुष्ठु शोधियत्वा स्वीकुर्यात् । स्वीकरणे मन्त्रः प्रधाननिर्देशात् ॥ उभा जिययथुः इत्याद्रंपाणिपादाभ्यां सामनस्यम् ॥ ६ ॥ एकया । आर्द्धे पाणिपादं रेप ययोस्ता-वार्द्वपाणिपादौ । ताभ्यां प्रयच्छति पण्यमिति शेषः ॥ यानेन प्रत्यञ्ची प्रामान प्रतिपाद्य प्रयच्छति ॥ ७ ॥ या-नेन पश्चान्मुखौ द्वौ प्रतिपादयति । सांमनस्यं बहूनामपि भवति । अर्थोत्थापनप्रकरणादिह सांमन-स्यवचनम् । सह वाणिज्येन कलहो न स्यादिति सांमनस्यवचनम् । यानस्य संपातवस्वमनारभ्यवादात ॥

<u>नायत्स्रविभूमाथायेनिविभिदित्यमेकलपन्त्रत्यस्त्रराद्यातिगृत्रत्यागङत्परियाःसीमेश्रत्ना</u> वृष्टश्लाञ्जानिः,क्रोरतानुनामुनुरुषपुत्रपृद्दशन्त्राषमाधारुणुदेत्रासन्तदारु*शानुशमृत्सू*ननम् विवाणिज्ञ सन्त्र पुरुष प्रयोग एवं नाणकारे गुष्ठा वन्त्र सामाने प्रत्य नवनीय गर्याभारस्य र्थः । तस्य देकमे ऋत्यसामा निर्देशमा । अल्लाहा मे आनुसने चाडुहा ति ॥ श्रवाभ्यां मृतीयाम्या युकाम्याम्याम्याम्कीयामाहुने वृद्धयान्। जनमात्री आहुने प्रत्येच एग्यामनी चन्यीय देखोनुमें याविधिरनुमनेपैस्याहै निग्रष्टीसमा वर्तनी यसमा पंनीययोगी के स्थानिसमा वर्तनम हिना यात्रस्र चारामत्ममा वर्तनी युःगनुदायोग्वितद्रस्य युःगसमा पनमुद्र नियःगसम्यग्यमा **धेतुषुन्ननस्यसमापनाद्द्रस्याः भन्यारुभयार पिएषुन् अपान्तर्यनित्रो प्रकृत्रियो भयाने** इतेष्ः । वर्षायागवन्दर्राप्रणम् साम्यापाकपन्नार्गवेदेनाव्च नानुगं अञ्चलन्ति नार्यम् संगरितनृभावानु॥ समाननेनस्यानस्युलसमापुनीयारितिसुक्तेन्तुसेनुस्यानुरत्यानुगर्नस् ~~होत्स्यपूर्विचानुः बृच्नानरमापूर्गण्णुषकारसम्बयान्। पनमस्मानर्तनीयंसमीपनेनत~~्रग प्नात्रमोत्रविक्तिदिवतावणोयेत्रे जेही नीत्यदिदिवता भिधानान्य वस्पूर्य गाँगा गाँभो नी रकाणनारित्रिनुगर्भवीज्यार्गेनधागृन्भसूङ्नरुक्तमञ्ज्ञास्यमभूख् ११रे मो सङ्गर्थन्देरस् थीतना यादितिचेतृग्राक्षां खुन्यार्यार्वने पूर्वे वृद्दकानशात्युरकुमभगव्यत्।। प्रयत्न वृत्रने: पा समास्त्रक्ष नयत्रम्धे वितिष्ठितिष्ठितिष्ठितिष्ठितिष्ठा हरकत्रम् । पत्रपायात्रकार्यास्त्रका भूपत्र्य तेणपयनतन्त्रतः प्रिम्माम्ब्रेसन्ये जन्भार्यरोबन्प्रिमाबासिष्णाउरकान्नने प्रान्ति । द चनान्ग उरकान् निर्देशन संगोन्। संत्रीक्षणात्रे बतुनी प्रणमन्यकरे जान्। का प्रकामने स्पिरोणि रिल्लुमी पार्निसमि येचार्योविभर्दिनश्चीनमैत्रम् कस्णान्भरिदेनिनन्त्रान्भप्रिमास् गुमामुहाथाने॥।।।।।हृद्द्वित्तत्।योतित्रविसर्वेनमाञ्योज्तद्देयात्सीम्योद्ध्यात्। योरथापनी त्रभायवस्यमात्रमाम् जिल्लाकस्यानानानिहुलारद्विसंयस्यविभिः कर्मजीभः चनस्य राज्यव्याक्षाचान्य दणा्निवित्रम्त्रात्मा अनेविसर्जनपृद्णात्भ सर्वत्रममाभाग्यास्य न्गम्याद्रभाद्रभात्भवतिवस्वनीसितिष्रकर्णान्। वृद्धित्रमेष्ठेःसमिद्रहणमिविषकमेला न्भ**संस्थानम्मी**त्रपृष्टः॥ शाबतसंगापनी गृहेषातिसे मिथरनिसं श्चिभानात्॥ बन्स **मीचन्यरात्रारान्यः**निकारसायान्॥ त्रत्रेमार्षमिस्यविकारात्यनाश्रविवारतिऽपन्यने

आयात: सिमध आदाय ऊर्जं बिभत्^र इत्यसंकल्पयत्रेत्य सक्वदादधाति ॥ ८ ॥ प्रत्यागच्छन् पथि याः सिमधस्ता गृहीत्वा 'ऊर्ज बिश्रत्' इति सतर्चेन न संकल्पयन् गृहविशेषं साधारणे देशे सक्रदादधाति । प्रत्युचं न । प्र-तिवाणिज्यमुत्तमपुरुषप्रयोगेऽपि त्रैवर्णिका एव ॥ ऋवं साम इत्यनुप्रवचनीयस्य जुहोति ॥ ९ ॥ अनुप्रवचनीयो वेदार्थाभिश इत्य-र्थः । तस्येदं कर्म । ' ऋचं साम ' इति द्वाभ्याम् । प्रत्युचं होमाः' । आज्येन च जुहोति ॥ युक्ताभ्यां तृतीयाम् ॥ १० ॥ युक्ताभ्यामृग्भ्यां तृतीयामाहुति जुहुयात् । अतश्च पूर्वे आहुती प्रत्यृचम् ॥ अानुमती चतुर्योम् ॥ ११ ॥ इत्यत्र आजुमत्या विधिः। 'अनुमत्ये स्वाहा ' इति वा ॥ समावर्तनीयसमापनीययोश्नैषेज्या ॥ १२ ॥ समावर्तनम-हिति यो ब्रह्मचारी स समावर्तनीयः। वेदार्थाभिज्ञ इत्यर्थः। समापनमहिति यः स समापनीयः। सम्यगध्येता अनुप्रवचनस्य इत्यर्थः । तयोरुभयोरपि एषेव क्रिया कार्या । विशेषस्तु इज्या । याग इत्यर्थः । वरुणयागवत् । ' दर्शपूर्णमासाभ्यां पाकयज्ञाः ' इत्यतिदेशवचनात् । अन्यक्तचोदनाधर्म-त्वं देवताभावात् । समावर्तनस्य नित्यत्वे समापनीयसमावर्तनीययोरिति युक्तं वक्तुं कल्पान्तरत्वात् । बद्ध-क्षरस्य' पूर्वनिपातः वचनान्तरं मा भूत् अधिकारसंप्रत्ययात् । अतश्च समावर्तनीयं समापनीयवत् । न चात्र मोन्त्रवर्णिकी देवता मन्त्रवर्णी यत्र । जुहोतीत्यादौ देवतानभिधानादानर्थक्यप्रसङ्गात् । यागाभावो देवताभावादिति चेत्। मन्त्रोचारणे तद्योगात्। सपुनरुक्तं मन्त्रब्राह्मणमधीत्य परिमोक्षं कामयेत्र । 'वेदम-धीत्य स्नायात' '' इति च ॥ अपो दिन्य' इति पर्यवेतव्रत उदकान्ते शान्त्युदकमभिमन्त्रयते ॥ १३ ॥ पर्यवेतव्रतः परि-समाप्तब्रह्मचर्यवतः । ततश्च शिरोवतपरिसमाप्तौ परिमोक्षः । उदकसमीपे वपनार्थं शान्त्युदकमभिमन्त्रय-ते। शिरोव्रतं परिभाषासिद्धम् (१। उद्कान्तवचनं गोदाने बहिर्व-चनात्^१ उदकान्तनिवृत्तिप्रसङ्गात् । संप्रोक्षणान्ते अनुमन्त्रणमन्यकर्तृत्वात् ॥ अस्तमिते समित्पाणि-रेत्य तृतीयावर्जं सिमध आदधाति ॥ १४ ॥ इह विधौ न मन्त्रः प्रकरणात् । 'पत्य ' इति वचनात् परिमोक्षा-क्कं समिदाधानम् ॥ इदावत्सराय इति व्रतविसर्जनमाज्यं जुहुयात् ॥ १५ ॥ सिमधोऽभ्यादध्यात् ॥ १६ ॥ पर्योधाना-न्ते ' पार्थिवस्य'' मा प्र गाम' ^{१६} इति जपित्वा अभ्यातानानि हुत्वा । इदावत्सराय... । इत्यादिभिः कल्पजाभिः चतस्रभि-राज्यं जुहुयात् । आज्यब्रहणमविधिकमत्वात् । व्रतविसर्जनब्रहणं सर्वव्रतसमाप्तौ यथा स्या-त् । समिधां चाभ्याधानम् । व्रतविसर्जनीः इति प्रकरणात् । बहिरेव मन्त्रैः। समिद्ग्रहणमविधिकर्मत्वा-त् । संहितायामभावान्मन्त्रपाठः ॥ वतसमापनीरादधाति ॥ १७ ॥ समिध इति संनिधानात् । वतं स-माप्य तत्र । व्रतादानीयाः ^{१७} कारकान्तरयोगात्^{१८}। व्रतमार्षमित्येवाधिकारात् । ताश्च वेदवते उपनयने ।

<u> जभ्यानानाश्चनः तंत्र्रंसवेदाजग्रीना धास्यमानपर्येनत्त्रानिनन्तन्त्र्रणमतः परमुद्धमिन्समिन्साण</u> भैत्यतृत्वीयो कर्नसम्प्रकोरचाँनी निस्तम्सरायानंडकेशनंडकात्र तिपश्चिमार्थाकात्रियानः पर्ग ॥कृ॥विरावमरमावीस्त्रानेबन्दरिग्राम्यमान्द्रजारभ्यवीण्यदान्दरस्वमन्नानिग्रबन्ण रहितेगनितरसानिष्यभावानुकेस्नातकोनेनमवन्।तिग्रस्नातकवेतरितपरिस्तातकानिकस्य मिनिपापुरुक्तणयामुरवसुरुव्यात्यन्ध्नेद्रास्मानुकत्रास्तुकानुग्यास्त्रीपापुरुक्तणासुनिष्टपर्छ मन्दे विन्द्यूत्याः सापपनस्याद्धं ग्रिके वित्रातस्यासुर्वसिन्त्युदक्वदक्षिणाके त्रापृसादा रत्येनिकेस्त्राम् नस्तनान्टन्यस्तुक्रमभदः वर्षोधापुनाधिकारनिर्देख्यः ।। तसाद्रथम् वृःसण पेलमिरंकमेभरामल्गरन्टच्चचना।७१।पूज्रानपञ्जिरण्गन्दुलाद्रीष्प्रस्पान्यान्।प्रकाकुर् कुक्_{याः} । प्रवाह्यप्रविषयप्रअ<u>र्थान्ज्रहात्। मुक्तन्</u>स्केन्स्यानानीतिन्द्वनेत्रम्हस्नादिति हामैलावृगहलात्राष्ट्रप्रत्यान्यावगद्धस्यात्रणवर्षात्रहातिगत्रीषप्रत्यान्यविगर्वसन्तुस स्यहामः।। प्रत्यानयनएकभननत्र्म् गर्हाम्: गृप्तत्यानयात्र गन्तुः स्त्रत्या कृतिः गङ्यभूतृ गर्छ ।। पेकी करणात् प न सो बृत्सणो वि ग्रावी अपापाप अस्या ग्रा स्वाची पारपा प्याची किर्याविश <u>प्रसिप्ति प्रक्रीकरणानीनयमन्द्रने प्रहणानूग्रेखपारीनाम्पिहाम्सवीनाक्।प्रत्यानीनस्यीनयननेग</u> यीनेपनिरयक्षेत्रचनानुगं क्रेजें करणात्रहोमें प्रतान्यन्त्रहेर्तान्ये गर्भा क्रियान्यन्त्रहेर्तान्य । स्वाधिक स मनीस्त्रिनिजपनिषारकाविसपनारनेनिज्ञपन्द्रशास्त्रव्यास्त्रपायप्रनीक विकल्पापनार नक्षमें प्रानान्गतियाकारक्तान्गणम्नोसाष्ट्रवृद्धारकसावण्यहेण्यास्यः ॥ सप्तरी *किन्*त्रम्भूयस्य नस्यतीप्रीनृशिक्ष्मीस्रणगण्शरीषीयुत्तयितमेत्रीत्त्वप्रातिभन्गरम्णि ्जगिहार्मुजेनः पित्रान्त्र नात्रमञ्जूष्रगृलातृग छ। इनिमहुदारित रु, ता्काञ्चाकभाष्यपन् मध्या येषधीकेंद्रिका १२ के क्रिके प्रस्थितिप्रवागेस्त्वम्रह्रेद्देश्यर्गपुर्वाण्डाम् क्रिके विवास्यान्द्रिको रारकस्यानूगणरखकर्गनुप्रसिधानः पित्राचनोद्दाने देवे विस्वयं प्रारयित्। भूदेव भरखके देवे से **पातवंतिरहेम्यचार्यते।्वद्गाद्त्र्।यह्णान्।।यदासुध्यार्यान्ततः।पान्वतानस्म्यान्यान्।। बर्भ्सण्य शास्त्रकार्य प्रयान् गनिवार प्रमन्त्र अपूर्णने मुन्धः गर्भाकरणां कथिता मनित्र यान्द्रोषेन्। इ.ग. श्रा. श्रा. व्यान्यान्। विश्व ची** प्रत्योनी ह्या बची नृति व त्या विश्व प्राप्तिन यो ज्या स्ति पन्नीतीतिपन्दरहेन्युनामित्यष्टीमधारयति॥अतिधन्नानीतिकसमार्दन्यतेगार्द्ध्यायाः वद्यासा

अभ्यातानाद्युत्तरतन्त्रम्। 'सवान् दास्यतोऽग्नीनाधास्यमानः पर्यवेतव्रतदीक्षिष्यमाणानाम्'। अतः परं 'अस्तमिते समित्पाणि-रेख तृतीयावर्जं समिधे आद्घाति ' ' इति समिदाधानमुक्तम् । उदकान्त ' इति पारिभाषिको विधिः ॥ अतः परम् । त्रिरात्रमरसाशी स्नातवृतं चरित ॥ १८ ॥ प्रथमाद्द्व आरभ्य त्रीण्यहानि रसवर्जमश्नाति छवण-रहितम् । नेतरे रसा विध्यभावात् । स्नातको व्रतेन भवतीति स्नातकव्रत इति परिमुक्तः ' ॥ निर्लक्ष्यम् ५ ५ इति पापलक्षणाया मुखमुक्षत्यन्वृचं दक्षिणात् केशस्तुकात् ॥ १९ ॥ या स्त्री पापलक्षणा । अनिष्टफल-सूचकं चिह्नं यस्याः सा पापलक्षणा । दुर्भगेति केचित् । तस्या मुखं सिश्चत्युदकेन । दक्षिणात् केशपुआदा-रभ्य 'निर्लक्ष्म्यम् ' इति स्कतेनान्वचम् । स्कतकमभेदः अर्थोत्थापनाधिकारनिवृत्त्यर्थः । तस्मादधर्मतः रक्षण-फलमिदं कर्म । अहोमत्वाद् 'अन्वृचं ' वचनम् ॥ पलाशेन फलीकरणान् हुत्वा शेषं प्रत्यानयति ॥ २०॥ फलीकरणाः कुकूलाः । पलादापत्रेण फलीकरणान् जुहोति प्रकृतेन स्क्तेन । अभ्यातानान्ते नित्यं तन्त्रमहस्तादि-१० होमत्वात् "। हुत्वा शेषं प्रत्यानयति । पळाशपत्रेणैव तुषान् जुहोति । शेषं प्रत्यानयति । एवमेव बुस-स्य होमः। प्रत्यानयनम् । एवमेवावतश्चणहोमः । प्रत्यानयति । चतुः स्कतस्यावृत्तिः द्रव्यमेदात्॥ फलीकरणतुषबुसावतक्षणानि । तान् शेषान् पामलक्षणायाः । सन्यायां पादपाष्ण्यां निद्धाति ॥ २१ ॥ प्रक्षिपति । फलीकरणानां च नियमेन पुनर्प्रहणात् तुषादीनामपि होमसंयोगः । प्रत्यानीतस्य निधानं प्रतिपत्तिरन्यकर्मवचनात् । फलीकरणानां तु होमप्रत्यानयने प्रदर्शनार्थम्॥ अपनोदनापाघाभ्या-१५ मन्वीक्यान् प्रतिजपति ॥२२॥ 'आरेऽसौ ' ' इत्यपनोदनम् र । 'अप नः शोशुचद्घम् ' ' इत्यपाघम् । प्रतीकविकल्पः अपनोद-नकमविधानात् । तृतीया करणत्वात् ^{११}। अन्वीक्ष्याः श्वित्रकुष्ठिकसकण्डुकाण्डवृद्धादयः । अधर्मे-लिङ्गत्वात् यस्य च स्मृतौ प्रतिषिद्धमीक्षणम् ॥ दोर्घायुत्वाय ^{१३} इति मन्त्रोक्तं बध्नाति ॥ २३ ॥ जङ्गि**डं मणिम् ।** जङ्गिडो अर्जुनः। पिशाचचातनं मन्त्रलिङ्गत्वात् ^{११}॥ इति भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये पश्चमेऽध्या-ये पष्टी कण्डिका ॥ ६॥ ॐ । कर्षफस्य १४ इति पिशङ्गसूत्रमरलुदण्डं यदायुष्टम् ॥ १॥ पिशङ्कं कपिलावर्णवद्वर्ण २० दोरकं स्यात् । अरलुक इति प्रसिद्धाभिधानः । पिशाचनाशनं दण्डं विमृज्य धारयति । भूदण्डः अरलुकः । 'दण्डं सं-पातवन्तं विमृज्य धारयति ' १५ इत्येकदेशग्रहणात् । यदायुधं धारयति तत् संपातवत् विमृज्य धारयति । वि-ष्कन्धदूषणम् ॥ फलीकरणैर्धूपयित ॥ २ ॥ विष्कन्धधूपनम् । धूपने मन्त्रः । फलीकरणाः कथिताः । मन्त्रनिग-मात् दोषनाशनम् ॥ अति धन्वानि ^{१६} इत्यवसाननिवेशनानुचरणनिनयनेज्याः ॥ ३॥ 'अति धन्वानि 'इति द्वयृचम् । 'इहैव ध्रुवाम् '' इत्यष्टभिर्धारयति। 'अति धन्वानि ' इति कस्मात्। उच्यते । इज्यायाः वदााद्या-

गनायेलान्।।एनस्डित्तिनय्नातुन्तरणायाथ्यासस्यतान्।ग्यनत्रान्नियान्देशस्<u>तित्रान्द्रदेश</u> अन्यानेकतुत्रर्णानन्यानान्यनेकल्चरण्याच्यात्सरकत्**स्यासूर्णान्यनस्टरम्भनन्यार्** स्पन्द्वत्। यत्रोक्षमात्। एनम्स्यस्त्रत्यप्रयागातुरहरूण्नस्यननन्या। तथन्त्रानावद्यास्याद्यप्र पित्रयत्त्रवा भाग्**रास्त्रा यत्।यःकानजकुत्रम् इति मृत्यायः**समार्माहारुशुत्राकत्रत्वापारः वृश्र्वामस्यात्युम्। ग्रत्थः सल्टह्स्युवाकावा्क्तायावायाः नगणमः स्वृशाह्यवाषु विक्रणा रिसंभारादियाभमुत्रस्थापुर्यान्।।सम्रारयस्युसमार्थम्लाभानापुरासूयानः ह्लायन् बीतेगत्वसमाराम्बरचातेगणायसूत्रायस्याङ्गान्यसारोतिमानुपूर्तेगद्रहिनुश्रुनुषित्यार्गनि નગળાના તે મુશ્રમ્ ના નુગળ બાુના પના પાવકમા રાહ્યા હવા તમ્ હાત્રામાનું **માન** પુત્ર માર્ક સ્ત્રુના મિલા रीनि**नसन्तिमस्त्रामा**त्रासायसान्युत्रचासमान्त्रातानायगुणस्वनतुणातुरिनसतानूगुन **गगुरुभसमानाल्।पवासायत्याद्यानस्त्रयनाम्युरहात्रयाद्यानगरारात्निगानपानूगशा** सुर्देद्र्यासुरद्रास्यान्रद्रन्तन्न्नानूमभामभ्यमग्बद्रभुद्धाह्यन्मानपानुमन्यानस्या गर्तेत्रीहित्यवात्र्यावपातेभभारभागासून्।भाषात्रात्स्यस्त्रत्राच्यत्राक्तरामन्युनुभारात्युर्के भिन्द्र हार्ने, राष्ट्रान् पनि॥०भार्दन् **अन्यामिनिनी एणाणा सुरामाणा मृत्यन् य्**नभगर्दन् अन्यामिनम् स्थ मस्कारकीयनाचाननुसूत्रप्रेशच<u>ः स्ञतन्त्रचाल</u>ानुगञ्जान्यस्त्रत्त्रात्त्र्वात्रभेत्रामाराज्ञानर नवृत्रीक्रमक्योग्राचार्वाचर्द्धकुन्वापुगूराक्त्रप्रयूनगर्ग्वाद्यक्षावरकप्रवाचरस् स्रोते।हन्तरायाः वतास्यान्त्रान्नतान्त्रास्यायाना चाप्तवस्यानाः स्त्राप्तवस्यानाः स्वात्रास्य त्र्यानार्कमन् ग्रा**णाद्रस्यारहृयानाश्रवार्याकृत्यार्**ह्यान् अनुहराक्रातृष्णाशासूत्रया भूगानुष्यस्थानगर्काम्याससुनिनाभ्यासुर्**दनसुर्**यानगर्रहसुनभनस्याणुनुपनिनानीहि जनमाद्रीनु~~बायनरान्द्राम्याग्रणानास्तायनुबद्धारीद्~~रसुरीन्म**य**कः चुरनानगरनतान्ग सन्थमा न्द्रशः रत्द्वमङ्गत्माणना निभन्यानीत्युरपन्तिनं यूनेगसनीन्त्री ने शासनान्त्री स्थान्त्री जे योगेगयानुनिवास्यनगर्वे बुत्तवस्याम्बाद्धासूयानुस्यान्।। यहामास्यास्याम्ह्यान्यस्य भूत्। **शानगुर्गाननाम्यात्।।बाद्यमम्भनानन्।।बद्धभनन्**दुप्तन्यासुर्मनास्यारः।प् बरिस्कार् नितृ कृत्वेषु ।। एथा नाजा वजन्य रातकु वार् द्रार्थ वार्य प्राद्ध । जासुर विभ्रमप्यानम्भावने मुद्दास्यम् भाष्यस्थान्।अन्नन् भर्धारस्यन् नाद्वप्राच्यायम्।

मनार्थत्वात् । एवं स्थिते निनयनानुचरणयोर्यथासङ्ख्यत्वम् । अवसानं निधानदेशः । निवेशनं गृहम् । अवसाने अनुचरणम् । निवेशने निनयनम् । अनुचरणं शान्त्युद्केन संप्रोक्षणम् । निनयनमुद्काऽऽवर्जनम् । इज्यायाः इयेनदेवता मन्त्रलिङ्गात्'। एवमस्य सक्तस्य प्रयोगो गृहस्थाने इयेनेनेज्या । 'अति धन्वानि '' इति द्वाभ्यां होमः । पाक्षयञ्चतन्त्रम् ॥ वास्तोष्पतीयैः कुलिजकुष्टे दक्षिणतोऽन्तेः संभारमाहरति ॥४॥ उत्तरतस्तन्त्राग्नेः । 'इहै-प व ध्वाम्'' 'एह यातु'' 'यमो मृत्युः' 'सत्यं बृहत्' 'इत्यनुवाको वास्तोष्पतीयानि" । एभिः सर्वेवीहियवौषधिस्थूणा-

व स्रवाम् 'पह यातु 'यमा मृत्यु स्तिप मृत्यु प्रेस्ति । स्वाप्यति । समारप्रहणं संमारधर्मलाभात् । अग्नेर्दक्षिणतः कुलिजेन क-विति । तत्र संभारान् निद्धाति ॥ वास्तोष्ययादीनि महाणान्तिमावपते ॥ ५ ॥ 'इहैच ध्रुवाम् 'इत्यादीनि प-श्च गणा मातृप्रभृतीनि गणा आवपनार्थम् । 'नडमा रोह' दत्यनुवाकं महाज्ञान्तिमावपते । 'इहैच ध्रुवाम्' इत्या-दीनि वास्तोष्पत्यादीन्यतश्चासमामनातानामपि गणत्वम् । चतुणी तु नित्यत्वात् ग-

१० णपाठे असमाम्नातान्यपि वास्नोष्णत्यादीनि मात्रप्रभृतीनि ग्रहीतव्यानि। महाशान्तिमावपते शान्त्युद्दे । शान्त्युद्द्द्रस्योत्तरतन्त्रवचनात् ॥ मध्यमे गर्ते दर्भेषु न्नीह्यवमावपित ॥ ६ ॥ प्रधानस्थूणागर्ते न्नीहीन् यवांश्चावपित दर्भाणामुपरि ॥ मान्त्युद्द्रमण्णमक्तंरमन्येषु ॥ ७ ॥शान्त्युद्द्रकं
विरुद्धं शक्तराश्चावपित ॥ इहैव ध्रवाम् १ इति मीयमानामुच्छीयमाणामनुमन्त्रयते ॥ ८॥ १ इहैव ध्रुवाम् १ इति मध्यमस्थूणामुच्छीयमाणामनुमन्त्रयते ॥ अभ्यज्य । घृतेन मन्त्रलिङ्गात् । ऋतेन १ इति मन्त्रोक्तम् ॥ ९ ॥ वंशमारोपयित ए१५ तं मन्त्रोक्तमेकया ॥ पूर्णं नारी १० इत्युद्दुम्भमिनमादाय प्रपद्यते ॥ १०॥ 'पूर्णं नारी १ इत्येक्तया उद्द्रपूर्णं घटं गुह्याति । उत्तरया ११ अग्निम् । ताभ्यामग्रस्थिताभ्यां सर्वाणि मानुषाणि गृहं प्रविश्वान्ति । एकेका अङ्गकर्मत्वात् । अत प्रवाविधिकमेत्वम् ॥ ध्रुवाभ्यां १२ इंह्यिति ॥११॥ ध्रुवाभ्यामृग्भ्यां इंह्युति ध्रुवम् ॥ वास्तोष्यते प्रति जानीहि... १५
अन्भीवो वास्तोष्यते ... १५ इति द्वाभ्याम् । वास्तोष्यतये क्षीरौदनस्य जुहोति ॥१३॥ व्यक्तचोदनाचोदितत्वात्

२० सर्वधर्मातिदेशः । पतदन्तमेकं कर्म । अत्र 'अति धन्वानि '' इत्युद्पात्रस्य निनयनम् ॥ सर्वान्नानि ब्राह्मणान् भोज-यति ।।१४॥ यावन्ति शक्यन्ते कर्तुं तावन्त्यन्नानि ब्राह्मणान् भोजयति गृही । ब्राह्मणग्रहणं गृहजनस्य मा भूत् ॥ मङ्गल्यानि ॥१५॥ वाचयति ब्राह्मणान् स्वस्तिवाचनं बहुधान्य-बहुपुत्र-आयुष्य-वर्षस्यत्यादि । बा-लादारकादीनिप वाचयेयुः वृद्धाः ॥ ये अग्नय ^{११} इति क्रव्यादुपहत^{१७} इति पालाशं बध्नाति ॥ १६ ॥ जुहो-ति ॥१७॥ अथ चात्रैव विमिते जुहोत्याज्यम् ॥ आदधाति ॥१८॥ अत्रैव ॥ उदम्बनेनोदपात्र्यां यवानद्भिरा-

<u> १विद्वापं ११ उरंच्न्लाटका चितिविद्यार पाभ्या सुर्व कलायुनान इसहपाव्य सिर्केमानी यञ्चेपं</u> म्याम्पर्मथन्। न्यागप्रवेत्रेननिमनप्रतीक्षुद्रणस्कार्यं। कापीकी म्यासप्रमेथनी म्यासुरक्तसत्स्प्रमय्य _{पाला}चाट्ट्योलुङ्गवृ^शमस्टन्पाक्षश्याद्देश्रीन्यवेष्याम्प्रयमेथनापस्तत्रत्त्यग्र**श्रेश्व**सम्तिद्देतीप मैथन्॥कात्रामन्नाशापुत्रप्राणन्त्रमञ्जूणन्त्रामन्॥वत्रायोभनन्त्रभिनेतन्त्रस्थिनियागः शान्ता न्।। काद्रीनभट्टरिस्टर्सनोकोत्रिरमाध्यपंच्यो स्यायसम्बाकादिकागको उगयभात्मदारीन्न त्रात्रामन्त्रस्याभद्रतिविद्राष्ट्रगचत्रागोर्यागभन्तग्रण्यतिनस्यादाषुत्रमनार्थपाकयतिकेत्त्रगा ज्यभार्गतिद्वरस्तार्यः त्रतान्वीधार्यिते॥ पूर्वस्थिन्देत्राधानः पत्रास्युर्सीधारयितित्रेषकः ता॥ छात्रेत्रार भे प्राद्धार्वप्रविष्टान्बारस्यायुत्रात्युरसंकर्तात्॥ चिनाप्रः पत्रीमदेत्राउपिक्ताना वर्गानयेन। द्विविन्त्रनाष्ट्रनार्ययायुत्रात्यहरूकसोतिगृहच्यानुरत्वारंभणसाम्थ्यानुगुणभन्त्रेनत्र न्यन्याज्यान्यान्यान्युर्गन्युर्ने एत्युभात्यरार्गन्यने नाचामाचाम्यत् चस्त्रीसित् अने नेतात्करकेनेतानवार्ययतार्यमास्रातिचा गातिश्वस्तिष्ठे महात्रातिस् चैरिमिनगर्ति। न्। तष्टन्मूर्स्त्रीन् किनिस्तं से वृत्रां कल्यापहात्रां निस्त्रेः प्रकेषण्यभिन्गरनार् के खुत्यायरे रेप्युर तिः पश्नोमिति इतावृत्र्गमनिक्रे शिरसिक् कुरेज घने देत्रे गयद्र रोस्ति पशुपिक रणामन्य क्रे क्षित्रायेत्वाव्गार्वनिहियनमानस्याचंत्रसिंगाव्गाउनिच्द्रवर्थ्वत्रायर्ग्गाक्षाकावानस्याच तियास्यितिगर्डभयूयारायाः खारकायाः जन्यननरा धाराप्रस्तिपतिगाविसयीयसम्बारउच्यतग्रहा। उनुयानपासुलनन्ति॥ असिन्याधारयान्यायाः न्यासुखर्ति॥ इहनन्त्रे ननपूरीगृक्तमार्थे॥ दिस्योपार्न्येर्भान्याम् चिश्विपत्तम् स्थाना जुरुपिनि येषारे वने गुन्यम् देखियापार्म्बर्भाग्यास् निप्रजापन्येनानुष्टमीचिक्षिपामीतिशेष्ठातिः सानामित्येन्त्रेनित्रः प्रस्वपरिहरत्यनित्रेषे रिहर्यनाभप्रहरन्नातृताने ॥ वद्यापारहरितः । प्रसन्य आत्मना वद्यापन्त्रानरे यो स्मुकहर्याः। निः साबामितस्केनणर्हस्वैत्रस्कणप्ययासमानिकगत्वाचाग्षस्युनास्कस्यसेत्रत्ययानुगप श्हाबंबब्रांसेकार्वत्वानुग्रकोदर्भाभ्यामन्त्रात्सनेगशामिबदेशंनीयमोनापत्रादनिखेना र्शाभ्यास्कृतिगपरिमानेनाम्माग्छापत्रादुत नीयः प्रत्यक्रीर्पासुर्वयादानिव येनिग नीयोल्लोपम् ।।१९।। उर्श्वनो लोटकः अजहिल्लङ्गम् । पात्र्यामुद्दं कृत्वा यवानिद्धः सह पात्र्यामुद्कमानीय उल्लोप-मालोड्य पात्र्या यवान् जुहोति ॥ कृत्यादुपहत इत्येव । ये अग्नय हित पालाक्या दर्व्या मन्यमुपमध्य काम्मीली-भ्यामुपमन्यनीभ्याम् ।।२०।। पूर्वत्रेव विमिते । प्रतीकग्रहणं स्कतार्थम् । काम्पीलीभ्यामुपमन्थनीभ्यामुद्कसक्तुमुपमध्य पालाइया द्व्या जुहुयात् प्रत्युचम् । पालाइया द्व्या इति व्यवधानमुपमन्थनेऽपि स्कतप्रत्ययार्थम् । तस्मात् स्वतेनोप-मन्थनम् ॥ शमनं च ।।२१॥ अतश्य अनुमन्त्रजेन द्यामं वद्यायाः । अतद्यार्थतस्तस्य विनियोगः शान्तत्वा-त् ॥ इति भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये पञ्चमेऽध्याये सत्तमी कण्डिका ।।७॥ ॐ । य आत्मवा हित व-

त् ॥ इति भट्टदारिळकृतौ कौशिकभाष्ये पत्र्वमेऽध्याये सप्तमी किण्डका ॥७॥ ॐ । य आत्मदा इति व-शाशमनम् ॥१॥ वश्याम इति शेषः । वशा गौर्या गर्भे न गृह्णाति । तस्या दोषशमनार्थम् । पाकयिक्षकं तन्त्रम् । आ-ज्यभागान्ते ॥ पुरस्तादनेः प्रतीचीं धारयन्ति ॥२॥ पूर्वस्मिन् देशे अग्नेः पश्चान्मुर्खी धारयन्ति प्रैषकृतः ॥ पश्चाद-नेः प्राङ्मुक उपविश्यान्वारब्धाये शान्त्युदकं करोति ॥ ३ ॥ तन्त्राग्नेः पश्चिमे देशे ४ उपविशति । वशानयना-

१० दुपविश्येति वचनम्। अन्वारब्धायै शान्त्युद्कं करोति। द्रव्यान्तरेणान्वारम्भणं सामर्थ्यात्।। तनैतत्तूवतमनुयोजयित ॥४॥ तस्मिन् शान्त्युद्के एतद् 'य आत्मदा' इति ॥ तेनैनामाचामयित च संप्रोक्षति च ॥५॥ तेन शान्त्युद्केनैतां न कारियतारम्। आचामयित संप्रोक्षति च ॥ तिष्ठित्विष्ठन्तीं महाशान्तिमुच्चैरिभिनगदित ॥ ६ ॥
तां तिष्ठन् ऊर्ध्वोऽवस्थितस्तिष्ठन्तीं वशां कृत्वा महाशान्तिमुच्चैः प्रकर्षेण। अभिनिगद्नमेकश्चत्या ॥ य ईशे पश्पतिः पश्नाम् ' इति हुत्वा वशामनिक शिरिष ककुदे जवनदेशे ॥ ७ ॥ 'य ईशे 'स्कतम्। पशुपतिग्रहणमनर्थकमे-

१५ किवचयत्वात् । एवं तिहे यजमानः स्यान्मन्त्रिञ्जात् । तिन्नवृत्त्यर्थं वशाग्रहणम् ॥ अन्यतरां स्विध-तिधारामनित ॥ ८ ॥ उभयधारायाः छुरिकायाः अन्यतरां धारां प्रिक्षम्पति ॥ किमथोऽयं संस्कारः । उच्यते । अन्तया वंपामुत्कनित ॥ ९ ॥ प्रिक्तिया धारया वशायाः वपामुद्धरति । इह वचनमञ्जनप्रयोगक्रमार्थम् ॥ दिक्षणे पार्श्वे दर्भाभ्यामिष्ठिक्षिपत्यमुष्मे त्वा जुष्टिमिति यथादेवतम् ॥ १० ॥ वशां दक्षिणे पार्श्वे दर्भाभ्यामाह-नित । 'प्रजापतये त्वा जुष्टमधिक्षिपामि ' इति ॥ निःशालाम् ^१ इत्युल्मुकेन त्रिः प्रसव्यं परिहरस्यनिभय-

२० रिहरन्नात्मानम् ॥ ११ ॥ वद्यां परिहरित । प्रसन्यमात्मनो वद्यायाश्चान्तरेण उल्मुकहरणं ' निः-सालाम् ' इति स्कृतेन । इह सर्वत्र स्कृतसंप्रत्ययात् समानिलङ्गत्वाच । अस्य वा स्कृतस्य संप्रत्ययात् प-रिहार्य वद्यां संस्कार्यत्वात् ॥ दर्भाभ्यामन्वारभते ॥ १२ ॥ शामित्रदेशं नीयमानां पश्चादवस्थितो दर्भाभ्यां स्पृशति परिभोजनीयाभ्याम् ॥ पश्चादुत्तरतोजनेः प्रत्यक्शीषीनुदक्पादीं निविध्यति ॥ १३ ॥

<u>प्ताइक्तत्र्रतिक्राणामित्रायम्भिःपेत्रिमीनर्काणिपश्चिमत्रितसामुद्रय्यासंबद्यापान्वेतिग्र्यास</u> नस्पतनाभवुत्वतरद्भमवाद्याने॥याम्बादुनाम्यावज्ञामन्बारव्यानयारत्यनरद्दभविधः सार्यः गर वायोः प्रशितस्य यहाँ समिन्द्रभनाद्भैनपारकामानु ॥ जयहा स्यक्तमार्थलान्।। छ गजमना प्रा नास्यापुर्यिनमञ्जानवदित्रभारभारामानिन र्माणानस्यानिह्यापय् निभमाणा निवस्ति। इससमाया ब्रुरेनिन्दिनानुग्यन्यस्यास्खापन्नक्तुप्रयाणात्र्गप्रयाण्यमञ्चवधः प्रधाने करिलान्गण्यार् विणविभिन्नसारणुनुप्रति॥मार्चमाणायारासणेनुस्यः मन्त्रसारण मनुवाकेन्त्रपति। जस्त **पत्रमम्**यानार्थ्यानात्वासायानुगितिन्चनातृगस्तव्यमानायाम्भाससस्यानुहोतिस्द ज्ञामार्थिरीने।। बाब्यूनहाम्: इ**र ए**स्यन्त्राभावानुगुणा उद्यात्र्णपृक्षाचेत्रुज्युस्यार्थीन्गाचाणि **प्रस्तृत्वय**िगे उरपृत्रियाहर्से नप्रक्री द्वता सुरम्भरी युग्याची ग्यापा । न सुरचा हो निगा ज्ञाणी नित्र रा मीबरेशस्यपान्द्भिक्रम्गतागात्रारदाप्रसाम्बन्धिशायपान्। । कुर्वे व स्वरेन्यस्य स्वरेन्यस्य स्वरेन्यस्य स्वरेन्यस्य भृ।क्षत्रभ्रातयनि सुरवादिनुचनातू। प्राणामितिनासिनाप्राणाम् कुष्तु । देवये नेपायादेतिसर्वक्री रतेः साकांशानान्म **स्थापपुरकीनिन ननान्**म नेशु विनि नेशु श्रीभनश्य श्रीप्रसेत्सार्ग षेत्रमिनिक्रणीयुद्धक्रात्रः॥७ यने कर्तपरान्त्रितीसीविसमने रङ्गीपनि॥युद्धेद्वरप्रदर्शस्कृतपर्यपस्पदेन यम्पिर्गिन्यनद्रानिस्त्रन्त्रभानेभूभीनीयावधनन्छानसम्बद्धस्यः । रबाणावप्रद्राप्तमा हृत्यानुभून्।।णद्यसम्स्यन्पार्गनेको छत्यनसायपातसम्ब्रम्।मृगभामाक्नुमप्रसायप्रापकाकः। बुद्रम्। तम्द्रमाननन् <u>नास्याननायुगपासुस्यायन</u>क्रस्यद्राम्बनुतन्तुः सथस्यस्त्राहाराः । या विश्ते।वी<u>स्</u>न्ययपापत्रजात् गृतनश्रुथसरव्यव्यायाद्यानसन्त्राचाराखाः खापुः पान्यदू गूषासन्यनः ते~~विधाप्रयोतिन्यं नेस्पकोप्रायगङ्गोर्गमाणानस्यक्षमान्द्रशेन्धान्।न्गमन्यञ्जाः दुतुः प्रपत्तान्गाङ्~~ <u>न्याचपुण्या वार्यस्तुवस्व था। नदममासया। भन्नव्याना वार्युत्तां तुन्तेम् ना महेद्रोरभ्रे मान्यूणां ते भेषा</u> बर्वायुन्तिव ॥ ययाः माम्याम् अपना वर्षा अपना वर्षा एक स्वृत्व वृत्यि विदर्भे जातारे भे जार्ष सर्ववितागृह्यत्वाचा पुरागित्रवृद्या मुत्तु बुलाबा मालुगता नाभिक्षा हुत् देरी वृद्या भिस्न संमास्तुणा विभ्वापरेवापरेवामस्यवानुनास्यिविधेनदेश्यिणितरास्वय्यक्रीविशस्त्रीकरणेभारेतुमन शास्त्रप्रथमाणायमारणायमाभूतभग्रस्त्रपदान्वाकनुभवारात्र्राकारदेन्ह्यासुबायणारपार वार्श्वस्थाणापानावपरतामित्यपरताथरमञ्चलकाहितस्यापर्स्यहमहममुख्यायरी

पश्चादुत्तरत इति कोणाभिप्रायम् । अग्नेः पश्चिमोत्तरकोणे पश्चिमशिरसमुद्दक्पादां वशां पातयन्ति ॥ समस्यै तन्वा भव इत्यन्यतरं दर्ममवास्पति ॥ १४ ॥ याभ्यां दर्भाभ्यां वशा अन्वार्ण्या तयोरन्यतरः । तेन दर्भविधिः कार्यः । वशायाः अधः क्षिपति । अवशब्दो निन्यधनादृष्ट्वं च पाठक्रमात् ॥ अथशब्दस्य क्रमार्थत्वात् । अथ प्राणानास्थापपति प्रजानन्त १ इति ॥१५॥ दर्भावासनानन्तरं प्राणानस्या आस्थापयित प्राणान्तिरुणद्धि । १ संक्षप्तायां
जुहोति १ इति वचनात् । अन्यस्थास्थापनं न कर्तुः । प्रयोगात् । प्रयोगस्य मन्त्रसंबन्धः प्रधानकर्तृत्वात् ॥ दक्षिणतिस्तिष्ठन् रक्षोहणं जपित १ ॥ १६ ॥ मार्थमाणाया दक्षिणत अर्धाः सन् रक्षोहणमजुवाकं जपित । अनुवा-

क्षिणतिस्तिष्ठन् रक्षोहणं जपित । १६ ॥ मार्यमाणाया दक्षिणत ऊर्ध्वः सन् रक्षोहणमनुवाकं जपित । अनुवा-कश्च समाख्यानात् । 'अध्यायानुवाकयोर्लुक्' इति वचनात् । संज्ञप्यमानायाम् ॥ संज्ञप्तायां जुहोति यदः शा मायुम्...' इति ॥ १७ ॥ आज्येन । होमः वद्याद्याब्दभावात् ॥ उदपात्रेण पत्यभित्रज्य मुखादीनि गात्राणि प्रक्षालयति ॥१८॥ उद्पात्रेण न हस्तेन । पत्नी कर्ता । मुखमादिर्येषां गात्राणां तानि मुखादीनि । गात्राणीति च ना-

- भिप्रदेशस्य मा भूत् । अभिव्रज्य गत्वा गात्रदेशान् प्रक्षालयित शोधयित ॥ मुखं शुन्यस्व देवयज्याया इति ।।१९।। मुखं प्रक्षालयित ' मुखादीनि ' इति वचनात् ॥ प्राणानिति नासिके ॥२०॥ 'प्राणान् शुन्धस्व देवयज्याया ' इति सर्वत्रोद्रकः साकाङ्क्षत्वात् । ' यथार्थमुद्रकोन् ' ' इति वचनात् ॥ चक्षुरिति चक्षुषी ॥२१॥ चक्षुः शुन्धस्व इत्यादि ॥
  श्रोत्रमिति कणौ ॥ २२ ॥ सक्रम्मन्त्रः ॥ यत्ते कूरं यदास्थितम् इति समन्तं रज्जुधानम् ।। २३ ॥ यत्ते कूरं यदास्थितं तच्छुन्धस्व देवयज्याया इति । यत्तदोर्नित्यसंबन्धात् । प्रीवाया बन्धनस्थानम् । समन्तं सर्वत इत्यर्थः ॥ चरित्राणीति पादान् समा-
- १५ हत्य ॥२४॥ चित्राणि शुन्धस्व इत्येव । पादानेकीकृत्य प्रक्षालयित सकृत् ॥ नाभिमित नाभिम्।।२५॥ प्रक्षालयिति शेषः ॥ मेद्रमिति मेद्रम् ॥ २६ ॥ मेद्र्रं प्रजननम् ॥ पायुमिति पायुम् ॥ २७ ॥ पायुं गुद्रम् ॥ यत्ते कूरं यदास्थितं तच्छुन्धस्व इत्यविभिष्टाः पाश्वदेशेऽविसच्य यथार्थं वजित ॥ २८ ॥ तच्छुन्धस्व देवयज्याया इत्यनेनाविशिष्टाः अपः पार्श्वदेशेऽविसच्य कता यथाप्रयोजनमवश्यकार्यार्थं गच्छिति । पत्नी अवश्यकर्मा च इह विधानात् । सर्वे मन्त्राः कर्तुः प्रैषत्वात् ॥
  वपाश्रपणावाच्यं स्रवं स्विधितं दर्भमादायाभिवज्योत्तानां परिवत्मिनुलोमं नाभिदेशे दर्भमास्तृणाति ॥ २९ ॥ ओ-
- २० षधे त्रायस्वैनम् इति । ययोः शाखयोः स्थापिता वपा श्रप्यते ते वपाश्रपण्यो । घृतं सुवं स्वधिति दर्भे चान्वारम्भणार्थे सर्वानेतान् गृहीत्वा अभि शामित्रं वशामुत्तानां कृत्वा लोमाजुगतां नाभिलक्षिते देशे वशाभिमुखमास्तृणा-ति । 'ओषधे त्रायस्वैनम् ' इत्येतावस्त्वम् । स्वधिते मैनं हिंसीः इति शस्त्रं प्रयच्छिति ॥ ३० ।। पूर्वेत्रेतिकरणभावे तु मन्त्रः । शस्त्रप्रदानं मारणार्थे मा भूत् । शस्त्रप्रदानेऽर्थेलिङ्गं प्रयोगात् ॥ इदमहमामुष्यायणस्यामु-ष्याः पुत्रस्य प्राणापानावप कृत्तामि इत्यपकृत्य ॥ ३१ ॥ अधरप्रवस्केन लोहितस्यापहत्य ॥ ३२ ॥ इदमहमामुष्यायण-

रवामुच्याः <u>प्रत्यसम्मापार्यो। निस्तवासी</u> त्यात्रेयन्तिनस्त्रन्ति गुत्र्यमनमंत्रे ग्रानिनदेत्रं हिंदुन्ति शसरभैण રૂપ્તે સ્થાપાર ખેરને હતુ. જાઈ ફેનેસ્ટ ફોર્સનો સનમંત્ર ખોર્ટ મેરને હતી ફિ. ફોર્સ સન્સ સામ્ય વર્ષોનો દેવો, જાણ **પૂર્**ય नेवार्त्रम्य्यातनन्तात्।ररमहभक्षत्रास्यापुनपुत्रस्यवित्रम्यत्रापुत्रस्यत्। विदिनायापिमत्रयाज्यारात्भक्षात्रप्याचाराध्यविज्ञार्श्वतायामिन्वयात्रप्रश्रीवप्यात्रध्याया श्रुपाएन् द्वारमाह्यास्य १ वत्र १ होने । व प्रभात्र खाया । जा स्वित्वा अस्य त्र स्वा अस्य त्र स्वा अस्य त्र स् चित्रभारवातुषावपार्त्रास्य नम्णात्रकृत्यावमानानुगुउत्कृत्यन् पत्राः वराश्चर**ण्यान्**पाप्रकृ रपात्रात्यव्**षर्यानान्।।त्र**कारनियानातेत्रथमकत्नोद्धिप्येयवियानापुरा्रेयामत्रसेत्रस्यायीय *तिगार्तस्थााहपद्माराष्ट्रादिनस्यात्यनसम्बद्धणानुग्*बद्मान्सपृयोगीन्नाक्यानर्*णानु*ख्दिनविधान्। तृगित्राम्पनन्**रशानित्वन्नान्**गोनम्कर्तव्यन्त्रमिन्द्वारनप्रयागरत्रानान्गानित्रास्यानस्यस्यस्य गोनत्राम् नेनागेखर्गायुर्ग्यान्।। छो। बाज्यस्त्राभाषानुष्यान्यस्याद्रशाने अवरी। एत्यान्ते देशम्यि चारवीन्।। छा। नायन्यान्यानीमिनरभी स्त्रीस्त्राचीने एक्स्यानीभार्द्शनिह्ने हर्गायकी नयने देश क्षिपणहेत्।।७।।मृत्कुछरस्र १ तन्रामेगारे निस्पति एवन नम्त्रेण पश्चिमेगार रखापये है ।। रषम्भवृत्त्र्रम्रानेकेन्त्रिन्।हेन्स्तांसनितांश्रपयनुगून्त्रसमारभवामिष्युप्सविधान्त्रन्त्रायाभपप्निग्शा **कुर्वकराति। एत्नानिक्ञानिकः स्वानिकः स्वानिकः सम्बद्धानिकः समितिकः समि** कातृकभाष्युपनमाध्यायुग्रष्टमाक्राद्धका।्यार्वं चसुषाप्रीस्याद्रग्रेसंबद्धीनिहरेषूपस्यप्राप्याय **राह्येनपराचाचरलानुप्रोत्मरस्त्रहे**शिवगर्चार्ट्यक्राग्भिणोग्यानुगग्भवन्वनुहर्भसाद्दरम्यनस्हो रव्यनसङ्ग्रम्नान् पञ्चलाकलामुजात्मराद्रितस्तिनस्कलमङ्ग्रम्भावद्ग्गतः नर्यावदस्नामाप्रभ प्रम्_रम्यनुह्गतापुन्-प्रत्यहणम्बमाभुतुगम्ह्राह्चनास्टक्राह्न्वस्ययुग्शानावर्गस्यसम्बन् न्यवरत्भन्मृणः इतरवराणानान् नायञ्ज्ञेत्ययेः । सम्बतान्। विहृदयादीनाना मसम्स्ययः । सम वतागन्मितिस्सन्यवहारः सहतासायन् राणीवभानगहरयि जिल्लास्यनश्रुदाष् पान्यन्तानप उपस्दक्षायुर्भाणीतान्यकारम्दिननाविगयकलिहसंवं थं । वहीत्रसिदीग्रमासगाककाग्य रः प्रसिद्धः गृत्रोणीले किपंसियागतियकार्का नेपानिभा अन्यतस्यादियोः श्रील्याः।सिष्ठकस्यपे। गोरकार्दम्स्य भारतस्याः कप्रबन्धारः सृत्याचा जित्तरः स्वयप्तानिस्यार्थान् सिष्टकः द्रागएन॥ए वयागरिवताम्केता। धावन्याद्देववानामपिहिवः गएवेषास्त्रत्येयत्त्वयो भेदः एकारज्ञालेत्रि

स्यामुष्याः पुत्रस्य प्राणापानौ निलनामि इत्यास्ये निलनति ॥ ३३ ॥ प्रथमेन मन्त्रेण नाभिदेशं छिनत्ति सह दर्भेण । दर्भस्याधरेण खण्डेन तल्लोहितं स्पृष्ट्वा । द्वितीयेन मन्त्रेण दर्भखण्डं लोहितलिप्तं इलेप्मश्रपणं निहितम् । आस्यस्था ने च । इतरशब्दस्य र गतिवचनात् । र इदमहमक्षब्राह्मणायनपुत्रस्य वेच्चिकापुत्रस्य प्राणापानावपञ्चनतामि र इति । ए-वं दिनीयोऽपि मन्त्रो योज्य कि ॥ वप्या शावापश्चिती प्रोणवाशाम इति वपाश्चपणो वपया प्रच्लाद्य ॥ ३४॥ वपा-

वं द्वितीयोऽपि मन्त्रो योज्य इति ॥ वपया द्यावापृथिवी प्रोणुंवाथाम् इति वपाश्रपणो वपया प्रच्छाद्य ॥ ३४॥ वपा५ श्रपण्यावेकशाखाद्विशाखे पूर्वत्र गृहीते वपया प्रच्छाद्य ॥ स्विधितना प्रकृत्योत्कृत्य ॥ ३५ ॥ प्रकृत्तिः स्वधितिधारयाक्तया । वपादेशस्य चर्मणः प्रकृत्य वपाभावात् । उत्कृत्य च पशोः । 'वपाश्रपण्या वपया प्रच्छाद्य' इति स्यबभिधानात् प्रच्छाद्वं विधानान्ते । प्रथमं कस्माद्विपर्ययविधानम् । पदाऽऽदेशमन्त्रसंप्रत्ययार्थमिति । इतरथा हि पशोराच्छाद्वं स्यात् । तत्प्रकरणात् । वशायाश्च संप्रयोगो वाक्यान्तरेणावच्छेदनविधानात् 'विशस्य समवत्तानि ' इति वचनात् । न च कर्तत्यं चर्मावच्छेद्वं प्रयोगदर्शनात् । 'विशस्य ' इति कथम् । उच्यते ।
१० विशस्तं चाङ्गच्छेदनार्थं स्यात् ॥ अवस्कर्णाघार्यं ॥ ३६ ॥ आवस्कं यस्मादेशात् वपोद्धता तं देशमभि-

१० विशसनं चाङ्गच्छेदनार्थं स्यात् ॥ अवस्कर्माभवार्यं ॥ ३६ ॥ आवस्कं यस्माहेशात् वपोख्ता तं देशमभि-घारयति ॥ वायवे स्तोकानाम् इति दर्भाग्रं प्रास्यित ॥३०॥ अग्नौ । नाभिदेशनिहितं दर्भाग्रम् । अनियते देशे श्लेपणमेव ॥ प्रत्युष्टं रक्ष' इति चरमाङ्गारे निद्धाति ॥३८॥ अनेन मन्त्रेण पश्चिमाङ्गारे स्थापयित । वपाशब्द इति वक्तव्ये चरम इति केचित् ॥ देवस्त्वेति अपयित ॥ ३९॥ चरमाङ्गारे प्रथमं निधाय सर्वस्मिन्नेवान्नौ अपयित ॥ सुशृतां करोति ॥ ४० ॥ घृतेनावसिच्यावसिच्य वपा सुशृता भवति । सम्यक् अपयतीति ॥ इति श्लीमद्भदारिलकृतौ १५ कौशिकभाष्ये पञ्चमाध्याये अष्टमी कण्डिका ॥ ८ ॥ ॐ । यद्यष्टापदी स्याद्गर्भमञ्जलौ सहिर्ण्यं सयवं वा य आत्म-

कौशिकभाष्ये पश्चमाध्याये अष्टमी कोण्डका ॥ ८॥ ॐ । यद्यव्यापदी स्वाद्गभमञ्जली साहरण्य सयव वा य आतमदा इति बदायां त्र्यरत्नावग्नी सकृज्बहोति ॥ १ ॥ यदि वशा गर्भिणी स्थात्। गर्भिणीवचनं चैतत्। गर्भे सह हिरण्येन सह वा यवैः अञ्जलौ कृत्वा ' य आतमदा ' इति स्कृतेन सकृत् न प्रत्युचम् । खदा गर्तः । तस्यां त्रिहस्तायामिनं
प्रज्वाल्य जुहोति । पुनः स्कृतप्रहणं मन्त्रो मा भूत् । सकृद्धचनं स्विष्टकृद्धिनवृत्त्यर्थम् ॥ विशस्य समवत्तान्यवद्येत् ॥ २ ॥ चर्भणः इतरेतराणां चाऽपनीय कृत्वेत्यर्थः । समवत्तानीति हृद्यादीनामङ्गानां संप्रत्ययः । 'सम-

न्यवधत् ॥ २ ॥ चमणः इतरतराणा चाऽपनाय क्रस्वत्यथः। समयत्तानाति हृद्याद्गानाम् समयवः। समयद्गाना समयवः। समयद्गानाम् १ इति संव्यवहारः । सहहोमार्थं च गुणविधानम् ॥ हृदयं जिह्ना श्येनश्च दोषी पाश्यें च तानि षट् । यकृद्वृक्कौ गृदः श्रोणी तान्येकादश दैवतानि ॥ ३ ॥ यकृत् स्नेहसंबन्धम् । वृक्कौ प्रसिद्धौ मांसगोलकौ । गुदः प्रसिद्धः । श्रोणी लोके प्रसिद्धा । तान्येकादशाङ्गानि । अन्यतरा दोषोः श्रोण्योश्च । स्विष्टकृत्संयोगाटेकटेशन्वम् ॥ दक्षणः किपललाटः सव्या श्रोणिर्गृदश्च यः । एतानि त्रीणि त्र्यङ्गानि स्विष्टकृद्भाग एव सः॥ ४ ॥ एवयोगाद्देवता न भुङ्क्ते । अतश्च द्विद्विदैवतानामिष हिवः । एतेषां संप्रत्ययः। वृक्कयोभेदः एकादशत्वात् ।

रक्षिणः क्रिप्<u>ल</u>ुजारः रक्षिणः क्रिप्तका ठावाहस्याश्रीणीसन्थिनीस्**रश्रएतानिनीणियुग्नका** तिचितानक्तिस्तिति द्रीगेसिएकतेयेजनी सिन्नेसिक्**रक्षत्येचनागः तृहेन्छन्नोजापसारस्या**गः तदन्ध्रमहातानिश्रप्रेतु। नन्पनानिअवदेव्हपेशोः सन्निन्हानिश्रप्येन्। एकंस्यास्वान्याञ्च**र्यान्** रेवनानि माहिः रहेनी ने द्वेतियथास्यान्। पात्रेवरणानी पाने प्राप्यानिक प्रमुखानी विद्यानी है रेव नानामन्धेन्।।हतनं केल्द्रिहर्यादिभ्येः द्विर्वस्वडयेदिहान्द्रान्त्रन्समृतृतिश्वकाराप्ताननातुः। बोर्टनिरोमाणिकारम्न्यतेशनिष्टहर्यपुनःसमनतग्ररणप्रसंगःद्विःसर्हरितमुखायनियमायो। ाजा सर्केस श्रेंसे दिएता नागपन द्येति त्रोषः ॥ छग्नपायाः समिक्ष इन्नो अस्यति द्वि। युक्त समिक्ष दस् न्यक्रमायानुगरत्त्रमत्त्र्यामान्यादिनुस्तदपिस्त्रेमध्येषुकाशुकार्थावृतीवार्धे ससुनिनार्थातृतीया मार्हितनुदाति ११७ ११ ज्नुस्ति चतुर्थो ॥ अस्मितः स्विमत्यवयो ११ का जातवदीव प्यां गर्छे ति ॥ स्वाहा क्रांतियासुरुद्राज्यजुद्दाति॥ ७॥ऊस्वेनभसेमारुत्रेगश्चीतेगध्यानप्रमयपण्यानजमहरतिगेत्राचीते भेने के गोनित्ति को दिश्यमान ११ वराष्ट्रपया ज्ञारनी सी सिपति गांत्रा गया में कृ यस के सिन्ध गोह स्वप्रयोगी ३१ कुर्गपञ्चरर्गम् व्यरक्षिणाभाषानु॥ ७॥ पृत्रेषु बहुन्गामानु पार्यास्त्रे जुरोनि गणितरे बरेषु पणु योत्ने ર્ષેલુંગક્ષિતું હોન્**ગત્રુપાયામાન્** મંત્રે <u>ન</u>્યુક્ષિતિ મેને હ્યુત્રાત્યાં ~~જ્યો~~ માત્રે હુડને નન્યુપાસ इयेनिवर्षान्थिनिने।। ७ वेपूर्याक्रेजें होत्। ११ संयमानवसाय ब्रुथे [मिनि।। छ। समवताना। एसमवन् भ्यः नुहारीनिमक्रणान्। स्रोतिनिविनेहोनिव्पासक्रणान्। सरुत्सान्एरुनानाननुष्रामान्वपा। संबेधान्॥प्रदेन**् सष्टदेन्यत्रः स्वेधाञ्चत्रास्टननमं**त्रेणचन्होमः॥श्री**स्व**लीपान्स्यसम्बारसिस्बीको पाकाञ्चेत्रहेतिग्रसम्बाङ्मीनिमेञ्चणक्रमेनलानुगरखांश्चित्रस्यव्यन्यनीत्रमीनयज्ञामीनस्याञ्जास દરુમનેપુર્વદાવિમગુદાનમુદ્દ્રપાએનાપિકારાનું મુસ્સ્પે સિન્હકૃદ્રાસનના તુમાં ખાન-પર્વતર્સનો પ્રાપ **इ.र.समा**णुरानुकामस्यपुर्वपुर्वपुर्वपुर्विद्वयमित्रपितप्रस्ति। क.र.समितिद्वे। कामस्यप्रति महोषतात्गवहिर्वेद्यतेविद्वयामध्येत्यान्त्रामनस्पनित्यतातृगताप्नाधनसम्हरणाष्ठ्राणा त्रतिग्रहरतैः भणाउनुमासर्वेदर्मास् भाउनैप्रैन्तिङ्यमितियसर्वेदर्मयावैनि विविक्तमी**णसर्वे।प्यस्य** दक्षिणः कपिललाटः दक्षिणो बाहुः सन्या श्रोणिः सिक्थ गुदश्च पतानि त्रीणि त्र्यङ्गसंज्ञा-नि वितानवत् प्रत्येतव्यानि । ' ज्यङ्गैः स्विष्टकृतं यजित ' इत्यत्र स्विष्टकृत एव भागः प्राजापत्यादिप्रयोगः ॥ तदबद्य प्रज्ञातानि श्रपयेत् ॥ ५ ॥ तान्येतानि अवखण्डनानि ' पद्योः सचिद्वानि श्रपयेत् । एकस्यां स्थाल्यामवद्यति दैवतानि आविष्कृतानि चेति यथा स्यात् । अत्रैव स्थालीपाकश्रपणमव्यक्तधर्मकम् ॥ होष्यन् द्विद्विर्वन तानामवद्येत् ॥ ६ ॥ हवनकाले हृदयादिभ्यः द्विद्विरवखण्डयेत् । इहावदानवचनं समवत्ताधिकारोपजीवनात् । यदि च होमाधिकारः"। उच्यते । स्विष्टकृद्थे पुनः समवत्त्रप्रसङ्गः। 'ब्रिद्धिः ' सकृत् 'इति मध्याद्यनियमार्थम् '॥ सकृत् सकृत् सौविष्टकृतानाम् ॥७॥ अवद्येदिति शेषः ॥ वपायाः सिमद्धं कर्म्वा अस्य इति जुहोति ॥८॥ चत्वारि खण्डानि वपां कृत्वा द्वे खण्डे सुक्तेन होतब्ये। 'समिद्धो अद्य ' एतेनैकम्। 'ऊर्ध्वो अस्य ' इति द्वितीयं खण्डम्। 'सिमिद्ध ' इत्य-न्यकर्माभावात् स्कृतमेतत्। सामान्यादितरद्पि स्कृतम्॥ युक्ताभ्यां तृतीयाम्।। ९॥ समुच्चिताभ्यां तृतीया-माहुर्ति जुहोति ॥ अनुमती चतुर्थीम् ॥ १० ॥ 'अनुमतिः सर्वम् '' इत्यनया ॥ जातवेदो वपया गच्छ... स्वाहा ॥११॥ स्वाहा-कारान्तया सक्टदाज्यं जुहोति ॥ अर्ध्वनभसं मार्कतं गच्छतम् इति वपाश्रपण्यावनुप्रहरित ॥ १२ ॥ प्राची-मेकग्रहगां प्रतीचीं द्विग्रहगाम् ॥१३॥ वपाश्रपण्योः शाखा अग्नौ क्षिपति । प्रागत्रामेकग्रङ्गाम् । सक्रन्मन्त्रः । द्विवचनप्रयोगात् युगपत्महरणं सञ्यदक्षिणाभावात् ॥ पित्र्येषु वह वपा...इति वपायास्त्रिर्जुहोति ॥ १४ ॥ पितृदेवत्येषु पशुष्वेतेन मन्त्रेण त्रिर्जुहोति वपायाः। आनुमतीं चतुर्थीमिति भवत्यप्रत्याम्नायात्। पिज्यश्राद्धेषु उक्तं व वर्नं 'वपया सप्तिच्छ-द्वया' 'इति वपानिधानमिति। 'वपायास्त्रिर्जुहोति' 'इमं यमं' इति यमाय चतुर्थीम्' 'र इति॥ समवत्तानाम्॥१५॥ समवत्ते-भ्यः जुहोतीति प्रकरणात् । स्क्तेन ^{११} इति त्रिर्जुहोति वशाप्रकरणात् । सङ्कत्सीविष्टकृतानां चतुर्थीमिति वशाभि-संबन्धात्। प्राक्ठतः ^{११} स्विष्ठकृमन्त्रसंबन्धाच प्राक्ठतेन मन्त्रेण॥ चहहोमः। स्वालीपानस्य सम्राडिस...इति जुहोति॥१६॥ स्थाली_ पाकाच्च जुहोति । ' सम्राडसि ' इति मन्त्रेण कर्मत्वात् स्थालीपाकस्य । 'अन्वद्य नोऽनुमतिर्यक्षम् ^{' ।}' इति स्थालीपाका-द्यमतये जुहोति । जुहोतिब्रहणं होमाधिकारात् । सक्ठदर्थः । स्विष्ठकृत्प्रकृतत्वात् ॥ अतः परमुत्तरतन्त्रम् । क इदं कस्मा अदात् १ कामस्तदग्रे १६ यदन्नं १७ पुनर्मे त्विन्द्रियम् १८ इति प्रतिगृह्णाति ॥ १७ ॥ 'क इदम् ' इति दे । 'कामस्तद्ग्रे ' इति

२० स्क्तम्। 'यदन्नम् ' इति स्क्तम्। 'पुनर्मेत्विन्द्रियम् ' इत्येका । प्रतीकविकल्पो विधिकर्मत्वात् । प्रतिप्राह्यं सर्वे॰ म् । शेषत्वात् बहिर्वेद्यन्तर्वेदि वा। वशामध्ये विधानं शमनस्य नित्यत्वन्नापनार्थम्। तस्माद्वशाया अपि प्रतिग्रह् एतैः ॥ उत्तमा सर्वकर्मा ॥१८॥ 'पुनर्मेत्विन्द्रियम् ' इति इयं सर्वकर्मा । यावन्ति विधिकर्माणि सर्वाण्यस्या

भनीतिविधक्रमीणि॥ण्यानुद्रायापाक्षंत्रियाच्यानाःग्रेशनयान्त्रायानस्य प्रकृतिकार्यानाः त्यारान्।।कत्यानाण्ताष्य्यं ताकारिनिधाभदृद्गिककृत्वेकाश्वर्यप्यप्नमाध्यायनवमास्ट कुगर्गाञ्चास्त्रास्त्राचान्त्रस्यभ्यास्यान्त्रभूयस्याम्यान्त्रम्यस्यान्त्रस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्यस्य नेमामयूनीप्रयक्षांनप्रायुक्षिने।।केश्रह्युगद्विरोहुन्नांनुभानिगहुच्यांत्र्यसूरीप्रस्तरगह्यमयापुनः तप्रयादारान्प्रात्यान्धतन्यानस्यान्य्वनभातिभ**श्रीसम्बद्धान्यदम्**नस्य ~~वन~~्नान्॥छा। आत सप्पान् श्रामा हो हरण्यान् । । । स्वापादि । स्वाद्धाः पाद्धाः । । । स्वाद्धाः । । स्वाद्धाः । । स्वाद्धाः । । स ग्यसुप्रणमन्भ्यः **ऋप्रणाद्वार द्वञ्साबुन्नात्रिं। जभ्यास्यातम् प्रमितं। ज्ञावनसंयित्या**नस्य स् दर्सनत्ममन्त्रात्रिंगव्यान्तिवृत्यक्तमानन्ग्रेनत्तायाः पर्यासिस्ट्रिकः सादशुः व्यमुश्चात्याय्यन्य णुर्याजनस्वभेवः स्टेडीविशनान्।भरत्यकुत्येनसामेश्वस्यविश्विसम्भेदः विभय्उन्युवाना नीभरत्यस्यू वन् वर्ष्यु स्तृत्समत्याये गयासम्बद्धाम् प्रकारान्छान् गान् भनयज्ञी यान्नमानिय्नुतिसामार्वनामञ्ज्ञानात्।मारत्यारित्यारित्यान्यद्वसतानुग्रशास्यान्यामयराज्ञासाम बानिष्यन् गनायकारुष्युनययानामीत्वतं आरभ्यस्क त्राष्ट्रणबराद्रासानहात्वन्यारभ्यत्रे ण्यारतन्त्यभ**यात्यान्यनवणन्यात्यक्रतमनः ग्रह्यानेगान्यन्यानन्त्र**न्वानुग्**छाम्य**काग्नपानुन भारतः क्षानबत्यक्षानुमम्ह्या सिन्मसंस्थानम्। त्रानामेनाका थरन्त्रस्यानाः नभः अञ्चन र्त्रागंतभ्यायस्त्रामात् निम्बुद्धारीयस्त्रु~~या~~त्गर्गान्त्राम्यास्त्रामिनात्नात्नारभ्यनाराकान्त्रन्त्रारात्रप्र हितः गम्यमान्तानुग बन्याप्रतिहरण्नन्। नित्रन्यनिरं रा**त्राभिष्यः ग**मान्तमेनान्भभिष्यु यान्तामान नस्यास्यतः भाषा निन्द्यारे कत्युविहरन्याभूतित्यकानुग्रीनसानियान्य व बहुणारा तथाना बहुक त्ययाः उपमुच्याः वरतान्दक्षम् सार्यदृद्धायम् । न्यवनः गुणाप्रियम् अस्य स्वामत्यायगामा स्यून खबुयवभूहणक्षेत्रामुन्द्रण्<u>ञान्द्रण्</u>यान्द्रम् । सन्द्रमुन्द्रम् । सन्द्रमुन्द्रम् । सन्द्रमुन्द्रम् । सन्द्रमुन् क्रीन पत्ने ग**ा परिसाह याञ्चित व्यान्य प्रहास्य विकार** ग**ारसम्बद्धा प्रमान नमन्** णक्ण थ र्वेग्छात्रवी**स्म बुचयान्त्रम द्राम प्रमाग्लाग्रा समाग्यान स्मा**छ जिन्यरिद्राप्त्र अवस्ति । अस्ति यार्थिने भिताक्षाव्यक्तिने अध्यापयानि इतिषयानि ने ते भियनप्रित्त प्रति विद्याप्र स्थापित है।

कीस् ४५.१९-४६-११ भवन्ति विधिकमीणि ॥ वशया पाकयज्ञा व्याख्याताः ॥ १९ ॥ अनया वद्याया पशुपाकयज्ञाः कथिता वेदि-तब्याः । इतिकर्तव्यता तेष्वित्यर्थः ॥ इति श्रीभट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये पञ्चमेऽध्याये नवमी कण्डि-का ॥ ९ ॥ उतामृतासुः १ शिवास्त १ इत्यभ्याख्याताय प्रयच्छति ॥ १ ॥ प्रतिषिद्धकर्मकर्तृत्वेनाभिशस्तः अभ्याख्यातः । तस्मै मन्थौदनौ प्रयच्छति ^३। प्रायश्चित्तम् ॥ द्रुघणिशरो रज्ज्वा बघ्नाति ॥ २ ॥ द्रुघणः रथकारोपस्करः द्रुममयो घनः ^४। तस्य शिरो बध्नाति रज्ज्वा सूत्रेण । तस्यावयवं बध्नाति । प्रसिद्धस्यावयवः । उत्तरत्र प्रतिरूपवचनात् ॥ प्रति-रूपं पलाशायोलोहिहरण्यानाम् ॥ ३॥ प्रतिरूपः द्रुघणशिरःसदृशः । पलाशः प्रसिद्धः । अयः कृष्णम् । लोहं ताम्रम् । हिर-ण्यं सुवर्णम् । एतेभ्यः द्रघणशिर इव कृत्वां बध्नाति । अभ्याख्यातप्रायश्चितम् ॥ येन सोमा ५ इति याजियव्यन् सा-रूपवरसमभाति ॥ ४॥ ऑर्त्विज्यं करिष्यन् । समानवर्णवत्सायाः पयसि संस्कृतः सारूपवत्सः । तमश्रात्याज्यतन्त्रे-ण । न याजनकृतमेनः स्पृशति । 'आ नो भर' इत्यनुक्त्वा ' येन सोमा ' ' इत्यस्य विधाने क्रमभेदः किमर्थः । उच्यते । 'आ १० नो भर ' इत्यस्य यत्रतत्रस्थस्य सूक्तस्य संप्रत्ययार्थम् । नास्य ' ग्रहणमा ग्रहणात्' इति निवृत्तिः ॥ निधने यजते ॥५॥ याजनसमाप्तौ यजते । सोमो देवता मन्त्रलिङ्गात् । नादित्यादिभ्यो नैघण्डकत्वात् (॥ यं याचामि यदाशसा (१ इति याचिष्यन् ॥ ६ ॥ प्रार्थनां करिष्यन् ' यं याचामि ' ९ इत्यतं आरभ्य सुक्तशेषेण । ' यदाशसा ' १० इति द्वे । अनयोरभ्यन्तरे-ण सारूपवत्समञ्चात्याज्यतन्त्रेण । न प्रतिग्रहरूतमेनः स्पृशति । निधने याजनवद्वचनात् ॥ मन्त्रोक्तनिपतिते-भ्यो देवा: कपोत ^{११} ऋचा कपोतम्^{१२} अमून् हेति:^{१३} इति महाशान्तिमावपते ॥ ७ ॥ मन्त्रोक्ता उलूककपोताः । तेभ्यः अनुचित-१५ देशगतेभ्यः यदशर्म तन्निष्क्रयायेदमुच्यते । एतानि त्रीणि महाशान्ति चानारभ्यवादोक्ताम् । न चकारोऽत्र प-ठितः गम्यमानत्वात् । कृत्याप्रतिहरणवत् । तत्तुल्यनिर्देशश्चोभयोः समानकर्मत्वात् । विशये यथान्तरम् ^{११५} इति । तस्मात् 'अग्रतः प्रोक्षन्'' इत्यादेः कृत्याप्रतिहरणवत् 'माभूरिति'' इत्यन्तात् । 'निशि'इति चावयवग्रहणाद्विधानाच्चेह कृ त्यायाः 'अवमुच्योष्णीषी ' ^{१५}इति कृत्यानिद्र्शनात् प्राप्नुयात्। इह त्वर्थवस्वान्निवर्तेत ॥ परीमेऽग्निम्^{१७} इत्यग्नि गामादाय नि-शि कारयमाणस्त्रिः शालां परिणयति ॥ ८ ॥ कारयमाणोऽग्नि गां चाद्दाति । मन्त्रस्त्वकर्तुः सामर्थ्योत् । 'निशि ' इ-त्यवयवग्रहणं कृत्याप्रतिहरणग्रन्थस्य ' निश्यवमुच्य ' इत्यादेः ' माभूरिति ' अन्तात् । कर्तुर्होमो यत्र मन्त्रो-क्तनिपतनम् ॥ परोपेहि^{१८} यो न जीव^{१९} इति स्वप्नं दृष्ट्वा मुखं विमार्षिट ॥ ९ ॥ घोरं स्वप्नं दृष्ट्वाऽपमार्जनं मन्त्रेण शोध-नम । प्रतीकसमुचयः 'यो न जीव ' ' इति प्रहणमविभागत्वात् । होमनिधानयोस्तु लिङ्गात् यथासंख्यम् ॥ अतिघोरं दृष्ट्वा मैश्रधान्यं पुरोडाशमन्याशायां वा निःधाति॥१०॥रात्रुक्षेत्रे वा मन्त्रलिङ्गाद्यथासंख्यम्। विमार्जनेन न योगः। प्रहणस्या-न्यार्थत्वात सांग्रामिकवत् " ॥ पर्यावर्त^श इति पर्यावर्तते ॥११॥ येन पार्श्वेन स्वप्नः दृष्टः ततोऽन्येन पार्श्वेन शे-

ते भनाहतुं अभवन्त्रद्रशतनापयोवने ते इत्तस्या ज्योत्सत्रसामान्यात् ॥ ७ यस्स्र द्रस्या स्ति । यस्त्र स्ति । यस्त निहातयेत्र) जनमन्त्रमभू स्वाग्रह्मात्रियतस्त्रेतिसर्वे पामस्यूत्यः गुलस्यप्यीयस्यस्त्रीणस्त्रित्रायाप्त्रे नावभवतिगृष्टगण्नस्त्रमभू स्वज्ञायसामान्याद्वगण्डावहिन्त्रपत्तृन्तरम्नस्त्रस्त्रायानायस्याद्दन्त्रः वसमाधायनियारक्रमृत्राताद्रोज्हेति।।याननसन्यनस्मध्योत्।असनायसातेषानीयः स्म तः तय्माल्यवाचायाव्दानुबन्नम्बनिव्दमानाये भावादवानुबन्नमभावा<u>भावस्थान्यय</u>्यक्षर नाच्यामानन्ननानुगसक्षां।सञ्जूरुक्तेनेदमधीत्यस्त्राय्रादिनन्ननानुगनापरित्यक्तस्यनामाननारज्ञा यातूंगभात्माद्पनयनानत्रमन्सपुनरुकायाःगसहितायामध्योयनुदहनदैशस्त्रप्रमुन्नोन्याप्य उपसमार्थायत्यक्षणतान्। शब्देतिम्हण्यन्यायायानिहस्यानिम्मार्गात्रिय्परिक्षमणमा रहनस्यनुनंत्रसुपसमाधानन्त्रेनान्। ६ विशेवमप्यीयत्मानः सुपीन्यरुपायिन्यपुः गणारह्ना (अञ्चलागृर्वान्)) भारहनसमाप्यप्रास्त्रात्। ७। वाप्त्रायीतितकात्रोकः। वाप्त्राय नेक्तिसकाम्य वैग्वसाह्येत्रमाभियान्कवः अस्यनिलावृष्ट्यामानीयाभिक्त्यविग्रप्तकलासूर्याभिकास्वा शुरुवास्व्यविद्याद्यासानिति।विक्ञानूग्रेजीग्रस्यित्नस्क्रवागलानूग्रेणापपयेन्त्रनेः प्रसूपया तेग्~~णस्मामत्रसन्यपुनर्भनयन्~~कार्येन्।। छ्राजनका्रिन्।। नयथ्रस्न्तय्। अन्यन्भान्। नर्<u>स</u>् नक्षामितृ कृशाहभेश्वस्त्रमासूत्र्ययेनद्वीत्यावपावेशस्त्रन्त्रभेषान्त्रस्त्रात्रात्रस्त्रहर्मस्त्वभूवायायवर् बीत्मनेनस्तुन् जान्पतिग्**त्री**व्यव्तिग्**रान्यतम्**तिकरेप्नत्तेग्राष्ट्रायुक्तपात्वतिद्यात्रिणा निस्नुग्यनदेनातस्कुनारपाचमपात्पृतनारपात्रसपात्यतेनार्पाचरभेष्ठव्यमुन्यमानापा मानुष्युनरानुग्रभूग्भूगानुद्रात्मुङ्कनापूर्यन्यु सुल्बजात्बुरक्रेनाप्यन्यगयनदेनित्यव्रनिम्। कुरुक्कं क्रोतिगतने विष्यामी निर्दे राख्दिक विपक्ति न्या यने देशत्य विमा कर कर्व करेगिते ग्तन विद्यामी निर्देव शास्तु इक्नाप् भिन्यग्रेषु प्रक्षु स्ववाद्य प्रवादी निर्देश स्वाद्य निर्देश स्वाद्य निर्देश स्व क्षेतान्।।।। मुसमिरित्स्यंमुन्निक्ति।। पन्यायिकार्विनंगार्व्स्वनिक्तिनते पर्मासक्ति। श्रीकृष्वस्तानस्यासङ्ज्यहानीतियुवातरतावृष्यत्रीक्त्यातिव्यान्।।भाष्यास्यास् संयोतितसे यहसेतमिनायिषुपद्धते॥ ७॥ यहस्यति। तिसंरेत्रामपूर्वप्यासंरेत्रामकविलायिषुप

ते। 'नहि ते अग्ने तन्व' 'इत्युक्त्वा 'पर्यावर्तते' 'इत्यस्योच्यते स्वप्नसामान्यात् ॥ यत्स्वप्न इत्यशित्वा वीक्षते ॥१२॥ मन्त्रान्ते निभालयते अन्नमिव भुक्त्वा ॥ विद्य ते स्वप्न इति सर्वेषामप्ययः ॥ १३ ॥ अस्य पर्यायस्य सर्वाणि स्वप्नप्रायश्चि-त्तानि भवन्ति । अनुक्रमभेदो विशेषसामान्यादेव ॥ नहि ते अग्ने तन्व' इति ब्रह्मचार्याचार्यस्यादहन पर पसमाञ्चाय त्रिष्परिकम्य पुरोडाशं जुहोति ॥ १४ ॥ यावन्न संचयनं सामर्थ्यात् । ब्रह्मचारी अस्नातः । आचार्यः कथि-५ तः 'तद्यस्मात् स आचार्यां वेदानुवचनाच्च' इति । वेदस्य आचार्याभावादेवानुवचनाभावः । तद्भावेऽन्यत्रैकं पदं वाच्यमिति वचनात् सिद्धम्। सपुनरुक्तं वेदमधीत्य स्नायादिति वचनात् नापरित्यक्तस्य नैमित्तिकं स्ना-नम्। तस्मादुपनयनानन्तरमेव सपुन्छक्तायाः संहिताया अध्ययनम्। आदहनदेशः। तत्र प्रज्वाल्याग्निम् 'उपसमाधाय'इत्यर्थलक्षणत्वात् । जुहोतिग्रहणं 'अन्याशायां वा निद्धाति' 'इति मा भूत् । त्रिष्परिक्रमणमा-दहनस्य न तन्त्रमुपसमाधायवचनात् ॥ त्रिरात्रमपर्यावर्तमानः शयीत ॥ १५ ॥ गुरुपार्श्वेनेत्यर्थः । आदहना-भिमुखो गौरवात् ॥ आदहनसमीपे 'उप'शब्दात् । नोपशयीतेति कौशिकः ॥ १६ ॥ नोपशयनं कौशिको मन्य-ते। तस्माद्गोत्रेणाभिधानं कृतम्। अशुचित्वात् ॥ स्नानीयाभिः स्नायात् ॥ १७ ॥ एतत्कृत्वा । स्नानीयाभिरुपलक्ष्यते परिमोक्षः । 'अपो दिव्या' इत्यासां वैशेषिकत्वात् । अङ्गिरसं प्रति न, स्वकर्माङ्गत्वात् ॥ अपर्यवेतव्रतः प्रत्युपेया-त्॥ १८॥ असमाप्तब्रह्मचर्यं पुनरुपनयनं कारयेत्। तद्यथा। आसन्नतया अन्येन् भावेन वा॥ अ-वकीर्णिने दर्भगुल्बमासञ्य यत्ते देवी ११ इत्यावपित ॥ १९ ॥ अवकीर्णी ब्रह्मचारी । तस्मै दर्भशुल्बं ग्रीवायां बद्ध्वा 'यत्ते दे-१५ वी' इत्यनेन स्कतेन आवपति । वीहियवतिलानामन्यतमम् । विकल्पेन तन्त्रम् ॥ एवं संपातवतोदपात्रेणा-विसच्य ॥ २० ॥ 'यत्ते देवी' इति स्क्तेनोद्पात्रं संपात्य तेनोद्पात्रेण दर्भगुल्बमविसच्य ग्रीवाया-मावपति । 'पवं शब्दात् ॥ मन्त्रोक्तं शान्त्युदकेनोपसिच्य ॥ २१ ॥ शुल्बं शान्त्युदकेनोपसिच्य । 'यत्ते देवी' इत्यत्र विमो-क उक्तः। तं करोति । 'तत्ते-

'विष्यामि' ^{११} इति । पूर्वे शान्त्युद्देनोपिसच्य ग्रीवास्थं शुल्बमासक्तं यत् । अभ्यातानान्ते शान्त्युद्दकित्रयावचनादेक-२० कर्मत्वाच्च ॥ सं सिमत्^{१४} इति स्वयंप्रज्विलेतेश्मो ॥ २२ ॥ अनया यदि काष्टैर्विनाऽङ्गारावस्थो ज्वलति तत्र अग्नौ सरुज्जु-होति । 'त्र्यरत्नावग्नौ सरुज्जुहोति'^{१५} इति यथान्तरत्वात्^{१६} । अग्नौ इत्यसित जुहोतीति न स्यात् ॥ अमी रक्षांसि सेश्वति' इति सेशन्तम् ॥ २३ ॥ तमेवाग्निमुपतिष्ठते ॥ यदस्मृति^{१८} इति संदेशमपर्याप्य ॥ २४ ॥ संदेशमकथियत्वाग्निमुप-

तिस्ति॥अकरणान्॥ १र्वस्यऋमेमराग्निसंब्धः॥सामास्त्रियहणीतजुरीनिविधानं तुन्तिनिर्देशान्॥**णा** प्रबादगत्पाप्नध्त्रजाताया।पापनसर्वे गोतृप्रथस्तैः।।मूलन् कर्मव्यात्म्ब्राफ्ब्याप्नुत् ग्नुमुक्जातस्य दम् वपापन सञ्जलाक्। अष्ठादानि पापनस्त्रीणि। छ। माञ्चेष्ठकेन देवाराने पारीबिनि पारविवद्दानातुदकानुमाजः पर्वसुब खापिन्काभिनाप्रावयातुगपरिवित्तवः पार्विवदानः क शबान्य रिणताः अष्वनापरिणात्निहितायादिने चने उद्दरस्मी पूर्माने प्रोहोः मीनिविद्रिने त्रारी र्सिविद्रिने <u>भ्वासंपाताभिर्।इर्भायज्ञीभिराष्ट्रावयान्॥अभित्रत्वादनान्॥रित्वार्गानृतदेवाद्यानस्त्रसम्स</u> यार्था। यहण्तर् वित्रक्षानि प्रक्षान्यति वित्रहणवर्षणानु गडरका नहीं विदेत्रेण नियुष्याक्रा । का विविध वीन्णवर्गस्यान्यान्यान्याय्याय्भावान्। व्याप्याय्यायस्य व्याप्यायान्। विवाद्यायाः युन्धानाप्रनाभानम् सावयान्। भगवश्यके वृष्यत् विज्ञानां नात्रात् । विज्ञानां नात्राय्यानाः विज्ञानाः । विज्ञानाः विज्ञानाः विज्ञानाः विज्ञानाः विज्ञानाः विज्ञाना भिवज्ञानन्तिस्यक्तास्त्राच्यातेभवनिस्त्रत्यित्त्वत्यात्।सर्वपद्णम्स्व पाद्याः स्वाहितस्र युक्तराच्यस्तु निर्मिनत्वान्। ७॥देवहेर्देववम् बीके॥**ङ्ग**िर्निर्मेषः ॥युद्वार्वहुर्नीम 'नस्तीत् वांक्ना माभि थानान् ग्रायमे बोक्सडन्यन् गमेरसनास्त्र बार्क्युर्वित् गाहेप्येमाना पिनीमित्रा माराष्ट्रमानचाः नेहीं मिमिनिकियान्। जिस्समयायः मास्क्रुन्द्रमित्रवेतः सुक्तां चनलान्। शाणीं वि नार्यायन्। मेन्रीतं तुर्चा दन्त्रनान्त्रस्थाति महिनाहित्याहित्याहित्यान्। कार्याद्वाकार्यद्वाना हिन्दानिक्यान्यत्मस्य रचान्यति देवते कस्याने वाश्वितारः जबाहर पर्वातियाणः कर्त्वामनस्य नेताता स्टेटके विस्तित्यान्य स्टिकिक्याने वाश्वितारः जबाहर पर्वातियाणः कर्त्वामनस्य युन्तिनी ज्तरयानपने ग कानप्ति भहणेत्रीहियनी तृष्ठी भूग क्षायान्य निनया छ। से नुस्ति प जित्रावयम्बर्गात्राय्नककुर्यातृग्राञ्चतः त्रारावरदाविभवदात्राय्यान्यस्य न्तारिक्रारा नाणप्रायकारनहडननानुनाकुनाभषेत्रयेत्रास्मायद्यान्। नतुणानानानामाम्ह्ननुः त्रतान् अनुस्व चतुः द्वारा व दर्भातृ गर्वराष्ट्रायुक्युक्तमायानी विभागाव विभागाव विभागाव उनमाणम्हतनुरप्रयायत्रय्द्विनापद्वदेउनुनाभिमृत्यतद्वर्णकोन्मापत्याय्माभून्॥।।।।सनावा क्राजपत्यामा नेत्रकारमङ्गीनिवयिता संगावाधाव वृत्रस्त्राविमसियित गरेवहर्ड वेनिभिमस्याः ७

तिष्ठते । प्रकरणात् । पूर्वस्य क्रमभेदोऽग्निसंबन्धः । सोमस्य ग्रहणे जुहोतिविधानं तुल्यिनिर्देशात् ॥ प्रत्नो हि दित पापनक्षत्रं जाताय । पापनक्षत्रं ज्योतिर्ग्रन्थस्मृतेः । मूलेन ॥२५॥ कर्म व्याख्यातम् । मूलेन फलं च इति पत्तत् । मूलजातस्येदमेव पापनक्षत्रत्वात् । ज्येष्ठादीनि पापनक्षत्राणि ॥ मा ज्येष्ठं विते देवा इति परिवित्ति-परिविद्यानादुकान्ते मौज्ञैः पवंसु बद्ध्वा पिञ्जूलीभराष्त्रावयित् ॥२६॥ परिवित्तिज्येष्ठः । परिविविद्यानः कनीयान् परिवितितः ज्येष्ठेनापरिणीतेन । द्वितीयाद्विवचनम् । उद्कलमीपे मौक्र्जैः पाशैः सुक्रजिन्तृत्तेः शरीरसंधिषु बद्ध्वा संपातिताभिरिद्धिर्द्यभिष्ठज्ञूलीभराष्लावयित । उभौ एकचोदनाचोदितत्वात् । 'त्रिते देवा देति स्क्तसंप्रत्ययार्थं ग्रहणम् । 'नदीनां फेनान् इत्याप्लावयित देति ग्रहणप्रसङ्गात् । उदकान्ते इति देशिनयमः ॥ अवितिः चिति चकारः चराब्दाभावे । उभयत्र मन्त्रस्तुल्यवदिभिधानात् ॥ फेनेषूत्तरान् पाणानाधा-य नदीनां फेनान् इत्याप्लावयित ॥२८॥ नदीकेनेषु तान् मौक्रजान् पाशान् स्थापयित । कथम् । उत्तरोत्तरपाशोपर्यन्य-

- पाद्य इत्यशेषिकिस्विषप्रवाहणस्य ॥ सर्वेश्व प्रविश्यापा सूक्तैः ॥२९॥ 'अभ्वयो यन्ति ' ६ इति गणोऽिक्छिङ्गः । प्रविशंस्तनिनवेशनं कर्ताऽऽप्छावयति अविसञ्चतीति । वचनात् । सर्वप्रहणमण्संबन्धार्थम् । अव्छिङ्गानि समुदायः । सुक्तशब्दस्य स्तुतिनिमित्तत्वात् ॥ देवहेडनेन मन्त्रोक्तम् ॥३०॥ कुर्यादिति शेषः । 'यदेवा देवहेडनम् ' " इति सर्वोऽनुवाकः । नाम्नाभिधानात् । किं मन्त्रोक्तम् । उच्यते । 'मेदस्वता स्त्रवाज्यं जुहोति' । गार्हपत्ये मातापित्रोक्षित्यामारोप्यमाणयोः ' जिहिंसिम ' दिति छिङ्गात् । अस्य प्रयोगः प्राक् स्त्रवः प्रतिपत्तेः स्त्रक्ताधनत्वात् ॥ आ-
- १५ नार्याय न ॥३१॥ मन्त्रोक्तं कुर्यात् 'च 'व चना चतुर्थी निर्देशादिति गाईपत्ये ॥ अथ जीवति स्यात् । उपद्यीत ॥ ३२॥ हिवषामन्यतमं '॰ जुडुयात् देवहेडनेन । कस्यानेनाधिकारः । अत्राह । उपद्धीतेति यागकर्तुः । निमित्तसंप्र-योगात् । 'यद् ... पनांसि चक्रमा वयम् ' ' इति निमित्तनिमित्तिसंयोगात् ॥ खदाशयस्यावपते ॥३३॥ खदायां शेते यद् धान्यं बीजं तस्यावपते । आवपतिग्रहणं व्रीहियवतिलार्थम् ' । अतश्च धान्यं निचेयम् ॥ वैवस्वतं य- जते ॥३४॥ विवस्वते खदाशयचकं कुर्यात् ॥ चतुःशरावं ददाति ॥३५॥ खदाशयधान्यस्य चत्वारि शरा२० वाणि पूर्यित्वा देवहेडनेना जुवाकेनाभिमन्त्र्य ब्राह्मणाय दद्यात् । चतुर्णं शरावाणां समूहः चतुः
  - शारावम् । अतस्त्वचतुःशरावं ददाति । खदाशयस्य कर्माणि त्रीणि खदाशयावापादीनि ।। उत्तमणें मृते तदपत्याय प्रयच्छिति ।। ३६ ॥ देवहेडनेनाभिमन्त्र्य । 'तद्'ग्रहणं कृत्रिमापस्याय मा भूत् ॥ सगोत्रा-य ॥ ३७ ॥ अपत्याभावे ॥ श्मणाने निवर्पात ॥ ३८ ॥ सगोत्राभावे तत् श्मशाने प्रक्षिपति देवहेडनेनाभिमन्त्र्य ॥

<u>नत्र्यथेनस्माशाभावेनतुष्यथेक्षिणीत्॥७गक्षात्रादीपयात्गत्रणसुर्व्योद्धीद्दीतृग्दीः विश्व</u> विद्यक्षालयुत्।विराताभविद्रन्यीननात्रारीरेत्रक्षाल्युतिद्वाभ्याणस्वागेकाक्षालुः स्ट र्यानोग्डकोल्तितिः पर्वेः जाजादिनेः ग्रेष्टां गर्यमान् मस्तो प्रतीनाग्रेते यां ज्यापानित्यावप्रतिग्रेष्ट्य नाक्ष्यउतमादनाद्दस्त भावत्र याच्याप्रावित्यावप्रतिगक्षीस्त्राहीन् प्रतिमत्ति शावग्रविद्याप्रस्थाप्त्रक्र भाषामाभूत्राम्त्रोकानुययास्युःगरन्यस्यामञ्जिनित्राषानुग्रंकाम्ब्राकास्त्रायान्।कास्त्रायान्।कास्यास्त्रम् मर्चितार्ग्रेद्रवीयानिरेद्रान्॥त्राल्प्रस्कष्टनमाद्रिष्टानामाद्रायित्गद्रीहास्यान्यन्मन्मनुसम्बद्धः **प्रोत्सरदेश्ट**तेस्छाकोपाकेषाद्रायाननालुइन्यानकुणःपष्ठाश्चनुणानूपुतरोन्नमानापुनरोन्नाकुण् निर्मित्मवित्यक्रीपुः चक्रारान्॥भक्षत्त्यनात्रान**॥म**ञ्जलयायामगुरुवरस्रणाव्छ्॥७गूर्रस्यन् दुरणरान्द्रस्थाशक्तिनना सिम्प्रभावस्ति। करणमाक्तिनः काकः मधिक्षिन। नहासुसंस्पर्रामुसाव **नेदाभ्यामीयानस्य छ जन्छ प्रयोग्न क्रातिणुक्**लात्राद्धानस्य छ तस्त्र दत्राह्याम्याप् **या**स्त्र कराण्ड्रागस् **बज्जातेक्रमोणीति॥मान्।**नदत्याद्यातिकमो**णिगुणा अञ्चरपाश्चायवृत्त्वद्यम्गणः**पादाःपद्वीतेगणा **प्रतिनितंत्रबर्द्दपामाराभ्यपामार्गारार्द्यामगरानेन्यार्त्वान्षपामागन्गमथनार्द्याद्यामस**न्नाग यरिन्जिनामलास्याक्मथवापपाठ्नेगणायस्नुनानामूत्यानाम्वापाक्रतसुकाल्ताउन रवाकुम्।त्रवाकुमानरपागादुस्मानाञ्गलाच्याच्यम्म्सरीत्विनीवग्वेवव्यव्यक्षमञ्जूष्य तु**र्निनिसंबपाने गणन्या**गती दिप्तपूर्यागानु एत्याने ग्राप्ट्याच्याने में तुर्वे कि स्वित्वायान्त्र न तं **जनन्तातृ**गन्त्र्राविष्र्रणमृत्युन्स्थाप्रस्गातृग्धाप्रगहप्रहर्गन्कापुञ्चाम्नस्ययुनग्नि भर्निगक्षिक्रकोनीनरस्ट्रोः॥भितिरनेत्यपरकृषिज्ञक्वासिन्।विनान्यदे॥स्त्रानिजिषक्षेत्रस् वर्षयुद्धमुत्रामिनानिनानितस्यस्ययनानिभवितृगुजनरणाणिवृह्यस्वरुत्।यसयागानुगविद्याप **काराब्दान्। प्ः भन्द्रानस्थाब्। जभ्यवभुगाबसीनिकभ्यवदाद्वीज्वेरकाकात्राचेक्रमीसुन्** बानादर्गाहेनदे।पसंयागान्।गरापत्रामनायस्याजपः॥ आदशमाक्षीदकासयासामणामदावदो र्योत्रदुपा आयवत्र त्रियाः भेषीत्रस्यभद्दारिक कति कितिक माध्यपंचिमा व्यायः समास्यापं

चतुष्पथे च ॥३९॥ इमशानाभावे चतुष्पथे क्षिपति ॥ कक्षानादीपयति ॥ ४०॥ तृणमुष्टीन्निर्दहति । कस्मिन्नि मित्ते । अत्राह । 'कक्षानादीपयित ' इति 'आ 'श्वत्या निर्देहनम् । विभक्त्यन्तरत्वात् ॥ दिवो नु माम् र इति वीघ्र-बिन्दून् प्रक्षालयति ॥४१॥ विगताभ्रबिन्दून् पतितान् रारीरे प्रक्षालयति द्वाभ्याम् ॥ अथं च । मन्त्रोक्तैः स्पृ-शति ॥४२॥ वृक्षात् पतितैः फलैराम्नादिभिः ॥ यस्योत्तमदन्तौ पूर्वौ जायेते यौ व्याब्रो इत्यावपित ॥४३॥ यस्य बालस्य उत्तमी दन्तौ दक्येते तत्र 'यौ ब्याझौ ' इत्यावपित बीह्यादीन् । पूर्व निमित्ताभिधानम् । पारिभाषिक-भावो मा भूत् । मन्त्रोक्तानि यथा स्युः। दन्तग्रहणं मत्रलिङ्गविशेषात् । मन्त्रोक्तान् दंशयति ।। ४४ ॥ वीह्यादीन् समुच्चितान् । द्वितीयानिर्देशात् ॥ शान्त्युदकशृतमादिष्टानामाशयति ॥४५॥ बीह्यादीनामन्यतमतण्डुलैः शान्त्युद्के शृतं स्थालीपाकमाशयति बालम् । द्रव्यविकल्पः षष्ठीश्रवणात् ॥ पितरौ च ॥४६॥ मातापितरौ चाशय-ति । 'पिता मात्रा ' 'इत्येकरोषः । चकारात् प्रकृतस्यैवाशनसंप्रत्ययार्थम् । तयोरेव भक्षणात् फलम् ॥ इदं यत् कृष्ण इति कृष्णगकुनिनाधिक्षप्तं प्रक्षालयति ॥४७॥ कृष्णदाकुनिः काकः । अधिक्षेपः तद्वायुसंस्पर्शः । प्रक्षाल-नं द्वाभ्यामधिक्षितस्य ॥ अपमृष्टं पर्यान करोति ॥४८॥ कृष्णशकुनिस्पृष्टं तत्प्रदेशं द्वाभ्यां पर्यान करोति । ' म-नुष्यजातेः कर्माणीति प्रतीचीनफलेत्यादीनि शान्तिकर्माणि 'अत्र उपाध्यायवत्सशर्मपादाः पठन्ति ।। प्रतीचीनफल इत्यपामार्गेध्मेऽपामार्गीरादधाति ॥ ४९ ॥ इति व्याख्यानम् । अपामार्गसमिध आदधात्यभिदाप्तः ॥ ' यदर्वाचीनम् ' इत्यस्याः किमर्थमत्रापि पठनम् । यदर्वाचीनम् इत्याचामित ॥ ५० ॥ अनृतसुक्त्वा पतया उत्त-१५ रया कर्म । अनन्तरयोगात् समानलिङ्गत्वाच्च ॥ यत्ते भूम १ इति विखनित ॥ ५१ ॥ तत् १ यत्ते भूम १९ इति ॥ य-त्त कनम् १० इति संवर्पति ॥ ५२ ॥ अनया गर्तादिप्रपूरणम् । सृदन्तरयोगात् । पृथिब्यूनप्रतिपूरणे नित्यं प्रायश्चित्त-त्वमनन्यत्वात् । न च खनिपूरणमनवस्थाप्रसङ्गात् ॥ प्रेहि प्र हर... ११ इति काविञ्जलोनि स्वस्त्ययनानि भवन्ति ॥ ५३-५४ ॥ कपिञ्जलः तित्तिरिसदृशः । तित्तिरिरेवेत्यपरे । कपिञ्जलवाशितानि तान्यशोभनानि अपि शास्य-न्त एव । यदा च शमितानि तानि तदा स्वस्त्ययनानि भवन्ति । अन्तरेणापि वाशनं जपसंयोगात् निरिध-२० काराञ्चेह विधिः स्वस्त्ययनस्य ॥ यो अभ्यु बभ्रुणायसि ... १२ इति अभ्यवकाशे संविशति ।।५५॥ अम्बरे आकाशे चान्यस्मिन वा लोकगहिते। दोषसंयोगात् दोषशमनायास्या जवः॥ दशमी कण्डिका समाप्ता ॥ महावेदा-र्थविद्व उपाध्यायवत्सर्श्मणः प्रपौत्रस्य भट्टदारिळकृतौ कौशिकभाष्ये पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५॥

क्षा वि**रि**निमितिकःप्रीतुःस्टिताऋगहेतुकःगुऋ**ग्रह्माताभिनारस्य**संहिनायाद्दशैन्यतेभूनतुनप्रि**पृना** ज्ञानाम्पार्कनव्यस्थाप्रज्ञानकव्यः।।नेनाभिनारःम्निष्यम्भस्यन्विष्यान्।।नेनिस्स्पी नुद्रयत्यार्मनुःपढात्राभुमाहण्डगरमयतःपरिष्ठिनद्रारम्युनद्रिराभिचारिक्षुण्नाद् वारसर्णायना जन्यत्र रम् हाह्ययागानुगा जपरे णाचरभो नास्ती वृत्वारियन ऋपश्यिननी यानुरभानवृग्डभयनः सर्वाष्ठनमूलात्रामित्रासात्राताः प्रसिक्षाः गतनायां विद्यारणायस्य जीने नारत्र्यान्त्रनान्याभिनारिकाणिकुर्माण्याभिनारिकेषास्त्रनंत्र उत्तार्धामा स्यामकानराका त्राजाद्रायुन्संपात्राभावः योतानामितिवद्रीषुणात्र्रासविहः साम्यादीतयविद्रीषविधामात्र्रा जेन्नचर्राद्भिः मृंभृद्रिः सामान्याधिकार्रात्त्रसंभास्य स्वांगित्र स्वानीतव च्नान्॥नेपावण्यस्थास काम्याः शानानामिनि निर्देशपूर्णसामध्यान् गुर्छ। दास्त्रिवनः सभारमाहस्यागरसे स्नून्य हिर ध्याप पीठनः मागिरसः स्पत्रग्पाठनः कृष्यः बाहर**्षायकृत्रानम्**रभ्वनारानुगननुबाहकर्णनन् नातुगरक्षणस्योदित्रिः जंगिरसञ्चितियमादिस्थितं गयपानिनानीमे तिबुचनाने गर्पारदेखा णानाहरणान्यानान्॥भाद्रगिद्रमान्याभिनेहिनाहित्रसंगेद्रगिद्धनिसमान्यवर्षावस्य विद्धाःनास्य मुक्रमेन्यूमायान्॥ययाहिष्यहिः प्रसीयस्त्रास्य विष्णाणासम्बात्रासम्बाद्धाः स्वाणाः ॥ द्तिणापविगीरिष्णद्रिष्णस्यिदित्रिपरिसम्।पनीविभिणाशिस्रणानविगरिणद्क्तिगर्रिके प्रयु केण्यास्याभिष्रशरारणवाग्यम्यानाजाष्ट्रावकुन्नित्रार्गस्यासुरवः कृताम्युक्रभाकिनान र्शभन्तिर काणां पार ११ छ। साधीनि । नसर्वे वियानिसंभिति पन्ने ज्वनिसं नियम । एकी प्रोतित्यार्चानयमान्। मृन्वामिन्। रिक्षाणि प्रमणा । । अभयत्ति परि ते प्रस्तु स्मिन ॥~~पंचराकानिपुरस्ता्थामद्रान्निहरानिध्यये~~ग्रकान्यात्र्यन्छण्डलात्र्रहरसाव्यभागीणहेत्र न्कात्यभागमर्णरत्रावंगणभान्रसुतुरद्दिन्स्कितद्यमा गस्कस् स्किन्यर्णस्के भक्ष कीनकाराधानाव्यवुगयमिनारः भ्याग्कालिविः गक्तिकासनस्वभूरोषुः कृष्णपस्य रापनः अनाष्यसमानास्यारपुकालेष्मिनारः कार्यः क्रिकामुनारोधेनाराधेनाराधिनारा ्कामादिशासमाप्तेः स्वाप्यग्रहणमा अस्पिनमाकान्॥ ज्ञानस्किनाणिर

ॐ। ' विधिनैमित्तिकः प्रोक्तः संहिताक्रमहेतुकः। क्रमप्राप्तोऽभिचारस्य संहिताया इहोच्यते '। नतु च परविना− शर्प्रातिषेधादकर्तव्यस्योपदेशो वक्तव्यः । नैवाभिचारः प्रतिषिध्यते प्रत्युत विधीयते । 'न ब्राह्मणो वेद्येत ' इत्यादि मनुः पठति ॥ अत्राह । उभयतः परिच्छित्रं शरमयं बीहराभिचारिकेषु ॥ १ ।। बहि-वैदिस्तरणार्थमन्यत्र दर्भशब्दप्रयोगात् 'अपरेणाग्नेर्दर्भानास्तीर्य ' ' इत्यादि । अतश्च परिभोजनी-यान् दर्भानेव । उभयतःपरिच्छित्रं सर्वेच्छित्रमूलाग्राभिप्रायम् । शराः प्रसिद्धाः । तन्मयं वेदिस्तरणाय स्यात् । अभिचारप्रयोजनान्याभिचारिकाणि कर्माणि । आभिचारिकेष्वाज्यतन्त्रपुरस्ताद्धोमाद्यो मन्त्रान्तराम्नाना-त् । जाङ्मायने' संपाताभावः ' शान्तानाम् ' ' इति विशेषणात् । 'सर्वर्हिषः साज्या यज्ञाः ' ' इति विशेषविधानात् । अत्र शरादिभिः संभारैः सामान्याधिकारात् । प्रसन्यं स्तरणं ' प्रसन्यम् ' " इति वचनात् । न पार्वणसमृद्धि-काम्याः ' शान्तानाम् ' इति विशेषणसामर्थ्यात् ॥ दक्षिणतः संभारमाहरत्याङ्गिरसम् ॥ २ ॥ कल्पः बहिरध्याय-पठितः। आङ्गिरसः सप्तवर्गपठितः। कल्पः बहिरध्यायकश्चानारभ्यवादात्। नजु वेदिकरणं वच-नात् दक्षिणस्यां दिशि आङ्गिरसाग्निनियमादिसद्धत्वम्। 'यथावितानम् ' इति वचनात् घोरद्रव्या-णां चाहरणविधानात् ॥ इङ्गिडमाज्यम् ॥ ३ ॥ श्वलोहितादिप्रसङ्गे इङ्गिडनियमाच दर्भस्तम्बनिवृत्तिः नोत्पव-नकर्म । अमेध्यसंयोगात् । यथादिष्टं बर्हिः । ' परिस्तीर्यं " इत्यत्रोत्पवनविधिः'' ॥ सब्यानि ॥ ४ ॥ आभिचारिकाणि ॥ दक्षिणापवर्गाणि ॥ ५ ॥ दक्षिणस्यां दिशि परिसमापनीयानि ॥ दक्षिणाप्रवण इरिणे दक्षिणामुखः प्रयु-१५ ङ्क्ते ॥ ६ ॥ दक्षिणानिम्नदेशे इरिणे वा । उभयविशिष्टे इति केचित् । दक्षिणामुखः कर्ता प्रयुङ्क्ते ॥ किं चान्य-दाभिचारिकाणामाह । साग्नीनि ।। ७ ॥ न सर्वाणि । यानि साग्नीनि तानि । अन्यत्र वचनेऽप्ययं नियमः । यज्ञो-प्वीतीत्यादि ^{११} च नियमात् न चाभिचारिकाणि पित्र्याणि ॥ अग्ने यत्ते तप ^{१२} इति पुरस्ताद्धोमाः ॥ ८ ॥ पञ्च सुक्तानि पुरस्ताद्धोमा इत्यादेशविध्यर्थम् ॥ तथा तदग्ने कृणु जातवेद ^{११} इत्याज्यभागी ॥ ९ ॥ द्वे ऋ-चे आज्यभागब्रहणे आदेशार्थम् ॥ निरम् नुद १ इति संस्थितहोमाः ॥ १० ॥ सूक्तं संस्थितब्रहणे उक्तम् ॥ कृतिकारोकारोधावाप्येषु ॥ ११ ॥ अभिचारप्रयोगकालविधिः । कृत्तिकासु नक्षत्रे । अरोकः कृष्णपक्षः । अ-रोधः ^{१५}। अवाप्यः अमावास्या । एषु कालेष्वभिचारः कार्यः । कृत्तिकासु चारोके चारोधे चावाप्ये च । अरोक-ब्रहणमा विधानसमाप्तेः । अवाप्यब्रहणमा अन्त्यविमोकात् ।। भरद्वाजप्रवस्केन।ङ्गिर-

संदंत्रशृतिगद्यानाष्ट्रियेवेडर्नेत्रश्चिमित्स्तंभरद्यात्रप्रद्यानस्प्रस्यार्थेगयोगस्त ग्रहणेष्वीचकार असंभयागध्यितसभूसंगोद्देवसतेह्यातिखर्नेम्तीयाध्ववणातृण्णासः वारह्मितवायकामादयाति॥त्यायचात्रसम्भयमादयात्रभाषानीत्वत्रावतस्यानृगद्याः बार्। यमावार्यामिति बकामकापः अधानारिलाङ्खायस्त्रिताशाणायरमानयसम्बद्धाविद्युरेण्यक वीतोन्सेनहापात्रानिसुष्टिसुंड्ह्नःसपानन्दुभयमयुवाद्देनपरमारतिस्कुनम्सवार्गाजयुन्य रिनेस्तिनहेड सेपान वेन करोति॥ छा। प्रविभिन् भाने ॥ मेरवना बर्मामिति निर्देश के थिः स्प्रीहि *निविद्योत्।प्रथम्संपास्यपन्नारीम् मन्त्रविध्नीम्भावविद्योत्तिसप्तदिसाधिर्द्रिराण्ट*ित्रगणाम्ब म्याद्तनमेन्न्वायायमार्कप्तिमभक्त्यहृत्मरन्वाय्योस्डानप्तिमार्येष्यावेप्नादिमत्यहण्य **पर्यकारात्रवास्त्रार्उम् अम्बाग्येनिस्टोभरन्द्वयोनद्विग्यादेउःसपातिनः** निस्टिभरामिस ताकराबाद्यकः मर्डः दुर्भं मचायान्हिन्यस्वेत्रवस्ययः नियहण्यवेनन्त्ररित्र्त्र्गुण्नाः शा विन्हपुरु जुगूसरः प्रविदयुर कमुपुरु होतूम**ा वर्षामीति मधीते** ग्रेशी वर्षामी**ले वर्षामीले वर्षामील** केषुयदुक्षेत्रक्रूराति॥अकान्पान-**वर्षान्।युवार्यक्षिणवस्त्रक्ष**भक्षसादुवेनेसेवनाद्विस्ति तूगर्दंदरानलंत्रोन्यागात्मव्यवित्रनुवृत्रदृत्त्रिण्यस्यत्तेन्यद्वनःस्वीव्यद्ववृत्त्रवन्तुनव्यवद्वपाणार्ग्भ कोरियसपाप्रिवियुकस्यपुनः संवैक्किणेपिवियोत्सार्भाव्या वसायमहिव पर्वासाविति॥ यद्दी जनपानेत्राहितापुरुवीराम्बद्धमुनाग्राध्याद्दम्हमासुन्तानुन्ताः पुनर्ययाणापानिन्या युणमीत्सायुक्ति वहंदे ग्रण्टान्। ग्रद्ध वहूरा मस्य प्रयुक्ताय नस्य विद्युत्यूयोः उन्नस्य भागापान्य चाप्रभितिमेनपूरानसुच्यतेगश्या देयाचान्यामितसन्बद्धसास्तुर्वानिमकेलकारासासान्के खिनानिगान्त्रीनिन्योक्तन्तुणान्यवे पुरुवस्तानिन्।विभन्ने वानपद्देष्यास्य्। वृथवदि**षार्**के के रेसनमानिदेशान् गताहार्थभाननुगमने झरामसमाग्यन् ए० १ प्रोम्सने ने जार्थ स्वाराहियाच्या नकृत्याहितिद्वेश भाषावाष्ट्रिये शेड्से रित्रिय शुप्रभेद्वानदि पूर्ण स्वतः प्रदेशकार्यके स्यानगर्भा कुटावः प्रवादां कु अवस्य स्वादां स्वाप्ति वार्षित्राचान्ति नीता छर्निविश्वादशकार्जनिता जरुपर्रस्तामः॥कातिर्वेत्र्भविः स्यत्नेनिः स्थ

130

सं दण्डं वृश्वित ॥१२॥ ' द्यावापृथिवो उर्वन्तिरक्षम् '' इति स्कृतं भरद्वाजप्रवस्कं भरद्वाजसंप्रत्यायार्थम् । आङ्किरसप्रहणं पूर्वेऽधिकारे असंप्रयोगे आङ्किरसप्रसङ्गादेव । स्कृतद्वयान्ते ' छेदनम् । तृतीयाश्रवणात् ॥ मृत्योरहम् श्रेत बाधकीमादधाति ॥१३॥ व्याधिघातकीं समिधमादधाति अभ्यातानान्ते । विशेषिता स्यात् आदेशत्वात् । 'येऽमावास्याम् ' इति च क्रमलोपः प्रधानत्वादस्या अङ्कृत्वात् ॥ य इमाम् भ अयं वर्षा इति द्विगुणामेक५ वीरां संनद्व पाशानिमृष्टितृतीयं दण्डं संपातवत् ॥१४॥ मुण्डहस्तः दण्डः । संपातवदुभयं मेखलां दण्डं च । 'य इमाम् ' इति
स्कृतेन मेखलाम् । 'अयं वर्षाः '

इति स्कतेन दण्डं संपातवन्तं करोति ॥ पूर्वाभवंध्नीते ॥ १५ ॥ मेखलाम् ' य इमाम् ' इति तिसृभिर्ऋग्भिः स्त्रीलि-क्वनिर्देशात् । प्रथमं संपात्य पश्चाद्भिमन्त्र्य बन्धनम् ॥ वज्रोऽति सपत्नहा..." इति । आभिः । दण्डमादत्ते । १६॥ गृह्णाति ॥ भक्त-स्याहुतेन मेखलाग्रन्थिमालिम्पति ॥१०॥ भक्तस्याहुतेन मेखलाग्रन्थि सुष्ठु लिम्पति । ग्रन्थ्यालेपनादि प्रत्यहम् ॥ अयं वज्र ' इति बाह्यतो दण्डमूध्वमयोग्रं तिसृभिरन्वृचं निहन्ति ।।१८॥ यो दण्डः संपातितः तिसृभिराभिः क्र-त्वा बाह्यतः तं दण्डमूध्वमयोग्रं निहन्ति प्रत्यृचं प्रेरयत्यधः । तिसृग्रहणं ' अयं वज्र ' इति प्रसङ्कात् ॥

ह्वा बाह्यतः त दण्डमूध्वमधात्र । नहान्त प्रत्यृच प्रत्यत्यधः । तिस्त्रवृक्षण अय वज्र द्वात प्रसङ्कात् ॥ अन्तर्विक्षण प्रत्यत्यधः । विस्तर्विक्षण प्रत्यतेषु मन्त्रे- खु यदुक्तं तत्करोति । अश्चनं पानं च कुर्यात् । यथार्थलिङ्गप्रयुक्तस्य मक्तस्याहुतेनेत्येवमादि । आदौ तु सकु- त् दण्डादानं योगात् । 'अग्ने व्रतपते' दित योगविमुक्तस्य पुनः सर्वम् । आह च- 'आदानं तु सकुद्योगात् भ-क्तादिपत्थयोपरि । विमुक्तस्य पुनः सर्वे संकीणंऽपि विधौ तदा । यत्पात्रमाहित्त फड्ढतोऽसाविति ॥ २१ ॥ यद् भो- जनपात्रं तदाहिति । फट् हतो राम इत्यमुना ॥ इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः पुत्रस्य प्राणापानावप्या-

जनपात्र तदाहान्त । फद् हता राम इत्यमुना ॥ इदमहमामुख्यायणस्यामुख्याः पुत्रस्य प्राणापानावयाः यच्छामि इत्यायच्छित ॥ २२ ॥ दण्डं गृह्णाति । 'इदमहं रामस्य प्रच्छन्नायनस्य चेल्लमुखायाः पुत्रस्य प्राणापानाव-प्यायच्छामि' इति मन्त्रप्रधानमुच्यते ॥ येऽमावास्याम्' इति संनह्य सीसचूर्णानि भक्तेऽलंकारे ॥ २३ ॥ सीसानि क-थितानि'' । तानि चूर्णीकृत्य । चूर्णान्यन्तःपुटे बद्ध्वा तानि भक्ते आवपेद् द्वेष्यस्य । अथ च द्वेष्यस्यालंका-रे । सप्तमीनिर्देशात् ताष्टांघेष्मवत्' । न तन्त्रमहोमसंयोगात् ॥ पराभूतवेणोयंष्ट्या बाहुमाच्याऽ-लंक्वतयाऽऽहन्ति ॥ २४ ॥ द्वेष्यम् ॥ द्यावापृथिवी उद्यं इति परशुपलाशेन दक्षिणा द्यावतः पदं

वृश्चित ॥ २५ ॥ परग्रः कुठारः । पलाशं कुठारसुखम् । दक्षिणायां दिशि घावतः द्वेष्यस्य पदं पादस्थानं छिन्ति ॥ छेदनविधिमाह । अन्वक् त्रिः । अनुपदरेखाभिः । तिर्यक् त्रिः ॥ २६ ॥ पृथक्त्वेन तिस्रभिः ॥

जुरुगुयागर्**खायाण्याः काणः काणन्यमापने काणदिलाद्द्योर** स्वायाः श्रियाप्रनिरेष्य कार निः॥भ~~ुर्कायानन् नपन्तित्रक्रनय~~हणम्।भूत्राश्राष्ट्रास्त्रास्त्रस्यस्य स्त्राह्यस्य स्व त्।।**र्चित्रवीपरन्याप्रत्यहोत्वानधनार्गित्ध्याभृष्टला**तुप्रसिरोक्षिपतिसपिवामत्रःप्रथान् दभिषानानुग्रणास्माठेत्सुरम् तैः ग्राञ्च्यसंस्कृतिहेष्प्रदीननेत्रं गाननेस्वरः गर्भापस्मादमेनस्व कृषुपन्नार्णीयाद्वारम् त्रम्पूर्णानन् गानुः गप्त्रमादयः क्रयापस्यानि गक्तदानदार॥दादर। न्नेमेषेयोवनेमानः रायानुत्रात्तसन्बर्न्याना पः गभर्त्रस्याह्न्ना तृत्रस्यहे ॥ शूगन्तु स्याय नितन्हडद्वज्यान्त्रहरान् गर्ननः कषाात्रः उदनज्यान् सिपनि ग्रीदिवस्यतिः केमीविधः नी मबे यात्रविमिद्द्रस्याजद्रात् यान् भाषापायवय् भषामस्य वज्जामितित्रहरूण्येत्राः।।त्रस्ट्मिर र्भगद्रमेग्राभागान्याजनामस्पनायापरमानम्भाष्यानग्राप्यानचाः विद्रापनाम्नास्नितस्याः वश्यानं गृहात्ना अपरानसंप्रस्ययानू गएन त्रीवन्ह प्रकरणानु गयाना एषिना हिन्स्ते न्ही से भावतः दक्षिणा सुरवरितवचनान्।।।।।।। उद्योक्षतमन्द्रननुपुमियुनानन् भूसे पिवृति।।उद्या. स्थितः त्रम्हिन्स्तिनः सन्त्रनुस्वयेकुलानायह्नानन्त्रन् संपिन्ति।।कर्नीभिमंत्र्यपिनि।।णा क्षेत्रीक्त्रोक्ति क्षितात्रं ॥क्षितेके क्षिन्तहिनित्रीण्यहानगणाहाद्दीविरान्नेप्यन्त्रसंपिन्या दिभुकस्याहूननितृस्यन्त्र्या एकेकंबद्धात्रे॥एकेकस्राष्ट्रमहत्यहिन एन्षुद्रहानत्रस्यह्यास् थि<u>बाइत्यनुभेश्वणाम्काद्रशाद्नुसानाभिनास्यःग्र</u>णाहादस्याः प्रात्ः स्रोरोदन्मोनयितेष्ठिरा नुष्डिष्टंन्ह्मस्येत्रविर्वाशोरेदनेमानयनिहेष्यययाप्ननिन्यादाषाः शोरादन्मन्नहपूह ष्यानरत्रात्रास्यागानातृक्त्व्यानग्वचनात्रगुनात्रमनःसनस्यवद्धाष्ट्रष्टब्रहम् स्यप्रीक्रानिगउष्ठि ष्टमान्नपात्रस्थ्रभुगुष्डस्कूभास्क्बह्बायुत्रादकमङ्यान्त्रप्रक्षेण्सिपीने॥७॥संपानलस्य तः ॥योदमत्यापाद्भितायां निभानमञ्जननी छतुः इञ्चिरिनि सेयं गुरीरोदनेन् निमंत्रणे चूम्करणा नुसक्तिभाने। दिनित्रीरसंस्क्रकुलासमृमूप्रत्यीतिहत्तासद्यः कायोगिरात्रायनेगरकवणात्रार संबागूहनीत्राननमुत्रेणमार्यिलासंबुः कार्यमिनिवक्यं गाजभिचारिकप्रक्रणानु गाउन्य त्राक्षित्रलादुनरेणकाढंसैत्रयागार्थे॥ असाविष सद्यरं वयपास्यान्।।भागिकात्रीने छक्छ।

बक्षणया संस्थाप्य ।।२७॥ अक्ष्णा कोणः । कोणेन समापनम् । कोणिद्वित्वाद् द्वयो रेखयोः क्रिया । प्रतिरेखं सूक्तावृ-त्तिः । संस्थाप्येति वचनं प्रतिरेखं वश्चनग्रहणं मा भूत् ॥ वावस्कात् पांगून् पलाग उपनह्य भ्राष्ट्रेऽभ्यस्य-ति ॥२८॥ वश्चितात् पदात् पांशून् गृहीत्वा बधकपणें बद्ध्वा आष्ट्रे लोकप्रसिद्धे क्षिपति । क्षेपणे मन्त्रः प्रधानय-द्मिधानात् ॥ स्कोटत्सु स्तृतः ॥२९॥ शब्दे पांशुषु 'सृतो द्वेष्यः ' इति श्चेयम् । न चेदस्तृतः ॥ पश्चादगेः कष्वी ५ कूबुपस्तीर्णायां हादगरात्रमपर्यावतंमानः गयीत ॥३०॥ पश्चादग्नेः कर्ष् कूद्योपस्तृणाति । कूदी बदरी । द्वादशार-

त्रमपर्यावर्तमानः शायात इति प्राप्ते संवेशनेऽयं विधिः । भक्तस्याहुतेनेति प्रत्यहम् ॥ तत उत्थाय त्रिरह उदवज्ञान् प्रहरति ॥३१॥ ततः कर्ष्वां त्रिः उदवज्ञान् क्षिपति । दिवसस्य त्रिः कर्मविधिः । नामधे-यात् 'स्वयमिन्द्रस्योज' ' इति । 'यो व आपोऽपां '''यं वयम् '''अपामस्मै वज्रम् '' इति प्रहरणमन्त्राः । प्रत्यहमिद्-मङ्गकर्म ॥ नद्या अनामसंपन्नाया अश्मानं प्रास्यित ॥३२॥ यस्या नद्याः विशेषं नाम नास्ति तस्याः

- १० अश्मानं गृहीत्वा प्रासनसंप्रत्ययात् । एतत् त्रिरह्नः प्रकरणात् । ' द्यावापृथिवी ' ' इति स्कृतेन ' दक्षि-णा धावतः ' ' दक्षिणामुख ' ' इति वचनात् ॥ उष्णेऽक्षतसक्तूननूपमियताननुच्छ्त्रसन् पिवित । ३३॥ उष्णे स्थितः न सदसि । अश्चतसक्तून् स्वयं कृत्वाऽनाहतानजुच्छ्वसन् पिवित कर्ता । अभिमन्त्र्य पिवित ॥ कयं त्रीस्त्रीन् कार्शोस्त्रिरात्रम् ॥ २४॥ त्रीस्त्रीनेकैकस्मित्रहृनि त्रीण्यहानि ॥ दो दो त्रिरात्रम् ॥ ३५॥ 'अजुच्छ्वसन् पिवित' इत्या-दि ' भक्तस्याहुतेन ' इति च स्मर्तव्यम् ॥ एकैकं षड्रात्रम् ॥ ३६॥ एकैकं मुष्टिमहृन्यहृनि । एवं षडहानि । प्रत्यहं ' द्यावापृ-
- १५ थिवी ' इत्यतुमन्त्रणम् ।। एकादश दिवसानिधवास्य । द्वादश्याः प्रातः क्षीरीदनं भोजियत्वोच्छिष्टानुच्छिष्टं बहुमत्त्ये प्रकिरित ॥३७॥ श्लीरीदनं भोजयित द्वेष्यं यथावचनं तच ' अशिशिषोः श्लीरीदनम् ' दित । तद् द्वये द्वेष्यनिर्देशः । 'ब्राह्मणान्' दित च कल्पान्तरवचनात् । नात्र मन्त्रः संनद्यवत्' । उच्छिष्टानुच्छिष्टं बहुमत्स्ये प्रकिरित । उच्छिष्टं भोजनपात्रस्थम् । अनुच्छिष्टं कुम्भीस्थम् । बहुवो यत्रोदके मत्स्यास्तत्र प्रकर्षण क्षिपित ॥ संघावत्सु स्तृतः ॥३८॥ यदि मत्स्याः पङ्क्तितो धावन्ति तदननं ततो ' मृतः शत्रुः ' इति क्षेयम् । श्लीरीदनाभिमन्त्रणं च प्रकरणा-
- २० त् सक्तुवत् ॥ लोहितशिरसं कृकलासं अमून् हिन्म इति हत्वा सद्यः कार्यो भाइने शयने ॥३९॥ रक्तवर्णशिर-सं च 'अमून् हिन्म' इत्यनेन मन्त्रेण मारयित्वा । सद्यः कार्यमिति वक्तव्यम् । आभिचारिकप्रकरणात् । उच्य-ते । कर्मलिङ्कत्वादुत्तरेण कालसंप्रयोगार्थम् 'असौ 'अपि सद्य पव यथा स्यात् । भाङ्किके शयने कृकला-

રાજ્ઞીનિ મ મારિનેનિ તે નાં બંન્હર્ન મંદિને મન્ડા ગુન્હા વૃષ્ટિને મ**ાન્કને કાલ્કને કાર્યકર્ને કર્યો सेटीप्रचारम्याः गाएउपरामित्रनी**न्यवित्र हिंगात्रक्तसित्तावसाहाः कार्याः **सेन्य स्ता**र्थ त्येनाममूर्तिस्यः समान्नारः। वहनेन चत्रुनि जन्मा वचनरे हो प्राध्य समान्ना सन्दे तानि। विनेके स्तिति राष्ट्रिकारी अनुत्र्वी सिनेस्तामकः क्रिके विन्ति स्ति **ोः त्रारम् शनि गर्गास्त्र (ञ**नलानस्त्रन्नन्त्रा प्रश्नास्त्रातिन्**रत्**न्नानुगर्~~गतिन्तन्त्र~~म् रतियेचै : त्रारा : स्तारिम् : या भूजा श्रिमा : क्रोर स्टी : स्वापिन स्वाप्ट स्तीप स्त्रा स्व यां स्वासिन्त्रसात द्वन ति ॥ च्यानि युत्तवेन राज्युक्त तो ज्ञाति ।। व्यवकार से तथा थी जिल्ल भिराम्स्यितकारम् । सुर्विसिकार्याः स्ट्रान्स्य स्ट्रान त्रवेद्यापितगरकवासम्पारिवासीवित्रकार्यात्रा भागूरी भागास्त्र स्तुस्थापप्रसानान्य स्त्रवी भागाना प्रमारमः। प्रश्लाक्षः जारान्। जने वित्रिक्षेत्रक्षेत्रस्य प्रनः प्रम सन्थानुगर्ना ने स्थाना को नुगण्डते स्वर्धिन कि कि कि कि स्वर्धिन निक्योत्राक्ताचाम् सेन्द्रोन्यायमस्त्रानीह्यायः ख्यार्योयः अन्यारज्ञाः क्यद्रत्यः मन भूनामान्त्रात्रयम् ॥ ७ महिन्द्रात्रिमे के विस्ति । स्ति । कराणाम् तिर्देशक्द्राद्याव्यवयय्योक्षात् । यदेनविषयप्यम् प्रिम् **चियावच्दरनभूरपन्त्र**काराविष्ट्रहोत्यनाद्वाराष्ट्रविद्दत्तव्याचाम्याभागिभादास्**रान्यभ्** पाचारपाना पाक्षक्ये हिन्दे निविधानिका जिलाहिता निविधानी का विधानिक स्थानिक स्थानिक स्थानिक स्थानिक स्थानिक स्थान **હસ્યાના મળયનુ દ**લન લાગ નુષા માં પ્રવિદ્યાલય ને વેલ્લા કુચાનું પાસા **લાગ માના માના કર્યા કર્યા કર્યા છે.** रप्रहर्शास्यम्यारस्यवश्रम् युक्तव्यावश्रम् द्रात्वात्यवते वस्याद्राये मृत्राविद्रशास्य एने अनुमन्द्रन्तनी तूर्या भारति है। इस्ति स्वास्ति स्वासिक स्विति क्षित्र ने प्राप्ति स्वासिक स्वासिक स्वासिक स **गृहो। इंटरहरूमा सावस्था**यहरू देवायु या स्थादी हा अपने वाची विवास का देव को स्वास देव की साम

सं करोति ॥ लोहितालंकतं कृष्णवसनम् । श्वादि लोहितेनालंकतं मण्डितम् । कृष्णवस्त्रपरिहितम् । अनुक्तं दहित ॥ ४० ॥ प्रकृतेन सक्तेन । नात्र तन्त्रं

दहतिचोदनात् ॥ एकपदाभिरन्योऽनृतिष्ठित ॥४१॥ प्रकृतमेव। एकावसानाः कार्याः। अन्यः कर्ता। अ-जुष्ठानं समूहनम् । सद्यः समानकाल्येव दहनम् । अजुतिष्ठितवचनं दाहोपचारार्थम् ॥ अङ्गशः सर्वेहु-तमन्यम् ॥ ४२ ॥ अन्यं 'लोहितशिरसं कृकलासं अमून् हन्मि इत्येवं हत्वा सद्यः कार्यः ' र इत्यादिवचनात् ॥ पश्चा-

५ दग्ने: शरभृष्टीनिधायोदम्बजत्या स्वेदजननात ॥ ४३ ॥ पश्चादग्नेरिति देशसामान्यात् उत्तरतन्त्रे प्र-वृत्ते । दीर्घाः शराः स्फाटिताः शरभृष्ट्यः स्थिताः । ताः शरभृष्टीः स्थापयित्वा उदक्सुखो गच्छति । कायो यावश्च स्वित्रस्तावद् व्रजति ॥ निवृत्य स्वेदालंकृता जुहोति ॥ ४४ ॥ स्वेदेन अभ्यवताः शरभृष्टीर्जुहोत्य-ष्टौ प्रत्यूचम् । तन्त्रमभ्यातानान्ते ॥ कोश उरःशिरोज्वधाय । अपनीतमांसास्थि कृकलासश-

रीरं कोशः । उरश्च शिरश्च पुरःशिरः। तदुरःशिरः कोशे

१० प्रवेशयति । इकलासस्योरःशिर इति प्रकरणात् । पदात्पांगृत् ॥ ४५ ॥ द्वेष्यस्य पादात् पांशून् कोशेऽषध्याय ॥ पश्चादमः । पांशून्धिकारात् । अवधायेति कोशे अहोमाग्नियुक्तस्य पुनः पुनः कर्म- संबन्धात् । तिन्नत्यमा विमोकात् । 'मृत्योरहम्' इति च तिस्मन् व्रतप्रहणात् । लवणमृडीचीस्तिलोऽशीती- विकर्णाः शकराणाम् ॥ ४६ ॥ कोशेऽवधाय । मृडीचीशब्दः अल्पपर्यायः । लवणक्षपाः कणा इत्यर्थः । ति- स्त्र इति संख्या । अशीतीरिति च । विकर्णाः शकराणाम् । चेति सामर्थ्यात् । विगतकर्णानां च शकराणां १५ तिस्रोऽशीतीः कोशेऽवधाय ॥ विषं शिरित ॥ ४७ ॥ कोशे शिरिस विषमवद्धाति । असमासः लवणश्च-

तिस्रोऽद्याताः काश्य विधाय ॥ विष शिरास ॥ ४७ ॥ काश शिरास विषमवद्धात । असमासः छवणश-कराणामिति । द्वन्द्वसंदेहात् विशेषणसंबन्धार्थं च ॥ बाधकेनावागग्रेण प्रणयन्नवाह ॥ ४८ ॥ व्या-धिघातकदण्डेन अवागग्रेण प्रेरयन् मर्म प्रति । कोशमन्वाह प्रकृतेन स्वतेन ॥ पाणे स^र इति कोणे ग्र-न्यीनुद्ग्रथ्नाति ॥ ४९ ॥ 'पाशे स बद्ध' इत्यर्धचैन भाङ्गानां ग्रन्थीनुद्ग्रथ्नाति पाशाकारान् । कथं तत्र दण्डेन अद-ण्डः स्थात् । ततः प्रणयनमित्येवं कर्म । प्रथमं प्रणयनं कस्मात् । उच्यते । स्वतेऽनुच्यमाने 'पाशे स' इत्यस्य क्रमः।

कथम् । उद्ग्रथ्नातीत्यस्य च प्रणयनिविधानम् । प्रथमगृहीतस्यानुवचनासंभवात् ॥ तहेरा एवा-दानम् । तद्नुवचनात् । आमुम् दत्यादत्ते ॥ ५० ॥ ' आमुं द्द् ' इत्यनेन गृह्णाति दण्डेन । ततो नाम म्-यात् । इह सूत्रन्यास उद्ग्रथितग्रहणं यथा स्यात् ॥ मर्गाण खादिरेण सुवेण गतं खनित ॥ ५१ ॥ म-

र्माणमंत्रीकृतिगुर्खादरिवछन् स्वाद्रिरस्त्रः तैनर्गतंत्र्वन्तिग्वाहुमा**वम्मीनप्रीतवाहुन्माणत्**य जवीन्युरितिग्रीरन् नाञ्चति <u>। श्रृतेग्रीरः खान्यति मञ्</u>चितिगत्। श्र<u>ृष्टिनीत्। श्रृतिनीत्राग्राम</u>् व्यास्तित्यानाष्ट्रसंचनीकत्यगर्ते। भागां बार्डस्वेणमंगां व्याप्तातां वित्तानम् विमितिभूनिन मेंत्रेगांग छा। उन्हां चुछेरवन्। गं नुस्य सकस्य ज्ञिन सिन्धिन मानुस्य निमित्र क्रिके खायां निर्देशाचा वायां नारा रेप के विष्यु निर्देश विषये निर्देश के विषये निर्देश के विषये के व जन्ताराभारद्वाजपत्रक्रेम्।।। ग्रह्में देशे विद्युपाच्यायक्त्वत्रार्मेगः त्र्पात्रस्वभेष्टद्विते जैते। **क्री**क्रिकेभा**च्यु पंछ**्यायेत्रथमाकां डिकागर्ग ७०७% आतृ व्यस्य व्यामस्य रण्यसंप्रतेस्य संप्रती गर्भ तिगेषरण्यमेषानिष्यस्थाधः गसमिषः संज्ञानिरै ज्ञानुग्रा भाषान्यस्य केताजे युगुनान्स्य हि रक्राराणीसिन्धस्त्रविकत्यःगङ्नर्वाण्यायामुमस्यविषिनाःजनस्यान्याम्यस्य बानावपीमान्त्रविक्षः।।परस्यर्क्षिणाप्रवणरिष्णः।।प्रमायुसर्विमनेक्षिप्रह्तावे नेवश्रीताग्वरिराजातीणव्यमणिवश्रीतग्रणभिद्वतस्तावामह्वनाखुवदहव्याहामः॥ ं जनकरणे ऐनेनर्त्र पुनमीय त्रवः श्राधा याते नः सुप्ताः स्वारीतः प्रत्यान्त्रि निडार्क कर्ता स्वापन त्री क्रिका ^{रसस्त्राम्भभोणित्रित्नाद्शयाननाम्भिनारं देतुम्हितित्। दूर्मरक्षाणान्यवणानादायस्त्रस्त्} र नामगाणाम्यनाना नरसादिनका ७ स्तेत्रे मान्यस्य समितम्याको ऋन्य पृथ्यमा प्रकार नगर्मान्सरन् - निरुताभन्यस्मान्यभिष्यन् गवर्गनानुषुदक्तयस्य मगर हरने गामित्याय तरायमानम्बद्धा देखाचद्दा देखा माणा अधिहर जाग्यत्व व्याद्या । केकन सुरुगहामः ॥ ७ म्याक सर्हितिसां प्राप्ति । क्यानिहेनाः दश्चन्नाचाणाचापाचाप न्सक्रामणः गराः प्रति। सक्वोक्षक्रास्ट्रिसप्ति स्योक्यायास्ति। चात्रामक्राक्रस्य नांसायिताम्गननाप्राक्षशारिदान्यसेयान्मेश्रतात्।।पंदन्नेन्त्तहःसे वागान् गण रहातपुर्वस्यानिगयवयानमहरूवकेनत्रे विविधायावस्क्रीतेन्।। भागवसन्त्रेन त्रवृणाय्रं रुत्रतीत्रव्यवग्रयराणातू। ब्राह्मणाने बर्णारुत्रीतो। उत्तरी वेयी चत्री चे मीण मन्त्रोक्तानि । खिद्र्रिन्वृत्तः' खाद्रिः खुवः । तेन गर्ते खनित ॥ बाहुगत्रम् १ ॥ बाहुः प्रमाणतः ॥ अतीव य १ इति शरैरवज्वालयित ॥५२॥ गर्ते दारेः संतापयित मन्त्रलिङ्गात् १ ॥ अवधाय । गर्ते कोशे प्रक्षिप्य । संवित्य लोष्टम् । संचयीकृत्य गर्ते लोष्टम् । खुवेण समोप्य ॥५३॥ खातात् पांशून् गर्ते कृत्वा ॥ अमुमुन्नेप्य । संवित्य लोष्टम् । संचयीकृत्य गर्ते लोष्टम् । खुवेण समोप्य ॥५३॥ खातात् पांशून् गर्ते कृत्वा ॥ अमुमुन्नेप्य । संवित्य लोष्टम् । क्वतावलेखनीम् ॥५४॥ अस्य स्क्तस्य 'प्रतिकृतिमावलेखनीम् ' इति वेधान्तं कर्म ॥
कृष्यां वा ॥५५॥ द्वेष्यस्य दाभ्यूषेण 'विध्यति ॥ उपिनग्यते ॥५६॥ द्वेष्यं समीपेनोद्वेन मार्जयित ॥
अन्वाह ॥५७॥ भरद्वाजप्रवस्केन ॥ महावेदार्थविद उपाध्यायवत्सशामणः प्रपोत्रस्य भट्टद्वारिलकृतो
कौशिकभाष्ये षष्ठेऽध्याये प्रथमा किण्डका ॥ १॥ ॐ । धातृव्यक्षयणम् 'इत्यर्प्य सपत्नक्षयणीरादधाति ॥ १॥ अरण्यमक्षेत्रादि । अश्वत्थाद्याः सिमिधः 'संज्ञानिर्देशात् । 'अश्वत्थवधकताजद्भङ्गपरुषाद्धखिदरशराणाम् ' सिमधः । तत्र विकल्पः । अन्तरे वा ॥ ग्राममेत्यावपित ॥ २॥ जनस्थानमागत्य वीहियवितलानामावपित '। तन्त्रविकल्पः । प्रत्यृचम् । दक्षिणाप्रवण ' एव ॥ पुमान् पुत्र' इति मन्त्रोक्तमभित्रुतालंक्वतं बञ्चाति ॥ ३ ॥ खिद्राज्ञातो अश्वत्थः । तन्मणि बध्नाति । अभिद्धुतं कृत्वा । अभिद्वनं स्त्रवर्ण्ड बद्ध्वा होमः ।
अलंकरणं घृतेन । बन्धनमभिचरतः ॥ यावन्तः सपत्नास्तावतः पाशानिङ्गिडालंक्वतान् संपातवतोऽन्वतान् ससत्राक्ष्वम्वां मर्माणि निखनित ॥ ४॥ यावतामभिचारं कर्तुमिच्छिति तावतस्तत्परिमाणान् '' पाशानिङ्गिडालंकतान् सं-

पातवतः कुर्यात् प्रकृतेनैव स्क्तेन।अनूक्तान् संपातवतः कुर्यात् प्रकृतेनैव स्क्तेन।अनूक्तान् सह स्त्रेण संबद्धान्। चम्वां^{१९} १५ कृत्वा मर्माणि निखनति । चमूः चरकी डिम्बिका ॥ नावि प्रैणान् ^{११} नृदस्व काम^{१९} इति मन्त्रोक्तं शाखया प्रणुदित ॥ ५ ॥ पूर्वस्क्ते-न पाशान् सकृदिङ्किडालंकृतान् कृत्वा अश्वत्थशाखया प्रेरयति नावम् ॥ तेऽधर, न्व ^{१५} इति प्रप्लावयति ॥ ६ ॥ अनया

ऋचा नावमुद्केन पूरयति॥

न्त्र ना ना नजुर गर्न हर्दे । विवास विकास वितास विकास वितास विकास विकास

२० नां साम्निकत्वात् । न संनहनक्षीरौदनौ^{१९} अग्निसंयोज्यमन्त्रत्वात् पदन्नश्चनं च तष्टुः संयोगात् '॥ देशकपटु प्रक्षिणाति ॥१०॥ यत्र जातमहिच्छत्रकं तत्रैव विनाशयति स्कृतान्तेन ॥ तेऽवदन्^{२०} इति नेतृणां पदं वृश्वति ॥११॥ इत्यत्र अवयवग्रहणात् ब्राह्मणगोनेतृणां पदानि वृश्चति । स्कृतेन विधानं 'आ-

ष्टेभ्यस्यतीह्यन्मन्गधाभन्नाह्मभ्यनानाह्नेतृत्र्गध ब्रह्मगनीमृत्नाह्गनेनातृदेग्र्निस्ने एकात्रस्य निव्यति वृति प्रस्यन्या नाभ्यात्रस्य निवृत्तारे । कृतिवृत्तारे । कृतिवृत्तारे । कृतिवृत्तारे । कृतिवृत्तारे । इत्तर्गारणितिरंतिन्विस्ताधिमयणेपन्तभक्षणायदिष्यगित्यानेषात्रस्य विस्तित्वा विद्यास्त्र । व्यापात्रश्रम्भग्नीतिमार्थमाणामितिनत्यानु व्याप्तिस्त्र । वात्रसः मार्गायानुग्रशानिन्दत्रसः व्याप्तस्य । वस्तियोजनाद्रश्रद्भव्याः । द्व्यमनियक्तासम्मी विदेश्येत्र । रवस्योनपाक्तकोन् इन्यनव्याकान्तिस्य स्वाति । विदेश त्रिक्रियाभ्याख्ते। पृत्यूय्याते केखानी भ्यानके स्वक्षासम् अमेत्रिशतसंख्यायाः प्रदीवि चानारम्वर नर्गातिवितिवेवनक्ष्याकन्यज्ञयास्व च एत् न्यू वद्नस्वित ॥ १०।। धारि विसेव पं संगदने स्वाग्रहने स्वित्रद्देनि ॥ शादुन ये प्रदेशका ने चो भूषे नानु न्यने ॥ शाहार श्रू या मर्नेत्रवर् उपमान्यीत । अस्यान्त्रास्यस्य वित्रवर्षः ।। त्राष्ट्रिते व्यक्ति विस्त्रारा नावित्राति । भी से देशित वर्ष ने भेडिप आस्पती निवचन त्वातृ। शाहिसदितस्म ने भोडार शाताहरू <u> ६ः सिन्तिर्इरतेन्ष्ट्राञ्चीरितिज्ञये ॥नतश्चानाखन्त्रनंत्रयोज्नाभावान्॥ भाषायानुप्रमानीन्त</u> यिगणनाग्रेयवर्देनान्यनप्रमानम्बञ्चाद्रोहरूदिनात्गणाउप्राणादिनश्चेनपर्यार १यजिम्बज्ञामादिक्द्रीहनार्थयस्त्रत्वन्त्रातृगण्डिनकस्वग्रेवः त्रेवन्त्रकः गणानाज्यप्रा विगणिक सोग्यं व भाविगयमियास्तिभि चारिए के स्वान् गेर्ने हैं। तिग्राण्ये वाणिक स्वाह्या निगनग्रित्यरान्यन्यानान्।।।।।इद्देवस्य किनासामन्य त्याहित्यित्रितिन्वनिगाणा हितापिनिनेपन्त्रतिपिनेपन्ति । प्रतिनेस्वार्थन्ति । प्रतिनेसिनेपन्ति । प्रतिनिनेपन्ति । प्रतिनिनेपन्ति । प्रतिनिनेपन् देणस्यान् रतर्रात् वृद्युगुर्सा व्यक्तास्त्र एत्। जन्ते त्रात्व क्रियान्य क्रियार्थिक स्वारतिकृति तिर्मितस्यिदिद्याची प्रित्नस्याम् चार्**द्रव्यक्तवाधयन**च्यावस्य विद्याचार्यक्षेत्रस्य जनित्पत्तावाद्वाचात्राम् अस्मितिनन्तिकाष्ट्रास्टर्सन्त्रवे॥ भ्राम्भ्यमन्त्र त्रेनसंबेद्धाने <u>्रिट्</u>रादेश स्रशपूर्ण स्कृत्वः विज्ञानात्रा विद्यत्त्र व्यवस्थाना **ाविर्दुमहे उन्यस्तुत्रण्डमा । नंतिर्वर्ते**। निवर्तिहे नोभिने ची छे चै कि च्ट्रेऽभ्यस्यति '' इत्येवमन्तम् ॥ बन्वाह ॥ १२ ॥ अथ चाऽन्वाह नेतृन् ॥ ब्रह्मगवीभ्यामन्वाह ॥ १३ ॥ ' नैतां ते देवा '' इति स्कृते एका ब्रह्मगवी । 'श्रमेण तपसा'' इत्यन्या । आभ्यां ब्रह्मगवीभ्यां नेतृन् अन्वाह ॥ वेष्टाम् ॥ १४ ॥ अन्वाहेति शेषः । चेष्टा हरणमारणविकर्त्तनविश्वासनाधिश्रयणपचनभक्षणाद्या । द्वेष्टयगव्यां या चेष्टा । ब्रह्मगव्यां या चेष्टा । समा-

ख्यानात् । ब्रह्मगवीति मार्यमाणा इति च । तथा कल्पान्तरे इतगन्यामजुवचनसंयोगः । जीवन्त्या अजीवन्त्या भोगसंयोगात् ॥ विवृति ॥ १५ ॥ ऊवध्ये हिवः कृत्वेत्यर्थः । काः क्रियाः । अन्वाह ॥ ऊवध्ये ॥ १६ ॥
द्वेष्यं मनित कृत्वा सप्तमीनिर्देशात् ॥ श्मणाने ॥ १७ ॥ श्वपाकस्थाने ऊवध्यवत् ॥ तिः अमून् हनस्व इत्याह ॥ १८ ॥ त्रिरिति क्रियाभ्यावृत्तौ सुच्रप्रत्ययः शब्दस्मृतेः । ब्रह्मगवीभ्यां वक्तन्यम् । कल्पजासंबन्धाच । त्रिरिति संख्यायाः पूर्वाभिधानात्। 'अमून् हनस्व इति त्रिः ' इत्येवं वक्तन्यम् । कल्पजया संबन्ध पतान्। 'अमून् हनस्व इत्याह ' इति संबन्धः। 'रामं हनस्व रामं हनस्व' इति प्रदर्शनम् ॥ द्वितीययाश्मानमूवध्ये गूह्यति ॥१९॥ ऊवध्यगोहे समशाने चोभयत्राज्ञवचनम्
॥ द्वादशरात्र

१० सवंवत उपश्राम्यति ॥ २० ॥ अश्मानं प्रास्य सर्ववत इत्यर्थः । प्राप्तिनवृत्तिः शक्त्यपेक्षया 'नातिशिक्तिर्वि-धीयते' इति वचनात् । उपश्राम्यतीति वचनाच्च ॥ द्विष्टिते स्तृताः ॥ २१ ॥ द्वाद्शरात्रादृष्वें द्विः स्वितिरि उद्गते 'नष्टः शत्रः' इति क्षेयम् । ततश्च नाजुवचनं प्रयोजनाभावात् ॥ अवागग्रेण निवतं-यति ॥ २२ ॥ अवागग्रेण दण्डेनापनयत्यश्मानमूवध्यगोहाद् द्विष्ठित्तान्ते ॥ उप प्रागात् ' इति शुने पिण्डं पाण्डुं प्रयच्छति ॥ २३ ॥ 'उप प्रागात् ' ' इत्युदितार्थे यथान्तरवचनात्" । पिण्डो भक्तस्य पाण्डुः श्वेतगोलुकः ॥ ताच्छं बध्ना-रिष ॥ २४ ॥ आस्थिकमाणं बध्नाति । अभिशस्तेऽभिचारो मन्त्रलिङ्गात् (॥ जुहोति ॥२५॥ अथवीङ्गिरसीः ॥ आद्धा-ति ॥ २६ ॥ न ताच्छं जहोतिज्यवधानात् ॥ इदं तव्युजे धात्म चात्रो मनसार्वः इत्याहितार्गन प्रति निवंपति ॥ २७ ॥ आ-हिताग्नि निवंपन्तं प्रति निवंपति । प्रतेलक्षणार्थत्वात् (। आहिताग्नेष्ठत्तरतो दक्षिणामुखत्वात् (क्ष्यान्तरे 'द्वेष्यस्योत्तरत ' इति तद्वत् । पूर्वा व्यक्तचोद्ना । उत्तरा अञ्यक्तचोद्ना । उभयोरव्यक्तचोद्नात्वे जुहो-तीति न स्यात् । इन्द्रोऽग्नीषोमो पूर्वस्याभिचारिकं तन्त्रम् । पाकयिक्षयं तन्त्रमिति केचित् । पाकयक्षशब्दस्य गुणविधित्वात् । इन्द्रायाग्नीषोमाभ्यां जुष्टम् इति निर्वापः । अदारस्त् (इत्यवेक्षते ॥ ॥ मध्यमपला-क्षेत फजीकरणान् जुहोति ॥ २८॥ पूर्वशिषान् । स्क्तेन तिङभिधानात् । नित्यं तन्त्रं स्क्तहेतुत्वात् ॥ निरम् प्रवृत्याद्वात्वात् ।

भिराणंस्क्रणाति ॥ शरं कृष्विङके श्विर त्यु निर्वे प्रति । वार्रवि<u>द्धः त्रारम्ये प्रस्तर्णे तुद</u>ी के निप्रसिक्षा भिषानानुगारद्वीरिक्काष्ट्रभान्यभाजनेमेनेषानं सन्भनित्ते वित्ते स्वित्ते स्वापनान् ॥ ॥ सद्भरतानपूर्वणनद्वासन्तरणाद्वे न अनुप्रप्ररणाद्वित्त्र्याखनेषुयार्गिप्रस्थान्यान्। भारति। मुस्यावादानिवावप्रसंख्दीस्तुनिवनितृष्रीनिर्**स्थान्त्रस्**तुर्वमनमन्त्रः प्रदेशिहतो ~~व्यस~~्यासा हता त्रमाना शासन्तर्था मित्रस्वपुरी ने क्सरा व्यापी सम्बन्ध विश्वपाया स भूदेनमाण्ड्यानस्वति॥न्यान्यराणमेनष्टनं चत्रवाष्ट्राचाः नम्याजनः मुत्रपुरीषे क्लांकेच चितिमानिकः॥व्यक्तिदिकाभिनानस्याभिष्ठरेतपुरीयुत्तानाः प्रदेनमाणकः सन्दर्भदे व्यक्ति नमीमास्वन्तिनस्वनमञ्भाक्षशाच्याचायनः न्यूत्रपुरीपन्यविश्वाच्याचीप्रवस्यवीयकेनसप् जीवरवनितः शाययास्य द्रायना द्राययास्यान समायाम् त्वयादे जीवनादे प्रशाउनग ~~યાતાન્યુપત્ર્યોતેષયાનુતામાસ,**પતાનાામાત**્રા**ખનસાખાગ હવામુક્રનનુને હત્તા છ**ત્રુમ~~ पश्यम् विति न १० भेरदेशिविष्यमाना न्यानका प्रयोगः अप्यादिविदेश्यदेशे । ॥ वि **बनारम् २ सा नव्यक्षकः बच्चाकृति वृक्षक्रेः अरम्पूजार् पृत्ति। वामनन्यान् प्रवि । इत्यन् प्रति नमाम्** न्यकृष्य्वाः मृत्रादन्युभयोः सम्मनारन्तानुगम्मभूरान्गाम्भयुपन्।स्यूपेनुर्याः पति। रानां देनुपाराद्याविधानिक्षिता के प्रमस्तुप्ररादावापुसन्बन्धासन्सन्द्रते । उत्पाप **के उराडामान्य प्राव्यासन्तर्गतिन्द्रामाहका येथमान बाबन्स प्रत्या वरान हो गणा अ रस्थराना**न्ताणीक्षाचन्द्रक्रोचन्द्राहतामास**रस्य प्रमाणका**रायप्रसाराप्रस्थिति बन्पुरत्योभन्डाको।एंजचे इत्रवायुत्पसर्याची विष्युद्वन्य वाहवाम्याय इत्ना भार्दे याय्यनवाद् रमंद्रकानुद्यमिनुक्रिति प्रवित्वित्तरं वाचल्यायीके जिस रुक्तीवनोहिबन्नुस्त्रवासह्बाहुम्यान्धाउष्यारकृषानावानम्युसान्द्रानान्द्रो। कत्तायापूर्वस्थादरने नास्थानहरणायसाव्याप्याद्वीमधा ख्यानेतरवासीत चीमद्र दे तरान गननन्तेये व्याभिन्यु जातः कोरियन व्यवस्थानं करोति । वस्यवस्थानं वस्य स्थानं वस्य स्थानं वस्य स्थानं वस्य स्थानं

त्रिगुणं प्रस्तृणाति ॥ शरं किष्वण्डकोष्ठैरनुनिर्वतंयित ॥३०॥ श्वरः शरमयं प्रस्तरणम् । कष्टुः तुट्टीकेति प्रसिद्धा-भिधाना । इण्ड ओडेकः । कोष्ठं धान्यभाजनम् । पतेषामन्यतमेन निर्वतंयित तमुत्तरवेदिस्थानात् पृ-थक् करोति । पूर्वेण च होमः स्तरणादते । अनुप्रस्तरणानुनिर्वापयोस्तु तन्त्रे प्रयोगार्थं प्रत्यक्षं विधानम् ॥ लोहितास्वत्यपलाशेन विषावस्वतः जुहोति ॥३१॥ अनुनिर्वतितेऽश्लो ' निरमुम् ' र इति प्रत्यूचम् । प्रयमन्तमेकं क-

५ में । लोहिताश्वत्थो लोहिताबश्चनः ॥ त्वं वीष्धाम् १ इति मूत्रपुरीषं वत्सशेष्यायां कक्ष्वैरिषधाष्य बा-धकेन संपिष्य निखनित ॥ ३२ ॥ वत्सस्य शेपसंवेष्टनं चर्म वत्सशेष्या । तस्यामन्तः मूत्रपुरीषं कृत्वा कक्ष-चैः तिमिरफलैः अजालेण्डिकाभिर्वा । तस्या मुखं पूरियत्वा बाधकेन संपिष्य संचूर्ण्य द्वेष्यस्य मर्माणि निखनित । निखनने मन्त्रः ॥ शेष्यानडे ॥३३॥ शेष्याया नडे च मूत्रपुरीषपूर्णे ॥ शेष्यायाम् ॥३४॥ प्रवेश्य बाधकेन संपि-ष्य निखनित ।। यथा सूर्यं १ इत्यन्वाह ॥३५॥ ' यथा सूर्यो नक्षत्राणाम् ' १ इत्यनया द्वेष्यानन्वाह ॥ उत्तरया ध्व

- १० यांस्तान् पश्यित ।।३६॥ ' यावन्तो मा सपत्नानाम् ' ' इत्यनया आगच्छन् येषामनुवचनं छतं तान् शत्रृत् पश्यित मन्त्रोक्तान् ॥ इन्द्रोतिभिः ' अग्ने जातान् ' यो नः स्तायद् दिप्सिति ' यो नः शपात् ' इति वैद्युद्धतीः ॥३७॥ वि- द्युता हतो वृक्षो विद्युद्धतः। तस्मात् निर्नृत्ता वैद्युद्धतीः। 'अरण्ये आद्धाति । ग्राममेत्यावपति ' ' इत्येव। मन्त्रलिङ्गसामा- न्यात् । 'यो नः स्तायत् ' " यो नः शपात् ' ' इत्युभयोः समानादित्वात् क्रमभेदाच्य॥ सान्तपना इत्यूर्ध्वशृषीः ॥३८॥ ततो राजा कथ्वशृषीराद्धाति तिस्भिः ॥ ग्रंसशृतं पुरोडाशं ग्रंसिवलीनेन सर्वहुतम् ॥३९॥ उष्णप-
- १५ क्वं पुरोडाशमातपविळीनेन नवनीतेन इङ्गिडं ^{११} कार्यम् । झंसविळीनेन सर्वहुतम् । नावदानहोमः ॥ उ-दस्य भ्यावी^{१२} इतीषीकाञ्जिमण्डूकं नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यां सकक्षं बद्घ्वोष्णोदके व्यादाय प्रत्याहुति मण्डू-कमपनुदत्यभिन्युब्बति ॥४०।। मुञ्जेषीकेव अञ्जिः रेषा यस्य स इषीकाञ्जिः । तं म-
- ण्डूकं नीलेन लोहितेन च स्त्रेण सह बाहुभ्यां बद्ध्वा उष्णोदके क्षिपति । तत्रास्याऽऽस्यं व्यादाय विवृतं २० कृत्वा । व्यापूर्वस्य ददातेश्चाऽऽस्यविहरणार्थत्वात् । प्रत्याहुति अग्नौ कृत्वाऽनन्तरं तयैवर्चा मण्डूकं जुद्ति । ततस्तयैवाऽभिन्युष्योदकेन । तस्य अद्शेनं करोति । उभयत्र मन्त्रः प्रधानवदभिधानात् ॥

उपगानं गमस्त्रणाद्दिन् जो शिवेषधातीयो सिके पाय्यित ॥ ओहिना ने ने अभारयं ने मा अवस्थान स्वाधिक स्वाधिक

उपधानन्तमसदन् गाव' इति काम्पीलं संनद्धः क्षीरोत्सिको पायपति लोहितानां चैककाम् ॥४१॥ आस्नादयतां शत्रूयतां प्रकृताभिचारद्वान्तिरियम् ॥ अशिषिषोः क्षीरोदनम् ॥४२॥ भोजयित्वा ' उच्छिष्टामुञ्छिष्टम् ' ' इत्यतः कर्म । एकदेशप्रहृणात् ' उदस्य स्यावौ ' ' इत्यस्य स्कृतस्याऽऽभिचारिकप्रकरणात् । ' असदन् गाव ' '
इति चास्य प्रकृताभिचारशान्त्यर्थत्वात् । त्रीणि प्रकरणात् ॥ आमपात्रमम्यवनेनेकित ॥४३॥ पार्थिवमपक्वभाजनम् । ' उदस्य स्यावौ ' ' इति शत्रुमभ्यवनेनेकित प्रक्षालयति । अस्य
च प्रधानकर्मत्वे ज्ञापकमशिशिषोः क्षीरोदनादीनि ॥ इति ॥ महावेदार्थविद उपाध्यायवत्सर्श्वामणः प्रपौत्रस्य भट्टदारिलकृतौ कौशिकभाष्ये षष्ठेऽध्याये द्वितीया कण्डिका
समाता ॥ भग्नपृष्टिकटिग्रीवः स्तब्धदिष्टरघोमुखः । कष्टेन लिखितं ग्रन्थं यत्नेन परि-

पालयेत् ॥ १ ॥ शके १७६२ शार्वरीनामसंवत्सरे आषाढ्युक्लत्रयोद्द्यां रविवासरे समाप्तोऽ-

🎨 यं ग्रन्थः। ग्रन्थसंख्या ३७९०। शुभं भवतु ॥ 📗 💮 🛒

Critical notes, references etc.

References are made to page and note. Abbreviations are given elsewhere.

 1. 1 KS 25.1-2 अथ भैषज्यानि । लिङ्- ग्युपतापो भैषज्यम् । 2 AV 1.3.1ab विद्या शरस्य पितरं पर्जन्यं शतवृष्ण्यम् । 3 AV 1.3.2 4 Pańcapatalikā 3.1 आर्षी या पाषंदे पूर्वं प्रोक्ता । 5 AV 3.10.10 ऋतुभ्यष्ट्वार्तवेभ्यो 	 7 AV 11.6.1 8 ,, 11.6.23 9 ,, 11.6.2 In respect of notes 7 to 9, Dārila wants to suggest that AV 11.6.23 is to be joined to each of the verses in 11.6 including the last one. 	6 KS 49.2-4 आश्वत्थीरवपन्नाः । स्वयमि- न्द्रस्योज इति प्रक्षालयति । जिष्णवे योगायेत्यपो युनिक्त । 7 KS 1.2 8 ,, 1.7-8 9 AV 6.108 10 ,, 12.1.53 11 KS 10.20
— • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	2. 1 AV 3.10.8 2 ,, 3.10.9 3 ,, 3.10.13 4 ,, 3.10.12 5 ,, 10.5.1	3. 1 KS 8.7 2 AV 4.31-32; cf KS 14.26 3 ,, 4.7 4 KS 10.1 5 ,, 7.15

J .	0 AV 2.1
	7 ,, 1.6
	8 " 6.85
	9 ,, 6.109
	10 ,, 6.127
	11 ,, 8.7
	12 KS 26.33
	13 , 4.11
	14 ,, 19.28
	15 " 8.21
	16 cf KS 7.21; 28.16
	17 cf P 1.4.49 कर्तुरीप्सिततमं कर्मे ।
	18 JS 4.3.15 स स्वर्गः स्यात् सर्वान्
	प्रत्यविभिष्टत्वात् । cf Śabara on
	this: सर्वे हि पुरुषाः स्वर्गकामाः ।
	कृत एतत्। प्रीतिहिं स्वर्गः। सर्वश्च
	प्रीति प्रार्थयते ।

4. 1 KS 25.1
2 " 7.1
3 AV 12.1.19-21
4 KS 2.41
5 AV 6.133.4-5
6 cf KS 56.1 श्रद्धाया दुहितेति
द्वाभ्यां भाद्रमौजीं मेखलां बझ्नाति ।
7 AVP 19.51.1-4
8 KS 42.15–16
9 AV 1.4; cf KS 9.1
10 KS 10.1
11 , 11.1
12 " 11.7
13 " 11.11
14 , 12.4
15 ,, 12.5
16 ,, 12.10
17 ,, 14.1

18 KS 18.1 19 ., 32.28 20 ,, 37.1 21 ,, 38.1 22 ,, 47.1 23 ,, 50.1 स्वस्तिदा ये ते पन्थान इत्यध्वानं दक्षिणेन प्रकामति । 24 KS 52.18 25 ,, 59.1 विश्वे देवा इति विश्वानायु-ष्कामो यजते। 26 KS 60.1 अग्नीनाधास्यमानः सवान् वा दास्यन् संवत्सरं ब्रह्मौदनिकमिन दीपयति । 27 KS 69.1 पित्र्यमप्ति शमयिष्यब्ज्ये-ष्ठस्य चाविभक्तिन एकाग्निमाधास्यन्। 28 KS 75.1 29 ,, 80.1 अथ पितृमेधं व्याख्यास्यामः

- 4. 30 The number 21 is made up of the বিঘি^s beginning with that prescribed in KS 9.1-9 and ending with that prescribed in KS 80.1
  - 31 cf DB p. 2 l, 14 अथवा त्रीण प्रमाणानि अत्र, प्रत्यक्षमनुमानमागम इति ।
- 5. 1 cf TA 1.2 स्मृति: प्रत्यक्षमैतिह्यमनु-मानश्चतुष्टयम् ।
  - 2 Manu 12.105
  - 3 KS 7.2
  - 4 ,, 7.15
  - 5 cf KS 35.6 युगतर्चना संपातवन्तं द्वितीयम्।
- 6 cf TS 6.1.11.6 यदग्नीषोमीयं पश्चमालभते वार्त्रघ्न एव सः or MS 1.6.10 यदग्नीषोमीयं पूर्णमासे हवि-रासीत्...पूर्वेद्युः पश्चमालभन्त ।

- 7 KS 10.2
- 8 ,, 9.9
- 9 ,, 14.2-4
- 10 AV 1.30
- 11 KS 59.1
- 6. 1 KS 10.2
  - 2 AV 6.108
  - 3 ,, 12.1.53
  - 4 KS 10.20
  - 5 , 11,11
  - 6 ,, 41.8
  - .7 . . . 37.1 . . .
  - 8 ,, 23.17; 24.36
  - 9 ,, 45.8
- 10 , 6.29
- 11 ,, 72.43 अय प्रातरुत्थायाग्नि निर्मथ्य यथास्थानं प्रणीय यथापुरमिनहोत्रं जुहुयात् ।

- 12 KS 59.1 विश्वे देवा इति विश्वानायु-ब्कामो यजते।
- 13 KS 74.13 आग्रयणे शान्त्युदकं कृत्वा यथर्त् तण्डलानुपसाद्य ।
- 14 KS 75.1 अथ विवाहः ।
- 15 ,, 10.1
- 16 cf KS 60.1 बग्नीनाघास्यमानः सवान् वा दास्यन्।
- .17.AV .4.30
- 18 KS 10.16
- 19 ,, 66.19; AV 9.7
- 20 , 67.6
- 21 cf KS 60.1 संवत्सरं ब्रह्मौदिनक-मिन दीपयति।
- 22 KS 26.1; AV 1.12.4
- 23 ,, 25.2
- 24 AV 2.4
- 25 KS 42.23

6. 26 AV 2.4.6 27 KS 18.1 28 ,, 87:1 अथ विण्डवित्यज्ञः । 29 ,, 90 1 मधुपर्कमाहारियष्यन् दर्भान नाहारयति । 30 KS 18.6 31 ,, 1.30 32 cf KS 75.1 अथ विवाह: । गृह्याणि 33 GDS 5.7 तस्मिन् कर्माणि। 34 AV 9.6.30a योऽतिथीनां स बाह्वनीय:। 7. 1 cf AV 9.6.30b यो वेश्मनि स • गार्हपंय: । 2 GDS 5.23 3 AV 96 4 ,, 9.6.13 5 ,, 9.6.31

6 AV 9.6.38 7 cf KS 47.1 and so on. 8 KS 47.2 9 ,, 60.10 तस्मिन् यथाकामं सवान् ददाति एकं द्वी सर्वान् वा। . 10 cf KS 20.10 ... पुरोडाशेनेन्द्रं यजते । . 11 KS 2.15 ा 12 .,, 73,9 परिमुष्टे परिलिप्ते च पर्वणि ्र वातपतं हावयेदन्नमग्नी । भूयो दत्त्वा स्वयमल्पं च भुक्त्वाऽपराह्धे व्रतमुपैति याज्ञिकम् । 13 cf KS 6.23 अन्वाहायँ बाह्मणान् भोजयति । 14 KS 30.16 ा 15 .. 56.5 अर्थनं व्रतादानीयाः समिध आधापयति । 16 KS 5.12 17 AV 6.128.3

18 KS 138.8 19 cf KS 2.31 20 KS 76.21-22 सप्त मर्यादा इति... 21 cf KS 138.1-2 अष्टकायामष्टका-🥱 होमाञ्जुहुयात् । तस्या हवींषि धानाः... यथोपपादिपशः। 22 KS 11.1 23 cf RV 7.1.23d यं सूरिरथीं पुच्छ-मान एति । 8. 1 KS 2.6 .2 ,, 5.12 3 cf paribhāṣenduśekhara 1.17 एकयोगनिर्दिष्टानां सह वा प्रवृत्तिः सह वा निवृत्तिः। 4 cf KS 72.25 अपरेद्युर्गिन चेन्द्राग्नी च यजेत् । KS 2.3; 2.25

5 cf VārāhaŚS 1.1.1.67 प्रत्याम्नाय-

प्रतिषेधार्थलोपैः ।

8. 6 cf KS 3.15; 47.8	23 AV 10.4	6 AV 6.10
7 " " 138.2	24 ,, 12.1.46	7 KS 9.3
8 " " 55.5 लीकिकं च समानमा	25 " 1.13	8 , 6.14
परिधानात् ।	26 KS 139.8 बारेऽसावस्मदस्तु	9 " 38.2
9 KS 6.30	यस्ते पृथुः स्तनयित्नुरिति संस्थाप्य	10 AV 3.16
10 ,, 45.19	होमान् ।	11 , 6.125
11 , 137.43	27 AV 1.26	12 ,, 9.1; 19.3
12 ,, 55 5-7	28 ,, 7.11	13 KS 10.24
13 ,, 63 10	29 ,, 1.5	14 AV 5.1-2
14 ,, 59.1	30 " 10.5.23	15 KS 15.1
15 AV 6.108	31 " 1.32	16 AV 5.2.4
16 ,, 12.1.53	32 KS 6.17	17 KS 15.6
17 KS 10.20	9. 1 AV 7.72	18 " 8.21
18 AV 5.3		19 AV 5.1.3
19 cf KS 1.33	2 ,, 1.20 3 KS 2.39-40	20 KS 21.12
20 KS 8.21	4 AV 1.34	21 " 22.1
21 AV 6.56	_	22 AV 19.59
22 ,, 7.56.5	5 KS 76.8 लाक्षारक्तेन सूत्रेण विग्रथ्यानामिकायां बद्दनाति ।	23 ,, 19.52

9 . 24 KS 6.37
25 AV 6.51
26 KS 25.20
27 cf KS 18.25
28 KS 24.46
29 AV 5.13
30 KS 29.1
31 " 29.6
32 AV 4.38.5-7
33 KS 21.11
34 " 4.11
35 AV 5.3
36 KS 49.15अभिमन्त्रयोपनिद्धाति ।
37 AVP 5.31.1-3
38 KS 62.20-21
39 ,, 3.4

10. 1 AV 16.9.3-4

2 KS 6.16

```
3 AV 19.59
4 ,, 19.52
5 KS 6.37
6 " 7.15
7 " 7.16
8 cf KS 7.18
9 ,, 7.7
10 KS 8.6
11 P 1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे।
12 cf KS 8.23
13 KS 49.15 ममाग्ने वर्चे इति बहस्पति-
  शिरसं पुषातकेनोपसिच्याभिमन्त्र्योप-
   निदधाति ।
14 cf KS 6.30
15 KS 67.6
16 , 59.27
17 ,, 55. 6-7
18 " 80.1
```

19 cf Śrautakośa (Vol.I Sanskrit, p. 808): आहितानिनमन्निभर्दहन्ति यज्ञपात्रैश्च इति विज्ञायते quoting Baudhayana Pitrmedha 24; obviously it is a Brahmana text, perhaps going back to ŚB 12.3.5.2 ... यद्य म्रियते स्वैरेव तमग्निभिदहन्ति। 20 KS 9.8 21 cf KS 8.25; 8.24 22 cf Manu 12.105 प्रत्यक्षं चानुमानं च शास्त्रं च विविधागमम् । त्रयं सुविदितं कार्यं धर्मगुद्धिमभीष्सता । 23 KS 1.8 24 Vaisesikasūtra 1.1.3 11. 1 GB 1.1.1 2 AV 9.1.24

3 ,, 8.10

11. 4 cf TS 1.5.9.1 विग्नहोत्रं जुहोति यदेव किञ्च यजमानस्य स्वम्
5 KS 2.1
6 ,, 2.15
7 " 2.21
8 AVP 5.31.1-3
9 KS 62,20
10 ,, 17.1
11 cf HŚS 6.1.8 द्रव्यप्रकल्पनं
यजमानस्य दक्षिणादानं ब्रह्मचर्यं
जपाश्च । प्रत्यगाशिषो मन्त्रानकर्म-
करणाजपति ।
12. 1 AV 8.10.18
2 GB 1.2.8
3 cf Nir 14.33

4 AV 9.10.11

5 ,, 9.10.16

6 AV 5.2.1
7 P 5.3.23 प्रकारवचने थाल्।
8 AV 8.10
9 ,, 9.6
10 ,, 15.1
11 ,, 15,4.5
12 cf KS 1.9.1
12 cf KS 1.9.1 13 AV 8.9.1
14. ,, 10.2.1
15 , 10.7.1
16 ,, 10.8.1
17 ,, 11.5.1
18 ,, 11.7.1
19 ,, 11.8.1
20 KS 1.8
21 cf JS 1.6.3.3 विरोधे त्वनपेक्षं
स्यात् ।

देवतासम्प्रदाने and 62 चतुरुवंथें बहुलं छन्दिस । 23 cf Dhp 1002 यज देवपूजासंगतिन करणदानेष । 24 KS 42:12 25 " 87.1 अथ पिण्डपित्यज्ञः। 26 ,, 87.8 इदमग्नये कव्यवाहनाय स्वघा पितृभ्य: पृथिविषद्भय इतीदं सोमाय पितृमते स्वधा पितृभ्यः सोम-वद्भ्यः पितृभ्यो वान्तरिक्षसद्भ्य इतीदं यमाय पितृमते स्वधा पितृभ्यश्च दिवि-षद्भ्य इति त्रीनवाचीनकाशीन् निवं-पति ।

13. 1 GobhilaGS 1.2.1 यज्ञोपवीतं

रज्जुमेव।

कुरुते सूत्रं वस्त्रं वा अपि वा कुश-

22 cf P 2.3.61 प्रेष्यमुवोईविषो

- 13.2 cf KS 87.26 अतो यज्ञोपवीती पित्र्युपवीती बहिर्गृहीत्वा विचृत्य संनहनं दक्षिणापरमध्यमदेशमभ्यवास्येत् ।
  - 3 AV 12.3.55
  - 4 KS 4.9
  - 5 P 2.2.26 दिङ्नामान्यन्तराले ।
  - 6 KS 137.36 प्रदक्षिणं बहिषां मूलानि छादयनोत्तरस्या वेदिश्रोणेः पूर्वोत्तरतः संस्थाप्य।
  - 7 KS 137.10 वि मिमीष्व पयस्वती-मिति मिमानमनुमन्त्रयते ।
  - 8 KS 137.12 यत्ते भूम इति विखनति ।
  - 9 " 137.13 यत्त ऊर्नामति संवपति ।
  - 10 ,, 137.15 बृहस्पते परि गृहाण वेदि-मित्युत्तरवेदिमोप्यमानां परिगृह्णाति ।
- 11 KS 137.16 असंबाधं बध्यतो मान-वानामिति प्रथयति।
- 12 KS 137.17 यस्याश्चतस्रः प्रदिशः पृथिन्या इति चतुरस्रां करोति ।

- 13 KS 137.30 अग्निर्भूम्यामोषधीष्व-ग्निदिव आ तपत्यग्निवासाः पृथिच्य-सितजूरेतमिष्टमं समाहितं जुषाणोऽस्मै
  - क्षत्राणि धारयन्तमग्न इति पञ्चित्रः स्तरणम् ।

16 ,, 138.14 सर्वा एव यज्ञतनुरवहन्धे

- 14 KS 137.32 त्वं भूमिमत्येष्योजसेति दर्भान् संप्रोक्ष्य।
- 15 KS 8.6
  - सर्वा एवास्य यज्ञतनूः पितरमुपजीवन्ति य एवमष्टकामुपैति ।
- 17 KS 1.17
- 18 ,, 80.37 प्रजानत्यद्भय इति जघन्यं गामेधमर्गिन परिणीय ।
- 14.1 cf P 1.2.34 यज्ञकर्मण्यजपन्यूङ्खसामसु and 35 उच्चैस्तरां वा वषट्कारः।
  - 2 KS 4.11
  - 3 AV 18.4.71

- 4 **KS** 18.4.73
- 5 ,, 12.3.31
- 6 cf AV 12.3.31b
- 7 Dhp 1418
- 8 KS 4.10
- 15.1 cf ŚaṇkhBr 3.1 यद्यजते तेनोत्तराम् ।
  - 2 KS 1.31
  - 3 Nic 11.31 सिनीबाली। सिनम् अन्नं भवति सिनाति भूतानि। वालं पर्व। वृणोतेः ।
  - तस्मिन् अन्नवती वालिनी वा । 4 cf Vaitanass 3 17.4 21
  - 4 cf VaitānaŚS 3.17; 4.21
- 16.1 cf BharŚS 4.15.16: अथैकपर्वे संस्थाप्य पर्व सद्यस्कालमिष्टि निर्वपित ।
  The word सद्यस्काल is included
  - in कस्कादिगण (cf P 8.3.48)

16.2 KS 22. 4; also VaitānaŚS 1.11-	3 KS 42.12	6 KS 11.1.18
यजमानोऽमावास्यायां पूर्वेद्युरुपवत्स्यद्भक्त-	4 ,, 48.27	7 ,, 7.71.1
मश्नात्यपराह्धे ।	5 ,, 59.25 दोषो गायेत्यथर्वाणं समावृत्या-	8 KS 1.4
3 AV 5.3.1	घनाति ।	9 " 2.2
4 KS 73.11 आग्नेयं तु पूर्व नित्य-	6 cf KS 73.11	10 DB p.14, ll. 10-12
मन्वाहार्यं प्रजापतेः ।	7 KS 2.4	
5 AV 7.74.4	8 " 1.36	19.1 AV 16.2.6
6 KS 56.5 अथैनं व्रतादानीयाः समिध	9 AV 12.3.13	2 KS 137.2अग्नेश्त्तरवेदिः।
आघापयति।	10 KS 8.14	3 Vaitana SS 1.17 अथ ब्रह्माणं वृणीते
7 KS 8.22	11 AV 10.6.3	'भूपते भुवनपते भुवां पते महतो भूतस्य
8 P 3.4.21 समानकर्तृकयोः पूर्वकाले।	12 KS 8.13	पते ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे' (TBr 3.7.6.1)
9 KS 7.22	1	इति ।
10 ,, 74.13 बाग्रयणे शान्त्युदकं कृत्वा	18.1 KS 72.24	4 VaitānaŚS 1 18 वृतो जपति 'अहं भूपतिः
यथर्त् तण्डुलानुपसाद्य ।	2 cf VaitanaŚS 2.2 प्रणीतासु प्रणीय-	ओं भूभुंवः स्वर्जनदो३म् ' इति अप्रतिक
11 KS 2.27	मानासु वाचं य ~~च~~ ्छत्या हविष्कृत उद्वाद-	रथं च।
12 " 2.1	नात् ।	5 AV 7.99.1
	3 P 3.4.21 समानकर्तृकयोः पूर्वकाले ।	6 KS 1.4
17.1 AVP 12.5.3	4 AV 11.1.16	7 cf KS 24.25
2 KS 20.10	5 ,, 11,1.17	8 KS 16.31

19.9	cf KS 73.14 यथाशक्ति	ययावलं
	हुतादोऽन्ये बहुतादोऽन्ये ।	वैश्वदेवं
	हविरुभये संचरित ।	

- 10 KS 72.27 सायंत्रातर्त्रीहीनावपेद् यवान् बाऽनये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति ।
- 11 KS 90.1 मधुपकंमाहारियष्यन् दर्भा-नाहारयति।
- 12 KS 73.9 परिमृष्टे परिलिप्ते च पर्वणि जातपतं हावयेदन्नमग्नी । भूयो दत्त्वा स्वयमल्पं च भुक्त्वापराह्वे व्रतमुर्वेति याज्ञिकम् ।
- 13 KS 93.1 अथाद्भुतानि।
- 20.1 KS 67.6 सवान् दत्त्वाऽग्नीनादधीत ।
  - 2 cf KS 3.10
  - 3 KS 2.31
  - 4 cf AVP 5.16.3 with रोह for सीद.
  - 5 KS 2.31

6 KS 2.35

7 AV 1.20

8 ,, 7.72. 1-3

9 ,, 12.1. 19-21

10 ,, 7.78.2

11 ,, 10.6.35

21.1 TS 1.6.2.1. Darila places this passage at the end of the second Kandika.

2 KS 137.28 विश्वंभरा वसुधानी प्रतिष्ठेति लक्षणे प्रतिष्ठाप्य ।

3 KS 137.43 व्याख्यातं सवपाकयितयं तन्त्रम्।

4 ,, 137.29

5 ,, 53.4 परिसमुद्य पर्युक्ष्य परिस्तीयें र्बाहः...

6 AV 19 69. 1-4

7 ,, 12.1.1-9

8 , 12.1.59

9 AV 3.31.10

10 KS 24.31

11 ,, 15.4

12 AV 12.1.29

22.1 KS 140.1 अथ राज्ञामिन्द्रमहस्यो-पाचारकल्पं व्याख्यास्यामः ।

2 KS 6.9

3 ,, 80.29 ... पुरस्ताद्धोमसंस्थित-होमानुद्धत्य।

4 KS 6.34

5 AV 4.39 10

6 cf KS 80.29

7 KS 4.5

8 ,, 4.6

9 ,, 14.1

10 ,, 17.34

11 ,, 47.1

22.12 अमुष्य इत्यस्य स्थाने राज्यवर्धनस्य	त्युहा। 13 KS 47.10	25.1 KS 4.3
13 AV 4.39.9	14 AVP 19.52.6	2 cf P 3.2.56,57
14 ,, 4.39.10	15 KS 4.12	3 AV 6.54.2
15 ,, 5.29.1	16 AVP 1.51.3	4 RV 1.93.9
16 " 2.35.5	17 KS 4 9	5 KS 4.9; AV 6.5.1
17 KS 4.19	18 " 2.1	6 ,, 4.11
	19 ,, 4.6	
23.1 KS 3.16; AV 4. 39.9-10		26.1 KS 4.8
2 ,, 4.1	24.1 KS 4.11	2 cf KS 59.21 य ईशे ये भक्षयन्त इती॰
3 AV 7 97	2 cf KS 19.29	न्द्राग्नी लोककामः ।
4 KS 6.3	3 KS 138.3 अष्टकायामष्टकाहोमाञ्जूह-	3 KS 5.10
5 ,, 5.7	यात् ।	4 AV 7.80.1; 7.79.1; KS 5.5-6
6 ,, 7.15	4 KS 5.10	5 KS 5.7
7 ,, 7.16	5 ,, 6.34	6 AV 4.39.1; KS 5.8
8 AV 2.19-23	6 AV 6.5.1	
9 KS 47.8		7 KS 3.19
· 10 AV 5.29.2, 3	7 KS 4.3	8 cf KS 73.12 अर्घाहुतिस्तु सौविष्टकृती
11 KS 47.9	8 Pancapatalika 1.1	सर्वेषां हविषां स्मृता । आनुमती वा भवित
12 AV 6.75	9 KS 4.2	स्यालोपाकेष्वथर्वणाम्।

26.9 KS 6.34	4 KS 5.4	29 1 AV 10.5.37-41
10 cf Nir 7.1 त्रथातो दैवतम्। तत् यानि	5 ,, 5.11	2 KS 1.26
नामानि प्राघान्यस्तुतीनां देवतानां तत्	6 ,, 4.6	3 AV 16.9.3
दैवतमित्याचक्षते। सा एषा देवतोपपरीक्षा।	7 ,, 6.34	4 cf Sayana's introduction to
यत्कामः ऋषिः यस्यां देवतायामार्थपत्य-	8 AV 7.67	AV 16.6: 'अगन्म स्वः' इत्यवसानद्वयेन
मिच्छन् स्तुति प्रयुङ्क्ते तद्दैवतः स मन्त्रो	9 KS 45.17-18	वादित्यमीक्षते सर्वेषु तन्त्रेषु ।
	10 AV 7.106	5 AV 16.6.1; cf KS 49.19-24
11 KS 6 30		6 AV 1.5
12 AV 7.79.1 28	3.1 AV 7.97.1-8	7 ,, 10.5.23
13 KS 93.1 अवाद्भृतामि ।	2 ,, 7.97.8	
14 cf KS 94.7 त्रीणि पर्वाणि कर्मण:	3 KS 3.18	8 ,, 1.32.1 9 of VS 1.27, 2.29
पौर्णमास्यमावास्ये पुण्यं नक्षत्रम् ।	4 cf KS 1.36	9 cf KS 1.27; 2.28
15 KS 25.1	5 AV 7.98.1	10 ,, ,, 42.17
16 ,, 18.6	6 cf Nir 7.10 अथैतानि इन्द्रभव	11 ,, ,, 3.4 ਸੀਰਿ।
17 cf KS 16.4	7 AVP 20.34.2 8 KāṭhakaS 31.14	30.1 KS 73.13
27.1 KS 3.19	9 AVP 13.10.1	2 KS 59.1
2 AV 4.39	10 AV 7.89.4	3 ,, 59,2
3 ,, 7.80.3	11 ,, 10.5.25 12 KS 8.25	4 ,, 58.1 भद्राय कर्णः कोशनु (AVP 20.50.6-8) इति कर्णं कोशन्तमनुमन्त्रयते ।

5 KS 10.9	11 KS 6.30	33.1 KS 1.33
6 ,, 6.20	12 ,, 1.10	2 ,, 42.15
7 , 8.13	13 ,, 10.2	3 ,, 59.25 दोषो गायेत्यथवणिम्
		4 "73.11
8 ,, 6.30	32.1 KS 73.13 उभी च संधिजी	यो वै 5 ,, 6.29
31.1 cf VaitanaSS 4.27 एताभ्यामिष्टयो	वैश्वदेवी यथत्विजी। वर्जयित्वा	सर्वोहषः 6 ,, 6.31
	साज्या यज्ञाः सदक्षिणाः ।	7 AV 19.59.1
व्याख्याताः; ८.४ ओषधीषु पक्वास्याग्र-	2 AV 11.1.16	8 ,, 19.52.1
यणेष्टिः ।	3 cf KS 2.7	9 ,, 1.4
2 cf KS 7.1	4 AV 7.71.1	10 " 6.51
3 KS 73.11	5 KS 2.10	11 KS 25.20
4 AV 12.3.73; cf KS 8.14	6 ,, 2.36	12 AV 19.59.1-3
5 KS 2.1	•	13 KS 1.1
	7 ,, 2.37	14 AV 6.7
6 cf KS 2.1	8 cf KS 2.38	04.1 770 46.4
7 " " 2.5	9 These two verses are not	found 34.1 KS 46.4
8 ,, ,, 2.2-3	in the extant GB.	2 ,, 11.20 3 ,, 19.7
9 KS 73.11	10 P 1.4.96 ब्रपि: पदार्थंसम्भावना	न्ववसर्ग- 4 cf KS 7.6
10 " 2.5	गर्हासम ~~ुच्य~~ येषु ।	5 KS 72.19 षट्संपातम्

34.6	KS 18.19	35.1 KS 28.1	14 KS 139.11
	cf KS 25.1	2 cf MS 1.10.1; HSS 5.6.1 वायव्या	15 AV 6.3.1
	AV 6.10.1	यवागूः प्रतिधुक् वा। Mahādeva, in his	16 KS 50.4 बारेऽमूः पारे पातं नो य एनं
	KS 12.3	commentary, vaijayanti explains:	परिषीदन्ति यदायुधं दण्डेन व्याख्यातम् ।
	,, 18.34	प्रतिधुक् धारोष्णं पयः । तत्रैव रूढि-	17 KS 7.15
	AV 4.14.5	लिङ्गं च।	18 " 27.7
	,, 11.1.36	3 AV 1.1	19 AV 5.22
	KS 63.9	4 P 5.2.59	20 KS 29.18
	" 2.27	5 KS 10.1	21 ,, 32.16
	,, 10.4	6 , 18.1	22 , 8.6
	cf KS 4.11		
17	AV 6.51		36.1 P 5.3.27
	KS 25.20	8 ,, 25.4	2 ,, 5.3.28
	AV 19.59	9 " 32.28	3 The two parts of the complete
	,, 19.52	10 ,, 16.5	quotation remain untraced.
	KS 6.37	11 AV 1.27.5	4 AV 1.4
	,, 16.14	12 KS 139.10 अन्यचसम्चेति जपित्वा	5 ,, 1 5; 1.6
	,, 71.2	सावित्रीं ब्रह्म जज्ञानिमत्येका	6 ,, 6.24
	" 10.1	13 cf Mahābhāṣya on P 7.1.95, 96	

36·8 AV 6.22	8 KS 28.15	23 KS 7.16
9 " 6.23	9 AV 6.10.5	
10 ,, 6.24	10 ,, 7.107	38.1 P 1.4.54 स्वतन्त्रः कर्ता and 55
11 ,, 6.51	11 KS 31.27	तत्प्रयोजको हेतुश्च I
12 KS 46.29	1 2 " 26.18-19	2 P 2.2.34 अल्पाच्तरम्।
13 ,, 27.7-8	13 ,, 50.16	3 KS 7.16
14 AV 5.2.3	14 ,, 17.9	4 P 3.3.169 अर्हे कृत्यतृचरच ।
15 KS 21.21	15 ,, 19.22	5 KS 47.32
16 ,, 10.2	16 ,, 41.13	6 ,, 27.7; 32.14
"	17 KS 1925	7 ,, 42.16
37.1 KS 32.29	18 P 3.4.71 आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ।	8 ,, 10.24
2 ,, 10.7	19 AV 17.1	9 AV 1.15.1
3 ,, 54.11 यथा द्यौर्मनसे चेतसे धिय इति महाव्रोहीणां स्थालीपाकं श्रपयित्वा	20 KS 55.17 अस्मिन् वसु वसवो धारयन्तु	10 KS 19.4 11 AV 4.21.1
प्रागयति ।	विश्वे देवा वसव आ यातु मित्रोऽमुत्र-	12 KS 21.8
4 KS 35.6	भूयादन्तकाय मृत्यव आ रभस्व प्राणाय	13 ,, 22.5
5 P 2.4.26	नमो	14 AV 6.45
6 AV 1.25.1	21 AV 610	15 ,, 6.46
7 KS 26.25	22 KS 12.3	16 KS 46.9

39.1 Atharva-Parisista 43.3.1 2 GobhilaGS 1.2.2 3 KS 69.3ज्येष्ठोऽन्वालभते । 4 cf KS 138.15 न दिवहोमें न हस्तहो न पूणंहोम तन्त्रं क्रियेतेत्येके । 5 KS 23.12 6 ,, 25.36 7 cf Atharva-Parisista 36.1.5 8 ,, KS 7.15 9 AV 1.21 10 ,, 7.55 11 KS 51.7 ब्रह्म जज्ञानं भवाशविदिया- सन्त्रम् 12 KS 51.2 निनयनं समुद्य चारे सारूप- वहसस्य	शुद्धमाज्यं शान्ता ओषधीर्नवमुदकुम्भम् and KS 53.17 वायमगन् सविता	6 KS 14.17; AV 3.2 7 ,, 14.26; AV 4.32 8 AV 6 104 9 KS 11. 19 10 AV 10.7 11 KS 16.6; AV 6.103-104 12 ,, 16.21; AV 11.9-10 13 ,, 16.27 14 ,, 14 7; AV 6.65-66 15 ,, 14.24; AV 4.22-23 16 ,, 47.2 17 ,, 7.12 18 ,, 11.4 19 ,, 25.13 20 AV 1.3
13 P 1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे।		20 AV 1.3 21 KS 25.12
14 KS 1.10	5 ,, 140,10 अभिभूर्यज्ञ (AV 6.97-99) इत्येतैस्त्रिभः सूक्तैरन्वारब्धे राजनि	
15 cf KS 25.36	पूर्णहोमं जुहुयात् ।	22 AV 5.11 23 KS 12.1-2

2	Appendix A	1
Burney Burney		( )
10 AV 11.6.23	24 KS 43.4	13 cf KS 8.7; also 63.17 समु ~~ख्य~~ य-
11 KS 58.25	25 AV 12.2.63	
12 AV 11.6	26 ,, 2.2	14: KS 28.9-10
13 KS 60.20-21 यजमानश्च in satra	27 7, 13 6.111	15 , , ' 8.21.
21 is given as the correct	28 " 8.6	16 AV 1.4
reading instead of यजमानं च ।	• • • • • • • • • • • • • • • • • • •	17 " 2.14
14 KS 63.12	44.1 KS 26.29	18 " 1.5
15 ,, 60.1 अग्नीनाधास्यमानः सवान्	2 AV 1.7	19 , 1.6
वा दास्यन् संवत्सरं ब्रह्मीदनिकमग्नि	3 , 1.8	20 P 2.2.34 अल्पाच्तरम्।
दीपयति ।	4 ,, 2.14	21 AV 3.21.1-7; cf KS 71.8
16 KS 69.1 पित्र्यमन्ति शमयिष्यञ्ज्येष्ठस्य	5 " 2.18.3°	हिरण्यपाणिम् (AV 3.21.8-10) इति
चाविभक्तिन एकाग्निमाधास्यन्।	6 ,, 2.25	शमयति ।
17 KS 75.1 अथ विवाह: ।	7 ,, 4.20	22 AV 4.23
18 ,, 80.1 बच वितृमेधं व्याख्यास्यामः।	8 , 4.36	23 ,, 4.30
19 cf AV 12.5.47-50	<del></del>	24 KS 10.16
20 AV 3.12	9 ,, 4.37	25 AV 4.28-29
21 ,, 6.73	10) ,, 5.29	26 KS 27.34
22 , 6.93	11 ,, 8.3-4	27 AV 6.24
23 ,, 12.1	12 KS 25.22	28 KS 30.13

29 AV 6.62	कारियध्यन् संभारान् संभरति ।	13 cf KS 7.6
30 KS 41.14	9 KS 69.1 पित्र्यमरिन शमयिष्यम्	14 P 4.2.37 तस्य समूह: and 38
31 AV 7.52	ज्येष्ठस्य चाविभनितन	भिक्षादिभ्योऽण् ।
32 ,, 7.69		15 KS 7.16
33 ,, 6.10	46.1 AV 1.1	16 P 2.3.13 चतुर्थी संप्रदाने ।
34 ,, 1.4	2 KS 7.8	17 cf KS 56.12 मा दिवा स्वाप्सीः
35 ,, 4.13	3 cf DB p-9, ll. 17-19	18 cf Nir 1.9 कर्ण: क्रन्ततेः निकृत्तद्वारो
	4 AV 10.3-11	भवति । also cf Nir 2.4
36 cf KS 9.10-11	5 cf KS 7.15	
37 KS 43.5	6 KS 3.18	47.1 KS 8.5
35.1 cf KS 43.4	7 ,, 73.13 उभी च संधिजी यो वै	
2 GB 1.1.34; KS 56.8 वर्षनं बद्धमेखर	सर्वाह्यः साज्या यज्ञाः सदक्षिणाः ।	4 KS 10,1
माहितसमित्कं सावित्री वाचयति ।	8 cf KS 8.5	5 ,, 47.1; 14.1
3 AV 1.6		
4 ,, 4.8	9 ,, 7.4	6 ,, 14.7
5 KS 17.1	10 ,, ,, 138.15 न दिवहोमे न	7 AV 5.1.3
6 cf KS 8.23	हस्तहोमे न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके।	8 KS 21.12
7 ,, ,, 9.10-11	11 cf KS 7.5	9 AV 5.1.1
8 KS 53.1 आयुर्वा इति गोदानं	12 KS 4.11	10 P 2. 2. 29

11 cf P 1.4.45 बाघारोऽधिकरणम् ।	13 KS 10.4-6	5 A37 5 1)
12 AV 3.8; cf KS 55.18 बवापि परि- स्वरमाण आ बातु मित्र इस्वपि	14 ,, 10.7	5 AV 5 11 6 VaitanaSS 19.5 प्रस्थितीश्चरिक
खल्वेतावतैवोपनीतो भवति ।	16 KS 8.8 17 cf KS 138.15 न दिवहोमे न हस्त- होमे	ष्यन्नध्वर्युः संप्रेष्यति होतर्येज प्रशास्त- र्न्नाह्मणाच्छंसिन् पोतर्नेष्टरग्नीदिति । 7 KS 8.15-16 8 ,, 8.8
48.1 cf P 5 1.109 प्रयोजनम् । 2 AV 6.108	49.1 KS 11.11 2 ,, 7.16	9 AV 6.10 10 " 13.1.33
3 ,, 12.1.13 4 cf KS 7.6	3 ,, 10.4 4 ,, 10.6	11 KS 11.12-15 12 ,, 11.11 13 AV 3.30
5 AV 7.61.1-3 6 AV 3.16 7 ,, 6.69	5 cf ŚB 3.8.3.7 त्रिष्कृत्वः पुच्छति त्रिवृद्धि यज्ञः । 6 KS 8.20	14 ,, 5.1.5 15 ,, 6.64
8 ,, 9.1 9 ,, 4.30	50.1 AV 1.9	16 , 6.73 17 , 6.74
10 KS 7.29 11 cf KS 18.19-24.45 12 ,, ,, 18.1	2 ,, 1.35 3 ,, 5.28 4 P 5.1.57	18 ,, 6.94 19 ,, 7.52
77 79	T 1 3.1.3/	20 ,, 1.1

51.1 AV 6.74 2 KS 7.13 3 ., 7.16 4 ., 7.8; AV 1.1 5 AV 5.3 6 KS 10.4-6 7 cf KS 11.11 8 ,, ,, 21.13 9 ,, ,, 44.15-35 10 AV 3.16 11 ,, 6.69 12 ,, 9.1 52.1 Nighantu 2.7.27 2 cf GDS 4.19 सुष्टचन्तरजातानां च। 3 KS 12.14 4 cf KS 8.10 15 AV 6.38 6 ,, 6.39

7 GobhilaGS 3.5.21-23 तत्रीते त्रयः भवन्ति । विद्यास्नातको स्नातका व्रतस्नात को विद्यावतस्नातक इति । तेषामृत्तमः श्रेष्ठस्तुल्यौ पूर्वौ । 8 cf KS 63.17 समुच्चयस्तुल्यार्थानां विकल्पो वा। 9 AV. 3.16 10 " 6.69 11 ,, 9.1 12 GDS 2.8.27 53.1 KS 7.26 2 P 5.1.57 तदस्य परिमाणम् । 3 cf Nir 4.19 उदक रज उच्यते । ं 4 cf P 2.1.9 सुप् प्रतिना मात्रार्थे। Kas on this : मात्रा बिन्दू: स्तोकमल्प-मिति पर्यायाः। 5 AV 12.1.23-25 6 cf KS 13.9

7 cf KS 17.31 8 , , . 17.1 9 KS 17.30 10 , 17.28 11 AV 8.8; cf KS 16.9 12 ,, 8.8.24; cf KS 16.18 13 , 8.8.24; cf KS 16.19 14 ,, 8.8.24; cf KS 16.20 15 cf KS 6.34 16 KS 3.15 17 P 2.3.23 हेती। 18 cf P 5.1.111 अनुप्रवचनादिभ्यच्छ: । The Gana is: अनुप्रवचन ... अनु-वासन ...अन्वारोहण ... 54.1 AV 1.2

2 ,, 1.19

3 ,, 1.20

4 AV 1.21
5 ,, 6.65 6 ,, 6.66 7 ,, 6.67
6 ,, 6.66
7 ,, 6.67
8 ,, 6.97
9 ,, 6.98
10 ,, 6.99
11 cf KS 2.39
12 ,, ,, 50.1 स्वस्तिदा य ते पन्यान
इत्यध्वानं दक्षिणेन प्रकामति ।
13 P 2.2.29 चार्थे द्वन्द्व: ।
13 P 2.2.29 चार्थे द्वन्द्व: । 14 KS 1.4
14 KS 1.4
14 KS 1.4 15 P 3.2.49 बाशिष हन: । 16 P 3.2.53
14 KS 1.4 15 P 3.2.49 माशिष हन: ।
14 KS 1.4 15 P 3.2.49 नाशिष हन: । 16 P 3.2.53 17 P 6.4.98 गमहनजनखनघसां छोप: विङस्यनिङ ।
14 KS 1.4 15 P 3.2.49 बाशिष हन:। 16 P 3.2.53 17 P 6.4.98 गमहनजनखनघसां लोप: विङस्यनिङ। 18 P 4.1.15 टिड्ढाणञ् स्युनाम्।
14 KS 1.4 15 P 3.2.49 नाशिष हन: । 16 P 3.2.53 17 P 6.4.98 गमहनजनखनघसां छोप: विङस्यनिङ ।

```
20 AV 1.26
 21 ,, 3.1
            22 , 3.2
 23 cf KS 63.17 सम्च्यस्तृत्यार्थानां
विकल्पो वा।
 24 KS 4.11
 25 ,, 138.15 न दिवहोमे न हस्तहोमे
    न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेश्येके ।
55.1 KS 7.16
  2 cf KS 2.1; 2.5; 6.7
  3 AV 3.19
  4 ,, 4.22
  5 KS 14.8-11
  6 AV 3.26
  7 ,, 3.27
  8 ,, 4.31
  9 ,, 4.32
```

10 cf KS 63.17 समुच्चयस्तुल्यार्थानां विकल्पो था।
11 AV 5.1
12 ,, 5.2
13 P 4.3.145 गोश्च पुरीषे।
14 KS 8.21
15 AV 5.2.4; cf KS 15.6
56.1 cf KS 137.10-17 वि मिमीष्व पय-स्वतीमिति मिमानमनुमन्त्रयते and so on

3 cf Mahābhāṣya on P 2.3.2: द्वितीयाविद्यानेऽभितःपरितःसमयानि॰

कषाऽध्यधिधिग्योगेषुपसंख्यानम् ।

4 P 2.3.18 कर्तृकरणयोस्त्तीया।

2 KS 14.8 ...

5 AV 5.2.4

6 ,, 6.13

7 cf KS 14.8-11	9 KS 7.8	भवितव्यं सूक्ते परुषाह्वप् ददशंनात्
8 AV 5.2.5	10 AV 6.103	(AV 8.8.4) । परवाह्वः परव इति
9 ,, 5.2.6	11 ,, 6.104	भाह्वा यस्य स इति विग्रहः।
10 ,, 6.125	12 KS 14.28	2 AV 8.8
11 ,, 7.3	13 cf KS 8.17	3 KS 14.28
12 ,, 7.110	14 AV 7.118	4 AV 8.8.24
13 ,, 8.8.22	15 , 6.40	5 KS 7.3
14 ,, 5.6.1	16 , 8.8	6 ,, 47.3-4
15 KS 7.16	17 KS 16.14	7 P 5.3.27 दिवशब्देभ्यः सप्तमीपण्चमी-
5 7.1 KS 15.13	18 AV 8.8.2	प्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः and
2 AV 5.20	19 KS 60.5निर्मथ्यो वा भवतः]	28 दक्षिणोत्तराभ्यामतसुर्।
	•	8 cf TBr 1.2.1.5 and MS 1.6.12
3 ,, 6.126	58.1 B reads आह्व instead of परवा-	9 AV 11.9
4 cf KS 8.17	ह्य in KS 16.14; cf Sayana's	10 ,, 11 10
5 AV 5.21	introduction to AV 8.8 : आह्व:	11 KS 14.8
6 ĀśvalāyanaŚS 1.5.5-6 वषट्-	पलाश इति दारिलः तिर्णिरिति	12 ,, 14.29
कारोऽन्त्यः सर्वत्र । उच्चैस्तरां बली- यान् याज्यायाः ।	केशव: । वृक्षविशेषपर्यायार्थे आह्वपदं	13 ,, 16.6
7 AV 6.67	सूत्रेऽपपाठो न चेत् प्राक्तनेन प्रमादेन	13 ,, 10.0
8 ,, 6.98	भवितंत्र्यम् । परुष इत्येव नाम्ना	59.1 KS 16.22
•••	नापराञ्चम् । परम श्रूरथय नाम्ना	J3.1 AG 10.22

12 AV 1.29.5-6

59.2 cf KS 7.15 3 AV 1.9 4 ., 1.9.2 5 We read the colophon: भट्टदारिल- 60.1 P 5.3.42 सङ्ख्याया विधार्थे घा ॥ कृती द्वितीयाध्याये सप्तमी कण्डिका ॥ on p. 59, l. 11; the exact place for this is on p. 60, ll. 8-9. 6 P 5.4.36 तद्यक्तात कर्मणोऽण् । cf Mahābhāsya on this: सांनाय्यानु-जावरानशकचातुष्प्राध्यराक्षोध्नवैयात-वैकृतवारिवस्कृताग्रायणाग्रहायणसांतप-नानि निपात्यन्ते । 7 आवस्क is from the root आ-त्रश्च. 8 cf KS 7.2 9 KS 3.15 10 AV 1.29 11 KS 7.19

13 , 3.3.4 Kās on this : विद्या प्रकार: स च सर्वित्रपाविषय एव गृह्यते । 2 भट्टदारिलकृती द्वितीयाध्याये सप्तमी किंद्रका । This is the corrected text. But it is wrongly placed at p. 59, *l.* 11 above. 3 AV 4.8 4 P 4.2.70 अदूरभवश्च | According to this sūtra, the word is to be construed as महानदीनामदूरभवो देशो माहानद:; but Dārila always reads महानद. 5 AV 4.8.5 6 cf RV 10.65.13 दिवो धर्ता सिन्धु-रापः समुद्रियः ।

61.1 KS 7.1 2 cf KS 8.5 3 KS 17.5 4 ,, 17.1 5 ,, 17.2 6 ,, 17.4 7 ,, 17.6 8 cf AB 7.15 कलि: शयानी भवति संजिहानस्त् द्वापरः। उत्तिष्ठंस्त्रेतर भवति कृतं संगद्यते चरन् ॥ चरैवेति 🖡 9 P 1.3.25 62.1 cf SB 6.5.3.1 एषा ह्येव लोकाना-मियं महिषी करोति । महिषी हीयम 🌬 तदीव प्रथमा वित्ता सा महिषी । 2 cf Mahābhāsya on P 1.1.44,

7 cf KS 137.11 and also P 3.3.47

परी यज्ञे।

Var 17 यस्य पुननित्याः शब्दा गालवग्रहणं तस्य पूजार्थं देशग्रहणं च कीर्त्यर्थम् । 62.3 AV 4.22 4 KS 7.21 5 ,, 17.4-5 6 AV 5.24 7 P 5.1.128 पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक्। 8 AV 7.84.2-3 9 ,, 1.9 10 KS 55.1-18 उपनयनम् and so on. 11 KS 56.8 12 ,, 17.34 13 cf TB 1.1 9.6-7 गायत्रीभिन्नीह्मणस्या-दध्यात । गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः । ... त्रिष्टुब्भी राजन्यस्य । त्रिष्टुप्छन्दा वै 64.1 KS 7.8; AV 1.1 राजन्य:...जगतीभिर्वैश्यस्य । जगतीछन्दा वै वैश्य: 1

```
63.1 Manu 2.39
  2 GB 11.31
  3 KS 7.8; AV 1.1
  4 ,, 7.14
  5 AV 1.4
  6 cf KS 7.24
  7 ,, 1.11
 °8 P 1.3.72 स्वरितन्तितः कर्त्रभिप्राये
    ऋियाफले ।
 9 KS 7.1
10 , 715
11 cf KS 15.4
12 cf Kāś on P 4.4.91: नावा तायँ
    नाव्यमुदकम् । नाव्या नदी । जनयार्थे
    कृत्य: ।
 2 AV 3.20
  3 ,, 5.7
```

```
4 KS 18.13
   5 ,, 4.4-5
   6 , 138.15 न दिवहोमे न हस्तहोमें
     न पूर्णहोमे तन्त्रं कियतेत्येके ।
   7 KS 18.7
  8 AV 7.115.1
  9 KS 48.23
 10 AV 7.115.2
 11.KS 18.2
65.1 GDS 8.19 इति सप्त पाकयज्ञसंस्थाः ।
  2 AV 7.61.1
  3 KS 10.22
  4 ,, 24.45
  5 ,, 25.1-32.26
  6 , 10.1
  7 Darila takes कुलायण्तं as one word,
     where कुलाय: means पक्षिवासकः.
     cf DB on KS 29.27 (p. 96,
```

	/.5) वयोनिवेशनशृतंपक्षि <mark>वासकश्</mark> तं,
	Darıla also splits the word
	कुलायशृतं as कुलाय शृतं.
8	KS 7.2
9	cf P 4.4.91
6 6.1 .	AV 1.6; 1.5
	,, 56
	,, 9.9
4	, 13.1 .2 5
	,, 13,2
	,, 16.3
	, 17.1-5
	CS 19.1
9 .	, 18.27
	AV 5.6.2
11 K	S 58.22 उदस्य केतवो मूर्धाहं विषा
	विहिम्त्युद्यन्तमुपतिष्ठते ।
	S 24.46
47	LU 47.70

66.

```
13 KS 11.12
14 ,, 12.4
15 ,, 18.34
67.1 cf KS 18.21
  2 KS 10.4
  3 AV 3.22
  4 KS 13.1
  5 , 12.14
  6 ,, 18.25
  7 AV 5.6
68.1 cf Mahābhāsya on P 1.1.20
     and so on; see also परिभाषेन्द्रशेखर
     76 सांप्रतिकाभावे भूतपूर्वगतिः।
  2 KS 4.11
  3 ,, 18.32
  4 AV 1.4
  5 ,, 1.5-6
```

```
6 AV 4.1.1-7
  7 ,, 4.21
  8 ,, 5.15
  9 cf P 3.1.104 उपसर्या काल्या प्रजने क
 10 AV 1.15
 11 KS 11.18
69.1 AV 2.24
  2 KS 18.7
  3 P 4.3.53 तत्र भव: |
  4 P 5.2.39 यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् 🛭
  5 AV 2.26
     " 3.14
     ,, 7.75.1
         9.7
     , 7.75.2
 10 Darila consistently holds that
     गृष्टि: is द्वि. प्रसूता गी:; cf also p. 80,
     1. 20; but Kāś on P 2.1.65 says
     गृष्टिरेकवारप्रसूता।
```

69.11 P 2.3.18 कर्तृकरणयोस्तृतीया ।	18 AV 3.10	15 cf KS 44.17
	19 cf KS 44.1-45.19	16 ,, ,, 44.18
70.1 AV 3.5		17 ,, ,, 44.19-20
2 ,, 85	71.1 AV 3.10	18 ,, ,, 44.28
3 _n 10.3	2 KS 138.2 तस्या हवींषि घानाः	19 ,, ,, 44.29
4 ,, 10.6	करम्भः शष्कुल्यः पुरोडाश उदौदनः	20 ,, ,, 44.30
5 KS 7.19	क्षीरीदनस्तिलीदनो यथोपपादिपशुः।	21 KS 44.30 शस्त्रं प्रयच्छति ।
6 cf AV 10.6.29	3 P 1.2.67	22 cf KS 44.31
7 AV 10.6.2	4 KS 44.3	23 KS 44.33
8 ,, 10.6.6	5 ,, 44.7	24 JS 11.1.26 लोके कर्मार्थलक्षणम्। cf
9 ,, 10.6.35	6 " 44.8	Śabara on this: लोके कर्म अर्थप्रधानम् ।
10 ,, 10.6.29	7 cf KS 44.10	कार्यंवशात् सकृदप्युक्तोऽसकृद।हरति ।
11 ,, 10.6.30	8 ,, ,, 44.11	असक्रदप्युक्त: सक्रदाहरति नाऽऽहरति
12 cf AV 10.6.31-32	9 KS 44.12	वा। अथे ह शब्दलक्षणे कर्मणि यथाशब्दार्थं
13 AV 6.15	10 cf KS 44.13	प्रवृत्तिः ।
14 cf AV 6.15.3	11 ,, ,, 44.14	25 Dhp 1090
15 cf DB p. 41, ll. 19-20	12 AV 2.34.5	26 cf KS 8.1
16 AV 6.142,3	13 cf KS 44.15	2 7 AV 3.17
17 cf KS 13.8	14 ,, ,, 44.16; AV 8.3	28 AV 8.8; KS 16.9

71.29 Dhp 1464
30 KS 20.8
72.1 AV 3.17.2
2 AVP 8 18.6; 5.30.9
3 cf Kās on P 4.1.42 : कुशी भवति
अयाविकारक्वेत् । कुज्ञाऽन्या ।
4 AV 3.17.2
5 ,, 3.17.8
6 cf KS 8.21
7 cf P 1.4.54 स्वतन्त्र: कर्ता   and 55
तत्प्रयोजको हेतुश्च ।
8 AV 3.17
9 cf KS 4.11
10 KS 4.4
73 .1 KS 19.29
2 ,, 138.3 सर्वेषां हविषां समुद्धृत्व ।

ं 3 P 4.1.33 पत्यूनी यज्ञसंयोगे।

4 cf Nir 12.7 'एता उ त्या उपसः
केतुमऋत * (RV 1.92.1) एताः ताः
उषसः केतुमकृषत । प्रज्ञानम् । एकस्या
एव पूजनार्थे बहुवचनं स्यात् ।
5 KS 20.11
6 , 20.5
7 cf P 2.1. 36 चतुर्थी तदर्थार्थबलिहित-
् सुबरक्षितैः ।
8 cf JS 5.4.22-24 विकृते: प्रकृतिकाल
त्वात् सद्यस्कालोत्तरा विकृतिस्तयोः प्रत्यक्ष
शिष्टत्वात् । द्वैयहकाल्ये तु यथान्यायम्
वचनादैककाल्यं स्यात् ।
9 KS 2.25
10 AV 3.17.9
74.1 AV 3.17
2 " 3.24.1-7
3 P 1.3.66
4 AV 6.79

5 cf P 5.2.67 उदराट्ठगाद्यूने । Kas on this: आसूने इति प्रत्ययार्थविषोष-णम्। उदरे अविजिगीषुर्भण्यते । यो बुभुक्षयाऽत्यन्तं पीड्यते स एवमुच्यते । उदरे प्रसितः औदरिकः बाद्यूनः। 6 AV 4.21 7 ,, 4.21.7 8 KS 19.14; 20.10 **5- 9** ,, 19.28 7- 10 cf AV 4.38.7 75.1 AV 4.38,5-7 2 ,, 5.1.3 3 KS 10.1 4 cf AV 5.1 5 KS 8.21 6 ,, 34.21-22 7 cf KS 34.12

8 AV 5.1.8

75.9 cf P 1.3.72 स्वरितिवितः कत्रंभिप्राये	12 KS 7.26	2 AV 7.60.7
कियाफ्डे ।		3 " 5.27
10 KS 75.11 अथ विवाह: 1 and 75.7	77.1 AV 5 1	4 cf P 5.4.36
पतिवेदनं च ।	2 " 5.2	5 cf KS 18.34
11 AV 5.1.9	3 KS 13.7	6 KS 18.32
12 GDS 28.1-2	4 ,, 1.4	7 AV 6.4
13 KS 7.7	•	8 ,, 6.141
	78.1 KS 15.1	9 ,, 6.4; KS 23.9
76.1 KS 21.12	2 ,, 7.2	10 KS 18.19
2 AV 5.2.3	3 ,, 13.7	11 ,, 8.1
3 KS 21.24	4 AV 5.3	12 AV 6.141.2
4 P 1.4.42 साधकतमं करणम् ।	5 cf JS 5.2.1-3 संनिपाते प्रधानाना-	13 ,, 6.141.3
5 KS 22.1	मेकैकस्य गुणानां सर्वकर्म स्यात् ।	
6 ,, 17.25	सर्वेषां वैकजातीयं कृतानुपूर्व्यत्वात्।	80.1 AV 6.33
7 ,, 10.11	कारणादभ्यावृत्तिः ।	2 ,, 3.17
8 AV 5.2.7	6 AV 5.26	3 cf KS 20.1-2
9 P 8.1.7	7 ,, 6.1	4 ,, ,, 20.26
10 KS 39.26		5 AV 6.142.1-3
11 ,, 8.19	79.1 AV 7.20.6	6 " 7.14

8 , 7.15.1 9 , 7.33 82.1 KS 24.9 2 , 18.1 81.1 AV 7.39 3 AV 12.1 2 KS 44.1 3 AV 7.60 4 AV 12.1.58 5 , 7.60.7 6 , 7.73 11 7 , 7.81 8 , 7.111 9 , 9.4 10 of Atharvaparisista 18 c. 1.11- रेतोधार्य त्वाऽतिस्जामीति पर्युष्पैककलं विश्व प्रिया प्राप्त	80.7 AV 7.14.3	13 AV 9.4.24	18 AV 7.53.7 19 " 12.1.28
81.1 AV 7.39 3 AV 12.1 प्रमुपसंख्यानम् on P 2.3.28 अपादाने 2 KS 44.1 4 , 12.1.38 प्रज्ञमी । 3 AV 7.60 5 KS 24.37 4 AV 12.1.58 6 ,, 13.12; AV 12.1.23-25 83.1 KS 24.34 5 ,, 7.60.7 7 AV 12.1.30 2 cf GDS 8.19 अव्दका पावंण: आढं 6 ,, 7.73 11 8 KS 58.7 जीवाधिराचम्य । 7 ,, 7.81 9 AV 12.1.63 शावण्याग्रहायणी चैत्र्याश्वयुजीति 8 ,, 7.111 10 ,, 12.1.1-7 3 AV 12.1.38 9 ,9 4 11 ,, 12.1.29 4 cf KS 23.17 10 cf Atharvaparisista 18 c, 1.11- 12 ,, 9 2.25 5 AV 12.1.38 11 , 12.1.34 6 ,, 12.1.40 12 पाष्ट्रिय वहुरूपं वा तन्त्रं संस्थापयेयुः । 15 AV 12.1.59 8 cf P 1.3.25 उपान्यन्त्रकरणे । 11 KS 8.22 16 ,, 3.31.10 9 AV 12.1.445	· ·	82.1 KS 24.9	20 . 12.1.33
2 KS 44.1 3 AV 7.60 4 AV 12.1.58 5 KS 24.37 6 ,, 13.12; AV 12.1.23-25 7 AV 12.1.30 2 cf GDS 8.19 अल्टका पार्वण: श्राद्धं श्रावण्या ग्रहायणी चैत्र्याश्वयुजीति 7 ,, 7.81 9 AV 12.1.63 10 ,, 12.1.1-7 11 ,, 12.1.29 12 ,, 9 2.25 13 ,, 12.1.34 14 cf AV 12.1.1-9 15 AV 12.1.39 16 ,, 3.31.10 17 ,, 12.1.40 18 , 12.1.40 19 qi वे द्वाइतिसृजामीति पर्युक्ष्येकरूपं 14 cf AV 12.1.1-9 16 ,, 3.31.10 17 , 3.31.10 18 , 12.1.44-45 19 AV 12.1.44-45			ण्युपसंख्यानम् on P 2.3.28 अपादाने
4 AV 12.1.58 5 ,, 7.60.7 7 AV 12.1.30 8 KS 58.7 जीवाभिराचम्य। 9 AV 12.1.63 8 ,, 7.111 9 ,, 9.4 11 ,, 12.1.29 10 cf Atharvaparisista 18 c. 1.11— 10 ,, 12.1.34 पोषाय त्वाऽतिस्जामि अपरिमित- पोषाय त्वाऽतिस्जामीति पर्युक्येकरूपं 14 cf AV 12.1.59 16 ,, 3.31.10 18 3.1 KS 24.34 2 cf GDS 8.19 अष्टका पावंण: श्राद्धं श्रावण्याग्रहायणी चैत्र्याश्वयुजीति सप्त पाकयजसंस्थाः । 3 AV 12.1.38 4 cf KS 23.17 5 AV 12.1.38 6 ,, 12.1.40 7 ,, 12.1.42 8 cf P 1.3.25 उपान्यन्त्रकरणे । 9 AV 12.1.59 9 AV 12.1.4445	2 KS 44.1		पञ्चमी ।
6 ,, 7.7311 8 KS 58.7 जीवाभराचस्य। श्रावणां श्रहावणां प्रवास्त्रपुर्वाति प्रति पाक्यजसंस्थाः। 9 AV 12.1.63 सप्त पाक्यजसंस्थाः। 3 AV 12.1.38 10 ,, 12.1.1-7 3 AV 12.1.38 11 ,, 12.1.29 4 cf KS 23.17 12.1.38 12.1.34 12.1.38 12.1.34 12.1.38 12.1.34 12.1.40 13 ,, 12.1.34 14.14 15 AV 12.1.1-9 7 ,, 12.1.42 15 AV 12.1.59 8 cf P 1.3.25 उपान्यन्त्रकरणे। 14 KS 8.22 16 ,, 3.31.10 9 AV 12.1.44 15 10 , 12.1.59	4 AV 12.1.58	6 ,, 13.12; AV 12.1.23-25	2 cf GDS 8.19 अब्टका पावंण: श्राद्धं
8 ,, 7.111 10 ,, 12.1.1-7 3 AV 12.1.36 9 ,, 9.4 11 ,, 12.1.29 4 cf KS 23.17 10 cf Atharvaparisista 18 c. 1.11- 12 ,, 9 2.25 5 AV 12.1.38 रेतोधाये त्वाऽतिस्जामि अपरिमित- 13 ,, 12.1.34 6 ,, 12.1.40 पोषाये त्वाऽतिस्जामीति पर्युक्येकरूपं 14 cf AV 12.1.1-9 7 ,, 12.1.42 दिरूप बहुरूपं वा तन्त्रं संस्थापयेयुः। 15 AV 12.1.59 8 cf P 1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे। 11 KS 8.22 16 ,, 3.31.10 9 AV 12.1.445	6 , 7.73 11		सप्त पाकयज्ञसंस्थाः ।
10 cf Atharvaparisista 18 c. 1.11— 12 " 9 2.25 5 AV 12.1.36 रेतोधार्य त्वाऽतिस्जामि अपरिमित- 13 " 12.1.34 6 " 12.1.40 पोषार्य त्वाऽतिस्जामीति पर्युक्ष्यैकरूपं 14 cf AV 12.1.1-9 7 " 12.1.42 हिल्प बहुरूपं वा तन्त्रं संस्थापयेयुः । 15 AV 12.1.59 8 cf P 1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे । 11 KS 8.22 16 " 3.31.10 9 AV 12.1.44-45	8 ,, 7.111		4 cf KS 23.17
हिरूप बहुरूपं वा तन्त्रं संस्थापयेषु: । 15 AV 12.1.59 8 cf P 1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे । 11 KS 8.22 16 ,, 3.31.10 9 AV 12.1.4-45	10 cf Atharvaparisista 18 c. 1.11- रेतोधार्थं त्वाऽतिसजामि अपरिमित-	13 ,, 12.1.34	6 ,. 12.1.40
11 K3 5.22	_	15 AV 12.1.59	8 cf P 1.3.25 उपान्मन्त्रकरणे।

83.11 AV 13.1.21	ओंकारम्चाथगब्दम्च द्वावेती ब्रह्मणः	7 KS 25.2
12 cf KS 2.1-5	पुरा। कण्ठं भिस्वा विनिर्याती तेन	8 cf Śāntikalpa 2.21.2-3
13 KS 18.19	माङ्गलिकावुभी ।।	9 AV 5.29.4
14 ,, 18.25	13 cf KS 24.45	10 ,, 9.4.24; cf KS 24.21
15 ,, 18.27		11 KS 8.21
16 ,, 10.1	85.1 AV 1.1; KS 7.8	12 cf GobhilaGS 2.6.8 दृषदं प्रक्षाल्य
	2 ,, 1.2 '	ब्रह्मचारी वृतवती वा ब्रह्म बन्ध ः
.84.1 KS 11.1	3 ,, 2.3	कुमारी वाऽप्रत्याहरन्ती पिनब्दि ।
2 ,, 12.5	4 cf AV 2.3.3	cf तकलिङ्कार on this : अब्रह्मबन्धु:
3 ,, 12.10	5 cf DB p. 41. l, 21	इति केचित् पठन्ति तदाऽधीतवेद
4 ,, 13.1	6 AV 1.3.1-9	इत्यर्थः । कथं पिनष्टि । अप्रत्याहरन्ती
5 ,, 18.1	7 ,, 1.3.8-9	प्रत्याहरणमकुर्वती । कथं नाम । तिर्यंक्-
6 ,, 18.24		पुत्रकेण न पेषणं कर्तव्यम्। एवं खल्व-
7 ,, 18.19	86.1 AV 1.4	प्रत्याहरणं पुत्रकस्य स्यात्। कथं तिहि 🖟
8 ,, 25.1	2 ,, 6.51	उच्छितपुत्रकेण आहत्याहत्य पेषणं कर्ते
9 ,, 32.26	3 ,, 7.4	व्यम् ।
10 cf KS 7.14	4 KS 8.25	13 cf KS 47.1
11 ,, ,, 7.1	5 AV 1.26	
12 cf Gobhila Grhyasamgraha:-	6 KS 14.14	87.1 P 1.2.67

87.2 cf P 2.2.24 अनेकमन्यपदार्थे।	4 cf Var 2 नस् नासिकाया यत्तस्भुद्रेषु	परिगृह्णाति । Sayana on this:
3 cf KS 138.15 न दिवहोमे न हस्त-		इण्ड्वे इति तप्तोसाधारणसाधनभूती
होमे न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके ।		परिमण्डली पदार्थविशेषी।
4 cf P 3.4 27 अन्यर्थवंकपनित्यंसु	6 , 1.22	
सिद्धाप्रयोगण्चेत्। Kas on this:	7 ,, 1 22 4	90.1 KS 7 17
निरर्थकत्वान्न प्रयोगमहंति इत्येवमेव		2 cf AV 2.2.2; AVP 1.7.2
प्रयुज्यते । अन्यथा भुङ्क्ते इति यावानर्षं-		3 AV 27
स्तावानेव अन्यथाकारं भुङ्क्ते इति	89.1 cf KS 8.10	4 ,, 2 25
गम्यते । "	2 KS 26,16	5 " 685
5 KS 8 10	3 AV 1.23	6 ,, 6.109
6 ,, 25.22; 8.25	4 ,, 1.24	7 ,, 6.127
7 AV 1 10	5 cf KS 30.12	8 ,, 8.7
8 KS 7.17	6 AV 4.15	9 cf KS 25.2
9 AV 1.12	7 , 7.18	10 AV 10.6.30
10 KS 27.34	8 ,, 1.25	11 KS 13.5
	9 AV 1.28	12 AV 28.1
88.1 KS 25.2	10 KS 25.35	13 ,, 28.2
2 ,, 1.2	11 cf KS 8.24	14 ,, 2 8 _j 3
3 AV 1.22.3	12 cf ŚB 6.7.1.25 अथैनमिण्ड्वाभ्यां	91.1 AV 2.8.4

91.2 AV 2.8.5	7 AV 3.7	4 AV 4.12
3 ,, 2.9	8 cf DB p. 88, l. 20	5 , 5.5
4 KS 13.5	9 ,, KS 26 11–16	6 ,, 5.6
5 AV 2.10	10 AV 3.11	7 ,, 5.6,2
6 cf KS 25.37		8 KS 7.18
7 ,, ,, 7.15	93.1 KS 27.31	9 AV 5.9.1-3
8 KS 7.17	2 AV 4.5-6	10 , 5.9.7 - 8
9 AV 2.29	3 , 1.12.3	11 KS 19.28
10 ,, 2.29.6	4 ,, 4.6-7	12 AV 6.91
11 ,, 2.31	5 KS 8.7	13 ,, 5.13
12 cf KS 2.31.1-2	6 cf Nighantu 2.10.8	14 cf KS 28.1
	7 AV 4.12	15 AV 4.6
92.1 cf KS 138.15 न दविहोमे न हस्त	होमे 8 ,, 4.20	16 ,, 5.13.2
न पूर्णहोमे तन्त्रं कियेतेत्येके ।	9 ,, 4.28	17 " 5.13.3
2 AV 2.32	10 "4.37	18 ,, 7.88
3 cf AVP 2.14		19 ,, 5.13.4
4 "KS 27.14	94.1 AV 5.1.7	
5 AV 2.33	2 " 5.4	95.1 AV 5.13.5
6 KS 7.17	3 ,, 19.39.6-7	2 " 5.13.6

AE 2 AS E 12 7 0	5 AV 6.12	97.1 AV 6.23
95.3 AV 5.13.7-8	6 cf AV 6.12.3	2 ,, 6,24
4 ,, 5.13.9		
5 cf KS 10.16	7 KS 28.1	3 ,, 6.25
6 AV 5.13.10	8 AV 6.14	4 KS 31.16
7 ,, 5.13.11	9 ,, 6.16	5 ,, 23.17
8 ,, 5,15	10 KS 3.16	6 AV 6.26
9 ,, 5.16	11 cf KS 7.15	7 cf KS 26.2
10 ,, 5.15.2-11; 5.16.2-11	12 ,, ,, 25.2	8 ,, ,, 138.2 तस्या हवींषि धानाः
11 " 5.22	13 ,, ,, 26.26	करम्भः मष्कुल्यः पुरोडाम उदौदनः
12 ,, 5.23	14 AV 6.20	क्षीरौदनस्तिलौदनो यद्योपपादिपशुः 🛭
13 KS 27.15-16	15 KS 29.19	9 AV 6.30.2
14 " 33.7-9	16 AV 6.21	10 P 2.4.17
15 ,, 27.18	17 ,, 6.22	11 KS 25.37
16 cf KS 8.10	18 ,, 6.23	12 AV 6.32
	19 cf KS 41.14	
96.1 AV 5.23	20 AV 7.2	98.1 cf KS 138.15 न दविहोमे न हस्त-
2 ,, 5.23.13	21 ,, 7.3	होमे न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके।
3 cf KS 8.17	22 P 2.3.65	2 cf KS 4.11
4 AV 6.2.2	•	3 AV 6.34

98.4 AV 7.114.2	23 AV 6.83.4	17 AV 7.56
	24 ,, 6.96°	18 cf KS 29.10
5 ,, 6.35-36	24 ,, 0.50	19 KS 26.43
6 KS 8.7	and the second second	
7 AV 636.3	99.1 AV 6.100	20 ,, 28.4
8 ,, 6.44	2 ,, 6.105	21 AV 7.74
9 cf Nighantu 2.11.6	3 " 7.105	
10 KS 29.13	4 KS 28.15	100.1 AV 7.74.1-2
11 ,, 30.11	5 AV 6.136	2 P 5 2.48 तस्य पूरणे डट् b
12 ,, 28 1	6 ,, 6.137	3 cf KS 27.29
13 AV 6.90	7 " 7.10	4 AV 7.76.3
14 KS 25.10	8 KS 7.16	5 ,. 7.83
15 AV 6.52	9 AV 7.29	6 " 7.116
16 ,, 6 53	10 ,, 742	7 KS 26.18
17 ,, 6.57	11 ,, 7.46	8 AV 9.8
18 ,, 683	12 ,, 7.78	9 cf KS 25,2
19 ,, 7.76	13 ,, 7.112	10 AV 9.8.21-22
20 ,, 6.80	14 ,, 7421	11 ,, 10.4
21 cf P 2.2.37	15 cf Nighantu 2.2.8	12 KS 28.1
22 AV 6.83.3	16 KS 7.15	13 ,, 29.1

100.14 AV 4.6	103.1 AV 1.32	2 cf KS 10.16
15 ,, 10.4.25	2 cf KS 8.16	3 AV 5.25
16 KS 7.17	3 KS 32.19	4 ,, 6.11 शमी मध्वत्य ; AV 6.81
•	4 AV 2.14	यन्तासि
101.1 AV 10.4.26	5 KS 34.1	5 AV 5.1.1
2 AV 1.31.4; 4.23-29	6 cf P 8.1.7 उपर्यंध्यधसः सामीप्ये 🛭	6 ,, 6.17
3 cf KS 25.2	7 KS 32.29	7 cf KS 98.2 अच्युता द्यौरच्युतमन्त-
4 AV 8.6.9	8 cf KS 25.1	रिक्षमच्युता भूमिर्दिशोऽच्युता इमाः
5 , 1.11	9 AV 2.36	8 AV 7.171-4
6 cf KS 3.2		9 ,, 6.11.3
7 ,, ,, 8.22; AV 1.11.4-6	104.1 AV 2.36.7	10 KS 12.9
i '	2 ,, 2.36.5	11 AV 8.6
102.1 AVP 1.65.4	3 P 4.1.27	12 ,, 8.6.18
2 ,, 1.65.3	4 AV 5.1.4	13 ,, 2.30
3 cf P 4.1.42	5 ,, 5.2.8	
4 KS 38.18	6 " 6.60	1061 AV 68
5 ,, 36.12	7 ,, 3.23	2 ,, 6.9
6 , 33.13		3 ,, 6.102
7 cf P 4.1.163 जीवति तु वंश्ये युवा	105.1 cf KS 32.21	4 ,, 3.25

106.5 AV 3.25.3	14 KS 8.7	16 AV 6.42.3
6 3.25.6	15 ,, 35.28	17 ,, 7.34
7 KS 35.11; AV 6.84	16 AV 1.14	18 ,, 7.35
8 Dhp 1055	•	
	108.1 AV 1.14.1	109 1 AV 7.90
107.1 AV 4.5	2 ,, 3.18	2 " 7.113.1-2
2 cf KS 35.7	3 ,, 3.18.6a	3 " 7.114
3 AV 6.77	4 " 3.18.6b	4 , 1.4
4 ,, 6.77.2	5 ,, 4.33	5 cf KS 10.1
5 KS 7.15	6 " 6.18.1-3	6 KS 15.13
6 AV 6.8 9	7 " 7.45.1-2	7 " 7.16
7 cf P 2.4.2 द्वन्द्रस्य प्राणितूर्यसेना-	8 " 7.74.3	8 AV 2.1
ङ्गानाम् ।	9 ,, 6.18.3	
8 AV 6.129	10 ,, 7.45.2	110.1 AV 1.12
9 ,, 6.139	11 KS 25.18	2 cf KS 47.31
10 ,, 7.38	12 ,, 25.10	3 AV 1.13
11 KS 33.13	13 AV 6.42	4 ,, 7.11
12 ,, 33.16	14 " 6.43	
13 AV 6.130-132	15 KS 33.13	111.1 cf AV 1.13

111.2 AV 1.31	12 AV 4.17	2 KS 9.6
3 ,, 1.31.3	13 " 4.18	3 cf AV 7.118
4 ,, 12.1	14 ,, 4.19	4 cf BhārŚS 8.24.9 द्वादशगवं सीर
5 ,, 1.34	15 ,, 5.14	षड्गवं वोष्टारी वोष्टारं वा।
6 ,, 2.27	16 ,, 5.31	5 cf KS 8.5
7 " 2.11; KS 39.1	17 " 8.5	6 AV 5,21
8 " 2.35	18 ,, 10.1	7 ,, 3.13
	19 cf KS 96	8 KS 7.16
112.1 AV 4.1	20 ,, ,, 18.10	9 AV 3.13.7a
2 ,, 5.3		10 ,, 3.13.7b
3 cf KS 38.21	113.1 cf KS 9.3; 9.5; AV 6.10	11 " 3.13.7c
4 AV 7.12	2 " "71.1-8	12 " 3.13.7d
5 cf KS 7.6	3 AV 5.14.9	
6 KS 7.15	4 KS 35.28	115.1 KS 40.1
7 AV 12.1.58	5 AV 2.11	2 KS 27.10; cf SB 14.9.3.21
8 ,, 12.1.54	6 ,, 10.1.25	चतुरौदुम्बरो भवति । औदुम्बरश्चमसः ।
9 " 2.11	7 " 10.1.20 sd	औदुम्बरः सुवः। औदुम्बरः इध्यः।
10 cf KS 44.1		भौदुम्बर्या उपमथन्यो ।
11 AV 4.40	114.1 AV 10.1.32	3 cf KS 8.10

115.4 AV 7.41.1-2	3 cf KS 74,22-23 शक्त्या वा	16 AV 7.50
5 ,, 3.20.1	दक्षिणां दद्यात् । नातिश्रनितिविधीयते ।	` 17 ,, 7.109
6-,, 4.4	4 AV 4.15	18 KS 7.19
7 AVP 4.5.2	5 KS 40.7 、	19 KS 8.10
8 KS 60.5 सवाग्निसेनाग्नो तार्दायको	6 cf KS 2.18	20 AV 6 62
निमंध्यी वा भवतः।	7 cf HSS 15.3.25 यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते	
9 P 1.2.67	हविषि वा निरुप्ते पुरुषः घवा रथोऽनो वा-	117.1 AV 2.15
10 P 2 4 26	ऽन्तराऽभी वीयात् गौर्वराह एडको वा	2 KS 5411 यथा बौर्मनसे चेतसे धिय
11 AV 672	तत्रापोऽन्वतिषिच्य गामन्वस्यावर्तयेत्।	इति महात्री हीणां स्थालीपाकं श्रपीयत्वा
12 cf AV 6.72.2	8 AV 3.20	णान्त्युदकेनोपसिच्याभिमन्त्र्य प्राशयति ।
13 AV 6.72.3	9 ,, 5.7	3 AV 1.4
14 ,, 6101	10 ., 7.1	4 ,. 1.5-6
15 , 4.15	11 cf DB p. 6, 11 5-6	5 1.13
16 , 7.18	12 cf KS 138.2 तस्या हवींषि धानाः	6 AV 3.13
	करम्भ: शब्कुल्यः पुरोडाश उदौदन:	7 ,, 6.19. 8 6.23
116.1 cf Manu 11.215 यतात्मने ऽप्रमत्तस्य	क्षीरौदनश्तिलौदनो यथोपपादिपगुः।	8 ,, 6.23
द्वादशाहमभोजनम् । पराको नाम कृच्छ्रो-	13 P 1.3 24	9 ,, 6.24
ऽयं सर्वपापापनोदनः ॥	14 AV 1.4	10 ,, 6.51
2 Dhp 1204	15 ,, 4.38	11 ,, 6.57.3

117.12 AV 6.59	जन्याप्लाब्यापात्या वा ।	17 ct KS 56.5 अथन व्रतादानायाः स
13 ,, 6.61	4 KS 4.11	आघापयति ।
14 ,, 6.62	5 ,, 7.3	18 P 3.3.113 कृत्यल्युटो बहुलम् ।
15 ,, 4.15	6 ,, 45.16	on this: भावकर्मणोः कृत्या वि
16 ,, 1.1.2	7 ,, 41.3	कारकान्तरेऽपि भवन्ति । स्न
17 ,, 13.1.10-19	8 ,, 6.30	चूर्णम् । दानीयो ब्राह्मणः ।
18 ,, 6.70	9 cf P 2.2.34 अल्पाच्तरम्	
19 ,, 6.92	10 cf KS 139.28 ये परिमोक्षं कामयन्ते	119.1 KS 55.6 उपेतपूर्वस्य नियतं
20 ,, 7.4	ते परिमुच्यन्ते ।	2 ,, 42.14
21 KS 41.8	11 cf BGS 2.6 वेदमधीत्य स्नास्यन्नित्युक्तं	3 ,, 7.14
22 AV 7.8	समावर्तनम् ।	4 ,, 139.28 ये परिमोक्षं कामग
	12 AV 7.89	परिमुच्यन्ते ।
24 AV 7.44	13 cf Atharvaparisista 46.1.7 शिरो-	5 AV 1.18
25 P 2.4.2 द्वन्द्वश्च प्राणित्यंसेनाङ्गानाम् ।	वृतं च सांवत्सरिकं वेदव्रतेनैव व्याख्या-	6 This is a rare word, use
26 KS 7.15	तम्।	भवभूति in his उत्तररामच
	14 cf KS 53.3 बाह्यतः शान्तवृक्षस्येष्टमं	. (6.38) कुकूलानां राशौ तदन्
118.1 AV 7.60	त्राञ्चमुपंसमाधाय ।	पच्यत इव ।
	15 AV 2.29.1-2	7 KS 138.15 न दिवहोमे न ह
3 P 3.4.68 भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीय-	16 ,, 13.1.59-60	न पूर्णहोमे तन्त्रं क्रियेतेत्येके ।

17 cf KS 56.5 अथैनं व्रतादानीयाः समिष्ठ रति । 13 कृत्यल्युटो बहुलम् । Kas is: भावकर्मणोः कृत्या विहिताः न्तरेऽपि भवन्ति। स्नानीयं दानीयो ब्राह्मणः। 5.6 उपेतपूर्वस्य नियतं ... 2.14 7.14 39.28 ये परिमोक्षं कामयन्ते ते वन्ते । 1.18 is a rare word, used by ति in his उत्तररामचरितम् 8) कुकूलानां राशौतदन् हृद**यं** इव। 138.15 न दिवहोमे न हस्तहोमे

319.8 AV 1.26	9 AV 3.12.6	121.1 AV 3.21
9 cf KS 14.14	10 ,, 3.12.8	2 , 4.2
10 AV 4.33; cf KS 36.22	11 ,, 3.12.9	3 P 5.3.27 दिक्शब्देभ्य: सप्तमीपञ्चमी-
11 P 2.3.18 कर्तृकरणयोस्तृतीया ।	12 cf AV 3.12.1-2	प्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः ।
12 AV 2.4	13 AV 1.5-6	4 P 5.3.32 पश्चात् ।
13 ,, 2.4.4	14 AVP 7.6.10	5 AV 2.34
14 ,, 3.9	15 " 20.22.2	6 ,, 2.14
15 KS 23.11	16 AV 3.21	7 P 2.3.4 अन्तराज्न्तरेण युक्ते ।
16 AV 7.41	17 Thus emended. cf DB p. 121,	9
17 ,, 3.12.1-8	l. 2 ऋव्यादुपहत इत्येव. Dārila's	122.1 AV 2.34.5
	commentary on this sutra is	2 ,, 8.3-4
120. 1 cf AV 7.41	missing from our MS; but it	3 P 5.2.60
2 AV 7.41.1-2	can be recostructed from B's	
3 " 3.12	fragmentary evidence (cf p .	5 KS 8.22
4 ,, 6.73	120, B's text of KS):सप्त ऋगिभः	
5 ,, 6.93	(AV 3.21.1-7)पालाशमणि बध्नाति ।	123.1 Dhp 1012 हन हिंसागत्यो: ।
· · · · · 6 " 12.1	यदि जानीयात् ऋब्यादुपहतो विनक्ष्येतेति	
7 KS 8.23	(as corrected)	3 AV 4.2
8 AV 12.2	,	4 KS 45.15

124.1 Quoted by Sabara on JS	15 AV 3.29.7-8	13 AV 6.29
10.7.10	16 ,, 19.52	14 KS 8.10
2 Dhp 1148 दो अवखण्डने ।	17 ,, 6.71	15 ,, 39.8
3 KS 45.2	18 ,, 7.67.1	16 , 39.9
4 ,, 45 .15		17 AV 6.28.2
5 , 4.4;510	125.1 AV 5.1.7	18 ,, 6 45
6 AV 5.12	2 " 7.43	19 ,, 6.46
7 ,, 5.27	3 cf KS 7.7	20 cf KS 15.15
8 ,, 7.20.6	4 Nir 9.23 द्रुघणः द्रुममयः घन: ।	21 AV 7.100
9 KS 81.25 अग्नेवंमेंति वपया सप्त-	5 AV 6.7	
च्छिद्रया मुखं प्रच्छादयन्ति ।	6 ,, 5.7; cf KS 18.14	126.1 AV 6.49
10 AV 18.1.60	7 KS 8.21	2 " 7.100
11 KS 84.1-2 वह वर्षा जातवेदः पितृभ्यो	8 cf Nir 1.20 नैघण्टुकमिदं देवतानाम् ।	3 " 7.101
यत्रैतान् वेत्थ निहितान् पराके । मेदसः	प्राधान्येनेदमिति । तद्यदन्यदैवते मन्त्रे	4 ,, 16.5
कुल्या उप तान् स्रवन्तु सत्या एषामा-	निपतति नैघण्टुकं तत् ।	5 cf KS 15.4
शिषः सन्तु कामाः स्वाहा स्वधेति ।	9 AV 5.7.5-10	6 GDS 1.10-11
12 cf AV 4.2	10 , 6.57.1-2	7 P 4.2.60 ऋतुक्यादिसूत्रान्ताट् ठक्।
13 " KS 5.12	11 ,, 6.27	The गण उक्यादि according to Kas
14 AV 7,20.1	12 , 6.28	runs thus: उक्य । लोकायत । न्याय ।

न्यास । निमित्त । पुनरुक्त । निरुक्त ।	5 KS 8.21	9 AV 12.1.35
यज्ञ।चर्चा।धर्म।	6 AV 1.4; KS 7.14	10 ,, 12.1.61cd
126.8 KS 46.10; 39.45	7 ,, 6.114-124	11 RV Khila 3.1
9 AV 7.89.1-4	8 cf AV 6.114.3	12 AVP 20.8.4
10 KS 139.28 ये परिमोक्षं कामयन्ते ते	9 AV 6.120.1	
परिमुच्यन्ते ।	10 cf KS 138.2 तस्या हवीं वि	129.1 cf Manu 11.31-33 न ब्राह्मणो वेदयेत
11 AV 6.63	यथोपपादिपशुः ।	किंचिद्राजनि धर्मवित्। स्ववीर्येणैव
12 KS 7.5	11 AV 6.115.1	ताञ्छिष्यान् मानवानपकारिण: ॥ स् ववी -
13 AV 6.63.1c	12 cf KS 7.5	र्याद्राजवीर्याच्च स्ववीर्यं बलवत्तरम्।
14 AV 6.63.4		तस्मात् स्वेनैव वीर्येण निगृह्णीयादरीन्
15 KS 45.1	128.1 AV 6.124	द्विजः ।। श्रुतीरथर्वाङ्गिरसीः कुर्यादित्य-
16 cf KS 8.10	2 ,, 6.140	विचारयन् । वाक्शस्त्रं वै ब्राह्मणस्य तेन
17 AV 8 3.26	3 व्रीहि, यव, माष and तिल (cf	हन्यादरीन् द्विजः ।।
18 ,, 7.106	AV 6.140.2)	2 KS 1.36
•	4 KS 7.5	3 P 6.1.149 प्रयोजनम् ।
127.1 AV 6.110	5 P 1.2.70	4 cf KS 3.2
2 ,, 6.112	6 AV 7.64.1-2	5 KS 3.18-19
3 ,, 6.113	7 ,, 76.65	6 KS 73.13 उभी च संधिजी यी वै वैश्व-
4 , 6.113.2	8 ,, 10.5.22	देवी यथस्विजी। वर्जयत्वा सर्वाहणः

साज्या यज्ञाः सदक्षिणाः ॥ 129.7 KS 116.5 शरमयं बहिरुभयतः परि-च्छित्रं प्रसन्धं परिस्तीर्य ॥

. 8 cf KS 5.4

9 KS 137.1 यथावितानं यज्ञवास्त्व-ध्यवसेत्।

10 cf KS 116.6 विषावध्वस्तिमङ्गिडमाज्यं शाकपलाशेनोस्पूतं बाधकेन स्रुवेण जुहोति।

11 KS 1.11

12 AV 2.19-23

13 ,, 5.29.2-3

14 ,, 6.75

15 W. Caland, in Altindisches
Zauberritual (p. 160) foot
note 10, remarks thus: "Unsicher:
कृत्तिकारोकारोधावाप्येषु scheint zu
enthalten: कृत्तिकासु, अरोके (vgl.
अरोक dunkel) = अपराह्वे (?)

बरोधे=अपरपक्षे(?) und अवाप्ये = बमावास्यायाम्. "

130.1 AV 2.12

2 cf KP (Varanasi MS p. 88, ll. 7-8) अधुना दीक्षा उच्यते । शुक्लपक्षे त्रयोदश्या पूर्वाल्ले अभ्यातानान्तं कृत्वा खावापृथिवी उविति सूक्तं कनकरजतेति सूक्तं द्वाभ्या सूक्ताभ्यां वेणुदण्डं वृश्चित छिनत्ति । The abovementioned सूक्त beginning with कनकरजत is untraced.

3 AV 6.133.3

4 ,, 1.16

5 ,, 6.133

6 ,, 6.134

7 AVP 19.42.4-6

8 AV 6.135

9 cf KS 56.6 अग्ने व्रतपते व्रतं चरि-

ष्यामि तच्छ तेयं तत् समापेयं तन्मे राध्यतां तन्मे समृष्टयतां तन्मे मा व्यनशत् तेन राष्ट्रयासं तत्ते प्रज्ञवीमि तदुपाकरोमि अग्नये व्रतपतये स्वाहा ।

10 AV 1.16

11 cf KS 8.18

12 ,, ,, 25.27

131.1 AV 10.5.1; cf KS 49.2 स्वय-निन्दस्योज इति प्रक्षालयति ।

2 AV 10,5.15

3 ,, 10.5.42

4 ,, 10.5.50; cf KS 49.13 यो व आपोऽपां यं वयमपामस्मै वज्रमित्यन्वृचं उदवज्रान ।

5 AV 2.12

6 KS 47.25

7 ,, 47,6

8 ,, 48.42

2 457 2 12 6

131.9 KS 6.23 10 cf KS 47.23 132.1 KS 47.39 2 cf AV 2.12.1-8 3 ,, KS 47.39 4 AV 6.133.3 5 P 5.3.66 प्रशंसायां रूपप्। 6 cf Amarakośa 3.3 पुंसि छव-लेशकणाणवः।

133.1 cf P 5.4.36

2 The word बाहुमात्र should be construed with गतं in the previous sūtra. The मन्त्र छिङ्ग is ब्रह्मद्विषं चौरभिसंतपाति (cf AV 2.12.6d). The मन्त्र अमुमुन्तैषम् in KS 47.54 is not traced anywhere.

3 AV 2.12.6
4 cf KS 35.28
5 AV 2.18
6 cf KS 7.4; cf कौशिकसूत्रपाठ p. 7
7 KS 16.14
8 cf KS 7.5
9 ,, ,, 47.6
10 AV 3.6
1 P 5.2.39 यत्तदेतेभ्यः परिणामे वतुप्।
2 cf SB 13.8.2.1 अन्तर्घायो हैके निव-
पन्ति । देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या
अस्मिँल्लोकेऽस्पर्धन्त । ते देवा असुरान्
सपत्नान् भ्रातृव्यानस्माल्लोकादनुदन्त ।
तस्माद्या दैव्यः प्रजा अनन्तर्हितानि ताः
श्मशानानि कुर्वते । अथ या आसुर्यः
प्राच्यास्त्वचे त्वदन्तिहितानि ते चम्वां
त्वद्यस्मि स्त्वत् । In this connection
see Vedic Index of Names and
Subjects (Vol I pp. 255-256).
•

13 AV 3.6.8 14 ,, 9.2.4 15 ,, 3.6.7 16 ,, 4.16 17 ,, 5.8 18 ,, 5.13 19 cf KS 47.14 य इमामयं वज्र इति द्विगुणामेकवीरां संनह्य पाशान् निमुब्टि-त्तीयं दण्डं संपातवत् । 20 AV 5.17 134.1 KS 47.28 2 AV 5.18-19 3 , 12.5 4 P 5.4.17 संख्याया: ऋियाभ्यावत्तिगणने कृत्वसुच् and 18 द्वित्रचतुभ्यं: सूच । 5 KS 74.23 6 AV 6.37 7 KS 8.10

334.8 AV 6.37.1-3	135.1 AV 6.75	9 KS 48.1-2
9 ,, 6.54	2 ,, 6,138	10 AV 7,77.1-3
10 ,, 7.30	3 ,, 7.13.1	11 cf KS 47.3
31 P 2.1.14 लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये।	4 ,, 7.13.2	12 AV 7.95
12 cf KS 47.6	5 ,, 7.31	
13 AV 1.20	6 ,, 7.34	136.1 AV 7.96
14 KS 2.39	7 ,, 7.108	2 KS 47.33
15 AV 6.75	8 " 7.59	3 AV 7.95

Appendix B

Additional notes

References are made to page and line.

- b.1 The word ओम् might have been cited by Dārila at the beginning of the third sentence. This word, together with the word अथ, is always regarded as मङ्गलार्थ; cf DB p. 84, l. 15 and note thereon; cf also Mahābhāṣya, Paspaśāhnika मङ्गला-दीनि हि शास्त्राणि प्रथन्ते।
- 2.1 cf KS 58.25 उत्तमासु यन्मातली . रथकीतमिति सर्वासां द्वितीया।
- 4.19 Darila mostly uses the word विशेष: instead of शेष:.

- 6.16 cf DB p. 3, l. 17 and note thereon.
- 8.12 cf KS 2.1
- 10.20 Dhp 929 म्ना अभ्यासे ।
- 27.14 In the original manuscript a line is added at the top of the page, the insertion of which is indicated by kākapada. But in the process of photostating the manuscript that line is lost, the text of which runs as: उत्तरश्वांन्धमितिमंत्रिंलगादयो स्विष्ट- कृत्॥ अतच्वोघ्वे स्विष्टकृता सहेत्ययं-

विशेषः॥ छ ॥ ३

- 27.20 Fifth Kandika ends at the end of this line but the manuscript does not give any colophon.
- 28 9 Dhp 1459 अञ्जू व्यक्तिम्प्रक्षणकान्ति-गतिषु ।
- 33.16 cf KS 18.21
- 45.12 Generally the ending portion of the last sūtra of an Adhyāya is repeated to indicate the end of the same. But Dārila has not observed such repetition.
- 51.18 cf KS 7.21

- 67.4 KS 18.30 and 31 read प्रायंगमाण: while Atharvaparisista 32.2.4 has प्रायंगमान:. This latter form is grammatically correct.
- 72.1 The word पूर्णक is used in connection with a bull; cf Sabara on JS 6.1.19: यथा पूर्णको-ऽस्माकं बलीवर्दानामीष्ट इति ।
- 74.10 According to Dārila प्रतिसायं is the correct reading in KS 21.3. Dārila justifies the use of the word प्रति by commenting as प्रतिग्रहणं भोजनाभ्यासार्थम् ।
- 76.10 cf P 4.2.24 साऽस्य देवता ।
- 76.19 DB and B's text read KS
  21.25 as एवं पीर्णमास्याज्योतान्.
  But on the authority of DB
  p. 76, l. 21 the relevant por-

- tion should be emended as पोणमास्याज्योपसिक्तान्.
- 81.2 cf P 1.2.42 तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः ।
- 84.9 Pointing out the two types of diseases Dārila states that henceforward the KS prescribes the rites to cure the diseases that occur due to black magic or exorcism.
- 85.16 On the authority of AV 1.3.7 the reading in KS 25.16 should be वर्त्र भिनत्ति. The manuscript of DB and B's text of KS read वर्ति बिभेत्ति.
- 87.4 cf Kas on P 2.4.23 अमनुष्यशब्दो रूढिरूपेण रक्षःपिशाचादिष्वेव वर्तते ।

- 87.21 The IV chapter of KS (Kaṇḍi-kās 25 to 36) prescribes the rites relating to भेषज्य. Dārila appropriately, designates these Kaṇḍikās as भेषज्येषु in the colophon of the 25th Kaṇḍikā.
- 91.1 cf P 5.2.12 क्षेत्रियच् परक्षेत्रे चिकित्स्यः।
- 92.9 The word प्राचीम् in KS
  27.23 is wanting in B's text
  and in DB; but on the authority of the commentary the
  same word should be retained
  in the sūtra-text; cf KS 27.25.
- 96.5 cf DB p. 65, l. 13
- 98.9 शूली means a person suffering from acute pain. cf पोटशूळ

Appendix B

(colic) in Marāthi.

98.21 A line seems to be missing between lines 21 and 22.

101.13 cf KS 7.8

102.12 The text of KS 33.14 is emended on the authority of DB.

107.13 आकर्ष is an instrument for extracting burning coals. cf SB 14.6.9.19 अङ्गारावक्षयणम्।

109.7 द्वादशमी is a peculiar form; cf Atharvapariśiṣṭa 71.11.1 द्वाद-शमे मासि ।

110.11 From his commentary Darila seems to have two readings in

KS 38.3 as अस्युल्मुकं किष्कु-रून् and अस्युल्मुककिष्कुरून्.

111.22 cf KS 39.1

116.9 cf KS 8.16

121.1 ব্ৰহ্ম is a peculiar vessel which is mainly used for taking out soma from pitchers filled with soma; cf RV 5.44.-13; ŚB 4.3.5.21; AB 7.32.

123.1 The expression अमुख्या: पुत्रस्य in AV 10.5.36 and in KS 44.31-32 consists of two different words and it is supported by पदपाठ also. But according to P 5.1.133 अमुख्या:पुत्रस्य is a

compound-word.

123.3 It is better to read असस्य बाह्मणायनपुत्रस्य. अस, the son of बाह्मणायन, is the name of a person against whom exorcism is being practised.

129.2 The practice of exorcism is not prohibited in the Vedic texts. Hence many such references are found in these texts. cf ŚB 5.5.5.14 एतया वै भद्रसेन-माजातशत्रवमारुणिरभि चचार।

135.20 cf P 1.3.20 आङो दोऽनास्यविह-रणें | Kāś on this: अकर्त्रीभप्रायो-ऽयमारम्भ:... अनास्यविहरणे इति किम् । आस्यं व्याददाति ।

Indexes

References are only to pages.

1. Names of authors, other proper	गोभिल: 13,39
names etc.	गोभिलाचार्यं: 39
अक्ष: 123	गौतमः 2,65
अग्निस्वामी 41	चरकः 84
ईश्वर: 2,11,25,68	चेल्लमुखा 130
उपाध्यायवत्सशर्मपादाः 101,128,133	जैमिनि: 2
उपाध्यायवत्सशर्माणः 84	पार्थश्रवा: 62
ऋषभ: 2	पैठीनसः 1,10,31,32
कणाश: 10	पैठीनसि: 31,33,66
कल्पकारः 3	प्रच्छन्नायन: 130
कल्पकाराः 1	बुद्धः 2
काङ्कायनः 78	ब्राह्मणायनः 123
कीशिक: 1,2,4,15,31,40,126	भागलिः 62
गार्ग्य: 52,62	मनु: 1,2,5,6,12,129
•	Y

राज्यवर्धनः 22,34 रामः 130,134 लोपालम्बायनिः 5 बत्सशर्मपादाः 73,107 बत्सशर्मा 22,33 बासुदेवः 2 वेच्चिका 123 व्यासः 2

आङ्गिरसः 129 आधारश्रुतिः 47 आयुर्वेदः 84,85,101 कर्मप्रयोगः 26,27,38

कर्मेप्रयोगस्मृतिः 46	आनन्दपुरम् 41	अर्कः 110,115
कल्प: 55,102,104,115,129	आनर्ताः 41,67	अ र्जुन: 41,90,119
कल्पान्तरम् 3,111,118,134	गङ्गा 60	अलाका 99
गोपथनाह्यणम् 32	पुष्करम् 51	अवका 1।4
ज्योतिर्ग्रन्थस्मृतिः 127	मालवर्कः 41	अवळी 41,70
नक्षत्रकल्प: 12,20,22,84	मालवाः 67.110	अश्मन्तक: 41
पञ्चपटलिका 43	यमुना 60	अ ष्टवत्यः 55,58,74, 105,133,135
	सरस्वती 60	असिक्नी 89
भागस्मृतिः 75	सुराट्रा: 42,110	असितालकाण्डी 106
वैद्यकम् 101	हिमबान् 41,55	आटरूषक: 112
शब्दविधिस्मृति: 116		आमलकी 41
शब्दस्मरणम् 12	4. Names of trees, plants, plant-	आम्रम् 128
शब्दस्मृति: 106,134	products, etc.	थारालिका 102
शिष्टस्मृति: 14	अचल: 41	अलम् 85
संहिताविधि: 2,3,4,33,101,109	मडोळसा ४१	इसु: 79,80
स्मृतिः 119	अतसी 102	इषु: 106
•	अध्यण्डा 105	
3. Geographical names.	अपटा 41	चदुम्बर: 79,80,84,103
अहवी 74	अपामार्गः 41,112,128	चमा 102

जलम् 8 5	कृष्णचणक: 91	ज्येष्ठीमधुक: 111
उल्कपत्रा 106	कृष्णतिल: 99	तलाशा 70
उशीरम् 42,57,64,96	कुष्णला ५०	ताजद्भङ्गः 58
एरण्ड: 58	कृष्णा ८९	ताष्टीघः 86
ंकऋचम् 135	केरापर्णी 110	तिनस: 41
कण्टकशस्या 106	केशानी 111	तिमिर: 135
करण्टकः 41	खदिर: 58,70,13 3	तिमिरका 89
करिमालकः 58	बलकुलपर्णी 95	तिलक: 41,112,113
करीर: 95	बल्वः 91	तिलकुरुलक: 90
कस्तुकशाकम् 85	गरी 98	तिलपिञ्जी 9 0
काकजङ्घा 102	गलाबल: 41	त्रिसन्ध्या 93,107,112
काचमाची 99	गुरोलकः 98	देवदारु: 41
काचमादनी 95	चम्पका 55	घातकी 41
काम्पील: 41,91,93,112,121	चिति: 41,42,103,116	घायटी 41
	जङ्गिड: 41,119	निकटा 96
काश: 79,80,114	जिह्ना 98	नीली 89
कुकूल: 119	जीवन्ती 99	पद्मकन्द: 85
कुटक: 41,107		परुषाह्व: 58
कूदी 75,131	जीवी 90	पर्णफला 105
कृमुक: 93	जोषणम् 41,42	AMAMI TOD

पलाश: 41,58,67,70,74,103,117,119,121,	भङ्गा 55,58,78,106,131,132	वाशा 41,112
125	भृङ्गक: 99	वासका 102
पलाशका 105	भृङ्गारकः 89	विलेभ: 41
पलाशविदारी 105	मदन: 41,96	वीरिण: 69,89
पलाशाम्बु का 70	मदनक: 40,50	वृषक: 41
पारा 102,109,111	मदुघ: 106,111	वृषा 102
पिप्परी 73	माषस्मराः 107	वेणु: 88
षिप्पलः 55,58	मुज: 55,75,85,88,101,127	वेली 105
पिप्पली 47,90	मृदितोद्यासः 67	वेतसः 41,91,115
पूतीकाः 78	मेचिका 89	वेष: 41
प्रसारिणी 111	मेषशृङ्गी 94	व्याधिघातकः 130,132
प्रायश्चित्तः 41	यष्टिमधु 106	शण: 87,93
बदरी 106,131	रक्तिका 50	शमका 97
बधक: 53,58, 93,109,130,131 ,135	रजनी 89	शमी 94,97,98,105
बाणापर्णी 108	रामा 89	शरः 58,92,129,132,135
बिभीतक: 61,96,116	रिङ्गणिका 102	ग रपुङ्बा 108,109
बिल्व: 41	वरण: 41,70,90	शरपुष्पम् 48
बिसम् 85	वरीका 110	शाकवृषा 102
बृहती 105	वाळा ४२	घा ल्मलि: 41

श्राचा 103
शियु: 96,110
शिम्बल: 41,42
श्विलाका 41
जीषंम् 96
शीषंकरी 98
भीषंपणिका 98
भृगालवंशका 41
श्रेपबाल: 114
शेरणी 41
श्यामाकः 48
सदंपुष्पा 93,112
सर्षप: 86,96,105
सहपाटा 112
सितीवारः 112
सुवर्चला 107
सोम: 70,80,98,111
सोमलता 57
स्यगर: 106

इट: 63,64 इण्ड: 135 इन्दुक: 42,85,107 उच्छुष्मा 115 उदकरक्षिका 7,97 उदङ्की 78 **उदञ्चन: 121** उदिश्वत् 99 चलूक: 125 ऋषभ: 81,104 एककुमिक: 92 ओडेक: 135 कघु: 135 कपिकच्छु: 115 कपिज्ञल: 128 कपोतः 125 करभ: 100 कशिपु 82

आस्थिक: 134

काक: 64,104,128	गृहकोलीयक: 75	तडागः 80
किस्त्य: 7,47,97	गेन्दुकः 101	तकम् 99,113
किच्कुरः 110	गोधूमव्याधिः 85	तित्तिरिः 128
कीटिका 48	गोमय: 14,49,55,69,89,93	तुट्टिका 135
कु अर: 89,108,130	गोमेणकः 46	तैलम् 96
कुरींरि: 114	गोवृष: 52	तोत्त्रम् 53,54
कुलाय: 65,104	गोशृङ्गः 98	त्सरुगर: 103
कु लिज: 51,120	पौ: 49,50,66-72,74,80-82,88,91,92,98,104,	दुहक: 63
कुशी 72,73,102	105,109,112,114,115,117,121,125	दूर्वाग्रम् 41
कुक्लास: 131,132,133	घट: 51	दृतिः 53,108
कृकवाकु: 114	घरट्टः <i>77</i>	द्रुघण: 125
ह श: 46	चटका 89	धारणा 93
इश्वर: 103	चम्: 133	नवनीतम् 94,96,113,135
कृष्णशकुनि: 128	्चरकी 133	पक्षिवासकः 65,96
कोष्ठम् 135	. <mark>छूरिका 121</mark>	परशुः 89,108,130
बरी 108	জনু 52,89	परिव्याघः 115
गर्दभ: 40,114	जलूका 97	पिठर: 35,88
गुगुलिका 82,88	झल्लरिका 53	पूर्तिशफरी 93
बृ हकोलिका 97	डिम्बिका 133	पूछ: 67

पूलकः ०/
पेटकः 63
प्रमन्दः 42,85,107
फैनपिण्डः 42
बस्त: 52
बस्ति: ⁵³
बहुकारिका 39
बालजटा 92
बृसीकशेरः 110
भेरी 53,57
मण्डूक: 100,114,135
मित्सका 93
मत्स्यः 131
मशकादी 7,97
मृदङ्ग: 53
बेद: 40,48

1735 67

0 - i.e
मेष: 116
रथकारोपस्करः 125
'रोपणाका 89
ভকু ट: 113
छवण: 132
ভাষা 94,106
लोटक: 121
लोहकिट्टः 42
षत्रा 80
वल्मीक: 41,74
वसा 48
वेलुकः 53
ष्याद्र: 52
ঘ ৰ্ভ: 47, 97
शलली 42
मुकः 46,89

शुक्तिः 77 शुनः इलेष्मा 97 शूलम् 98 ध्वजाम्बीलः 97 **ध्वलाला** 7 षवा 48,98,116,129 षवाविच्छलाका 42,95 सर्प: 85,100 सारि: 46 सिंहः 52 सिलिसिलिकः 68,70 सूकर: 55 सूकरबालकः 115 सैन्धवलवणम् 98 हरिण: 92 हस्तितोदनः 53 हस्ती 52,53

Corrigenda

Page	Line	Incorrect	Correct	Pag	e Linc	Incorect	Correct
6	17	विधनात्	विधानात्	21	7	देवी	देवी:
7	6	आशिता°	अशिता° े	21	17	स्तीर्ण एवा°	स्तीर्णमेवा°
7	13	°मराकादिभ्यां	'मशकादीभ्यां	21	17	एकेष्वाहत°	एकेष्वा हत'
7	14	मशकादिन्या	मशकाद्या	2 2	23	°तीना	°तीनां
7	14	आख्याविशेषः	आख्यया विशेषः	24	11	द्विरवत्त'	द्विरवत्त°
9	18	विकल्पः ।	विकल्पः	24	22	रक्षो देव	रक्षोदेव
10	20	'हकणारा	°ह कणादा	25	9	°परिभ ~~र~~ मनो	°परि भस्मनो
13	.16	'निर्वृत्तेः	ृ निर्वृत्तेरित्यर्थः	25	11	प्रक्षिपति	प्रक्षिपति ।
15	1	। नित्यं	नित्यम् ।	26	21	सेनाकर्मसु"	सेनाकर्मसु ^र °
15	2	'ग्रहणादिकिया'	'ग्रहणादि क्रिया'	27	7	तत्तिङ्निर्देशाद्	तत्तिङ्गिनिदेशाद्
17	19	उलूखलमुसलं	उलूखरूं मुसरूं	27	8	'मसंप्रत्यः	'मसंप्रत्ययः
17	22	संस्कृत-	संस्कृतं	27	14	देवनामपि	'देवानामपि
18	6	सुष्ठ	सु ग्डु	27	20	सर्वप्राश्चित्ती°	सर्वप्रायश्चित्ती'
18	22	वचनम	वचनम्	29	16	इति ॥	इति॥
19	9	ब्रह्मण	ब्रह्मणः	30	14	अन्य	अन्ये

Corrigenda

Page	Line	Incorrect	Correct	Page	Line	Incorrect	Correct
34	15	समिधमा°	समिध आ°	70	18	अष्टक्येति	अष्टकेति
34	16	। समिधः अनक्ताः	समिधः । अन्वक्ताः	71	1		° अतश्चाष्ट्रक्यागोर्वशा°
36	3	सूर्योदनयत:	सूर्योदयनतः	72	10		कल्याणीर्वा-
36	17	बन्ध्यत	बध्यत	7 3	22	°लवणेऽति°	°लवणे अति°
37	21	कर्ता	कर्ता '	74	1	° ञ् छकृतत्पिण्डान्	°ञ्छकृत्पिण्डान्
38	16	धूम	धूमं	74	3	वतीयाध्या वतीयाये	तृतीयाध्याये तृतीया
39	4	'चार्येणपिठतम्	'चार्येण प् ठितम्	80	20	सूता	प्रसूता
39	20	°नायुःकामो	'नायुष्कामो ॥ ४–५ ॥	83	11	पृपत्या°	पृषत्या°
44	16	ા ધ્રા		85	7	द्विचनात्	द्विवचनात्
45	4	शंनो देवी	शंनोदेवी	87	2	इत्येक शेषः	इत्येकदोषः
45	5	श्नो देवी	शंनोदेवी	91	5	सशालतुणे	संशालातुणे
60	17	°योगात् ^६	'योगात्"	91	6	सशालंतुणे	सशालांतृणे
60	21	°दधाने	°दघाते	93	5	मृगारैर्मुचेत्या'	मृगारैर्मुञ्चेत्या°
61	6	'दधाने	ंद् धाते	93	୍ତି	सर्वभेपज्य'	सर्वभैषज्य°
64	18	°वाङ्प्सु	'वाङप्सु	94	=		चोत्तरेण। इम
64	23	चित्रकर्म	चित्राकर्म	94	16	चोत्तरेण…॥२०॥	
68	8	'वे फल' ्	'वेफल'			इमं यवमित्यनेन'	यवमित्यनेन ^{१२} । यवं
89	12	वचना दुदकेन	वचनादुदकेन	1		यवं बध्नाति ।	बघ्नाति ॥ २०॥

Corrigenda

Pag	e Line	Incorrect	Correct	Page Line	Incorrect	Correct
9 8	17	वासुस्रस ^{१९}	आ सुस्रस ^{१९}	123 13	देवस्त्वेति	देवस्त्वा इति
102	5	मारि-	मा रि–	125 7	सोमा ^५	सोम ^५
106	1	न्तरेषु स्थगरा°	°न्तरेषुस्थगरा°	125 9	सोमा ^५	सोम
107	10	मध्मायां	मध्यमायां	126 1	पर्यावर्तते	पर्यावर्त
1 0 8	19	ज्यामिव ^{१३}	ज्यामिव ^{१३} इति	130 5	संनद	संनह्य
109	7	अभ्बयो	अम्बयो	131 7	कर्मविधिः।	कर्म । विधिः
111	9	पुरोडाशाइमोत्तरा°	पुरोडाशानश्मोत्तरा°	132 4	तमन्यम	तमन्यम
114	21	बद्ध्वा कशा	बद्ध्वा। कक्षा	133 5	दार्भ्यूषेण' विध्यति	
115	5	°नच	'नोच	133 13	ससत्रां "	ससूत्रां°
117	3	प्रस्नवन्ति ^९	प्र स्रवन्ति ^९	134 11	स्तृताः	इ स्तृत:
121	23	प्रत्यवशीर्षीमुद°	प्रत्यवशीर्षीमुद°	Appendix A	6	7 KathakaS 8.13
1 3	2	आस्यस्था	आस्यस्था–	p. 13, l. 3-4	**	8 KS 6.30